

VAASAN YLIOPISTO

RALF VAHTERA

Otsikkorakenteita

Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä

ACTA WASAENSIA NO 209

KIELITIEDE 41

Esitarkastajat

Professori Helena Sulkala
Suomen kieli
Humanistinen tiedekunta
PL 1000
90014 Oulun yliopisto

FT Paula Ehrnebo
Språkrådet
Box 20057
SE-104 60 Stockholm

Julkaisija Vaasan yliopisto	Julkaisuajankohta Syyskuu 2009	
Tekijä(t) Ralf Vahtera	Julkaisun tyyppi Monografia	
	Julkaisusarjan nimi, osan numero Acta Wasaensia, 209	
Yhteystiedot Vaasan yliopisto Humanistinen tiedekunta Nykysuomen ja kääntämisen laitos PL 700 65101 Vaasa	ISBN 978-952-476-268-7	
	ISSN 0355-2667, 1235-791X	
	Sivumäärä 359	Kieli suomi
Julkaisun nimike Otsikkorakenteita – Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä		
Tiivistelmä Tämän työn tavoitteena on kuvata suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtiotsikoiden syntaktis-semanttisia rakenne-eroja, osittain Ronald W. Langackerin kognitiivisen kieliopin (KK) keinoin. Pääpaino on rakenteissa, joita perinteisesti kutsuttaisiin kieliopillisesti epätäydellisiksi lauseiksi. Ne ovat joko fragmentteja tai kvasifragmentteja (KF). Fragmentit ovat prosessia osoittavia rakenteita, jotka ovat jonkin osarakenteen osalta skemaattisia. KF:t ovat syntaktisesti fragmenttien kaltaisia mutta KK:n termein ilmaistuna vain osittain sanktioituja eri fragmenttiskeemojen toteutumia. Toisin kuin KF:t, fragmentit voidaan spesifioida (täydentää) erilaisten vihjeiden perusteella. Nämä vihjeet edustavat jotakin ns. skemaattisuushierarkian tasoa. Sekä fragmentti- että KF-kategoria sisältävät otsikkotyyppejä, jotka ovat vain jommallekummalle kielelle tyypillisiä ja joko kokonaan tuntemattomia tai harvinaisia toisessa. Fragmenttikategoriassa erottuu kolme lähes yksinomaan ruotsinkielisessä aineistossa esiintyvää tyyppiä: supiinilauseke, infinitiivilauseke sekä subjektiton tyyppi. KF-tyypeistä pelkästään suomessa esiintyvä on sanajärjestys-KF:ksi kutsumani tyyppi, ja pääasiassa suomessa esiintyvä on habitiivinen KF. Erityisesti ruotsissa esiintyville eksistentiaalisille KF:eille on ominaista, että tilanne, jonka tunnusmerkitön ilmaisutapa olisi predikatiivi-, intransitiivi- tai transitiivilause, saa tunnusmerkkisen, eksistentiaalilauseen mukaisen hahmotuksen. Yleisenä tendenssinä fragmentti- ja KF-kategorioissa on taipumus hahmottaa tilanne temaattisena suhteena, esimerkiksi eksistentiaalilauseen mukaisena ”jossakin olemista” ilmaisevana suhteena. Selkeimmin tunnusmerkkisen eksistentiaalisen KF:n ja vastaavan kongruentin lauseen vastaavuudet on todettavissa silloin, kun ensin mainittu sisältää NP:n, jonka edussana on kongruentin, tunnusmerkittömän lauseen finiittiverbin teonnimijohdos. Tällaiset KF:t perustuvat vastaaviin kongruentteihin rakenteisiin nähden tilanteen uudelleenahmotukseen siten, että hahmotus muuntuu dynaamisesta statiivisemmaksi. Tämä kongruentin ja tunnusmerkkisen hahmotuksen ero voidaan itr-lauseiden osalta kuvata seuraavasti: Jossakin tapahtuu jotakin ⇨ Jossakin on/esiintyy jotakin. Hahmotuksessa havaittava muutos on jopa voimakkaampi siirryttäessä tr-lauseesta eksistentiaalisen KF:n mukaiseen hahmotukseen: Joku tekee jotakin (jossakin) ⇨ Jossakin on/esiintyy jotakin.		
Asiasanat sanomalehtiotsikot, kontrastiivinen, kognitiivinen, fragmentti, kvasifragmentti, skemaattisuus, valenssi		

Publisher Vaasan yliopisto	Date of publication September 2009	
Author(s) Ralf Vahtera	Type of publication Monograph	
	Name and number of series Acta Wasaensia, 209	
Contact information University of Vaasa Faculty of Humanities Department of Modern Finnish and Translation P.O. Box 700 FI-65101 Vaasa, Finland	ISBN 978-952-476-268-7	
	ISSN 0355-2667, 1235-791X	
	Number of pages 359	Language Finnish
Title of publication Headline structures – A contrastive study of the syntactic-semantic headline types in Finnish and Swedish newspapers		
Abstract <p>The aim of this thesis is to describe the syntactic-semantic differences between Finnish and Swedish newspaper headlines. The analysis is partly based on the cognitive grammar (CG) introduced by Ronald W. Langacker. The main focus lies on structures which would traditionally be called grammatically incomplete clauses. Such headlines are either fragments or “quasi-fragments” (QF:s). Fragments are structures designating processes in which one or more substructures are schematic. QF:s have a similar syntactic structure as fragments but are, in CG terms, only partly sanctioned elaborations of various fragment schemes. Unlike QF:s, fragments can be specified (completed) to build so called grammatically complete clauses through various clues. These clues represent one level of the so called schematicity hierarchy. Both the fragment and the QF category contain sub-categories that are typical only of one of the languages and either completely unknown or very rare in the other. The fragment category contains three headline types characteristic of Swedish: supine phrases, infinitive phrases and clause-like structures in which the subject is schematic. The category I call “word order QF:s” is found only in Finnish newspapers and also the “possessive QF” can be seen as a QF category typical of Finnish.</p> <p>The characteristic feature of existential QF:s, found mostly in Swedish newspapers, is that a situation which would primarily be expressed with a predicative, intransitive or transitive clause, is restructured with a marked structure, a fragment of an existential clause. A general tendency in the fragment and QF categories is to view a situation as a thematic relation, e.g. an existential relation of “being”. The correspondence between an existential QF (marked structure) and a congruent (unmarked) intransitive or transitive clause is quite obvious in cases where the QF contains an NP in which the head noun is a nominalization of the finite verb of the congruent clause. These QF:s are based on a restructuring of the situation: a dynamic situation is viewed through a more static image. In the case of intransitive and transitive clauses this restructuring can be described schematically in the following way: “Something happens somewhere” ⇔ “There is something somewhere” (intr. clauses); “Somebody does something (acts) somewhere” ⇔ “There is something somewhere” (tr. clauses).</p>		
Keywords newspaper headlines, contrastive, cognitive, fragment, quasi-fragment, schematicity, valency		

ESIPUHE

Harva valmis väitöskirja muistuttanee suurestikaan sitä mielikuvaa, mikä kirjoittajalla siitä oli työhön ryhtyessään. Ei tämäkään. Tosin en ihan selkeästi pysty osoittamaan sitä hetkeä, jolloin ensimmäinen mielikuva tästä väitöskirjasta syntyi. Itse asiassa tällaisia mielikuvia tulevasta väitöskirjasta on vuosien varrella ollut ainakin kolme, ja kukin mielikuva olisi johdonmukaisesti, suoraviivaisesti jalostettuna saattanut johtaa kolmeen täysin erilaiseen väitöskirjaan.

Ruotsinkielisen yliopiston, Åbo Akademin, suomen kielen opiskelijana tunsin alun perin kiinnostusta kielten, ensisijaisesti kotimaisten kielten, kontrastointiin. Lähes sattuman oikku-na voisi pitää sitä, että sekä pro gradu -tutkielmani että lisensiaatintyöni kaikesta huolimatta käsittelivät suomen lähisukukieliä. Sukukielten tutkimukseen perehtynyt ohjaajani, professori Mauno Koski sai minut kannustuksellaan uskomaan, että minulla ruotsinkielisestä taustastani huolimatta olisi jotain annettavaa tälle tutkimussuunnalle. Olen hänelle kiitollinen siitä, että hän ensimmäisenä herätti kiinnostukseni sekä lisensiaatintyön että väitöskirjan tekoon ja myös voimakkaasti kannusti jatko-opintoihin. Siitä, että hänen asiantunteva ohjauksensa ei kuitenkaan johtanut sukukieliä koskevaan väitöskirjaan, syytän ainoastaan itseäni. Uskon, että tämä tutkimuksen ”sivuraide” syvensi suomen kielen rakenteiden ja historian tuntemustani. Vähitellen kuitenkin vakuutuin yhä selvemmin siitä, että kielten kontrastioijan asema tutkijana on sitä vahvempi, mitä selvemmin hän hallitsee molemmat kontrastoitavat kielet. Tämän oivalluksen jälkeen tuntui painopisteen siirtäminen suomen ja ruotsin kielen kontrastointiin suorastaan itsestään selvältä.

Uuden aiheen valitseminen väitöskirjalle tuntui perustellulta senkin vuoksi, että opetukseni Vaasan yliopistossa on keskeisesti liittynyt kotimaisten kielten kontrastointiin ja niiden väliiseen kääntämiseen. Lähes kolmen vuosikymmenen aikana pitämäni kielioppipainotteiset luentokurssit ja käännösharjoitukset ovat vakuuttaneet minut siitä, että niin tulevan kääntäjän kuin ”finskan” opettajankin oman alansa hallinta voi pohjautua vain suomen ja ruotsin rakenne-erojen perusteelliseen tuntemukseen. Tässä vakaumuksessani näen mielelläni itseni entisen esimieheni ja kannustajani emeritusprofessori Rune Ingon luoman perinteen jatkajana.

Rune Ingo on luonteelleen ominaiseen tapaan hienotunteisesti ja kärsivällisesti kannustanut minua työssäni sellaisinkin kausina, jolloin tutkimus tuntuu olleen kokonaan jäissä. Häntä kohtaan tuntemani syvä kiitollisuus koskee sekä hänen rooliaan tutkijana ja opettajana että hänen rooliaan esimiehenä. Laitoksemme perustajana ja ennen kaikkea kotimaisten kielten välisen kääntämisen ja kontrastoinnin tutkimuksen ja opetuksen perustan luojana hän on teh-

VIII

nyt urauurtavaa työtä. Hän on lisäksi yli kahden vuosikymmenen ajan aidon humanistin ottein luotsannut laitostaan jatkuvasti eteen tulleiden byrokraattisten karikkojen yli.

Kääntämiseen liittyvän työni kautta kiinnitin jo 1980-luvulla huomiota syntaktis-semanttiseen ilmiöön, joka tuntui olevan ensisijaisesti ruotsin kielelle ominainen mutta joka usein häiritsevästi heijastui kääntäjien valintoihin nimenomaan käännettäessä ruotsista suomeen. Tehtyäni tästä ns. förbytning-ilmiöstä pieniä tutkielmia, joissa käsittelin aihetta mm. kielenhuollon ja kääntämisen kannalta, päädyin vähitellen valitsemaan ilmiön kontrastiivisen väitöskirjan aiheeksi. Eräässä vaiheessa tuntui mielekkäältä rakentaa aiheesta näiden julkaisujen pohjalta ns. artikkeliväitöskirja. Lähinnä kahdesta syystä tämä ”toinen mielikuva” ei sekään sellaisenaan johtanut väitöskirjaan. Ensinnäkin se melko puhtaasti generatiivinen näkökulma, johon kyseiset förbytning-ilmiötä käsitelleet artikkelini perustuivat, näytti johtavan umpikujaan. Generatiivinen malli ei tuntunut vakuuttavalta sellaisten rakenteiden kuvaukseen, jotka ovat lausemaisia mutta eivät täytä ns. kieliopillisesti täydellisen lauseen kriteerejä. Tällaisia rakenteita esiintyy tyypillisesti sanomalehtiotsikoissa. Lähinnä selvittääkseni förbytning-rakenteiden asemaa otsikkokielessä tein alustavan kartoituksen suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtiotsikoiden rakennetyypeistä. Samoihin aikoihin tutustuin Pentti Leinon julkaisujen kautta Ronald W. Langackerin kognitiiviseen kielioppiin. Toisena syynä väitöskirjani aiheen ja teoreettisen lähtökohdan tarkistamiseen olikin, että kognitiivinen kielioppi tarjosi psykologisesti uskottavalta tuntuvan kuvausmallin juuri otsikoissa yleisesti esiintyville fragmentaarille ”lausemaisille” rakenteille. Kun toisaalta jo tekemääni otsikkotutkimukseen keräämäni aineisto näytti riittävän sellaisenaan väitöskirjan aineistoksi, päätin rajata väitöskirjan koskemaan pelkästään suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtiotsikoiden syntaktis-semanttisia tyyppisiä. Otsikkoaineistossa alkuperäisellä kiinnostukseni pääkohteella, förbytning-rakenteella, on tilastollisesti pieni mutta kontrastiivisesti mielenkiintoinen rooli: syntaktis-semanttisesti se on aineiston kaikkein kompleksisin rakennetyyppi, ja toisaalta se puuttuu suomenkielisestä aineistosta kokonaan.

Lopullisen väitöskirjatyöni ohjaajana on toiminut professori Birgitta Romppanen. Hän on sekä ohjaajana että oman aineeni professorina (aikaisemmin myös laitoksen johtajana) jatkanut edeltäjänsä humaania linjaa. Kiitän häntä lämpimästi kannustavasta ja kärsivällisestä ohjauksesta ja myös muita kollegoitani mm. yhteisissä tutkijaseminaareissa saamistani hyödyllisistä kommentteista. Työni esitarkastajia professori Helena Sulkalaa ja tohtori Paula Ehrenbota kiitän monipuolisesta ja rakentavasta palautteesta. Erityisen kiitollinen olen julkaisusihteeri Tarja Salolle, joka säästi minulta suuren vaivan saattaessaan työn lopulliseen painatuskuntoon. Tutkimustyöhöni saamastani taloudellisesta tuesta kiitän Vaasan yliopistoa, Svenska kulturfonden ja Suomalais-ruotsalaista kulttuurirahastoa.

Vaasassa elokuussa 2009

Ralf Vahtera

Sisällys

ABSTRACT	III
ESIPUHE	VII
KUVIOT JA TAULUKOT	XII
1 JOHDANTO	1
1.1 Tavoitteet	3
1.2 Aineisto	6
1.3 Menetelmä	7
1.4 Työn rakenne	12
2 LANGACKERIN KOGNITIIVINEN KIELIOPPI	13
2.1 Langackerin kieliopin suhde muihin kieliopin valtateorioihin	13
2.2 Semanttisten rakenteiden kuvaus	15
2.3 Mielikuvaisuuden dimensiot	16
2.3.1 Valinta	17
2.3.2 Perspektiivi	18
2.3.3 Abstraktio	20
2.4 Luokitus: skemaattisuus, prototyypisyys	21
2.5 Valenssi	27
2.5.1 Vastaavuus	29
2.5.2 Dependentsuus, autonomisuus	30
2.5.3 Hahmon määräytyminen	31
2.5.4 Konstituenssi	34
2.5.5 Kanoninen valenssisuhde	35
2.6 Temaattiset suhteet	38
2.7 Tekstitopiikki	40
3 OTSIKOIDEN SYNTAKTIS-SEMANTTISET TYYPIT	45
3.1 Okkosen luokitus	46
3.2 Cononin luokitus	47
3.3 Päälause-ekvivalentit	49
3.3.1 Yksiosaiset päälause-ekvivalentit	50
3.3.2 Kaksiosaiset päälause-ekvivalentit	53
3.4 Oman luokituksen lähtökohdat	57
3.4.1 Leimaotsikon ja kertovan otsikon erottaminen	60
3.4.1.1 Rakennetyyppi NP + ϕ	61
3.4.1.2 Rakennetyyppi NP + NP/AP	62
3.4.1.3 Rakennetyyppi NP + AdvP/PrP/PoP/paikallis- sija-lmaus	63
3.4.1.4 Muut ei-lauseenmuotoiset tyypit	64

3.4.2	Kertovien otsikoiden alaryhmät: täydellinen lause, fragmentti, kvasifragmentti	64
3.4.3	Yhteenvedo: tyyppijako	68
4	FRAGMENTTI	70
4.1	Subjekti puuttuu	70
4.2	Objekti puuttuu	86
4.2.1	Kaksipaikkainen verbi	86
4.2.2	Kolmipaikkainen verbi	92
4.2.3	Yhteenvedo: Objektittomat fragmentit	101
4.3	Adverbiaalitäydennys puuttuu	102
4.3.1	Kaksipaikkainen verbi	102
4.3.2	Kolmipaikkainen verbi	112
4.3.3	Yhteenvedo: Fragmentit, joista puuttuu adverbiaali- täydennys	118
4.4	Objekti ja adverbiaalitäydennys puuttuvat	118
4.5	Objekti tai adverbiaalitäydennys puuttuu	120
4.6	Finiittiverbi puuttuu	125
4.6.1	Kopula tai apuverbi	126
4.6.1.1	Predikatiiviset rakenteet	127
4.6.1.2	Moniverbiset rakenteet	148
4.6.1.3	Adverbiaalirakenteet	151
4.6.2	Muu verbi: yksi vaihtoehto	163
4.6.3	Muu verbi: useita vaihtoehtoja	169
4.6.3.1	Idiomit	169
4.6.3.2	Vain intransitiiviverbillä spesifioituvat	170
4.6.3.3	Intransitiivi- tai transitiiviverbillä spesifioituvat	176
4.6.3.4	Vain transitiiviverbillä spesifioituvat	184
4.6.3.5	Yhteenvedo: Muu verbi	190
4.7	Muu fragmentti	190
4.7.1	Nominilauseke	191
4.7.1.1	Subjekti	191
4.7.1.2	Predikatiivi	201
4.7.1.3	Objekti	208
4.7.1.4	Yhteenvedo: Nominilauseke	213
4.7.2	Supiini- ja infinitiivilauseke	214
4.7.3	Adjektiivilauseke	218
4.7.4	Adverbiaalilauseke	228
4.7.4.1	Adverbiaalitäydennys	229
4.7.4.2	Vapaa adverbiaali	237
5	KVASIFRAGMENTTI	241
5.1	Habitiivinen KF	242
5.1.1	Tulosijainen adverbiaali	243
5.1.2	Erosijainen adverbiaali	254
5.1.3	Tulo- ja erosijainen adverbiaali	255
5.1.4	Yhteenvedo: Habitiivinen KF	256

5.2	Eksistentiaalinen KF	259
5.2.1	Predikatiivilauseetta vastaava KF	259
5.2.2	Intransitiivilauseetta vastaava KF	265
5.2.3	Transitiivilauseetta vastaava KF	271
5.2.4	Yhteenvedo: Eksistentiaalinen KF	284
5.3	Sanajärjestys-KF	287
5.3.1	Kvantifioimaton nominatiivi-NP	288
5.3.1.1	Olosijainen adverbiaali	288
5.3.1.2	Tulosijainen adverbiaali	291
5.3.1.3	Ajan adverbiaali	292
5.3.2	Kvantifioitu NP	293
5.3.2.1	Olosijainen adverbiaali	295
5.3.2.2	Tulo- ja erosijainen adverbiaali	296
5.3.2.3	Ajan adverbiaali	298
5.3.2.4	Muu adverbiaali	299
5.3.3	Yhteenvedo: Sanajärjestys-KF	300
5.4	Modaalinen KF	300
5.4.1	Deonttinen modaalisuus	301
5.4.2	Episteeminen modaalisuus	307
5.4.3	Muu modaalisuus	309
5.4.4	Yhteenvedo: Modaalinen KF	312
5.5	Muu KF	313
6	YHDISTELMÄOTSIKKO	317
7	LEIMAOTSIKKO	323
7.1	Nominilauseke.....	323
7.2	Infinitiivilauseke	327
7.3	Adverbiaalilauseke	328
7.4	Yhteenvedo: Leimaotsikot	329
8	HUUDAHDUS JA PUHUTTELU	331
9	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	333
	AINEISTOLÄHTEET	341
	LÄHTEET	341

KUVIOT

1	Predikaatit [EDESSÄ] ja [TAKANA]. (Leino 1999: 81)	19
2	Lausetta <i>Mies löysi kissan</i> kuvaava dependenssipuu.	28
3	Lauseen <i>The man found the cat</i> hahmon määräytyminen ja dependenttiys. (Langacker 2002: 172)	31
4	Grammaattisen konstruktion prototyyppi. (Langacker 1999: 326)	35
5	Ilmauksiin <i>The man is tall</i> ja <i>tall man</i> sisältyvä hahmotusero kognitiivisen kieliopin mukaan kuvattuna. (Langacker 2002: 176)	37
6	Esitellyn topiikin ja sitä edellyttävän diskurssijakson välinen suhde Langackerin mukaan. (Langacker 1991: 315)	43
7	Otsikoiden syntaktis-semanttiset tyypit.	69
8	Skemaattisuushierarkia.	132

TAULUKOT

1	Otsikoiden kokonaismäärä kieliryhmittäin.	7
2	Subjektittomat fragmentit.	86
3	Objektittomat fragmentit.	102
4	Fragmentit, joista puuttuu adverbiaalitäydennys.	118
5	Fragmentit, joista puuttuvat objekti ja adverbiaalitäydennys.	120
6	Fragmentit, joista puuttuu objekti tai adverbiaalitäydennys.	125
7	Kopulalliset ja kopulattomat predikatiiviset rakenteet.	147
8	Apuverbilliset ja apuverbittömät moniverbiset rakenteet.	151
9	Kopulalliset ja kopulattomat adverbiaalirakenteet.	163
10	Ensisijaisesti yhdellä verbillä täydentyvät finiittiverbittömät fragmentit. ..	169
11	Usealla verbillä spesifioituvat finiittiverbittömät fragmentit.	190
12	NP-fragmentit.	213
13	Supiini- ja infinitiivilausekkeista koostuvat fragmentit.	218
14	Adjektiivilausekkeista koostuvat fragmentit.	228
15	Adverbiaalifragmentit.	240
16	Habitiiviset KF:t ja niitä vastaavat täydelliset lauseet.	258
17	Eksistentiaaliset KF:t.	284
18	Sanajärjestys-KF:t.	300
19	Modaaliset KF:t.	312
20	Muut KF:t.	316
21	Yhdistelmäotsikot.	322
22	Leimaotsikot.	330
23	Huudahdus- ja puhutteluotsikot.	332
24	Kaikki otsikot.	336

1 JOHDANTO

Suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien otsikoita koskevissa tutkimuksissa ja muissa esityksissä, esimerkiksi journalistiikan oppikirjoissa, sanomalehtiotsikot jaetaan yleensä kahteen päätyyppiin, **leimaotsikoihin** ja **kertoviin otsikoihin**¹ (ks. Vahtera, 1996: 51). Antero Okkonen (1980: 242) mainitsee kolmantena päätyyppinä ns. sävyttävän otsikon. Hän ei mitenkään määrittele eikä luonnehdi tätä käsitettä, eivätkä hänen esimerkkinsä anna selvää kuvaa siitä, miten tämä otsikkotyyppi eroaa kahdesta muusta. Kategorian nimen perusteella voisi olettaa, että kyseessä ovat samankaltaiset otsikot kuin ne, joista Lars Conon (1979: 40) on käyttänyt nimitystä *emotionell titelrubrik*. Cononin mukaan tällainen otsikko näyttää lähinnä ilmaisevan otsikonlaatijan oman tunneperäisen kommentin uutiseen. Sekä Okkosen että Cononin esitykset ovat kolmannen otsikkotyypin osalta melko ylimalkaiset. Eräät otsikoita tutkineet eivät ylipäätään erota kolmea tyyppiä, vaan ainoastaan kaksi (esim. Carlson 1971: 88–89; Larsson 1985: 161).

Leimaotsikolla (ruots. *titelrubrik*; Conon 1979: 33) tarkoitetaan otsikkoa, joka pelkäänsä ilmoittaa artikkelin tai otsikkoa välittömästi seuraavan tekstijakson aiheen (esim. *Partiledardebatten, Längtan efter en morfar; Varustelu, Rakentamisen tulevaisuus*). Kertova otsikko (*nyhetsrubrik*; mts.) taas sisältää jonkin proposition, ts. väitteen, kysymyksen tms. Tyypillisimmillään kertova otsikko koostuukin täydellisestä lauseesta (*Rikskriminalen får nytt styre; Kysyntä kasvaa rakennusalalla*), mutta se voi myös olla ns. fragmentti, jota voidaan luonnehtia epätäydelliseksi lauseeksi, ts. lauseeksi, josta on karsittu semanttisesti epäolennaisiin aines (”vissa för förståelsen oväsentliga ord”; Andersson-Ek, Andreasson & Edwardson 1999:53), usein verbi (*Lugnande meddel bakom trafikolyckor; Ahtisaaret Islantiin torstaina*).

Åke Åkermalm (1965: 12–13) on otsikkokieltä koskevassa tutkimuksessaan osoittanut, että Ruotsin sanomalehtien otsikoinnissa on 1900-luvun alusta 1960-luvulle tapahtunut selvä siirtymä leimaotsikoista kertoviin otsikoihin. Hänen mukaansa leimaotsikko on ”aikoja sitten kadonnut” Ruotsin päivälehdistä (mt. 24). Suomen kielestä ei ole vastaavanlaisia tutkimuksia, mutta journalistiikan oppaissa annetaan tuleville toimittajille ohje olla käyttämättä leimaotsikoita (esim. Okkonen, 1980: 256). Jorma Miettinen (1984: 173) ei suoranaisesti korosta leimaotsikon ja kertovan otsikon eroa

¹ Esitän lihavoituina sellaiset termit, jotka ovat keskeisiä omassa kuvauksessani. Niissä tapauksissa, joissa tällainen termi ei ole oma luomukseni, esitän sen lähteen, josta olen termin omaksunut. Jos tällaisen yleisen käytännön vakiinnuttaman tai tietyn tutkijan ehdottaman termin on aihetta olettaa syntyneen vastineeksi muunkieliselle termille, esitän myös tuon alkuperäisen termin (yleensä kursivoituna) ja alkuperäislähteen.

(eikä myöskään käytä näitä termejä), mutta hän korostaa, että otsikon on oltava ”ajatuksellinen kokonaisuus, dynaaminen, rytmikäs”.

Mitenkään tuntematon ilmiö leimaotsikko ei kaikesta huolimatta ole nykyisessäkään sanomalehtikielessä, ei suomen- eikä ruotsinkielisessä. Ruotsin- ja suomenkielisten sanomalehtiotsikoiden syntaktisia päätyyppejä kartoittaneen aikaisemman tutkimukseni (Vahtera 1996) aineisto sisälsi huomattavan määrän otsikoita, joiden saattoi olettaa lähemmässä analyysissä hahmottuvan leimaotsikoiksi. Tuossa tutkimuksessani en kuitenkaan erotellut leimaotsikoita ja (lausemaisista) fragmentteja, koska jaottelu perustui otsikoiden syntaktiseen pintarakenteeseen. Pelkän syntaktisen rakenteen perusteella näitä otsikkotyyppejä ei voikaan erottaa. Kuten artikkelissani mainitsen, jo pelkästä substantiivista koostuvan suomenkielisen otsikon ”kertovuus” vaihtelee sen mukaan, onko otsikko nominatiivissa vai jossakin muussa sijassa. Nominatiivimuotoinen substantiivi (esim. *Turvallisuus*) on ainakin pääotsikkona kiistaton leimaotsikko. Tämä otsikko ei ”kerro” tai ”väitä” mitään, se ainoastaan ilmoittaa artikkelin aiheen. Partitiivi otsikon sijamuotona sen sijaan ilmaisee jonkinlaista relaatiota (*Turvallisuutta*), mikä lisää otsikon ”kertovuutta” ja fragmenttaarisuutta, eli antaa aiheen olettaa otsikolle lausemaista lähtökohtaa (esim. *Turvallisuutta < Tämä on/luo turvallisuutta*).

Sellaisissa otsikoissa, jotka eivät koostu täydellisistä lauseista, voidaan leimaotsikoiden ja fragmenttien ohella käsitykseni mukaan erottaa vielä kolmaskin rakennetyyppi, ns. kvasifragmentit (ks. Vahtera 1999). Nämä ovat eräänlaisia analogiamuodosteita; niillä on samanlainen syntaktinen rakenne kuin varsinaisilla fragmenteilla, mutta niitä ei voi luontevasti täydentää kuten varsinaiset fragmentit (esim. *Minskat våld i Tyskland; Kokoomukselta tuki hallitukselle*).

Otsikoiden laatimisen strategiaa on lyhyesti kuvannut Bo Carlson (1971: 90). Hänen mukaansa otsikon laatimisen taito merkitsee ensisijaisesti kykyä karsia kaikki epäolennainen ja löytää synonyymeja sellaisille sanoille, jotka eivät mahdu yhdelle otsikkoriville. Carlsonin kuvaus sisältää viittauksen siihen, että otsikoiden rakenteeseen vaikuttavat puhtaasti kielellisten näkökohtien lisäksi myös lehden suunnitteluun liittyvät tekniset seikat, kuten jutulle varattu tila, otsikon palstaleveys jne. (ks. Okkonen 1980: 250–257). Kaikesta huolimatta syntaktisen rakenteen kuitenkin ratkaisee ensisijaisesti kielellinen intuitio siitä, mikä on hyväksyttävää; umpimähkäinen karsiminen ei ole mahdollista.

Journalistiikan oppikirjoissa otsikoiden rakenteellisia eroja (esim. leimaotsikoiden ja kertovien otsikoiden eroja) kuvataan melko ylimalkaisesti, lähinnä esimerkkien avulla. Lisäksi sekä ruotsin- että suomenkielisistä sanomalehtiotsikoista on olemassa joidakin erillistutkimuksia (esim. Åkermalm 1965, Conon 1979; Hemánus 1973), mutta

nämäkään eivät varsinaisesti tarkastele otsikoiden kieliopillisissa (syntaktis-semanttisissa) rakenteissa esiintyviä eroja. Ainoa havaitsemani tutkimus, jossa ruotsin- ja suomenkielisiä sanomalehtiotsikoita tarkastellaan kontrastiivisesti, on norjalais-suomalaisen psykologin Frode Strømnesin artikkeli vuodelta 1974. Strømnes on kuitenkin valinnut vertailunsa lähtökohdaksi yhden ainoan piirteen, sen, sisältääkö otsikko verbin vai ei (mt. 90). Väitöskirjani aiheen kannalta Strømnesin johtopäätös on erittäin mielenkiintoinen: hän päätyy esittämään, että suomen kieli helpommin kuin ruotsi jättää verbin pois otsikoista. Hänen mukaansa suomen nominien sijaitseminen on se kyseisiä kieliä erottava piirre, joka sallii tällaisen verbittömyyden. Kuten aikaisemmin olen todennut (Vahtera 1996: 41), omien päätelmieni vertaaminen Strømnesin hypoteesiin on vaikeaa, koska Strømnes ei selkeästi osoita, mitä hän tarkoittaa verbittömyydellä (tai ”verbillisyydellä”). Strømnes esittää hyvin vähän esimerkkejä, ja siksi on mm. mahdotonta tietää, lukeeko hän verbin sisältäväksi edellä mainitun esimerkin *Minskat våld i Tyskland* kaltaiset otsikot, jotka sisältävät verbinmuodon (partisii-pin) mutta joista puuttuu finiittiverbi.

Tarkastelen tässä tutkimuksessa otsikoiden tyyppijakoa hieman toisesta näkökulmasta kuin aiemmissa otsikoita käsitelleissä artikkeleissani (Vahtera 1996, 1999). Pysin selvemmin kuin näissä artikkeleissani tarkastelemaan otsikkorakenteiden syntaktisten erojen heijastamia semanttisia eroja. Syntaktisen rakenteen ja merkityksen suhteen kuvauksessa olen ensisijaisesti pitänyt lähtökohtanani niitä näkemyksiä, joita Ronald W. Langacker on esittänyt **kognitiivisessa kieliopissaan** (*Cognitive Grammar*, esim. Langacker 1991, 1999). Langacker korostaa useissa yhteyksissä sitä, kuinka jyrkästi hänen teoriansa eroaa ns. vallitsevasta kielioppikäsitelmästä, joka hänen mukaansa pääasiassa pohjautuu generatiivis-transformationaaliseen teoriaan (”The transformational archetype”; Langacker 1982: 22). Vaikka aikaisemmissa otsikoita käsittelevissä artikkeleissani käyttämäni kuvaustapa ainakin Langackerin teoriaan nähden edustaneekin lähinnä perinteistä näkemystä, en näe varsinaista ristiriitaa siinä, että saman ilmiön kuvauksessa tässä työssä korostuu kognitiivisen kieliopin näkökulma. Perustelen tätä näkemystäni jaksossa 1.3.

1.1 Tavoitteet

Tavoitteenani on kontrastiivisesti kuvata ruotsin- ja suomenkielisten sanomalehtien otsikoiden syntaktis-semanttisia tyyppejä. Kartoitan ne piirteet, jotka ovat otsikkokielle ominaisia ja joiden suhteen otsikot poikkeavat tekstilauseiden rakenteista. Tässä suhteessa erityisen mielenkiintoisia ovat sellaiset otsikot, jotka eivät ole perinteisen käsityksen mukaisia täydellisiä lauseita. Vaikka ns. kieliopillisesti täydellisten lauseiden osuus aineistoni kaikista otsikoista on suuri (suomessa lähes 50 %, ruotsissa runsas kolmannes; ks. 9. luvun taulukkoa 24), olen jättänyt ne tämän tutkimuksen ulko-

puolelle. Syntaktisesti ne eivät poikkea tekstilauseista. Olen kyllä analysoinut tämänkin kategorian, ja eräissä jaksoissa käytän hyväkseni tämän analyysin tuloksia, ennen kaikkea jaksossa 4.6.1, jossa vertaan kopulattomien ja apuverbittömien otsikoiden määrää vastaavien täydellisten lauseiden määrään.

Sekä suomen että ruotsin kielen syntaktisen kuvauksen peruskäsitteistö ja termistö on sinänsä luotu lauseiden kuvaukseen. Pyrin tutkimani otsikkoaineiston ja sekä perinteisten että uudempien suomen ja ruotsin kielioppien avulla luomaan sellaisen kuvausmallin, joka soveltuu sekä täydellisten lauseiden että fragmenttien, kvasifragmenttien ja leimaotsikoiden kuvaukseen. Kognitiivisen kieliopin näkemysten mukaisesti katson kuitenkin, ettei merkityksen ja syntaktisen rakenteen kuvausta ole mahdollista erottaa toisistaan. Tämä näkökulma korostuu erityisesti sellaisten rakenteiden kuvauksessa, jotka eivät muodosta täydellistä lausetta. Perinteisissä syntaksin kuvauksissa tällaisia rakenteita on lähinnä kuvattu lauseen osina (lausekkeina tai muina ”epätäydellisinä” rakenteina). Vähemmälle huomiolle ovat perinteisesti jääneet sellaiset rakenteet, jotka kieliopillisesta epätäydellisyydestään huolimatta esiintyvät itsenäisinä lausumina, kuten tässä fragmenteiksi ja kvasifragmenteiksi kutsumani rakenteet.

Yhtenä kontrastiivisen tutkimuksen tavoitteena voidaan pitää käännettutkimuksessa ja käytännön käänntöstyössä hyödyllisen tiedon hankintaa (ks. esim. Krzeszowski 1979: 9; Ingo 1990: 11–15). Tämä näkökulma on myös väitöskirjani lähtökohtana. Tarkastelen aineiston osoittamia kielten välisiä eroja ja samankaltaisuuksia siinä valossa, missä määrin ne heijastavat kielikohtaisia ns. pakollisia valintoja, missä määrin valinnaisia ratkaisuja. Tällainen tieto on olennaista käänntötilanteessa. Myös kääntämisentutkimuksessa puhutaan pakollisista ja valinnaisista ratkaisuista (esim. Vinay & Darbelnet 1995: 15–16; Ingo 1990: 286; ks. myös Vahtera 1998: 223).

Aikaisempien tutkimusteni perusteella oletan, että sellaiset otsikot, jotka eivät koostu täydellisistä lauseista, voidaan jakaa kolmeen syntaktis-semanttiseen päätyyppiin, joista käytän nimityksiä **leimaotsikko**, **fragmentti** ja **kvasifragmentti** (Vahtera 1996: 41; 1999: 364–365). Työni keskeisissä luvuissa tarkastelen leimaotsikoiden (7. luku) ja kertovien otsikoiden eroa sekä toisaalta kertovien otsikoiden alaryhmiä täydellisiä lauseita lukuun ottamatta, siis fragmentteja (4. luku) ja kvasifragmentteja (5. luku). Lukujen 6 ja 8 otsikkotyypit (yhdistelmäotsikot, huudahdukset ja puhuttelut) ovat suhteellisen harvinaisia, enkä analysoi niitä kovin syvällisesti. Lähinnä pohdin niitä kriteerejä, joilla nämä tyypit voidaan erottaa omiksi kategorioikseen. Pääpaino työssäni on siten fragmenttien ja kvasifragmenttien kuvauksessa sekä siinä, miten nämä kategoriat voidaan erottaa leimaotsikoista. Pyrin osoittamaan tällaisten kategorioiden olettamisen mielekkyyden sekä etsimään kriteerit niiden erottamiselle. Leimaotsikon, fragmentin ja kvasifragmentin erottamisen kannalta erityisen mielenkiintoinen on otsikkotyyppi, jonka syntaktinen rakenne voidaan esittää seuraavasti:

- NP + 1) Adverbilauseke
 2) Adpositioilmaus (prepositio- tai postpositioilmaus)
 3) Paikallissijailmaus (vain suomessa)

Tämä otsikkotyyppi on kontrastiivisesti mielenkiintoinen siksi, että (kuten oletan) kyseinen syntaktinen rakenne voi esiintyä sekä leimaotsikolla että fragmentilla ja kvasifragmentilla, ja näissä syntaktis-semanttisissa tyypeissä (erityisesti kahdessa viimeksi mainitussa) on kullekin kielelle ominaisia semanttisia alakategorioita, joilla ei välttämättä ole suoraa muodollista vastinetta toisessa kielessä. Kielten typologisesti erosta jo seuraa, että ruotsin- ja suomenkieliset otsikot ovat morfosyntaktisesti erilaisia: suomessa on sijamuotoja, ja paikallissijailmauksilla on keskeinen rooli yllä mainitun kaavan mukaisissa suomenkielisissä sanomalehtiotsikoissa. Ruotsissa vastaava rooli on prepositiolausekkeilla. Suomessakin esiintyy prepositiolausekkeita, mutta niiden osuus kyseisessä otsikkotyypissä on aineistossani hyvin pieni, noin 1,0 %. Myös adverbien ja postpositiolausekkeen sisältävien otsikoiden määrä tässä tyyppissä on suomessa pieni (2,9 % ja 2,6 %). Ruotsissa prepositiolausekkeiden ohella tässä otsikkotyypissä esiintyy vain adverbeja (6,3 %).

Otsikkotyypin NP + Adv jne. taakse kätkeytyvät merkityserot eivät siis ole missään yksiselitteisessä suhteessa laajennusosan² morfologiseen tyyppiin (adverbi/ paikallissijailmaus/adpositioilmaus), joka ensisijaisesti määräytyy kielten tyyppierojen mukaan. Otsikon merkitys syntyy monien semanttisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta.

Tuntuu aiheelliselta olettaa, että otsikko voi joskus olla ”aidosti monitulkintainen” siten, että se edellä mainittujen tekijöiden valossa voidaan tulkita yhtä hyvin leimaotsikoksi kuin kertovaksi otsikoksi. Tällaisia tapauksia tarkastelen jakson 7.1 lopussa.

Aikaisempien otsikoita käsitelleiden tutkimusteni (Vahtera 1996, 1999) pohjalta olen muotoillut työlleni viisi hypoteesia:

- 1) Otsikoiden tekstifunktion perusteella on mielekästä erottaa suomen- ja ruotsinkielisissä sanomalehtiotsikoissa perinteiset pääluokat **leimaotsikko** ja **kertova otsikko** sekä periferisempi luokka **huudahdukset ja puhuttelut**.
- 2) Kertovat otsikot voidaan syntaktis-semanttisen rakenteensa perusteella jakaa kolmeen pääryhmään, joista käytän nimityksiä **kieliopillisesti täydelliset lauseet**, **fragmentit** ja **kvasifragmentit**. Fragmentit voidaan

² Kun otsikko hahmottuu leimaotsikoksi (eli syntaktisesti nominilausekkeeksi), NP:hen liittyvä aines jäsenyy attributiiksi, ja kun otsikko on fragmentti, tuo aines ainakin saattaa jäsenyä adverbialiksi. Käytän näistä potentiaalisista attribuuteista/adverbialeista yhteisnimitystä **laajennusosa** (termeistä lähemmin jakson 1.3 lopussa)

nähdä siinä mielessä ”epätäydellisinä” lauseina, että ne voidaan muuntaa täydellisiksi lauseiksi lisäämällä ”puuttuva” konstituentti, esimerkiksi finiittiverbi tai subjekti. Kvasifragmentit taas voidaan nähdä eräänlaisina analogiamuodosteina, jotka syntaktisesti (ja osittain semanttisesti-kin) muistuttavat fragmentteja mutta joita ei luontevasti voi täydentää lauseiksi.

- 3) Sellaisissa kertovissa otsikoissa, jotka eivät ole kieliopillisesti täydellisiä lauseita (fragmenteissa ja kvasifragmenteissa), vahvana tendenssinä sekä suomessa että ruotsissa on, että otsikko hahmottaa tilanteen ns. temaattisena suhteena, esimerkiksi eksistentiaalisena suhteena, ts. samaan tapaan kuin peruslausetyyppi eksistentiaalilause.
- 4) Ruotsin kielessä finiittiverbittömät fragmentit ja kvasifragmentit perustuvat tyyppillisesti statiivisempaan tilanteen hahmotukseen kuin suomen kielessä.
- 5) Sekä suomessa että ruotsissa voidaan fragmentti- ja kvasifragmenttikategoriassa erottaa eri ”perusotsikkotyyppejä”, samaan tapaan kuin lausesyntaksissa on tapana erottaa kullekin kielelle ominaiset peruslausetyypit.

1.2 Aineisto

Aineistonani olen käyttänyt samoja ruotsin- ja suomenkielisiä sanomalehtiä kuin aikaisemmissa otsikoita käsitelleissä artikkeleissani (Vahtera 1996, 1999), mutta tämänkertaisessa aineistossa tutkimieni yksittäisten lehtien määrä on kaksinkertainen. Ruotsinkielisiä lehtiä on kymmenen, suomenkielisiä yhdeksän (ks. aineistoluetteloa työn lopussa). Lehdet on valittu niin, että suomen- ja ruotsinkielisten lehtien sivumäärä olisi suunnilleen yhtä suuri (vajaat 600 sivua). Toisaalta ruotsinruotsalaisten ja suomenruotsalaisten lehtien sivumäärät ovat keskenään suunnilleen yhtä suuret³.

³ Aineiston lehdet olen valinnut ensisijaisesti sen perusteella, että mukana olisivat toisaalta valtakunnallisesti merkittävimmät, toisaalta tekstimäärältään suurimmat lehdet. Näiden kriteerien perusteella valikoituivat DN, SvD, Hbl, ÅU, Vbl, HS, AL ja TS. Kieliryhmien (ruotsi-suomi, ruotsinruotsi-suomenruotsi) keskinäistä määrällistä tasapainoa etsiessäni valitsin tämän jälkeen kriteeriksi maantieteellisen jakauman. Tämän kriteerin perusteella mukaan tuli joukko suomenkielisiä ja suomenruotsalaisia maakuntalehtiä. Ruotsinruotsalaisista lehdistä DN ja SvD muodostivat kuitenkin yhdessä niin suuren tekstimassan, ettei tähän ryhmään voinut ottaa yhtä monta yksittäistä lehteä kuin suomenruotsalaisten lehtien ryhmään. Kun toisaalta halusin mukaan yhden iltapäivälehdet kummastakin kielestä, ruotsinruotsalaiseen kiintiöön mahtui kahden keskeisen aamulehdet ohella vain iltapäivälehti Abl.

Kustakin lehdestä olen tutkinut kahden päivän numerot, 15.4.1994 ja 15.6.1994. Aineisto sisältää kaikkiaan 7361 otsikkoa, jotka jakautuvat kieliryhmittäin seuraavasti:

Taulukko 1. Otsikoiden kokonaismäärä kieliryhmittäin.

Ruotsinruotsi	(ruru)	1864		
Suomenruotsi	(suru)	1640		
			Ruotsi yht.	(ru) 3504
			<u>Suomi</u>	<u>(su) 3857</u>
			Yhteensä	7361

Tutkimuksessani olen ottanut huomioon kaikki sellaiset otsikot, joilla on suora sisällöllinen yhteys niihin liittyvään artikkeliin tai niitä välittömästi seuraavaan tekstiosaan. Siten tarkasteltavina ovat sekä pääotsikot, väliotsikot, esirivit, alaotsikot että kuvatekstien otsikot⁴. Rajatapauksen muodostavat tässä suhteessa ”lööppimäiset” etusivun otsikot, jotka viittaavat sisäsivuilla oleviin artikkeleihin. Vaikka näihin otsikoihin liittyvä teksti ei esiinnykään suoraan otsikon jäljessä, olen laskenut tällaisetkin otsikot mukaan aineistooni, koska ne käsittääkseni syntyvät samanlaisten strategioitten pohjalta kuin ”normaalit” pääotsikot.

Tutkimukseni ulkopuolelle olen jättänyt mainokset kokonaisuudessaan, siitä huolimatta, että laajat mainokset joskus saattavatkin muodostaa lehtiartikkelia muistuttavan kokonaisuuden, jossa täydellisistä virkkeistä ja kappaleista koostuvaan tekstiosaan liittyy aiheeseen tavalla tai toisella johdatteleva otsikko. Kokonaisuutena mainoskieli kuitenkin käsittääkseni muodostaa oman tekstityyppinsä, ja koska rajanveto ”artikkelimainosten” ja muiden välillä saattaa olla vaikeaa, olen karsinut mainokset kokonaan aineistostani. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät lisäksi ns. vinjetit eli pysyvät otsikot (ks. Okkonen 1980: 242), jotka toistuvat samanlaisina numerosta toiseen (esim. *Metsästys ja kalastus; Puutarhapalsta*).

1.3 Menetelmä

Otsikoiden erityispiirteet eivät kielen rakenteen kuvauksessa yleensä ole saaneet erityistä huomiota osakseen. Journalistiikan oppikirjoissa (esim. Carlson 1971, Larsson 1985, Andersson & Ek ym. 1999; Okkonen 1980, Miettinen 1984, Kotilainen 2003) kyllä kuvataan eri otsikkotyyppejä lähinnä tyylin kannalta, mutta käsittääkseni näissä kuvauksissa eivät lainkaan korostu ne rakenteelliset piirteet, jotka erottavat otsikot muusta tekstistä. Sitä, minkälaisien strategioitten pohjalta syntyvät sellaiset otsikot, jotka eivät muodosta täydellistä lausetta, ei ole systemaattisesti tutkittu. Ne tutkimuk-

⁴ Käytän näistä otsikon tekstiasemaan viittaavista nimityksistä seuraavia lyhenteitä: er (esirivi), P (pääotsikko), ao (alaotsikko), vo (väliotsikko), kuv (kuvatekstin otsikko).

set tai oppikirjat, joissa otsikoiden muodollisia eroja ylipäättään pohditaan, tuntuvat lähtevän siitä, että sellaisetkin kertovat otsikot, jotka eivät ole kieliopillisesti täydellisiä lauseita, kuitenkin pohjautuvat lausemaiseen hahmotukseen (ks. Vahtera 1996: 41).

Ruotsin sanomalehtiotsikoista erillistutkimuksen tehnyt Åke Åkermalm (1965: 28) nimenomaan korostaa, että otsikoinnissa mikä tahansa *lauseenjäsen* voidaan jättää pois. Åkermalmin näkemyksen mukaan siis kertovan otsikon eräänlainen perustyyppi on kieliopillisesti täydellinen lause ja fragmenteiksi luonnehtimani otsikot ovat syntyneet siten, että tällaisesta täydellisestä lauseesta on poistettu jokin keskeinen konstituentti. Mikäli tämä näkemys hyväksytään, on kuitenkin muistettava, että kyseinen ”poisto” on luonteeltaan toisenlaista kuin esimerkiksi generatiivisissa kuvauksissa esiintyvät (tekstilauseita koskevat) poistotransformaatiot (esim. identtisen NP:n poisto). Tekstilauseessa esiintyvä poisto syntyy lauseen vuorovaikutuksesta virkkeen muiden ainesten kanssa. Otsikko sitä vastoin on syntaktisesti (ja eräässä mielessä myös semanttisesti) itsenäinen tekstin osa.

Sovellan tässä työssä otsikkotyyppien heijastamien semanttisten erojen kuvaukseen Ronald W. Langackerin kehittämää kognitiivista kielioppia (ks. esim. Langacker 1982, 1991 ja 1999). Langackerin ohella kuvaukseni perustuu suuressa määrin myös Pentti Leinon (1988, 1989, 1999), Tuomas Huumon (1997) ja Tiina Onikki-Rantajääskön (2001) Langackerin hengessä tekemiin tutkimuksiin. Tavoitteenani ei kuitenkaan ole puhtaasti kognitiivisen kieliopin käsitteistöön perustuva kuvaus. Myös Langacker käyttää kieliopissaan perinteisen syntaksin termejä (subjekti, objekti, adverbiaali jne.). Käsittäakseni hänen kognitiivisen kielioppinsa yhtenä pyrkimyksenä onkin esittää perinteisen kieliopin kategorioille uusi semanttispohjainen kuvaus. Pyrin tässä työssä kognitiivisen kieliopin hengessä luomaan sellaisen kuvausmallin ruotsin- ja suomenkielisten sanomalehtiotsikoiden syntaktis-semanttisille tyypeille, joka mahdollisimman pitkälle on sopusoinnussa keskeisten ruotsin ja suomen kielioppien kuvauksen kanssa. Tärkeimmät kielioppilähteeni ovat uusimmat laajat ruotsin ja suomen kielen kieliopit *Svenska Akademiens grammatik* (SAG; 2000) ja *Iso suomen kielioppi* (ISK; 2004)⁵.

Mielestäni kognitiivinen kielioppi tarjoaa mielekkään näkökulman juuri otsikoiden eri rakennetyyppien pohjana olevien semanttisten erojen kuvaukseen. Tosin lause ei tässä kielioppimallissa ole niin keskeinen käsite kuin ns. perinteisessä kieliopissa ja esimerkiksi generatiivisessa kieliopissa, ja siksi voidaan kysyä, onko ajatus fragmenttien ”lauselähtöisyydestä” myöskään hyväksyttävä tähän teoriaan pohjautuvassa ku-

⁵ Käytän lähteinä käyttämistäni kieliopeista ja sanakirjoista isokirjainlyhenteitä (esim. SAG; SSRS), jotka esiintyvät hakusanoina lähdeluettelossa.

vauksessa. Lauseen käsitähän ei sinänsä ole kognitiivisen kieliopin kuvauksessa tuntematon, ei myöskään käsite ”täydellinen lause”. Täydellisten lauseiden ja fragmenteiksi kutsumieni rakenteiden suhde kuvataan kuitenkin kognitiivisessa kieliopissa tavallaan päinvastaiseksi kuin generatiivisessa kieliopissa. Jälkimmäisen mukaan fragmentit ovat rakenteita, jotka ovat syntyneet täydellisistä lauseista poistotransformaation kautta. Kognitiivisen kieliopin kuvauksessa taas fragmentit ovat skemaattisia lauserakenteita, joissa jokin vastaavan täydellisen lauseen osarakenne on jäänyt ilman ilmiästä. Juuri näin Langacker on kuvannut englannin relatiivilauseisiin liittyvää käytäntöä, jonka mukaan objektin asemassa oleva relatiivipronomini tietyissä tapauksissa valinnaisesti voi jäädä ilmi panematta: *The skirt (that) she bought was too tight* (Langacker 1991: 420):

Internally, *buy* makes schematic reference to both a trajector and a primary landmark (as well as certain non-focal participants), which in a full clause are respectively elaborated by the subject and object nominals. A relative clause like *she bought* is not obtained by deforming such a structure; it merely represents an alternate construction in which only the trajector is elaborated.

Otsikkotyyppien kuvauksessani esiintyvä käsite **fragmentti** olisi ristiriidassa kognitiivisen kieliopin periaatteiden kanssa, mikäli käsitteen määrittelyssä korostettaisiin nimenomaan otsikkotyypin lauselähtöisyyttä, ts. sitä, että fragmentti olisi syntynyt täydellisestä lauseesta jonkinlaisen poiston kautta. Poisto-ajatus perustuu lähinnä generatiivisen kieliopin esittämään kuvaukseen, jonka mukaan pintarakenteen ”epätäydellisen” rakenteen katsotaan syntyneen syvärakenteen täydellisestä lauseesta poistotransformaation kautta. Langacker hylkää kognitiivisessa kieliopissaan tällaisen kaksisoitaisen kuvauksen. Hänen mukaansa generatiivis-transformationaalisen kieliopin keskeiset käsitteet, syvärakenne ja syntaktiset transformaatiot, implikoivat, että asiat eivät todellisuudessa ole niin kuin ne näyttävät olevan; että pintarakenne kätkee kieliopillisen järjestelmän perusluonteisemman tason – syvärakenteen – jota transformaatiot muuntavat systemaattisesti ja rajusti (Langacker 1999: 26).

Vaikka fragmentti-termi näyttää korostavan otsikon ”epätäydellisyyttä”, se ei sinänsä kerro mitään otsikkotyypin muodostustavasta. Käytänkin termiä ainoastaan kuvaamaan otsikon muodollista rakennetta: eri tyyppiset fragmentit erottaa täydellisistä lauseista se, että niistä ”puuttuu” verbi, subjekti, täydennys jne. Tällaisten otsikoiden rakenteen kuvaukseen kognitiivinen kielioppi ei tarvitse (eikä hyväksy) lähtökohdaksi ”täydellistä lausetta”, vaan teoria tarjoaa kuvausmallin, jonka mukaan tulkinta syntyy pintarakenteen muodosta, eli kuten Langacker asian ilmaisee, ”asiat todella ovat niin miltä ne näyttävät” (Langacker 1999: 27).

Mielestäni nimenomaan fragmenteiksi ja kvasifragmenteiksi lukemillani otsikkotyypeillä on sellaisia syntaktis-semanttisia erityispiirteitä, joilla ei ole suoraa vastineita

varsinaisissa tekstilauseissa tai muissa ”normaalitekstin” rakenneosissa. Otsikoiden omalaatuisuutta on korostanut mm. Vesa Heikkinen (1999: 124): ”Otsikot ovat tyyppillisiä pikkutekstejä, joilta koteksti vaatii lyhyyttä ja tiiviyttä. Näitä pikkutekstejä voidaan analysoida niin, että niillä ajatellaan olevan ’oma kielioppinsa’ ” (ks. myös Halliday 1985: 372–377). Tämän ”kieliopin” kuvaukseen soveltuu kognitiivinen kielioppi, koska siinä rakenteiden kuvauksen lähtökohtana pidetään sitä, mikä on ilmi-pantuna ”pintarakenteessa”.

Kognitiivisen kieliopin periaatteiden mukaisesti katson, että otsikkotyypityksen pohjana ovat semanttiset seikat. Työni alaotsikossa esiintyvällä ilmauksella syntaktis-semanttiset tyypit pyrin korostamaan, että oma näkökulmani on tavallaan päinvastainen kuin kieliopin tekijällä. Langacker korostaa kieliopillisten rakenteiden (sanasto, morfologia, syntaksi) symbolista luonnetta; hänen mukaansa kielioppi strukturoi ja symbolisoi semanttista sisältöä (Langacker 1999: 12). Toisaalta tulkitsemme tuota semanttista sisältöä juuri kieliopillisen rakenteen (ennen kaikkea syntaksin) perusteella. Tämä on lähtökohtani: Miten pystymme otsikoiden kieliopillisen rakenteen perusteella tulkitsemaan ”semanttisen sisällön”, varsinkin silloin, kun otsikko ei ole täydellinen lause? Pelkkä syntaktinen rakenne ei aina ratkaise lopullista tulkintaa, vaan asiaan vaikuttavat rakenteen komponenttien (sanojen, morfeemien, lausekkeiden) merkitys, otsikon asema tekstissä sekä tilannetekijät. Kuten pyrin osoittamaan, otsikkokieleen on kehittynyt erilaisia kummallekin kielelle ominaisia rakenteita, jotka ilmaisevat tiettyjä merkityksiä, usein toisella tavalla kuin tekstilauseet. Siksi voitaisiin mielestäni puhua myös otsikkosyntaksista. Samoin kuin tekstilauseiden perusainekselle, ns. peruslauseille, on kehittynyt erilaisia semanttisia tehtäviä, on myös otsikkokielellä omat ”perusotsikkotyypinsä” (hypoteesi 5, jakso 1.1). Erityisesti syntaktis-semanttinen omaleimaisuus näkyy fragmentti- ja kvasifragmenttikategorioissa, joten voitaisiin puhua myös ”perusfragmenttityypeistä”.

Koska ensisijaisena tavoitteenani on kuvata ruotsin- ja suomenkielisissä sanomalehdissä esiintyvien otsikoiden syntaktis-semanttisia tyyppejä ja osoittaa nimenomaan kummallekin kielelle ominaisia tyyppejä, katson, että työni on varsinaisesti luonteeltaan kvalitatiivinen. Kognitiivinen kielioppi korostaa kategorioitten välisten rajojen sumeutta (esim. Langacker 1999: 17, 49, 369–370; Leino 1999: 61–68.), eikä tiukkaan luokitukseseen perustuva kvantitatiivinen vertailu ole tämän teorian puitteissa nähdäkseni mielekäästä. Tästä huolimatta esitän omaan arviooni perustuvia tietoja otsikoiden syntaktis-semanttisiin perustyyppihin lukemieni otsikoiden määristä. Myös perustyyppien alakategorioihin luokittelieni otsikoiden määrät esitän sellaisissa tapauksissa, joissa alaluokitus tuntuu suhteellisen selkeältä. Kussakin tapauksessa kuitenkin korostan, että rajanveto on subjektiivista ja että lähes kaikilla kategoriarajoilla on aineksia, joiden osalta ehdoton rajanveto on lähes mahdotonta.

Käyttämäni keskeinen syntaktinen termistö on eräänlainen SAG:n ja ISK:n käyttämän termistön välinen kompromissi. Käytän termiä **laajennus** ISK:n esittämässä merkityksessä. ISK:n mukaan sellaisia ilmauksia, joiden kanssa sana muodostaa lausekkeen, sanotaan sen laajennuksiksi (ISK: 428). Vaikka ISK:ssa ei käytetä termiä verbilauseke, myös verbillä katsotaan olevan laajennuksia: ”Kun lausetta tarkastellaan lausekkeista koostuvana rakenteena, sen edussana on verbi: lauseen perusrakenne määräytyy verbin laajennuksista” (mt. 429).

Lausekkeen edussanan laajennuksia on ISK:n mukaan kahdenlaisia: määritteitä ja täydennyksiä. Valinnaiset laajennukset ovat määritteitä, sanan luontaisen valenssin tai kieliopillisen konstruktion edellyttämät laajennukset täydennyksiä. *Määrite*-termi on siten ISK:ssa saanut suppeamman merkityksen kuin perinteisessä suomen kieliopissa. Perinteisen *määrite*-termin, samoin kuin ruotsin *bestämning*-termin, merkitys vastaa ISK:n *laajennus*-termille antamaa merkitystä (ks. esim. Ikola 1974: 177). SAG käyttää *bestämning*-termiä tässä perinteisessä merkityksessä, ja ISK:n *määrite*- ja *täydennys*-termejä vastaavat SAG:ssa termit *fri bestämning* ja *bunden bestämning* (SAG 1: 157, 159, 172).

Työni kannalta huomattavin ero ISK:n käyttämän syntaktisen termistön ja perinteisen termistön välillä on se, että ISK on luopunut *attribuutti*-termin käytöstä. Perusteluna on se, että substantiivin määritteitä ei ISK:ssa, toisin kuin perinteisessä kieliopissa, pidetä lauseenjäseninä (ISK: 830). Tästä huolimatta käytän SAG:n (ja perinteisen suomen kieliopin) tapaan termiä **attribuutti** substantiivin vapaista määritteistä. Näin teen siksi, että työni yhtenä keskeisenä kysymyksenä on se, milloin paikallissijailmaus tai adpositioilmaus otsikkotyypissä NP + AdvP/AdP/PS-ilmaus⁶ jäsentyy verbin tai lausetyypin täydennykseksi (perinteisesti adverbiaaliksi), milloin nominilausekkeeseen kuuluvaksi substantiivin määritteeksi (perinteisesti attribuutiksi). Mielestäni perinteinen ja SAG:n mukainen käytäntö selvemmin korostaa kyseisen otsikkotyypin muodollista kaksitulkintaisuutta. Jos AdP tai PS-ilmaus jäsentyy adverbiaaliksi, on kyseessä kiistaton kertova otsikko (fragmentti, kvasifragmentti), ja jos se jäsentyy

⁶ Rakennekuvauksissa käytän eri lauseketyypeistä seuraavia lyhenteitä:

NP	=	nominilauseke
AP	=	adjektiivilauseke
AdvP	=	adverbilauseke
AdvlP	=	adverbiaalilauseke
PrP	=	prepositiolauseke
PoP	=	postpositiolauseke
AdP	=	adpositiolauseke
InfP	=	infinitiivilauseke
SupP	=	supiinilauseke
PS-ilmaus	=	paikallissijailmaus

attribuutiksi, otsikko koostuu sellaisenaan pelkästä NP:stä, ja kyseessä voi olla leimaotsikko (mutta myös ns. yksiosainen päälause-ekvivalentti). ISK:n käytännön mukaan kyseiset ilmaukset ovat kummassakin tapauksessa adverbiaaleja, joko verbin tai lausetyypin adverbiaalitäydennyksiä tai substantiivin vapaita adverbiaaleja. Se, että substantiivin vapaasta määritteestä käytetään perinteistä nimitystä *attribuutti*, ei sinänsä mielestäni ole ristiriidassa sen kanssa, ettei tällainen määrite ole lauseenjäsen. Käytän termiä *attribuutti* (samoin kuin käsittääkseni SAG) ainoastaan merkityksessä ”substantiivin vapaa määrite”. Niissä tapauksissa, joissa substantiivillakin voidaan katsoa olevan valenssinmukainen laajennus, käytän ISK:n tapaan nimitystä *täydennys* (esim. *oikeus elämään*, *valmius muutoksiin*; ks. ISK: 579).

1.4 Työn rakenne

Työni teoriaosa koostuu luvuista 2–3. Luku 2 on lyhyt kuvaus Langackerin kognitiivisen kieliopin pääperiaatteista. Pääpaino tässä luvussa on niissä käsitteissä ja kuvausmalleissa, jotka ovat keskeisiä oman työni kannalta. Luvussa 3 esitän käyttämäni otsikkoluokituksen teoreettiset lähtökohdat. Esittelen lyhyesti ne lähteet, joihin luokitukseni Langackerin teorian ohella ensisijaisesti perustuu. Luvun lopussa esitän kuvion, joka esittää otsikoiden syntaktis-semanttiset päätyypit puukuviona.

Luvut 4–8 muodostavat työn analyysiosan. Perifeeristen kategorioiden yhdistelmäotsikko (6. luku) sekä huudahdus ja puhuttelu (8. luku) analyysissa korostan vain joitakin yleisiä tendenssejä ja esitän niitä kuvaavia esimerkkejä. Pääpaino työssäni on siten luvuissa 4, 5 ja 7. Näistä 7. luku (Leimaotsikko) on huomattavasti lyhyempi kuin luvut 4–5, mikä johtuu ensisijaisesti siitä, että näiden keskeisten lukujen välinen rajankäynti sisältyy pääasiassa 4. ja 5. lukuun eikä sitä ole sellaisenaan aihetta toistaa 7. luvussa.

Viimeinen luku sisältää yhteenvedon otsikoiden päätyypeistä ja taulukon, josta ilmenevät kaikkien syntaktis-semanttisten päätyyppien, myös tämän työn ulkopuolelle jääneiden täydellisten lauseiden, määrät. Luvun lopussa esitän analyysiosan perusteella tekemäni, ensisijaisesti esittämiini hypoteeseihin suhteutetut johtopäätökseni.

2 LANGACKERIN KOGNITIIVINEN KIELIOPPI

Kognitiivinen kielentutkimus on kahden viime vuosikymmenen aikana vahvistanut asemaansa chomskylaisen generativismin vahvana haastajana. Sen edustajiksi lukeutuvia tutkijoita yhdistävät eräät kielenkuvauksen teoreettiset lähtökohdat, jotka monissa keskeisissä kohdissa eroavat viime vuosikymmenien valtavirraksi mainittujen formaalisten kielioppimallien näkemyksistä. Tiina Onikki-Rantajääskön (2001: 30) mukaan kyseessä kuitenkin on ”heterogeeninen suuntaus, keskustelufoorumi pikemminkin kuin yhteistä kuvausmallia noudattavien tutkijoiden koulukunta” (ks. myös Evans & Green 2007: 3–4). Tämän suuntauksen näkyvin edustaja on ollut Ronald W. Langacker, jonka kognitiivinen kielioppi on vaikuttanut näkyvästi myös viime vuosien fennistiseen tutkimukseen. Langackerin mallia suomen kieleen soveltaneet Onikki-Rantajääskö, Pentti Leino (1999) ja Tuomas Huumo (1997) ovat osoittaneet mallin soveltuvuuden mm. suomen paikallissijojen ja adpositioiden funktioiden kuvaukseen. Heidän useat tutkimuksensa ovat Langackerin laajan tuotannon ohella olleet tämän väitöskirjatyön yhtenä lähtökohtana ja innoittajana. Koska kognitiivisen kieliopin keskeiset periaatteet on mainittujen tutkijoiden ansiosta eri yhteyksissä kuvattu melko laajasti, pyrin tässä tarkastelemaan lähinnä kieliopin niitä piirteitä, jotka ovat oman työni kannalta keskeisiä.

2.1 Langackerin kieliopin suhde muihin kieliopin valtateorioihin

Pentti Leinon (1988: 123) mukaan Langackerin mallia voi karkeasti luonnehtia luonnollisen syntaksian ja valenssikieliopin yhdistelmäksi, johon on liitetty kognitiivisen psykologian käsitteistöä. Valenssi onkin kognitiivisen kieliopin keskeisiä käsitteitä, mutta se saa ilmiönä laajemman tulkinnan kuin perinteisessä valenssikieliopissa (ks. Langacker 1999: 284). Tiettyjä yhtäläisyyksiä on myös Charles J. Fillmoren ja John M. Andersonin 1960- ja 1970-lukujen taitteessa lanseeraamaan sijakielioppiin (Fillmore 1968, Anderson 1971), mutta selvemmin Langacker itse korostaa kielioppinsa sukulaisuutta Fillmoren myöhemmin kehittämän konstruktikieliopin kanssa. Langackerin mukaan kaikella sillä, mitä konstruktikieliopissa voidaan ilmaista, on suora vastineensa kognitiivisessa kieliopissa. Keskeisenä erona hän pitää kieliopillisten rakenteiden symbolisen luonteen korostamista, mikä on kognitiivisen kieliopin keskeisiä teesejä mutta ei vastaa konstruktikieliopin näkemystä (Langacker 1991: 8).

Langacker on selvemmin kuin useimmat muut viime vuosikymmenien huomattavimpien lingvististen koulukuntien keulahahmot sanoutunut irti 60- ja 70-luvun kielitie-

teen valtavirtauksen, chomskylaisen generatiivis-transformationaalisen teorian perusnäkemyksistä. Hänen mukaansa kielitieteessä vallitsee melko yleinen yksimielisyys tietyistä laajoista ja perusluonteisista kysymyksistä. Yksimielisyyttä hän kuvailee syvälle juurtuneeksi, lähes arkkityypiseksi kielioppikäsitteeksi, jonka monet teoreetikot hyväksyvät melkein kritiikittä ja joka suurella määrällä toimii nykyisen teoreettisen pohdinnan implisiittisenä viitekehyksenä. Tämän ”transformationaaliseksi arkkityypiksi” nimeämänsä valtavirtauksen keskeiset opinkohdat hän on tiivistänyt seuraaviin seitsemään teesiin, jotka kaikki kognitiivinen kielioppi hänen mukaansa hylkää (Langacker 1982: 22–23; ks. myös Leino 1988: 126–127)⁷:

- (a) Economy is to be sought in linguistic description. Specifically, particular statements are to be excised if the grammar contains a general statement (rule) that fully subsumes them.

Langackerin kognitiivisen kieliopin mukaan taloudellisuuden on oltava sopuosoinnussa psykologisen todellisuuden kanssa. Kielioppi kuvaa konventionaalista lingvististä tietoa ja sisältää kaikki kielelliset **yksiköt** (*units*), ts. kaikki rakenteet joilla on yksikön status. **Sisältöyksiköiden** (*semantic units*) ohella kieliopissa esiintyy **skeemoja** (*schemes*), joihin ensin mainitut sisältyvät.

- (b) Linguistic structure can be resolved into numerous separate, essentially self-contained components.

Kognitiivinen kielioppi erottaa vain kolmenlaisia yksiköitä, **semanttisia**, **fonologisia** ja **kaksinapaisia symbolisia** yksiköitä (*semantic, phonological and symbolic units*). Jyrkkiä vastakohtaisuuksia voidaan osoittaa vain silloin, kun mielivaltaisesti valitaan esimerkkejä tietyn jatkumon ääripäistä.

- (c) As a special case of thesis (b), syntax is an autonomous component distinct from both semantics and lexicon.

Edellisen kommentin hengen mukaisesti Langacker toteaa, ettei syntaksi ole autonominen komponentti, vaan luonteeltaan symbolinen, ja että se muodostaa jatkumon leksikon ja morfologian kanssa. Syntaktiset yksiköt ovat **kaksinapaisia** (*bipolar*); niissä on semanttinen ja fonologinen napa.

- (d) Supporting (c), it can be presumed that semantic structure is universal, while grammatical structure varies greatly from language to language.

⁷ Tässä vuoden 1982 artikkelissa Langacker vielä käytti kieliopistaan nimeä *Space Grammar*, minkä vastineeksi Pentti Leino mainitussa vuoden 1988 artikkelissaan esitteli nimen *tilakielioppi*.

Langackerin mukaan semanttinen rakenne on kielikohtaista ja perustuu konventionaaliseen mielikuvaisuuteen (conventional imagery). Semanttiset rakenteet ovat konventionaalistuneita käsiterakenteita, ja kielioppi on semanttisen rakenteen konventionaalistunut symbolisaatio.

- (e) In accordance with theses (c) and (d), syntactic structure relies crucially on GRAMMATICAL MORPHEMES, which are often meaningless and serve purely formal purposes.

Kognitiivisessa kieliopissa useimpia kieliopillisia morfeemeja pidetään merkityksellisinä, ja niiden tehtävä on tämän käsityksen mukaan tuoda rakenteeseen oma semanttinen lisänsä.

- (f) Syntactic structure is abstract. Surface structures often derive from deep structures which are significantly different in character and contain elements (grammatical morphemes) that have no place in underlying structure.

Kognitiivinen kielioppi ei tunnusta kuvauksessaan syvärakenteita eikä derivaatioita ("transformaatioita").

- (g) Syntax consists primarily of general rules. It is to be distinguished sharply from lexicon, the repository for irregularity and idiosyncrasy.

Kognitiivisessa kieliopissa leksikko ja kielioppi kuuluvat samaan symbolisten rakenteiden jatkumoon. Tällä jatkumolla ei voida erottaa jyrkkiä vastakkaisuuksia yleisyyden, säännöllisyyden ja analysoitavuuden perusteella.

2.2 Semanttisten rakenteiden kuvaus

Kognitiivisen kieliopin keskeisiä teesejä on, että kaikki kielen ilmaukset nähdään symbolisina rakenteina, joilla on semanttinen ja fonologinen napa (a semantic and phonological pole; Langacker 1999: 76). Minkä tahansa ilmauksen (koosta tai tyypistä riippumatta) semanttisesta navasta eli merkityksestä käytetään nimitystä **predikaatio** (*predication*). Minimaalinen symbolinen yksikkö on morfeemi, ja sen merkitys eli minimaalinen semanttinen yksikkö on **predikaatti** (*predicate*). (Langacker 1982: 4; Leino 1999: 72–73.)

Langacker hylkää perinteisen, formaaliseen logiikkaan perustuvan, totuusehdoilla operoivan merkityksen kuvauksen. Tällaisen objektivistisen mallin tilalle kognitiivinen kielioppi tarjoaa mentalistista mallia: merkitys liittyy käsitteistykseen ja mentaaliseen kokemukseen. Merkitys on tämän kieliopin näkökulmasta ensyklopedista, mis-

tä seuraa, että perinteistä semantiikan ja pragmatiikan ja toisaalta kielellisen ja kielennulkoisen tiedon erottamista toisistaan pidetään perusteettomana ja kestäättömänä. (Langacker 1982: 3–4; Leino 1988: 128.) Virheellisenä Langacker pitää ilmausten merkitykseen liittyvää kansanomaista ”säiliömetaforaa”, jonka mukaan ilmaukset mielletään säiliöiksi, jotka sisältävät tietyn rajallisen vakiomäärän merkitystä (Langacker 1982: 4). Ilmaus tulisi pikemminkin nähdä väylänä tai porttina erilaisten käsitteiden, käsitekompleksien tai jopa kokonaisten käsitejärjestelmien maailmaan. Langacker käyttää termiä *cognitive domain* (**kognitiivinen alue**; Leino 1999: 51) sellaisesta käsitteistyksestä, johon viitataan osana tietyn ilmauksen merkitystä. Predikaatiot kuvataan aina suhteessa yhteen tai useampaan kognitiiviseen alueeseen. Kun predikaation kuvaus edellyttää useita kognitiivisia alueita, niiden sanotaan muodostavan predikaation **matriisin** (*matrix*). Matriisi muodostaa predikaation kontekstin tai taustan. Kognitiivisen kieliopin termein predikaatio **hahmottaa** tällaiseen taustaan jonkin **entiteetin** (Leino 1999: 73–74).

Entiteettejä on kahta perustyyppiä: **olioita** (*things*) ja **relaatioita** (*relations*). Relaatiot ovat joko **atemporaalisia relaatioita** tai prosessuaalisia relaatioita eli **prosesseja**. Predikaatiot Langacker jakaa vastaavasti kahteen pääluokkaan, ja niiden määrittelyssä esiintyy verbi *designate* (Langacker 1999: 183; Leino suomenkielinen vastine on **osoittaa**; Leino 1999: 74). **Nominaalinen predikaatio** osoittaa oliota, kun taas **relaationaalinen predikaatio** osoittaa joko atemporaalista relaatiota tai prosessia. Tästä entiteettien kolmijaosta johdetaan myös sanaluokkien määritelmät. Kognitiivisessa kieliopissa tietyt keskeiset kieliopilliset kategoriat määritellään notionaalisesti (Langacker 1999: 183; Leino 1999: 78, 130). Oliot ovat statiivisia, epätemporaalisia, ja niitä edustavat substantiivit. Atemporaalisia relaatioita edustavat mm. adjektiivit, adverbit, adpositiot, sijapäätteet ja konjunktiot. Termi **atemporaalinen** viittaa siihen, että tällaisten predikaatioiden ajallinen ulottuvuus ei ole korostainen eli että niiltä puuttuu temporaalinen hahmo. Prosesseilla taas on positiivinen temporaalinen hahmo; prosessiin liittyy aina sen esittämän tilanteen kehittyminen ajassa. Prosesseja edustavat verbit.

2.3 Mielikuvaisuuden dimensiot

Kognitiivisen kieliopin mukaan ilmauksen merkitys eli predikaatio ei koostu pelkästä käsitteellisestä sisällöstä (*conceptual content*; Langacker 1991: 4), vaan siihen liittyy olennaisena osana tietty tapa hahmottaa tuo sisältö ja tulkita sitä. Ihmisen kyvystä hahmottaa sama konseptuaalinen sisältö eri tavoin Langacker käyttää ilmausta *imagery* (sen suomenkielisenä vastineena Leino käyttää termiä **mielikuvaisuus**; Leino 1999: 51). Samaa tilannetta kuvaavat eri ilmaukset voivat olla semanttisesti hyvin erilaisia, ja ero selittyy kognitiivisen kieliopin mukaan sillä, että nuo eri ilmaukset

perustuvat eri **mielikuviin** (*images*) kyseisestä tilanteesta. Langacker erottaa eri mielikuvaisuuden dimensioita (*dimensions of imagery*), jotka hän on ryhmittänyt kolmeen pääryhmään: **valinta** (*selection*), **perspektiivi** (*perspective*) ja **abstraktio** (*abstraction*) (Langacker 1991: 4–5, 1999: 117; Leino 1999: 51–53).

2.3.1 Valinta

Valinnaksi kutsuttu mielikuvaisuuden dimensio määrää sen, mitä tilanteen puolia käsitellään, ts. mihin kognitiivisiin alueisiin predikaatio suhteutetaan, mikä on sen mittakaava ja vaikutusala.

Polysemian tutkimus on kognitiivisessa kieliopissa saanut hyvin näkyvän aseman. Tietyn ilmauksen toisiinsa liittyviä merkityksiä kuvataan mm. tutkimalla niitä kognitiivisia alueita, joille predikaatio sijoittuu. Esimerkiksi suomen postpositio *alla* liitetään ensisijaisesti spatiaaliseen alueeseen (*pöydän alla*), mutta se voi liittyä myös temporaaliseen alueeseen (*joulun alla*). Nominilausekkeen laajennus, esimerkiksi adjektiiviattribuutti, saattaa antaa vihjeen siitä, mikä merkitysvaihtoehto (predikaatio) on kyseessä (vrt. *pätevä johto – muovipääällysteinen johto*). Samalla kun laajennus siis saattaa osoittaa, mille kognitiiviselle alueelle pääsanana ilmaiseva predikaatio sijoittuu, se myös laajentaa koko lausekkeen ilmaisevan predikaation matriisia, eli niiden kognitiivisten alueiden määrää, joihin predikaatio kokonaisuutena suhteutetaan. Langacker käyttää esimerkkinä lauseketta *big blue plastic cup* 'iso sininen muovikuppi'. Siinä jo edussanan *cup* semanttinen luonnehdinta edellyttää useita spesifikaatioita (muoto, käyttötarkoitus, materiaali, koko), jotka liittyvät eri kognitiivisiin alueisiin. Lisäksi jokainen määrite liittyy tiettyyn alueeseen, johon nähden se täsmentää kyseisen olion ominaisuuksia: materiaali (muovi), väri (sininen), spatiaalista ulottuvuutta ilmaiseva vertailuasteikko (iso). Predikaation valitsemien kognitiivisten alueiden osoittaminen on tärkeä osa sen kuvausta. (Langacker 1999: 117.)

Samaan kognitiiviseen alueeseen liittyvät predikaatiot saattavat olla semanttisesti muuten hyvin lähekkäisiä, mutta erota toisistaan **mittakaavaltaan** (*scale*). Tällainen mittakaavaero on esimerkiksi lauseissa *Iisalmi on lähellä Kuopiota* ja *Pöytä on lähellä ovea*. Molemmissa esimerkeissä *lähellä*-prepositio liittyy spatiaaliseen alueeseen, ja ilmausten ainoa olennainen merkitysero liittyy kyseisten entiteettien absoluuttiseen etäisyyteen. (Langacker 1999: 118; Leino 1999: 51.)

Predikaation **vaikutusalana** (*scope*) on se ”näyttämön” osa, jonka se kattaa ja joka on välttämätön predikaation hahmon erottamiseksi (Langacker 1999: 118; Leino 1999: 51). Esimerkiksi *pään ja käden* vaikutusalana on *ruumis*, mutta *sormen* (välittömänä) vaikutusalana ei ole *ruumis*, vaan *käsi*, ja vastaavasti *kynnen* vaikutusalana *sormi*.

2.3.2 *Perspektiivi*

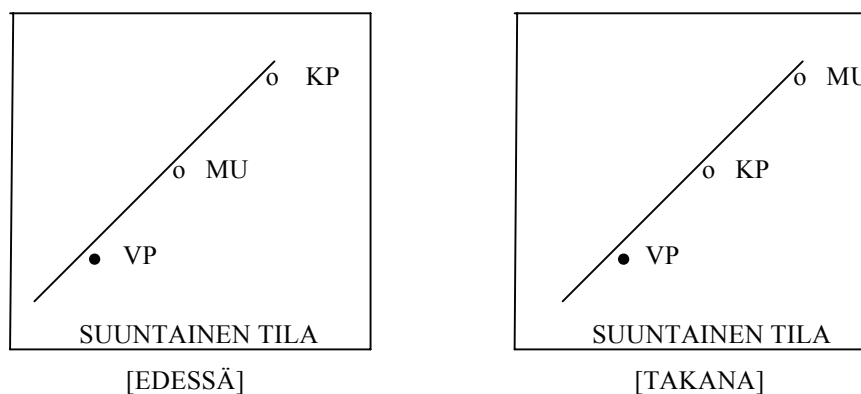
Perspektiivin käsitteeseen sisältyvät Langackerin mallissa kuvio/tausta -jako, näkökulma, deiktisyys ja tarkastelun subjektiivisuuden/objektiivisuuden aste.

Hahmopsykologiasta juontuva **kuvio/tausta** -jako (*figure/ground alignment*) on kognitiivisessa kieliopissa merkityksen kuvauksen kulmakiviä. Langackerin mukaan kuvio/tausta -jaon keskeisyys konseptuaalisissa rakenteissa implikoi sen tärkeyttä myös semanttisille rakenteille (Langacker 1999: 120). Langackerin kieliopissa tämän perusjaon pohjalta määritellään mm. käsiteparit hahmo ja kehys (profile/base), subjekti ja objekti sekä pääsana ja laajennus (head/modifier).

Kuvio on se tilanteen osarakenne, jonka koetaan nousevan esiin ja korostuvan suhteessa taustaan. Tämä hahmotus ei sellaisenaan määräydy automaattisesti itse tilanteesta, vaan puhuja voi yleensä hahmottaa saman tilanteen eri tavoin valitsemalla eri osarakenteita kuvioiksi. Kuvio/tausta -jako näkyy kognitiivisessa kieliopissa merkityksen kuvauksen eri tasoilla. Kaikkien predikaatioiden kuvauksessa erotetaan kuviona predikaation **hahmo** (*profile*) ja taustana sen **kehys** (*base*). Predikaatio nostaa kehuksesta esiin jonkin osarakenteen, jota se ”osoittaa”. Hahmotettu entiteetti nousee etualalle huomion kohteeksi, mutta ilmauksen merkityksen kuvauksessa otetaan huomioon myös hahmon ja kehyksen muodostama kokonaisuus: ”ilmaus esittää spesifisen entiteetin, jonka sen sijainti laajemmassa muodostelmassa identifioi ja kuvaa” (Leino 1989: 170). Esimerkiksi *kärjen* kehyksenä on pitkulainen esine, *enon* kehyksenä joukko sukulaisuussuhteen yhdistämiä yksilöitä.

Relationaalisissa predikaatioissa on sama hahmo/kehys -jako kuin nominaalisissa predikaatioissa, mutta lisäksi samankaltainen jako esiintyy niiden kuvauksessa toisilakin tasolla. Relaaation hahmo koostuu kahdesta tai useammasta entiteetistä (jotka voivat olla joko oliota tai toisia relaatioita) ja niiden välisestä suhteesta. Relaatioon kuuluvien entiteettien välillä vallitsee epäsymmetria siten, että yksi niistä nousee korosteisena esiin. Tätä predikaation hahmossa korosteisena esiintyvää entiteettiä kutsutaan **muuttujaksi** (*trajector*). Mikäli relaatian hahmo koostuu kahdesta entiteetistä, toinen toimii ns. **kiintopisteenä** (*landmark*). Useammasta kuin kahdesta entiteetistä koostuvassa relaatioissa voi olla useitakin kiintopisteitä, jolloin puhutaan primaarista kiintopisteestä, sekundaarista kiintopisteestä jne. Ilmauksessa *kissa matolla* jälkimmäisen sanan sisältämä sijapäätte *-lla* ilmaisee atemporaalista relaatiota. Tähän relaatioon kuuluu kaksi entiteettiä: muuttujaa ilmaisee *kissa* ja kiintopistettä *matto*. Koko ilmauksen hahmo on kuitenkin nominaalinen eikä relationaalinen: *kissa matolla* ilmaisee oliota, kuten sen edussana *kissa* yksinkin. Sen sijaan ilmauksessa *Kissa näki hiiren* relaatiota ilmaisevana elementtinä on finiittiverbi *näki*, ja se määrää myös koko ilmauksen hahmon: kyseessä on prosessuaalinen relaatio, jonka muuttujaa ilmai-

see *kissa* ja kiintopistettä *hiiri*. Ilmauksissa *kivi kannon edessä* ja *kanto kiven takana* postpositiot *edessä* ja *takana* ilmaisevat relaatioita, joihin muuttujan lisäksi kuuluu kaksi kiintopistettä. Ensin mainitussa esimerkissä muuttujaa ilmaisee *kivi* ja primaaria kiintopistettä *kanto*, jälkimmäisessä esimerkissä nämä roolit ovat päinvastaiset. Leinoon mukaan näiden ilmausten keskinäistä suhdetta voidaan kuvata sanomalla, että niillä on sama kehys mutta että ne osoittavat siihen hahmottamansa relaation erilaisen muuttuja/kiintopiste -jaon avulla. Yhteisenä kehyksenä on spatiaalinen tila, mutta siihen kuuluu lisäksi implisiittisen havainnoijan sijaintia ilmaiseva viitepiste, joka määrittää etu/taka -akselin suunnan. Leino havainnollistaa predikaattien [EDESSÄ] ja [TAKANA] merkityseroa seuraavien kuvioiden avulla:

Kuvio 1. Predikaatit [EDESSÄ] ja [TAKANA]. (Leino 1999: 81)

Predikaattien [EDESSÄ] ja [TAKANA] kehyksenä on suuntainen fyysinen tila. Viitepiste (VP) on niissä sekundaarin kiintopisteen asemassa, ja siitä alkaa suuntainen etu/taka -akseli. Kyseisten predikaattien merkitysero voidaan siten kuvata toteamalla, että predikaatti [EDESSÄ] sijoittaa muuttujan (MU) akselin alkupään ja kiintopisteen (KP) väliin, kun taas predikaatti [TAKANA] hahmottaa relaation, jossa kiintopiste on akselin alkupään ja muuttujan välissä.

Näkökulmalla (*viewpoint*) tarkoitetaan kognitiivisessa kielipissä toisaalta tarkastelupistettä (*vantage point*), toisaalta orientaatiota (*orientation*). **Tarkastelupiste** on asema, josta tilannetta havainnoidaan. Langacker kuvaa käsitettä esimerkillä, jossa henkilö kulkee katukäytävää pitkin ja katselee tiettyä taloa. Hänen kulkiessaan talon ohi hänen tarkastelupisteensä koko ajan muuttuu. **Orientaatio** voi vaihdella silloinkin, kun tarkastelupiste on sama: äskeisen esimerkin tarkkailija näkee talon eri tavoin sen mukaan, seisooko hän tietyllä paikalla pystyasennossa vai (samalla paikalla) päällään. Orientaation kuvauksessa voidaan erottaa tietyn tilanteen ns. kanoninen orientaatio ja sen todellinen orientaatio. Langacker kuvaa tätä eroa yhtä mielikuvitukselli-

sella esimerkillä kuin edellistä tapausta: Mies seisoo päällään ja katselee talon yllä liitävää leijaa. Hän saattaa kuvailla näkemäänsä mm. lauseella *Leija on talon yläpuolella* tai lauseella *Talo on leijan yläpuolella*. Ensin mainittu lause perustuu normaaliin horisontaalisen ja vertikaalisen ulottuvuuden hahmotukseen suhteessa maanpintaan. Tämä hahmotus kuvastaa näkökenttämme orientaatiota kun tarkastelemme sitä kانونisesta pystyasennosta. Jälkimmäinen lause hylkää tämän konventionaalisen koordinaatiston ja paikantaa talon ja leijan suoraan sen mukaan, mikä niiden keskinäinen sijainti on puhujan näkökentässä puhehetkellä.

Deiktisiä ovat kognitiivisen kieliopin termein ilmaistuina ilmaukset, joiden predikaation vaikutusalaan sisältyy jokin viittaus puhetilanteen elementteihin (Leino 1999: 52). Langacker käyttää deiktisyyttä kuvatessaan termiä *ground*, jolla hän tarkoittaa puhetilannetta, sen osanottajia ja näyttämöä (setting) (Langacker 1999: 126). Leinon esittämässä deiktisyyden määritelmässä esiintyy ilmaus **puhetilanteen elementit**, joka vastannee Langackerin ilmausta *ground elements*. On hieman hämmentävää, että Langacker käyttää tässä yhteydessä *ground*-termiä, jolla on hänen kieliopissaan melko keskeinen, toinen merkitys käsiteparissa *kuvio/tausta* (figure/ground). Puhetilanteen elementtejä ilmaisevasta *ground*-sanasta Langackerin kieliopissa esiintyy myös verbivastine *ground* ja sen teonnimijohdos *grounding*, joita vastaavat käsitteet ovat keskeisiä esimerkiksi substantiivien ja nominien erottelussa (ks. esim. Langacker 1991: 51; Leino 1999: 247). Leino käyttää näiden termien suomenkielisinä vastineina verbiä **ankkuroida** ja teonnimeä **ankkurointi** (Leino 1999: 285–286).

Subjektiivisuus/objektiivisuus -dimensiossa on kysymys siitä, missä määrin puhetilanteen elementit toimivat käsitteistyksen subjektina tai objektina. Puhetilanteen elementeillä on nimittäin kaksoisrooli sikäli, että ne ovat toisaalta predikaation lähteenä ja toisaalta ne voivat olla samalla myös sen osallistujina. Puhuja itse jäsentää tilanteen ja tarkastelee sitä valitsemastaan näkökulmasta; näin hän luo käsitteistyksen ”subjektina” suhteen itsensä ja jäsentämänsä tilanteen välille. Mutta puhuja voi olla mukana myös itse käsitteistyksessä ”objektiivisesti” konstruoituna. (Leino 1999: 52.)

2.3.3 *Abstraktio*

Abstraktio-käsite liittyy kognitiivisessa kieliopissa läheisesti skemaattisuuden (ks. 2.4) käsitteeseen. Tietyn predikaation skemaattisuudella tarkoitetaan sen spesifisyyden astetta, ts. sitä, kuinka yksityiskohtaisesti se kuvaa jonkin asiointilan.

Symbolisia yksiköitä on kielessä kolmenlaisia: ns. sisältöyksiköitä eli spesifisiä ilmauksia, niitä vastaavia skeemoja ja näiden välisiä luokitussuhteita. Skeeman ja sitä vastaavan spesifisemmän ilmauksen suhdetta osoitetaan notaatiolla [A] → [B]. Tässä

kaavassa A on skemaattinen suhteessa B:hen. B:n taas sanotaan **toteuttavan** tai **elaboroivan** A:ta eli olevan sen **toteutuma** (elaboraatio). Esimerkiksi yksikkö [SIENI] on skemaattinen yksikölle [TATTI]: [SIENI] → [TATTI]⁸. Skemaattisen yksikön ja sisältöyksikön ero on kuitenkin suhteellinen ja koskee niiden abstraktisuusastetta. Edellä mainitussa suhteessa toteutumana esiintyvä [TATTI] on puolestaan skemaattinen vielä spesifisemmille yksiköille: [TATTI] → [VOITATTI], [SAPPITATTI] jne. (Langacker 1999: 132–133; Leino 1988: 129, 1999: 52.)

Skeema on siten abstrakti suhteessa toteutumiinsa; se on niukemmin spesifioitu ja siksi myös vähemmän informatiivinen. Skeema on ainoa abstrakti kuvauskeino, jota kognitiivisessa kieliopissa esiintyy. Se on perinteisen kieliopin säännön vastine.

2.4 Luokitus: skemaattisuus, prototyypisyys

Kognitiivinen kielioppi torjuu käsityksen autonomisesta syntaksista, johon usein liittyy objektivistinen merkitysnäkemyks. Tämän näkemyksen mukaan merkityksen kuvaus perustuu ns. totuusehtoihin. Merkitys nähdään kielellisen ilmauksen ja reaali-maailman asiointilan (”objektiivisen todellisuuden”) välisenä suhteena. Ilmauksen merkitys on yhtä kuin sen totuusehdot: kun tiedetään, milloin ilmaus on tosi, tiedetään sen merkitys. (Langacker 1991:3–4; Leino 1999: 30–33; Huumo 1997: 34.)

Objektivistiseen merkitysnäkemykseen liittyy käsitys luokkien eli kategorioiden selvärajaisuudesta, joka sekin on ristiriidassa kognitiivisen kieliopin näkemysten kanssa. Tämän käsityksen mukaan luokkajäsenyys määräytyy ns. välttämättömien ja riittävien ehtojen perusteella. Langacker käyttää kyseisestä luokitusmallista nimitystä ”the standard criterial-attribute model of categorization”. Malli luettelee joukon ehtoja, joiden nojalla luokkajäsenyys määräytyy yksiselitteisesti. Jokainen ehto on välttämätön, ja kyseinen ehtojen joukko kokonaisuutena on riittävä kriteeri luokkaan kuulumiselle. Luokka on sisäisesti yhtenäinen, ja jokainen entiteetti kuuluu yksinkertaisesti joko luokkaan tai sen ulkopuolelle. Luokkien väliset rajat ovat siten selvät ja kiistattomat, ja luokkajäsenyys on ehdotonta eikä asteittaista. (Langacker 1999: 16; Leino 1999: 32–33.)

Välttämättömiin ja riittäviin ehtoihin perustuva komponenttianalyysi ei Langackerin mukaan anna riittävää pohjaa kielellisten yksikköjen merkityksen kattavalle kuvaukselle. Komponenttianalyysissä tällaisten yksikköjen merkitys kuvataan järjestäytymättömien semanttisten piirteiden joukkona (Leino 1999: 33). Esimerkiksi sanat *mies*

⁸ Kognitiivisen kieliopin käytännön mukaisesti merkitsen symbolisen yksikön semanttisen navan isoin kirjaimin: [TALO]. Fonologinen napa merkitään pienin kirjaimin [talo] ja koko symbolinen yksikkö seuraavasti: [TALO] / [talo] (ks. Langacker 2002: 16; Leino 1999: 68–72).

ja *nainen* kuvataan siten, että niillä todetaan olevan yhteisinä komponentteina piirteet [+ IHMINEN] ja [+AIKUINEN], erottavina komponentteina edellisen [+MIESPUOLINEN], jälkimmäisen [-MIESPUOLINEN] (tai [+NAISPUOLINEN]). Langacker ei kiellä piirreanalyysin käyttökelpoisuutta, mutta hänestä analyysin tehtävä on puhtaasti luokitettava. Tällainen piirteiden mukainen luokitus ei nimittäin merkitse luokiteltujen entiteettien täydellistä luonnehdintaa, eikä se ole kovin valaisevaa, jos määrittelevät ominaisuudet jäävät osoittamatta. Langacker rinnastaa komponenttianalyysin semanttiset piirteet äänteiden kuvauksessa käytettäviin fonologisiin piirteisiin ja pitää molempia ”diakriittisinä piirteinä”, joiden avulla voidaan osoittaa tiettyjä yhtäläisyyksiä ja vastakohtaisuuksia. Esimerkiksi sellaisella piirteellä kuin [+SUPPEA] voidaan luokitella yhteen tietyt äänteet niissä systemaattisesti esiintyvän yhteisen piirteen avulla; samalla tavalla piirre [+MIESPUOLINEN] yhdistää tietyn käsitejoukon. Tämän luokitustavan käyttökelpoisuus ja periaatteellinen moitteettomuus on Langackerin mielestä kiistaton. Fonologinen piirre [+SUPPEA] voidaan oikeuttaa osoittamalla, että kyseiseen luokkaan kuuluvilla äänneillä on sama funktio eri yhteyksissä, toisin kuin muilla äänneillä. Samoin voidaan osoittaa, ettei semanttinen piirre [+MIESPUOLINEN] ole sattumanvarainen, vaan kielelle systemaattisesti relevantti, luettelemalla ne lukuisat vastakohtaparit, jotka perustuvat siihen: setä (eno) / täti, poika/tyttö, mies/nainen, ori/tamma jne. (Langacker 1999: 20-21.)

Jotta piirreanalyysi olisi todella mielekäs, piirteille olisi Langackerin mielestä kyettävä antamaan mahdollisimman tarkka ja tyhjentävä fonologinen sisältö. Tämä on hänen mukaansa mahdollista ainoastaan, jos ymmärretään äänteiden ja käsitteiden systeemiluonne: Piirteet vastaavat integroituneessa järjestelmässä havaittavia ominaisuuksia, ja ne voidaan kuvata vain tuon järjestelmän puitteissa (Langacker 1999: 21).

Kognitiivisen kieliopin puolestapuhujat katsovat, että välttämättömiin ja riittäviin ehtoihin perustuva merkityksen kuvaus ja komponenttianalyysi eivät hallitsevasta asemastaan huolimatta anna kategorioista todenmukaista kuvaa (Langacker 1999: 19–22; Leino 1987: 38, 1999: 36). Tilalle tarjotaan mallia, joka puolestaan yhdistää kaksi eri mallia, jotka Langackerin mukaan pohjautuvat kognitiiviseen ajatteluun ja tuntuvat tarjoavan kielen kategorisointiin oivaltavamman ja empiirisesti pätevemmän kuvauksen (Langacker 1999: 371). Langackerin mukaan nämä kaksi mallia, **prototyypimalli** ja **skemaattisuuden perustuva malli**, eivät pohjimmiltaan ole yhteensovittamattomia. Hän näkeekin oman mallinsa näiden kahden mallin synteesinä, joka käsittelee niitä yhtenäisen ilmiön erikoistapauksina ja integroivalla tavalla suhteuttaa ne kompleksisten kategorioiden verkkokäsitteeseen.

Prototyypimalli sellaisenaan pohjautuu 1970-luvulla psykologian alalla tehtyihin kokeisiin, joissa tutkittiin niitä kriteerejä, joiden perusteella ihmiset luokittelevat konkreettisia olioita niiden nimitysten perusteella. Kuten Tiina Onikki-Rantajääskö

(2001: 33) huomauttaa, prototyypisyyden ajatus on nykyisin lyönyt itsensä niin pitkälle läpi semantiikassa, ettei sitä enää mielletä yksinomaan kognitiivista kielentutkimusta leimaavaksi. Prototyyppi-käsite liitetään ensisijaisesti Eleanor Roschin nimeen (esim. Rosch 1973, 1977 ja 1978; ks. Langacker 1999: 16–17; Leino 1999: 36). Onikki-Rantajääskö (mts.) korostaa, että prototyyppi Roschille tarkoittaa nimenomaan mielikuvaa luokan konkreettisesta jäsenestä, kun käsite kielentutkimuksessa on laajennettu koskemaan myös abstrakteja kielellisiä luokkia, kuten verbejä tai lauserakenteita.

Prototyypimallin mukaan luokkajäsenyys ei ole absoluuttisesti ennustettavissa. Se esittää kategoriat rajoiltaan sumeiksi: ”Kategoriat eivät kooditu ihmismielessä sen enempää yksittäisten jäsenten luetteloina kuin välttämättömien ja riittävien kriteerien yhdistelminäkään. Ne koodittuvat tyypillisen jäsenen, prototyypin, avulla” (Leino 1987: 39). Prototyypiset tapaukset ovat kategorian täysiiä, keskeisiä jäseniä. Muut tapaukset sijoittuvat keskeisen ja periferisen väliselle jatkumolle sen mukaan, kuinka paljon ja millä lailla ne poikkeavat prototyypistä. Luokkajäsenyys on siten asteittaista eikä ehdotonta. Kategorian jäsenet eivät muodosta tiukasti määriteltyä joukkoa, koska ei ole olemassa sellaista prototyypistä poikkeamisen astetta, jonka ylityttyä kielenkäyttäjän olisi ehdottoman mahdotonta havaita yhtäläisyyttä prototyypin kanssa. Langacker tiivistää luokkarajojen sumeutta koskevan esityksensä toteamukseen, että ainoa mitä voimme sanoa on, että huomattava epäsamankaltaisuus prototyypin kanssa suuresti vähentää todennäköisyyttä, että henkilö tekee kyseisen luokituksen. (Langacker 1999: 17.)

Prototyypimallin ylivertaisuus välttämättömien ja riittävien ehtojen malliin nähden voidaan Langackerin mukaan kiteyttää seuraavasti (1991: 17):

- Se ei edellytä, että jokainen luokan jäsen kantaa tiettyä piirrettä (tai edes että olisi jokin korostainen ominaisuus, joka olisi kaikille jäsenille yhteinen).
- Luonnehdintaongelma vältetään, koska prototyypimalli ei ole inherentisti minimalistinen. Sen sijaan se pyrkii luonnehtimaan prototyypiset tapaukset mahdollisimman tarkasti, mikä luo pohjan epäprototyypisten tapausten liittämiseksi kategoriaan.
- Se sallii entiteetin liittämisen kategoriaan, jos henkilö löytää edes jonkinlaisen hyväksyttävän syyn sen yhdistämiselle prototyypiin.

Vaikka Langacker torjuu ajatuksen luokkajäsenyyden absoluuttisesta ennustettavuudesta, hänestä olisi väärin väittää, että prototyypimalli on ”ei-ennustava” (nonpredictive). Hänen mukaansa malli perustuu ennustukseen, että entiteetit hyväksytään sitä todennäköisemmin tietyn luokan jäseniksi, mitä enemmän ne muistuttavat luokan

prototyyppiä. Mallin ennustukset ovat kuitenkin tilastollisia eivätkä absoluuttisia (Langacker 1999: 49).

Kognitiivisessa kieliopissa yleistys esitetään **skeemoina**, jotka siten ovat perinteisen kieliopin sääntöjen vastineita. Langacker korostaa, että skeemat ovat ainoat kognitiivisen kieliopin kuvauksessa esiintyvät abstraktit rakenteet (Langacker 1982: 25). Skeema kattaa luokan kaikki jäsenet, mutta kuvaa ainoastaan jäsenten samankaltaisia piirteitä. Se, mikä skeemassa jää eksplikoimatta (eli jää skemaattiseksi), täsmentyy skeeman toteutumisissa. Kieli tarjoaa puhujalle kokoelman symbolisia resursseja, joihin kuuluvat mm. skemaattiset kaavat, jotka esittävät vakiintuneita malleja kompleksisten symbolisten rakenteiden muodostukseen. Puhujat käyttävät näitä symbolisia yksiköjä vertailun standardina määrittäessään itse luomiensa tai muilta kuulemiensa uusien ilmausten konventionaalisuutta. Tällä tavalla arvioitavat uudet symboliset rakenteet eivät muodosta selvärajaista joukkoa, eikä niitä voi algoritmisesti johtaa autonomisen kieliopin rajallisoin keinoin. Pikemminkin nuo rakenteet syntyvät kielenkäyttäjän ongelmanratkaisun tuloksena. Tässä tehtävässä kielenkäyttäjä hyödyntää tietojaan kielen konventioista, mutta lisäksi myös kontekstia koskevia arvioitejaan, kommunikatiivisia päämääriään, esteettisiä arvioitaan sekä mitä tahansa mielekkäältä tuntuvaa näkökulmaa yleisestä tietoudestaan. Tuloksena olevat symboliset rakenteet ovat yleensä spesifisempiä kuin mitä pelkistä kielellisistä yksiköistä on tulkittavissa, ja ne ovat usein ristiriidassa konventionaalisten odotusten kanssa (esim. metaforissa ja semanttisissa laajentumisissa). Yksiköiden konventionaalisuuden (tai ”hyvinmuodostuneisuuden”) toteaminen on luokitusta; kategorisointiarviot joko sanktioivat ne skemaattisten yksiköiden elaboraatioiksi tai toteavat niiden poikkeavan vallitsevasta kielellisestä konventiosta. (Langacker 2002: 16.)

Langackerin kuvauksessa korostuu yksi kognitiivisen kieliopin perusväittämistä, joka on jyrkässä oppositiossa perinteisen generatiivisen näkemyksen kanssa: kielioppi ei tuota uusia ilmauksia eikä myöskään ratkaise näiden hyväksyttävyyttä – näin tekevät kielenkäyttäjät (vrt. Langacker 1999: 65–66). Langacker ei tosin puhu hyväksyttävyydestä eikä myöskään käytä esimerkiksi generatiivisessa kieliopissa keskeisenä esiintyvää termiä *grammatical* ’kieliopillinen’, joka hänestä on sekä suppea että ongelmallinen. Hänen mukaansa on mielekkäämpää puhua ilmauksen **konventionaalisuuden** asteesta, joka kuvaa ilmauksen hyvinmuodostuneisuutta, ts. sitä, missä määrin se vastaa kielellistä konventiota (mt. 66). Uusien ilmausten muodostaminen on siis Langackerin mukaan ongelmanratkaisutehtävä, johon sisältyy ehdolla olevien ilmausten konventionaalisuuden asteen määrittäminen eli luokitus, joka puolestaan perustuu yhteen kognition perusprosesseista, vertailuun (ks. Onikki 2000: 87). Muita seikkoja, jotka puhuja joutuu ottamaan huomioon etsiessään tietylle käsitteistykselle kielellistä ilmausta, ovat mm. seuraavat: 1) kuinka yksityiskohtaisesti hän haluaa tilannetta kuvata, 2) mitä käsitteistyksen puolia hän haluaa korostaa, 3) hänen sosiaali-

nen suhteensa kuulijaan, 4) hänen arvionsa siitä, kuinka paljon kuulija jo tietää kontekstista ja välitettävästä asiasta, 5) millä tavalla ilmaus on yhdistettävissä aikaisempaan ja tulevaan diskurssiin, 6) missä määrin hän on halukas poikkeamaan kielellisestä konventiosta. (Langacker 1999: 65.)

Sopivan ilmauksen valitsemista tietyllä käsitteistykselle kutsutaan **kooditukseksi** (*coding*, Langacker 1999: 65; Leino 1999: 109). Uutta ilmausta kutsutaan **tavoiterakenteeksi** (*target structure*, Langacker 1999: 65; Leino 1999: 63). Kognitiivisen kieliopin näkemyksen mukaan kielioppi ei anna tavoiterakennetta sellaisenaan. Se tarjoaa puhujalle ”tarpeelliset välineet, riittävän symbolisen potentiaalin” (Leino mts.), jonka avulla hän voi koota tavoiterakenteen. Kieliopin sisältämät symboliset resurssit ovat kahdenlaisia: spesifiset symboliset yksiköt (morfeemit, monimorfeemiset leksiikkaaliset yksiköt ja laajemmat vakiintuneet ilmaukset) sekä skemaattisina symbolisina yksikköinä esitettävät vakiintuneet mallit, joiden mukaan yksinkertaisista symbolisista rakenteista koostetaan kompleksisempia rakenteita. Näitä symbolisia rakenteita puhuja käyttää vertailun pohjana eli **standardirakenteina** (*standards*) arvioidessaan uusien ilmausten konventionaalisuutta.

Mikäli tavoiterakenne vastaa standardirakennetta, sanotaan luokitusarvion **sanktioivan** eli oikeuttavan sen standardirakenteen elaboraatioksi eli **toteutumaksi**. Vaihtoehtona on, että luokitusarvio osoittaa tavoiterakenteen jossain suhteessa poikkeavan vakiintuneesta kielen käytännöstä. Sanktiointi kuten myös konventionaalisuus riippuu puhujan arvioista ja on siten asteittaista. Voidaan puhua joko täydestä tai osittaisesta sanktioinnista. Sanktiointi on täysi, kun se perustuu täyteen skemaattisuuteen. Täysi skemaattisuus merkitsee, että standardirakenteen ja tavoiterakenteen spesifikaatioiden välillä ei ole ristiriitaa. Tämä suhde on tietyn kategorian ja sen jäsenen suhde. Taksonomisessa hierarkiassa sitä vastaa ylemmän ja alemman solmun (eli yläkäsitteen ja alakäsitteen) välinen suhde. Esimerkiksi käsitteen [PUU] yksi alakäsite on [KOIVU], ja käsitteen [KOIVU] yläkäsite on [PUU]. Kognitiivisen kieliopin termin [PUU] on skemaattinen käsitteeseen [KOIVU] nähden. [KOIVU] taas on käsitteen [PUU] yksi toteutuma. Tässä on kyse täydestä skemaattisuudesta (ja täydestä sanktioinnista), koska kyseisten ilmausten spesifikaatiot ovat yhteensopivia, mutta toteutuma on yksityiskohtaisemmin spesifioitu. (Langacker 1999: 66–68; Leino 1999: 67.)

Elaboraatioetäisyydellä (*elaborative distance*) tarkoitetaan skeeman ja sen toteutuman välistä suhdetta. Mitä vähemmän lisäspesifikaatioita toteutuma tuo skeemaan, sitä lyhyempi niiden elaboraatioetäisyys on (Leino 1999: 161). Skemaattisuuden rajatapaus on identtisyys, mikä merkitsee, että skeeman ja toteutuman etäisyys on nolla: puhuja toteaa vakiintuneen yksikön tyydyttävän sellaisenaan hänen ilmaisutarpeensa. Tällöin puhuja ratkaisee kooditusongelman yksinkertaisesti toteamalla tämän identtisyyden (Langacker 1999: 66).

Usein skeeman ja sen toteutumien välillä on jännitettä siinä mielessä, että niiden spesifikaatioissa on jonkinasteinen ristiriita. Skemaattisuus ja sanktiointi ovat tällöin aina suhteellisia. Mikäli skeema ja tavoiterakenne eivät spesifikaatioiltaan ole täysin toisensa pois sulkevia, voidaan puhua osittaisesta skemaattisuudesta eli **osittaisesta sanktioinnista** (*partial sanction*). Langacker huomauttaa, että osittainen sanktiointi voidaan nähdä poikkeavuutena tai virheellisyytenä (*ill-formedness*) mutta että kielenkäytön normaalina piirteenä kuitenkin siedetään melkoinen määrä epäkonventionaalisuutta. Osittaisessa sanktioinnissa onkin kognitiivisen kieliopin mukaan kyse prototyypisyyden asteesta. Puhuja arvioi luokkajäsenyyden vertaamalla tavoiterakennetta prototyyppiin, ja tällöin suhteellisen pienikin samankaltaisuus saattaa johtaa hänet hahmottamaan tietyn rakenteen prototyyppiin **ekstensioksi** (*extension*). Tällainen luokitusperiaate ei edellytä täyttä yhteensopivuutta. Mitä enemmän rakenne poikkeaa prototyyppiin spesifikaatioista, sitä vähemmän todennäköistä on sen yhdistäminen kyseiseen kategoriaan, mutta ei ole olemassa selvää rajakohtaa, jonka ylityttyä kategoriaan lukeminen yksiselitteisesti käy mahdottomaksi. (Langacker 1999: 69; Leino 1999: 67.)

Skemaattiset suhteet eivät koske ainoastaan yksinkertaisia symbolisia rakenteita, vaan myös kompleksisia rakenteita. Kompleksinen rakenne kuvataan skemaattisena verkkona. Langackerin mukaan verkkomalli on sovellettavissa jokaiseen kielellisesti relevanttiin kategoriaan (Langacker 1999: 377). Kompleksisen kategorian hän kuvaa seuraavasti: ”Semantic, phonological, and symbolic structures all give rise – by processes of schematization, specialization, and extension – to categories which are ‘complex’ in the sense that their characterization requires a network of related units centered on a prototype” (Langacker 2002: 119).

Polyseemisen ilmauksen eri merkitykset muodostavat kategorian, jossa näiden merkitysten eli predikaatioiden välillä sanotaan Wittgensteinin (1981: 65) tavoin olevan perheyhtäläisyyksiä. Tällaisessa skemaattisessa verkossa jokainen predikaatio edustaa verkon solmua, ja solmuja yhdistävät kahdenlaiset luokitussiteet. Leino (1999: 106) puhuu näitä luokitussiteitä kuvatessaan kategorioiden pysty- ja vaakadimensiosta. **Pystydimensio** kuvaa verkon hierarkkisuuksi: pystytasossa verkon solmuja yhdistää skemaattisuus/elaboraatio -suhde. Hierarkian ylimpänä solmuna on koko kategorian kattava skeema, ja alemmina solmuina ovat predikaatiot ovat sen toteutumia. Ylätasojen jäsen on abstraktio siitä, mikä on yhteistä alemman tason jäsenille. Esimerkiksi skemaattinen predikaatti [VOITTA] on abstraktio seuraavien lauseiden predikaateista:

- (1) Vatanen voitti Ihalaisen.
- (2) Vatanen voitti kilpailun.
- (3) Vatanen voitti ensimmäisen palkinnon.

Vaakadimensiossa nämä kolme predikaattia ovat oppositiossa keskenään. Niillä on sama kehys ja sama muuttuja, mutta erottavana tekijänä on primaari kiintopiste. Vaakatasolla predikaatteja yhdistävänä suhteena on siten prototyypin ja periferisen merkityksen suhde eli **ekstensio**: yksi (tai useampikin) predikaatti edustaa kategorian prototyyppiä, ja muut predikaatit voidaan esittää prototyypin semanttiseksi ekstensioksi eli laajentumiksi. (Leino 1999: 106–107, 134–135.)

Langacker korostaa, että kognitiivinen kielioppi esittää yhtenäisen kuvausmallin avulla toisaalta sen, miten grammaattisia sääntöjä sovelletaan uusiin ilmauksiin, toisaalta sen, miten kielen yksikköjä käytetään konventionaalisesta poikkeavalla tavalla kuvallisesti tai laajentamalla niiden alaa (Langacker 1999: 73; Leino 1999: 68). Tällainen yhtenäinen kuvaus ei hänen mukaansa olisi mahdollinen, mikäli kieliopille asetettaisiin generatiivisuuden vaatimus, koska kuvakieltä ja kielen käyttöä kuvaava generatiivinen kielioppi joutuisi luettelemaan kaikki ne tavoiterakenteet, joita kielen konventiot potentiaalisesti täysin tai osittain sanktioivat. Tätä joukkoa ei kuitenkaan voi algoritmisesti johtaa vakiintuneiden sääntöjen ja leksikaalisten yksiköiden luettelosta; kyseinen joukko ei ole tarkkaan määritelty, sillä se riippuu ihmisen kokemusten koko kentästä. Langacker korostaa, että kielellistä luovuutta ei tulisi tutkia rajallisen, itseriittoisen kieliopin avulla, vaan siinä kaiken kattavassa kontekstissa, jonka muodostavat ihmisen tietämys, arviointi ja ongelmanratkaisukyky. (Langacker 1999: 73.)

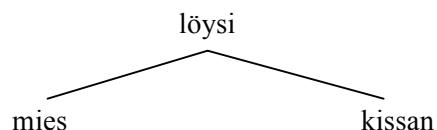
2.5 Valenssi

Kieliopillisten rakenteiden muodostaminen yksittäisistä morfeemeista on perinteisissä kielioppikuvauksissa ollut morfologian ja syntaksin tehtävä. Kognitiivisessa kieliopissa ei hyväksytä ajatusta erillisestä morfologisesta tai syntaktisesta komponentista, vaan leksikon, morfologian ja syntaksin katsotaan muodostavan symbolisten rakenteiden jatkumon. Symbolisten rakenteiden yhdistyminen laajemmiksi rakenteiksi kuvataan **valenssisuhteiden** avulla.

Kognitiivinen kielioppi torjuu generatiivisen semantiikan mukaisen kuvauksen, jossa kompleksisen pintarakenteen eräiden osarakenteiden oletetaan palautuvan ”etärakenteen” lausemisiin rakenteisiin. Tämän mallin mukaan etärakenteissa nominilausekkeille alisteiset lauseet muuntuvat erilaisten transformaatioiden kautta eri lauseisuuden asteita edustaviksi upotusrakenteiksi. Langackerin mielestä tällaista analyysia voidaan arvostella monestakin näkökulmasta. Ensinnäkin hänestä on kyseenalaista, voidaanko oletettuja etärakenteita pitää kelvollisina merkityksen representaatioina. Toiseksi hänen mukaansa ei ole olemassa teoriasta riippumattomia perusteita sille, että tiettyjen pintarakenteen morfeemien katsotaan palautuvan nominilausekkeille alistettuihin lauseisiin. Lopuksi hän kyseenalaistaa koko kaksi- tai useampitasoisen

kuvauksen perusajatuksen, jonka mukaan pintarakenne johdetaan siitä radikaalisti poikkeavasta etärakenteesta. (Langacker 2002: 165–166.)

Kemian valenssi-käsitteen kielitieteeseen lainanneessa valenssiteoriassa lause on tapana kuvata dependenssipuun avulla, jossa lauseen keskukseksi hahmotetun predikaatin ympärille ovat ryhmittyneet predikaattiin riippuvuussuhteessa olevat argumentit (ks. Tarvainen 1977: 34–37):

Kuvio 2. Lausetta *Mies löysi kissan* kuvaava dependenssipuu.

Langacker näkee tällaisen kuvauksen edun generatiiviseen nähden siinä, että se kuvaa predikaatin ja argumenttien suhdetta ilman mielivaltaista viittausta syntaktiseen upotukseen (Langacker 2002: 166). Hän pitää sitä kuitenkin monilta keskeisiltä kohdiltaan puutteellisena (mt. 168). Ensinnäkään siinä ei ilmaista mitään olennaista kolmen predikaatin sisäisestä rakenteesta. Mikään kyseisessä kuvausmallissa ei myöskään eksplisiittisesti osoita, että predikaateilla [MIES] ja [KISSA] on erilainen rooli suhteessa predikaattiin [LÖYTÄÄ] eikä siten myöskään sitä, mitkä nämä roolit ovat. Kolmanneksi kuvauksessa jää yksilöimättä, millä tavalla [MIES] ja [KISSA] yhdistyvät predikaattiin [LÖYTÄÄ] ja mikä ylipäätään mahdollistaa tämän yhdistymisen. Lisäksi Langacker pitää mallin puutteena sitä, ettei se varsinaisesti luonnehdi sitä rakennetta, joka syntyy kyseisten kolmen komponentin yhdentymisestä.

Kognitiivinen kielioppi pyrkii Langackerin mukaan grammaattisen valenssin kuvauksessa eksplisiittisyyteen kaikkien mainittujen tekijöiden suhteen (Langacker 2002: 168). Lisäksi itse valenssin käsite saa kognitiivisessa kuvauksessa laajemman tulkinnan. Langacker korostaa, että valenssiteoretikot ovat yleensä keskittyneet kuvaamaan verbejä ja niiden nominaalisia täydennyksiä. Näissä kuvauksissa verbin katsotaan ilmaisevan toimintaa tai suhdetta, ja täydennysten katsotaan osoittavan tällaisen toiminnan tai suhteen osallistujia eli argumentteja. Vain relationaalisten ainesten katsotaan voivan esiintyä valenssisuhteen kantajina. Predikaatit eli verbimäiset ainekset jaetaan yksipaikkaisiin, kaksipaikkaisiin jne. predikaatteihin sen mukaan, montako argumenttia niillä on. Nominaaliset ainekset toimivat tällaisina argumentteina, mutta niiden ei katsota voivan olla valenssisuhteen kantajia. Tällainen kuvaus jää Langackerin mielestä liian suppeaksi, eikä se hänen mukaansa pysty kuvaamaan kaikkia niitä kombinatorisia suhteita, joita grammaattisen rakenteen eri alueilla esiintyy

(Langacker 1999: 284). Hän toteaaakin, että klassinen valenssiteoria on yleensä keskittynyt prototyyppisten valenssisuhteiden kuvaukseen (mt. 304).

Langackerin mukaan kielioppi on symbolisten rakenteiden yhdistämistä yhä kompleksisempien symbolisten ilmausten muodostamiseksi (Langacker 2002: 167). Kun kaksi symbolista rakennetta yhdistyy, niiden välillä on (rakenteiden luonteesta riippumatta) kognitiivisen kieliopin mukaan **valenssisuhde** (*valence relation*). Grammaattisen valenssisuhteen yhdistämät rakenteet ovat **komponenttirakenteita** (*component structures*), ja yhdistymisen tuloksena oleva rakenne on **kompositiorakenne** (*composite structure*). **Grammaattisella konstruktiolla** (*grammatical construction*) tarkoitetaan näiden yhdessä muodostamaa kokonaisuutta (komponenttirakenteet, niiden liittymistapa ja tuloksena oleva kompositiorakenne).

Kielellisen yksikön valenssi ei kognitiivisen kieliopin mukaan ole absoluuttisesti ennustettavissa semanttisen rakenteensa perusteella. Langackerin mukaan on tyydyttävä heikompaan ennustettavuuteen, jonka mukaan kielellisen yksikön semanttinen rakenne määrää sen valenssipotentiaalin ja ratkaisee, miten helposti se soveltuu tietynlaisiin valenssisuhteisiin. Se, missä määrin ja millä tavoin tämä potentiaali tulee käyttöön, riippuu kuitenkin jossain määrin kielellisistä konventioista. (Langacker 2002: 167; Leino 1999: 91.)

Langackerin mukaan valenssisuhteiden kuvauksessa voidaan erottaa neljä perustekijää: vastaavuus (*correspondences*), hahmon määräytyminen (*profile determinacy*), konseptuaalinen autonomia ja dependenttiys (*conceptual autonomy and dependence*) sekä konstituenssi (*constituency*) (Langacker 1999: 277). Nämä tekijät eivät ole valenssin kuvauksessa kaikki yhtä keskeisiä. Vastaavuus on tärkein siinä mielessä, että se on ainoa mainituista tekijöistä, joka esiintyy kaikissa valenssisuhteissa. Vastaavuus ja hahmon määräytyminen riittävät yhdessä spesifioimaan kompositiorakenteen konstruktioiden, jotka edustavat täydellistä kompositionaalisuutta, mutta eräissä valenssisuhteissa ei ole mahdollista tunnistaa hahmon määrääjää. Autonomisten ja dependenttien rakenteiden erottaminen on sekin mahdollista vain tietynlaisissa valenssisuhteissa.

2.5.1 Vastaavuus

Kaikki valenssisuhteet perustuvat kognitiivisen kieliopin kuvauksessa komponenttirakenteiden osarakenteiden välisiin **vastaavuuksiin** (Langacker 1999: 278). Kahden predikaation välisessä valenssisuhteessa tämä merkitsee sitä, että predikaatioilla on jokin yhteensopiva osa, ts. että jokin osarakenne toisessa vastaa jotakin osarakennetta toisessa ja hahmottuu identtiseksi tämän kanssa. Langackerin mukaan todennäköi-

syys, että tietty osarakenne on osallisena tällaisissa vastaavuuksissa, korreloi osarakenteen suhteellisen korosteisuuden kanssa. Tyypillisesti tässä roolissa on komponenttirakenteen hahmo tai sen korosteinen osa, ja lähes poikkeuksetta tämä pätee valenssisuhteessa ainakin yhteen komponenttirakenteeseen. Esimerkiksi kuvion 2 lauseessa *Mies löysi kissan* predikaatin [LÖYTÄÄ] hahmoon kuuluu kaksi skemaattista entiteettiä, muuttuja ja kiintopiste. Nämä muodostavat **elaboraatiopohjan** (*elaboration site*; Langacker 1999: 304; Leino 1999: 92), jota spesifisemmät predikaatit [MIES] ja [KISSA] työstävät (elaboroivat). Kyseisessä valenssisuhteessa vastaavuus siis syntyy kahden nominaalisen predikaatin hahmon ja relationaalisen predikaatin hahmon kahden osarakenteen (muuttujan ja kiintopisteen) välille. (Langacker 1999: 282–283; Leino 1999: 92–94.)

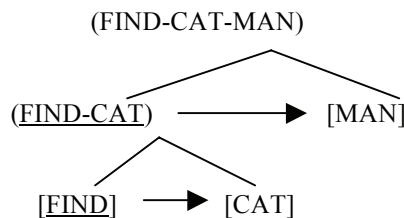
2.5.2 *Dependenttiys, autonomisuus*

Lauseessa *Mies löysi kissan* predikaatti [LÖYTÄÄ] on kognitiivisen kieliopin käsityksen mukaan konseptuaalisesti **dependentti**, kun sen sijaan [MIES] ja [KISSA] ovat **autonomisia**. Langacker huomauttaa, että tämä käsitys on ristiriidassa sen kanssa, miten asia on tapana kuvata ns. dependenssi-kieliopissa (Langacker 1999: 306). Niissä nominaalisten argumenttien sanotaan olevan riippuvaisia (dependenttejä) relationaalisesta ilmauksesta, kuten verbistä tai adjektiivista (ks. Tarvainen 1977). Langacker tulkitsee asian päinvastaisesti, siis niin, että relationaalinen predikaatio on konseptuaalisesti dependentti nominaalisiin nähden. Korostaakseen näkemystensä ”epästandardinomaisuutta” hän käyttää ’dependenssi’-käsitteestä vakiintuneen *dependency*-termin sijasta muotoa *dependence* (mt. 306). Leinon vastaava suomenkielinen termi on **dependenttiys** (Leino 1999: 320).

Konseptuaalisesti dependentti rakenne on kognitiivisen kieliopin mukaan rakenne, joka sisältää sellaisen osarakenteen, jota autonominen rakenne elaboroi. Langacker (1999: 300) määrittelee dependenttiyden seuraavasti: Tietty rakenne, D, on dependentti toiseen, A:han, nähden, mikäli A muodostaa D:n korosteisen osarakenteen elaboraation. Lauseessa *Mies löysi kissan* [LÖYTÄÄ] on dependentti, koska se edellyttää, inherenttinä osana omaa sisäistä rakennettaan, niitä kahta oliota, jotka ovat osallisina valenssisuhteessa. Predikaation [LÖYTÄÄ] ilmaisemaa suhdetta ei voi käsitteistää käsitteistämättä tuon suhteen muuttujana ja kiintopisteenä toimivia oliota. Sen sijaan miehen tai kissan voi käsitteistää yhdistämättä sitä johonkin muuhun entiteettiin.

2.5.3 Hahmon määräytyminen

Se, mikä komponenttirakenne määrää kompositiorakenteen hahmon, ja komponenttirakenteiden autonomisuus/dependenttiys ovat toisistaan riippumattomia tekijöitä. **Hahmon määrääjänä** (*profile determinant*) voi siten toimia joko dependentti tai autonominen komponenttirakenne. Kunkin grammaattisen konstruktion osalta on siksi erikseen spesifioitava, mikä komponenttirakenteista määrää kompositiorakenteen hahmon. Esimerkki *Mies löysi kissan* edustaa kanonista (prototyyppistä) valenssisuhdetta, jossa dependentti komponenttirakenne on hahmon määrääjä. Langacker kuvaa lauseen englanninkielisen vastineen *The man found the cat* hahmon määräytymisen ja dependenttiyden seuraavan kuvion avulla:

Kuvio 3. Lauseen *The man found the cat* hahmon määräytyminen ja dependenttiys. (Langacker 2002: 172)

Kuvassa nuolet osoittavat konseptuaalisen riippuvuuden suunnan. Alimmalla tasolla [FIND] on siten dependentti, [CAT] autonominen rakenne, ts. [CAT] elaboroi [FIND]-predikaatin kiintopistettä. Seuraavalla tasolla [MAN] liitetään kompositiorakenteeseen (FIND-CAT), ja tuloksena on ylemmän tason kompositiorakenne (FIND-CAT-MAN). Tällä toisella tasolla (FIND-CAT) on dependentti rakenne, ja autonominen rakenne [MAN] elaboroi sen muuttujaa.

Hahmon määrääjä osoitetaan tällaisessa kuvauksessa alleviivauksella. Alimmalla tasolla prosessuaalinen predikaatti [FIND] yhdistyy predikaattiin [CAT], joka hahmottaa olion. [FIND-CAT] perii Langackerin mukaan [FIND]-predikaatin prosessuaalisen hahmon, koska se on lauseen ydin, ja lause on määritelmänmukaisesti luonteeltaan prosessuaalinen (Langacker 2002: 172). Tämä rakenne on toisella tasolla hahmon määrääjä, ja siten koko ilmauksen kompositiorakennekin on hahmoltaan prosessuaalinen.

Hakasulkeilla osoitetaan kuvassa komponenttirakenteen **yksikön** status. Kognitiivisen kieliopin yksikön käsitteen Leino (1999: 61) kuvaa seuraavasti:

Yksikkö on puhujan läpikotaisin hallitsema rakenne. Se on valmiiksi pakattu kokonaisuus, jota puhuja voi käyttää automaattisesti ja ilman konstruktivistista ponnistelua. Hänen ei siis tarvitse koota sitä pala palalta, vaan hän voi poimia sen sellaisenaan suoraan kielellisen varastonsa hyllyltä. Vaikka tällaisella yksiköllä on yleensä oma sisäinen rakenteensa, siihen ei ole tarpeen kiinnittää huomiota. Esimerkiksi sanat *heittää*, *henki*, *herja*, *huuli*, *vesi*, *veivi*, *hiekkä* ja *ratas* ovat suomen kielen konventionaalisia yksikköjä, samoin idiomaattiset ilmaukset *heittää henkensä*, *heittää herjaa*, *heittää huulta*, *heittää vettä* ja *heittää hiekkää rattaisiin*. Ne ovat kielessä **yksikön asemassa**; toisin sanoen ne ovat vakiintuneita kokonaisuuksia, valmiita tuotepakkauksia. Sen sijaan esimerkiksi *heittää hiekkää*, *heittää veivejä*, *heittää ratasta* ja *ratas heittää hiekkää* ovat epäyksikköisiä elementtejä, jotka puhuja joutuu kokoamaan niiden osina olevista yksiköistä. Tällaisilta ilmauksilta puuttuu yksikön status.

Kaarisulkeilla merkityt rakenteet on analyysissa tulkittu epäyksikköisiksi elementeiksi. Tämä merkitsee, että syntyvä ilmaus (FIND-CAT-MAN) ei tulkitsijan mukaan ole ”valmiiksi pakattu kokonaisuus” eli kielen yksikkö, vaan puhujan luovan ongelmanratkaisun tuote. Kuten Leino huomauttaa, yksikön ja epäyksikön välillä on kuitenkin pikemmin aste- kuin laatuero: kielelliset yksiköt sijoittuvat konventionaalisuusasteikolle, jossa ei ole selviä rajakohtia (Leino 1999: 62).

Kognitiivisessa kieliopissa hahmon määrääjän tunnistamisella sekä dependentin ja autonomisen rakenteen erottelulla on tärkeä rooli tiettyjen keskeisten kieliopillisten käsitteiden kuvauksessa. Tällaisia ovat mm. lauseen kuvauksessa esiintyvä käsitepari keskeinen ja perifeerinen aines (*central vs. peripheral elements in a clause*) sekä verbin laajennuksista käytettävät nimitykset täydennys (*complement*) ja vapaa määrite (*modifier*). Langacker (1991: 300–301) toteaa, että subjekteja ja suoria objekteja pidetään aina lauseen keskeisinä elementteinä, kun taas esimerkiksi prepositiolausekkeiden ja adverbien status on usein kiistanalainen. Tässä suhteessa melko kiistattomina hän pitää seuraavia esimerkkejä, joita hän käyttää kuvauksensa lähtökohtana:

- (4) I put the sweater *in the box*.
- (5) *Before she left* the phone rang.

Esimerkkien kursivoidut prepositiolausekkeet edustavat ”keskeisyyden” ja ”perifeerisyyden” jatkumolla eri äärilaitoja. Lauseen (4) prepositiolausekkeen katsotaan kuuluvan lauseen keskeisiin elementteihin eli olevan verbin **täydennys**. Lauseen (5) prepositiolausekkeen kaltaisista ”perifeerisemmistä”, ”irralisemmista” aineksista on englanninkielisissä lauseopin kuvauksissa yleensä käytetty nimitystä *modifier*. Suomen lauseopeissa tämän vastineena on yleensä käytetty termiä **vapaa määrite** (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 204).

Tyypillisessä valenssisuhteessa dependenttinä rakenteena on relationaalinen predikaatio ja autonomisena nominaalinen predikaatio (Langacker 1999: 304). Kognitiivisessa kieliopissa grammaattinen valenssi on kuitenkin perinteistä valenssikäsitettä kattavampi, ja valenssisuhde voi vallita myös esimerkiksi kahden nominaalisen predikaatin välillä, kuten yhdyssanoissa (esim. *muurarimestari*) ja kahden nominaalilausekkeen yhdistelmissä (*veljesi Jussi*). Tällaisissa tapauksissa kompositiorakenteen kumpikin jäsen hahmottaa olion, ja nämä hahmot vastaavat toisiaan (Leino 1999: 94).

Esimerkeissä 4–5 kompositiorakenne koostuu kahdesta relationaalisesta komponenttirakenteesta. Lauseiden prepositiolausekkeiden funktion eron osoittaa Langackerin mukaan konseptuaalisen dependenssin suunta. Lauseessa 4 verbi tulkitaan valenssisuhteen dependentiksi jäseneksi: verbi *put* implikoi primaarin kiintopisteensä lopullista määränpäättä, joten *in a box* elaboroi osarakennetta, joka on verbissä jo ”korostetusti esiteltynä” (Langacker 1999: 308). Lauseessa 5 Langackerin mukaan taas adverbiaali *before she left* on konseptuaalisesti dependentti verbiin *rang* nähden. Verbin ja sen subjektin muodostama konstituentti *the phone rang* ilmaisee prosessia, joka vastaa tuon adverbiaalini muuttujaa ja elaboroi sitä. Verbi subjekteineen ei sen sijaan ”olennaisesti” ole dependentti adverbaaliseen predikaatioon nähden; tiedämme, että puhelimen soimisen kaltainen tapahtuma on temporaalisessa suhteessa muihin tapahtumiin, mutta nämä ovat pääasiassa ulkoisia spesifikaatioita eivätkä ole kyseisissä prosesseissa korosteisia eivätkä keskeisiä (mt. 309).

Langacker esittää yleistävän määritelmän, joka koskee sekä täydennyksiä että vapaita määritteitä. Tämä eronteko voidaan hänen mukaansa tehdä sellaisissa tapauksissa, joissa kahdessa grammaattisen rakenteen predikaatioissa on havaittavissa huomattava autonomisen rakenteen ja dependentin rakenteen epäsymmetria (Langacker 1999: 309):

We therefore speak of complements when the dependent predication is the profile determinant in valence relations with notable A/D asymmetry. When, instead, the autonomous predication functions as the profile determinant in such valence relations, we speak of a head/modifier relation: structure A is the **head**, and structure D a **modifier** of this head.

Täydennyksillä voi olla joko nominaalinen tai relationaalinen hahmo. Subjektit ja objektit ovat nominaalisia täydennyksiä, kun esimerkiksi lauseen 4 *in a box* on relationaalinen täydennys. Langacker korostaa, että määritelmä on täysin yleispätevä pääjäsen/laajennus-analyysin suhteen, koska se ei yksilöi predikaatioiden tyyppiä; se puhuu ainoastaan autonomisuudesta, dependenttiydestä ja hahmon määräytymisestä. Pääjäsen voi olla minkäkokoinen konstituentti tahansa, ja se voi hahmottaa prosessin (kuten esimerkissä 5), atemporaalisen relaation tai olion.

2.5.4 *Konstituenssi*

Neljäs perustekijä valenssisuhteiden kuvauksessa on konstituenssi, millä kognitiivisessa kieliopissa tarkoitetaan sitä, missä järjestyksessä komponenttirakenteet yhdistyvät kompositiorakenteiksi. Langacker korostaa, että konstituenssia ei kognitiivisessa kieliopissa sellaisenaan käytetä keskeisten kieliopillisten suhteiden kuvaamiseen. Esimerkiksi subjektia ja suoraa objektia ei määritellä tietyn konstituenttirakenteen pohjalta. Sen sijaan subjekti määritellään nominaaliksi, joka vastaa lauseen pääjäsenen (the clausal head) muuttujaa, ja suora objekti nominaaliksi, joka vastaa pääjäsenen primaaria kiintopistettä. Nämä määritelmät ovat riippumattomia siitä, missä järjestyksessä kyseiset komponentit yhdistyvät. Komponenttirakenteiden yhdistymisjärjestystä kutsutaan **kompositiopoluksi** (*compositional path*, Langacker 2002: 171; Leino 1999: 97). Eri kompositiopolut johtavat usein samaan ”yleisrakenteeseen”, mutta tämä ero ei vaikuta kykyymme tunnistaa kieliopillisiä suhteita (Langacker mts.).

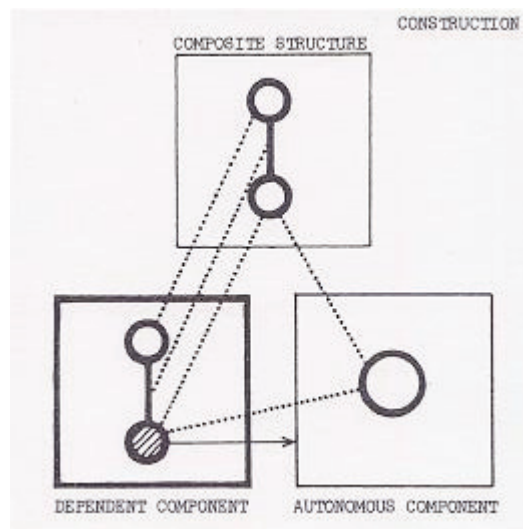
Kognitiivisen kieliopin mukaan konstituenssi on siten luonteeltaan vaihtelevaa ja joustavaa. Kompositiopolun vaihtelulla on myös semanttista merkitystä. Vaihtelu saattaa ilmetä mm. sanajärjestyksestä tai fonologisista tekijöistä kuten intonaatiokatkoista ja ilmauksen jakautumisesta fonologisiksi fraaseiksi. Esimerkiksi topikaalistus selitetään kognitiivisessa kieliopissa kompositiopolun vaihtelun kautta. Tunnuksittoman transitiivilauseen *Hiiri söi juuston* muodostus seuraa tämän mukaan tavannaista kompositiopolkua, jossa verbiin yhdistyy ensin objekti ja vasta sitten subjekti. Topikaalistuksessa *Juuston söi hiiri* kompositiopolku on subjektin ja objektin osalta päinvastainen: *hiiri* elaboroi ensiksi *syödä*-verbin skemaattista muuttujaa, ja tämän jälkeen *juuston* elaboroi tämän rakenteen skemaattista kiintopistettä. (Leino 1999: 97; ks. myös Langacker 1999: 316–321.)

Myös konstituenssin kuvauksessa Langacker ottaa voimakkaasti etäisyyttä generatiiviseen kielioppiin. Syntaksin keskeisyys generatiivisissa kuvauksissa näkyy mm. siinä, että kuvauksen ytimen muodostavat puukuvaimet nähdään nimenomaan syntaktisina entiteetteinä. Puukuvainten solmut kuten VP ja NP eivät ole sen paremmin semanttisia kuin fonologisikaan rakenteita. Semanttinen ja fonologinen representaatio esitetään erillisinä kieliopin komponentteina. Kognitiivisen kieliopin puukuvaimissa sitä vastoin jokainen konstituentti on kaksinapainen – niillä on semanttinen ja fonologinen sisältö. Kun generatiivisen puukuvaimen solmukohdat osoittavat syntaktisia kategorioita, kognitiivisessa kieliopissa tehdään selvä ero konstituenssin ja kategorisoinnin välille. Konstituenssipuun solmukohdat ovat symbolisia entiteettejä (komponenttirakenteita tai kompositiorakenteita), eivät kategorioiden osoittimia. Generatiivisen ja kognitiivisen kieliopin mukaiset puukuvaimet eroavat toisistaan lisäksi siten, että ensin mainitussa kaksi rinnakkaista solmua yhdistää vain niitä välittömästi

hallitseva ylemmän tason solmu, kun jälkimmäisessä rinnakkaisia solmuja yhdistävässä ovat erilaiset vastaavuudet ja elaboraatio-suhteet. (Langacker 1999: 316.)

2.5.5 Kanoninen valenssisuhde

Prototyyppisiä valenssisuhteita Langacker kutsuu kanonisiksi (*canonical valence relations*). Kanonisen valenssisuhteen keskeiset piirteet Langacker on tiivistänyt kuvioon 4, jonka siten hänen mukaansa voidaan sanoa esittävän grammaattisen konstruktion prototyyppiä:

Kuvio 4. Grammaattisen konstruktion prototyyppi. (Langacker 1999: 326)

Kanonisuuden keskeinen tekijä ovat komponenttipredikaatioiden osarakenteita yhdistävät vastaavuudet, koska ne ovat ainoat kaikille valenssisuhteille yhteinen tekijä. Kanonisessa valenssisuhteessa ainakin yksi vastaavuus yhdistää voimakkaan korosteisia rakenteita. Toisessa predikaatiossa tällaisena korosteisena rakenteena on predikaation hahmo ja toisessa muuttuja tai primaari kiintopiste. Ensin mainittu komponenttirakenne on nominaalinen, jälkimmäinen relationaalinen. Relationaalinen predikaatio on konseptuaalisesti dependentti ja sisältää korosteisen osarakenteen, joka on osa sen hahmoa. Tämä osarakente vastaa autonomisen nominaalisen predikaation hahmoa ja on tuohon predikaatioon nähden skemaattinen. Dependentti predikaatti toimii kompositiorakenteen hahmon määrääjänä, mikä merkitsee, että nominaalinen predikaatio jäsentyy sen täydennykseksi. Tällaista grammaattisen konstruktion prototyyppiä edustaa mm. edellä jakson 2.5 johdannossa mainittu lause *Mies löysi kissan*. (Langacker 1999: 324–327, 2002: 167–174; Leino 1999: 97–99.)

Langackerin mukaan klassisessa valenssiteoriassa ja predikaatti-argumentti-suhteisiin perustuvissa semantiikan ja grammaattisen rakenteen kuvauksissa on yleensä keskitytty tämän kanonisen mallin mukaisten valenssisuhteiden tarkasteluun (Langacker 1999: 304). Kognitiivisen kieliopin omaksuman laajennetun valenssikäsitteen mukaan komponenttirakenteiden osarakenteiden väliset vastaavuudet ovat ainoa universaali piirre grammaattisissa valenssisuhteissa. Muiden perustekijöiden osalta valenssisuhde saattaa poiketa prototyypistä. (Langacker 2002: 174.)

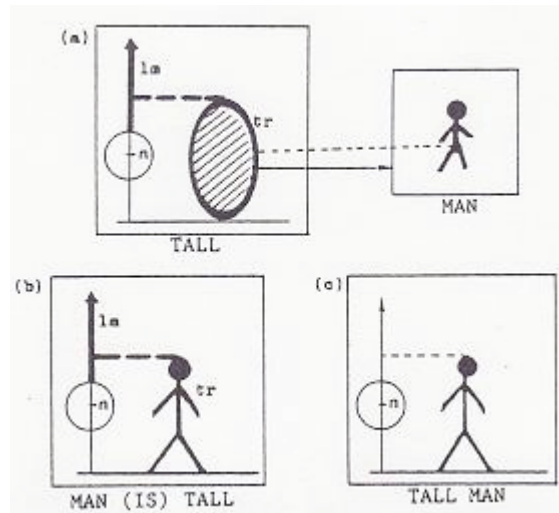
Tyypillisesti komponenttirakenteet yhdistyvät kompositiorakenteiksi binaarisesti, kuten kuviossa 4. Langacker kuitenkin mainitsee esimerkkejä Cora-kielen lokatiivisista partikkeleista, joita hänen mukaansa ei voi analysoida binaarisesti yhdistyvien kompositiorakenteiden hierarkioina. Kyseiset partikkelit ovat kolmimorfeemisia, ja Langackerin mukaan morfeemit hahmottuvat rinnasteisiksi (Langacker 2002: 177–178). Lisäksi hän esimerkkejä esittämättä on muussa yhteydessä olettanut, että on rakenteita, mm. tietyytyypisiä rinnastuksia, jotka sallivat rajattoman määrän komponenttirakenteita, jotka eivät jäsenny keskenään hierarkkisesti (Langacker 1999: 325).

Kuten jaksossa 2.5.3 totesin, myös elaboroiva predikaatio voi olla relationaalinen, ja vastaavasti dependentti predikaatio voi olla nominaalinen. Muutkin rakenteet kuin muuttujat ja primaarit kiintopisteet voivat toimia elaboraatiopohjina. Elaboraatiopohjan ei tarvitse kuulua hahmoon, eikä sen korosteisuudelle ole selviä ehtoja. Autonominen ja dependenttien predikaattien ero on asteittaista: tietynlaista dependenttiyttä saattaa olla kumpaankin suuntaan, ja usein mielekkään erottelun edellyttämä epäsymmetria puuttuu. (Langacker 1999: 325.)

Kun kahden konstituenttirakenteen välillä on selvä dependentin ja autonomisen rakenteen epäsymmetria, on Langackerin mukaan luonnollista, että dependentti rakenne toimii hahmon määrääjänä, koska se luo näyttämön, osoittaa skemaattisesti spesifioitujen entiteettien välisiä suhteita (Langacker 2002: 175). Autonominen rakenne ”vain ottaa paikkansa tällä näyttämöllä ja elaboroi yhtä näistä entiteeteistä”. Hahmon määrääjän roolin siirtäminen autonomiselle rakenteelle merkitsee eräänlaista näkökulman ”vääristymää” (skewing): toinen komponenteista on perusominaisuuksiltaan luonteva valinta ”näyttämönrakentajan” rooliin, mutta kompositiorakenne saa tästä huolimatta toisen komponentin mukaisen hahmon. Tämänkaltainen hahmotusero luo Langackerin mukaan perustan jaksossa 2.5.3 kuvatulle täydennyksen ja vapaan määrittelyn erotamiselle. Sillä selittyy myös adjektiivin kahden keskeisen syntaktis-semanttisen funktion, predikaatiivin ja adjektiiviattribuutin, ero. Langacker käyttää esimerkkeinä seuraavia rakenteita:

(6)	The man is tall.	'Mies on pitkä'
(7)	tall man	'pitkä mies'

Kognitiivisen kieliopin tapaa kuvata näihin esimerkkeihin sisältyvä hahmotusero Langacker on havainnollistanut seuraavalla kuviolla⁹:

Kuvio 5. Ilmauksiin *The man is tall* ja *tall man* sisältyvä hahmotusero kognitiivisen kieliopin mukaan kuvattuna. (Langacker 2002 : 176)

Kuvion 5a esittämä suhde pätee molempiin esimerkkirakenteisiin 6–7. Tästä huolimatta esimerkkien välillä on selvä merkitysero. Kognitiivisessa kieliopissa adjektiivien katsotaan edustavan atemporaalisia relaatioita. Relaatian hahmo koostuu tässä tapauksessa kahdesta entiteetistä, muuttujasta ja kiintopisteestä, ja niiden välisestä suhteesta. Predikaation merkityksen kuvaukseen kuuluu hahmon lisäksi kehys (eli tausta), josta predikaation hahmo erottuu kuviona (ks. 2.3.2). Muun muassa ihmisen pituutta ilmaisevien adjektiivien *tall* 'pitkä' ja *short* 'lyhyt' kehyksenä on kolmiulotteiseen fyysiseen tilaan sijoittuva pystydimensio, joka alkaa alhaalla olevasta nollapisteestä. Implisiittinen normi (n) jakaa dimension kahtia niin, että 'pitkä' osoittaa dimension yläosaa ja 'lyhyt' sen alaosa.

Kuvion 5a vasen kuvio esittää predikaattia [TALL]. Kuvion ympärille piirretty neliö rajaa predikaatin kehyksen, jota ei kuvassa ole spesifioitu. [TALL] hahmottaa olion ja abstraktin vertailuasteikon suhteen. Se ilmaisee, että kanonisessa pystyasennossa olevan muuttujan (tr) ylin kohta ulottuu asteikossa normialueen yläpuolelle sijoittuvalla alueelle. Tämä alue on predikaatin [TALL] kiintopiste (lm). Koska adjektiivit ovat

⁹ Alkuperäinen esimerkkipari on hopin kielinen, ja siinä predikatiivilauseeksi tulkitusta rakenteesta puuttuu kopulaverbi, mikä on monille kielille ominainen piirre. Langackerin analyysi koskee kuitenkin yhtä suuressa määrin vastaavia englannin kielen rakenteita. Tulkitseen asian niin, että Langacker katsoo analyysin periaatteessa pätevän sekä kopulattomiin kieliin (esim. hopiin) että kopulallisiin (esim. englantiin ja suomeen), mihin osaltaan viittaa myös kuvio (5b), jossa kopulaverbi on sijoitettu sulkeisiin.

relationaalisia, ne ovat dependenttejä predikaatteja, jotka kaipaavat täydennykseen toisia predikaatteja. Predikaatin muuttuja on kuviossa merkitty vinoviivituksella sen merkiksi, että se on predikaatin elaboraatiopohja eli se osarakenne, joka mahdollistaa tällaisen ”täydentämisen” eli valenssisuhteen muodostuksen. Tätä elaboraatiopohjaa elaboroi predikaatin [MAN] hahmo.

Esimerkkien 6–7 ilmaisemille predikaatioille on yhteistä se, että [MAN] on autonominen ja elaboroi dependentin predikaation [TALL] muuttujaa. Esimerkkien merkitysero on siinä, että esimerkin 6 tapauksessa semanttinen kompositiorakenne perii [TALL]-predikaatin relationaalisen hahmon ja ilmaus hahmottuu lauseeksi. Esimerkin 7 ilmaus *tall man* sen sijaan hahmottaa olion ja on luonteeltaan nominaalinen (nominilauseke), koska tässä tapauksessa semanttinen kompositiorakenne perii [MAN]-predikaatin nominaalisen hahmon. Tämä ero on kuvioissa 5b ja 5c osoitettu siten, että ensin mainitussa on lihavalla merkitty relationaalisen predikaation hahmon muodostavat muuttuja ja kiintopiste, kun taas jälkimmäisessä on lihavoitu vain [MAN]-predikaattia osoittava kuvio. On syytä korostaa, että kummassakin tapauksessa predikoidaan miehen pituudesta – ainoana erona on se, kuuluuko tuo relaatio kokonaispredikaation hahmoon vai onko se vain osana sen kehystä. (Langacker 2002: 174–176; vrt. Leino 1999: 73–76.)

2.6 Temaattiset suhteet

Kognitiivisessa kieliopissa merkityksiä kuvataan suhteessa kognitiivisiin alueisiin (ks. 2.2). Langackerin mukaan kognitiiviset alueet ovat usein ns. idealisoituja kognitiivisia malleja (idealized cognitive models; Langacker 1991: 282). Termi on alun perin Lakoffin (1987). Langacker toteaa, että sellaiset kognitiiviset mallit, jotka keskeisesti vaikuttavat kokemuksiimme ja käsitykseemme maailmasta, selittävät tiettyjen lauserakenteen konstruktioiden saamia prototyyppejä arvoja.

Kognitiivisiin malleihin Langacker lukee myös käsityksen semanttisista perusrooleista, joilla oli keskeinen asema esimerkiksi Charles Fillmoren sijakieliopissa (1968). Langacker kritisoi näkemystä, jonka mukaan kattavan lingvistisen teorian olisi pystyttävä esittämään tyhjentävä luettelo tällaisista rooleista: ”I do not believe, however, that a list of this sort is either necessary or achievable” (Langacker 1991: 284). Hänestä semanttiset roolit eivät myöskään ole ensisijaisesti lingvistisiä konstruktioita, vaan esilingvistisiä käsitteitä, jotka pohjautuvat arkisiin kokemuksiin. Sellaisina niillä kuitenkin on tärkeä asema merkityksen kuvauksessa. Kuten muihin käsitteistyksiin niihin voidaan viitata osana kielellisten ilmausten merkitystä tai kielellisten ainesten luonnehdintaa, ja tietyt roolikäsitteet ovat niin perusluonteisia ja kokemuksellisesti yleisiä, ettei niiden kielellistä manifestointia eri tilanteissa voi välttää. Korostaakseen

tällaisten roolikäsitteiden perusluonteisuutta ja ei-kielellistä alkuperää Langacker kutsuu niitä roolien arkkityypeiksi (role archetypes; mt. 285). Arkkityyppjään hän luonnehtii seuraavasti:

agentti (<i>agent</i>)	henkilö, joka tietoisesti ryhtyy fyysiseen toimintaan, joka fyysisen kontaktin kautta aiheuttaa energiansiirron ulkoiseen kohteeseen
patientti (<i>patient</i>)	eloton objekti, joka vastaanottaa ulkoisesti aiheutetun fyysisen kontaktin siirtämän energian ja siten kokee sisäisen tilanmuutoksen
instrumentti (<i>instrument</i>)	fyysinen objekti, jota agentti manipuloi vaikuttaakseen patienttiin (toimii energian siirron välineenä)
kokija (<i>experiencer</i>)	henkilö, joka harjoittaa mentaalista toimintaa (älyllistä, perseptuaalista tai emotiivista)
liikkuja (<i>mover</i>)	entiteetti, joka kokee paikanmuutoksen.

Tällainen arkkityyppinen rooli saatetaan kielellistä esimerkiksi subjektiksi (esim. 8) tai objektiksi (9):

- (8) The tree fell over. ‘Puu kaatui’
 (9) The wind caused the tree to fall over. ‘Tuuli kaatoi puun’

Jälkimmäisessä tapauksessa tapahtuman käsitteistyksessä esiintyy Langackerin mukaan autonomisen ja dependentin aineksen oppositio, joka muistuttaa tavunsisäistä fonologisten elementtien kerrostumista ja kompleksisen sanan morfologisia kerrostumia. Tavun ytimen ja morfologisen juuren funktionaalisen vastineena toimii esimerkin 9 edustaman tilannetyypin käsitteistyksessä ”suhteellisen yksinkertainen, konseptuaalisesti autonominen suhde, joka sisältää vain yhden osallistujan”. Langacker kutsuu tällaista suhdetta **temaattiseksi suhteeksi** (*thematic relationship*) ja kyseistä osallistujaa **teemaksi** (*theme*). Teema voi edustaa mitä tahansa roolien arkkityypeistä, ja roolityypin mukaan voidaan erottaa joitakin perusluonteisia temaattisia suhteita. (Langacker 1991: 287.)

Langacker käyttää nimitystä **nolla** (*zero*) kaikkein yksinkertaisimmasta temaattisesta suhteesta, joka on ”konseptuaalisesti minimaalinen ja ei-distinktiivinen” (Langacker 1991: 288). Nolla ilmaisee, että osallistuja pelkästään sijaitsee jossakin paikassa tai omaa jonkin staattisen ominaisuuden (static property). Nolla-suhdetta hahmottavia ilmauksia ovat esimerkiksi englannin verbi *exist* sekä adjektiivit *round* ja *red*. Langacker korostaa, että nolla itse asiassa esiintyy inherenttinä muissa rooleissa, sillä voidakseen liikkua jonkin on oltava jossakin paikassa, ja voidakseen muuttua sillä on oltava jokin ominaisuus.

Keskeisiä **temaattisia rooleja** (*thematic roles*) ovat nollan ohella liikkuja, patientti, kokija ja teema. Teema ilmaisee skemaattisesti temaattisen suhteen osallistujaa. Siten se pitää sisällään muut roolit erikoistapauksina, samoin kuin ”minkä tahansa muun tietyn tapahtuma-käsitteen autonomiseen ytimeen liittyvän roolin” (Langacker 1991: 288). Tärkeää on huomata, että roolien arkkityypeistä temaattisiin rooleihin eivät lukeudu agentti ja instrumentti: temaattinen suhde, joka sisältää liikkujan, kokijan tai patientin, koskee ainoastaan itse liikettä, mentaalista kokemusta tai tilanmuutosta, mutta ei niitä voimia, joista nämä aiheutuvat (mt. 289).

Tietyn tapahtuman käsitteistykseen kuuluu siis Langackerin kuvauksen mukaan aina konseptuaalisesti autonominen ydin, jonka muodostaa yhden osallistujan sisältävä temaattinen suhde. Kun tämä autonominen temaattinen suhde sellaisenaan, itsenäisenä, muodostaa verbin tai lauseen ilmaiseman täyden käsitteistykseen, sen hahmotus on **absoluuttinen**. Esimerkissä 8 puun kaatuminen on siten saanut absoluuttisen hahmotuksen. Esimerkin 9 tapauksessa temaattinen suhde on upotettu laajempaan käsitteistykseen, joka samalla viittaa siihen voimaan, joka tuon suhteen aiheuttaa, joten puun kaatuminen hahmottuu voimadynamiikan termein. (Langacker 1991: 291.)

2.7 Tekstitopiikki

Kognitiivisen kieliopin perusteeseihin kuuluu se, että kielen kuvauksessa erotettavat tasot nähdään osina erilaisia jatkumoa eikä erillisinä, autonomisina komponentteina. Tällaisen jatkumon muodostavat muodon (fonologisen navan) kuvauksessa leksikko, morfologia ja syntaksi (ks. 2.1). Vastaavasti semanttinen kuvaustaso nähdään jatkumonluonteisena, eikä hyväksytä esimerkiksi ajatusta erillisestä semanttisesta ja pragmaattisesta kuvauksen tasosta.

Käsitys kategorioiden ja kuvaustasojen jatkumonluonteesta lienee syynä siihen, ettei Langackerin kuvauksessa esiinny sellaista tekstilingvistiikassa keskeistä termiä kuin *informaatorakenne*, eikä edes (ainakaan varsinaista määriteltyä käsitettä vastaavana) termiä *teksti*. Terminluonteisena esiintyy sen sijaan *diskurssi*, mutta tämänkään termin ilmaisemaa käsitettä Langacker ei määrittele. En ryhdy lähemmin pohtimaan kognitiivisen kieliopin suhdetta tekstilingvistiikkaan tai diskurssintutkimukseen, koska lähtökohtani ei ole siinä mielessä ensisijaisesti tekstilingvistinen, että tutkisin tekstejä kokonaisuuksina tai vertailisin erilaisia tekstejä tai tekstityyppejä. Tekstuaalinen aspekti on tietenkin koko ajan mukana, kun pohditaan otsikon suhdetta siihen liittyvään tekstiin tai tekstijaksoon, esimerkiksi pääotsikon suhdetta ingressiin ja leipätekstiin. Kuten jaksossa 1.1 totesin, pääpaino työssäni on kuitenkin otsikon syntaktisessa rakenteessa ja siinä, mitä tuo rakenne kertoo lukijalle, joka ei otsikkoa lukiessaan vielä ole lukenut sitä tekstiä tai tekstijaksoa, johon otsikko liittyy. Kognitiivisen kie-

liopin perusnäkemys mukaisesti katson tietenkin, että otsikko, kuten muutkin kielelliset ilmaukset, saa merkityksensä vasta käyttötilanteessa.

Leimaotsikon ja kertovan otsikon erottamisen kannalta pidän keskeisenä informaatio-rakenteen kuvaukseen liittyvää käsitettä, josta yleensä käytetään nimitystä *teema*. Tämä termi esiintyy kuitenkin Langackerilla toisessa merkityksessä (ks. 2.6), joten en käytä sitä tässä yhteydessä, vaan käytän sitä Langackerin terminologiassa lähinnä vastaavaa termiä *topiikki* (topic).

Käsitteet 'teema' ja 'tematiikka' on eri yhteyksissä määritelty hyvinkin eri tavoin sen mukaan, mikä on ollut kuvauksen lähtökohta (ks. esim. Enkvist 1978: 60; Koskela 1996: 10–12). Yleensä tekstin temaattinen rakenne nähdään osana kirjoittajan **teksti-strategiaa**, eli sitä, millä tavoin tekstin virkkeet ja lauseet kytkeytyvät niitä edeltävään ja seuraavaan tekstiin sekä tekstiä ympäröivään tilanteeseen (Enkvist 1978: 56). Oman työni kannalta mielenkiintoisen lähtökohdan juuri leimaotsikoiden ja kertovien otsikoiden erottamiselle antaa Merja Koskelan käyttämä kuvausmalli, jonka mukaan tekstin temaattinen rakenne nähdään kattavuudeltaan erilaisten teemojen hierarkiana (Koskela 1996: 27). Koskelan malli on synteesi eräiden muiden tutkijoiden esittämistä malleista (mt. 35–37). Sen mukaan temaattisia ja remaattisia aineksia erotetaan kolmella analyysitasolla: **tekstitasolla** (*textnivån*), joka kuvaa tekstin temaattisen rungon eli tekstin teeman, **ilmaustasolla** (*utsagonivån*), joka kuvaa ylemmän tason teeman jotain aspektia ilmaisevia aineksia sekä **tekstuaalisen jatkuvuuden tasolla** (*den textuella kontinuitetens nivå*), joka kuvaa juoksevan tekstin teemojen ja reemojen keskinäisiä suhteita ja sitä, miten niiden avulla luodaan tekstuaalista jatkuvuutta (mt. 13, 27).

Otsikoiden luokituksen kannalta olennaista Koskelan mallissa on tekstitason ja ilmaustason teeman erottaminen. Koskela määrittelee *tekstiteeman* yleiseksi tietokehykseksi, joka motivoi tekstin muut teemat ja josta tekstin useimmat teemat ilmaisevat jonkin aspektin. Tekstiteema on temaattisten ainesten hierarkiassa ylimpänä ja luo pohjan tekstin ymmärtämiselle ohjaamalla sitä, miten lukija tulkitsee yksittäiset ilmaukset. Tekstitasolle kuuluu myös ns. *hyperteema*, joka on tekstiteemalle alisteinen ja koskee vain lyhyehköä tekstinosaa, ei koko tekstiä kuten tekstiteema. Koskela toteaa termin *hyperteema* ongelmalliseksi, koska etuliitteen *hyper-* merkitys ('ylempi') on ristiriidassa sen kanssa, että käsite on teemahierarkiassa alisteinen tekstiteemalle, mutta kertoo käyttävänsä sitä kaikesta huolimatta, koska "se on vakiintunut termi teema-reema-tutkimuksessa". Koskela korostaa, että hyperteema esiintyy tekstissä, kun taas tekstiteema voidaan tunnistaa ainoastaan tekstinulkoisilla kriteereillä, koska se on kaikkien teemojen, niiden välisten suhteiden sekä teemojen ja kontekstin välisten suhteiden summa. (Koskela 1996: 35–37).

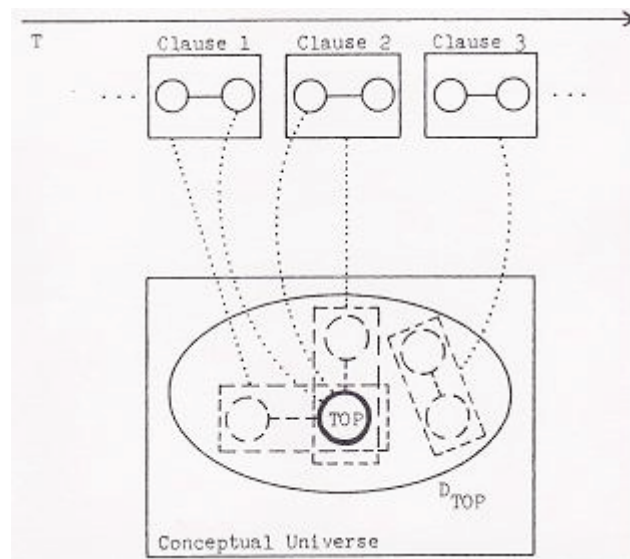
Edellä kuvatulla tavalla ymmärrettyä 'teema'-käsitettä vastaa Langackerin (1991) käsitteistössä lähinnä **topiikki** (*topic*). Langackerin topiikkia ja topikaalisuutta koskeva esitys on mielestäni kuitenkin melko ylimalkainen. Käsitteet esitellään jaksossa, jossa pohditaan subjektin tunnistamisen kriteerejä. Yhtenä subjektiksi luokittelamisen kriteerinä mainitaan komponentin topikaalisuus. Lähtökohtana ovat ns. topikaalisuustekijät, jotka luokitellaan objektiivisuusasteen mukaan. Objektiivisuudella Langacker tarkoittaa tässä sitä, onko kyseinen tekijä kuvatun tapahtuman luonteesta johdettavissa (*intrinsic to the event*) eikä tapahtuman hahmotuksesta johtuva. Objektiivisin tekijä on entiteetin semanttinen rooli. Toisena tekijänä on osallistujan asema ns. empatiahierarkiassa (puhuja > kuulija > inhimillinen > eläin > fyysinen objekti > abstrakti olio). Kun empatia sellaisenaan on subjektiivinen käsite, tietyn osallistujan sijoitus empatiahierarkiassa on useimmiten objektiivisesti pääteltävissä. Sen sijaan kolmas topikaalisuustekijä, määräisyys, on enimmäkseen subjektiivinen, koska se ei riipu osallistujan inherentistä ominaisuudesta, vaan siitä, ovatko puhuja ja kuulija luoneet siihen "mentaalisen kontaktin". Neljäs tekijä on lähes täysin subjektiivinen: kuvio/tausta -jako. Se ei ole tilanteen luonteesta johtuva, vaan pohjautuu puhujan hahmotukseen. (Langacker 1991: 306–309.)

Sellaista tekstitason ja ilmaustason erottamista kuin Koskelan mallissa ei esiinny Langackerilla, mikä sinänsä on sopusoinnussa kategorioiden ja kuvaustasojen rajojen sumeutta korostavan näkemyksen kanssa. Tämä näkemys korostuu myös Langackerin topikaalisuutta koskevassa luonnehdinnassa (Langacker 1991: 306, alaviite 14):

I reject the common assumption that topicality falls outside of semantics proper, belonging instead to the separate realm of pragmatics and discourse. Though traditional, such distinctions are aprioristic, unmotivated, and misleading – semantics, pragmatics, and discourse form a seamless whole. Reference to the speech event is central to the meaning of many linguistic units, and previous discourse (like any other conception) constitutes a cognitive domain with respect to which meanings are characterized.

Kaikesta huolimatta Langacker myöhemmin samassa teoksessa, "Subjekti ja topiikki"-nimisessä jaksossa toteaa: "Whereas *subject* is a clause-level construct, topics are clearly a discourse phenomenon" (Langacker 1991: 313). Samassa yhteydessä hän kuvaa 'topiikki'-käsitettä tavalla, joka suuresti muistuttaa Koskelan esittämää tekstitason teeman kuvausta. Topiikin "uralla" voidaan Langackerin mukaan erottaa kaksi vaihetta. Jossakin kohtaa diskurssia tietty entiteetti ensiksi esitellään topiikkina, usein jonkin erityisen merkintätavan tai grammaattisen rakenteen avulla. Kun topiikki keran on esitelty, sen vaikutus ulottuu tiettyyn osaan diskurssia, mahdollisesti kunnes toinen topiikki korvaa sen. Tämä topiikkia koskeva luonnehdinta vastaa melko hyvin Koskelan tekstiteema- ja hyperteema-käsitteiden kuvauksia. Seuraava Langackerin esittämä kuvio (kuvio 6) kuvaa esitellyn topiikin ja sitä edellyttävän diskurssijakson

välistä suhdetta. Se sisältää mielestäni samankaltaisen ilmaustason ja abstraktisemman tekstitason teeman erottelun kuin Koskelan malli.

Kuvio 6. Esitellyn topiikin ja sitä edellyttävän diskurssijakson välinen suhde Langackerin mukaan. (Langacker 1991: 315)

Kuvion 6 hahmotuksen mukaan topiikki on jokin entiteetti puhetilanteen osallistujien käsitemaailmassa (the conceptual universe of the speech-act participants). Topiikin vaikutusalan (dominion, D) muodostaa se käsitejoukko, jota se aktivoi ja jolle se siten voi toimia viitepisteenä. Aikajanaa (T) pitkin etenee kyseinen diskurssi, jonka muodostaa joukko lauseita, joista jokainen hahmottaa tietyn määrän osallistujia sisältävän relaation. Vaikka topiikki tyypillisesti vastaa jotain tällaisen lauseen osallistujaa (kuten lauseessa 1 ja 2), näin ei suinkaan aina ole (lause 3). Ainoa universaali edellytys on, että topiikin vaikutusalan ja lauseen ilmaiseman predikaation välillä on jokin yhteys.

Langacker käyttää myöhemmin saman teoksen eri kohdissa termiä *discourse topic*, mutta ei missään kohtaa selvästi kerro, mikä on tämän termin ja yleisemmin hänen esityksessään esiintyvän *topic*-termin suhde. Kuvioon 6 liittyvä kuvaus (Langacker 1991: 314–315) antaa kuitenkin tiettyjä viitteitä siitä, että hän termillä *discourse topic* viittaisi alimmassa kuviossa (eli käsitemaailmassa) esiintyvään TOP-elementtiin, joka näyttäisi vastaavan Koskelan abstraktia tekstitason teema-käsitettä. Koskelan ilmaustason teeman vastineena voisi tällöin pitää kuvion ylärivin lauseissa 1 j 2 esiintyviä osallistujia, jotka kuviossa on noteerattu olettamastani ”diskurssitopiikista” (TOP) vedetyillä katkoviivoilla ja joihin Langackerin sanoin ”topiikki samastetaan” (the topic is – identified with one of the clausal participants; mt. 315). Tällaisen tulkin-

nan kuitenkin tyrmää se, että Langacker seuraavalla sivulla yksittäisiä lauseita kommentoidessaan näyttää käyttävän vuoroin molempia termejä saman tason (ilmaustason) topiikista (numerot viittaavat hänen käyttämiinsä lause-esimerkkeihin):

- (a) -- in (35), where the subject is the topic --.
- (b) But although the subject is not an established discourse topic in (34) -- .

Langackerin kuvauksessa ei myöskään esiinny sellaista ilmaustason ‘teeman’ ja ‘reeman’ distinktiota kuin Koskelalla ja teemarakenteen kuvauksissa yleensäkin (ks. Koskela 1996: 44–46). Sellaista johdonmukaista kahden tason teema-käsitteen erotte-
lua kuin Koskelalla Langackerin kuvauksen ei siten nähdäkseni voi katsoa sisältävän. Koko topiikki-ilmion kuvauksen tulkintaa hämmentää mielestäni myös se, että Langacker käyttää *topic*-termin ohella näennäisesti spesifisempää *discourse topic* -termiä, vaikka hän heti alkuun korostaa, että topiikki (toisin kuin subjekti) on diskurssi-ilmio. Sanaliitto *discourse topic* luo mielikuvan, että topiikki-käsite sellaisenaan ei olisi diskurssi-ilmio.

Otsikoiden pääjaon kannalta pidän mielekkäänä Koskelan kuvaukseen sisältyvää ajatusta abstraktimman tekstitasen teemasta, joka voi olla joko tekstiteema tai ns. hyper-
teema. Tämän jakson alussa mainitsemistani syistä en käytä näistä kategorioista *tee-
ma*-nimitystä, vaan puhun Langackerin lailla **topiikista**. Vaikka Langacker näyttää kartoittavan termiä *teksti* ja käyttävän sen sijasta termiä *diskurssi*, en näe erityistä syytä tässä tapauksessa noudattaa hänen terminologiaansa, koska hän ei missään yhteydes-
sä määrittele diskurssi-käsitettään. Hänen tapansa puhua ”diskurssista” ja ”diskurssi-
ilmioistä” näyttää perustuvan käsitykseen, että kyseessä on vakiintunut käsite, jonkin-
lainen peruskäsite, joka merkitsee kaikille lukijoille täsmälleen samaa asiaa ja jota siksi on turha määritellä. Tosiasia kuitenkin on, että sekä ’teksti’ että ’diskurssi’ on eri yhteyksissä määritelty ainakin jossain määrin eri tavoin (ks. esim. Heikkinen 1999: 53–65; Luukka 2000: 133–135).

Käytän omassa kuvauksessani Koskelan *tekstiteema*- ja *hyperteema*-termien vastineina termejä **tekstitopiikki** ja **alatopiikki**. Vaikka ’teksti’-käsitteeseen ei sellaisenaan ole yksiselitteinen, voidaan se oman työni tarpeisiin määritellä hyvin selkeästi: **Teks-
tillä** tarkoitan kussakin tapauksessa sitä lehtiartikkelia (”juttua”), johon otsikko liittyy tai sisältyy. Tekstitopiikki on siten aina artikkelin aihe. Alatopiikki on tekstitopiikille alisteinen ja ilmaisee jonkin kyseisen artikkelin osan aiheen. Kuten Koskela on korostanut, hyperteeman (⇒ alatopiikin) tunnistamista helpottaa usein se, että tietyissä tekstilajeissa sitä saattaa ilmaista väliotsikko (Koskela 1996: 51). Termin *hyperteema* alkuosan sopimattomuudesta on edellä ollut puhe; käytän sen sijasta semanttisesti selkeämpää alkuosaa *ala*-.

3 OTSIKOIDEN SYNTAKTIS-SEMANTTISET TYYPIT

Otsikoiden syntaktis-semanttisten tyyppien luokituksen lähtökohdaksi sopii mielestäni sanomalehtikielen kuvauksissa toisinaan ehdotettu kolmijako: päätyypit leimaot-sikko ja kertova otsikko sekä periferisempi kolmas ryhmä, jonka luonteesta ei kuitenkaan tunnu olevan selvää yhteisymmärrystä. Kognitiivisen kieliopin perusnäkemysten mukaisesti katson, että tämä jako on pohjimmiltaan semanttinen. Koska tavoitteenani on tutkia, mikä on otsikon syntaktisen rakenteen ja merkityksen suhde ja ennen kaikkea, minkälaisia vihjeitä otsikoiden syntaktisissa rakenteissa havaittavat erot antavat taustalla piilevistä semanttisista eroista, puhun kuitenkin **syntaktis-semanttisista** otsikkotyypeistä. Yhtenä hypoteesinani on, että erityisesti niissä otsikoissa, jotka eivät ole täydellisiä lauseita, on erotettavissa tiettyjä syntaktis-semanttisia perustyyppiejä (5. hypoteesi, jakso 1.1). Nämä rinnastuvat lausesyntaksin peruslauseityyppeihin (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 91–106) ja ovat niiden tavoin ainakin osittain kielikohtaisia. Hieman yleisemmällä eli skemaattisemmalla tasolla otsikkotyypeillä voidaan nähdä olevan yhtymäkohtia myös lähinnä puhekielen syntaksin kuvauksessa erotettavien makrosyntagmojen tyyppieihin (ks. Loman & Jörgensen 1971). Makrosyntagmojen luokituksessa ovat otsikoiden kannalta olennaisia seuraavat tyypit (ks. Karlsson 1994: 124)¹⁰:

- (i) täysirakenteiset lausemakrosyntagmat eli lauseet (normaalilauseet)
- (ii) lausekatkelmat: *hyvää päivää; kommentti edelliseen; Helsingissä; selostus: Anssi Kukkonen; takaisin studioon,*
- (iii) interjektiomakrosyntagmat: *hei; yäk; perkele; näkemiin; no joo,*
- (iv) puhuttelumakrosyntagmat: *äiti!; kuule Kalle; hyvä ystävä.*

Kuten Karlsson (1994: 124) huomauttaa, makrosyntagmaluokitus ottaa lausesyntaksia eksplisiittisemmin huomioon verbittömät ilmaukset, ja tämä näkökulma on tärkeä otsikoiden luokituksessa. Kaikilla yllä mainituilla ryhmillä onkin vastineensa otsikkokielessä. Olettamistani otsikoiden perustyypeistä ei kuitenkaan leimaotsikolla ole vastinetta makrosyntagmojen luokituksessa. Leimaotsikon edustama ilmaustyyppi onkin (sellaisena kuin sen tässä työssä ymmärrän) puhtaasti kirjoitetulle kielelle ominainen ilmiö. Makrosyntagmojen tyypit (i–ii) vastaavat otsikoiden kertovia otsikoita, ja käsittääkseni tyypit (iii–iv) vastaavat ainakin osittain Okkosen ”sävyttäviä otsikoita” (3.1). Käyttämistäni lähteistä ainoastaan Okkonen 1980 ja Conon 1979 mainitsevat tämänkaltaisen kategorian, mutta kumpikaan ei varsinaisesti pyri määrittelemään

¹⁰ Karlssonin esittämä tyyppiluettelo ei ole tyhjentävä, ja siitäkin olen jättänyt pois kaksi viimeistä, jotka selvemmin kuin muut ovat vain puhekielelle ominaisia:

kesken jääneet lausemakrosyntagmat (katkelmat) ja epäkieliopilliset eli väärin konstruoidut lausemakrosyntagmat.

sitä. Koska tämä otsikkotyyppi on aineistossani hyvin perifeerinen ja kuuluu vain tiettyihin juttutyyppeihin, en käsittele sitä kovinkaan yksityiskohtaisesti. Katson kuitenkin, että otsikoiden luokituksessa on perusteltua erottaa leimaotsikon ja kertovan otsikon ohella kolmaskin syntaktis-semanttinen pääluokka. Tätä näkemystä perustelen jaksossa 3.4.

Otsikoiden oletetuista syntaktis-semanttisista perustyypeistä tarkastelen tässä työssä siis ensisijaisesti leimaotsikoita ja kertovia otsikoita, jotka yhdessä kattavat yli 99 % aineistoni otsikoista. Pyrin erottelemaan nämä kategoriat (ja luonnollisesti myös perifeerisen kolmannen tyyppin) kognitiivisen kieliopin näkemyksiä soveltaen (3.4), samoin kertovien otsikoiden alakategoriat (3.4.2). Ensiksi kuitenkin esittelen lyhyesti Okkosen (3.1) ja Cononin (3.2) tavan kuvata otsikoiden kolmijako sekä Svenska Akademiens grammatik -kieliopissa (SAG) esiintyvät käsitteet yksi- ja kaksiosaiset päälause-ekvivalentit (3.3), jotka mielestäni tuovat olennaisen lisän leimaotsikoiden ja kertovien otsikoiden väliseen rajankäyntiin.

3.1 Okkosen luokitus

Antero Okkonen (1980) ei lainkaan määrittele käyttämiään termejä leimaotsikko, kertova otsikko ja sävyttävä otsikko, vaan kuvaa niitä ainoastaan esimerkkien avulla. Ainoa taustatieto kyseiselle kolmijaolle on, että se tehdään otsikon ”ilmeen” perusteella (mt. 242). Otsikkoilmeeseen vaikuttavia tekijöitä ovat Okkosen mukaan seuraavat (mt. 241–242):

- 1) väline: lehden myyntitapa, kilpailuasema, tavoite ja näistä johtuvat sisällön ja esitystavan painotukset;
- 2) aihe: yleisesti merkitsevä – yksilöllisesti merkitsevä; asialähtöinen – ihmislähtöinen; traaginen – hilpeä; ja lehden osasto: urheilu, kulttuuri, talous jne.;
- 3) juttutyypit: uutisotsikko (ennakkojuttu, tuore tapahtuma, taustajuttu, jälkijuttu, lämmitysuttu), featureotsikko; mielipideotsikko (pääkirjoitus, pakina, arvostelu, kommentti jne.);
- 4) jutun kerronnan sävy.

Näin luonnehditun otsikkoilmeen perusteella erotetaan Okkosen mukaan kolme otsikkotyyppiä (Okkonen 1980: 242):

- leimaotsikko (hautakivi): *Vietnamin sota, Markkinatilanne, Parempaan suuntaan, Paine puristaa*;
- kertova otsikko (tapahtumaotsikko): *Lahden urheilukeskus ei siedä viivytyksiä, Romaaniväestön määrä kasvaa Euroopassa, Warras palasi Indokiinasta, Oma lainarahasto kuvataiteilijoille*;

- sävyttävä otsikko (sävyotsikko): *Penneistä kiinni, Harkittuako? Ei puoleen eikä toiseen, Miksi ihmisen pitää kestää?, Lossimiehen orjakontrakti, Natsanheittäjä voisi heittää jonkun markan.*

Näiden esimerkkien perusteella on melko vaikea päätellä, minkälaisien kriteerien mukaan tämä luokitus on tehty. Ainoastaan keskimmäisen ryhmän esimerkit tuntuvat muodostavan suhteellisen yhtenäisen joukon: viimeistä esimerkkiä lukuun ottamatta ne ovat ns. kielipiillisesti täydellisiä lauseita. Viimeistäänkin esimerkkiä voi pitää lausemaisena siinä mielessä, että se melko kiistattomasti kertoo, että ”jotain on tapahtunut”. Mikäli lausemaisuus olisi ensimmäistä ja toista ryhmää erottava tekijä, tuntuu leimaotsikoista annettu viimeinen esimerkki ristiriitaiselta, koska siinä on jopa selvästi lausemaisuuutta korostava finiittiverbi: *Paine puristaa*. Muut leimaotsikoiksi luokitellut esimerkit ovat lausekkeita. Näiden kahden ryhmän esimerkkejä vertailemalla saattaisi päätellä, että eronteon lähtökohta on syntaktinen: lauseke – lause (tai ”lausemainen ilmaus”). Sävyttävien otsikoiden osalta taas ero kahteen muuhun näyttäisi olevan lähinnä tyylillinen. Tämäkään piirre ei välttämättä koske kaikkia esimerkkejä. Koska Okkonen itse ei mitenkään kuvaa kategorioiden ominaispiirteitä, en tässä yhteydessä pohdi hänen luokituksensa mielekkyyttä lähemmin.

3.2 Cononin luokitus

Lars Cononin (1979) käyttämät termit *titelrubrik* ja *nyhetsrubrik* vastaavat käsittääkseni jotakuinkin Okkosen leimaotsikkoa ja kertovaa otsikkoa, mutta toisin kuin Okkonen Conon pyrkii myös esittämään kriteerejä näiden kategorioiden erottamiseksi.

Cononin kuvaus koskee nimenomaan uutisjuttujen otsikoita, ja hän esittää artikkelissaan myös lyhyen tämän tyyppien otsikoiden historiaa koskevan katsauksen. Se otsikotyypin, josta hän käyttää nimitystä *nyhetsrubrik* (’uutisotsikko’ ⇔ kertova otsikko), on hänen mukaansa suhteellisen uusi ilmiö Ruotsin lehtikielessä. Kuten myös Åke Åkermalm (1965: 12–13) on tutkimuksessaan osoittanut, ruotsalaislehtien otsikot olivat vielä 1900-luvun alkuvuosina lähes poikkeuksetta leimaotsikoita. Conon jopa mainitsee vuoden, jolloin kertovia otsikoita alettiin käyttää ruotsalaisessa sanomalehdessä, ja lehden, jossa niitä ensiksi esiintyi. Vuosi oli 1909 ja lehti *Dagens Nyheter*. Uudistuksen mahdollisti se, että lehti tuona vuonna sai uuden painon ja lehden kokoa saatettiin suurentaa. Ensimmäisen maailmansodan aikana kertovan otsikon käyttö levisi muihin ruotsalaislehtiin. Yksittäisiä kertovia otsikoita saattoi Cononin mukaan esiintyä aiemminkin, mutta silloin ne yleensä olivat osana laajaa otsikkokokonaisuutta, jossa oli myös leimaotsikoita. Esimerkkinä Conon mainitsee seuraavan kuusirivisen kokonaisuuden: *Situationen i Ryss- / land. / Oron i Kaukasus. / Ståthållare utnämnd. / Hotande bondeuppror. / Tsarfamiljens gods plundrade.* (Conon 1979: 33).

Tässä otsikkosarjassa kertovia otsikoita ovat Cononin mukaan *Ståthållare utnämnd* ja *Tsarfamiljen gods plundrade*, muut ovat leimaotsikoita. Leimaotsikot ”mainitsevat vain artikkeleiden aiheet, mutta eivät kerro mitään uutta” (mts.). Leimaotsikon tunnistamiseen Conon käyttää *om*-testiä: leimaotsikkoon voi ruotsin kielessä liittää *om*-preposition, esim. *Om situationen i Ryssland* ’Venäjän tilanteesta’.

Cononin kertoviksi otsikoiksi luokittelemat otsikot voidaan hänen mukaansa ”ilman olennaista muutosta” täydentää predikaattiverbillä: *Ståthållare blev utnämnd*, *Tsarfamiljens gods blev plundrade*. Kertovan otsikon tunnusmerkki onkin ilmipantu tai oletettu predikaattiverbi (det utsatta eller underförstådda predikatsverbet).

Toisin kuin Åkermalm (1965: 24), joka väittää leimaotsikon kokonaan kadonneen Ruotsin päivälehdistä, Conon katsoo sen eriytyneen tiettyjen juttutyyppeiden otsikoksi. Tendenssinä on, että uutisartikkeleiden otsikot ovat kertovia otsikoita, kun pääkirjoitus- ja kulttuurisivujen otsikot yleensä ovat leimaotsikoita. Leimaotsikoiden yleisyyden hän selittää tällaisissa tapauksissa sillä, että nyansoitua selvitystä tai pohdintaa ei ilman väärinkäsityksen riskiä voi tiivistää ”otsikkolauseeksi” (Conon 1979: 33).

Conon käyttää nimitystä *emotionell titelrubrik* otsikkotyypistä, jonka nimen perusteella voisi olettaa vastaavan Okkosen sävyttävää otsikkoa (ks. 3.1). Tämä tyyppi ei Cononin mukaan kerro uutista, vaan ”tuntuu lähinnä ilmaisevan kirjoittajan oman tunteenomaisen kommentin uutiseen” (Conon 1979: 40):

- (1) Hoppsan!
- (2) Vilken härlig propaganda!
- (3) Vilka kockar!
- (4) Vilka krutgummor!
- (5) Oj, så / många / barn!

Toista ”kommentoivan leimaotsikon” (*kommenterande titelrubrik*) tyyppiä edustavat Cononin esityksessä seuraavat otsikot, jotka hänen mukaansa ”ovat saaneet imperatiivisen muodon”:

- (6) Skärpning föräldrar!
Bara elva kom till årsmötet
- (7) Skäms / Svensson!

Cononin artikkeli esiintyy Språkvårdssamfundet-nimisen kielenhuoltojärjestön julkaisussa *Språket i spalterna*, ja Cononin ote otsikoiden kuvauksessa onkin kielenhuoltajan. Esimerkkien 1–7 kaltaisiin otsikoihin Conon suhtautuu jyrkän kielteisesti. Hänen mukaansa sanomalehtiotsikon ei tule heijastaa toimittajan asenteita, vaan sen tulee välittää uutinen (Conon 1979: 40). Joka tapauksessa hän on katsonut kyseisten

esimerkkien otsikoiden muodostavan oman tyyppinsä, joka jossain suhteessa poikkeaa sekä kertovista otsikoista että ”varsinaisista” leimaotsikoista. Hieman hämmäntävää on, että hän kategorialle antamansa nimen perusteella näyttää pitävän sitä leimaotsikoiden alatyypinä – esimerkkien 1–7 otsikothan eivät läpäise hänen leimaotsikoiden tunnistamiseksi tarjoamaansa *om*-testiä, ts. ne eivät ”mainitse artikkelin aihetta”. Palaan kysymykseen jaksossa 3.4.1, jossa myös lähemmin tarkastelen Okkosen (3.1) ja Cononin (3.2) olettamien otsikkotyypin vastaavuutta ja tällaisen tyyppijaon mielekkyyttä ylipäätään.

3.3 Päälause-ekvivalentit

Vuonna 2000 ilmestyneessä laajassa ruotsin kielen kieliopissa Svenska Akademiens grammatik (SAG) esiintyy käsite *huvudsatsekvivalent* (**päälause-ekvivalentti**, **PLE**), joka tarjoaa mielekkään näkökulman otsikoiden syntaktis-semanttisten tyyppien kuvaukseen. Koska SAG:n esitys monilta osiltaan melkoisesti poikkeaa mm. perinteisestä lauseopin kuvauksesta, esitän aluksi lyhyen katsauksen PLE-käsitteen asemasta SAG:n syntaksissa, esimerkiksi sen suhteesta käsitteisiin virke ja lause. Tämän jälkeen tarkastelen lähemmin käsitteitä yksiosainen PLE ja kaksiosainen PLE, ensisijaisesti siitä näkökulmasta, miten ne liittyvät otsikkotyypin kuvaukseen.

Lause (*sats*) on SAG:n mukaan laajin ja kommunikatiivisesti tärkein rakenne, joka voidaan muodostaa kieliopillisilla säännöillä (SAG 4: 3). Sen rakenneosat ovat subjekti (joka voi joistakin lausetyypeistä puuttua) ja predikaattiosa (finiittinen verbilauseke), jotka muodostavat neksusrakenteen (SAG 1: 221). **Päälause** (*huvudsats*) määritellään SAG:ssa lauseeksi, joka ei esiinny toisen lauseen osana. Tyypillinen päälause on puheaktin kantaja (SAG 1: 179).

Virke (*mening*) määritellään SAG:ssa lauseeksi tai muuksi rakenteeksi, joka ei ole alisteinen muulle grammaattiselle rakenteelle ja joka itsenäisenä ilmaisee puheaktin (SAG 1: 5). Yksinkertaisella virkkeellä on prototyyppisesti lauseen muoto. Virkkeisiin, jotka eivät ole lauseenmuotoisia, kuuluu kaksi lauseketyyppiä, joiden normaali funktio on muodostaa omia virkkeitä (SAG 1: 783): huudahduslausekkeet (jotka usein koostuvat yhdestä ainoasta interjektioista, esim. 8–10) ja puhuttelulausekkeet (jotka useimmin koostuvat vain yhdestä nominilausekkeesta, esim. 11–13):

- (8) Å!
- (9) Jaså!
- (10) Hej på dig!
- (11) Barbro!
- (12) Ni därborta!
- (13) Min kära syster!

Lisäksi voivat tietyissä tilanteissa sellaiset lausekkeet, jotka muuten esiintyvät primaareina lauseenosina¹¹, toimia virkkeinä. Tällöin niitä kutsutaan **päälause-ekvivalenteiksi**. Päälause-ekvivalentti voi koostua yhdestä tällaisesta lausekkeesta (enledad huvudsatsekvivalent ’yksiosainen PLE’) tai kahdesta lausekkeesta, jotka edellyttävät toisiaan (tvåledad huvudsatsekvivalent ’kaksiosainen PLE’).

3.3.1 *Yksiosaiset päälause-ekvivalentit*

Yksiosaisia päälause-ekvivalenteja voidaan päälauseiden tapaan käyttää eri puheaktien ilmaisemiseksi. Puheakti ilmenee suoraan PLE:n muodosta, jos PLE on ekspressiivinen (14) tai interrogatiivinen (15):

- (14) Vilken tur!
- (15) Vilken våning?

Useimmissa tapauksissa PLE:n ilmaisema puhefunktio ei kuitenkaan ilmene suoraan muodosta, vaan sitä osoittavat ainoastaan puhetilanne, mahdollinen konteksti sekä intonaatio (puheessa) tai välimerkkien käyttö. Taipumus käyttää yksiosaisia PLE:ja päälauseiden sijasta on erilainen eri tyylilajeissa. SAG:n mukaan PLE:t ovat eräissä kirjallisissa tekstilajeissa, kuten julisteiden ja ilmoitusten teksteissä, yhtä tavallisia kuin lauseenmuotoiset virkkeet. Myös otsikot ovat usein yksiosaisia PLE:ja. (SAG 4: 807.)

Yleensä PLE voidaan melko luontevasti parafrasistaa päälauseella, jossa PLE:a vastaava lauseke esiintyy primaarina lauseenosana (yleensä predikatiivina tai objektina), mutta tällainen parafraasi voidaan ainakin leksikaalisesti muodostaa monella eri tavalla, eikä kontekstissa tai puhetilanteessa ole mitään sellaista, mikä osoittaisi yhden ainoan vaihtoehdon oikeaksi. SAG käyttää tätä vaihtoehtoisuutta kriteerinä, joka erottaa PLE:t ellipseistä: ellipsin täydentävä elementti on yksiselitteisesti löydettävissä joko itse tekstistä tai puhetilanteesta (SAG 4: 807). Tosin kieliopin kirjoittajat toteavat, että monet ilmaukset voidaan tulkita joko PLE:iksi tai ellipseiksi.

Yksiosaiseksi kutsuttuun PLE:iin voi pakollisen osan lisäksi kuulua myös valinnainen osa. Tällainen yksiosainen PLE eroaa kaksiosaisesta seuraavien tyypillisten piirteiden osalta:

- osat saattavat esiintyä erilaisina yhdistelminä, jotka eivät ole vahvasti konventionaalistuneita

¹¹ Primaari lauseenosa (*primärt satsled*) on ruotsin syntaksin peruskäsitteistöön kuuluvaan, Diderichsenin positionalliin (ks. esim. Thorell 1973: 196–198; Hakulinen & Karlsson 1979: 30–31) perustuvan sanajärjestyskaavan rakenneosana. SAG:n mukaan primarit lauseenosat vastaavat jotakuinkin perinteisen kieliopin lauseenjäseniä (SAG 1: 213).

- valinnaisen osan suhde pakolliseen osaan on suunnilleen sama kuin adverbiaalinen, mutta se ei mitenkään selvästi ole syntaktisesti alisteinen
- puheaktifunktio liittyy ensisijaisesti pakolliseen osaan, ja se voi vaihdella samalla tavalla kuin muilla yksiosaisilla PLE:illa
- osien järjestys ei ole täysin kiinteä.

Yksiosaisen PLE:n rakenne kuvataan SAG:ssa sanomalla, että se koostuu lausekkeesta, joka muuten toimii lauseen lauseenosana. Yksiosainen PLE voi olla

- a) nominilauseke (NP):

(16) Inga onödiga detaljer

NP on yksiosaisen PLE:en tavallisin rakenne. Sillä on sama muoto kuin primaarisen lauseenosan asemassa, mikä merkitsee, että pääsanana yleensä on perusmuotoinen. PLE:na nominilauseke on usein indefiniittinen ja esiintyy ilman epämääräistä artikkelia tai muuta kvantiteettiattribuuttia ns. paljaana nominilausekkeena (naken nominalfras; SAG 4: 808, SAG 3: 30):

(17) Nödutgång (opaste)

(18) Snygg spark, va.

- b) Prepositiolauseke

(19) TILL TÅGEN

- c) Adjektiivi- tai partisiippilauseke:

(20) Nymålat

(21) Utmärkt!

(22) Så mycket bättre!

- d) Adverbilauseke:

(23) Ut!

- e) Infiniittinen verbilauseke:

(24) Att fara nära tolv mil bara för lite lax!

(25) Sälja stugan? Aldrig.

Sanomalehtikielen keskeisen otsikkotyypin, uutisjutun otsikon, prototyyppinä voidaan puhefunktion kannalta pitää otsikkoa, joka esittää väitteen. Yksiosaisen PLE:n puhefunktio voi olla väitteen esittäminen samalla tavalla kuin deklarativisen päälauseen (SAG 4: 696, 810). Sen perusteella, miten lukija tai kuulija pystyy tunnistamaan PLE:n puhefunktion (väite), SAG jakaa väitteen ilmaisevat yksiosaiset PLE:t deiktisiin, epäsuorasti deiktisiin ja tekstisidonnaisiin ilmauksiin (SAG 4: 810).

Selvästi deiktisiin SAG lukee ne PLE:t, jotka ”ilmaisevat, että jokin tarkoite on läsnä tai että tilanteessa vallitsee jokin asiaintila” (SAG 4: 810). Tällainen deiksis on tavallinen teksteissä, jotka ovat kirjoitettuina sillä esineellä, jota PLE luonnehtii, tai (SAG:n termein kuvattuna) joka muodostaa tekstin ”predikaatiopohjan” (predikationsbas; ks. SAG 4: 210). SAG:n esimerkit lausemaisine parafraaseineen ovat seuraavat:

- (26) Honung [vrt. Burken innehåller honung]
- (27) Kontor [vrt. Detta är ett kontor]
- (28) Utförsäljning [vrt. Här pågår utförsäljning]
- (29) Till stranden [vrt. Detta är vägen till stranden]
- (30) Öppet [vrt. Det är öppet på restaurangen]
- (31) Fingal Olsson [vrt. Här vilar Fingal Olsson]
- (32) Örebro slott [vrt. Denna bild föreställer Örebro slott]

SAG:n mukaan otsikot sekä mm. kirjojen ja elokuvien nimet voivat usein vapaammin ilmaista, että tarkoite tai asiainlaita on ajankohtainen tilanteessa tai laajemmassa kontekstissa (SAG 4: 81):

- (33) Dyrt EG-medlemskap
- (34) Vård att rädda
- (35) Överkörd av två tåg
- (36) I lönepolitikens Babels hus

Yksiosaisina mainitaan myös seuraavat PLE:t, jotka sisältävät valinnaisen osan, joka kertoo, että jokin on tai tapahtuu tietyllä paikalla tai tietynä ajankohtana:

- (37) Svag is vintertid. [varoitustaulu]
- (38) I afton dans [ilmoitus]

Vaikka nämä esimerkit eivät ole otsikoita, niissä esiintyvä PLE-tyyppi on tärkeä työni kannalta, koska se edustaa jaksossa 1.1 kuvaamaani ilmaistyyppiä NP + Adv jne. Tämä rakennetyyppi on mielenkiintoinen toisaalta yksi- ja kaksiosaisien PLE:en, toisaalta leimaotsikoiden ja kertovien otsikoiden välisen rajanvedon kannalta. Kuten luvuissa 4–5 pyrin osoittamaan, molemmat mainitut rajanvedot ovat keskeisiä eilauseenmuotoisten otsikoiden syntaktis-semanttisten funktioiden kuvauksessa.

3.3.2 *Kaksiosaiset päälause-ekvivalentit*

Yksiosaisien tapaan myös kaksiosaiset PLE:t voivat ilmaista monia eri puheakteja. SAG:n mukaan merkitys usein ei käy ilmi itse ilmauksen rakenteesta, vaan lähinnä intonaatiosta tai välimerkeistä. Esimerkiksi virke *Jonas till stationen med en väldig*

fart voi puhetilanteen mukaan toimia joko väitteenä, kehotuksena tai tunneilmauksena. Tutkimukseni kannalta olennainen on SAG:n toteamus, että jokainen kaksiosaisen PLE:n tyyppi lienee suuremmassa määrin kuin yksiosaiset PLE:t konventionaalistunut tiettyyn puheaktifunktioon. Tähän olettamukseen kuitenkin liittyy modifikaatio, ettei ilmiötä ole liiemmin tutkittu. (SAG 4: 822.)

Tyyppin yleisyydestä todetaan, että eri rakennetyyppien käytöllä on tyylilliset rajoituksensa, yleensä niin, että niitä käytetään enemmän puhekielessä ja vapaassa kirjakiellessä kuin muissa tyylilajeissa. Lisäksi otsikkotyylissä esiintyy useita rakennetyyppejä (SAG 4: 817).

Myös kaksiosainen PLE voidaan SAG:n mukaan melko luontevasti täydentää päälauseeksi. Tässäkin tapauksessa täydentäminen voi tapahtua monella tavalla. Tämä kriteeri erottaa SAG:n mukaan kaksiosaiset PLE:t, samoin kuin yksiosaiset, ellipseistä (SAG 4: 818). Kun PLE vastaa väitelauseetta, voi esimerkiksi alkuosa usein vastata joko subjektia tai objektia:

- (39) Tre Nobelpris (gick) till Kalifornien
 (40) (Man gav) tre Nobelpris till Kalifornien

SAG:ssa todetaan kuitenkin, että yksinkertaisin täydennys joskus johtaa epäidiomaattiseen lauseeseen:

- (41) Två män (ϕ / * blev) omkomna i (en) lägenhetsbrand
 (42) (En) flygturist (ϕ / * blev) död i snön

Tässäkin yhteydessä SAG korostaa kategoriarajojen hämäryyttä. Usein on vaikea yksiselitteisesti tehdä eroa toisaalta PLE:en ja ellipsien, toisaalta yksi- ja kaksiosaisen PLE:en välille (SAG 4: 818).

Kaksiosaisella PLE:lla on SAG:n mukaan seuraavat tyypilliset ominaisuudet (SAG 4: 817; vrt. vastaavaa yksiosaisen PLE:en piirrelueteloa jaksossa 3.3.1):

- ne jakaantuvat melko selvästi konventionaalistuneisiin rakennetyyppeihin
- osien välillä vallitsee usein neksussuhde, jossa kumpikin osa on yhtä välttämätön
- tietty syntaktinen rakenne ilmaisee normaalisti tietyn puheaktin
- osien järjestys on kiinteä.

Rakenteeltaan kaksiosainen PLE on kahden lausekkeen jakso, jossa lausekkeet edustavat tyyppiä, joka muuten esiintyy lauseen osana (satsled) ja joka voi esiintyä lau-

seen primaarina osana. Näiden kahden pakollisen osan lisäksi, joihin puheaktifunktio kytkeytyy, voi ilmauksessa esiintyä yksi tai useampi valinnainen osa. Tavallisimmat syntaktiset rakenteet ovat SAG:n mukaan seuraavat (SAG 4: 819-820):

a) NP + PrP/AdvP

- (43) Pelle (genast) ut genom dörren (för att försöka komma undan)
- (44) Chefen till Kina!?
- (45) Inga ledsamheter här (inte)!

Jälkiosana on a-tyypissä useimmiten suunnanilmaus.

b) NP + AP (adjektiivivi- tai partisiippilauseke)

- (46) Rökning (inte längre) tillåten (i pentryt)
- (47) Jag förälskad?

c) NP + NP

- (48) Din dotter överläkare!?

d) NP + InfP

- (49) Kalle gifta sig?

e) detta + sivulause/PrP

- (50) Detta sedan det kommit kritik från flera håll.
- (51) Detta med regeringens tysta medgivande.

f) AdvP (tai PrP) + muu lauseke (esim. NP, InfP, PrP)

- (52) Varifrån all denna bråte?
- (53) Varför vänta?
- (54) Inte nu igen!
- (55) Aldrig en sådan dag till!
- (56) I vattnet med honom!
- (57) Bort med det där!

Vain tietyntyyppiset adverbiset ovat mahdollisia kaksiosaisissa PLE:issa: interrogatiiviset (esim. *varför*), anaforiset (esim. *därav*), negatiot (esim. *inte*) sekä eräät muut (esim. *gärna*, *hellre*). Sen sijaan erilaiset adverbialit ovat tavallisia valinnaisina konstituentteina yksiosaisissa PLE:issa.

g) AP (adjektiivivi- tai partisiippilauseke), joka vastaa lauseen predikatiivia + nominaalinen osa (erityisesti InfP tai sivulause)

- (58) Förbjudet att här uppgöra eld.
- (59) Snällt av dig {att komma / att du kom}.

h) *ju-desto*-rakenne

- (60) Ju förr, desto bättre.

Otsikkotyylissä, esimerkiksi sanomalehtiotsikoissa, ovat SAG:n mukaan suhteellisen tavallisia sellaiset kaksiosaiset PLE:t, joilla on väitefunktio. Alkuosa on yleensä nominilauseke. Jälkiosa voi melkoisesti vaihdella (PrP, AdvP, AP, NP), ja monissa tapauksissa on epäselvää, onko jälkiosaa syytä pitää pakollisena vai valinnaisena. Usein otsikossa esiintyy lisäksi kolmas tai jopa neljäs, valinnainen osa. (SAG 4: 828–829.)

Otsikkotyylille on ominaista, että indefiniittiset NP:t ovat **paljaita**, ts. niistä puuttuu epämääräinen artikkeli, myös sellaisissa tapauksissa, jotka muuten edellyttäisivät artikkelia:

- (61) Radioaktivt ångmoln ur tunnel [vrt. muussa tyylissä: Ett radioaktivt ångmoln strömmade ur en tunnel.]
 (62) Massaker i kåkstad i Rio de Janeiro

Infinitiivin tunnus jää otsikoista yleensä pois, myös parissa sellaisessa tapauksessa, joissa se muuten on pakollinen, nimittäin kun InfP on jälkiasemainen subjekti tai objekti tai tarkoitusta ilmaiseva adverbialia:

- (63) Svårt värva nya medlemmar [vrt. muussa tyylissä: Det är svårt att värva nya medlemmar.]
 (64) Skickade sonen köpa knark [vrt. Han skickade sonen att köpa knark.]

Kaksiossaisten PLE:en ilmaisemia tyypillisiä merkityksiä SAG kuvaa lähtökohtanaan se, mitä jälkiosa (joka useimmiten on jonkintyyppinen adverbialia) ilmaisee (SAG 4: 829–830). Jälkiosa voi ilmaista mm.

a) alkuosan tarkoitteen siirtymisen kohteen, suuntamerkin, lähtökohdan tai reitin (jälkiosa vastaa tällöin lauseen suunta-adverbialia)

- (65) Tre Nobelpris till Kalifornien
 (66) Tårgas mot tjuvhopar efter orkan i Honduras

b) alkuosan tarkoitteen olinpaikan (jälkiosa vastaa lauseen “oloadverbialia”)

- (67) Inga privatbilar i framtidsstäder
 (68) Åtta svenska fångar i oroligt Elisabethville
 (69) Hofstadter inte hemma då pristelegram anlände

Tässä tyypissä alkuosa ilmaisee usein tilaa tai tapahtumaa:

- (70) Fullständigt lugnt i Paris
 - (71) Högerkrock i kurva
 - (72) Natlig kalabalik på studentkåren
 - (73) Ligistrazzia vid Ekensberg
 - (74) Skottlossning och explosioner nattetid vid muren i Berlin
 - (75) Eld upphör i natt av OAS i Alger
- c) alkuosan tarkoitteen olemassaolon syyn, ehdon tai tarkoituksen (jälkiosa vastaa lauseen kausaalisuusadverbiaalia)
- (76) Fem års fängelse för rån försök
 - (77) Regeringsskifte om vi förlorar
 - (78) Taktisk reträtt för att vinna tid
- d) sen, joka hyötty tai kärsii alkuosan tarkoitteen olemassaolosta
- (79) Frammarsch för socialdemokraterna
 - (80) Inget Östtyskland för skadad Stickan
 - (81) Bättre hjälp åt u-student
- e) alkuosan tarkoitteen ominaisuuden tai tilan (jälkiosa vastaa lauseen sidonnaista predikatiivia)
- (82) Strålningen i landet svag
 - (83) Livbåt på fartyg otidsenligt
 - (84) Tre elever dömda
 - (85) Två män omkomna i lägenhetsbrand
 - (86) Advokat fockad som boutredare
 - (87) Lägre skatt högerkrav
 - (88) Stadsfiskal vittne till polismisshandel
 - (89) Indragen fågelmat skam för Karlstad

Toisin kuin suomessa infinitiivilauseke voi ruotsissa esiintyä alkuasemaisena subjektina. Myös tällaista lausetta vastaavan kaksiosaisen PLE:n alkuosa voi olla infinitiivilauseke:

- (90) Hyra villa vid Medelhavet allt populärare
- (91) Lugna lurade kunder Strömdals mesta jobb

Tämäntyyppisissä predikatiivilauseetta vastaavissa PLE:eissa osien järjestys voi olla myös päinvastainen. Täydellisen lauseen edellyttämä alkuasemainen muodollinen subjekti *det* jää vastaavasta PLE:sta pois, koska sen tehtävä on tavallaan väitelauses- sa estää predikaattiverbin alkuasemaisuus:

- (92) Förbjudet P-stanna för att göra inköp [vrt. Det är förbjudet att ...]
- (93) Lättare intjäna semester

Jälkiasemaisena subjektina voi tällaisessa tapauksessa esiintyä myös sivulause:

- (94) Mindre sannolikt att vinylklorid ger fosterskada

Tärkeä seikka pohdittaessa kaksiosaisen PLE:n ilmaisumahdollisuuksia on SAG:n huomio, että tyypissä NP + NP (kohta e) jälkiosa voi vastata lauseen sidonnaista predikaatiivia, mutta ei koskaan objektia. Seuraavanlaiset kuvitellut PLE:t ovat siten mahdottomia, vaikka ilmaukset olisi helppo täydentää transitiivilauseiksi eikä predikaatiivitulkinna ole mahdollinen:

- (95) * Kronprinsessan välskapt dotter i natt [vrt. Kronprinsessan födde välskapt dotter i natt.]
 (96) * Bankrånaren tre års fängelse [vrt. Bankrånaren fick tre års fängelse.]
 (97) * En av tio allergi
 (98) * ABV ännu en bro
 (99) * Pharmacia-forskare nytt läkemedel mot magsår

3.4 Oman luokituksen lähtökohdat

Cononin esittämästä määritelmästä, jonka mukaan kertovan otsikon tärkein tunnusmerkki on ”ilmipantu tai oletettu predikaattiverbi” (ks. 3.2), päädytään helposti esittämään leimaotsikon ja kertovan otsikon ero niin, että se vastaa kognitiivisen kielipin olio/prosessi-distinktiota. Käsittääkseni tämä on oikea lähtökohta, mutta yksityiskohtainen otsikkotyypin kuvaus edellyttää, että selvitetään otsikoiden syntaktisen rakenteen ja merkityksen suhde. Johdannossa jo olen esittänyt oletuksen, että pelkkä syntaktinen rakenne ei aina anna riittäviä vihjeitä otsikon funktiosta silloin, kun otsikko on rakenteeltaan muu kuin ns. täydellinen lause. Tärkeän näkökulman tämän kysymyksen pohdintaan tuo mielestäni SAG:n päälause-ekvivalentteja koskeva esitys. Tosin SAG:ssa ei esiinny leimaotsikko-käsitettä tai siihen verrattavaa kategoriaa, siitä huolimatta, että otsikoita käsitellään eri yhteyksissä melko laajasti. Vaikka asiaa ei missään yhteydessä eksplisiittisesti ilmaistakaan, SAG:n lähtökohta näyttää olevan, että kaikilla niillä otsikoilla, jotka eivät ole rakenteeltaan ns. päälauseita (eli ”kieliopillisesti täydellisiä lauseita”) kuitenkin on kontekstissaan puhefunktio, mikä merkitsee, että ne täyttävät päälause-ekvivalentin kriteerit.

SAG:n käsite päälause-ekvivalentti käsittää otsikoiden lisäksi erityyppisiä muitakin sellaisia ilmauksia, jotka rakenteeltaan ovat lähinnä lausekkeita tai kahden tai useamman lausekkeen kokonaisuuksia mutta jotka funktioltaan näyttävät vastaavan täydellistä lausetta. Useissa tapauksissa SAG osoittaaakin lauseenmuotoisella parafrasilla tällaisten rakenteiden ”lausemaisuußen” (ks. 3.3.1, esim. 26–32). Myös otsikoiden

lausemainen funktio voidaan usein osoittaa tällaisella parafrasilla. Kaikesta huolimatta katson, että kaikkia sanomalehtiotsikoita ei ole aihetta pitää SAG:n tarkoittamassa mielessä päälause-ekvivalentteina ja että leimaotsikoiden erottaminen omaksi otsikkotyypikseen on perusteltua.

Leimaotsikoiksi on nähdäkseni luontevinta lukea sellaiset otsikot, jotka ilmaisevat **tekstitopiikin** (nämä ovat yleensä pääotsikoita, joskus kuvatekstin otsikoita), tai alatiopiikin (aina väliotsikoita). Tällaiset otsikot täyttävät selkeästi Cononin *om*-kriteerin (ks. 3.2):

(100)	Partiledardebatten
DN 15.6. (A2)
(pääotsikko)	~ Om partiledardebatten	~ Denna artikel handlar
om partiledardebatten
(101)	Fiskavfallet
ÅI 15.4. (23)
(väliotsikko)	~ Om fiskavfallet	~ Detta textavsnitt handlar
om fiskavfallet

Kertovia otsikoita ovat täydellisten lauseiden ohella kaikki ne otsikot, jotka SAG:n termein kuvattuina vastaavat primaareja lauseenosia (ks. 3.3) ja jotka voidaan luontevasti parafrasistaa lauseella, jossa ne saavat juuri tuon lauseenosafunktion. Kognitiivisen kieliopin termein kuvattuina kertovat otsikot ovat prosessia osoittavia predikaatioita, jotka edustavat eri skemaattisuusasteita, esimerkiksi:

– täydellinen lause:	(102) Statsskulden driver upp räntorna DN 15.6. (A1)
– lause, josta puuttuu verbi:	(103) Ryska styrkor till Abchasien SvD 15.6. (7)
< Ryska styrkor <i>skickas</i> till Abchasien
– lause, josta puuttuu subjekti:	(104) Står för tredjedel av energiförsörjningen
Vbl 15.6. (11)
< <i>Kärnkraften</i> står för en tredjedel av --
– NP:	(105) Envåldshärskare Hbl 15.6. (13)
< <i>Han (Milutinovic)</i> är en envåldshärskare

Kuten 2. luvussa totesin, kognitiivisessa kieliopissa muiden kuin täydellisen lauseen muodostavien rakenteiden kuvaus ei perustu oletukseen, että lähtökohtana (”syvä- tai etärakenteessa”) olisi täydellinen lause, josta jokin aines on (”transformaatioiden” kautta) poistettu. Langackerin kognitiivinen kielioppihan ei kuitenkaan hylkää lauseen jäsentämistä lauseenjäseniin perinteisen kieliopin tapaan. Se pyrkii ennen kaikkea kuvaamaan tällaisen lauseenjäsenyyksen semanttisia (kognitiivisia) perusteita syvällisemmin kuin perinteinen kielioppi. Käsittääkseni sellainen kategorian nimitys kuin ”lause, josta puuttuu subjekti” ei siten ole ristiriidassa kognitiivisen kieliopin näkemysten kanssa, kunhan tähän nimitykseen ei sisällytetä oletusta rakenteen lauselähtöisyydestä.

Kertovan otsikon prototyypinä voitaneen edellä todetun perusteella pitää kieliopillisesti täydellistä lausetta, ja on mielestäni luontevaa, että kategorian vähemmän prototyyppisten jäsenten nimet suhteutetaan prototyypin nimeen. Valitsemani kategorioiden nimet ovat sitäpaitsi selvemmin teoriasta riippumattomia kuin kognitiivisen kieliopin keskeiseen terminologiaan pohjautuvat nimitykset, jotka sitä paitsi olisivat termeinä hankalan pitkiä. Esimerkiksi kategoria ”lause, josta puuttuu subjekti” saataisi tiukasti kognitiivisen kieliopin termein ilmaistuna saada muodon ”prosessi, jonka muuttuja on skemaattinen” tai oikeammin ”ilmaus, joka ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on skemaattinen”.

Valitsemani terminologia on myös sopusoinnussa valitsemani kuvaustavan kanssa. Kuten työni nimenkin on tarkoitus korostaa, kuvauksen lähtökohtana on otsikon (morfo)syntaktinen muoto. Kognitiivisen kieliopin mukaan jokainen kielellinen ilmaus on symbolinen yksikkö, jossa on semanttinen ja fonologinen napa. Kun kognitiivinen kielioppi korostaa merkityksen keskeisyyttä kielellisten ilmausten kuvauksessa, asia voidaan tulkita niin, että kuvaus normaalisti etenee merkityksestä muotoon (semanttisesta navasta fonologiseen) eli tietystä käsitteistyksestä tai ilmaisuntarpeesta konkreettiseen (puhuttuun tai kirjoitettuun) ilmaukseen. Niin sanottu perinteinen lauseenjäsenitys edustaa yhtä tapaa kuvata ilmausten ”fonologista napaa” (eli ”pintarakennetta”). Käsite kieliopillisesti täydellinen lause tarkoittaa ilmausta, jossa ovat ilmiäntuina kaikki lauseen ”pakolliset” jäsenet. Kognitiivisen kieliopin käsittein ilmaistuna tällainen lause ilmaisee prosessia, jonka jokainen osarakenne eli itse prosessi, sen muuttuja ja sen kiintopiste(et) on spesifioitu. Kun puhutusta tai kirjoitetusta ilmauksesta puuttuu jokin täydellisen lauseen tuntomerkki, voimme ilmaista asian perinteisen syntaksin termein sanomalla, että lauseesta puuttuu subjekti, täydennys tai verbi. Itse asiassa puhumme silloin ilmauksen muodosta eli rakenteen fonologisesta navasta. Kognitiivinen kielioppi tarjoaa rakenteen ”epätäydellisyydelle” semanttisen kuvauksen sanomalla, että tällainen rakenne on jonkin osarakenteen osalta skemaattinen eli epäspesifinen: muuttujan (subjekti puuttuu), kiintopisteen (täydennys puuttuu) tai jopa itse prosessin (verbi puuttuu) osalta.

Tulkitsen siis käyttämäni termin **fragmentti** (tai jonkin sen alakategorian ”lause, josta puuttuu x”) saman tason käsitteeksi kuin perinteisen syntaksin termit lause, subjekti, (predikaatti)verbi, täydennys (objekti, adverbiaali, predikatiivi) jne. Ne kuvaavat symbolisen rakenteen fonologista napaa (generatiivisen terminologian mukaan sen ”pintarakennetta”). Edellä mainitsemieni kategoriannimitysten ”lause, josta puuttuu subjekti” ja ”prosessi, jonka muuttuja on skemaattinen” keskinäinen suhde on siten sama kuin kategoriannimitysten ”subjekti” ja ”muuttuja” välinen suhde. Käsiteparien ensin mainittu jäsen osoittaa fonologisen navan rakennetta koskevaa kategoriaa, jälkimmäinen liittyy ilmauksen semanttisen navan kuvaukseen.

Otsikoiden kolmannen päätyypin muodostavat luokituksessani **huudahdukset ja puhuttelut**. Ne vastaavat makrosyntagmaluokituksen interjektio- ja puhuttelumakrosyntagmoja (ks. 3. luvun johdantoa). Syntaktis-semanttiselta rakenteeltaan ne eivät täytä sen paremmin leimaotsikoiden kuin kertovien otsikoiden kriteerejä. Ne saattavat olla lausekkeita (esim. 106–107), mutta ne eivät koskaan ilmaise teksti- tai alatopiikia kuten leimaotsikot valitsemani luokituskriteerin mukaan. Siten ne eivät myöskään täytä Cononin *titelrubrik*-kategorialle asettamaa *om*-kriteeriä:

(106)	Vilken generalsekreterare! DN 15.6. (D 15)	(huudahdus)
	< * Om vilken generalsekreterare!	
(107)	Du formgenerösa kropp SvD 15.6. (23)	(puhuttelu/huudahdus)
	< * Om du formgenerösa kropp	

Kertovien otsikoiden fragmentti-kategoriasta huudahdukset ja puhuttelut eroavat siinä, että niitä ei voi täydentää lauseiksi.

Koska huudahdukset ja puhuttelut niin rakenteeltaan kuin puhefunktioltaankin voidaan selkeästi erottaa sekä leimaotsikoista että kertovista otsikoista, katson, että on perusteltua luokitella ne omaksi kategoriakseen. Toisin kuin Conon, joka mainitsee yhtenä puhuttelu-kategorian tyyppinä ”imperatiivisen tyyppin”, katson, että varsinaista kieliopillista modusta imperatiivia edustavat otsikot kuuluvat kieliopillisesti täydellisten lauseiden kategoriaan. Niiden rakenteelle voidaan antaa yhtenäinen kuvaus lausesyntaksissa, ja niiden prototyyppinen puheaktifunktio on käskyn ilmaiseminen.

3.4.1 *Leimaotsikon ja kertovan otsikon erottaminen*

Leimaotsikoiden ja kertovien otsikoiden erottamiselle voidaan kognitiivisen kieliopin luokitusperiaatteiden mukaisesti esittää sekä skemaattisuuteen että prototyyppisyyteen perustuvat kriteerit. Leimaotsikoiden skeema on olio, ja olioita ilmaisevat nominilausekkeet. Selvä enemmistö leimaotsikoista on nominilausekkeita, joten prototyyppisyysasteikolla ei tässä kategoriassa ole suurta vaihtelua (ks. 7. luku). Kertovan otsikon skeema on prosessi, ja prosessia ilmaisee prototyyppisesti kieliopillisesti täydellinen lause. Kaikkiaan prosessia voidaan kuitenkin ilmaista monilla muillakin rakenteilla, jotka eri tavoin poikkeavat prototyypistä. Leimaotsikoiden ja kertovien otsikoiden välisen rajankäynnin kannalta olennaista on, että otsikkoa, joka rakenteeltaan on nominilauseke, ei voi pelkän muotonsa perusteella luokitella leimaotsikoksi, vaan se voi myös hahmottua päälause-ekvivalentiksi. Tarkastelen kysymystä tässä jaksossa lähemmin siten, että jaan ne otsikot, jotka eivät muodosta kieliopillisesti täydellistä lausetta, syntaktisen rakenteen perusteella neljään ryhmään: 1) pelkästä NP:stä koostuviin, 2) kahdesta NP:stä tai NP:stä ja AP:stä koostuviin, 3) NP:stä ja

jostakin muusta lausekkeesta (AdvP:stä, AdP:sta, PS-ilmauksesta) koostuviin sekä 4) muihin ei-lauseenmuotoisiin otsikoihin.

3.4.1.1 Rakennetyyppi NP + ϕ

Kuten SAG:ssa todetaan, PLE:t muodostavat usein itsenäisen tekstin (SAG 4: 810). Tässä suhteessa otsikko-PLE:t eroavat monista muista PLE:eista. Esimerkkien 26–32 (ks. 3.3.1) nominilausekkeet ovat juuri tällaisia itsenäisen tekstin muodostavia PLE:eja. Vaikka lausekkeille esitetyt parafraasit eivät, esimerkiksi 31 lukuun ottamatta, ole näiden lausekkeiden todellisia vaihtoehtoja siinä mielessä, että niitä voitaisiin käyttää lausekkeiden sijasta kyseisessä tilanteessa, ne kyllä uskottavasti osoittavat lausekkeiden puhefunktion, joka on väitteen esittäminen. Esimerkin 31 parafraasi on siinä mielessä erityisen vakuuttava, että tämänkaltaisia tekstejä edelleen voi lukea vanhoista hautakivistä ('Tässä lepää F.O.').

Voitaisiinko otsikoita myös pitää itsenäisinä teksteinä? Journalistiikan oppaissaan usein korostetaan, ettei otsikko ole artikkelin osa (esim. Larsson 1985: 20), mutta tällä tarkoitettaneen ennen kaikkea sitä, etteivät otsikot liity itse leipätekstiin (tai edes ingressiin) samanlaisin koheesiokeinoin kuin varsinaiset tekstilauseet. Otsikothan usein laaditaan vasta sitten, kun itse teksti ja ingressi on jo kirjoitettu, eikä otsikon laatija aina edes ole itse artikkelin kirjoittaja (ks. Okkonen 1980: 233–234; Larsson 1985: 161). Otsikko on tässä mielessä artikkelin ”irralisin” osa. Kaikesta huolimatta otsikolla on aina jonkinlainen kytkös itse tekstiin. Tämä kytkös voi olla kahdenlainen. Otsikko voi ilmaista koko tekstin aiheen (tekstitopiikin) tai väliotsikon erottaman tekstinosan aiheen (alatopiikin). Toisaalta otsikko voi joko täysin eksplisiittisesti tai skemaattisemmin esittää jonkin varsinaiseen tekstiin sisältyvän (yleensä keskeisen) väittämän, kysymyksen tms. Mikäli otsikko ei ole täydellinen lause vaan fragmentti, itse teksti usein sisältää lauseen, joka eksplisiittisesti ilmaisee sen prosessin, joka otsikossa ilmaistaan jonkin osarakenteen osalta skemaattisemmin.

Kun otsikko koostuu pelkästä NP:stä (substantiivista mahdollisine adjektiivi- tai genetiiviattribuutteineen) se on joko leimaotsikko tai yksiosainen PLE (= fragmentti). Jälkimmäisessä tapauksessa otsikko vastaa täydellisen lauseen verbin jotakin argumenttia, eli kognitiivisen kieliopin termein vastaa joko jonkin relaation muuttujaa tai yhtä sen kiintopisteistä. Otsikko-NP:n hahmottaminen PLE:ksi edellyttää käsittääkseeni, että lukija kontekstista pystyy päättämään, mitä osarakennetta relaation hahmossa (muuttujaa/kiintopistettä) otsikko edustaa. Eri vaihtoehtoja havainnollistavat seuraavat esimerkit:

(108)	Materialbrist SvD 15.6. (N4)
[väliotsikko]	~ Det är/råder materialbrist	(eksistentiaali-
lauseen subj.)
(109)	Simledarna Ål 15.6. (13)
[kuvatekstin otsikko]	~ Detta är simledarna	(predikatiivi)
(110)	Kulturhuvudstad DN 15.4. (D2)
[väliotsikko; tekstitopiikki:
Tukholma]	~ Stockholm är kultur-
huvudstad (i Sverige)	(predikatiivi)

Mikäli konteksti ei anna tämänkaltaisia tulkintavihjeitä, otsikko-NP tulkittaneen leimaotsikoksi:

- (111) Jordbruksskatter Hbl 15.6. (10)
[pääotsikko]
(112) Lokal demokrati DN 15.6. (D4)
[väliotsikko]

3.4.1.2 *Rakennetyyppi NP + NP/AP*

Kahdesta nominilausekkeesta koostuvassa otsikossa (NP + NP) lausekkeiden suhde voi olla joko endosentrinen tai eksosentrinen (ks. Lyons 1977: 391–392). Endosentrinen suhde merkitsee, että otsikko kokonaisuutena jäsentyy NP:ksi ja että jompikumpi NP on toiselle alisteinen, esimerkiksi ns. nimikemäärite (ks. ISK: 590–592):

- (113) Världsresenären Ulla-Lena Lundberg Vbl 15.4. (6)
(114) Murheenkryyni Pelle Peloton AL 15.6. (13)

Rakenteen endosentrisyys merkitsee, että rakenteen pääjäsen voi yksin täyttää sen lausefunktion. Tämä pätee esimerkkien 113–114 erisnimiin. Mikäli pääjäsen on alkuasemainen, se erotetaan toisesta NP:stä pilkulla:

- (115) Vehmersalmi, hyvän elämän saaristo SS 15.6. (9)

Jälkimmäistä NP:tä nimitetään tällaisissa tapauksissa apposiitioksi. Koska appositio-rakenteessa molemmat NP:t voisivat esiintyä koko lausekkeen lausefunktiossa, ei apposiitiota nykyisen käsityksen mukaan pidetä määritteenä (ks. 4.6.1.1). Esimerkkien 113–115 kaltaiset otsikot hahmottuvat joko leimaotsikoiksi tai kertoviksi otsikoiksi (yksiosaisiksi PLE:iksi) edellisessä jaksossa esitettyjen kriteerien mukaan.

Jos NP:itä ei eroteta pilkulla ja molempien edussana on yleisnimi (116–117) tai alkuasemaisen NP:n edussana on erisnimi (118–119), on kyseessä eksosentrinen suhde ja otsikot ovat kiistattomia fragmentteja, predikatiivilauseita vastaavia kaksiosaisia PLE:eja:

- (116) Statsskulden tickande bomb DN 15.6. (A 10)
 (117) Laajeneva unioni vakaan kehityksen tae TS 15.4. (9)
 (118) Omstridda Skrunda isolerat ryskt samhälle DN 15.6. (A 8)
 (119) Johan Jörgen Holst vuoden eurooppalainen Kal 15.6. (11)

Vain alkuasemainen AP voi (yleiskielessä) hahmottua adjektiiviattribuutiksi (120–121); jälkiasemaisen AP:n sisältävä NP + AP -tyypin otsikko jäsenyy predikatiivilausetta vastaavaksi fragmentiksi (122–123):

- (120) Svenska modeller SvD 15.4. (27)
 (121) Eurooppalainen turvallisuusalue Ilkka 15.4. (22)
 (122) Tystnad inte bra DN 15.4. (7)
 (123) Viinasen säästöt liian kovia HS 15.4. (A3)

3.4.1.3 Rakennetyyppi NP + AdvP/AdP/PS-ilmaus

Nominilausekkeeseen liittyvä adverbi- tai adpositiolauseke tai (suomessa) paikallisi-jailmaus voi otsikossa jäsenyä joko attribuutiksi tai adverbiaaliksi. Jälkimmäisessä tapauksessa on aina kyseessä fragmentti tai kvasifragmentti (kaksiosainen PLE):

(124)	Clinton till motattack om Whitewater DN 15.4. (A 10)	[fragmentti]
	< Clinton <i>gick</i> till motattack – –	
(125)	Ahtisaaret Islantiin Ilkka 15.6. (13)	[fragmentti]
	< Ahtisaaret <i>lähtevät/matkustavat</i> Islantiin	
(126)	Pengar till de fria teatergrupperna DN 15.6. (B 4)	[kvasifragmentti]
	< ”Pengar <i>gick</i> till de fria teatergrupperna”	
	~ De fria teatergrupperna fick pengar	
(127)	Kiinteistövero alas AL 15.4. (2)	[kvasifragmentti]
	< ”Kiinteistövero meni alas” ~ Kiinteistövero laski	

Mikäli NP:hen liittyvä aines jäsenyy attribuutiksi ja koko otsikko siten nominilausekkeeksi, voi kyseessä olla joko leimaotsikko tai kertova otsikko (yksiosainen PLE). Tulkintaan vaikuttavat samat otsikon tekstifunktioon liittyvät seikat, jotka mainitsin jaksossa 3.4.1.1, mutta lisäksi NP:n ja laajennusosan semanttiset ominaisuudet. Kun laajennusosa on alkuasemainen, on aina kyseessä adverbiaali:

- (128) Viikinsaaresta muistutus AL 15.6. (7)
 (< ? Viikinsaaresta tuli/tehtiin muistutus)

Tämä erottelukriteeri koskee vain suomen kieltä, sillä ruotsissa laajennuseosa (sekä attribuuttina että adverbiaalina) on aina jälkiasemainen (ks. esim. 124, 126).

3.4.1.4 *Muut ei-lauseenmuotoiset tyypit*

Muut ei-lauseenmuotoiset kertovien otsikoiden tyypit ovat rakenteeltaan melko selkeitä, eivätkä ne yleensä täytä tässä työssä esitettyjä leimaotsikoiden kriteerejä (ks. kuitenkin 7.2–7.3):

(129) Nödvändigt? Vbl 15.6. (6)	(AP)
(130) Lopulta valmis TS 15.4. (24)	(AP)
(131) För hand DN 15.6. (D2)	(AdvIP)
(132) Yleisön ja TV:n ehdoilla Ilkka 15.4. (22)	(AdvIP)
(133) Tänka på andra	(InfP)

Tässä työssä omaksumani määritelmän mukaan leimaotsikon skeema on olio, jota osoittaa nominilauseke. Esimerkkien 129–133 lausekkeet osoittavat kognitiivisen kieliopin mukaan kaikki atemporaalista relaatiota (ks. Langacker 1999: 214). Ne ovat yksiosaisia PLE:eja, siis kertovia otsikoita, jotka ilmaisevat skemaattisia relaatioita.

3.4.2 *Kertovien otsikoiden alaryhmät: täydellinen lause, fragmentti ja kvasifragmentti*

Täydellisellä lauseella tarkoitan ns. kieliopillisesti täydellistä lausetta, jossa ovat ilmipantuina kaikki lauseen pakolliset jäsenet eli predikaattiverbi (finiittiverbi) ja kaikki verbin valenssinmukaiset argumentit. Kuten jakson 3.4 johdannossa totesin, otsikkotyypityksen, esimerkiksi otsikon lausemaisuuuden tai fragmentaarisuuden arvioinnin, lähtökohtana on ilmauksen ”fonologinen napa” eli otsikon morfosyntaktinen muoto. Koska pelkkä muoto antaa erityisesti ei-lauseenmuotoisen otsikon funktiosta vain hyvin ylimalkaisia vihjeitä, edellyttää otsikoiden kattavampi luokitus otsikon osarakenteiden semanttisen rakenteen ja tätä kautta koko otsikon semanttisen rakenteen selvittämistä. Prosessin semanttisen rakenteen kuvauksessa keskeisistä muuttujaja kiintopiste-kategorioistahan johdetaan kognitiivisessa kieliopissa syntaktisten kategorioiden subjektin ja objektin määritelmät: prosessin hahmosta muuttujaa ilmaisee syntaktisessa rakenteessa subjekti ja primaarista kiintopistettä objekti (Langacker 1999: 231–236; Leino 1999: 114). Kaikki semanttisen rakenteen osarakenteet eivät kuitenkaan aina saa lauseen syntaktisessa rakenteessa ilmivastinetta. Semanttisen ja syntaktisen rakenteen suhdetta Langacker (1999: 232) on kuvannut seuraavasti:

The trajector/landmark distinction is far more general and broadly applicable than the subject/object distinction as this is traditionally understood. The terms subject and object are normally reserved for overt nominals (i.e. noun phrases) with specifiable roles in clause-level syntax. By contrast, trajector/landmark alignment pertains to the internal structure of relational predications, at any level

of organization. Trajectors and landmarks need not be spelled out overtly, and are often relational (rather than nominal) in character.

The internal structure of a predicate must be distinguished from its combinatorial properties (despite their mutual influence). The verb *read*, for example, has both transitive and intransitive uses (*David read his new book*; *David reads quickly*), but a schematically characterized landmark is included in its relational profile irrespective of the presence or absence of a direct-object nominal. – – Strictly speaking, then, a trajector or landmark belongs to the internal structure of a relational predication.

Lauseen luokitusta täydelliseksi tai fragmentaariseksi voidaan siten perustella semanttiseen rakenteeseen viitaten, mutta semanttisen rakenteen perusteella ei suoraan voi ennustaa syntaktista rakennetta, koska kaikilla semanttisen rakenteen osaraken-teilla ei välttämättä ole lauseessa ilmivastinetta. Kuten jaksossa 2.5 totesin, kielellisen yksikön semanttinen rakenne määrää sen valenssipotentiaalin, mutta se, missä määrin ja millä tavoin tämä potentiaali tulee käyttöön, riippuu jossain määrin kielellisistä konventioista. Kieliopillisesti täydellisen lauseen kriteerinä ei siten mielestäni voi pitää ensisijaisesti sitä, onko ilmauksen semanttisen rakenteen jokaisella osaraken-teella vastine syntaktisessa rakenteessa, vaan keskeisenä kriteerinä tulisi olla konven-tio. Kuten Langacker (edellä lainaamassani tekstijaksossa) *read*-verbin intransitiivista käyttöä luonnehtiessaan toteaa, verbin relationaaliseen hahmoon kuuluu skemaattinen kiintopiste, jolla ei ole ilmipantua vastinetta lauseessa *David reads quickly*. Olennais-ta on, että verbiin liittyvän konvention mukaan kiintopisteen vastinetta ei voikaan panna ilmi, mikäli puhutaan Davidin yleisestä lukutaidosta, koska mitään luontevaa objektia kiintopisteen spesifioimiseksi ei ole (? ”*David reads texts quickly*.”). Väite voidaan tietenkin yhdistää nimenomaan tiettyyn tilanteeseen tai tehtävään, jolloin ilmipantu objekti osoittaa, ettei lause (välttämättä) koske Davidin lukutaitoa yleisesti: *David reads his morning paper quickly*.

Sen otsikkotyypin, josta käytän nimitystä **fragmentti**, katsotaan joissakin kuvauksis-sa edustavan *ellipsi*-kategoriaa. Fragmentti ei esimerkiksi kuulu SAG:n käsitteistöön, vaan sellaiset rakenteet, jotka eivät täytä täydellisen lauseen (”päälauseen”) kriteere-jä, luokitellaan joko ellipseiksi tai ei-lauseenmuotoisiksi virkkeiksi (*icke satsformade meningar*, SAG 4: 782–832). Jälkimmäisen kategorian tärkeimmän alaryhmän otsi-koiden kuvauksen kannalta muodostavat päälause-ekvivalentit. Kuten jaksoissa 3.3.1–3.3.2 olen todennut, SAG pitää ellipsiä ja PLE:a erottavana kriteerinä sitä, että ensin mainittu voidaan parafrasistaa vain yhdellä tavalla, kun jälkimmäisen osalta on monta vaihtoehtoa. Tässä yhteydessä kuitenkin todetaan, että kategorioiden tarkka erottaminen tältä pohjalta on joskus vaikeaa tai peräti mahdotonta (SAG 4: 807, 818, 831). Tätä ei sinänsä voi pitää osoituksena kyseisen eronteon perusteettomuudesta, vaan se vastaa hyvinkin kognitiivisen kieliopin käsitystä kategorisoinnin luonteesta (vrt. 3.4). SAG:n käyttämä kriteeri ei kuitenkaan vastaa yleistä käsitystä ellipsi-

kategoriasta. Tosin ellipsin käsitteelle ei ole olemassa mitään selkeää yleisesti hyväksyttyä, vakiintunutta tulkintaa.

Nils-Erik Enkvistin (1978) mukaan ellipsi on yksi poiston laji. Poisto taas on yksi kolmesta samaviitteisyyden osoitustavoista (muut ovat toisto ja korvaava viittaussuhde). Enkvist kuitenkin toteaa, että käsitettä ellipsi on useissa kieliopissa käytetty yleisesti kuvaamaan rakennetta, josta jotakin on poistettu (jolloin se suunnilleen vastaa generatiivisen kieliopin ”poisto-transformaatiota”, ks. Karlsson 1977: 208–209). Näin määriteltynä ellipsi on Enkvistin mielestä ”kovin epäyhtenäinen kategoria” (Enkvist 1978: 37). Esimerkiksi seuraavanlainen, generatiivisessa kieliopissa ”identtisen NP:n poistoksi” kutsuttu poisto ei tekstin viitteisyyden kannalta ole osa tekstistrategiaa, koska se on pakollinen tietynlaisen upotuksen seuraus: *Kalle haluaa (Kalle juo maitoa) > Kalle haluaa juoda maitoa*. Enkvist haluaa määritellä ellipsin niin, että se merkitsee ainoastaan tekstistrategiaan liittyvää, tekstin koheesioon vaikuttavaa poistoa. Hänen määritelmänsä mukaan ellipsille on ominaista yhteisen osan poisto lähikäin esiintyvistä rinnasteisista ilmauksista (mt. 38). Tämän määritelmän mukaiset ellipsit ovat joko virkkeen sisäisiä (esim. 134–135) tai virkkeiden välisiä (136):

- (134) Nieminen luki raamattua, Virtanen Seitsemää veljestä ja Lahtinen puhelinluetteloa.
- (134) Mummo katseli televisiota ja kutoi sukkaa.
- (136) Nieminen luki raamattua. Ja Virtanen Seitsemää veljestä.

Virkkeiden välinen ellipsi on Enkvistin mukaan erittäin tavallinen dialogissa ja kysymys-vastausidoksen viittaussuhteena:

- (137) ”Minne Kalle meni?” ”Pariisiin”.

SAG erottaa ellipsi-kategoriassaan kolme tyyppiä sen mukaan, minkälaisia vihjeitä kuulijalla on poistetusta aineksesta (SAG 4: 946). Näistä tyypeistä ns. anaforinen ellipsi näyttää jotakuinkin vastaavan Enkvistin ellipsi-käsitettä. Muut kaksi, deiktinen ellipsi (esim. 138–140) ja redundanssiellipsi (141–142) kuuluvat käsittääkseeni Enkvistin luokituksessa fragmentti-kategoriaan:

- (138) Ge mig den gula ϕ [lausuttuna tilanteessa, jossa puhujalla on edessään tietty joukko pelinappuloita, joista yksi on keltainen]
- (139) Jag vill inte ϕ [lausuttuna tilanteessa, jossa on ilmeistä, mistä teosta on kyse]
- (140) Jag måste gå och hämta ϕ [lausuttuna tilanteessa, jossa perunakulho on todettu tyhjäksi]
- (141) Trist att det alltid regnar. Vrt. Det är trist att – –
- (142) Ska bli trevligt att gå på bio i kväll. Vrt. Det ska bli trevligt – –

Enkvist korostaa, ettei fragmentti ole varsinainen yhteisviitteisyyden muoto mutta että senkin tulkinta perustuu kontekstiin. Fragmenttia hän luonnehtii negatiivisella määritelmällä (Enkvist 1978: 40):

Fragmentilla tarkoitan **epätäydellistä lausetta tai virkettä, joka ei johdu säännönmukaisesta upotukseen liittyvästä poistosta eikä myöskään ellipsistä**, jos ellipsillä tarkoitetaan yhteisen osan poistoa yhdestä tai useammasta rinnasteisesta rakenteesta. Fragmentin puuttuva osa ei siis esiinny sellaisenaan fragmenttilauseen tai -virkkeen lähiympäristössä. Fragmentteihin en myöskään lue imperatiiveja, huudahduksia tai puhuttelusanoja, joista säännönmukaisesti puuttuu jokin syvärakenteelle välttämätön jäsen, koska niiden epätäydellisyys johtuu kielen normaalista koneistosta. Fragmentit puolestaan ovat kieliopilliselta kannalta poikkeavia, mutta useissa tekstityypeissä täysin hyväksyttäviä ja suosittuja.

Omaksun Enkvistin tavan erottaa ellipsi- ja fragmentti-kategoriat. Tämä lähtökohta merkitsee, että ellipsi-kategoria ei otsikoiden kuvauksen kannalta ole mielenkiintoinen: se kahden rakenteen rinnasteisuus, joka on elliptisen poiston edellytyksenä, ei otsikoiden osalta ole mahdollista, koska otsikko on syntaktisesti irrallinen tekstin osa. Otsikon sisäinen ellipsi on tietenkin mahdollinen niissä harvoissa tapauksissa, joissa otsikko on kaksi- tai useampilauseinen virke tai niissä erittäin harvoissa tapauksissa, joissa otsikko koostuu kahdesta virkkeestä.

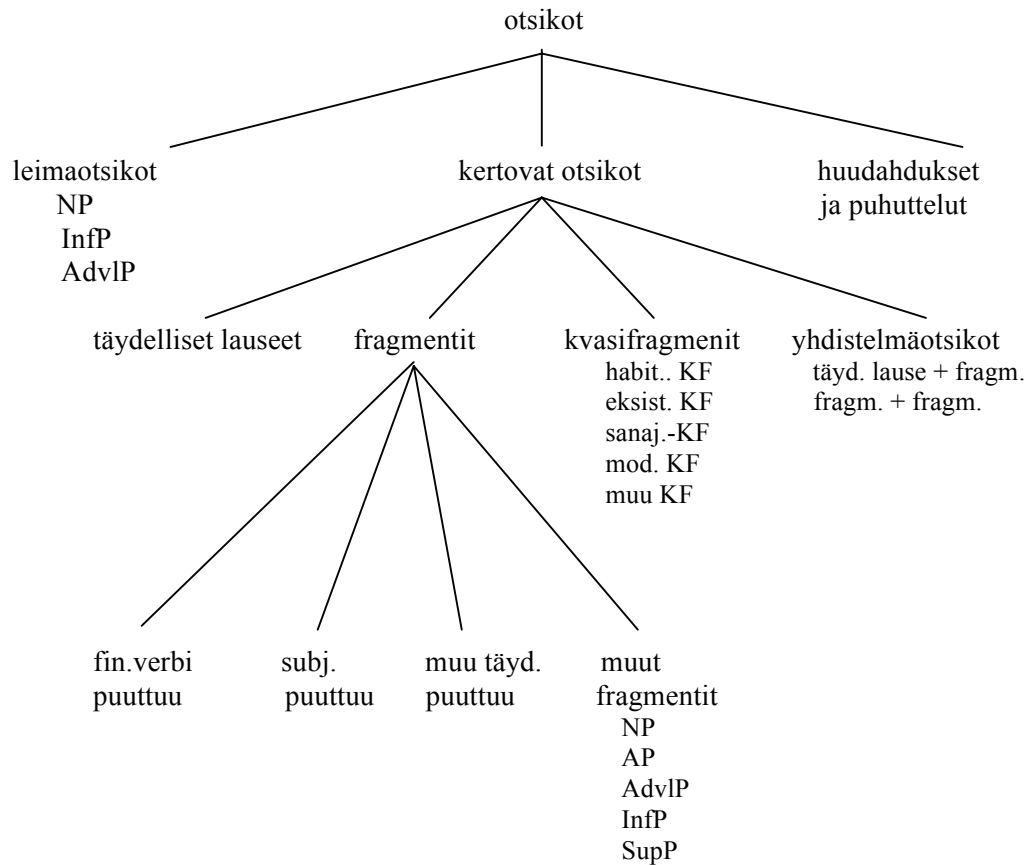
Hakulisen ja Karlssonin (1979) ellipsiä ja fragmenttia koskevat luonnehdinnat ovat samansuuntaiset kuin Enkvistin, mutta eroavat niistä yksityiskohdissaan. Heidän mukaansa ellipsiä voidaan käyttää myös tilanteeseen viittaavana (mt. 323). Tällainen ellipsi vastaisi SAG:n deiktistä ellipsiä. Fragmentteihin kuuluvat Hakulisen ja Karlssonin mukaan myös huudahdukset ja puhuttelut (mt. 64, alaviite). Enkvistin tavoin katson, että nämä on syytä erottaa omaksi kategoriakseen (8. luku). Nimenomaan otsikoissa esiintyviä fragmentteja on suomen kielen osalta käsitelty myös Antero Niemikorpi (1994).

Kognitiivisen kieliopin perusnäkemysten mukaanhan kaikenlainen luokitus on suhteellista ja luokkien rajat ovat jossain määrin sumeat. Siten ei liene mielekäästä etsiä absoluuttista kriteeriä myöskään täydellisten lauseiden ja fragmenttien erottamiselle. Edellä esitetyt seikat huomioon ottaen määrittelen fragmentin seuraavaasti: **fragmentti** on prosessia ilmaiseva otsikko, joka on prosessuaalisen predikaation jonkin osarakenteen osalta skemaattinen. Skemaattisuus merkitsee tässä tapauksessa sitä, että jokin predikaation ilmaiseman suhteen käsittäistämisen kannalta olennainen osarakenne on jäänyt vaille ilmivastinetta, ts. että jokin lauseen pääjäsen (jokin neksuksen muodostavista komponenteista: subjekti, objekti, valenssiadverbiaali tai jopa finiittiverbi) puuttuu.

Kvasifragmentilla tarkoitan otsikkoa, joka morfosyntaktiselta muodoltaan muistuttaa varsinaista fragmenttia mutta semanttisesti ei täysin vastaa fragmenteista käyttämäni luonnehdintaa ”jonkin osarakenteen osalta skemaattinen prosessia ilmaiseva rakenne”. Kvasifragmentit näyttävät syntyneen analogisesti varsinaisten fragmenttityyppien mallin mukaan. Kun fragmentit voidaan täydentää lisäämällä ”puuttuva” konstituentti, tällainen täydentäminen kvasifragmenttien osalta joko tuottaa teennäisen lauseen tai on täysin mahdoton (ks. esim. 126–127). Kuten Onikki-Rantajääskö (2001: 34) on huomauttanut, kognitiivinen kielioppi ei käytä termiä analogia, vaan ilmiö saa selityksensä skemaattisuus-käsittien kautta. Kognitiivisen kieliopin termein ilmaistuna kvasifragmentin rakenne on vain osittain sanktioitu tavoiterakenne, ts. se perustuu vain osittaiseen skemaattisuuteen, kun varsinaiset fragmentit perustuvat täyteen sanktiointiin eli täyteen skemaattisuuteen (ks. 2.4).

3.4.3 *Yhteenveto: tyyppijako*

Yhteenvetona käyttämästäni otsikkoluokituksesta esitän seuraavan puudiagrammin (kuvio 7), joka osoittaa kunkin erottamani syntaktis-semanttisen otsikkotyypin aseman otsikkohierarkiassa. Koska ensisijaisena tavoitteenani on tutkia, minkälaisia vihjeitä otsikon tulkintaan lukija saa otsikon muodosta silloin, kun kyseessä ei ole kieliopillisesti täydellinen lause, olen esittänyt rakennekuvauksen sellaisille otsikkotyypeille, joissa rakenne on jossain määrin vakiintunut. Rakennekuvauksissa käytän lausekategorioiden symboleja (alaviite 6).

Kuvio 7. Otsikoiden syntaktis-semanttiset tyypit.

On syytä korostaa, että eräät rakennetyypit voivat esiintyä useissa otsikkotyypeissä. Nominilauseke voi olla leimaotsikko tai kertova otsikko (ks. 4.7.1), mutta myös puhuttelu-tyyppin otsikko (8. luku). Lausekkeeksi voi jäsentyä myös *finiittiverbi puuttuu*-kategorian rakennetyypin (NP + Adv jne.) kaltainen rakenne. Lausekkeena tämä tyyppi voi esiintyä joko leimaotsikkona tai kertovana otsikkona. Kun laajennus (Adv jne.) ei ole NP:lle alisteinen, kyseessä on aina kertova otsikko (ks. 4.6).

4 FRAGMENTTI

Fragmentiksi kutsun prosessuaalista relaatiota osoittavaa otsikkoa, joka on predikaation jonkin osarakenteen osalta skemaattinen. Tämä määritelmä merkitsee, ettei fragmentin tarvitse olettaa syntyneen täydellisestä lauseesta jonkinlaisen ”poiston” kautta. Tästä huolimatta luokittelen fragmentit sen perusteella, miten ne eroavat täydellisistä lauseista. Vertailu täydellisiin lauseisiin ei sinänsä ole ristiriidassa kognitiivisen kieliopin kuvauksen kanssa. Otsikon skemaattisuus merkitsee juuri sitä, että skemaattista osarakennetta vastaava lauseenjäsen puuttuu otsikon muodostaman symbolisen rakenteen ”fonologisesta navasta”.

Otsikko voi olla skemaattinen prosessuaalisen predikaation muuttujan, primaarin tai sekundaarin kiintopisteen, itse prosessin tai useamman osarakenteen suhteen. Otsikon syntaktisessa rakenteessa näiden osarakenteiden skemaattisuus ilmenee siten, että otsikosta puuttuu täydelliseen lauseeseen verrattuna subjekti (jakso 4.1) tai muu täydennys (objekti 4.2, adverbialitäydennys 4.3, molemmat 4.4 tai jompikumpi 4.5), finiittiverbi (4.6) tai useampi kuin yksi lauseen pääjäsen (4.7).

4.1 Subjekti puuttuu

Fragmenteista ovat selvimmän tekstisidonnaisia ne, jotka ovat skemaattisia prosessin muuttujan suhteen eli joiden syntaktinen rakenne on epätäydellinen subjektin puuttumisen johdosta. Tämä fragmenttityyppi on myös selvemmin kuin muut sidoksissa otsikon asemaan tekstissä: se kuuluu nimenomaan väliotsikoissa esiintyviin tyypeihin. Tyyppi on ylipäättään suomessa harvinainen (11 esiintymää), ruotsissa taas hyvin yleinen (176). Kummassakin kielessä n. 80 % subjektittomista fragmenteista on väliotsikoita (ru 140/176, su 9/11).

Lähes poikkeuksetta subjektittomien otsikoiden skemaattisuus perustuu siihen, että tieto prosessin oletetusta muuttujasta (”puuttuvasta subjektista”) sisältyy johonkin osaan tekstiä, joko otsikkoa edeltävään tai sen jälkeiseen. Voisi sanoa, että tällaisissa tapauksissa otsikon skemaattisuus on suurempi silloin, kun muuttujan osoittaa vasta otsikon jälkeinen tekstinosa. Näin on aineistossani kaikissa niissä tapauksissa, joissa kyseisenlainen fragmentti on pääotsikon asemassa (esiintymiä ruotsissa kaikkiaan 16). Pääotsikko on yleensä ensimmäisenä luettava sanomalehtiartikkelin osa, ja siksi pääotsikossa esiintyvä fragmenttityyppi, joka on muuttujan osalta skemaattinen, pysyy skemaattisena siksi, kunnes lukija on lukenut otsikon jälkeisestä tekstinosasta sen lauseen, johon otsikko perustuu. Periaatteessa muuttujan voisi osoittaa myös pääotsikon ”edellä” (yläpuolella) oleva esirivi, mutta tällaisia tapauksia aineisto ei sisältänyt.

Vaikka pääotsikon jälkeisestä tekstinosasta (ingressistä tai muusta tekstin alkuosasta) yleensä hyvin selkeästi käy ilmi otsikon ilmaisevan prosessin oletettu muuttuja, tuon tiedon antajana harvoin on lause, joka on pelkkä otsikon täysin elaboroitu vastine. Sen lisäksi, että otsikko on skemaattinen kyseisen predikaation yhden osarakenteen suhteen, se yleensä on yleisemminkin skemaattinen koko kuvatun tilanteen suhteen. Kun pääotsikko on muuttujan osalta skemaattinen, sen sisältämä informaatio on siten tyypillisesti hyvin pelkistettyä. Subjektin puuttuminen voidaan usein tulkita niin, ettei muuttujan identiteetti ole lukijalle relevantti, vaan keskeisenä nousee esiin itse tilanne. Kyseessä voi olla jokin yllättävä tapahtuma, ja otsikossa pyritään usein ilmaisemaan tilanteen yllättävyys lyhyesti ja nasevasti, joskus selkeydenkin kustannuksella.

(1)	Sparkade ihjäl tränare	ÅI 15.4. (25)	P
	Teksti: Kusken och amatörtränaren Kenneth Carlsson, 47 år, från Koppom väster om Arvika <i>sparkades</i> i lördags <i>ihjäl av ett tvåårigt sto</i> .		
(2)	Fick ha häst på gravsten	SvD 15.6.(9)	P
	Teksti: Den dödes vilja var att få <i>en gravsten med en bild av en travhäst</i> . Men kyrkorådet sparkade bakut och förbjöd familjen att sätta upp en sådan sten i Piteå. <i>Nu får den döde rätt</i> . -- .		
(3)	Åtalas för tio mord i dödens hus	Abl 15.4. (19)	P
	Teksti: <i>Frederick West</i> , byggmästaren från <i>Dödens Hus</i> i Gloucester, <i>har åtalats för ett tionde mord</i> – det på sin hustru Catherine Costello.		

Esimerkit 1–2 ovat muuttujan osalta hieman yllättäviä mm. siinä mielessä, ettei itse teksti sisällä otsikon elaboroitua (subjektilla täydennettyä) vastinetta. Vaikka esimerkin 1 *sparka*-verbin ilmaisevan prosessin muuttujaa (agenttia) osoittavalla substantiivilla täydennetty lause olisi täysin mahdollinen (*Sto sparkade ihjäl tränare*), tekstissä topikaalistetaan teon uhria osoittava substantiivi subjektiksi. Myös otsikkoon 2 liittyvässä tekstissä otsikon kehyksenä oleva tilanne on hahmotettu toisin kuin otsikossa. Tekstin perusteella tavallaan otsikon skemaattisen muuttujan ilmaisijaksi tarjoutuva NP olisi täydennetyssä lauseessa ongelmallinen: ? **Den döde** fick ha häst på gravsten (Voiko kuollut saada luvan johonkin?). Jättämällä muuttujan elaboroimatta otsikossa kirjoittaja välttyy ottamasta kantaa siihen, mikä NP luontevimmin sopisi lauseen subjektiksi. Tekstilauseen *den döde* on kyseenalainen spesifioija, koska se viittaa henkilöön, joka eläessään oli esittänyt toivomuksen hautakivensä muotoilusta mutta joka oli jo kuollut, kun toivomukseen suostuttiin. Voisi sanoa, että otsikoinnissa on tässä tapauksessa oletettu nasevuus asetettu semanttisen täsmällisyyden edelle: luvan saajana ei tarkkaan ottaen voi olla vainaja, eikä esimerkin 2 otsikolle tekstin perusteella ole esitettävissä subjektia. Otsikko ei siten suoranaisesti ole minkään tekstissä esiintyvän lauseen skemaattisempi versio. En kuitenkaan pidä kyseistä otsikkoa kvasifragmenttina (5. luku), koska otsikko sellaisenaan on helposti elaboroitavissa esimerkiksi keneen tahansa vainajan (elossa olevaan) omaiseen viittaavalla NP:llä: **Den dödes anhöriga** fick ha häst på gravsten. Tämä lause on *få*-verbin yhden rakenneskeeman täysin sanktioitu elaboraatio (ks. 2.4). Se ei kuitenkaan tunnu vastaavan

otsikonlaatijan valitsemaa näkökulmaa, koska tekstissä ei ylipäätään ole puhetta ”luvansaaajasta”. Keskeiseksi artikkelin kuvaamasta tilanteesta tuntuu otsikossa nousevan se tosiasia, että tietyn (mainitsematta jäävän, siis irrelevantin) henkilön toivomukseen on suostuttu. Otsikon suomennoksessa tuntuisikin mahdolliselta käyttää passiivilausea: *Hevosenkuva hautakivessä hyväksyttiin*.

Subjektittomien fragmenttien ryhmään olen lukenut myös esimerkin 3 kaltaiset otsikot, joissa finiittiverbi on passiivimuotoinen. Toisin kuin suomessa, passiivilause sisältää ruotsissa aina myös subjektin (ainakin ns. muodollisen subjektin). Passiivilauseen (varsinainen) subjekti ei kuitenkaan vastaa passiivisen verbipredikaation kehyksenä olevan prosessin muuttujaa vaan kiintopistettä. Langackerin mukaan tämä ”käänteinen vastaavuus” (”skewed” correspondence; Langacker 2002: 131) merkitsee englannin kielessä sitä, että passiivimuotoisen verbi-ilmauksen sisältämä partisiippi (esim. *The town was **destroyed** house by house*) hahmottaa tietystä muutoksesta syntyneen tilan ja valitsee muuttujakseen sen tilanteen osanottajan, jota muutos koskee (*the town*). Tämä osanottaja vastaa partisiipin kehyksenä olevan prosessin kiintopistettä (mt. 130–131). Vaikka passiivi ruotsissa ilmaistaan verbin taivutusmuodolla, ns. *s*-passiivilla, englannissa verbiliitolla (*förstördes / was destroyed*), tämä käänteisen vastaavuuden analyysi pätee myös ruotsiin:

The town was destroyed.

Staden förstördes.

muuttuja ⇔ subj.

The enemy destroyed the town.

Fienden förstörde staden.

kiintopiste ⇔ obj.

Suomen passiivilause ei koskaan sisällä subjektia. Edellä mainittujen lauseparien suomenkielisissä vastineissa *kaupunki*-sana jäsentyy molemmissa objektiksi:

Kaupunki tuhottiin.

obj.

Vihollinen tuhosi kaupungin.

obj.

Tämä merkitsee kognitiivisen kieliopin mukaisen analyysin kannalta sitä, että *kaupunki* myös suomen passiivilauseessa ilmaisee verbipredikaation kiintopistettä ja että muuttuja jää (kieliopillisesti) skemaattiseksi. Tämä analyysi on myös sopusoinnussa sen perinteisen käsityksen kanssa, että suomen verbin passiivimuoto aina (toisin kuin esimerkiksi ruotsin ja englannin passiivi) implikoi ”epämääräistä” tekijää, ns. ”4. persoonaa” (ks. ISK: 1256).

Kun esimerkeissä 1–3 subjektittomuuden voidaan olettaa johtuvan siitä, että muuttuja on tilanteessa irrelevantti, ainoastaan ”yksi monien joukosta”, tuntuu hieman yllättä-

välttä, että subjekti joskus jää pois silloinkin, kun itse verbin ilmaisemaan muutokseen tms. ei sinänsä liity suurta dramatiikkaa, vaan ”uutinen” on juuri tietyn muuttujan rooli verbin ilmaisemassa prosessissa:

- (4) Höjer bolåneräntorna SvD 15.6. (N2) P
Teksti: *Bostadslåneinstitutet Nordbanken Hypotek höjer från tisdagen räntorna på lån med fem- eller åttaårig bindningstid med 0,25 procentenheter.*
- (5) Avvecklar mjuka freoner SvD 15.6. (9) P
Teksti: *Dow Sverige AB ska inom ett år utreda hur företaget ska kunna avveckla användningen av mjuka freoner.*
- (6) Rustas DN 15.6. (D1) P
Teksti: *Drätselnämnden sade i går ja till upprustning av Stadion och Eriksdalsbadet.*

Esimerkkien 1–3 kaltaisissa otsikoissa näyttää siis korostuvan tietty poikkeuksellinen, yksittäinen tapahtuma. Esimerkeissä 4–6 taas verbit ilmaisevat arkisemman tapahtumatyyppin yhtä esiintymää, johon kohdistuva mielenkiinto johtuu nimenomaan muuttujan identiteetistä. Siten esimerkin 6 verbiin *rusta* ’kunnostaa’ ei sinänsä liity erityistä uutisarvoa – Tukholman kokoisessa kaupungissa lienee jatkuvasti käynnissä useita kunnostus- ja korjaushankkeita. Tämän uutisen keskeisenä elementtinä on tieto siitä, että kunnostuksen kohteena on kaksi tunnettua urheiluareenaa. Vaikka esimerkit 1–6 ovat syntaktisesti epätäydellisiä samalla tavalla (subjektittomia) ja myös kognitiivisen kieliopin mukaisen rakennekuvauksen mukaan samalla tavalla muuttujan osalta skemaattisia, voisi sanoa, että esimerkkien 4–6 skemaattisuus on jopa suurempi kuin esimerkkien 1–3. Niiden subjektittomuuteen on vaikea löytää muuta syytä kuin pyrkimys lyhyeen, nasevaan ilmaisuun.

Väliotsikko (vo) on funktioltaan tekstuaalisempi kuin muut otsikkolajit (P, er, ao, kuv) siinä mielessä, että se esiintyy keskellä tekstiä ja saattaa osaltaan vaikuttaa tekstin koheesioon. Väliotsikon skemaattisuus voi perustua siihen, että tieto ”puuttuvasta lauseenjäsenestä” eri tavoin esiintyy otsikkoa edeltävässä tekstinosassa. Tällainen väliotsikko ei katkaise tekstin juonenkulkua yhtä selkeästi kuin sellainen, jonka skemaattisuus perustuu otsikon jälkeisen tekstinosan sisältämään informaatioon.

Ruotsinkielisessä aineistossa runsaat 60 % (85/140) subjektittomista väliotsikoista on sellaisia, joiden oletetun muuttujan osoittaa jokin väliotsikkoa edeltävä osa artikkelista. Lähes puolessa näistä (42/85) tuo tieto sisältyy pääotsikkoon. Suomenkielisessä aineistossa vastaavat osuudet ovat 9/9 ja 3/9. Prototyypillisesti muuttujan eli ”puuttuvan subjektin” osoittaa pääotsikon subjekti (ruotsi 32 esiintymää, suomi 2):

- (7) Föredrar anfallet Abl 15.4. (37) vo
P: *Erlingmark är på bettet igen – och siktar på USA*
- (8) Snuvade Sören Nordin SvD 15.6. (30) vo

- P:** I kväll kan *Stig H* bli historisk
- (9) Vill hålla sig i mitten Vbl 15.6. (12) vo
P: *Brolin* har fått de hårdaste smällarna utanför fotbollsplanen
- (10) Snabbutreds Ål 15.6. (11) vo
P: Nu ska *posthusets framtid* snabbutredas
- (11) Löysi vaimon Punta del Estestä TS 15.4. (29) vo
P: *Purjehtija Markus Mustelin* Ahvenanmaan paras urheilija?
- (12) Ajokunnossa alkavat olla SS 15.4. (12) vo
P: *Pyörätiet* houkuttelevat ajamaan

Vaikka esimerkin 11 tapauksessa pääotsikko on fragmentti, on sen alussa oleva NP kiistaton subjekti. Kyseessä on fragmenttityyppi, jota voidaan pitää predikaattomien fragmenttien prototyypinä, kopulaton fragmentti: < **Onko purjehtija Markus Mustelin** – – (ks. 4.6.1.1). Esimerkin 9 refleksiivipronomini *sig*, osoittaa, että fragmenttissakin, kuten yleensä otsikoissa, näkyy otsikonlaatijan referoiva näkökulma. Se tekstin virke, johon otsikko perustuu, kuuluu suoraan lainattuun haastateltavan lausumaan: ”*Jag försöker hålla mig i mitten*”. Otsikon täysin elaboroitu vastine ei ole tämä si- taattilause, vaan sitä referoiva (*Tomas*) **Brolin** vill hålla *sig* i mitten.

Selkeimmin subjektittomien väliotsikoiden luoma koheesio näkyy sellaisissa tapauksissa, joissa koko väliotsikointi perustuu esimerkkien 7–12 kaltaiseen väliotsikoiden ja pääotsikon subjektin väliseen jännitteeseen. Otsikot luovat tällöin yhdessä sellaisen kehyksen koko artikkelille, että lukija voi niiden perusteella saada kokonaiskuvan tekstin sisällöstä ennen kuin on lukenut sanaakaan itse tekstiä:

- (13) **P:** *Carl Anton* mot nya höjder Abl 15.6. (31)
1. vo: Förhandlar med Ikea
2. vo: Bråkar inte i onödan

Pyrkimystä otsikoiden ainakin tietynasteiseen keskinäiseen harmonisointiin näyttää esiintyvän lähinnä silloin, kun on kyse henkilöhaastattelusta kuten esimerkin 13 tapauksessa. ”Otsikkokehysten” informaatioarvo on tässä sinänsä melko vähäinen. Metaforisen pääotsikon tehtävänä tuntuu olevan ainoastaan kertoa, että tunnetusta laulajasta ja laulelmantekijästä *Carl Antonista* on jotain mielenkiintoista uutta kerrottavaa. Pääotsikon informaatioarvona on tekstitopiikin esittely: *Carl Anton*. Väliotsikot esittelevät skemaattisesti haastattelun kaksi pääaihetta, eli tavallaan tekstin alatopiikit: *Carl Antonia* kuvataan jo ingressissä mm. keksijäksi, ja ensimmäisen väliotsikon jälkeisessä tekstinosassa kerrotaan hänen neuvottelevan huonekalutehdas *Ikean* kanssa keksimänsä jakkaratyypin valmistuksesta. Artikkelin jälkiosa käsittelee taiteilijan mainetta leppoisona, hyväntahtoisena setänä (”mysfarbror”): – – *jag tycker väl inte att det är någon mening att bråka i onödan – om det är att vara en mysfarbror*.

Esimerkeissä 7–13 väliotsikon subjektittomuus muistuttaa ellipsiä ja ilmeisesti joidenkin ellipsin määritelmien mukaan kuuluisikin tähän kategoriaan. Omaksumani, Enkvistin esittämän, määritelmän mukaan ellipsi kuitenkin merkitsee yhteisen osan poistoa lähekkäin esiintyvistä rinnasteisista ilmauksista (ks. 3.4.2). Otsikot eivät täytä tätä kriteeriä, koska ne eivät ole rinnasteisia tekstin minkään muun lauseen kanssa – otsikot ovat syntaktisesti irrallisia tekstin osia, vaikka niillä onkin tietyt semanttiset kytkökset tekstin muihin osiin, kuten subjektittomilla väliotsikoilla. Ellipsistä subjektittoman väliotsikon erottaa myös se, että skemaattisen muuttujan voi pääotsikossa osoittaa muukin aines kuin lauseen subjekti, esimerkiksi objekti (esim. 14–15) tai genetiiviattribuutti (16):

(14)	Kan förlängas nästa år
P: Avhopp kan hota hela <i>icke-spridningsavtalet</i>	SvD 15.6. (6)	vo
(15)	Bör gälla ålänningar!
P: Fiskare kräver <i>näringsrätt</i>	Ål 15.6. (3)	vo
(16)	Klarar sig inte utan EU
P: <i>LSO:s öde</i> avgörs före midsommar	Hbl 15.6. (9)	vo

Eri lauseasemissa olevien nominilausekkeiden ohella väliotsikon skemaattista muuttujaa voi osoittaa myös lausemainen otsikko kokonaisuudessaan. Aineisto sisälsi kolme tällaista tapausta: esimerkeissä 17–18 pääotsikko on täydellinen lause, esimerkiksi 19 fragmentti. Väliotsikon elaborointi tällaisella lausemaisella muuttujaa ilmaisevalla rakenteella tietenkin edellyttää komplementoijaa (ks. Pajunen 2001: 363), joka tässä tapauksessa on *att*:

(17)	Kan bli svårt att bevisa
P: ”Moderat politiker hyrde svartjobbare”
< Det kan bli svårt att bevisa <i>att</i> moderat politiker hyrde svartjobbare	Abl 15.6. (12)	vo
(18)	Stillar reslusten
P: Agneta är HK:s första kvinnliga VD
< (Det) <i>att</i> Agneta har blivit VD för HK stillar reslusten (för henne)	Ål 15.4. (11)	vo
(19)	Gynnar storbönder
P: Olika krav för en avbytare i sommar
< (Systemet med) <i>att</i> det är olika krav för en avbytare i sommar gynnar storbönder	Ål 15.4. (4)	vo

Harvinaisempaa on, että väliotsikon skemaattisen muuttujan osoittajana on artikkelin pääotsikon esirivi (ruotsi ja suomi: kumpikin 1 esiintymä, esim. 20–21), alaotsikko (ru 8, su 1 esiintymä, esim. 22–23) tai ingressi (ru 8, su 1 esiintymä, esim. 24–25):

(20)	Spelas under Ekenäs cup
er: VNF:s jubileumsmatch:
(P: Ipswich Town på väg till Ekenäs i sommar) | VN 15.4. (14) | vo |
|------|--|---------------|----|

- (21) Siteerasi Paasikiveä Karj 15.4. (9) vo
er: *Presidentti Martti Ahtisaari* Ruotsin ulkopoliittisessa instituutissa
(P: EU-ratkaisu vahvistaisi Suomen ja Ruotsin suhdetta)
- (22) Vill inte prata om VM Abl 15.4. (31) vo
ao: *Peter Forsbergs bittra avsked till Sverige*
(P: ”Det är så jäkla grymt”)
- (23) Kestää vuosia, maksaa paljon HS 15.4. (B1) vo
ao: Torin pysäköinti, sähkölaitteet ja jätehuolto kaipaavat *uudistusta*
(P: Kauppatorin rannan kojut halutaan korvata yhdellä rakennuksella)
- (24) Doppas i bad DN 15.6. (C3) vo
Ingressi: Svensk solvärme förtjänar knappast världsrykte. *Svenska solfångare* däremot hävdar sig allt bättre på världsmarknaden.
(P: Finspång fångar världens solstrålar)
- (25) Tuntuu toimivan IS 15.4. (47) vo
Ingressi: Vaikeavammaiselle on Suomessa kehitetty ja rakennettu tietokonepohjainen *hallintalaitteisto*, jolla hän voi pienellä vivulla kevein liikkein ohjata, kiihdyttää ja jarruttaa autoa.
(P: Ajo hoituu sauvalla)

Esimerkit 1–25 liittyvät läheisesti ns. tekstitopiikkiin (ks. 2.7). Esimerkkien 1–6 subjektittomat pääotsikot ilmaisevat kokonaisuudessaan tekstitopiikin. Subjektittomuutta voi tässä tapauksessa pitää keinona esittää topiikki pelkistettynä, itse tapahtumaa (prosessia) korostaen. Tämä tulkinta pätee erityisesti esimerkkien 1–3 kaltaisiin otsikoihin, joissa prosessin muuttujan identiteettiä voidaan pitää lukijan kannalta irrelevanttina. Myös esimerkkien 17–19 väliotsikoiden lausemaisen subjektin osoittavat pääotsikot ilmaisevat sellaisenaan tekstitopiikin. Sen sijaan esimerkkien 7–16 kaltaisissa tapauksissa, joissa väliotsikon skemaattisen muuttujan osoittava rakenne on ei-lausemainen NP, tekstitopiikki ei aina nouse esiin yhtä selkeästi. Joskus koko pääotsikon voi näissäkin tapauksissa katsoa ilmaisevan tekstitopiikin (ainakin esimerkkien 8, 10 ja 14–16 tapauksissa). Usein pääotsikko kuitenkin on sisällöltään niin mitäänsanomaton, että sen tehtävänä tuntuu olevan lähinnä tyyllittelevään sävyyn esitellä tekstitopiikki, jonka tällöin tyypillisesti osoittaa lauseen subjekti. Näin on erityisesti silloin, kun subjektina on henkilönnimi. Niinpä esimerkeissä 7, 9 ja 13 on ensisijaisesti kyse henkilökuvaa hahmottavasta artikkelista, jossa ei mikään yksittäinen kysymys nouse selvästi tekstitopiikiksi, vaan tekstitopiikkina tuntuu olevan juuri kyseinen henkilö. Toisin on esimerkin 8 tapauksessa, jossa artikkelin aiheena on nimenomaan yksittäinen, ”Stig H:n” uralla ainutlaatuinen kilpailu.

Kun pääotsikkoon liittyy täydentävä esirivi tai alaotsikko, otsikot usein yhdessä ilmaisevat tekstitopiikin tai ilmaisevat eri aspekteja tekstitopiikista. Esimerkeissä 20–23 tämä pääotsikon ja täydentävän otsikon vuorovaikutus ilmenee hieman eri tavoin. Esimerkin 20 väliotsikon muuttujan osoittava esirivi tavallaan kyllä kertoo jutun aiheen: VNF-seuran 60-vuotisjuhlan kunniaksi suunniteltu jalkapallon juhlaottelu. Var-

sinainen uutinen on kuitenkin se, että juhliivan seuran vastustajaksi pyritään saamaan Ipswich Town -niminen englantilainen superliigajoukkue. Artikkeliki käsittelee lähes yksinomaan sitä, kuinka todennäköistä on tuon toivotun vastustajan saaminen Tammissaareen. Koko juhlaottelun toteutuminen näyttää jopa riippuvan siitä, saadaanko englantilaisjoukkue paikalle. Pääotsikon ilmaisema ajatus on siten koko artikkelin kannalta korosteisempi kuin esirivin mainitsema juhlaottelu ja hahmottuu tekstitopiikiksi. Esimerkkien 21–22 tapauksissa pääotsikoinnilla on se yhteinen piirre, että täydentävä otsikko ilmaisee pääotsikon ajatuksen lausujan (21: esirivi; 22: alaotsikko). Esimerkin 21 tapauksessa pääotsikon ja esirivin vuorovaikutus on samankaltainen kuin esimerkin 20 tapauksessa: kummassakin esirivi antaa kehyksen, josta pääotsikko hahmottaa varsinaisen tekstitopiikin. Esimerkkiin 21 liittyvä esirivi viittaa (skemaattisesti) presidentti Ahtisaaren Ruotsin ulkopoliittisessa instituutissa pitämään puheeseen. Tämän puheen keskeisenä aiheena ovat Suomen ja Ruotsin väliset suhteet. Artikkeliki kertoo, miten Ahtisaari puheessaan laajasti käsittelee näitä suhteita sekä historiallisesta näkökulmasta että nykypäivän näkökulmasta, joten tässäkin tapauksessa tekstitopiikin ilmaisee pääotsikko. Esimerkkiin 22 liittyvä pääotsikko taas on suora sitaatti ja hyvin skemaattinen (nimenomaan otsikkona). Sitä paitsi sitaattiin sisältyvän kannanoton ei voi sanoa liittyvän tekstitopiikkiin. Kyseessä on ruotsalaisesta jääkiekkoilijasta Peter Forslundista kertova artikkeliki, jossa ei ole erotettavissa varsinaista pääaihetta. Artikkeliki edustaa samankaltaista henkilökeskeistä tyyppiä kuin esimerkkeihin 7, 9 ja 13 liittyvät artikkeliki. Varsinaisena tekstitopiikkina on kyseinen urheilija (”Mitä kuuluu PF:lle tällä hetkellä”). Artikkelikissa on erotettavissa kolme alatopiikkia: juuri pelattu jääkiekon Ruotsin mestaruusottelu, tulevat jääkiekon MM-kisat ja PF:n siirtyminen ammattilaiseksi Kanadaan. Pääotsikko liittyy ensin mainittuun alatopiikkiin ja väliotsikko 22 toiseksi mainittuun.

Jos tekstitopiikkia ei ilmaista pääotsikossa, se todennäköisimmin ilmaistaan ingressissä, mikäli artikkelikissa sellainen on. Näin on esimerkkien 24–25 tapauksessa: väliotsikoiden skemaattinen muuttuja on samalla tekstitopiikki. Kummassakin tapauksessa pääotsikkokin kyllä liittyy tekstitopiikkiin, mutta se on siinä määrin skemaattinen, että lukija vasta ingressin luettuaan voi tietää, mistä varsinaisesti on kysymys. Pääotsikko sisältää substantiivin, joka on metonymisessa suhteessa siihen ingressissä esiintyvään substantiiviin, joka ilmaisee varsinaisen tekstitopiikin: *Finspång* ⇒ *den av fabriken i Finspång tillverkade solfångaren*; *sauva* ⇒ *tietokonepohjaiseen hallintalaitteistoon kuuluva sauva*.

Tällaista pääotsikon ja ingressin välistä vuorovaikutusta tekstitopiikin osoittamisessa voitaneen pitää prototyyppisenä sellaisissa tapauksissa, joissa artikkeliki ylipäätään sisältää ingressin. Ingressin käytössä on lehtien välillä kuitenkin suuri ero. Suomenkielisistä lehdistä vain IS käyttää pääsääntöisesti laajemmissa artikkeleissa ingressejä (kaikkiaan 50 ingressiä). Sattumanvaraisemmin ingressejä esiintyy HS:ssa (5) ja

TS:ssa (10). Muista aineiston suomenkielisistä lehdistä ingressit puuttuvat kokonaan. Aineiston ruotsinkielisissä lehdissä ingressin käyttö on huomattavasti yleisempää. Ruotsinruotsalaisissa lehdissä on havaittavissa selvä systemaattinen jako: Abl:ssa ja DN:ssä ingressin käyttö on laajemmissa artikkeleissa hallitseva käytäntö (Abl 69, DN 104), SvD:ssa taas lähes tuntematon (yht. 8). Suomenruotsalaisista lehdistä ingressi-tyyli hallitsee kolmessa: JT (36), VN (52) ja ÅI (45). Vbl:ssa ja Bbl:ssa käytäntö on lähes tuntematon (kummassakin 2 esiintymää), Hbl:ssa ja ÅU:ssa täysin tuntematon.

Väliotsikon skemaattista muuttujaa voi muiden otsikoiden ja ingressin ohella ilmaista myös väliotsikkoa edeltävä tekstijakso. Tällaisia tapauksia oli suomenkielisessä aineistossa 3, ruotsinkielisessä 25. Näistä tulkintani mukaan 2 suomenkielistä ja 8 ruotsinkielistä on sellaisia, joissa tuo skemaattinen subjekti on samalla tekstitopiikki:

- (26) Drabbar nervsystemet SvD 15.4. (32) vo
Teksti: I värsta fall kan *sjukdomen* drabba det centrala nervsystemet.
P: Ridsporten tar hjälp av travet
 [Huom! Pääotsikko ei lainkaan kerro, missä asiassa ratsastusurheilu saa apua. Tekstitopiikkina on hevosurheilua vaivaava sairaus, virusabortti.]
- (27) Kunde ha kommit tidigare Hbl 15.6. (6) vo
Teksti: Nu börjar jag tycka att jag gott kunde ha rest omkring utomlands litet tidigare, sade 93-åringen Carl Barks när han anlände till Finland.
P: Statsbesök från Ankeborg
 [Huom! Pääotsikko on tekstitopiikin suhteen skemaattinen, mutta sen vieressä on kuva Carl Barksista, ja sekä kuvatekstin että (ingressittömän) leipätekstin alussa mainitaan hänen nimensä.]
- (28) Ei tölvi, eikä huuda AL 15.4. (9) vo
Teksti: Rybkin ei hauku duumassa presidenttiä, ei tölvi edustajia eikä huuda.
P: Duuman valtuuskunta vierailee Suomessa
 [Huom! Vaikka pääotsikko mainitsee duuman valtuuskunnan, itse juttu käsittelee lähes yksinomaan valtuuskunnan puheenjohtajaa, puhemies Rybkinä.]
 < *Rybkin* ei tölvi, ei huuda

Tällainen väliotsikko toimii siltana sitä edeltävän ja sitä seuraavan tekstin osan välillä. Sillä on selkeä semanttinen kytkös edeltävään tekstiin. Koska tekstitopiikki on väliotsikkoon tultaessa käynyt tutuksi, lukija voi mielessään täydentää skemaattisen otsikon. Väliotsikko sellaisenaan ilmaisee eräänlaisen alatopiikin, eli osoittaa, että tekstitopiikkiin valitaan uusi näkökulma. Pääasiallisen sisältönsä ja syntaktisen rakenteensa suhteen väliotsikko ottaa mallinsa sitä seuraavasta tekstistä: kuten otsikoihin liitetyt (otsikon jälkeiset) tekstikatkelmat osoittavat, väliotsikot ovat paitsi prosessin muuttujan myös eräiden muiden yksityiskohtien suhteen tietyn tekstilauseen skemaattisia muunnoksia.

Kun väliotsikon skemaattista muuttujaa ilmaisee edeltävä teksti, esimerkkien 26–28 edustamaa tyyppiä tavallisempi on kuitenkin tyyppi, jossa tuo muuttuja ei ole suoraan kytköksissä tekstitopiikkiin vaan pikemminkin yhteen alatopiikkiin. Tämä tyyppi on hallitseva ruotsinruotsissa (11/15), kun se suomenruotsissa taas on vähemmistönä (3/10):

- (29) Ökar trycket DN 15.4. (A7) vo
Teksti: vi får nu *öka trycket på ny demokrati*, säger Hägglund.
Väliotsikkoa edeltävä kappale: Göran Hägglund, gruppledare för kds, medger att det ser mörkt ut. Han bekräftar att det inte förekommit några ”regjälå förhandlingar” med ny demokrati.
 < *Kds ökar trycket (på ny demokrati)*
- (30) Kräver utredning SvD 15.6. (9) vo
Teksti: *Verket* har nyligen krävt att regeringen skall utreda frågan om gränsvärden för narkotika i trafiken.
Väliotsikkoa edeltävä kappale: – – säger Wayne Jones, professor i experimentell alkoholforskning vid rättskemiska avdelningen på *rättsmedicinalverket* i Linköping.
 < *Rättsmedicinalverket* kräver utredning
- (31) Står för tredjedel av energiförsörjningen Vbl 15.6. (11) vo
Teksti: Enligt myndigheterna i Ukraina står *kärnkraften* för en dryg tredjedel av landets energiförsörjning – –.
 [Väliotsikon ja sitä edeltävän väliotsikon välisen tekstijakson alatopiikkina on Ukrainan ydinvoimateollisuus. Tekstitopiikkina on Ukrainan ja EU:n solmima yhteistyösopimus.]
 < *Kärnkraften* står för – –

Sellaiset subjektittomat väliotsikot, joiden skemaattisen muuttujan osoittaa vasta otsikon jälkeinen tekstinosa, eivät muodosta samanlaista ”siltaa” otsikkoa edeltävän ja sitä seuraavan tekstijakson välille kuin esimerkkien 7–31 väliotsikot. Pikemminkin tällaista väliotsikkoa voi verrata porttiin, joka hidastaa lukijan etenemistä tekstissä: vasta portin avattuaan lukija tietää, mitä sen takana piilee. Kyseinen väliotsikkotyyppi ei yhtä selkeästi kuin edellä käsitelty ole osana koko tekstin informaatorakennetta. Otsikon ensisijaisena tehtävänä näyttää olevan lukijan uteliaisuuden herättäminen otsikon jälkeiseen tekstijaksoon. Sen informaatioarvo on usein hyvin pieni. Semanttista kytköstä edeltävään tekstiin ei yleensä ole, ja suhde siihen tekstilauseeseen, johon otsikko näyttää perustuvan, on yleensä huomattavasti skemaattisempi kuin esimerkkien 7–31 otsikoilla. Harvemmin tällainen väliotsikko myöskään esittelee varsinaista alatopiikkia. Tekstuaalisena funktiona tuntuu usein olevan ainoastaan pitkähkön artikkelin ”annosteleminen” sopivanpituisiin jaksoihin. Lieneekö tämä tekstin informaatorakenteen kannalta joskus jopa väkivaltaiselta tuntuva väliotsikon muodostusperiaate syynä siihen, että väliotsikot sittemmin ovat kadonneet eräistä aineis-

toni lehdistä¹²? Seuraavat esimerkit edustavat mielestäni edellä kuvattua väliotsikko-tyyppiä, jonka lähes ainoana tehtävänä tuntuu olevan tekstimassan annostelu pienempiin kokonaisuuksiin:

- (32) Hörde av sig DN 15.4. (C14) vo
Teksti: DN Konsumentens undersökning har också gett en del oväntade effekter. *Tiotalet mäklare* hörde av sig brevledes eller per telefon och erbjöd sina tjänster. De hade sett att bostaden utannonserades privat i tidningen.
 [DN Konsumentin tutkimuksessa vertailtiin tietyn asunnon myyntiä yksityisellä ilmoituksella ja huoneistonvälittäjän avulla.]
- (33) Får tilldelning DN 15.6. (C2) vo
Teksti: På torsdag kväll fattas sannolikt beslut om allmänhetens andel kommer att utökas till 47,5 miljoner aktier. Görs det betyder det att *samtliga som tecknat sig för 50 och 100 aktier* kommer att få tilldelning.
- (34) Står i spetsen SvD 15.4. (6) vo
Teksti: Myndigheten pekar i det sammanhanget ut *Christian Worch* i Hamburg som står i spetsen *för det nynazistiska partiet Nationale Liste*, som för närvarande hotas av partiförbud.
 [Uutisessa kerrotaan, että Saksan äärioikeisto yhä suuremmassa määrin käyttää tietotekniikkaa ja televiestintää jäsenhankinnassa.]
- (35) Nådde inte ut SvD 15.4. (18) vo
Teksti: *Förvaltningen* nådde inte ut *med informationen*, inga sökte bidragen eftersom ingen visste att de fanns, berättar Birgit Nilsson.
- (36) Stannade kvar SvD 15.4. (34) vo
Teksti: Efter slutsignalen stannade *en stor del av publiken* kvar.
 – Vi klarade inte av att gå ut och konfronteras med verkligheten, säger Magnus Hagström [Jalkapallo-ottelun hävinneen Hammarbyn kannattaja]
- (37) Tänker inte tanken i dag SvD 15.6. (28) vo
Teksti: Jag har varit i närheten av Bora i tre år, men *gett upp tanken på att lära känna honom*. Jag gör mitt jobb, det är allt, säger USA:s mittfältare Hugo Perez till USA Today.
 [Artikkeli käsittelee Yhdysvaltain jalkapalloliiton serbialaissyntyistä johtajaa Bora Milutinovicia.]
- (38) Använder ved på egen gård Vbl 15.6. (3) vo
Teksti: Hela 110 uppgav att *den egna gården använder ved som bränsle*.
 [Artikkeli koskee tutkimusta, jossa 150 metsänomistajalta kysyttiin heidän halukkuuttaan toimittaa raaka-ainetta ja sijoittaa pääomaa hakkeella lämmitettävään kaukolämpölaitokseen]
- (39) Bollar fram och tillbaka VN 15.6. (9) vo
Teksti: Vad göra med Hyvä koti-verksamheten –. *Den frågan* bollas mellan olika kommunala instanser.

¹² 22.5.08 tekemäni vertailu osoitti, että väliotsikoista olivat luopuneet suomenkielisistä vain HS, ruotsinkielisistä DN, SvD, ÅU ja Vbl. JT yhdistettiin 23.5.08 Österbottningen-lehteen, ja uudesta Österbottens Tidning -lehdestä puuttuvat väliotsikot.

Esimerkkien 32, 33, 36 ja 38 subjektittomuus on siinä mielessä yllättävä, että tekstistä spesifioituva ”puuttuva subjekti” on kvantifioitu. Otsikoiden keskeisenä sanomana on siis eräänlainen tilastollinen tieto siitä, kuinka kattava otsikon finiittiverbin ilmaisema tapahtuma on. Niinpä esimerkin 38 väliotsikkoon liittyvässä tilanteessa ei sinänsä liene yllättävää, että ”puuta käytetään polttoaineena”, vaan olennaista on nimenomaan se, kuinka suuri osa kyselyyn vastanneista maanomistajista käyttää puuta omalla tilallaan. Esimerkkiin 32 liittyy lisäksi se piirre, että muuttujan identiteetti on sellaisenaan yllättävä, kuten tekstissäkin korostetaan. Tämä väliotsikko on siten hyvin skemaattinen sen pohjana olevaan lauseeseen verrattuna ja hyvin kaukana esimerkeistä 7–31, joiden voidaan katsoa edustavan subjektittomien väliotsikoiden prototyyppiä (siltatyyppin väliotsikot). Esimerkkien 34 ja 37 skemaattisuutta lisää se, että pelkän subjektin lisääminen otsikkoon ei mainittavasti nosta otsikon informaatioarvoa: *Christian Worch står i spetsen; Hugo Perez tänker inte tanken i dag*. Näiden otsikoiden sisältämä ”sanoma” tuntuu otsikoiden jälkeisen tekstin kannalta toisarvoiselta.

Seuraavat subjektittomat väliotsikot sisältävät selvemmin kuin esimerkit 32–39 tällaista informaatiota, vaikkei varsinaisen alatopiikin ilmaisemisesta voitaneakaan puhua:

- (40) Kostar fem miljoner DN 15.4. (D16) vo
Teksti: *En missad elitserieplats* kan kosta minst fem miljoner kronor.
 (Tekstitopiikki: AIK:n ottelu, joka ratkaisee, pääseekö seuraajäkiekon eliittisarjaan)
 < En missad elitserieplats – –
- (41) Fördröjer ärendet DN 15.6. (A10) vo
Teksti: Till ansökan skall *en beskrivning av miljökonsekvenserna av vägarna* göras, vilket naturligtvis fördröjer ärendet ytterligare.
 [Artikkeli koskee kiistaa uuden Öresundin sillan rakentamisesta. Ympäristöseurausten kuvaus koskee siltaan liittyviä uusia maanteitä ja rautateitä.]
 < Beskrivningen av miljökonsekvenserna – –
- (42) Vill stänga Tjernobyl SvD 15.6. (6) vo
Teksti: Enligt myndigheterna i Ukraina står kärnkraften för en dryg tredjedel av landets elenergiförsörjning och därför är president Kravtjuk mycket ovillig att uppfylla *EU:s krav* på att stänga Tjernobyl.
 < EU – –
- (43) Hoppas på stor publik JT 15.6. (16) vo
Teksti: Blir vädret fint hoppas *man* få en stor publikuppslutning.
 (Tekstitopiikki: Lappforsissa järjestettävät laulujuhlat)
 < Man/Arrangörerna – –
- (44) Samlar pengar åt brandkåren VN 15.6. (6) vo
Teksti: *Gunnel Lagus*, som hela sitt liv varit sommargäst på Notholmen, som hennes morfar köpte redan 1912, har startat en insamling för Skåldö FBK – – .
 [Juttu käsittelee Skåldöbladet-nimisen paikallislehden kesäkuun numeroa.]
 < Gunnel Lagus – –

Näistä esimerkeistä lähinnä esimerkin 44 voisi tulkita alatopiikkia ilmaisevaksi. Jutun alaotsikot osoittavat, että kirjoittaja siirtyy referoimaan uutta lehden artikkelia. Varsinaisiksi alatopiikkeiksi hahmottuvat tässä tapauksessa joko artikkelien kirjoittajat (mahd. heidän artikkelinsa) tai artikkeleissa haastateltavat henkilöt (kuten Gunnel Lagus). Väliotsikoiden tehtävänä näyttää lähinnä olevan lyhyesti ja nasevasti poimia jotain olennaista ko. alatopiikista (*Antenn och ölburkar, 16 år i köket, Tillbaka till Rönkulla, Tillökning, Samlar pengar åt brandkåren*). Alatopiikkiin liittyy läheisesti myös esimerkin 42 väliotsikko. EU:n vaatimus Tshernobylin ydinvoimalan sulkemisesta ei kuitenkaan ole ainoa väliotsikon jälkeisessä tekstijaksossa käsiteltävä asia. Siinä kerrotaan myös länsimaiden suunnitelmasta avustaa Ukrainaa uusien maassa rakenteilla olevien ydinvoimaloiden turvallisuuden takaamiseksi. Väliotsikon jälkeinen teksti koskee siten laajemminkin Ukrainan ydinvoimateollisuutta, eikä väliotsikko yksiselitteisesti ilmaise alatopiikkia. Artikkelin informaatorakenne ei muutenkaan ole sillä tavalla yksinkertainen, että siinä erottuisi selkeitä alatopiikkeja. Ukrainan ydinvoimateollisuus on tekstissä ylipäättään voimakkaasti esillä jo alaotsikosta lähtien (*Säkrare kärnkraft villkor för avtal*), ja myös EU sopimuksen toisena osapuolena tietenkin mainitaan tekstin eri kohdissa. Silti tässäkin tapauksessa vasta väliotsikon jälkeinen tekstijakso osoittaa yksiselitteisesti, että väliotsikon skemaattisen muuttujan elaboraatioksi on ajateltu nimenomaan EU.

Pääotsikoiden ja väliotsikoiden ohella subjektittomuutta esiintyy ruotsinkielisessä aineistossa, tosin harvoin, myös alaotsikoissa (5 esiintymää) ja kuvatekstien otsikoissa (15).

Alaotsikoiden subjektittomuus on siinä mielessä hyvin selkeä ilmiö, että skemaattisen muuttujan aina osoittaa yllä oleva pääotsikko. Otsikoiden lähekkäisyydestä huolimatta tässäkin tapauksessa ei ole kyse rinnasteisista lauseista, joten ei ole syytä puhua ellipsisistä. Samoin kuin väliotsikoiden myös alaotsikoiden skemaattisen muuttujan voi osoittaa mikä ylemmän otsikon osarakenne tahansa (vrt. esim. 14–16):

(45)	Jagas av tre allsvenska klubbar
P: <i>Lilienberg</i> på väg hem?	Abl 15.4. (33)	ao
(46)	Förbjöd personal att tala med pressen
P: JO-kritik mot <i>S:t Eriks rektor</i>	DN 15.6. (D4)	ao
(47)	Beställer naturgaseldat kombiverk för
8 miljarder kr till provinsen Lumut
P: <i>Malaysia</i> ger ABB kraftorder	SvD 15.4. (N2)	ao
(48)	Registrerade inte erbjudande hos
finansinspektionen
P: Bristande information blir böter för <i>OTC-bolag</i>	SvD 15.4. (N2)	ao
(49)	Avgjorde för Jokerit med spektakulärt mål
i förlängningen
P: <i>Janecky</i> satte punkt för årets hockeyfinal	Vbl 15.4. (12)	ao

Myös **kuvatekstin otsikon** subjektittomuus on yleensä helposti tulkittavissa. Tyypillisesti tällainen otsikko liittyy kuvaan, jossa näkyvä henkilö on otsikon ilmaiseman prosessin skemaattinen muuttuja. Tällaisissa tapauksissa kyseinen henkilö on useimmiten samalla tekstitopiikki:

(50)	Tycker om telefoner
< Teliás nya chef Lars Berg --	Abl 15.4. (19)	kuv
(51)	Tar befälet
< (Den svenske flyghjälten) Sven Lampell -- (över Röda korssets
hjälparbete i Rwanda)	DN 15.4. (A5)	kuv
(52)	Kämpar vidare
< Ragni Eriksson -- (för att bli av med soptippen
i Ödanböle)	Ål 15.6. (1)	kuv

Näiden esimerkkien tapauksissa kuvassa esiintyvä henkilö on sekä kuvatekstin toipiikki että koko artikkelin tekstitopiikki. Kuvatekstin otsikon skemaattisella muuttujalla on siis tavallaan peräti kolme ilmaisijaa: tekstitopiikki, joka näissä tapauksissa käy ilmi jo pääotsikosta tai alaotsikosta, itse kuva ja lisäksi kuvateksti. Nämä antavat kuitenkin hyvin erilaisia vihjeitä muuttujasta. Kuva sellaisenaan kertoo vain, että kuvassa esiintyvä (lukijalle mahdollisesti täysin tuntematon) henkilö on muuttuja, jolloin lukija tietenkin pystyy mielessään täydentämään otsikkolauseen skemaattisella subjektilla, esim. *Denna kvinna kämpar vidare* (esim. 52). Lukijahan saattaa vilkaista kuvaa jo ennen itse jutun tai edes pääotsikon lukemista, ja tällöin kuvatekstin otsikon tulkinta täsmentyy kuvatekstin avulla: *Ragni Eriksson tänker fortsätta sin kamp mot soptippen i Ödanböle*. Kuvateksti kokonaisuudessaan erillisenä tekstinä toimii siten samalla tavalla kuin esimerkkien 40–44 väliotsikot niitä seuraavine tekstijaksoineen. Tarkasteltuina osana koko artikkelia esimerkkien 50–52 kuvatekstien otsikot kuitenkin pikemminkin rinnastuvat esimerkkien 7–12 ja 22–23 väliotsikoihin, joiden skemaattisen muuttujan osoittaa pääotsikko tai alaotsikko. Silloin, kun tekstistä erottuu selkeä tekstitopiikki (esimerkiksi pääotsikon osoittamana), tuntuisi aiheelliselta olettaa, että lukija ensisijaisesti tulkitsee subjektittoman alemman otsikon (alaotsikon, väliotsikon, kuvatekstin otsikon) skemaattiseksi muuttujaksi juuri tekstitopiikin. Kuten edellä olen todennut, muuttuja ei silti aina määräydy tällaisen (sinänsä loogiselta tuntuvan) päättelyn perusteella. Esimerkkien 50–52 tapauksessa tulkintaa kuitenkin helpottaa se, että kuvatekstin otsikko itse asiassa on pääotsikon tai alaotsikon (esim. 51) skemaattisempi versio: *Hallå Teliás nye chef, vem är du?* (esim. 50); *Sven Lampell flygs in för att leda Röda korssets hjälpinsatser* (51); *Ragni i kamp mot soptipp* (52). Kuvan esittämän henkilön yhdistäminen otsikoissa esitettyyn tekstitopiikkiin eli artikkelin “päähenkilöön” saa vahvistusta siitä, että kuvat on sijoitettu pääotsikon välittömään läheisyyteen.

Seuraavien kuvatekstin otsikoiden skemaattinen muuttuja ei ole sama kuin koko artikkelin tekstitopiikki. Näissäkin tapauksissa on kiistatonta, että muuttuja on kuvan esittämä henkilö, mutta kielellisesti muuttuja spesifioituu vasta kuvatekstin perusteella. Tämä muuttuja on samalla eräänlainen alatopiikki. Kuvateksti luonnehtii eri tavoin kuvan esittämän henkilön suhdetta tekstitopiikkiin:

- (53) *Flaggar för Italien* Abl 15.6. (29) kuv
Teksti: *Giuseppe Signori*, som av många hoppas bli VM:s skyttekung, är i lektagen med italienska flaggan i händerna.
 (Tekstitopiikki: Edessä olevat jalkapalloilun MM-kisat)
- (54) *Vill inte fördröja brobeslut* DN 15.6. (A10) kuv
Teksti: *Olof Johansson* står nu som ledare för ett mycket splittrat centerparti inför beslutet om Öresundsbron, som regeringen förväntas fatta nu på torsdag.
 (Tekstitopiikki: Kiistellyn Juutinrauman sillan ympäristövaikutukset)
- (55) *Talar fritt* DN 15.6. (B14) kuv
Teksti: Det är bra att kunna tala fritt tycker *Ludmil Natschev*, till vänster. Men vi vet ju inte om vi får ett jobb eller om vi studerar rätt saker.
 (Tekstitopiikki: Bulgarian koulujärjestelmän muutokset)

Esimerkkiin 54 liittyvässä kuvassa esiintyvällä Olof Johanssonilla on ympäristöministerinä keskeinen rooli suunnitellun sillan ympäristövaikutusten tutkinnassa. Kuvatekstin otsikkoon sisältyvä väite esiintyy sinänsä itse leipätekstissä, mutta ei nouse esiin erityisen korosteisena asiana. Se ei myöskään esiinny kuvatekstissä. Otsikkoa voitaneen pitää otsikonlaatijan tiivistelmänä artikkelin (oikeastaan viiden samaa aihetta käsittelevän artikkelin) Johanssonia koskevasta osuudesta: Johansson ilmoittaa, että hän haluaa kiirehtiä siltapäätöstä mutta että sillan ympäristövaikutukset on selvitettävä. Esimerkin 55 tapauksessa kuva teksteineen tekee Ludmil Natschevista eräänlaisen irrallisen alatopiikin; tekstissä häntä ei mainita. Teksti jakautuu muutenkin eräänlaisiin alatopiikkeihin haastateltujen henkilöiden (oppilaiden, opettajien) mukaan. Kuvatekstin otsikko voidaan tulkita geneerisesti: Ludmil Natschev edustaa bulgariaalaista koululaista. Esimerkki 53 on erikoistapaus: kuvaan ei liity varsinaista artikkelia. Kuva on osana kokonaisuutta, jossa on neljä kuvaa teksteineen. Kuvien yläpuolella on eräänlainen pääotsikko, joka skemaattisesti viittaa alkamassa oleviin jalkapallon MM-kisoihin: *2 dagar kvar [till VM i fotboll]*. Kuvatekstit muodostavat tavallaan omat erilliset tekstinsä, ja niiden otsikoita voisi myös pitää pääotsikkoina. Iltapäivälehti Abl:n otsikointi poikkeaa yleisemminkin kaikkien muiden aineiston lehtien otsikoinnista. Suomenkielisen aineiston iltapäivälehdessä IS:n otsikointi on sen sijaan hyvin samankaltaista kuin aamulehtien. Abl:ssa on usein vaikea tehdä selvää eroa pääotsikon, alaotsikon, väliotsikon ja kuvatekstin otsikon välille.

Seuraavat esimerkit ovat aineiston ainoat subjektittomat kuvatekstin otsikot, joihin liittyvä kuva ei esitä henkilöä:

- (56) Togs för irakiska DN 15.4. (A10) kuv
Kuvateksti: Två helikoptrar av denna typ, UH-60L Blackhawk, sköts ned av amerikanskt stridsflyg.
P: USA-plan sköt ned sina egna
ao: Två helikoptrar nedskjutna över Irak
- (57) Öppnas nu ÅI 15.6. (11) kuv
Kuvateksti: Huvudbyggnadens vackra rum kan snart öppnas för allmänheten.
 (Tekstitopiikki: Eckerön posti- ja tullitalo)

Esimerkin 57 otsikko muistuttaa esimerkin 55 otsikkoa siinä mielessä, että kummasakin kuvan esittämä olio (henkilö, huone) edustaa laajempaa kokonaisuutta. Esimerkin 55 (ilmeisesti sattumanvaraisesti valittu) nuorukainen edustaa tämän päivän bulgarialaista koululaista: *(Han) talar fritt ~ (Nu) talar (de bulgariska skoleleverna) fritt*. Esimerkkiin 57 liittyvä kuva esittää postilaitokselta Ahvenanmaan maakunnan omistukseen siirtyneen Eckerön postitalon päärakennuksen yhtä huonetta. Postitaloa ollaan nyt avaamassa yleisölle: *(Detta rum) öppnas nu ~ (Posthuset) öppnas nu (för allmänheten)*. Esimerkin 56 otsikon suhde kuvan olioon ja myös itse kuvatekstiin poikkeaa edellä kuvatusta. Otsikon skemaattisen muuttujan osoittaa tässä tapauksessa alaotsikko (*två helikoptrar*). Otsikon varsinainen väittämä esiintyy tekstissä, mutta ei kuvatekstissä. Kuvatekstin otsikko on siten skemaattinen tiivistelmä tekstissä esiintyvistä lauseista, ja vain itse kuvateksti kertoo lukijalle, ettei kuva esitä otsikkolauseen muuttujaa sellaisenaan, vaan ainoastaan sen edustaman tyypin toista, umpimähkäistä edustajaa.

Aineiston ainoa eksistentiaalilauseeseen skeemaa noudattava subjektiton fragmentti on seuraava suomenkielinen väliotsikko:

- (58) Avaruudessa tapahtuu AL 15.4. (19) vo

Otsikolla ei ole minkäänlaista vastinetta otsikonjälkeisessä tekstijaksossa, eikä sana *avaruus* (eikä myöskään sen kantasana *avara*) esiinny koko tekstissä. Artikkelin on jazzkonsertin arvostelu. Väliotsikko lienee tulkittava metaforiseksi (*musiikin avaruudessa?*), mahdollisesti myös pieneksi sanaleikiksi. Arvostelija ylistää muusikoiden laajaa (avaraa?) kokemusta eri musiikkilajeista sekä esityksen monipuolisuutta (”avaraa otetta?”). Otsikonlaatijalla on saattanut olla mielessä myös fraasinomainen ilmaustyyppi ”X:ssä tapahtuu”. Tätä ilmaustyyppiä käytetään mm. lehtien tapahtumakalenterien vinjetinkaltaisena pääotsikkona, vrt. *Taiteessa tapahtuu ~ Lähiaikojen taidetapahtumia*.

Seuraava taulukko osoittaa subjektittomien otsikkofragmenttien määrän ruotsin- ja suomenkielisessä aineistossa. Olen jakanut nämä fragmentit alaryhmiin sen perusteel-

la, mikä otsikon asema on koko tekstissä (er, P, ao jne.) sekä sen, edustaako fragmen-
tin subjektin skemaattisuus silta- vai porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta.

Taulukko 2. Subjektittomat fragmentit.

Ruotsi:	siltat.	porttit.	Ru yht.	Suomi:	siltat.	porttit.	Su yht.
vo	85	55	140		9		9
P		16	16			1	1
ao	5		5		1		1
kuv	13	2	15				
Yhteensä	103	73	176		10	1	11

Kuten edellä esimerkkien 50–57 yhteydessä olen todennut, kuvatekstin otsikon sub-
jektin skemaattisuus on usein kompleksisempaa kuin muiden otsikoiden, koska itse
kuva eri tavoin vaikuttaa tulkintaan. Tällaisenkin otsikon tekstifunktion täydellinen
ymmärtäminen kuitenkin edellyttää joko edeltävästä tekstinosasta (ylemmät otsikot¹³,
ingressi, leipäteksti) tai itse kuvatekstistä saatavaa tietoa.

4.2 Objekti puuttuu

Jakson 4.1 subjektitonta tyyppiä enemmän tulkintaongelmia aiheuttaa tyyppi, joka on
skemaattinen primaarin tai sekundaarin kiintopisteen (tai molempien) suhteen. Tässä
jaksossa tarkastelen fragmentteja, jotka ovat kiintopisteen osalta skemaattisia transi-
tiivilauseita ja joissa skemaattisuus siten syntaktisesti ilmenee objektin puuttumisena.
Transitiiviverbi on joko kaksipaikkainen (4.2.1) tai kolmipaikkainen (4.2.2).

4.2.1 *Kaksipaikkainen verbi*

Prototyyppeissä objektittomien fragmenttien kategoriassa lienee pidettävä niitä otsi-
koita, joissa esiintyvä transitiiviverbi on kaksipaikkainen. Nämä ovat kyseisessä ka-
tegoriassa myös selvänä enemmistönä (ruotsi 47/64, suomi 73/93).

¹³ Otsikoiden voidaan nähdä muodostavan niiden tekstiaseman mukaisen hierarkian: er, P, ao, vo,
kuv. Käytän otsikoiden keskinäisiä tekstisuhteita kuvaavina termejä **ylemmät otsikot** ja
alemmat otsikot. Ensin mainitulla tarkoitetaan pääotsikkoa sekä sitä mahdollisesti eri tavoin
täydentäviä otsikoita: esiriviä, joka kirjoitetaan pienemmällä kirjasinkoolla pääotsikon yläpuo-
lelle, sekä alaotsikkoa, joka sekin kirjoitetaan pienemmällä kirjasinkoolla mutta otsikon alapuo-
lelle. Alaotsikko saattaa usein olla lausemaisempi (jopa virkkeenomainen päälauseineen ja
sivulauseineen) ja enemmän yksityiskohtia sisältävä kuin pääotsikko. Ylempiin otsikoihin
viittaaminen on usein tarpeellista silloin, kun pohditaan alempien otsikoiden (vo, kuv) skemaat-
tisuutta (ks. esim. jaksoja 4.1–4.2).

(59)	Vem ska välja? <-- de svenskar som ska få toppjobben i EU	DN 15.4. (A7)	vo
(60)	Anställda köper <-- aktier (i det egna bolaget)	SvD 15.6. (N1)	vo
(61)	Ulkomaalaiset eivät helpota <-- alan yritysten ahdinkoa	AL 15.6. (16)	vo
(62)	Siwa avaa Lapinlahdella <-- myymälän	SS 15.6. (14)	P
(63)	Tapio Nurminen avasi voitolla <-- turnauksen --	Karj 15.6. (22)	P
(64)	Veitsiluoto laajentaa taidekartonkeihin <-- tuotevalikoimansa --	Kal 15.6. (3)	P
(65)	Piffens B-flickor avslutade med förlust <-- FM-serien i handboll --	ÅU 15.4. (19)	P
(66)	Tesoman pankki ei palvele! <? -- asiakkaitaan	AL 15.4. (4)	P
(67)	Zyskowicz sai selittää <-- kannanottoaan	Ilkka 15.6. (13)	vo
(68)	VR kuljetti voitolla <? -- tavaraa --	KP 15.4. (10)	P

ISK (s. 453) korostaa, että verbien transitiivisuus on suhteellista ja että monet verbit esiintyvät joskus objektillisina, joskus objektittomina. Objektittomien fragmenttien kuvauksessa onkin nähdäkseni olennaista tutkia, johtuuko otsikon objektittomuus itse verbin luonteesta vai otsikon asemasta tekstissä.

Samoin kuin skemaattisen muuttujan (jakso 4.1) myös skemaattisen primaarin kiintopisteen voi eri tavoin osoittaa otsikkoa edeltävä teksti, mikäli on kyseessä väliotsikko. Esimerkeissä 59–60 tekstitopiikki antaa kehyksen väliotsikon ilmaisemalle prosessille: taistelu Ruotsin hyväpalkkaisista EU-viroista (esim. 59), valtiollisen lääkeyrityksen Pharmacian yksityistämiseen liittyvä osakkeiden myynti (60). Jo pääotsikko alaotsikkoineen antaa kummassakin tapauksessa melko selvän vihjeen otsikoiden verbien oletetusta objektista¹⁴:

- (59') **P:** Kamp om tusen *jobb i EU*
ao: Politikerna oense om *vilka som ska ha de mycket välavlönade tjänsterna*
- (60') **P:** Populär privatisering
ao: 500 000 har tecknat sig för *aktier i Pharmacia*

¹⁴ Heittomerkki otsikon numeroon liitettynä (esim. 59') merkitsee, että kyseessä on rakenne, joka jotenkin liittyy kyseisen numeron saaneen otsikkoesimerkin analyysiin. Käytän samaa merkintätapaa siitä riippumatta, onko kyseessä oma ehdotukseni otsikon spesifioimiseksi, otsikkoon liittyvä saman artikkelin lause tai tekstikatkelma tai, kuten esimerkkien 59–60 tapauksessa, artikkelin ylempi otsikko. Joissakin tapauksissa tällaisia rakenteita (esimerkiksi tulkintavaihtoehtoja) on useitakin, ja tällöin numeroin ne heittomerkkien määrällä: 59', 59'', 59''' jne. Jos esitän otsikolle käännosehdotuksen, merkitsen sen numeroon liitetyllä kohdekielen lyhenteellä, esim. 59su.

Näissä tapauksissa lukija voi edeltävän tekstin (tai jopa pelkästään ylempien otsikoiden) perusteella ainakin aavistaa, mikä nominilauseke voisi elaboroida otsikon skemaattisen kiintopisteen. Lopullisesti skemaattinen otsikko yleensä spesifioituu vasta sen jälkeisestä tekstistä:

(59'') *Vad striden gäller är förstås vem som till sist får avgöra vilka svenskar som ska ha jobben i EU – –.*

(60'') *Av Pharmacias drygt 6000 anställda i Sverige har drygt hälften tecknat sig för köp i det egna företaget.*

Tällainen ”tekstuaalinen skemaattisuus”, joka perustuu otsikkoa edeltävän tekstin osan antamaan informaatioon ja sitoo otsikon koko tekstiin ellipsiä muistuttavalla tavalla (ks. 3.4.2), näyttää kuitenkin olevan harvinaisempaa objektittomissa kuin subjektittomissa otsikoissa. Tätä eroa pohdittaessa on syytä muistaa, että subjekti muodostaa kaksipaikkaisen verbin sisältävissä lauseissa selvästi avoimemman luokan kuin kiintopistettä ilmaiseva objekti (tai adverbialitädennys). Muulla tavoin kuin edeltävän tekstin avulla spesifioituvan skemaattisen otsikon tulkinnan voisi siten olettaa olevan helpompaa, kun skemaattisuus koskee objektia: vaihtoehtoja on yleensä vähemmän. Joihinkin verbeihin voidaan liittää vain tietty objekti tai muutama harva, jolloin voidaan puhua verbin ja kakkosargumentin välisestä kollokaatiosta (ks. Lewis 2000: 132–136; Svensén 2004: 206–238). Myös kuvailmaukset syntyvät usein verbin ja objektin muodostamasta lausekkeesta. Tällaiset vakiintuneet fraasit ja idiomit ilmaistaan esimerkiksi sanakirjoissa infinitiivilausekkeina, mikä merkitsee juuri sitä, että subjekti on niissä variaabeli (ks. Vahtera 2000: 56–63):

vidta åtgärder
idka en näring
idka utpressning
fatta beslut

ryhtyä toimenpiteisiin
harjoittaa elinkeinoa
harjoittaa kiristystä
tehdä päätöksiä

Toisaalta sellaiset kaksipaikkaisen verbin fraasit, jotka perustuvat vakiosubjektiin ja ”avoimeen” objektiin (esim. ***hukka perii jonkun***) ovat harvinaisempia (ks. ISK: 447).

Edellä esitetyn perusteella voisi olettaa, että subjektikategorian avoimuus objektikategoriaan verrattuna selittäisi sen, että sellainen fragmentti, jonka skemaattisuus perustuu edeltävän tekstin antamaan informaatioon, on selvästi yleisempi subjektittomien ryhmässä kuin objektittomien ryhmässä. Kaikesta huolimatta objektin puuttuminen otsikosta näyttää hyvin harvoin perustuvan kollokaatioon. Sen sijaan se saattaa, samoin kuin subjektin puuttuminen (vrt. esim. 32–39) perustua siihen, että skemaattinen osarakenne spesifioituu otsikon jälkeisestä tekstijaksosta. Tekstin koheesion kannalta tällainen otsikko ei toimi esimerkkien 59–60 kaltaisena, ellipsiin verrattavana ”siltana”, joka sitoo otsikon ja sitä seuraavan tekstijakson edeltävään tekstiin. Vertasin

jaksossa 4.1 tällaista otsikkoa pikemminkin porttiin, jonka avattuaan lukija tutustuu uuteen asiaan. Tätä tyyppiä edustavat esimerkit 61–64. Tosin esimerkin 61 tapauksessa jo pääotsikon (*Matkailun näkymät ovat ankeat*) voi katsoa luovan eräänlaisen **tulkintapohjan**¹⁵ otsikon skemaattiselle objektille. Tässäkin kuitenkin vasta otsikon jälkeinen teksti tarjoaa sen nominilausekkeen, joka luontevasti sopii spesifioimaan otsikon: *Koska ulkomaalaisten osuus hotelliyöpymisistä on vain noin neljännes ja ravintolapalvelujen käytöstä alle kymmenen prosenttia, tulee alan yritysten ahdinko ulkomaisten matkailijoiden lisääntymisestä huolimatta jatkumaan.*

Myös esimerkin 64 otsikon skemaattinen objekti spesifioituu otsikkoa seuraavassa tekstijaksossa. Esimerkkien 62–63 otsikoilla ei ole tekstissä suoraa spesifistä vastinetta, mutta tästä huolimatta teksti antaa otsikon täydentämiseen olennaista tietoa: *Tradeka avaa juhannusviikolla Lapinlahdella uuden päivittäistavaroiden Siwa 2000 – myymälän* (esim. 62). Mahdollinen otsikon tulkinta on siis, että tunnettu myymäläketju (Siwa) avaa Lapinlahdella myymälän. Vaihtoehtoinen tulkinta voisi olla, että tunnetusta kuvakielisestä ilmauksesta on jätetty ”itsestään selvä” objekti pois: *Siwa avaa ovensa* (~ aloittaa toimintansa). Kun teksti kuitenkin hahmottaa muuttujaksi (subjektiksi, myös tekijäksi eli ”avaajaksi”) Tradekan, tuntuu mahdolliselta, että otsikosta heijastuisi esimerkiksi englannin *open*-verbille mahdollinen intransitiivinen käyttö (”avautua”). Samankaltainen analyysi voidaan esittää esimerkin 63 otsikolle siitä huolimatta, että kyseessä on *avata*-verbin toinen merkitysvariantti. Tekstissä otsikkoa lähinnä vastaava virke sisältää aivan toisen verbin (*aloittaa*): *Tapio Nurminen aloitti selkeällä voitolla tenniksen Satelliittisarjan Joensuun osakilpailun tiistaina*. Otsikkoa voidaan pitää tämän virkkeen skemaattisena parafrasina. Tämäkin *avata*-verbin esiintymä muistuttaa sellaisia tapauksia, joissa englannin *open*-verbi (ja myös ruotsin *öppna*-verbi) esiintyy intransitiivisena tai ainakin objektittomana merkityksessä ”aloittaa oma osuutensa tietyssä tilanteessa, esimerkiksi urheilukilpailussa tai -turnauksessa”). Myös esimerkin 64 verbin *laajentaa* voisi olettaa heijastavan vastaavan englannin ja ruotsin verbin vaihtoehtoista intransitiivista käyttöä, vrt. engl. *expand* tr/itr (ks. esim. WEUD), ru *expandera* tr/itr (NEO). Suomen *laajentaa*-verbille eivät sanakirjat kuitenkaan esitä vaihtoehdoksi intransitiivista käyttöä (esim. PS).

Vielä selkeämmin lähinnä englannin kielelle ominainen saman verbin vaihtoehtoisen transitiivisuuden ja intransitiivisuuden heijastuminen ruotsin ja suomen kieleen näkyy

¹⁵ Termiä **tulkintapohja** käyttää ISK deiksistä ja anaforaa käsittelevässä luvussa. ISK:n mukaan tarkasti erotettavan kielellisen korrelaatin esiintyminen tekstissä ei ole ilmauksen anaforisen käytön välttämätön ehto: ”Pikemminkin on ajateltava niin, että pronominin esiintymä saa vastaanottajassa liikkeelle hakuprosessin: mahdollisen tarkoitteen oletetaan olevan tavalla tai toisella tunnistettavissa tai pääteltävissä kontekstin perusteella. Konteksti, jonka nojalla päätelmä tehdään, on pronominin tulkintapohja.” (ISK: 1367).

sälja- ja *myydä-*verbien lisääntyvässä intransitiivikäytössä. Aineistoni sisälsi yhden otsikon, jossa *sälja-*verbin intransitiivisuus on mielestäni kiistaton:

- (69) ”Fettsnålt” säljer sämre SvD 15.6. (N11) P
Teksti: *Fett- och sockerfattig mat* har under de senaste tio åren varit ett starkt försäljningsargument i USA. – – . Men nu verkar köpmönstret svänga inom livsmedelshandeln. – – . Försäljningen av biff ökade t ex i fjol med 7 procent medan *dietläsk* minskade.

Toisin kuin esimerkkien 62 ja 64 *avata-* ja *laajentaa-*verbeille esimerkin 69 *sälja-*verbille ei tässä voi edes ajatella transitiivista tulkintaa: Subjekti *fettsnålt* viittaa vähärasvaisiin ruokiin (tekstin perusteella oikeastaan sekä vähärasvaisiin ruokiin että sokerittomiin virvoitusjuomiin), ja tällainen elotontarkoitteinen substantiivi on mahdoton transitiivisen *sälja-*verbin subjektina. Tässä tapauksessa on kyse tuotteen menekistä, ja *sälja-*verbi voitaisiin parafrasistaa intransitiivisella *gå åt* -ilmauksella (’Vähärasvaisten ja sokerittomien elintarvikkeiden menekki/myynti on heikentynyt’). Koska transitiivinen tulkinta tässä tapauksessa on mahdoton, esimerkin 69 otsikkoa ei myöskään ole syytä pitää (edes vaihtoehtoisesti, kuten esimerkkejä 62 ja 64) fragmenttina: se edustaa omaksumieni kriteerien mukaan täydellisten lauseiden tyyppiä.

Kuten edellä olen todennut, funktioltaan tekstuaalisimpia ovat sellaiset fragmentit, joiden skemaattisuus perustuu edeltävän tekstijakson tai ylempien otsikoiden antamaan informaatioon. Erityisesti tällaisten fragmenttien kuvaukseen soveltuu mielestäni termi tulkintapohja, koska artikkelin alkuosat (ylemmät otsikot, ingressi) eivät aina varsinaisesti sisällä sitä lauseketta, joka spesifioi skemaattisen väliotsikon. Usein esimerkiksi pääotsikko luo juuri melko väljän tulkintapohjan, ja vasta myöhempi tekstinosa (alaotsikko, ingressi, väliotsikkoa edeltävä tai sitä seuraava tekstijakso) varsinaisesti esittelee sen konstituentin, joka spesifioi väliotsikon (ks. esim. jakson 4.1 eri tyyppisiä ja esimerkkiä 61). Rinnastusta anaforiin ilmauksiin ei liene termistönkään osalta syytä viedä tämän pidemmälle. Anafora ja siihen läheisesti liittyvä ellipsi koskevat tekstinsisäisten peräkkäisten lauseiden välisiä viittaussuhteita, kun otsikot kaikesta huolimatta ovat tekstin irrallisempia aineksia. Siksi en esimerkiksi otsikoiden yhteydessä puhu korrelaatista: ’korrelaatti’ on samaviitteisyyteen liittyvä käsite. Tosin ISK:ssa esiintyy myös käsite ’nolla-anafora’, mutta tätäkään ei ole syytä liittää fragmentteihin: ISK:n mukaan nolla-anafora ”on pitkälti samaa kuin subjektin (ja objektin) ellipsi” (ISK: 1370), ja valitsemani näkemyksen mukaan fragmentti ja ellipsi ovat eri ilmiöitä (ks. jaksoa 3.4.2).

Erotukseksi esimerkkien 59–64 **tekstuaalisista** (eli tekstin perusteella spesifioituviista) fragmenteista esimerkkien 65–68 fragmenttien skemaattisuutta voitaisiin kutsua **tilannesidonnaiseksi** tai **tilanteiseksi**. Kuten ISK:ssa (s. 453) todetaan, verbit, jotka yleensä esiintyvät objektin, adverbialitädennyksen tai molempien kanssa eli ovat

luontaisesti kaksi- tai kolmipaikkaisia, voivat vaihtelevassa määrin esiintyä myös ilman näitä täydennyksiä. ISK:n mukaan täydennyksen puuttuminen voi mm. perustua siihen, että täydennyksen tarkoitteen laatu on yhteydestä selvä. Tähän tuntuu usein perustuvan urheilusivujen otsikoiden skemaattisuus. Ne ovat usein semanttisesti minimaalisia eli maksimaalisen skemaattisia: lukijoiden oletetaan tietyn urheilijan tai urheiluseuran nimen perusteella tietävän, mistä lajista on kyse. Esimerkin 65 pääotsikko ei sellaisenaan sisällä mitään viitteitä siitä, mistä lajista on kyse. Otsikon jälkeinen teksti kyllä osoittaa kyseisen lajin, mutta otsikon sisältämällä (skemaattisella) väittämällä ei ole tekstissä suoraa vastinetta: *I sin sista FM-seriematch i **handboll** för flickor mötte PIF på hemmaplan HIFK.*

Myös esimerkin 63 skemaattisuuden voidaan vaihtoehtoisesti olettaa perustuvan tilannesidonnaisuuteen. Yleisemminkin lienee hyväksyttävä se, ettei fragmenttien skemaattisuus aina ole yksiselitteisesti tulkittavissa. Esimerkin 63 skemaattisuuden voidaan sanoa motivoituvan sekä tekstuaalisesti että tilanteen perusteella. Tällainen kategoriarajojen sameus korostuu erityisesti kvasifragmentti-luokkaan lukemieni otsikoiden tulkinnassa.

Selvemmin tilanteista skemaattisuutta edustavat esimerkkien 66–67 otsikot. Otsikoiden sisältämä verbi ei kummassakaan tapauksessa esiinny itse tekstissä. Esimerkki 66 on yleisönosastokirjoituksen otsikko. Kirjoittaja purkaa kirjoituksessa pettymystään kyseisessä pankissa saamaansa kohteluun, ja otsikko saa lähinnä tulkinnan ”Tesoman pankki ei palvele asiakkaitaan”. Vastaavasti lukija saattaa esimerkin 67 tapauksessa vain epäsuorasti, tilanteen perusteella, päätyä tulkintaan ”Zyskowicz sai selittää kannanottoaan (tiettyyn kysymykseen)”. Esimerkin 68 skemaattisuuden voisi ISK:n sanoin selittää johtuvan siitä, että ”täydennyksen laatu on yhteydestä selvä” (ISK: 453). VR:n kalustolla kuljetetaan kuitenkin sekä ihmisiä että tavaraa. Tekstin perusteella tässä täsmällisin tulkinta olisi juuri *VR kuljetti tavaraa voitolla*, koska artikkelin mukaan edellisen vuoden henkilöliikenne oli VR:lle tappiollinen, kun taas tavarakuljetuksissa saavutettiin jopa kaikkien aikojen ennätys.

Esimerkkiä 66 voidaan pitää myös **geneerisenä**. Vilkuna (1992) kutsuu kadonneen henkilön (missing person) lauseiksi (MP-lauseiksi) sellaisia lauseita, joissa jokin henkilötarkoitteinen konstituentti jää kokonaan edustumatta. Vilkunan mukaan tällaiset lauseet saavat ensisijaisesti geneerisen tulkinnan. ”Geneerisellä nollalla” on yleensä subjektin tehtävä, mutta se voi olla myös objektina. (mt. 166–171.) Koska esimerkin 66 otsikkoon liittyvä teksti ei spesifioi prosessin kiintopistettä, otsikko saa geneerisen tulkinnan: ”Tesoman pankki ei palvele asiakkaitaan (~ ketään, joka sattuu sen asiakkaaksi)”.

Myös seuraavat esimerkit ovat geneerisiä MP-lauseita:

(70)	”Lönerörelsen kan överraska”	DN 15.6. (C2)	P
(71)	Kiinteä omaisuus kiinnostaa	Ilkka 15.4. (20)	P

Vilkuna toteaa havainneensa, että kadonneen henkilöobjektin lauseet ovat usein tyyppiä, jossa verbi ilmaisee ”jotain mikä olennaisesti vaikuttaa objektin potentiaaliin tarkoitteeseen” (Vilkuna 1992: 169). Hänen mukaansa tyypillisesti tällaisia verbejä ovat tunnetilan aiheutusta merkitsevät verbit. Tämä havainto tukee esimerkeille 70–71 oletamaani geneeristä tulkintaa: *A saattaa yllättää monet (~ kaikki)* (esim. 70); *A herättää yleistä kiinnostusta* (71).

4.2.2 *Kolmipaikkainen verbi*

Otsikot, joiden finiittiverbi on kolmipaikkainen ja joiden syntaktisesta rakenteesta puuttuu objekti, edustavat aineistossani kahta syntaktista tyyppiä. Kummassakin kielessä esiintyy tyyppi, jossa skemaattista primaaria kiintopistettä edustaa (puuttuva) objekti ja sekundaaria kiintopistettä (ilmipantu) adverbiaalitäydennys. Tällaisia otsikoita oli ruotsinkielisessä aineistossa 8, suomenkielisessä 20. Enemmistö näistä edustaa tekstuaalista skemaattisuutta, eli fragmenttityyppiä, jonka skemaattisuus spesifioituu itse tekstistä:

(72)	Sdp irvi mitättömäksi ja suuruudenhulluksi	TS 15.6. (7) SS 15.6. (11)	er ao
(73)	Kuningas vei Ericssonin tehtaalle	Kal 15.4. (14)	vo
(74)	Roland Nilsson jämför med Italien-90	DN 15.6. (D16)	ao
(75)	Venäjä kehotti hyväksymään Bosnian jaon	KP 15.6. (9)	P
(76)	Kozyrev varoitti purkamasta aseidenvientikieltoa	KP 15.6. (9)	ao
(77)	Pietarsaari maksaa Ekoroskille	KP 15.4. (5)	P

Esimerkin 72 täydentävät otsikot (er, ao) spesifioituvat pääotsikosta: *Suuttunut Aho kytki hallituksen luottamuksen ja EU-jäsenyyden*. Vaikka TS:n ja SS:n artikkelit ovat muuten täysin identtiset, lehtien otsikonlaatijat ovat valinneet eri strategian pääotsikon ja täydentävän otsikon semanttiselle kytkökselle. SS:n ratkaisu tuntuu ”normaalilta” tekstin informaatorakenteen kannalta. Pääotsikon voidaan katsoa jotakuinkin ilmoittavan artikkelin tekstitopiikin (pääministeri Ahon rooli Suomen EU-jäsenyyttä valmisteleavassa prosessissa). Pääotsikkoa välittömästi seuraavan alaotsikon skemaattisen primaarin kiintopisteen elaboroijaksi on siten helppo olettaa juuri Ahoa. Mikäli elaboroijaksi kuitenkin osoittautuisi jokin muu, myöhemmin tekstissä mainittava NP, alaotsikko tuntuisi suorastaan harhaanjohtavalta. TS:n ratkaisu tuntuu toissijaiselta siinä mielessä, että lukija, joka aloittaa lukemisen esirivistä, saa aluksi tapahtumasta

hyvin skemaattisen kuvan, joka täsmentyy vasta pääotsikon kautta. Käytännössä kahden otsikointistrategian ero lienee olematon – oletettavasti lukija yleensä kummassakin tapauksessa aloittaa lukemisen suuremmalla kirjasinkoolla kirjoitetusta pääotsikosta.

Esimerkin 73 väliotsikon voisi ensilukemalta jopa ymmärtää väärin: genetiivimuotoinen *Ericssonin* täyttää primaaria kiintopistettä ilmaisevan objektin muodolliset kriteerit. Lukija, joka lukee tekstiä normaalijärjestyksessä (pääotsikko mahdollisine alaotsikoineen tai esiriveineen > ingressi > leipäteksti > väliotsikko jne.), kuitenkin oivaltaa, että kyseessä on genetiiviattribuutti. Tätä tulkintaa tietenkin helpottaa se, että kyseessä on kansainvälisesti tunnettu ruotsalainen yritys (L. M. Ericsson). Artikkelin tekstitopiikkina on presidentti Martti Ahtisaaren valtiovierailu Ruotsiin, ja sen on lukija selkeästi (ylempien otsikoiden ja ingressin ansiosta) tunnistanut siinä vaiheessa, kun hän lukee kyseisen väliotsikon.

Kielellisten rakenteiden muodostaminen on Langackerin sanoin ”luovaa ongelmanratkaisua” (ks. 3.4), ja sama pätee tietenkin tilanteeseen, jossa lukija tulkitsee kirjoittajan rakenteita, erityisesti jossain suhteessa skemaattisia rakenteita, kuten otsikko-fragmentteja. Jaksossa 4.2.1 mainitut skemaattisuuden tyypit voidaan nähdä skemaattisuushierarkiana, jossa eri tyypit edustavat lukijan kannalta eri todennäköisyysasteita: tekstuaalinen > tilanteinen > geneerinen skemaattisuus. Esimerkkien 72–73 objektittomuus edustaa tässä hierarkiassa korkeinta todennäköisyysastetta. Jos edeltävä tekstinosa on tavalla tai toisella luonut otsikon skemaattisuudelle tulkintapohjan, lukijan ei tarvitse ottaa huomioon muita tulkintavaihtoehtoja.

Edeltävän tekstinosan perusteella spesifioituvia fragmentteja hieman alhaisempaa todennäköisyysastetta edustavat esimerkkien 74–77 otsikot, joiden objektit spesifioituvat vasta otsikkoa seuraavasta tekstistä. Jaksossa 4.2.1 käyttämäni metaforisen tyyppikuvauksen mukaan nämä otsikot ovat tekstin informaatorakenteen kannalta ”porttityyppejä”, kun esimerkit 72–73 edustavat tekstin koheesion kannalta ideaalista ”siltatyyppiä”.

Esimerkin 74 alaotsikolla ei ole varsinaista eksplisiitivastinetta koko tekstissä. Ingressin kautta otsikon skemaattisuus jossain määrin kyllä lievenee: ingressistä käy ilmi, että kyseessä ovat (jonkin lajin) maailmanmestaruuskilpailut ja että lähitulevaisuudessa alkamassa olevat kilpailut pidetään Yhdysvalloissa, kun edelliset järjestettiin neljä vuotta aikaisemmin Italiassa. Urheilusivuille ominaiseen tapaan lukijan oletetaan muutamien keskeisten vihjeiden perusteella tietävän, mistä lajista on kyse. Artikkeleihin kylläkin liittyy kuva, jossa on jalkapallo ja kaksi pelaajaa. Kuvan ohella keskeisenä vihjeenä asiaan vihkiytyneelle lienee pidettävä ruotsalaisen tähtipelaajan (Roland Nilsson) nimeä. Sana *jalkapallo* esiintyy tekstissä ainoastaan kerran aivan

loppupuolella. Tämä otsikko on siis osittain tekstuaalisesti, osittain tilanteisesti spesifioituvaa tyyppiä.

Esimerkkien 75–76 otsikot on erikseen tulkittuina helppo hahmottaa otsikonjälkeisestä tekstistä spesifioituviksi. Koska esimerkki 75 on pääotsikko, se voi tekstuaalisesti skemaattiseksi tulkittuna edustaa vain tätä kategoriala, koska sen edellä ei ole mitään tekstiainesta (ei myöskään esiriviä). Olettamani skemaattisuushierarkian mukaisesti tuntuisi luonteelta, että lukija ensisijaisesti olettaa ingressin tai viimeistään leipätekstin sisältävän virkkeen, joka täsmentää otsikon väitteen ja myös esittelee otsikkolauseen primaaria kiintopistettä elaboroimaan sopivan NP:n. Ennen tekstiin tutustumista ei myöskään tuntuisi mahdolliselta poimia skemaattisuusasteikosta alempi (vähemmän todennäköinen) vaihtoehto, jonka mukaan otsikko olisi (nimenomaan objektin osalta) geneerinen: *Venäjä kehotti **muita maita** (~ maailmaa) hyväksymään Bosnian jaon*. Tällöin tuntuisi luonteelta tulkita tämän pääotsikon alaotsikkona esiintyvä esimerkki 76 samalla tavalla geneeriseksi. Tekstin luettuaan lukija kuitenkin huomaa, että molemmille otsikoille kuuluu spesifinen tulkinta. Hämmäntävältä tuntuu mielestäni se, että otsikoiden objektit spesifioituvat kahden eri NP:n kautta: *Venäjä kehotti **serbejä** hyväksymään Bosnian jaon* (esim. 75); *Kozyrev varoitti **länsimaita** purkamasta aseidenvientikieltoa* (76). Pelkkää otsikkokokonaisuutta (P + ao) lukiessaan lukija ei vielä voi tietää, onko otsikot tulkittava objektin osalta geneerisiksi vai tekstistä spesifioituviksi – molemmat tulkinnat ovat teoreettisesti mahdollisia (toisin kuin esimerkkien 72–74 tapauksissa). Lukija, jolle entisen Jugoslavian tilannelehden ilmestymisen aikoihin oli tuttu, saattoi aavistaa jo pääotsikkoa lukiessaan, että suostuttelun kohteena ovat nimenomaan serbit. Kun lukija näin on luonut hypoteesin kyseisen prosessin primaarista kiintopisteestä (tässä vaiheessa se kaikesta huolimatta on vain hypoteesi – vasta itse teksti varsinaisesti verifioi tai kumoaa tämän hypoteesin), tuntuu todennäköiseltä, että sama hypoteesi projisoituu samoin objektin osalta skemaattisen alaotsikon tulkintaan: *Kozyrev varoitti **serbejä** – –*.

Oletukseni siis on, että skemaattisuus otsikossa (ja todennäköisesti laajemminkin) on ”kertakäyttöhyödyke”: Samassa ylempien otsikoiden (er – P – ao) muodostamassa kokonaisuudessa ei voi luoda useita eri ”nollapersoonia”. Ilmiö on käsittäkseni yleistettävissä. Suomen passiivilause herättää mielikuvan spesifioimattomasta muuttujasta. Tekstityypeissä, joissa yleisenä tendenssinä on varsinaisen toimijan, tekijän, häivyttäminen¹⁶, esimerkiksi passiivilauseen avulla, ongelmaksi saattaa muodostua se, että synnytetään mielikuva liian monesta spesifioimattomasta muuttujasta. Seuraavan lehtiartikkelin katkelman virkkeet ovat erikseen tarkasteltuina moitteettomia. Tekstinä virkkeet kuitenkin synnyttävät vakavassa asiassa tahatonta komiikkaa:

¹⁶ Tällaisia tekstejä ovat esimerkiksi talousalan tekstit, ks. Karvonen 1996

Terveyskeskuksessa pahoinpitelyn uhrille *jouduttiin laittamaan* avohaavan vuoksi tikit takaraivoon. Potkien ja nyrkein hakaten *saatettiin* uhrin naama muodottomaan kuntoon.

(Karjalainen 17.5.86)

Ensimmäisessä virkkeessä esiintyvä puiteadverbiaali *terveyskeskuksessa* luo tulkintapohjan passiivimuotoisen predikaattiverbin muuttujalle: *Terveyskeskuksen lääkärit (tms.) joutuivat laittamaan* – –. Jotta lukija ei erehtyisi olettamaan jälkimmäisen lauseen verbille samaa muuttujaa, olisi tässä lauseessa ollut aihetta välttää passiivimuotoa. Passiivimuodon valinta johtunee tässä siitä, ettei onnettomuus- tai rikosuutisissa ole tapana viitata tapahtuman osapuoliin spesifisesti – ainakaan ei mainita henkilöiden nimiä. Passiivilause ei kuitenkaan ole ainoa tapa välttää spesifistä viittausta yksilöön. Ensimmäisessä virkkeessä on teon uhrin osalta valittu yleisen käytännön kannalta riittävän anonyymi, ainoastaan henkilön roolia itse tapahtumassa kuvaava NP *pahoinpitelyn uhri*. Jälkimmäisessä virkkeessä olisi väärinkäsityksen välttämiseksi ollut aihetta valita samaa spesifisyysastetta edustava AGENTTI-roolia ilmaiseva subjekti *pahoinpitelijä*: *Potkien ja nyrkein hakaten pahoinpitelijä oli saattanut uhrin naaman muodottomaan kuntoon*.

Jaksossa 4.1 oletin yhdeksi subjektin poisjätön syyksi sen, että kirjoittaja pyrkii korostamaan finiittiverbin ilmaisemaa tapahtumaa eli prosessia (ks. esim. 1–3). Sama oletus tuntuu usein aiheelliselta myös pohdittaessa objektin poisjättöä, erityisesti silloin, kun on kyse tekstuaalisesta tai tilanteisesta skemaattisuudesta. Tässä valossa tuntuu esimerkin 77 skemaattisuus suorastaan harhaanjohtavalta. Koska kyseessä on pääotsikko, tuntuisi mielestäni luontevimmalta olettaa otsikkoa tilanteesta spesifioituvaksi. Sinänsä verbi *maksaa* voi saada tilanteen mukaan erilaisia objekti- tai adverbiaalitäydennyksiä: *A maksoi B:lle korvauksen (C:stä); A maksoi B:lle enemmän kuin C:lle; A maksoi B:lle (korvauksena) 2000 euroa (~ suuren summan)*. Kun täydennys jää pois, kuten esimerkissä 77, tuntuu otsikko korostavan sitä, että verbin ilmaiseva tapahtuma (mahdollisesti odotuksenvastaisesti) toteutuu:

Pietarsaari <i>suostuu maksamaan</i>	Ekoroskille (vaaditun summan)
Pietarsaari <i>maksaa sittenkin</i>	– ” –
<i>kaikesta huolimatta</i>	– ” –
<i>vihdoinkin</i>	– ” –
<i>yllättäen</i>	– ” –

Tällainen tulkinta osoittautuu kuitenkin virheelliseksi. Mikään artikkelissa ei viittaa siihen, että maksutoimituksessa olisi jotain yllättävää tai odotuksenvastaista. Se tekstin virke, johon skemaattinen otsikko näyttää perustuvan, korostaa nimenomaan sitä summaa, minkä Pietarsaari kyseiselle yritykselle maksaa:

- (77') Pietarsaari maksaa Ekorosk Oy:lle *lähes 2 miljoonaa markkaa*, mikäli kaupunginhallitus hyväksyy teknisen lautakunnan ehdotuksen maksuaikataulusta ja selvityksen Launisaarentien, vesijohdon, paineviemärin ja pumppaamon rakentamiskustannuksista Pirilän teollisuusalueella.

Tapaukseen ei näy liittyvän mitään sellaista dramatiikkaa, mihin otsikon skemaattisuus tuntuu viittaavan: kyseessä on normaali tilatusta työstä maksettava korvaus.

Seuraavien pääotsikoiden skemaattisuus selittyy sillä, että ne ovat finiittiverbin ilmaisevan prosessin primaarin kiintopisteen (objektin) osalta geneerisiä:

(78)	Pyörätiet houkuttelevat ajamaan	SS 15.4. (12)	P
(79)	Jeesus vapauttaa homoseksuaalisuudesta	SS 15.4. (9)	P
(80)	Kuluttajaliitto yllyttää boikotoimaan Valiota	IS 15.4. (5)	P

Näistä kattavinta geneerisyyttä edustaa esimerkki 79. Kyseessä on yleisönosastokirjoituksen otsikko. Otsikon väite ei eksplisiittisenä esiinny itse tekstissä, joten väite lienee tarkoitettu yleispäteväksi: *Jeesus vapauttaa ihmisen (~ kenet tahansa)* – –. Kahden muun esimerkin objektin geneerisyys on selvemmin luonteeltaan lokaalista. Esimerkki 78 koskee Kuopion kaupungin pyöräteitä. Jo ennestään hyvää ja laajaa pyörätieverkostoa ollaan artikkelin mukaan tulevana kesänä edelleen laajentamassa ja parantamassa. Täydennettynä lause olisi objektin osalta ehkä ensisijaisesti rajallisesti geneerinen, kaupungin asukkaita koskeva: *Pyörätiet houkuttelevat kuopiolaisia ajamaan*. Tosin laajempikin geneerisyys tuntuisi mahdolliselta: *Pyörätiet houkuttelevat ihmisiä ajamaan*. Tässä tapauksessa tuntuisi viestinä olevan, että Kuopion pyörätiet ovat niin hyviä, että ne houkuttelevat kenet tahansa pyöräilemään. Selvää on sen sijaan, ettei otsikko voi olla kokonaisuudessaan geneeriseksi tarkoitettu: ”Pyöräteille on ominaista, että ne houkuttelevat ihmisiä pyöräilemään”. Sen lisäksi, että tällainen väite tuntuisi sisältävän itsestäänselvyyden, otsikkoon liittyvä alaotsikko auttaa lukijaa antamaan subjekttilausekkeelle tarkoitettua lokaalisen tulkinnan: *Kuopiossa 150 kilometriä merkittyjä kevyenliikenteen väyliä*.

Otsikon 80 lukija voi jo subjektin (Kuluttajaliitto) perusteella ymmärtää objektin rajallisesti geneeriseksi, siis tiettyä ihmisryhmää koskevaksi (suomalaiset kuluttajat). Tällä pääotsikolla on myös eksplisiittivastine itse tekstissä: *Kuluttajaliitto yllyttää kuluttajia boikotoimaan Valion tuotteita maitojätin nostettua viime viikolla neste-mäisten maitotuotteiden hintoja*.

Toinen kolmipaikkaisen verbin sisältävä objektiton fragmenttityyppi edustaa ruotsin kielelle ominaista lausetyyppiä, jonka perinteisesti on katsottu sisältävän kaksi objektia, ns. epäsuoran ja suoran objektin. Tällaisia kaksi objektia saavia verbejä kutsutaan SAG:ssa **bitransitiivisiksi** (SAG 3: 298). Seuraavat fragmentit ovat tätä lausetyyppiä,

ja perinteisen näkemyksen mukaan niiden puuttuva rakenne on nimenomaan epäsuora objekti:

(81)	USA lovar transport av FN-styrka	DN 15.4. (A5)	P
(82)	Öster gav en snygg lektion	SvD 15.4. (33)	P
(83)	Konstkupp gav fängelse	SvD 15.6. (9)	P
(84)	Lovisa ger sommarjobb för 100 000 mk	Bbl 15.4. (6)	P
(85)	Fiskodling ger turboinjektion	ÅU 15.4. (3)	vo

Nämä otsikot edustavat kaikki sitä tekstuaalisesti skemaattisen fragmentin tyyppiä, joka spesifioituu otsikkoa seuraavasta tekstistä (porttityyppi), myös esimerkin 85 väliotsikko. Otsikoiden skemaattiset lauseet eivät sellaisenaan esiinny spesifioituina teksteissä. Ne täydentyvät kuitenkin selkeästi (ja spesifisesti) tekstin perusteella, paitsi 82, jota voitaisiin pitää hyötyjää ilmaisevan epäsuoran objektin osalta myös tilanteisesti skemaattisena:

- (81') USA lovar *Sveriges försvarsminister Anders Björck* – –
- (82') Öster gav *oss/publiken/?motståndaren* en snygg lektion
[*Öster* on jalkapallojoukkueen nimi]
- (83') Konstkupp gav *två män* fängelse
- (84') Lovisa ger *skolelever och studerande* sommarjobb – –
- (85') Fiskodling ger *naturen/näringskedjan* en turboinjektion

Ruotsin kaltainen epäsuora objekti esiintyy myös mm. englannin, saksan ja ranskan kielessä. Toisin kuin ruotsissa ja englannissa tosin saksassa ja ranskassa epäsuoraksi objektiksi luokiteltu osarakenne eroaa muodoltaan varsinaisesta objektista (Langacker 1991: 324–325). Langacker esittää epäsuoran objektin sisältäville rakenteille perinteisestä poikkeavan tulkinnan. Ensinnäkin hän katsoo, ettei epäsuoraa objektia ole pidettävä subjektin ja objektin kaltaisena grammaattisena relaationa, vaan että kyseessä on semanttinen rooli (mt. 326, 358). Niinpä hän seuraavia lauseita analysoidessaan katsoo, että lausekkeella *the baby* on niissä molemmissa sama *semanttinen* epäsuoran objektin rooli:

- (a) Ruth gave a candy bar to *the baby*.
- (b) Ruth gave *the baby* a candy bar.

Lauseessa b *the baby* on kuitenkin Langackerin mukaan ”kieliopillisesti” (syntaktisesti) suoran objektin asemassa (Langacker 1991: 358). Lauseen viimeisen NP:n (*a candy bar*) lauseasemaa hän ei tässä kommentoi, mutta toisessa yhteydessä hän on esittänyt yksityiskohtaisemman analyysin b-lauseen tyyppiä edustavalle lauseelle *Tom showed Jill a turtle*:

I analyze *Jill* as the (true) direct object, hence the second-most prominent participant (after the subject). *A turtle* is treated as oblique, and more specifically as a comple-

ment expressing a relation of possession (in a very general sense); this possessive relationship is not marked morphologically, but only by the juxtaposition of postverbal nominals – –

(Langacker 2002: 362, viite 15)

Mielestäni Langackerin päättely ei tässä vakuuta. Analyysin lähtökohtana on hänen perusajatuksensa keskeisten lauseenjäsenkategorioiden semanttispuhjoisesta määrittelystä (Langacker 1991: 6). Objektiksi määrytyy tämän näkemyksen mukaan aina toiseksi korosteisin jäsen. Kolmipaikkaisten verbien analyysissa korosteisuuden käsite kuitenkin joutuu koetukselle. Korosteisuuteen vedotessaan Langacker yleensä vain toteaa, että tietty NP on subjekti, koska se on korosteisin jäsen, tai objekti, koska se on toiseksi korosteisin jäsen. Onko korosteisuus siis kiistattomasti todettavissa lauseissa, joissa verbillä on kolme argumenttia? Esimerkkien a–b perusteella voisi olettaa, että korosteisuus (Langackerin näkemyksen mukaan) määrytyy sanajärjestyksestä: verbin jälkeinen jäsen on toiseksi korosteisin, sitä (mahdollisesti) seuraava jäsen kolmanneksi korosteisin (sekundaari kiintopiste). Jos asia olisi näin yksinkertaisesti tulkittavissa, kriteeri kai ilmaistaisiin eksplisiittisesti: korosteisuus määrytyy sanajärjestyksen perusteella. Tämä kriteeri olisi jyrkästi ristiriidassa perinteisen näkemyksen kanssa, jonka mukaan ainakin b-esimerkin toinen NP *the baby* on nimenomaan epäsuora objekti. SAG käyttää b-esimerkin kaltaisten lauseiden analyysissa kriteerinä juuri sanajärjestyksestä: bitransitiivisten verbien ”objekteista” ensimmäistä kutsutaan epäsuoraksi objektiksi, toista suoraksi objektiksi (SAG 3: 298).

Epäsuoran ja suoran objektin erottamiseen vaikuttavia tekijöitä ovat myös perusmuotoisen NP:n ja ”obliikvin” oppositio sekä määräisen ja epämääräisen muodon oppositio. SAG toteaa, että monet bitransitiiviset verbit voivat vaihtoehtoisesti saada täydennyksikseen objektin ja adverbialitäydennyksen, jotka vastaavat suoraa ja epäsuoraa objektia (SAG 3: 299). Tämä rakennekuvaus koskee SAG:ssa esimerkin a edustamaa tyyppiä. Vanhempi ruotsin kielioppi, Olof Thorellin *Svensk grammatik* (1973), ei tunnu tekevän tällaista syntaktista eroa a- ja b-tyyppien välille. Thorellin kuvaus on melko ylimalkainen, mutta hän antaa mm. seuraavan esimerkin epäsuorasta objektista: *Ska jag översätta artikeln åt dig?* (Thorell 1973: 207). Toisin kuin Thorell SAG siis jäsentää ”obliikvin” adverbialiksi (a-tyypin lauseessa) ja sitä ”vastaavan” perusmuotoisen NP:n (b-tyypin lauseessa) epäsuoraksi objektiksi. SAG sen paremmin kuin Thorellkaan ei sinänsä puhu obliikvista. Käytän termiä siksi, että Langacker edellä lainatussa kuvauksessaan analysoi lauseen *Tom showed Jill a turtle* viimeisen NP:n obliikviksi. Obliikivia Langacker luonnehtii suhteessa finiittilauseen ”keskeisiin” osarakenteisiin. Subjekti ja objekti ovat hänen mukaansa finiittiverbin hahmotettaman prosessin keskeisimmät osarakenteet, ja ne ovat usein ilman morfologista merkintää. Mikä tahansa muu osarakenne jäsentyy ”obliikviksi” tai vähemmän keskeiseksi ja sisältää erityisen merkinnän (”is specially marked”; Langacker 2002: 213).

Tämän luonnehdinnan valossa tuntuu oudolta, että Langacker tulkitsee edellä mainitun lauseen vailla ”erityistä merkintää” olevan NP:n *a turtle* obliikviksi. Syntaktisesti Langackerin a- ja b-lause siis saavat hänen mukaansa samanlaisen tulkinnan (Subj + V + Obj + Obliikvi), ja ainoana kriteerinä näyttää olevan sanajärjestys: verbin jälkeinen NP on objekti, sitä seuraava NP (prepositiolla ”merkitty” tai sitä ilman esiintyvä) obliikvi. Langacker ei mainitse objektinmäärityksensä kriteeriksi sanajärjestystä, vaan objekti on hänen mukaansa toiseksi korosteisin jäsen. Tosin edellä lainaamani tekstikatkelman viimeinen lauseke *the juxtaposition of postverbal nominals* tuntuu viittaavan sanajärjestyksen jonkinasteiseen merkitykseen, mutta se ei kuitenkaan korostu selvänä kriteerinä. Joka tapauksessa en näe mitään muuta syytä Langackerin käsitykselle *a candy* -lausekkeen korosteisuuden vaihtelulle lauseissa a–b kuin sen, että lauseke on a-lauseessa heti verbin jäljessä ja b-lauseessa lauseen lopussa.

Yllättävän vähälle huomiolle on bitransitiivisten verbien kuvauksessa jäänyt lauseen informaatorakenteen vaikutus verbin primaaria ja sekundaaria kiintopistettä ilmaisevien lausekkeiden järjestykseen. Tämä kysymys on kytköksissä epämääräisen ja määrällisen muodon käyttöön. Käsittääkseni juuri nämä seikat vaikuttavat siihen, mitä Langacker kutsuu eri osarakenteiden korosteisuudeksi. Myös SAG puhuu korosteisuudesta bitransitiivisten verbien yhteydessä. SAG:n mukaan sellaisissa tapauksissa, joissa rakenne V + epäsuora objekti (A) + suora objekti (B) voidaan parafrasistaa rakenteella V + objekti (B) + till/åt/för A, usein valitaan jälkimmäinen rakenne, jos A on vähemmän korosteinen (mindre prominent) kuin B (SAG 3: 299):

Arne gav boken *till en granne*. [Mieluummin kuin: Arne gav en granne boken.]

Jos taas A on korosteisempi kuin B, molemmat rakenteet ovat SAG:n mukaan yhtä luonteisia:

Arne gav *sin granne* en bok. ~ Arne gav en bok *till sin granne*.

SAG:n mukaan epäsuora objekti on usein määräinen ja sen referentti korosteisempi kuin suoran objektin. Tästä syystä ensimmäisen lauseen parafrasiehdotus ei tunnu luontevalta. Jälkimmäisen lauseen taas voidaan katsoa edustavan bitransitiivisten verbien esiintymien prototyyppiä. SAG:kään ei selkeästi perustele tulkintaansa osarakenteiden keskinäisestä korosteisuudesta, mutta kyseisessä esimerkissä tulkintaan selvästi vaikuttaa nominilausekkeiden määrällisyys tai epämäärällisyys. Lauseke *sin granne* on määräinen, koska sen määritteenä on ns. definiittinen attribuutti (SAG 3: 15–18). Lausekkeen korosteisuus sitä seuraavaan lausekkeeseen nähden voidaan selittää sillä, että lausekkeen tarkoite on tilanteessa tunnistettavissa (ks. ISK: 1352–1353). Lauseen viimeisen lausekkeen *en bok* epämääräinen muoto taas edustaa ISK:n mukaan ns. spesifistä indefiniittisyyttä, mikä merkitsee, että tarkoite on puhuteltavan

kannalta yksi monista mahdollisista eikä siis ole tunnistettavissa (mt. 1353). Tästä syystä sitä voidaan myös pitää vähemmän korosteisena kuin sitä edeltävää lauseketta.

Vaikka korosteisuus tällaisissa prototyyppisissä tapauksissa tuntuu olevan melko selkeästi määritettävissä, on mielestäni aihetta kysyä, onko se riittävän selkeä kriteeri koko lausetyypin perusluonteen kuvaamiseksi ja Langackerin mainitsemien a- ja b-vaihtoehtojen keskinäisen suhteen selittämiseksi. Otan lähtökohdaksi muunnetun suomenkielisen version SAG:n lause-esimerkeistä: *Aarne antoi erälle naapurilleen (joululahjaksi) kalliin kirjan*. Tätä lausetta ruotsinnettaessa olisi SAG:n kuvauksen mukaan pystyttävä päättämään, kumpi verbinjälkeisistä nominilausekkeista on korosteisempi, jotta tiedettäisiin, voiko lauseen kääntää epäsuoran objektin sisältävällä rakenteella. Vaihtoehdot ovat seuraavat:

- (a) Arne gav en dyr bok (i julklapp) till en granne.
- (b) Arne gav en granne en dyr bok (i julklapp).

Jos suomen AKK-muotoinen NP tulkitaan korosteisemmaksi, olisi SAG:n kuvaaman tendenssin mukaan a-lause luontevampi, kun taas molemmat lauseet olisivat luontevia, jos korosteisemmaksi tulkitaan ALL-muotoinen NP. En kuitenkaan pysty esittämään selkeää kriteeriä kyseisten nominilausekkeiden keskinäisen korosteisuuden määrittämiseksi. Vastaukseksi ei kelpaa, että *kalliin kirjan* on korosteisempi, koska se on objekti (ainakin suomessa) – tämä olisi kehäpäätelmä. Korosteisuudenhan pitäisi Langackerin mukaan osoittaa, mikä osarakenne on objekti (ja siten suomessa saa kielipiillisen sijan eikä paikallissijaa) eikä päinvastoin. Lauseen informaatiorakenteessa *kalliin kirjan* ilmaisee selvimmin uutta. Se on ”remaattinen” jäsen, mitä voisi pitää yhtenä korosteisuuden kriteerinä. Sen paremmin Langacker kuin SAG:kään ei kuitenkaan selkeästi mainitse remaattisuutta korosteisuuden kriteerinä.

Olipa bitransitiivisen verbin sisältävän lauseen syntaktinen tulkinta mikä tahansa, tämän lausetyypin kontrastiivisen tarkastelun kannalta on joka tapauksessa olennaista se, että sitä syntaktisesti suomessa vastaa lausetyyppi, jossa verbi on kolmipaikkainen, objekti- ja adverbiaalirektiainen. Suomen objektia vastaa sekä a- että b-tyypin lauseissa (koskee edellä mainitsemiani sekä englannin että ruotsin a/b-tyyppejä) lauseke, jolla on normaali objektin muoto (*a candy bar; en dyr bok*). Näissä prototyyppisissä bitransitiivisen verbin sisältävissä lauseissa tämä objektin muotoinen (nominatiivimuotoinen, ilman prepositiota esiintyvä) osarakenne myös vastaa Langackerin ”biljardipallomallin” (Langacker 2002: 209–211) mukaista PATIENTTIA, johon (subjektin ilmaiseman) AGENTIN fyysinen toiminta kohdistuu. Langackerin mukaan tällainen patientti hahmottuu prosessin primaariksi kiintopisteeksi ja sitä ilmaiseva lauseke objektiksi. Sekundaaria kiintopistettä osoittaa tällaisissa lauseissa osarakenne,

jonka vastine suomessa aina on ”obliikvi” eli paikallissijainen (vrt. Vilkuna 1996: 79).

Ruotsissa ja englannissa osarakenne on ”obliikvi” eli prepositiolauseke, jos rakenne sijoittuu lauseen loppuun (a-lauseet edellä). Jos kyseinen rakenne sijoittuu välittömästi verbin perään, objektin edelle, se ”menettää” prepositionsa. Tällaisen lauseenjäsenen syntaktis-semanttista erityisluonnetta on niissä kielissä, joissa a- ja b-lauseiden kaltainen vaihtelu on mahdollinen, yleensä korostettu kutsumalla sitä epäsuoraksi objektiksi. Rinnastus objektiin johtunee pelkästään rakenteen morfosyntaktisista ominaisuuksista: se on perusmuotoinen kuten subjekti ja objekti ja erottuu ensin mainitusta verbinjälkeisen sijaintinsa perusteella. Semanttisesti se ilmaisee tyypillisesti jonkinlaista hyötyjää tai kokijaa (”mottagarroll”, SAG 3: 315). Myös Langacker kuvaa ”semanttisen epäsuoran objektin roolin” juuri kokijan rooliksi (josta vastaanottajan rooli on erikoistapaus; Langacker 1991: 358). Tästä seuraa käsittääkseni myös, että Langackerin a- ja b-lauseiden lausekkeet *to the baby* ja *the baby* semanttisesti ilmaisevat kokijaa tai vastaanottajaa, eräänlaista possession tai ”omistusoikeuden” vastaanottajaa. Siksi on vaikea ymmärtää Langackerin tulkintaa, jonka mukaan perinteisesti varsinaiseksi objektiksi b-tyypin lauseessa jäsenetty lauseke *syntaktisesti* jäsenetään obliikviksi, eli ”komplementiksi, joka ilmaisee possessiota” (a complement expressing a relationship of possession; ks. edellä lainattua Langackerin lauseelle *Tom showed Jill a turtle* esittämää analyysia). Koska Langackerin mukaan obliikvi voi myös esiintyä ilman prepositiota, tuntuisi luontevammalta kutsua prepositiotonta ”epäsuoraa objektia” obliikviksi, jolloin sekä (a)- että (b)-lauseen kokijaa ilmaiseva NP olisi obliikvi.

4.2.3 Yhteenveto: Objektittomat fragmentit

Taulukko 3 osoittaa objektittomien fragmenttien määrät ruotsin- ja suomenkielisessä aineistossa. Toisin kuin subjektittomat fragmentit (4.1), jotka ovat tyypillisesti väliot-sikoita, objektittomat fragmentit jakaantuvat tasaisemmin otsikkohierarkian eri tyy-peille (yleensä P tai vo, joskus myös er tai ao). Siksi en taulukossa ole ottanut huomi-oon otsikon tekstifunktiota. Otsikon tulkinnan kannalta kaikkein tärkein tekijä on skemaattisuuden tyyppi (kuten sinänsä subjektittomienkin tapauksessa).

Taulukko 3. Objektittomat fragmentit.

Skemaattisuus	2-paikkainen verbi		3-paikkainen verbi	
	Ru	Su	Ru	Su
tekstuaalinen (siltat.)	15	15	1	5
(porttit.)	26	23	9	10
tilanteinen	–	17	2	–
geneerinen	6	18	5	5
Yhteensä	47	73	17	20

4.3 Adverbiaalitäydennys puuttuu

Ne aineistoni fragmentit, joista puuttuu adverbiaalitäydennys, edustavat jaksossa 4.2.2 esittelemäni skemaattisuushierarkian ääripäitä: selvä enemmistö on sellaisia, joiden skemaattinen adverbiaalitäydennys spesifioituu tekstin perusteella, ja lisäksi ryhmässä on muutama geneeristä spesifisyyttä edustava fragmentti. Tilannesidonnaisia fragmentteja (vrt. esim. 65–68) tämä kategoria ei tulkintani mukaan sisältänyt. Myös tässä kategoriassa verbi voi olla kaksipaikkainen (4.3.1) tai kolmipaikkainen (4.3.2).

4.3.1 *Kaksipaikkainen verbi*

Fragmentit, joissa kaksipaikkaisen verbin adverbiaalitäydennys on jäänyt ilmi pane-matta, ovat yli 90-prosenttisesti (56/60) tekstuaalisesti spesifioituvaa tyyppiä. Edeltävän tekstinosan perusteella spesifioituvia on ruotsinkielisessä aineistossa 8 (esim. 86–88), suomenkielisessä 9 (esim. 89–91).

(86)	Varannan väntar över 1 år
P: 'Asylbehandling i Finland ofta oskäligt utdragen'
< -- på asylbesked --	Hbl 15.6. (5)	vo
(87)	Fabrikerna i Finland berörs inte
P: ABB fick Malaysisk miljardorder
< -- av miljardordern från Malaysia	Vbl 15.4. (11)	ao
(88)	40 deltog i fjöl
P: Landsomfattande golf på Pirilöbanan
< -- i golfävlingen Pirilö golf	JT 15.6. (7)	vo
(89)	Rajavartijat eivät reagoi
P: Älä anna hyttysen syödä ihoasi
< -- hyttysten pistoihin	IS 15.6. (A12)	vo

- (90) Miksei mini muka sopisi? IS 15.4. (29) vo
P: "Minusta ei tule jakkupukutäti"
er: Pirteästi pukeutuvasta Kirsi Pihasta tulee eduskunnan kuopus
 < -- eduskuntaan
- (91) Oulun kanta ei nyt vaikuta Kal 15.4. (21) vo
P: Sairaanhoidopiiri otti aikalisän Päivärinteen vuokraamisessa
 < -- siihen, vuokrataanko Päivärinteen sairaalan tilat
 (terveydenhoito-oppilaitokselle)

Näissä esimerkeissä skemaattinen kiintopiste liittyy läheisesti tekstitopiikkiin. Esimerkkiä 90 lukuun ottamatta artikkelien pääotsikot ilmaisevat sellaisenaan tekstitopiikin (86–88) tai ilmaisevat sen epäsuorasti: 'Hyttysten pistot' (esim. 89), 'Päivärinteen päiväkodin vuokraaminen' (91). Esimerkissä 90 tekstitopiikin ilmaisee (epäsuorasti) pääotsikkoa edeltävä esirivi: 'Kirsi Pihan alkava ura kansanedustajana'. Ylemmät otsikot luovat siten vaihtelevassa määrin tulkintapohjaa näille väliotsikoille (ja esimerkin 87 alaotsikolle). Samoin kuin objektittomat fragmentit esimerkkien 86–91 kaltaisetkin fragmentit kuitenkin yleensä lopullisesti spesifioituvat vasta otsikkoa seuraavasta tekstijaksosta. Tiettyyn otsikonjälkeisen tekstijakson sisältämään lauseeseen perustuvat myös useimmat esimerkkien loppuun liittämäni ehdotukset siitä, millä kunkin otsikon täysin elaboroitu versio saattaisi kuulostaa.

Selvästi yleisin tyyppi tässä fragmenttikategoriassa on porttityypin tekstuaalinen fragmentti, eli fragmentti, joka spesifioituu ainoastaan otsikonjälkeisen tekstijakson kautta. Aina ei kiistatonta rajaa skemaattisuustyyppien välille voi vetää, mutta ensisijaisesti portti-tyypin fragmenteiksi olen luokitellut tässä kategoriassa ruotsinkielisessä aineistossa 20 (20/31 ~ 65 %; esim. 92–95), suomenkielisessä 19 (19/29 ~ 66 %; esim. 96–99):

- (92) Utbildad 60-talist flyttar in SvD 15.6. (17) P
 < -- till Stockholm
- (93) Brittiska stjärnor hoppar av SvD 15.6. (30) P
 < -- från landslaget i europacupen i friidrott
- (94) Skada satte stopp Hbl 15.6. (13) vo
 < -- för Tapio Yli-Karros karriär (som fotbollsspelare)
- (95) Riksdagen förband sig Vbl 15.4. (11) vo
Teksti: I brevet berättar fonden om hur Finlands riksdag för ett år sedan förband sig *vid att trygga en fungerande bankverksamhet under alla förhållanden.*
- (96) Ruotsikin palasi parhaimmillaan TS 15.6. (18) er
P: Jukola juostaan nyt yöttömässä yössä
 < -- Jukolan viestiin
- (97) Meri protestoi samppanjalla AL 15.4. (18) P
 < -- sitä vastaan, että venäläissotilaita on vielä Virossa
 [oikeastaan Meri protestoi sitä vastaan, että venäläissotilaita on vielä Virossa, ilmoittamalla, että hän jättää samppanjat väliin "kunnes viimeinenkin venäläissotilas on lähtenyt Virosta"]

- (98) Ohittaja törmäsi Ylöjärvellä AL 15.6. (5) P
Teksti: Kolme autoa matkasi jonossa Viljakkalan suuntaan, kun autoista takimmainen lähti ohitukseen. Samaan aikaan etummainen auto kääntyi vasemmalle, jolloin ohittaja törmäsi *kääntyvän auton oveen*.
- (99) Kuningaspari tuli Daimlerilla IS 15.4. (8) vo
Teksti: Juhlaillalliset pidettiin hienossa vastakunnostetussa ravintola Hasselbackenissa, joka sijaitsee vastapäätä monille tuttua Grönalund-huvipuistoa.
 < – – Kuningaspari saapui *illallisille* hienolla, vanhalla Daimlerilla – –.

Kuten jaksossa 4.2.1 totesin, fragmentit eivät aina ole jonkin tekstissä esiintyvän lauseen suoranaisia skemaattisempia versioita (kuten esimerkkien 95, 98 ja 99 tapauksissa). Jopa yleisempi käytäntö näyttää olevan, että otsikko pikemminkin muodostaa kielellisesti muokatun referaatin jostakin tekstin lauseesta tai tekstijaksosta. Niinpä esimerkkien 92–94 ja 96–97 otsikoiden verbit eivät lainkaan esiinny itse tekstissä. Teksti antaa kuitenkin näissäkin tapauksissa selkeän vihjeen siitä, mikä NP olisi luontevin otsikon finiittiverbin adverbialitädennykseksi. Eräissä tapauksissa tuo NP esiintyy tekstissä sellaisenaan (esim. 93), toisissa tapauksissa lukija joutuu turvautumaan ”luovaan ongelmanratkaisuun” myös NP:n osalta. Näin on ainakin esimerkkien 92 ja 94 tapauksissa: artikkeleissa nimet *Stockholm* ja *Tapio Yli-Karro* ovat hyvin keskeisessä roolissa, mutta yksikään tekstilause ei suoraan liitä näitä nimiä otsikoiden finiittiverbeihin.

Eräät ulkonäöltään pääotsikoiksi luonnehdittavat fragmentit ovat semanttisesti pikemminkin väliotsikon kaltaisia siinä mielessä, että ne saavat eräänlaisen tulkintapohjan jostakin muusta saman sivun artikkelista:

- (100) Läkare bad få avstå JT 15.6. (5) P
 (101) Eläke- ja työttömyysturva kärsivät AL 15.4. (8) P

Esimerkin 100 fragmentti kylläkin spesifioituu skemaattisen adverbialitädennyksensä osalta itse artikkelissa esiintyvän virkkeen kautta:

- (100') Operationslaget på Falu lasarett som opererade de två flickorna som skadats av massmördaren Mattias Flink bad att få slippa att medverka vid operationen av gärningsmannen.

Tämän otsikon jälkeisen virkkeen perusteella lukija pystyy helposti täydentämään pääotsikon siitä huolimatta, ettei teksti sisällä nimenomaan otsikon finiittiverbiä: *Läkare bad (att) få avstå från att medverka vid operationen av gärningsmannen*. Otsikko on kuitenkin siinä määrin skemaattinen, että sen informaatioarvo olisi lähes olematon, jos artikkeli olisi täysin muista lehden aineksista riippumaton uutisartikkeli. Kyseessä onkin tässä tapauksessa neljän artikkelin kokonaisuus, joka eri näkökulmista käsittelee Falunissa tapahtunutta joukkomurhaa. Jokaisen artikkelin ”pääotsikko”

on skemaattinen, kuitenkin niin, että niiden tekstuaalinen asema on hyvin erilainen. Artikkelit on sijoitettu allekkain sivun vasemmalle palstalle. Ylimmän artikkelin otsikolla on eniten pääotsikon piirteitä: *Falunmördaren inte drogad*. Tämän otsikon skemaattisuutta voidaan pitää pikemminkin syntaktisena kuin tekstistrategiaan liittyvänä (tekstuaalisena) piirteenä: ’olla’-verbi jää sekä ruotsissa että suomessa tyypillisesti otsikoista pois, erityisesti predikaatiivilauseista (ks. jaksoa 4.6.1). Tämä otsikko ilmaisee myös pääotsikolle ominaiseen tapaan tekstitopiikin: Falunin murhaaja. Kahdella seuraavalla otsikolla on pikemminkin väliotsikon piirteitä. Ne edustavat kahta eri fragmenttityyppiä, joiden skemaattisuus eri tavoin on sidoksissa ensimmäisen artikkelin ilmaisemaan tekstitopiikkiin. Toisen artikkelin otsikko edustaa subjektiton-ta fragmenttityyppiä (vrt. 4.1): *Vet vad han gjort* < *Han [~ Falunmördaren] vet vad han gjort*. Kolmannen artikkelin otsikko on tyyppiä ”yksiosaiset päälause-ekvivalentit” (ks. 4.7): *Licens för 10 vapen* < *Han hade licens för 10 vapen*. Neljännen artikkelin otsikko (esim. 100) ei avaudu lukijalle yhtä helposti artikkelikokonaisuuden aikaisempien osien kautta. Tekstitopiikin sisältävään ensimmäiseen otsikkoon liittyvä artikkeli kuitenkin kertoo, että Falunin murhaaja oli pidätyshetkellä haavoittunut. Artikkelikokonaisuudessa normaalisti (ylhäältä alaspäin) etenevällä lukijalla on siten viimeisen otsikon lukiessaan aiheita olettaa, että lääkäreiden kieltäytyminen liittyy kyseisen murhaajan vammojen hoitoon. Tämä oletus saa vahvistuksen otsikkoon liittyvästä tekstistä. Esimerkin 100 otsikko, samoin kuin sitä edeltävien, otsikkokonaisuuden 2. ja 3. artikkelin otsikot, saavat siis tulkintapohjaa artikkelikokonaisuuden ensimmäisestä artikkelista, mikä korostaa niiden väliotsikkomaista luonnetta. Kaikki neljä otsikkoa on kuitenkin kirjoitettu samalla kirjasinkoolla, mikä ensi silmäyksellä luo vaikutelman, että kyseessä on neljä erillistä artikkelia.

Esimerkin 101 skemaattisuus on siinä mielessä poikkeuksellinen, ettei lukija koko tekstin luettuaankaan voi olla täysin varma siitä, mikä NP voisi elaboroida otsikon *kärsivät*-verbin skemaattisen kiintopisteen. Ongelmana on, että tekstistä tuntuu puuttuvan selkeä tekstitopiikki. Tekstissä käsitellään eri näkökulmista valtion seuraavan vuoden budjetin ongelmia ja eri vaihtoehtojen seurauksia. Tekstissä ei ole varsinaista (suuremmalla kirjasintyypillä kirjoitettua) ingressiä, mutta tekstin ensimmäinen virke näyttäisi ensi lukemalta sisältävän otsikon pohjana olevan tekstiaineksen, koska sen päälause on ainoa tekstin lause, jolla on (lähes) sama subjekti kuin pääotsikolla: *Eläke-edut ja työttömyysturva heikkenevät, vaikka aikojen paraneminen olisi hyvinkin nopeaa*. Tämän virkkeen ja pääotsikon välisestä jonkinasteisesta semanttisesta yhteydestä huolimatta virke ei anna aineksia pääotsikon spesifiointiin. Tekstivirkkeen päälauseen finiittiverbi on kehityssuuntaa ilmaiseva yksipaikkainen intransitiiviverbi, eikä virkkeen sivulause siten ole verbin täydennys, vaan vapaa määräite, jolla tosin on koko virkkeen merkityksen kannalta olennainen rooli. Mikäli pääotsikon oletetaan syntyneen tämän virkkeen keskeisen sisällön eräänlaisena referaattina tai parafraasina, (mikä on hyvinkin yleinen otsikointistrategia, kuten edellä olen todennut), olisi

sivulauseen olettanut olevan kausaalinen: – – *heikkenevät, koska* – – (⇒ – – *kärsivät siitä, että* – –). Kausaalisuutta implikoivat myös temporaalinen ja konditionaalinen sivulause: – – *heikkenevät, kun/jos* – –. Itse asiassa tämänhenkinen virke esiintyy samaan artikkeliin liitetystä kommenttiosasta, jolla on oma pääotsikkonsa. Tämä virke on kuitenkin päälauseen verbin ilmaiseman prosessin osalta hyvin skemaattinen, eikä otsikon 101 subjektillausekekaan esiinny siinä kokonaisuudessaan: *Eläkkeet ovat odotetusti se pahin silmätikku, kun sosiaalimenoja karsitaan*. Mikäli pääotsikon oletetaan syntyneen esimerkiksi tämän virkkeen ja pääartikkelin ensimmäisen virkkeen ensimmäiset ajatukset yhdistävänä ”referoivana” fragmenttina, voisi otsikon finiittiverbin skemaattisen kiintopisteen elaboroijana olla elatiivimuotoinen adverbialitäydennys:

(101') ? Eläke- ja työttömyysturva kärsivät sosiaalimenojen karsimisesta

Jos tämä oletus on oikea, tuntuisi luontevalta edelleen olettaa, että tekstitopiikkina olisi ’sosiaalimenojen karsiminen’. Yleisen käytännön mukaista olisi tällöin käsitteäkseni, että tällainen tekstitopiikki esiteltäisiin mahdollisimman nopeasti, esimerkiksi alaotsikossa. Pääotsikkoon kyllä liittyy tässä tapauksessa alaotsikko, mutta siinä ei puhutakaan sosiaalimenojen karsimisesta, vaan nimenomaan niiden säilyttämisen mahdollisuudesta: *Suomalaisten sosiaaliturva voidaan säilyttää vain, jos verotusta kiristetään vielä nykyisestäänkin*. Alaotsikon ajatus esitetään lähes sellaisenaan myös itse tekstin toisessa kappaleessa.

Kyseinen artikkeli on mielestäni kokonaisuutena hyvin hämmentävä. Se on julkaistu uutissivulla, mutta lukijan on vaikea tietää, onko se varsinainen uutisartikkeli vai kokonaisuutena lehden taloustoimittajan katsaus ajankohtaisiin valtion budjettiin liittyviin kysymyksiin. Lehden keskivertolukijalle tämä kysymys ei välttämättä ole keskeinen. Hän saattaa tyytyä poimimaan tekstistä kahden nimeltä mainitun henkilön lausunnot: ministeri Jorma Huuhtasen mielestä puheet verojen alennuksista on syytä lopettaa, ja SAK:n puheenjohtajan Lauri Ihalaisen mukaan työttömyysturvan heikentämisestä ei edes neuvotella. Mahdollinen tekstin kääntäjä sen sijaan joutuu ottamaan kantaa myös tekstin epäselviin kohtiin; hän joutuu pohtimaan tekstiä kokonaisuutena, sen informaattiorakennetta, viittaussuhteita ja skemaattisia rakenteita.

Talousteksteille on tunnetusti ominaista varsinaisten aktiivisten tekijöiden tietoinen tai tiedostamaton häivyttäminen (ks. Karvonen 1996). Tässä puheena olevan tekstin harvoista, yksilö- tai kollektiivitason, henkilötarkoitteisista subjekteista vain yksi esiintyy lauseessa, jonka verbin ilmaisema prosessi on eksplisiittisesti sidoksissa tiettyyn ajankohtaan: *sosiaali- ja terveystoiministeriö asetti toissa syksynä toimikunnan arvioimaan menojen kehitystä lähivuosisikymmeninä* – –. Muut henkilö- tai kollektiivisubjektit esiintyvät lauseissa, joista puuttuu aikapaikkainen spesifikaatio: ministeri

Huuhtanen kuittaa, sanoo, ei lupaa; hallitus kehottaa, ammattiyhdistysliike on ilmoittanut, työnantajat jakavat; SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen ilmoitti – – (milloin?, missä?). Sanomalehtiuutisille on tyypillistä, että ne raportoivat jotain hiljattain (yleensä edellisenä päivänä) tapahtunutta ja mahdollisesti pohtivat tuon tapahtuman (⇒ tekstitopiikin) seurauksia tai esimerkiksi selostavat asianosaisten tai asiantuntijoiden kannanottoja tapahtumaan. Tuollaista kiinnekohtaa, artikkelin ydintä eli tekstitopiikkia, on kyseisestä artikkelista vaikea löytää. Jutusta näyttää siis puuttuvan varsinainen uutinen. Siksi on myös vaikea osoittaa sellaista NP:tä tai muuta rakennetta, joka voisi elaboroida otsikon skemaattisen adverbialitäydennyksen. Eri tulkintavaihtoehtoja punnittuani olen päätenyt siihen, että kyseessä tosiaan on taloustoimittajan katsaus valtion budjettiin liittyviin ajankohtaisiin kysymyksiin ja että tekstitopiikkiksi voidaan hahmottaa Suomen sosiaaliturva tai Suomen sosiaaliturvan tulevaisuus. Tästä lähtökohdasta tuntuu mielestäni mahdolliselta olettaa hankalasti avautuvalle pääotsikolle kaksi tulkintaa:

- a) Edellä esitetty ehdotus 101'. Kuten edellä olen todennut, tähän tulkintaan on kuitenkin eri syistä melko vaikea päätyä, mm. siksi, että tulkinta ei saa tukea alaotsikosta.
- b) Pääotsikon verbiä *kärsiä* on käytetty leipätekstin ensimmäisessä virkkeessä esiintyvän *heiketä*-verbin lieventävänä (yksipaikkaisena) vastineena. Pääotsikon merkitys olisi siis, että eläke- ja työttömyysturva heikkenevät siitä riippumatta, mikä yleinen taloudellinen kehitys maassamme lähivuosina on. Tämä tulkinta tuntuisi jotakuinkin vastaavan tekstin aloitusvirkkeen sisältöä.

Aineisto sisälsi tulkintani mukaan kaksi sellaista fragmenttia, joissa kaksipaikkaisen intransitiiviverbin adverbialitäydennyksen skemaattisuus (puuttuminen) selittyy sen geneerisyydellä:

(102) Zoogin imponerar	DN 15.6. (D13)	P
< -- på folk ~ väcker allmän beundran		
(103) Hernekeitto ja näkkäri maistuivat	TS 15.4. (14)	vo
< -- suomalaisille (viime vuonna)		

Esimerkin 102 finiittiverbi esiintyy myös itse artikkelissa, ja siinäkin ilman adverbialitäydennystä (*Zoogin imponerade stort* – –). Kyse on menestyksekkästä ravihevosesta, ja sekä pääotsikko että sitä vastaava tekstilause ovat kiistattomasti geneerisiä: 'Zoogin herätti yleistä ihailua' / Zoogin teki kaikkiin suuren vaikutuksen'. Esimerkin 103 finiittiverbi ei lainkaan esiinny artikkelissa. Tästä huolimatta esimerkin väliotsikko on ilman sitä seuraavan tekstijakson antamaa lisätietoakin helppo hahmottaa geneeriseksi. Tekstitopiikkina on Rasion Yhtymän hyvä tulos edellisenä vuonna,

ja tämän perusteella voi päätellä, että väliotsikon adverbiaalitäydennys on geneerinen (*kuluttajille ~ ihmisille ~ suomalaisille*), ja voi siksi jäädä ilmi panematta. Otsikon jälkeinen teksti ei itse täydennyksen osalta anna lisävihjeitä muuten kuin että se tavallaan vahvistaa geneerisen tulkinnan: *Näkkileivän myynti kasvoi olennaisesti ja hernekeittoa tölkitettiin ennätysmäärä*.

Samoin kuin tyypillisesti objektilla täydentyvä verbi myös yleensä adverbiaalilla täydentyvä verbi voi joskus esiintyä yksipaikkaisena (vrt. 4.2.1). Esimerkkien 104–105 tapauksissa tuntuu mahdolliselta, että otsikon laatija on hahmottanut verbin yksipaikkaisesti:

(104)	Britter ingrep	SvD 15.4. (6)	vo
(105)	Rikaste länderna ställer upp	Vbl 15.6. (11)	vo

Esimerkkien 104–105 otsikoita vastaavissa tekstivirkkeissä otsikoissa esiintyvään verbiin liittyy adverbiaalilauseke, joka näyttää olevan pikemminkin vapaa määrite kuin täydennys:

- (104') Soldater från olika armeförläggningar utkämpade i januari eldstrider sedan en grupp soldater gjort myteri för att få mer lön. *Då ingrep brittiska samväldet med medling och tvisten bilades tillfälligt – –*.
- (105') Nu föreslår EU att de rikaste västländerna i G7-gruppen ska *ställa upp* gemensamt för att göra kärnkraftsindustrin säkrare i landet.

Kummankin otsikon finiittiverbi tuntuisi ainakin ensisijaisesti kaipaavan adverbiaalitäydennystä: *ingripa i något* 'puuttua johonkin'; *ställa upp i något* 'osallistua johonkin', *ställa upp för något/någon* 'esim. asettua jonkin/jonkun taakse'. Esimerkin 104 tapauksessa täydennyksen puuttuminen myös tekstistä voidaan selittää tilanteiseksi skemaattisuudeksi: täydennykseksi voidaan tilanteen perusteella olettaa joko tekstissäkin esiintyvän substantiivin *myteriet* tai skemaattisemman *situationen* sisältävää prepositiolauseketta: *ingrep i myteriet* 'puuttui kapinaan'; *ingrep i situationen* 'puuttui tilanteeseen'. Toisaalta tuntuisi myös mahdolliselta, että kirjoittaja on tässä hahmottanut verbin yksipaikkaiseksi: *ingripa ~ gå emellan, blanda sig i leken* 'mennä väliin, puuttua peliin'.

Vastaavasti esimerkin 105 tapauksessa voitaisiin ajatella, että *ställa upp* -ilmauksen täydennys käy ilmi jo tekstitopiikista, joksi pääotsikon perusteella hahmottuu EU:n ja Ukrainan solmima sopimus: – – *ställer upp för Ukraina* – –. Samoin kuin *ingripa*-verbi myös ilmaus *ställa upp* käsittääkseni usein esiintyy ilman tällaista adverbiaalitäydennystä. Onko tällaisissa tapauksissa kuitenkin syytä puhua yksipaikkaisuudesta? Vaikka esimerkkien 104–105 verbeihin tekstilauseissa liittyvät adverbiaalit eivät näytä olevan kyseisten verbien (ainakaan ensisijaisia) valenssinmukaisia täydennyk-

siä, lauseiden merkitys jää vajaaksi ilman niitä. Verbien primaari merkitys 'puuttua johonkin' ja 'asettua jonkin/jonkun puolelle tms.' tuntuu jäävän taka-alalle. Verbi saa fasaalisen *börja*-verbin kaltaisen (johonkin ryhtymistä ilmaisevan) merkityksen (ks. SAG 2: 510), siitä huolimatta, että se mihin "ryhdytään" ilmaistaan prepositiolausekkeeseen kuuluvalla rakenteella: teonnimellä (*medling*) ja finaaliseen *för att* -rakenteeseen sisältyvällä infinitiivirakenteella (*göra – – säkrare*). Näin tulkittuina verbit niihin liittyvine adverbiaaleineen näyttävät siis muodostavan fraasinomaisen semanttisen yksikön samaan tapaan kuin *ingripa i något* ja *ställa upp för något/någon*. Teksteissä esiintyvien rakenteiden (104'–105') voisi sanoa edustavan eräänlaista kyseisten verbien "sekundaarivalenssia". Näiden tekstilauseiden käänöksissä tuntuisi luontevalta valita lähtökohdaksi verbien primaarivastineiden sijasta esimerkiksi juuri *ryhtyä*-verbi:

(104'su) -- Silloin Brittiläinen kansainyhteisö ryhtyi välittäjäksi --.

(105'su) -- että G7-ryhmään kuuluvat rikkaimmat länsimaat ryhtyisivät yhteisvoimin parantamaan maan ydinvoimateollisuuden turvallisuutta.

Nämä virkkeet eivät kuitenkaan voisi olla lähtökohtana otsikoiden 104–105 käänöksille, mikäli myös käänöksille halutaan fragmentin muoto. Fragmenteista saatava etu otsikoinnissa on nimenomaan tilansäästö, eikä ainakaan lausetta 105'su sellaisenaan voi kuvitellakaan otsikoksi. Adverbiaalitäydennyksen poisjätö synnyttäisi täysin käsittämättömän fragmentin (ilmeisesti juuri verbin fasaalisuuden, eräänlaisen apuverbimäisyyden, johdosta): * *Rikkaimmat maat ryhtyvät*. Sen sijaan 104'su tarjoaisi suoraan ainekset täydelliselle otsikkolauseelle: *Britit ryhtyivät välittäjiksi*. Tämä lause olisi mielestäni mahdollinen käänös esimerkin 104 otsikolle siitä huolimatta, että esimerkkejä 104–105 tuskin on aiheetta pitää suoraan tekstilauseista 104'–105' muodostettuina fragmentteina. Fragmenttien käytön voidaan katsoa perustuvan todennäköisyyteen: jotta fragmentti tuntuisi mielekkäältä, sen olisi jo sellaisenaan herätettävä lukijassa mielikuva skemaattisen osarakenteen luonteesta. Tämän alustavan hypoteesin rakentelussa lukijaa auttaa ensisijaisesti otsikossa esiintyvien rakenteiden valenssi, esimerkkien 104–105 tapauksessa finiittiverbin valenssi. Hypoteesin rakentelu ei voi kovin suuressa määrin perustua lukijan kekseliäisyyteen tai vilkkaaseen mielikuvitukseen: mitä yllättävämpi lopputulos, ts. mitä vaikeammin arvattavissa "puuttuva" osarakenne on, sitä huonompi fragmentti.

Koska esimerkkien 104'–105' osoittama täydennyssuhde, mikäli sitä sellaisenaan pidetään, on vähintäänkin sekundaarinen (ehkä perifeerinenkin), ei ole todennäköistä, että lukija otsikoita 104–105 lukiessaan antaa otsikoiden verbeille tällaisen tulkinnan. Vaikka fragmentaarinen otsikko tyypillisesti spesifioituu nimenomaan jonkin tekstilauseen perusteella (joka selkeimmässä tapauksessa on sen täysin elaboroitu toteutuma), on syytä muistaa, että otsikointi voi perustua muunkinlaiseen strategiaan; otsik-

ko ei ole osa leipätekstiä, vaan monessa suhteessa itsenäinen tekstin osa. Yleensä otsikon myös laatii joku muu kuin itse artikkelin kirjoittaja. Esimerkkien 104–105 tapauksissa näyttävät otsikot syntyneen niin, että otsikon laatija on poiminut tekstivirkkeestä subjektin (skemaattisempänä) ja finiittiverbin ilman adverbiaalitäydennystä tietoisena siitä, että verbi on täydennettävissä myös primaarisen valenssinsa mukaisesti. Otsikoiden suomenkieliset vastineet syntyvät siten myös luontevimmin tällaisen primaaritulkinnan mukaisesti:

(104su) Britit puuttuivat peliin

(105su) Rikkaimmat maat auttavat/tukevat Ukrainaa

Jälkimmäiseen otsikkoon liittyy edelleen ongelma, johon kääntäjä joutuu ottamaan kantaa. Otsikko 105 esittää rikkaiden maiden tuen tosiasiana, mutta tekstissä asia hahmottuu hypoteettiseksi, EU:n esittämänä kantana. Tämä hypoteettisuus voitaisiin otsikossa esittää jonkinasteisena modaalisuutena: *Rikkaiden maiden tulisi auttaa Ukrainaa / Rikkaat maat auttanevat Ukrainaa*. Yksiselitteinen ratkaisu olisi tietenkin jonkinlainen referaatin muoto, mutta tämä otsikkotyyppi on väliotsikolle vieras, yksinkertaisesti liian pitkä: *EU:n mielestä rikkaiden maiden tulisi auttaa Ukrainaa / EU: Rikkaiden maiden tulisi auttaa Ukrainaa*. Näistä referaatin tyypeistä edellinen, täydellinen lause, olisi lähinnä alaotsikolle tai mahdollisesti esiriville tyypillinen ratkaisu, jälkimmäinen taas esirivin ja pääotsikon väliseen yhteispeliin perustuvalla yhdysotsikolle tyypillinen ratkaisu (ks. lukua 6).

Vaikka seuraavienkin esimerkkien verbit *trycka (på)* ja *tulla* ovat ensisijaisesti kaksipaikkaisia (*A trycker på B; A tulee B:hen/B:stä*), otsikoille on kyseisissä tekstiyhteyksissä vaikea ylipäätään esittää tulkintaa, jonka mukaan ne saisivat näiden kaavojen mukaisen täydennyksen (B:n).

(106) Kina tryckte på

SvD 15.6. (6) vo

(107) Seattle tulee lujaa

TS 15.4. (29) vo

Esimerkin 106 ilmaus *tryckte på* on ns. partikkeliliitto. Partikkeliliitto (partikelförbindelse) on ruotsissa esiintyvä leksikaalistunut verbin ja partikkeliadverbiaalin (adverbin tai preposition) muodostama liitto (SAG 3: 417–431). Partikkeliadverbiaali voi olla (subjektin ohella) verbin ainoa täydennys (esim. *gå ut, gå av*), mutta sen lisäksi eräät verbit voivat saada muitakin täydennyksiä (*hämta ut pensionen, slå av på takten, skrapa av smöret från brödet*; mt. 421–422). Esimerkin 106 tapauksessa *trycka på* -ilmaus rinnastuu intransitiiviseen *gå av* -tyyppiin. Käsittääkseni lauseen *A hämtar ut pensionen* ('A nostaa eläkkeensä') mukainen tulkinta (*A tryckte på B*) ei tässä tule kyseeseen, koska tämä lausetyyppi saa merkityksen 'A painoi B:tä', mitä voidaan pitää *trycka*-verbin perusmerkityksenä. Tässä perusmerkityksessään *trycka*-

verbi siis esiintyy syntaktisessa lausetyypissä Subj + V + adverbiaalitäydennys (bundet adverbial): *Kalle tryckte på knappen* 'Kalle painoi nappia'. Abstraktimman 'painostamisen' merkityksessä *trycka*-verbi sen sijaan saa täydennyksekseen pelkän partikkeliadverbiaalin: Subj + V + part.adv.li (+ vapaa adverbiaali). Tämän rakennekaavan mukainen on SOB:n esittämä esimerkki *Facket trycker på i trygghetsfrågorna*. Tämän lauseen suomennoksessa tuntuisi luontevammalta ilmaus *harjoittaa painostusta* kuin *painostaa*: *Ammattiyhdistysliike harjoittaa painostusta (~ ? painostaa) turvallisuuskysymyksissä*. Tekstilauseessa tällainen sanaliitto (SAG käyttää nimitystä funktionsverbsförbindelser; SAG 3: 262–264) tuntuisi luontevimmalta sellaisissa tapauksissa, joissa kiintopiste (painostuksen kohde eli kokija) on skemaattinen, esimerkiksi geneerinen. Yksi teonnimirakenteen käytön etuhan on juuri prosessin eri osarakenteiden ”skematisoinnin” mahdollisuus. Esimerkin 106 väliotsikkoa seuraavassa tekstijaksossa esiintyykin *trycker på* -ilmaukseen perustuva teonnimirakenne, jossa kyseisen prosessin muuttujaa ilmaisee teonnimeä seuraava prepositioilmaus mutta painostuksen kohde (kiintopiste) on skemaattinen:

- (106') Förra våren förklarade Nordkorea att det skulle lämna NPT [NPT: Ickespridningsavtalet om kärnvapen]. Efter *påtryckningar från bland annat Kina* kom ett nytt besked. Utträdesbeslutet skulle uppskjutas.

Kiintopisteen skemaattisuus selittyy tässä tekstilauseessa sillä, että edellisen virkkeen perusteella on helppo olettaa painostuksen kohteeksi Pohjois-Koreaa. Teonnimirakenteen sisältävä 'painostamista' tarkoittava ilmaus hyväksyy myös (toisin kuin *trycka på*) kiintopisteen eksplisiittistämisen: *Kina utövade påtryckningar på Nordkorea* 'Kiina harjoitti painostusta Pohjois-Koreaa kohtaan'. Tämä ”funktioverbisanaliitto” tuntuisi myös luontevimmalta otsikon 106 spesifisempänä muunnoksena. Vaihtoehtoisena spesifikaationa voisi olla lause, jossa syntaktisesti vapaaksi adverbiaaliksi jäsentyvä prepositiolauseke luo prosessille kehyksen: *Kina tryckte på för att få Nordkorea att uppskjuta / ta tillbaka sitt beslut*. Tällainen lause on kuitenkin väliotsikoksi ilmeisesti liian pitkä. Syntaktis-semanttisesti se edustaa lähinnä esiriveissä tai alaotsikoissa esiintyvää, suhteellisen eksplisiittiseen ilmaisuun pyrkivää otsikkotyyppiä.

Esimerkin 107 verbi-ilmaus *tulee lujaa* näyttää olevan eräänlainen ”kvasi-idiomi” (vrt. *A:lla menee lujaa*). Verbin *tulla* merkitykseen olennaisesti liittyvälle VÄYLÄ-skeemalle (ks. Leino 1999: 180–181) on tässä tapauksessa vaikea löytää elaboroijaa: *A tulee (B:stä C:hen)*. Teksti ei sisällä otsikonkaltaista lausetta – otsikko lienee tulkittava eräänlaiseksi yritykseksi referoida seuraavaa otsikonjälkeistä tekstijaksoa:

- (107') Seattle Supersonics on tällä kaudella esiintynyt alusta lähtien mestarin ottein. Grunge-kaupungin pelimannit [baseball-pelaajia; kirjoittajan huom.] johtavat Tyynen meren divisioonaa ylivoimaisesti.

Siitä huolimatta, että ilmausta *tulla lujaa* ei voi pitää idiominkaltaisena vakiintuneena suomen kelen ilmauksena, tulkitsen sen fraasiksi (jota siis tuskin kuitenkaan voidaan pitää vakiintuneena kielen yksikkönä), jonka parafrasi voisi olla *etenee voimakkaasti (sarjassa)*.

Seuraavissa esimerkeissä tulkintaongelma liittyy verbien rektioon:

- (108) Ympäristöasiat painottuvat AL 15.6. (16) vo
vo:n jälkeinen teksti: Ympäristöasiat ovat keskeisessä asemassa sekä Lillehammerin seminaarissa että koko Euroopassa.
- (109) Kokoomus ja Sdp ärsyyntyivät TS 15.4. (8) vo
 SS 15.4. (14) vo
vo:n jälkeinen teksti: Kokoomus ja sosiaalidemokraatit purkivat ärsyyntymistään keskustan ministereiden varovaisiin lausuntoihin Suomen neuvottelutuloksesta. Erityisen tuhtuneita oltiin ulkoministeri Heikki Haaviston (kesk.) torstaina julkaistuun lehtihaastatteluun.

Esimerkin 108 *painottua*-verbillä on sanakirjojen mukaan illatiivirektio, esim. *Eräät kansantaudit painottuvat Itä-Suomeen* (PS), *Ohjelma painottui taiteisiin ja tieteisiin* (SSRS). Tekstin perusteella esimerkin 108 *painottua*-verbin sisältävä otsikko saattaisi luontevammin olla seuraavankaltainen: *Seminaarit painottuvat ympäristöasioihin*. Se tilannehahmotus, johon otsikko 108 tuntuu perustuvan, edellyttäisi muuta verbiä, esim. *Ympäristöasiat korostuvat (Lillehammerin) seminaareissa ~ (Lillehammerin) seminaareissa korostuvat ympäristöasiat*. Esimerkin 109 verbi *ärsyyntyä* on kyllä tekstissä epäsuorasti spesifioituna: *A purki ärsyyntymistään – – lausuntoihin < A ärsyyntyä – – lausuntoihin*. Luontevammalta tuntuu tässä tapauksessa kyllä elatiivirektio, esim. *ärsyyntyä melusta* (PS).

4.3.2 Kolmipaikkainen verbi

Sellaisia kolmipaikkaisen objekti- ja adverbiaalirektioisen verbin sisältäviä fragmentteja, joiden syntaktisesta rakenteesta puuttuu adverbiaalitäydennys, on ruotsinkielisessä aineistossa 13, suomenkielisessä tuntuvasti enemmän (34). Seitsemää lukuun ottamatta kaikki edustavat tekstuaalisesti skemaattisen fragmentin tyyppiä. Tekstin informaatorakenteen kannalta selkeintä, edeltävän tekstin perusteella spesifioituvaa siltatyyppiä ovat näistä seuraavat:

- (110) Idrottshallen betyder mycket ÅU 15.4. (17) vo
er: Guy Isakssons dröm:
P: Volleyboll som engagerar hela Houtskär
 < – – för volleybollentusiasterna i Houtskär

- (111) Helle esittää Stenius-Kaukosta HS 15.4. (A7) vo
P: Kanerva kansliapäällikkökiistassa: En muuta kantaani sopimuksesta
ao: Perho-Santala voi harkita sosiaali- ja terveysministeriön paikkaa
 < -- sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäälliköksi --
- (112) Serbit vaativat raskaita aseitaan AL 15.4. (17) vo
P: Serbien ja YK-joukkojen välit kiristyvät
ao: Rauhanturvaajia siepattiin jälleen, serbijoukot vaativat raskaita aseitaan takaisin YK:n varastoista
 < -- YK:lta --
- (113) Inkatha syytti hallitusta TS 15.4. (15) vo
er: Etelä-Afrikan välitysyritys epäonnistui
 < -- välitysyrityksen epäonnistumisesta
- (114) Kiina syytti ydinjärjestöä Kal 15.6. (11) vo
P: P-Korean eroa IAEA:sta pidetään hälytysmerkkinä
 < -- Pohjois-Korean eroilmoituksesta
- (115) Fowles neuvottelee jatkosopimuksesta IS 15.4. (46) vo
 < -- seuransa KTP:n kanssa

Näistä esimerkit 110, 111, 113 ja 114 spesifioituvat ylemmistä otsikoista eri tavoin ilmenevän tekstitopiikin perusteella:

Lentopalloharrastus Houtskarissa	(P, esim. 110)
(haettavana oleva) sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikön paikka	(P + ao, esim. 111)
Etelä-Afrikan välitysyrityksen epäonnistuminen	(er, esim. 113)
Pohjois-Korean eroaminen IAEA:sta	(P, esim. 114)

Ainoa näistä esimerkeistä, jolla on edeltävässä tekstinosassa lähes samansisältöinen vastine, on esimerkki 112. Vaikka alaotsikon jälkimmäinen osa on hieman spesifimpi versio kyseisestä väliotsikosta, sekään ei kuitenkaan spesifioi väliotsikon skemaattista adverbiaalitäydennystä. Pääotsikon ja alaotsikon perusteella on kuitenkin ilmeistä, että vaatimus kohdistuu YK:hon.

Suurin osa aineistoni tähän ryhmään lukeutuvista fragmenteista edustaa kuitenkin sitä tekstuaalisesti skemaattisen fragmentin tyyppiä, joka spesifioituu otsikon jälkeisestä tekstistä (ru 9, su 21). Näistä kolme tosin on otsikkoina täysin identtisiä (esim. 117–119), ja neljäskin lähes samanlainen (120). Esitän kuitenkin kaikki neljä, koska niihin liittyvät tekstit ovat kaikki hieman erilaisia yhteisestä tekstitopiikista huolimatta:

- (116) FN varnar bosnienserber ÅI 15.4. (6) P
Teksti: FN:s säkerhetsråd hotar bosnienserber med att konsekvenserna blir allvarliga om de gripna FN-soldaterna kommer till skada.
 < -- för konsekvenserna om --

- (117) Itävalta näytti suuntaa TS 15.6. (15) P
Teksti: Useat lehdet ovat nimenneet Itävallan EU-äänestyksen jälkeen suunnannäyttäjäksi myös Pohjoismaille.
 < -- (myös) Pohjoismaille
- (118) Itävalta näytti suuntaa KP 15.6. (6) P
Teksti: [lainaus Kansan Uutisista] Mielenkiintoinen kysymys kuuluukin nyt, miten Itävallan ratkaisu vaikuttaa Pohjoismaissa.
 < -- Pohjoismaille
- (119) Itävalta näytti suuntaa SS 15.6. (2) P
Teksti: Kansan Uutiset pitää Itävallan kansanäänestystulosta suuntaa antavana.
 < ? -- muille EU-jäsenyydestä äänestävälle maille
- (120) Itävalta näytti mallia Kal 15.6. (2) P
Teksti: Sitoutumattoman Turun Sanomien mielestä Itävallan ratkaisulla on merkitystä perässä tuleville.
 < -- perässä tuleville
- (121) Päättäjiä patistetaan SS 15.4. (14) vo
Teksti: Suuripää patistaa poliittisia päättäjiä ottamaan kantaa siihen, minkälaisissa rajoissa kaupallinen seksi halutaan Suomessa pitää.
 < -- ottamaan kantaa siihen, --
- (122) Säästöt tuovat etäopiskelun KP 15.4. (4) er
P: Koulupäiviä tehdään kotona Kannuksessa
 < -- Kannuksen kouluihin

Esimerkit 117–120 ovat kaikki Muut lehdet -palstan (tai vastaavanimisen palstan) otsikoita, ja ne koskevat kaikki samaa aihetta: Itävallan myönteisen EU-äänestystuloksen seurauksia. Esimerkit 117–119 ovat täysin identtiset, joten päätöksiköinä ne ovat yhtä skemaattisia: < ? *Itävalta näytti suuntaa muille maille*. Tämäkin lause on hyvin skemaattinen: se ei suoraan kerro, missä asiassa Itävalta toimii suunnannäyttäjänä. Aikaansa seuraava lukija kyllä tiesi vuoden 1994 kesällä, että EU-jäsenyysneuvotteluja kävivät Itävallan ohella pohjoismaat Suomi, Ruotsi ja Norja. Vähemmän valveutuneelle lukijalle kyseiset lehdet antavat spesifisyydeltään melko vaihtelevaa tietoa. Eniten ”yleissivistystä” lukijaltaan vaatii Kaleva (esim. 120), joka lyhyessä johdannossaan ei spesifioi, missä asiassa Itävalta ”näytti mallia”. Myös se, kenelle mallia on näytetty, on ilmaistu melko skemaattisesti (perässä tuleville). Ei edes Turun Sanomilta lainattu katkelma tuo yksiselitteistä valaistusta tähän kysymykseen. Lainaus johdantoineen ja otsikoineen avautuu siten vain sellaiselle lukijalle, joka pelkän *Itävalta*-nimen perusteella osaa yhdistää tämän artikkelin nimenomaan (tuohon aikaan sinänsä hyvin ajankohtaisiin) EU-äänestyksiin. Savon Sanomien artikkeli on Kalevan artikkelia hieman spesifisempi (esim. 119): se luo suunnan antamiselle selkeästi puitteet, mutta jättää hyötyjän skemaattiseksi (Kenelle näytettiin suuntaa?). Turun Sanomat (esim. 117) kytkee suunnan näyttämisen yksiselitteisesti pohjoismaihin, Keski-Pohjanmaa (esim. 118) hieman löyhemmin.

Lähinnä tilannesidonnaiseksi (tilanteiseksi) voidaan luonnehtia seuraavan väliotsikon skemaattisuutta:

(123) Rahaa ei jaeta

KP 15.6. (11) vo

Otsikon rakenne esiintyy myös otsikkoa seuraavassa tekstijaksossa sekundaarin kiintopisteen osalta skemaattisena: *EM-kisoissa ei jaeta rahapalkintoja* – –. Lauseenal-kuinen *EM-kisoissa* on vapaa adverbiaali, mutta se osoittaa ne puitteet, joissa palkin-toja jaetaan (ts. ilmaisee verbin osoittaman prosessin kehyksen). Näin kuvatu-teen perusteella lukija voi päätellä, että potentiaalisina hyötyjinä olisivat kisojen osanottajat: *Rahaa ei kisojen osanottajille jaeta*.

Myös seuraava otsikko voidaan käsittääkseni tulkita sekundaarin kiintopisteen osalta tilanteisesti skemaattiseksi:

(124) Opastusta saa

Ilkka 15.4. (9) vo

Kyseessä on Seinäjoen käsi- ja taideteollisuuskeskuksen toimintaa esittelevä artikkeli. Otsikko 124 liittyy kangaspuilla kutomiseen. Otsikon rakenne toistuu seuraavassa tekstikatkelmassa: *Kaija Uola ei ihmettele, vaikka kutojia kävisi enemmänkin. Siksi helppoa kutominen käsi- ja taideteollisuuskeskuksessa on. Ei tarvitse muuta kuin kutoa. Kangaspuut pistetään valmiiksi. Opastusta saa tarvittaessa*. Otsikko ja sitä vas-taava tekstilause ovat skemaattisia kahden *saada*-verbin argumentin osalta. Muuttu-jan skemaattisuus edustaa kieliopillista, geneeristä skemaattisuutta: suomen kielessä ei ole erityistä geneeristä subjektia (sellaista kuin ruotsin *man*, ranskan *on*), vaan ge-neerisyyttä osoittaa ns. nollapersoona (ks. ISK: 1284). Sekundaarin kiintopisteen skemaattisuus sen sijaan voidaan tulkita tilanteiseksi. Koska toiminnan tapahtuma-paikkana on käsi- ja taideteollisuuskeskus, opastuksen antajiksi on aihetta olettaa keskuksen työnohjaajia: *Opastusta saa keskuksen ohjaajilta*. Toisaalta tällaisessa geneerisen (subjektittoman) *saada*-verbin käytössä on myös modaalisia piirteitä. Ra-kenne muistuttaa merkitykseltään ns. mahdollisuusrakennetta (ISK: 1505–1506) ja on myös korvattavissa sellaisella: *Opastusta on saatavissa*. Myös ruotsinnoksessa mo-daalisen apuverbin sisältävä verbilauseke tuntuu luontevimmalta: *Handledning kan fås vid behov* (vrt. *Handledning ges vid behov*).

Geneeristä skemaattisuutta sekundaarin kiintopisteen osalta edustavat seuraavat kaksi otsikkoa:

(125) Västnyland presenteras

VN 15.4. (2) vo

P: Hembygdsdagarna i Lojo skall falla alla i smaken

(126) Hubble toi tietoa planeettojen synnystä

AL 15.6. (11) P

< Hubble[-avaruuskaukoputki] toi ihmisille tietoa – –

Esimerkin 125 verbi *presentera* 'esitellä' on kolmipaikkainen, mutta verbin argumenteista¹⁷ vain yhdellä on otsikossa ilmivastine. Ykkösargumentin eli aktiivisen *presentera*-verbin osoittaman prosessin muuttujaa ilmaisevan osarakenteen puuttuminen on tässäkin tapauksessa kieliopillinen ilmiö. Yksi aktiivilauseen objektin ilmaiseman primaarin kiintopisteen topikaalistuskeino on passiivilauseen käyttö. Topikaalistettu PATIENTTIA ilmaiseva NP jäsennetään ruotsissa subjektiksi. AGENTTIA ilmaiseva agenttiadverbiaali on vapaa adverbiaali (SAG 3: 503). Sen sijaan HYÖTYJÄÄ/KOKIJAA ilmaiseva prepositiolauseke jäsenyy sekä aktiivi- että passiivilauseessa täydennykseksi:

A presenterar B för C
B presenteras för C (av A)

Esimerkin 125 skemaattisuutta sekundaarin kiintopisteen osalta on pidettävä kirjoittajan tekstistrategiasta johtuvana ratkaisuna. Tässä tapauksessa sekundaari kiintopiste ei spesifioitu tekstuaalisesti, vaan skemaattisuus on geneeristä: *Västnyland presenteras för allmänheten* 'Läntistä Uttamaata esitellään yleisölle'. Koska esimerkin 126 otsikkoon liittyvä artikkeli ei spesifioi mitään erityistä tahoa, joka olisi tiedon saajana, sekundaarin kiintopisteen skemaattisuus saa tässäkin geneerisen tulkinnan: *Hubble toi tietoa (meille) ihmisille*.

Seuraava otsikko on verbin argumenttien osalta lähes maksimaalisen skemaattinen:

(127) Folk köper lite mer Vbl 15.4. (4) vo

Verbi on kolmipaikkainen: *A köper B av C*. Verbin argumenteista sekundaari kiintopiste (C) on otsikossa täysin skemaattinen eli vailla ilmivastinetta, ja myös muuttujaa ilmaiseva subjekti *folk* ja primaaria kiintopistettä ilmaiseva "objekti" *lite mer* ovat eriasteisesti epäspesifisiä. SAG tulkitsee *folk*-sanana tällaisissa tapauksissa pronominiksi ja pitää sitä geneerisen *man*-pronominin kaltaisena "yleistävänä pronominiina" (generaliserande pronomen; SAG 3: 393, alaviite 1). Verbin toisen täydennyksen edussana *mer* kuuluu SAG:n mukaan ns. paljouspronomineihin (myckenhetspronomen, esim. *lite, mycket, mer*; SAG 2: 396–406). Attributiivisen (*mycket olja*) ja adverbaalisen funktion (*mycket populär*) ohella tällaisilla paljouspronomineilla voi olla myös itsenäinen nominaalinen funktio: *Hon vill alltid ha mer* (SAG 2: 398–404). Tämän perusteella oletan, että esimerkin 127 itsenäinen paljouspronomini (*lite mer*)

¹⁷ Langackerin kuvauksessa en ole havainnut yleisnimitystä muuttujalle ja kiintopisteille, ja siksi käytän tällaisena yleisnimityksenä termiä *argumentti* Vilkun tavoin: argumentit ovat sanan valenssinmukaisia seuralaisia semanttiselta kannalta, täydennykset lauserakenteen kannalta (Vilkuna 1996: 27). Termiä *aktantti* käytän ainoastaan sellaisissa yhteyksissä, joissa viitataan SAG:hen, joka käyttää tätä termiä Vilkun argumentti-termille osoittamassa merkityksessä (ks. SAG 1: 151–152).

SAG:n mukaan jäsentyy objektiksi samoin kuin NP, jossa ilmaus esiintyy attributiivisessa funktiossa: *Folk köper lite mer ~ Folk köper lite mer varor*. Suomessa vastaava konstituentti (*Ihmiset ostavat vähän enemmän*) jäsennettäisiin *osmaksi* eli objektin sijaiseksi määrän adverbialiksi. Joka tapauksessa voidaan katsoa, että esimerkissä 127 primaarilla kiintopisteellä on ilmivastine (objekti/adverbialli). Kognitiivisen kielioopin kannalta tämä täydennys on skemaattinen sen suhteen, mitä entiteettiä määrän arviointi koskee. Lisäksi lauseke on skemaattinen toisessakin mielessä: komparatiivimuoto (jota SAG nimittää komparaattoriksi; SAG 3: 674) edellyttää täydennykseen ns. komparatiivista subjunktiolauseketta (mt. 666–674). Otsikon 127 primaarin kiintopisteen skemaattisuus on kuitenkin lauseketason skemaattisuutta: puuttuva subjunktiolauseke (esim. *än tidigare*) on nimenomaan komparaattorin täydennys (SAG 3: 666; ISK: 626).

Sekä muuttujalla että primaarilla kiintopisteellä on siten esimerkin 127 otsikossa ilmivastine, vaikka kumpikin edustaa tietyntaiteista skemaattisuutta. Fragmentiksi tämä otsikko kuitenkin valitsemani luokituskriteerin mukaan määräytyy sen perusteella, että *köpa*-verbin osoittaman prosessin sekundaari kiintopiste on kokonaan vailla ilmivastinetta. Tämän kolmannen täydennyksen puuttuminen edustaa lähinnä ns. tilanteista skemaattisuutta. Artikkelin koskee Uudenkaarlepyyn Monäsin kylän ”turkiseläinvaltakunnassa” koettua suhdanteiden paranemista. Artikkelin alkuosassa haastatellaan kyläkaupan, Monäsbodenin, kauppiasta. Otsikon rakenne esiintyy lähes sellaisenaan (yhtä skemaattisena) otsikon jälkeisessä tekstijaksossa, joten varsinaisesta tekstuaalisesta skemaattisuudesta ei voi puhua. Leipätekstin alkuosa kuitenkin luo eräänlaisen tulkintapohjan otsikolle: Kauppias johtaa kyläkauppaa, jossa myydään (erilaista/kaikenlaista) tavaraa (kenelle tahansa). Tilanteen perusteella on selvää, että hypoteettinen ostaja (kuka tahansa, oik. tilastollinen ”keskivertoasiakas”) ostaa (kyläkaupassa myytävää) tavaraa kyläkauppiaalta/kyläkaupasta.

Fragmentiksi en lue seuraavaa otsikkoa, vaikka sekin on yhden osarakenteen osalta skemaattinen:

(128) Beslutsfattarna uppmanas ta ställning JT 15.4. (18) vo

Otsikon verbi *uppmana* ’kehottaa’ on kolmipaikkainen: A uppmanar B + InfP ~ B uppmanas + InfP. Lause sisältää passiivilauseen edellyttämät kaksi täydennystä: subjektin (*beslutsfattarna*) ja adverbialitäydennykseksi (SAG 3: 440) luettavan infinitiivilausekkeen. Infinitiivilauseke on skemaattinen, mutta kyseessä on lauseketason skemaattisuus, ja siksi katson omaksumieni kriteerien mukaan otsikon 127 edustavan täydellisten lauseiden kategoriaa.

4.3.3 *Yhteenvedo: Fragmentit, joista puuttuu adverbiaalitäydennys*

Taulukko 4 osoittaa niiden fragmenttien jakauman, joista puuttuu adverbiaalitäydennys.

Taulukko 4. Fragmentit, joista puuttuu adverbiaalitäydennys.

Skemaattisuus	2-paikkainen verbi		3-paikkainen verbi	
	Ru	Su	Ru	Su
tekstuaalinen (siltat.)	8	9	2	8
(porttit.)	20	19	9	21
tilanteinen	2	–	1	3
geneerinen	1	1	1	2
Yhteensä	31	29	13	34

4.4 Objekti ja adverbiaalitäydennys puuttuvat

Kun kolmipaikkaisen verbin sisältävän otsikon argumenteista vain muuttujalla on ilmivastine (subjekti), otsikon informaatioarvo on vähäinen. Kaikkiaan tällaisia fragmentteja on aineistossa vain muutama (ruotsi 3, suomi 12). Useimmat edustavat eritasoista tekstuaalista skemaattisuutta:

- (129) Svarskrav hindrar inte SvD 15.6. (10) vo
Teksti: Svarskrav hindrar förstås inte sökande att tacka ja till kurser vid flera högskolor men det kan bli en ändring kommande år.
- (130) Lukkarila sopeuttaa KP 15.4. (8) P
Teksti: Lassi Lukkarilan kauppa vähentää väkeä ja sopeuttaa *toimintojaan*. – – Yhtiön hallitus kokoontuu tänään perjantaina ja päättää, miten *kulurakennetta* voidaan sopeuttaa *vastaamaan toimintaa ja sen tuottoja*.
- (131) Aho ja Pesälä maanittelivat Ilkka 15.6. (13) vo
 KP 15.6. (8) vo
Teksti: Keskustan eduskuntaryhmä istui tiistaina kahteen otteeseen jännittyneissä tunnelmissa. Pääministeri Esko Aho ja maatalousministeri Mikko Pesälä maanittelivat väkevästi *tukea hallitukselle*.
- (132) EU näytti KP 15.4. (7) P
 [Muut lehdet -palstan otsikko]
Teksti: [sitaatti Maaseudun Tulevaisuus -lehestä] EU *osoitti suomalaisille* heti tyllysti *kaapin paikan*. Se näytti, että etujen ristiriitatilanteissa päätökset tehdään suurten maiden ja suuren rahan ehdoilla.
- (133) Pankit rokottavat heti Kal 15.4. (2) P
- (134) Anoppi kannustaa Ilkka 15.4. (22) vo

Kaikissa näissä tapauksissa otsikon jälkeinen tekstijakso spesifioi otsikoiden skemaattiset kiintopisteet, esimerkkien 129–132 tapauksissa melko suoraan. Esimerkkien 133–134 otsikoiden verbit eivät lainkaan esiinny tekstissä, ja skemaattiset otsikot lienee tulkittava otsikonlaatijan (hyvin vapaaksi) yrityksiksi tiivistää tekstin sisältö. Vaikka esimerkki 133 on pääotsikko, sen ei voi katsoa ilmaisevan tekstitopiikkaa, koska sen ilmaisema ajatuskaan ei varsinaisesti näy esiintyvän tekstissä. Kolumni koskee huhua, että rahannosto automaattista tulisi maksulliseksi. Otsikon metaforinen *rokottaa*-verbi rinnastunee tässä syntaktis-semanttisesti lähinnä *rangaista*-verbiin (eräänlaisena eufemismina): *A rokottaa B:tä C:stä* ⇔ ? *Pankit rokottavat asiakastaan heti jokaisesta nostosta/operaatiosta*. Esimerkki 134 on väliotsikkona urheiluosoaston kolumnissa, jossa pohditaan ajankohtaisia urheilutapahtumia. Väliotsikot jakavat kolumnin selkeästi eri alatopiikkeihin, vaikka otsikot sellaisenaan eivät noita alatopiikkeja ilmaisekaan. Esimerkin 134 rajaaman tekstijakson alatopiikkina on maratoonari Harri Hännisen valmistautuminen tulevien, Helsingissä järjestettävien yleisurheilun EM-kisojen maratonjuoksuun. Tekstissä kerrotaan, että Hänninen joutuu kilpailussa juoksemaan neljä kertaa anoppinsa ikkunan ohi. Ajatus anopin kannustuksesta on siten otsikonlaatijan oma johtopäätös: *Anoppi kannustaa **Harri Hännistä Helsingin EM-maratonilla***.

Geneeriseksi lienee tulkittava seuraava otsikko, jossa tosin verbin valinta hieman hämmentää tulkintaa:

(135) Silkki ja nahka innostavat Ilkka 15.4. (17) P

Tämänkään otsikon verbi ei esiinny tekstissä, ja koko otsikon sisältämälle (skemaattiselle) väitteelle on vaikea löytää tekstistä vastinetta. Jonkinlaista tulkintapohjaa otsikolle tarjoaa se tekstin virke, jossa artikkelissa haastateltava pukinevalmistaja kertoo, että silkkityöt työllistävät häntä nyt juuri eniten. Otsikon tarkoituksena lienee ollut kertoa, että silkki ja nahka herättävät tällä hetkellä yleistä kiinnostusta. Tämä ajatus voitaisiin luontevasti ilmaista otsikolla, jossa kaksipaikkainen, transitiivinen *kiinnostaa*-verbi esiintyy ”yksipaikkaisen intransitiivilauseen muotissa” (ISK: 453): *Silkki ja nahka kiinnostavat*. Kiintopisteen skemaattisuus saa tässä tapauksessa geneerisen tulkinnan (– – *kiinnostavat ihmisiä*). Otsikossa 135 esiintyvä verbi *innostaa* on kuitenkin syntaktis-semanttisilta ominaisuuksiltaan melko erilainen kuin *kiinnostaa*. Se on kolmipaikkainen (*A innostaa B:tä C:hen*), ja (geneeristen?) primaarin ja varsinkin sekundaarin kiintopisteen spesifioiminen ei ainakaan tekstin antamin vihjein tunnu mahdolliselta: *Silkki ja nahka innostavat ihmisiä (? tekemään jotakin)*.

Seuraava otsikko on geneerinen monessakin suhteessa:

(136) Myykö moittiva myyntitykki? AL 15.4. (4) P

Kyseessä on yleisönosastokirjoituksen otsikko. Artikkelin koskee Suomen pääministerin Kiinan-vierailullaan esittämää ihmisoikeusasioihin liittyvää kritiikkiä. Vaikka kirjoittaja kommentoi tiettyä tapausta, jossa ”myyntitykiksi” osoitetaan Suomen pääministeri, otsikon kysymys on saanut yleistävän, geneerisen sävyn: ”Pystyykö sellainen myyjä, joka moittii asiakastaan, myymään (kenellekään) yhtään mitään?”. Tässä tapauksessa kahden täydennyksen laatu ja identiteetti ovat irrelevantteja ja verbi esiintyy yksipaikkaisen intransitiivilauseen muotissa (vrt. ISK: 453).

Seuraava taulukko osoittaa niiden fragmenttien jakauman, joista puuttuu sekä objekti että adverbiaalitäydennys.

Taulukko 5. Fragmentit, joista puuttuvat objekti ja adverbiaalitäydennys.

Skemaattisuus	Ru	Su
tekstuaalinen (siltat.)	2	–
(porttit.)	1	10
geneerinen	–	2
Yhteensä	3	12

4.5 Objekti tai adverbiaalitäydennys puuttuu

Eräillä verbeillä on valinnainen rektio¹⁸ siten, että ne voivat saada joko objektin tai adverbiaalitäydennyksen. Aineistossani esiintyi 6 sellaista otsikkoa, joista tällainen muodoltaan valinnainen täydennys näyttää puuttuvan. Koska ilmiö on näin harvinaisen, käsittelen tässä jaksossa sekä kaksi- että kolmipaikkaisia verbejä. Ainoastaan kahdessa tapauksessa tällainen fragmentti esiintyy tekstissä elaboroituna:

- (137) Sosiaalidemokraatit aikovat jatkaa TS 15.6. (12) vo
Teksti: Sosiaalidemokraatit ovat puolestaan ilmoittaneet *jatkavansa hallituksessa* edellyttäen, että parlamentin sekä hallituksen työt ovat tuloksellisia.
- (138) Saaristo kutsuu HS 15.6. (D5) P
Teksti: Luonnonkaunis Kreikan saaristo odottaa alkulohkon jälkeen. HS:n urheilutoimittajan arvio Kreikan mahdollisuuksista jalkapallon MM-kisoissa: ei menestystä, vaan Kreikan *saaristo kutsuu Kreikan joukkuetta takaisin*.

¹⁸ Käytän **rektio**-termiä siten kuin sitä on perinteisesti käytetty fennistiikassa: rektio ilmaisee, minkälaisia ja minkämuotoisia verbin valenssinmukaiset täydennykset voivat olla (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 176; ISK: 1177). SAG:ssa tätä termiä vastaa käsittääkseni termi syntaktinen valenssi (*syntaktisk valens*; SAG 3: 257–258). *Rektio* tarkoittaa SAG:ssa ”preposition nominaalista määritettä” (nominal bestämning till preposition; SAG 1: 217).

Esimerkin 137 *jatkaa*-verbistä esitetään PS:ssa seuraavat esimerkit: *Toimintaa ei kannata jatkaa; jatkaa yrityksen johdossa*. Näistä jälkimmäinen edustaa syntaktisesti samaa tyyppiä kuin esimerkki 137. Voidaan tietenkin kysyä, edustavatko PS:n esimerkit verbin kahta eri rektiota vai ainoastaan kahta eri skemaattisuusastetta. Prototyyppisenä lienee pidettävä PS:n ensimmäistä esimerkkiä, jossa *jatkaa* esiintyy kaksipaikkaisena transitiiiviverbinä (*A jatkaa B:tä*). Esimerkin 137 esiintymän voisi tästä lähtökohdasta sanoa edustavan tyyppiä, josta objekti puuttuu, koska sen laatu ja identiteetti ovat irrelevantteja (ks. ISK: 453): *Sosiaalidemokraatit aikovat jatkaa (toimintaansa) hallituksessa*. Tällaisessa intransitiivilauseen muotissa (mts.) esiintyessään *jatkaa*-verbi rinnastuu semanttisesti *pysyä*-verbiin: *Sosiaalidemokraatit aikovat pysyä hallituksessa*.

Vaikka esimerkki 138 spesifioituukin tekstistä, kyseinen otsikko nimenomaan (oletettavasti ensimmäisenä luettavana) pääotsikkona voi herättää muitakin mielikuvia. Samoin kuin esimerkin 137 tapauksessa on kognitiivisen kieliopin näkökulmasta tässäkin luontevinta pitää PS:n seuraavia esimerkkejä pikemminkin saman kolmipaikkaisen *kutsua*-verbin eri skemaattisuusasteita edustavina variantteina¹⁹:

kutsua vieraita	rakennetyyppi: A kutsuu B:n/B:tä
kutsua joku päivälliselle, häihin	A kutsuu B:n/B:tä C:hen
Kellot kutsuvat jumalanpalvelukseen.	A kutsuu C:hen

Varsinaisista rektioeroista ei siis liene syytä puhua esimerkkien 137–138 kohdalla. PS:n verbeistä *jatkaa* ja *kutsua* esittämissä lause-esimerkeissä esiintyvät rakenne-erot voidaan luontevammin selittää niin, että eri variantit edustavat kieleen (yksiköiksi) vakiintuneita, eri tilanteisiin soveltuvia saman verbin predikaatioita, jotka edustavat eri skemaattisuusasteita. Myös esimerkin 138 lähes maksimaalisen skemaattista otsikkoa voidaan pitää yksikön asemassa olevan rakennetyypin (*A kutsuu*) laajentumana. Kielenkäyttöön vakiintuneena (yksikkönä) voitaneen pitää ainakin ilmausta *Velvollisuus kutsuu* (vrt. ru *Plikten kallar*). Esimerkin 138 skemaattinen otsikko tuntuu kuitenkin assosioituvan ensisijaisesti vanhan laulelman nimeen *Aallocko kutsuu*, jonka yksikön status kuitenkin on kyseenalaisempi kuin edellä mainittujen.

Seuraavan esimerkin sisältämällä *kysellä*-verbillä on selkeämmin kuin edellisten otsikoiden verbeillä valinnainen rektio:

¹⁹ Tämä ei tietenkään ole kattava kuvaus *kutsua*-verbin käyttötavoista; sivuutan esimerkiksi kokonaan ’joksikin nimittämistä’ merkitsevän *kutsua*-verbin: *He kutsuivat poikaa Kalleksi*.

- (139) Rajamäki kyselee teollisuusalueista SS 15.6. (5) P
Teksti: Kansanedustaja Kari Rajamäki (sd) *kysyy* suullisessa kysymyksessä *hallitukselta montako teollisuusaluetta alkuperäisestä noin 14 alueesta on pudotettu kakkostavoitteen tuesta pois ja onko Leppävirta-Varkaus rakennusmuutosalue niiden joukossa.*

Verbit *kysyä* ja *kysellä* voivat esiintyä ainakin seuraavissa lausekehyksissä (ks. PS):

- a) A kysyy/kyselee B:ltä C:tä
 b) A kysyy/kyselee B:ltä C:stä
 c) A kysyy /kyselee B:ltä + Epäsuora kysymyslause

Koska verbin lausekehysten valinnaisuus koskee yksinomaan kysymisen aihetta ilmaisevan (C:llä merkityn) täydennyksen muotoa, esimerkin 139 otsikko ei skemaattisen täydennyksensä (B:n) osalta ole rakenteeltaan valinnainen: lause edustaa kiistatta rakennekaavaa b, ja B:tä elaboroivan lausekkeen tulee olla ablatiivimuotoinen. Tällainen esiintyy tekstissä, ja on melko kiistatonta, että se myös semanttisesti on otsikon skemaattisen kiintopisteen elaboroija: – – *kyselee hallitukselta* – –. Tekstissä esiintyvä virke ei kuitenkaan ole otsikon elaboraatio, koska se ensinnäkin sisältää (tosin lähes samamerkityksisen) toisen verbin (*kysyä*) ja lisäksi edustaa toista rakennekaavaa (c). Otsikko 139 on siten kyseisen tekstilauseen skemaattinen parafrasi.

Seuraavien fragmenttien verbit eivät lainkaan esiinny otsikoita seuraavissa teksteissä:

- (140) Domstolar bestämmer DN 15.6. (A10) P
Teksti: Den här gången ska domstolarna tala om vilka villkor som gäller för brobygget.
- (141) Konstgödseln dominerar Hbl 15.4. (9) vo
Teksti: Kemiras klart största affärsområde är gödseltillverkningen inom Kemira Agro, som står för 47 procent av koncernomsättningen.
- (142) Lås och förbud hjälper inte ÅU 15.6. (4) P
- (143) Stabilt HIK vann VN 15.6. (10) P
- (144) Pohjolan halutaan jatkavan Kal 15.4. (11) vo
Teksti: Kokoussalissa toivottiin Pohjolan harkitsevan uudelleen asettumista ehdokkaaksi [MTK:n puheenjohtajaksi].
- (145) Kyseltiin 300 työttömältä Karj 15.4. (10) vo
Teksti: Yhtenä osana tämän vuoden projektia oli *kyselytutkimuksen tekeminen työttömille*. Se on nyt tehty ja tutkimusta esitellään kaikille niille, joitten työttömät katsovat voivan auttaa heitä parantamaan yleensä työttömien elämäntilannetta ja laatua.
 – – Kyselytutkimuslomake lähetettiin 300:lle Rantakylän-Mutalan-Utran työmaalle.

Esimerkki 144 sisältää saman verbin (*jatkaa*) kuin esimerkki 137, joten siihenkin pätee kyseisen verbin skemaattisuutta koskeva kysymys: onko tämän verbin tapauksessa syytä puhua valinnaisesta rektiosta, vai onko kyse ainoastaan saman verbin eri

skemaattisuusasteita edustavista varianteista? Kun on kyse tietyn henkilön suhteesta virkaansa, rakennevaihtoehtoja on jopa enemmän kuin esimerkin 137 tapauksessa:

Pohjalan halutaan jatkavan MTK:ssa
 ~ (MTK:n) puheenjohtajana
 ~ (MTK:n) johdossa
 ~ toimintaansa/toimimista (MTK:n) puheenjohtajana

Kaikkien näiden vaihtoehtojen voidaan nähdäkseni katsoa vastaavan vakiintuneita, yksikön statuksen omaavia rakenneskeemoja.

Muut edellä mainitut esimerkit edustavat mielestäni tyyppiä, jossa skemaattista kiin-
 topistettua elaboroiva lauseke on muodoltaan aidosti valinnainen:

- (140') Domstolar bestämmer villkoren för brobygget
 ~ om villkoren för brobygget
 ~ (om) vilka villkor som gäller för brobygget
- (141') ? Konstgödseln dominerar Kemiras produktion
 ~ i Kemiras produktion
- (142') ? Lås och förbud hjälper inte dem som blir utsatta för väpnat anfall
 ~ mot dem som missbrukar skjutvapen
- (143') stabilt HIK vann sin match mot Weikot
 ~ över Weikot
 ~ mot Weikot
- (145') Asiaa kyseltiin 300 työttömältä
 ~ 300 työttömältä kyseltiin heidän mielipidettään tästä asiasta
 ~ heidän tilanteestaan
 ~ , mitä mieltä he ovat – –

Kaikki näiden esimerkkien verbit voivat ainakin tietyissä tapauksissa saada objektin. Eräillä ruotsin verbeillä voi objektin ohella esiintyä kakkosargumenttina lähes sama-merkityksinen adverbiaalitäydennys, josta käytetään nimitystä objektliknande adverbial ('objektinkaltainen adverbiaali'; SAG 3: 450–467)²⁰. Tällaisia adverbiaaleja ovat edellä mainituissa esimerkeissä objektin vaihtoehtoina esiintyvät prepositiolausekkeet *om villkoren* ja *över Weikot*:

A bestämmer	villkoren	(esim. 140')	vrt. A määrää ehdot
	om villkoren		ehtoista
A vann	matchen mot Weikot	(esim. 143')	vrt. A voitti ottelun Weikkoja vastaan
	över Weikot		A voitti Weikot

²⁰ Kyseessä ei ole määrää ilmaiseva adverbiaali, eikä *objektliknande adverbial* siten nimitysten samankaltaisuudesta huolimatta mitenkään liity suomen osma-käsitteeseen (objektin sijainen määrän adverbiaali; ks. ISK: 926–927).

Vaikka objektin ja adverbiaalinen vaihtelu tällaisten verbien täydennyksinä ei SAG:n mukaan merkitse kovin merkittävää merkityksen vaihtelua (”utan att betydelsen ändras särskilt genomgripande”; SAG 3: 450), ilmauksia ei voi pitää synonyymisina. Esimerkin 140’ tapauksessa objektirektiainen lause näyttää ilmaisevan ehdottomampaa määräysvaltaa kuin adverbiaalirektiainen, samoin kuin suomessa. Esimerkin 143’ tapauksessa täydennystyyppin valinta on ruotsissa riippuvainen kiintopisteen luonteesta. Leino (1999: 104–105) on esittänyt lyhyen analyysin *voittaa*-verbistä, ja todennut, että seuraavat lauseet merkitykseltään eroavat toisistaan sen perusteella, minkä kiintopisteen ne valitsevat (samasta kehyksestä): *A voitti I. palkinnon, A voitti kilpailun, A voitti vastustajansa*. Suomessa kyseiset lauseet ovat syntaktisesti samanlaisia transitiiivilauseita. Ruotsissa sen sijaan kilpailun toisen osapuolen (vastustajan) nostaminen toiseksi korostaisemmaksi osarakenteeksi eli kiintopisteeksi edellyttää adverbiaalitäydennyksen käyttöä, vrt. *A vann första priset, A vann tävlingen – A vann över B*. Tässä tapauksessa ilmaus *vinna över B* rinnastuu semanttisesti transitiiiviverbiin *beseгра B: A vann över B ~ A besegrade B* (vrt. * *A besegrade tävlingen*).

Kyseenalaiselta tuntuu objektirektio tapauksessa 141’. SAG esittää *dominera*-verbille ensisijaisesti adverbiaalirektion (*dominera över*). Lausetyyppi *A dominerar över B* saa SAG:ssa semanttisen tulkinnan, jonka mukaan B on aktantti, joka on subjektin tarkoitteelle alistainen siinä hallintasuhteessa (*dominansförhållande*), jota tapahtuma ilmaisee. Verbiin voi SAG:n mukaan liittyä valinnaisesti myös objekti (SAG 3: 466). Mielestäni on kyseenalaista, päteekö SAG:n semanttinen kuvaus esimerkille 141 esittämäni transitiiiviseen vaihtoehtoon. Verbi *dominera* tuntuu tässä esiintyvän ei-prototyypisessä intransitiivisessa muotissa, jossa se semanttisesti vastaa ilmausta *ha en dominerande roll: Konstgödseln har en dominerande roll i Kemiras produktion*. Otsikkona esimerkki 141 kuitenkin on näiden mainittujen rakenneskeemojen suhteen skemaattinen – vasta väliotsikon jälkeinen tekstijakso kertoo lukijalle, minkälaisesta ”dominanssista” on kyse.

Esimerkki 142 on pääkirjoituksen otsikko. Kyseisen pääkirjoituksen lähtökohtana on Ruotsin Falunissa tapahtunut joukkomurha, ja siinä pohditaan aseiden käyttöä poliisivoimissa ja puolustusvoimissa. Tämäkään otsikko ei sellaisenaan esiinny tekstissä elaboroituna, joten lukijan asiaksi jää tekstin yleisen sisällön perusteella arvioida *auttaa*-verbin merkitystä. Esittämäni ehdotukset edustavat mielestäni *auttaa*-verbin käytössä melko vakiintuneita rakenneskeemoja: *A hjälper B, A hjälper mot B*. Näissä B ei tietenkään voi viitata samaan tapahtuman osallistajaan, vaan objektiversiossa B ilmaisee kokijaa tai hyötyjää, adverbiaaliversiossa ”ahdistajaa”. Tässä tapauksessa voidaan samaan tapaan kuin esimerkkien 137–138 yhteydessä tietenkin valinnaisen rektion sijasta puhua eri skemaattisuuden asteista. Tämän tulkinnan mukaan esimerkiksi lause *Tämä tuote auttaa hyttysiä vastaan* siis olisi primäärin kiintopisteen osalta

skemaattinen transitiivilause. Skemaattisuus tulkittaneen tällöin geneeriseksi: *Tämä tuote auttaa (ketä tahansa) hyttysiä vastaan.*

Esimerkki 145 sisältää saman verbin kuin esimerkki 139, mutta se on skemaattinen toisella tavalla kuin tämä. Esimerkin 139 yhteydessä esittämieni lausekehysten (rakenneskeemojen, a–c) osarakenteista esimerkissä 145 ovat ilmipantuina ”kiinteät” (kaikille skeemoille yhteiset) A ja B. Otsikko voi siten ainakin teoriassa edustaa mitä tahansa rakenneskeemoista a–c, ja käsittääkseni kaikki vaihtoehdot tuntuvat myös täysin mahdollisilta tässä tapauksessa (ks. 145’).

Skemaattisuudeltaan aineiston tämän tyyppin fragmentit edustavat tekstuaalista silta- tai porttityyppiä, kuten taulukko 6 osoittaa.

Taulukko 6. Fragmentit, joista puuttuu objekti tai adverbiaalitäydennys.

Skemaattisuus	Ru	Su
tekstuaalinen (siltat.)	2	1
(porttit.)	1	2
Yhteensä	3	3

4.6 Finiittiverbi puuttuu

Sellaiset rakenteet, joissa skemaattisena (puuttuvana) osarakenteena on finiittiverbi, eivät näytä saaneen Langackerin kognitiivisessa kieliopissa kovin suurta huomiota osakseen. Pentti Leino (1999) on kuitenkin suomen osalta lyhyesti kommentoinut sellaisia verbittömiä rakenteita kuin *Järki miehen kunnia*. Leino viittaa vuoden 1915 kielioppikomitean mietintöön (KomMiet 1915), jossa kyseisiä rakenteita kutsuttiin vaillinaisiksi jaksoiksi. Leinon mukaan kopulattomat rakenteet ovat kognitiivisen kieliopin kuvauksessa saman rakenneskeeman toteutumia kuin vastaavat täydelliset lauseet mutta jättävät prosessin skemaattiseksi (Leino 1999: 118). Mielenkiintoista on, että Langacker katsoo englannin *be*-verbin ilmaisevan maksimaalisen skemaattista imperfektiivistä prosessia eli statiivista relaatiota (Langacker 1991: 204–205; 1999: 323). Langacker ei hyväksy perinteistä näkemystä, jonka mukaan kopulaverbi on semanttisesti ”tyhjä”. Perinteisen näkemyksen ja Langackerin näkemyksen ero on pohjimmiltaan siinä, että Langacker pitää verbin ”varsinaiseen” merkitykseen kuuluvina myös ns. sekundaarisia kielioppikategorioita, joita kopulan perinteisesti on katsottu ilmaisevan (esim. persoona, tempus, luku, modus; ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 67).

Otsikkokielessä verbittömyys ei ole ainoastaan kopulalauseisiin liittyvä ilmiö. Hyvin monenlaiset verbit saattavat jäädä otsikoissa skemaattisiksi eli vaille ilmivastinetta. Huomattava osa tällaisista verbittömistä otsikoista on sellaisia, joita spesifioimaan sopisi useakin verbi. Siksi Langackerin kopulalauseisiin liittämä luonnehdinta ”maksimaalisen skemaattinen” sopii mielestäni paremmin kuvaamaan verbittömiä rakenteita. Nimenomaan verbittömät rakenteet eli lauseet, joista puuttuu finiittiverbi, ovat maksimaalisen skemaattisia itse prosessin suhteen. Myös ensisijaisesti kopulan valitsevassa lauseessa voi joskus esiintyä vaihtoehtoisesti ns. varsinainen verbi, joka tällöin on eräänlaisessa sekundaarisessa, kopulamaisessa funktiossa (Esim. *Japanin keisari pari Yhdysvalloissa* < *Japanin keisari pari on/vierailee Yhdysvalloissa*). Kun puhuja valitsee kopulan, hän hahmottaa kuvattavan tilanteen skemaattisesti. Kopulan tehtävänä on ensisijaisesti antaa rakenteen jälkimmäisen lausekkeen (adverbiaalin, predikatiivin) ilmaisemalle relaatiolle temporaalinen hahmo – Langackerin sanoin kopula ”temporaalistaa” (temporalizes) statiivisen relaation (Langacker 1991: 65).

Se fragmenttityyppi, joka on skemaattinen itse prosessin osalta, muodostaa otsikkokielessä hyvin keskeisen osan koko fragmenttikategoriasta (ru 501/1346 ~ 37 %; su 783/1207 ~ 65 %). Finiittiverbittömät fragmentit voidaan jakaa kahteen päätyyppiin sen perusteella, onko puuttuva verbi ns. varsinainen verbi (jaksot 4.6.2–4.6.3) vai semanttisesti sekundaarinen kopula tai apuverbi (4.6.1).

4.6.1 *Kopula tai apuverbi*

Finiittiverbittömän fragmentin prototyypinä voidaan pitää otsikkotyyppiä, jossa (skemaattisena) finiittiverbinä on ns. **kopula(verbi)**. Otsikon fragmentoinnin katsotaan yleensä perustuvan siihen, että otsikosta ”poistetaan” (semanttisesti) epäolennaisin aines (ks. Carlson 1971: 90; Miettinen 1984: 171). Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta asian voi ilmaista niin, että otsikosta jätetään skemaattiseksi sellainen osarakenne, jonka semanttinen painoarvo on vähäinen ja jota ilmankin lukijan oletetaan pystyvän tulkitsemaan otsikon keskeisen sanoman. Tällaisena semanttisesti sekundaarisena elementtinä voidaan juuri otsikkokielessä pitää finiittiverbiä silloin, kun kyseessä on kopula. Kopulan katsotaan suomessa olevan vailla omaa kognitiivista merkitystä ja toimivan vain tempus-, modus- ja persoonasuffiksien kiinnittimenä (Hakulinen & Karlsson 1979: 189; Vilkuna 1996: 90). Ruotsin kielessä kopulan todetaan SAG:ssä olevan erityisasemassa, koska sillä on niin ”ohut oma merkitys” (tunn egenbetydelse) – se ilmaisee lähinnä aspektia (aktionsart) ja aikaa (SAG 3: 352). Nykysuomessa varsinaisena kopulana toimii *olla*-verbi, ruotsissa *vara* ja *bli*. Myös ruotsin *förbli* ’pysyä, jäädä’ luokitellaan kopulaksi (mts.). Suomen *tulla*-verbin kopulaisuutta pohdin jaksossa 4.6.1.3.

Suomen *olla*-verbi esiintyy myös **apuverbin** funktiossa tietyissä verbin liittomuodoissa ja ns. verbiliitoissa (ks. ISK: 442). Apuverbitöinä näistä rakenteista esiintyy suomenkielisessä otsikkoaineistossani ennen kaikkea perfekti ja lisäksi sattumanvaraisesti muutama verbiliitoksi luettava rakenne. Vastaavanlaisista verbirakenteista on muutama apuverbitön esiintymä myös ruotsinkielisessä aineistossa.

Tarkastelen kopulattomia ja apuverbitöitä fragmentteja kolmena pääryhmänä: predikatiiviset rakenteet (4.6.1.1), moniverbiset rakenteet (verbin liittomuodot ja verbiliitot, 4.6.1.2) sekä adverbiaalirakenteet (4.6.1.3). Kukin ryhmä sisältää sekä prototyyppisiä rakenteita että perifeerisempiä rakenteita, jotka jossain suhteessa muistuttavat prototyyppisiä tapauksia mutta sisältävät myös näistä erottavia piirteitä. Myös kolmen pääryhmän välillä on kytköksiä, joiden johdosta juuri eräiden perifeeristen rakennetyyppien tulkinnasta on esiintynyt erimielisyyttä.

4.6.1.1 Predikatiiviset rakenteet

Predikatiiviseksi tai predikoiviksi rakenteiksi kutsutaan yleensä kopulan sisältävien predikatiivilauseiden ohella myös sellaisia rakenteita, joiden täydennyksellä (kakkos- tai kolmosargumentilla) on semanttinen kytkös varsinaiseen predikatiivilauseeseen mutta jotka sisältävät muun verbin kuin kopulan. Suomessa muun verbin valinta heijastuu aina myös predikatiivisen osarakenteen muotoon. Tuo muoto on riippuvainen lauseen verbistä, ja tästä syystä kyseisenlaista, sekä predikatiivin että adverbiaalipiirteitä sisältävää rakennetta kutsutaan predikatiiviadverbiaaliksi (ISK: 927–932), vrt.

Antti Laakso on yrityksen toimitusjohtaja.	Predikatiivi
Antti Laakso siirtyy yrityksen toimitusjohtajaksi.	Predikatiiviadverbiaali
Johtokunta valitsi Antti Laakson yrityksen uudeksi toimitusjohtajaksi.	Predikatiiviadverbiaali
Nykyään yrityksen toimitusjohtajana toimii Antti Laakso.	Predikatiiviadverbiaali

Ruotsin kielessä on semanttisesti erityyppisiä verbejä, jotka esiintyvät samassa lausekehyksessä kuin kopula, mm. seuraavat kaksi tyyppiä (ks. SAG 3: 351–356):

a)	Jag <i>heter</i> Caroline.	(Vrt. Jag <i>är</i> Caroline.)	”Nimittelyverbi”
	Jag <i>kallas</i> Caroline.		(Benämningsverb)
b)	Hon <i>verkade</i> nervös.	(Vrt. Hon <i>var</i> nervös.)	”Ilmiöverbi”
	Hon <i>lät</i> irriterad.	(Vrt. Hon <i>var</i> irriterad.)	(Fenomenverb)

Tällaisetkin lauseet luetaan ruotsissa predikatiivilauseiksi. Semanttisesti näiden lauseiden verbit ovat kuitenkin kopulaan nähden siinä määrin tunnusmerkkisiä, että niiden poisjätto otsikosta tuntuu mahdottomalta. Siten muun kuin kopulaverbin sisältävien lauseiden käsittely tässä yhteydessä ei ole tarpeen – tässä jaksossa (samoin kuin koko pääjaksossa 4.6) tarkastelen nimenomaan sellaisia lausetyyppejä, joiden finiitti-verbi aineistoni mukaan saattaa jäädä ilmi panematta. Ruotsin kielessä on kuitenkin sellainenkin suppea joukko ”varsinaisia” verbejä, joiden esiintymistä eräänlaisessa sekundaarisessa funktiossa voidaan pitää kopulamaisena, mm. sen perusteella, että ne (toisin kuin edellä mainittujen esimerkkien a–b verbit) voidaan korvata *vara*-verbillä. SAG:n mukaan tällaiset verbit ilmaisevat lähinnä positiota tai liikettä (position eller rörelse; SAG 4: 356–357). Erityisen yleisiä ovat ensisijaisesti elävän olennon (yleensä ihmisen) asentoa ilmaisevat verbit *stå*, *sitta* ja *ligga* sekä elävän olennon tietynlaisista liikkumisista ilmaiseva *gå* (ks. Vahtera 1994: 199–204):

c) Han <i>står</i> ensam i sin kamp.
NN <i>satt</i> domare.
A <i>ligger</i> etta i 5000-metersloppet.	Hän on taistelussaan yksin.
NN oli/toimi tuomarina.
A johtaa 5000 metrin juoksua.
~ A on ensimmäisenä – – juoksussa.
Nordenskiöld <i>gick</i> högerinner
och Wicksell halvback.	Nordenskiöld oli/pelasi oikeana
välihyökkääjänä ja Wicksell
tukimiehenä.

Kopulattomien lauseiden spesifioijina nämä verbit on useissa tapauksissa syytä ottaa huomioon varsinaisen kopulan ohella. Niihin liittyy sitä paitsi yleensä pieni aspektuaalinen vivahde, joka puuttuu *vara*-verbiltä: ne saattavat ilmaista tilapäistä ominaisuutta tai roolia (ks. SAG 3: 356). Tällöin lausetta vastaa suomessa usein luontevimmin rakenne, jonka predikatiivinen jäsen on essiivissä (ks. Vahtera 1994: 207–209), vrt.

Pelle är sjuk.
Pelle <i>ligger</i> sjuk.	Pelle on sairas.
Pelle on <i>sairaana</i> .
Villan är tom.
Villan <i>står</i> tom.	Huvila on tyhjä.
Huvila on <i>tyhjänä</i> .

Suomen kopulattomia essiivitäydennyksen sisältäviä fragmentteja käsittelen kopulattomien adverbiaalirakenteiden yhteydessä (4.6.1.3). Sen sijaan translatiivitäydennykset (*A valittiin puheenjohtajaksi*) kuuluvat luokituksessani muun verbin sisältäviin rakenteisiin (jaksot 4.6.2–4.6.3).

Kopulattomat predikatiivilauseet muodostavat helposti tunnistettavan fragmenttikategorian, koska niiden rakenne (NP + AP, NP + NP) lähes poikkeuksetta mahdollistaa vain yhden tulkinnan:

(146) Principen <i>intressant</i>	DN 15.6.(A5)	vo
(147) Markfrågan <i>viktig</i>	ÅI 15.6. (11)	vo
(148) Icke-spridning <i>ett krav</i>	SvD 15.6. (6)	vo
(149) Lönsamhet <i>målet</i>	Hbl 15.6. (9)	vo
(150) Pelisäännöt <i>puutteelliset</i>	AL 15.6. (17)	vo
(151) Tilinpäätös <i>voitollinen</i>	Karj 15.6. (23)	vo
(152) Ahokas <i>arvoitus</i>	Ilkka 15.4. (21)	vo
(153) Talousapu <i>yksi porkkana</i>	AL 15.6. (11)	vo

Toisin kuin jaksossa 4.6.1.3 käsiteltävät fragmentit, joiden laajennusosana on adverbiaali, esimerkkien 146–153 edustama tyyppi, jossa laajennusosana on adjektiivilauseke (AP) tai nominilauseke (NP), harvoin aiheuttaa tulkintaongelmia. Adverbiaaliksi ensisijaisesti jäsenyvä adverbi, adpositio- tai paikallissijailmaus voi tietyn ehdoin jäsenyä myös attribuutiksi, jolloin koko otsikko koostuu pelkästä nominilausekkeesta, joka usein (ei kuitenkaan aina, ks. 4.7) tällöin hahmottuu leimaotsikoksi (7. luku). Ne tapaukset, joissa AP tai NP eivät ole predikatiivin asemassa, on selvemmin rajattavissa syntaktisesti. Siten esimerkiksi esimerkkien 146–153 laajennukset hahmottuvat kiistattomasti predikatiiveiksi.

Jälkiasemainen AP saattaa ruotsissa jäsenyä attribuutiksi, ns. predikatiiviseksi attribuutiksi, sellaisissa tapauksissa, joissa adjektiivilla on oma jälkiattribuuttinsa (esim. *En flaska full med smörjolja stod på bordet*, vrt. * *En flaska full stod på bordet*; ks. SAG 3: 88–93). Myös NP voi perinteisen näkemyksen mukaan esiintyä jälkiattribuuttina, ns. **appositiona**. Appositio-termiä on suomen syntaksissa käytetty myös tietyn tyyppisistä essiivimuotoisista rakenteista, joita on pidetty predikatiiviadverbiaaleja irrallisempina aineksina (Esim. *Nuorena hän harrasti uintia.*). Samasta kategoriasta on käytetty myös nimityksiä predikatiivinen lauseenvastike ja appositioadverbiaali (ks. Ikola 1978: 7, 81). Selvyyden vuoksi on attribuutiksi mielletystä ”appositioista” myös käytetty nimityksiä appositioattribuutti ja substantiiviattribuutti (mm. Ikola 1992: 155). ISK hylkää Hakulisen ja Karlssonin tavoin appositioadverbiaalinen käsitteen sillä perusteella, ettei tämän ja predikatiiviadverbiaalinen erottamiseksi ole olemassa selviä kriteerejä (Hakulinen & Karlsson 1979: 215; ISK: 927; ks. myös Alhoniemi 1967: 50).

Attribuutiksi aikaisemmin jäsennetystä NP:stä ISK käyttää lyhyttä appositio-nimitystä. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että ISK on kokonaan luopunut myös attribuutti-termin käytöstä (ks. 1.3). Olennaisempaa on kuitenkin se, ettei nominilausekkeiden tällaisessa **appositorakenteessa** (ISK: 1009) katsota ylipäättään olevan määritesuhteessa toisiinsa. ISK:n näkemys on perusteltu, koska kumpi tahansa rakenteen nominilausekkeista, kuten ISK:ssa todetaan, voi täyttää ilmauksen lausefunktion yksinkin. Samaan tapaan on ruotsin appositiota luonnehtinut SAG (SAG 3: 110). Perinteisesti appositio on ruotsissakin luokiteltu jälkimääritteiden joukkoon (efterställda

bestämningar; esim. Jörgensen & Svensson 1991: 67). ISK:n ja SAG:n näkemyksen mukaan appositio siten eroaa rakenteista, joissa on jälkiasemainen AP. Appositiolle on ISK:n mukaan lisäksi ominaista, että se on predikoiva. Tämä luonnehdinta pätee sinänsä myös AP:hen. ISK kuvaa apposition predikoivuutta rinnastamalla sen predikatiivilauseeseen: *Sanomien päätuote, Helsingin Sanomat ~ Sanomien päätuote on Helsingin Sanomat* (ISK: 1009). Sama rinnastus voidaan esittää jälkiasemaisen AP:n sisältävälle rakenteelle: *näytelmä, kirjallisuuden lajeista vaikein ~ Näytelmä on kirjallisuuden lajeista vaikein*. Ruotsin osalta ovat Jörgensen ja Svensson (1991: 67–68) puolestaan korostaneet jälkiasemaisen AP:n ja apposition suhdetta relatiivilauseeseen. Esimerkki *näytelmä, kirjallisuuden lajeista vaikein* on Hakulisen ja Karlssonin esittämä. Mielenkiintoista on, että he mainitsevat sen esimerkkinä appositioista (eli substantiiviattribuutista; Hakulinen & Karlsson 1979: 123). Vaikka asiaa ei eksplisiitisti todetakaan, on ilmeistä että he, toisin kuin esimerkiksi SAG, pitävät apposition käsitettä laajempänä kuin vain substantiivilausekkeita koskevana.

Edellä mainitut appositorakenteet ovat ISK:n mukaan ns. **löyhiä appositorakenteita**, kun esimerkiksi lauseen *naapurikaupungissa Vantaalla päivähoidotilanne on hie-man parempi* esiintyvän paikannimen edellä oleva kongruoiva konstituentti on **kiinteä appositio** (ISK: 1009). SAG jakaa ruotsin appositiot vastaavalla tavalla kahteen pääkategoriaan (fasta och lösa appositioner; SAG 3: 110–121). Perinteisestä apposition (appositioattribuutin) analyysistä poiketen ISK ei lainkaan lue appositioden joukkoon erisnimen edellä olevia taipumattomia titteleitä (esim. *Kirjailija Maria Jotunin syntymäkoti*). Nämä ja vastaavanlaiset luokittelevat etumääritteet luetaan omaan kategoriaansa, joka on saanut nimen **nimikemääritteet** (ISK: 590). Vastaavana terminä SAG:ssa on **epitet**, mutta SAG, toisin kuin ISK, lukee tämän tyypin kiinteisiin appositioihin (SAG 3: 119).

ISK:n yhtenä appositiota luonnehtivana ominaisuutena mainitsema predikoivuus ei näin laajasti ymmärrettynä erota apposition tai AP-määritteen sisältäviä rakenteita esimerkkien 146–153 rakenteista, joiden ”predikoivuus” kuitenkin on luonteeltaan toisenlaista. Esimerkkien 146–153 rakenteet eivät sellaisenaan voi esiintyä tekstilauseessa, kun taas apposition tai AP-määritteen sisältävät voivat.

Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta esimerkit 146–153 osoittavat (skemaattista) prosessia, kun apposition tai AP-määritteen (eli SAG:n mukaan predikatiivisen attribuutin) sisältävät osoittavat oliota. Tämä on työni kannalta olennaisinta, koska tällä perusteella erotetaan leimaotsikot kertovista otsikoista. Tosin NP:ksi jäsentyvä rakenne voi myös olla kertova, ns. yksiosainen päälause-ekvivalentti (ks. 4.7.1).

Aineistoni otsikoista ainoastaan esimerkin 154 kahdesta ajatusviivalla erotetusta NP:stä koostuva otsikko on kaksitulkintainen sen suhteen, onko kyseessä leimaotsi-

koksi hahmottuva NP vai kertova otsikko, skemaattinen predikatiivilause. Esimerkin 155 välimerkitön rakenne sen sijaan on yksiselitteisesti predikatiivilause – tässäkin tapauksessa appositiotulkinta edellyttäisi välimerkkiä, ensisijaisesti pilkkua.

(154) Fabriksgatan – <i>en hålig gata</i>	JT 15.6. (2)	P
a) < Fabriksgatan är en hålig gata	(Pred.vi)	
b) < (Denna artikel handlar om) Fabriks-		
gatan, en hålig gata	(Appositio)	
(155) Varonen <i>Kiteen kultakimpale</i>	HS 15.6. (C4)	P
< Varonen on Kiteen kultakimpale	(Pred.vi)	
Vrt. Varonen, Kiteen kultakimpale	(Appositio)	

Lausekehyksen NP + \emptyset + NP finiittiverbiksi sopisi ruotsin kielessä teoriassa myös transitiiviverbi (vrt. *Min granne är stadens rikaste man – Min granne **beundrar/hatar** stadens rikaste man*). Sama pätee suomessa kyseiseen lausekehykseen silloin, kun molemmat NP:t ovat monikon nominatiivissa: *Naapurini ovat kaupungin rikkaimmat asukkaat – Naapurini **tuntevat** kaupungin rikkaimmat asukkaat*. Kun molemmat NP:t ovat yksikön nominatiivissa, vain predikatiivitulkitta on suomessa mahdollinen, koska aktiivilauseen akkusatiiviobjekti vastaavassa tapauksessa olisi päätteellisessä, genetiivinkaltaisessa akkusatiivissa, vrt. *Naapurini on kaupungin rikkain asukas – Naapurini **tuntee** kaupungin rikkaimman asukkaan*. Tällä teoreettisella tulkinnanvaraisuudella ei kuitenkaan ole relevanssia finiittiverbittömien fragmenttien tarkastelussa. Aineistoni nimittäin osoittaa, ettei aktiivisen transitiivilauseen finiittiverbi koskaan jää skemaattiseksi²¹ (ks. myös 3.3.2). Tämä on helppo ymmärtää. Prototyypisessä transitiivilauseessa finiittiverbin semanttinen rooli on keskeinen: se osoittaa prosessin luonteen, ja sen valenssi osoittaa skemaattisesti, minkälaiset argumentit sillä voi olla. Verbin keskeisyys selittää sen, että transitiivilauseen objekti saattaa otsikossa joskus jäädä skemaattiseksi. Silloinkin, kun objekti on jäänyt vaille ilmi vastinetta, itse prosessi on kiistattomasti tunnistettavissa. Finiittiverbin sisältävät transitiivilauseet saattavat kuitenkin edustaa eri skemaattisuusasteita sen mukaan, onko myös verbin argumenttirakenne täysin elaboroitu vai onko jokin osarakenne, esimerkiksi objekti, jäänyt skemaattiseksi (ks. jaksoa 4.2).

Fragmentoinnin kannalta prototyypisen transitiivilauseen täydellistä vastakohtaa edustaa prototyypinen predikatiivilause (kuten esimerkkejä 146–153 vastaavat täydelliset lauseet). Predikatiivi ei koskaan voi jäädä pois eli olla täysin skemaattinen, koska se muodostaa lauseen semanttisen ytimen (esim. * *Principen är*, * *Ahokas on*; vrt. esim. 146, 152). ISK ilmaisee asian niin, että predikatiivi muodostaa kopulan

²¹ Aineisto sisälsi yhden otsikon, jossa muodollisesti transitiivilauseeksi jäsenyvä lause esiintyy ilman finiittiverbiä: *Kuzina kolmiloikkaa 13.09 Outokummussa*, Karj 15.6. (23) P (< *Kuzina hypäsi kolmiloikkaa 13.09*). Tämä lause edustaa kuitenkin transitiivilauseen tyyppiä, joka on semanttisesti hyvin kaukana prototyypistä. Kyseessä on perusluonteeltaan intransitiivinen verbi, joka on istutettu ns. transitiivimuottiin.

kanssa lauseen predikaatin (ISK: 845, 848; samoin Langacker 1991: 64). Vilkunan mukaan taas predikaatiivi on semanttisesti katsoen itse lauseen predikaatti ja tässä mielessä analoginen intransitiiviselle verbille (vrt. *Hän on **innokas** – Hän **hössöttää***; Vilkuna 1996: 90). Koska kopulalla on predikaatiivilauseessa semanttisesti sekundaari rooli, juuri se voi jäädä otsikosta pois. Predikaatiivilauseiden kopulattomuus otsikoissa rinnastuu monista kielistä (esim. venäjältä) tuttuun ilmiöön, että tunnusmerkitön (indikatiivin preesensissä oleva) kopula jää myös tekstilauseissa ilmi panematta (ks. Lyons 1977:437; Vilkuna 1996: 90).

Toisin kuin jaksoissa 4.1–4.5 käsitellyt fragmentit, joissa skemaattisena osarakenteena on jokin verbin argumenteista, verbittömät fragmentit eivät käsittäkseni (nimenomaan puuttuvan finiittiverbin osalta) edusta ns. tekstuaalista skemaattisuutta. Kuten mainituissa jaksoissa olen todennut, fragmentti, joka on skemaattinen muuttujan tai kiintopisteen (primaarin tai sekundaarin tai molempien) osalta, saa usein spesifisen tulkinnan ainoastaan tekstin – otsikkoa edeltävän tai sitä seuraavan – perusteella. Verbin skeema sisältää ensisijaisesti informaatiota verbin valenssista ja rektiosta, harvemmin täydennysten leksikaalisista ominaisuuksista. Täydennykset muodostavat tässä mielessä suhteellisen avoimen luokan, eikä esimerkiksi subjektittoman fragmentin syntaktis-semanttinen rakenne välttämättä rajaa mahdollisten subjektien ominaisuuksia kovinkaan spesifisesti (ks. 4.1).

Ainakin kopulattomien lauseiden skemaattisuutta voidaan pitää syntaktisena: lausekehys osoittaa lähes poikkeuksetta hyvin yksiselitteisesti, että lause on spesifioitavissa ainoastaan kopulan avulla. Jaksossa 4.2.2 esittämäni skemaattisuushierarkiaan voidaankin lisätä ylintä (ensisijaista) astetta edustava **syntaktinen skemaattisuus**. Lopullinen hierarkia on siten seuraava:

syntaktinen < tekstuaalinen < tilanteinen < geneerinen skemaattisuus

Kuvio 8. Skemaattisuushierarkia.

Kognitiivisen kieliopin mukaan kielellisen rakenteen merkitys (predikaatio) koostuu kokonaisuudesta, jonka muodostavat predikaation hahmo ja kehys: predikaatio hahmottaa olion tai relaation johonkin kehykseen (ks. Langacker 1999: 183; Leino 1999: 74). Nimenomaan predikaation hahmo spesifioituu kopulattomien lauseiden osalta syntaktisesti. Tämä tarkoittaa, että lukija pystyy otsikon sisältämien muodollisten ainesten perusteella tunnistamaan rakenteen skemaattiseksi predikaatiivilauseeksi tai muuksi kopulattomaksi lauseeksi. Koska kopula ilmaisee ensisijaisesti ns. sekundaarisia kielioppikategorioita (tempus, modus jne.), kopulaton lause on skemaattinen juuri niiden osalta. Ensisijainen tulkinta on, että kopulaton lause on tempuksen ja moduksen suhteen tunnusmerkitön, eli indikaatiivin preesensissä. Tämä tulkinta pätee

esimerkkeihin 146–153. Kyseisten otsikoiden ymmärtäminen tekstin osana on kuitenkin mahdotonta ilman tietoa siitä, missä tilanteessa predikatiivilauseen luonnehdinta pätee, ts. siitä, mihin kehykseen rakenteen osoittama prosessi hahmotetaan. Otsikot ovat siis skemaattisia myös kehyksen osalta. Tämä skemaattisuus on näiden lauseiden osalta tekstuaalista. Kaikki esimerkkien 146–153 väliotsikot spesifioituvat edeltävän tekstin perusteella. Tosin edeltävä tekstinosa (pääotsikko mahdollisine esiriveineen tai alaotsikoineen, ingressi tai väliotsikkoa edeltävä leipätekstin jakso) tässäkin tapauksessa usein vain luo otsikolle tietynlaisen tulkintapohjan ja vasta väliotsikon jälkeinen teksti varsinaisesti spesifioi otsikon.

Predikaation kehys saattaa tietenkin olla skemaattinen muunkinlaisissa otsikoissa kuin predikatiivisissa rakenteissa. Käsittelen asiaa tässä yhteydessä korostaakseni, ettei predikatiivinenkaan fragmentti läheskään aina ole autosemanttinen, vaikka sen syntaktinen rakenne on helppo tunnistaa ilman tekstin apua. Syntaktisen rakenteen tunnistaminen on vain perusedellytys rakenteen tekstifunktion ymmärtämiselle. Minkä tahansa otsikkotyypin, myös täydellisten lauseiden, tekstifunktio saattaa avautua vasta tekstistä saatavan tiedon perusteella. Mikä tahansa osarakenne voi olla kokonaismerkitykseltään (hahmo + kehys) osittain skemaattinen siitä huolimatta, että otsikko on syntaktiselta rakenteeltaan täydellinen lause tai sellaiseksi täydennettävissä pelkän muotonsa perusteella, kuten predikatiiviset fragmentit.

Esimerkkien 146–153 fragmentit ovat kahta (esim. 150–151) lukuun ottamatta osittain skemaattisia sekä subjektin että predikatiivin kehyksen osalta. Myös esimerkit 150–151 ovat subjektin kehyksen osalta skemaattisia:

Subjekti:	vilken princip? (esim. 146), vilken markfråga? (147), spridning av vad? (148), lönsamhet för vem? (149), minkä pelin säännöt? (150), kenen/minkä tilinpäätös? (151), kuka Ahokas (152), kenen antama / kenelle annettava talousapu (153)
Predikatiivi:	intressant för vem? (146), viktig för vem? (147), ett krav för vad? (148), målet för vem/vad? (149), arvoitus missä suhteessa? (152), porkkana missä mielessä? (153)

Esimerkkien 150–151 predikatiivit ovat ns. absoluuttisia adjektiiveja: ne kuvaavat ominaisuuksia, joita entiteetillä on tai ei ole (ISK: 598). Ne muodostavat tyyppillisesti asteikottomia kaksijäsenisiä vastakohtapareja (mt. 599): *puutteellinen – täydellinen*, *voitollinen – tappiollinen*. Esimerkkien 146–147 adjektiivipredikatiivit taas ovat relatiivisia eli suhteellisia. Ne ovat asteikollisia eli skalaarisia (ISK: 597–598; ruots. *graderbara*; SAG 2: 159–160). Suhteellisten adjektiivien skalaarisuus merkitsee mm. sitä, että ne komparoituvat (*intressant*: *intressantare*; *viktig*: *viktigast*) ja saavat ominaisuuden intensiteetin astetta luonnehtivia astemääritteitä (intensiteettimääritteitä;

ISK: 597–598): *ganska intressant, mycket viktig*. Adjektiivit *intressant* ja *viktig* ovat myös kaksipaikkaisia, ts. niiden merkitys edellyttää useampaa kuin yhtä aktanttia, mikä ei kuitenkaan merkitse, että toinen aktantti (subjektin ohella) olisi syntaktisesti pakollinen (ks. SAG 3: 166). SAG selittää *viktig*-adjektiivin monipaikkaisuuden (*flerställighet*) siten, että adjektiivin merkitys liittyy tietyn aktantin toimintaan ja samalla herättää mielikuvan siitä, joka hyötyy tai kärsii tuosta toiminnasta. Käsittäakseni tämä luonnehdinta sopii myös *intressant*-adjektiiville.

SAG:n mukaan sellaisissa tapauksissa, joissa adjektiivilausekkeella ei ole ”komplementtia”, useimmat monipaikkaiset adjektiivit kuitenkin herättävät mielikuvan kahdesta aktantista, usein tosin niin, ettei hyötyjän tms. rooliin hahmoteta ketään spesifistä henkilöä. Silloin kun mielikuva spesifisestä hyötyjästä syntyy, se saattaa spesifioitua tekstistä tai tilanteesta (SAG 3: 167). Esimerkin 146 luonnehdintaa voidaan pitää geneerisenä. Otsikko viittaa tietyssä oikeudenkäynnissä sovellettavaan periaatteeseen, eikä tekstikään täsmennä, kuka kokee periaatteen mielenkiintoiseksi: *Detta blir ett principiellt intressant rättsfall*. Se periaate, jota tuomioistuin tulevassa päätöksessään soveltaa, on siis yleisen kiinnostuksen kohteena. Esimerkki 147 sisältyy artikkeliin, jossa kerrotaan suomen postilaitoksen luovuttaneen Eckerön kuuluisan Posti- ja tullitalon Ahvenanmaan maakunnalle. Epäselvyyttä on artikkelin mukaan kuitenkin siitä, kenen maalla talo sijaitsee. Väliotsikon ajatuksen lausuja on tekstissä yksilöity: maakysymyksen ratkaisun tärkeyttä korostaa Peter Winquist, joka artikkelin mukaan on ”Eckerön kulttuuriaktivisti numero yksi”. Kysymyksen tärkeäksi kokevat lienevät tämän perusteella joko Eckerön kunnan asukkaat tai mahdollisesti ahvenanmaalaiset yleisemminkin.

Esimerkkien 148–149 ja 152–153 substantiivipredikaatiiveja voidaan kaikkia pitää ns. relationaalisina substantiiveina, eli substantiiveina, joiden merkitykseen sisältyy suhde johonkin (ISK: 557; SAG 2: 29). SAG puhuu relationaalisten substantiivien ”sisäisistä rooleista”. Sisäiset roolit ovat SAG:n mukaan sellaisia spesifisiä rooleja, joita substantiivin merkitys edellyttää, eli rooleja, jotka ovat erottavia juuri tämän sanan merkityksessä (mts.). Jokaisella substantiivin ”semanttisen valenssin” edellyttämällä aktantilla ei kuitenkaan välttämättä ole ilmivastinetta (SAG 2: 28). ISK korostaa, että monet relationaaliset substantiivit saavat vain määritteitä (siis valinnaisia laajennuksia), vaikka niiden merkitykseen sisältyy suhde johonkin (ISK: 557).

Kognitiivisen kieliopin kannalta sekä suhteellisten adjektiivien että relationaalisten substantiivien ilmaisema predikaatio on täysin spesifioitu vasta silloin, kun sanan valenssin mukainen kakkosargumentti on ilmipantuna. Kuten sekä SAG että ISK korostavat, on kuitenkin hyvin tavallista, että tuo kakkosargumentti jää pois. Tällöin rakenne on joka tapauksessa jossain määrin skemaattinen, ja tämä skemaattisuus edustaa jotakin skemaattisuusasteikon tasoa. Esimerkkien 146–147 adjektiivipredika-

tiivien sekä esimerkkien 148–149 ja 152–153 substantiivipredikatiivien skemaattisuus on tekstuaalista, ja nimenomaan tekstin informaatorakenteen kannalta selkeintä siltatyyppeä, mikä merkitsee, että otsikot spesifioituvat edeltävän tekstin tai ylempien otsikoiden perusteella. Tämä koskee myös kyseisten otsikoiden määritteettömiä subjekteja. Sekä subjekti että predikatiivi spesifioituvat esimerkin 149 tapauksessa suoraan pääotsikon perusteella: *Omorganiseringar drar ned Valmets resultat*. Sama lauseke (Valmet) voisi toimia sekä subjekti- että predikatiivilausekkeen täsmentävänä määritteenä, tosin ei samassa lauseessa: on kyse Valmetin (asettamasta) tavoitteesta (*målet för Valmet*) ja myös Valmetin kannattavuudesta (*lönsamheten för Valmet ~ Valmets lönsamhet*). Täysin elaboroituna lause voisi olla seuraavanlainen: *Lönsamhet är målet för Valmet* 'Valmetin tavoitteena on kannattavuus'. Tässä lauseessa prepositiolauseke *för Valmet* ilmaisee, tosin melko skemaattisesti, predikatiivilauseen kehyksen, ts. sen kognitiivisen alueen, johon lauseen luonnehdinta suhteutetaan. Vielä selkeämmin kehyksen osoittaisi pääotsikon subjekti *omorganiseringar*: *Lönsamhet är målet för omorganiseringarna (inom Valmet)*.

Hieman kompleksisempi on esimerkin 148 syntaktis-semanticinen rakenne. Tämä kompleksisuus näkyy mm. siinä, että subjektilausekkeen pääsana on teonnimi ja predikatiivi on ns. verbivastineellinen substantiivi (ks. ISK: 255): *kräva – krav*. Teonniemen kehykseksi Langacker tulkitsee sen prosessin, jota kantaverbi osoittaa (Langacker 1991: 22–35). Koska teonnimi tässä tapauksessa on transitiiivverbistä johdettu, se myös implikoi teon kohdetta. Tämä *sprida*-verbin kakkosargumentti ei kuitenkaan eksplisiittisesti käy ilmi ylemmistä otsikoista, joiden sinänsä voidaan katsoa yhdessä ilmaisevan tekstitopiikin (Ukrainan ja EU:n välinen yhteistyösopimus):

P: Ukraina lovas hjälp från EU

ao: Säkrare kärnkraft villkor för avtal

Nämä otsikot luovat alustavan tulkintapohjan esimerkin 148 väliotsikolle, mutta vasta otsikon jälkeinen tekstijakso spesifioi sekä subjektin että predikatiivin sellaiselle lukijalle, joka ei yleisen maailmanpoliittisen tilanteen tuntemuksensa perusteella pysty antamaan sille tilanteista tulkintaa. Subjektin kehyksenä voidaan pitää kuulumista tai kuulumattomuutta kansainvälisen ydinsulkusopimuksen (avtalet om icke-spridning av kärnvapen) piiriin. Otsikonlaatija tosin näyttää lähteneen alun perin pelkistetymmästä näkökulmasta, jonka mukaan ehtona on ”ydinaseiden käytön laajentamisesta luopuminen/pidättäytyminen” (icke-spridning av kärnvapen). Predikatiivin kehyksen taas osoittaa (skemaattisesti) alaotsikko: *avtal*. Ingressi täsmentää, että kyseessä on Ukrainan ja EU:n välinen yhteistyösopimus. Jotakuinkin täysin elaboroituna väliotsikon predikatiivirakenne olisi siten seuraavanlainen: *Ett villkor / villkoret för att EU skall ingå ett samarbetsavtal med Ukraina är att landet ansluter sig till avtalet om icke-spridning av kärnvapen*. Olen esittänyt tämän melko pitkän analyysin yksittäi-

sestä esimerkistä korostaakseni, että otsikon tekstifunktion ymmärtäminen usein (esimerkiksi kääntäjältä) edellyttää valenssisuhteiden ja kehyksen, niin koko rakenteen kuin sen osarakenteiden, selvittämistä.

Sellaiset predikatiiviset fragmentit, joita voisi luonnehtia autosemanttisiksi, eli joissa sekä subjekti että adjektiivi- tai substantiivipredikatiivi ovat jotakuinkin täysin spesifisiä, ovat aineistossa harvinaisia. Ne ovat lähes poikkeuksetta pääotsikoita. Tämä korostaa jo tämän luvun aiemmissa jaksoissa mainitsemaani tendenssiä, että pääotsikko tyypillisesti esittää selkeän uutisen (väitteen tms.), tosin mahdollisimman tiivisluotoisen, kun taas väliotsikko usein on skemaattinen jopa siinä määrin, että sen informaatio jää hyvin vähäiseksi. Tässä mielessä selkeitä uutisotsikoita ovat seuraavat pääotsikkofragmentit, joiden skemaattisuus rajoittuu lähinnä kopulaverbin (*vara/olla*) puuttumiseen:

(156) LO troligen <i>neutralt</i> om EU	SvD 15.4. (15)	P
(157) Finländarna <i>rädda</i> för sämre rättsskydd	Vbl 15.6. (16)	P
(158) Föreningshusen <i>stort lass</i> för UF-folket i Kyrkslätt	VN 15.4. (12)	P
(159) KGA <i>huvudperson</i> i Larsmo IF:s historik	JT 15.6. (8)	P
(160) Aho <i>valmis</i> jatkamaan keskustan johdossa	IS 15.4. (10)	P
(161) Suomalaiset <i>entistä hintatietoisempia</i> vaatehankinnoissa	SS 15.6. (10)	P
(162) Purjehtija Markus Mustelin <i>Ahvenanmaan paras urheilija?</i>	TS 15.4. (29)	P
(163) Vesistöt <i>Varsinais-Suomen ympäristöpulma</i>	TS 15.6. (3)	P

Esimerkkien 156, 159 ja 160 subjektit ovat yksilöiviä, mutta eivät täysin spesifisiä: niiden ymmärtäminen edellyttää tietynlaista kulttuurintuntemusta, joten subjektien voidaan katsoa edustavan tilanteista skemaattisuutta. Esimerkin 156 subjektiausekkeena esiintyvä lyhenne LO (< Landsorganisationen) lienee ruotsalaiselle lukijalle yhtä tuttu kuin vastaavan suomalaisen järjestön lyhenne SAK suomenkieliselle sanomalehden lukijalle. Vastaavasti IS:n suomenkielisen lukijan oli vuonna 1994 helppo oivaltaa, että esimerkin 160 subjekti *Aho* viittaa Suomen silloiseen pääministeriin Esko Ahoon, etenkin kun lauseessa puhutaan keskustasta, jonka puheenjohtajana Aho tuohon aikaan myös toimi. Huomattavasti pienemmän lukijapiirin kulttuurintuntemukseen nojaa esimerkin 159 subjekti, nimilyhenne KGA. Tekstissä kerrotaan, että kyseinen KGA (Karl G. Anderson) oli Larsmo IF -seuran perustaja ja toimi sen puheenjohtajana ensimmäiset 30 vuotta. Ilmeinen merkkihenkilö siis pienessä kunnassa. Kaikista mainituista kolmesta pääotsikosta on aihetta olettaa, että niiden subjektien tarkoitteet lausekkeiden tietynasteisesta skemaattisuudesta huolimatta ovat kunkin lehden lukijoiden enemmistölle helposti tunnistettavissa.

Myös suomen kielen ns. **inkluusiolause** (Hakulinen & Karlsson 1979: 98) luokitellaan yleensä yhdeksi predikatiivilauseiden tyyppiä. Kopulattomia inkluusiolauseita oli aineistossa kaikkiaan 7:

(164)	Helle, välimatkat ja lajia huonosti tunteva yleisö
<i>MM-turnauksen kysymysmerkkejä</i>	HS 15.6. (D1)	ao
(165)	Kolme tappiota <i>TPS-mystiikkaa</i>	TS 15.4. (26)	vo
(166)	Pölylevyt <i>planeetta-ainesta</i>
Teksti: Kaukoputkella oli saatu selkeä havainto 56 valtavasta pölylevystä, jotka ympäröivät Orionin sumussa olevia tähtiä.	TS 15.6. (12)	vo
(167)	”Suurin osa itsepuolustuskursseista <i>roskaa</i> ”	IS 15.4. (32)	vo
(168)	Monipuoliset palvelut ja viihtyisä ympäristö
<i>tulevaisuuden Reijolaa</i>	Karj 15.6. (17)	P
(169)	Pitkä viesti <i>Ynnin heiniä</i>	Kal 15.6. (16)	P

Inkluusiota ilmaistaan monissa kielissä erityisellä verbi-ilmauksella, esim. ruots. *A hör till B*, engl. *A belongs to B*. Näitä vastaa suomessa *A kuuluu B:hen* -rakenne. Mainituilla kielillä on tietyissä tilanteissa vaihtoehtoisena inkluusiota ilmaisevana rakenteena myös kopulan sisältävä rakenne: *A är en del av B*, *A is a part of B*, *A on osa B:stä/B:tä*. Nämä ovat kaikki kiistattomia predikatiivilauseita. Suomen kielen kolmannen vaihtoehdon, varsinaisen inkluusiolauseen nimeä kantavan (ISK käyttää nimitystä inkluusion partitiivipredikatiivi; ISK: 910–911), esimerkkien 164–169 tyyppisen rakenteen lukeminen predikatiivilauseiden kategoriaan johtunee lähinnä siitä, että rakenne täyttää predikatiivilauseen morfosyntaktisen kriteerin, jonka mukaan lausetyyppi sisältää subjektin ja kopulaverbin ohella yleensä lauseenloppuisen kieliopillisessa sijassa olevan AP:n tai NP:n (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 189). Muista predikatiivilauseista inkluusiolause kuitenkin eroaa siinä, että sen ”predikatiivilla” on toinen tarkoite kuin subjektilla. Prototyyppiset ”inklusiiviset predikatiivit” on tapana kuvata ekstensioltaan subjektia laajemmiksi (esim. *Ruovesi on Hämettä*; Hakulinen & Karlsson 1979: 193). Tämän semanttisen poikkeavuutensa johdosta inkluusiolause onkin joskus haluttu erottaa predikatiivilauseista omaksi lausetyypiksi (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 98).

Esimerkit 164–169 ovat semanttisesti melko kaukana prototyyppiseksi katsottavasta, konkreettista inkluusiota ilmaisevasta *Ruovesi on Hämettä* -tyypistä. Inkluusiolauseen ”predikatiivin” ominaispiirteisiin kuuluu se, ettei se kongruoi subjektin kanssa kuten varsinainen predikatiivi (vrt. *Ruovesi ja Orivesi ovat Hämeeseen kuuluvia kuntia* ~ *Ruovesi ja Orivesi ovat Hämettä*). Tämän kriteerin soveltaminen ei aina johda yksiselitteiseen tulkintaan sellaisissa lauseissa, joissa *olla*-verbiä seuraa monikon partitiivissa oleva NP (ks. Sadeniemi 1950: 48). Käsittäakseni esimerkki 164 jäsenyyty yksiselitteisesti inklusiiviseksi. Sen sijaan määritteetön *kysymysmerkkejä* jäsenyyty luonnehtivaksi predikatiiviksi, koska lauseke ei ilmaise sellaista selkeärajaista luokkaa kuin esimerkin 164 jälkimmäinen NP. Tätä lausetyyppien eroa havain-

nollistaa seuraava vertailu, jossa vasemmassa sarakkeessa on yksiköllinen subjekti, oikeassa monikollinen:

Helle on <i>MM-turnauksen kysymysmerkki</i>	Helle, välimatkat ja lajia huonosti tunteva yleisö ovat <i>MM-turnauksen kysymysmerkit</i> (Ekvatiivilause)
Helle on <i>kysymysmerkki</i> (~ asia, josta on vaikea sanoa mitään)	Helle, välimatkat ja lajia huonosti tunteva yleisö ovat <i>kysymysmerkkejä</i> (Luonnehtiva predikatiivilause)
Helle on <i>MM-turnauksen kysymysmerkkejä</i>	Helle, välimatkat ja lajia huonosti tunteva yleisö ovat <i>MM-turnauksen kysymysmerkkejä</i> (Inklusiolause)

Esimerkki 166 edustaa lähinnä materiaalia ilmaisevaa lausetyyppiä (esim. *Tämä pöytä on puuta*). Kyseinen tyyppi on semanttisesta omalaatuisuudestaan huolimatta usein luettu yhdeksi inklusiolauseen tyyppiä. ISK katsoo sen kuitenkin muodostavan oman predikatiivilauseiden tyyppinsä, jonka predikatiivia kutsutaan aineen predikatiiviksi (ISK: 910). Esimerkit 167 ja 169 sisältävät idiomaattisen ilmauksen (*A on roskaa; A on B:n heiniä*), joka kuitenkin rakenteeltaan on inklusiivinen (*A on roskaa ~ A kuuluu ”roskakategoriaan”*). Esimerkissä 168 inklusiota on ensi lukemalta hieman vaikea hahmottaa, koska subjekti ja ”predikatiivi” edustavat eri abstraktiotasoja. Inklusiivinen *Reijolaa* lienee tulkittava metonymiseksi: *tulevaisuuden Reijolaa* < *Reijolan tulevaa tarjontaa ~ sitä, mitä Reijolalla on tulevaisuudessa tarjota / tarjottavanaan*.

Inklusiolauseen ja luonnehtivan adjektiivipredikatiivilauseen välimaastoon tuntuu jäävän seuraava otsikko:

(170) Ulkomaiset yöpymiset *myönteistä* Kal 15.6. (13) ao

Varsinainen adjektiivipredikatiivi kongruoi subjektin kanssa. Partitiivimuotoinen adjektiivi tuntuu käyttäytyvän tässä kongruoimattoman inklusiivisen predikatiivin tavoin. Jotta se voitaisiin lukea tällaiseksi, sen on oletettava olevan tarkoitteellinen. Tämä puolestaan edellyttää, että adjektiivi tulkitaan substantiiviseksi (kuten esim. lauseessa *Olemme nähneet täällä paljon myönteistä*). Ruotsin kielessä tämänkaltaiset rakenteet tulkitaan SAG:ssa predikatiivilauseiksi, jotka sisältävät ”lauseenvastikkeen” (< *Se, että ulkomaisia yöpymisiä esiintyy, on myönteistä*; ks. SAG 3: 151–152).

Ruotsin kielen *bli*-verbi eroaa *vara*-verbistä vain aspektiltaan: verbi ilmaisee predikatiivilla ilmaistun tilan tms. alkamista. Sekä adjektiivi- että substantiivipredikatiivi voivat saada *bli*-kopulan. Myös *bli* voi jäädä skemaattiseksi, etenkin silloin, kun jokin otsikossa osoittaa, ettei *vara* ole mahdollinen otsikon täydentäjänä:

(171) Gamla rävar <i>nya</i> med Roxette	DN 15.6. (B4)	P
(172) Estnisk kris <i>allt djupare</i>	SvD 15.6. (7)	P
(173) Finland <i>tredje</i> i frimärks-OS	Hbl 15.6. (18)	P
(174) Jokerit <i>mästare</i> på volleyskott	ÅU 15.4. (19)	P
(175) Vexalaättling <i>offer</i> i Falun	JT 15.6. (1)	P
(176) Erkki Nieminen <i>undervisningsråd</i>	Bbl 15.6. (8)	P

Esimerkkien 171 ja 174 prepositiolausekkeet (*med Roxette, på volleyskott*) ovat eräänlaisia keinon adverbiaaleja, ts. ne ilmaisevat jotakin, minkä avulla tai ansiosta predikatiivin ilmaisema tila syntyy. Näkökulma on selkeästi dynaaminen, muutosta implikoiva. Tällaiset dynaamista aspektia osoittavat adverbiaalit eivät sovi statiivista relaatiota ilmaisevaan *olla*-lauseeseen: * *Gamla rävar är nya med Roxette*; * *Jokerit är mästare på volleyskott*. Esimerkissä 171 jo vastakohtapari *gamla – nya* edellyttää dynaamista aspektia: vanha ei voi olla uutta, mutta vanha voi muuttua (ikään kuin) uudeksi. Kyse on kahdesta kokeneesta muusikosta, jotka nähdään uudessa roolissa, Roxette-yhtyeen uusina jäseninä. Esimerkki 174 *vara*-verbillä täydennettynä saisi aivan toisen merkityksen: ”Jokerit on volley-iskujen mestari”. Tämä on teoreettisesti mahdollinen tulkinta, mutta kyseisessä tekstiyhteydessä hyvin epätodennäköinen. Otsikon skemaattisuus on sekä tilanteista että tekstuaalista. Urheilusta tietämättömälle lukijalle otsikko saattaa spesifioitua vasta ingressin kautta, mutta urheilutapahtumia edes pinnallisesti seuraava lukija pystyy sivun kokonaisilmeen (kuvien, muiden otsikoiden) ja ajankohdan perusteella antamaan otsikolle tilanteisen tulkinnan, luke-matta sanaakaan itse tekstistä: kyseessä on jääkiekon SM-sarjan loppuottelu, ei ”volley-iskujen mestaruuskilpailu”, ja ”volleyisku” on palloilulajeihin liittyvä termi, joka kuvaa tiettyntyyppistä lyöntiä tms.

Esimerkissä 172 dynaamista näkökulmaa osoittaa komparatiivimuoto *djupare* (ja sitä vahvistava *allt*). Esimerkeissä 173 ja 175 paikan ilmaus (*i frimärks-OS*; *i Falun*) osoittaa, että on kyse tiettyyn (menneen ajan) ajankohtaan ja tapahtumaan liittyvästä roolista, mistä syystä vain *blev* on mahdollinen kopulana. Esimerkin 173 tapauksessa *vara*-verbi loisi mielikuvan muuttuvasta ”rankinglistasta”, jonka tämänhetkistä tilannetta lause kuvaa (vrt. *Jarkko Nieminen är femtonde på världslistan i tennis*). Esimerkin 175 *offer*-predikatiiviin liittyvä *vara*-verbi taas viittaisi pysyvään uhrin rooliin (esim. *A är offer för maktmissbruk* ’A on vallan väärinkäytön uhri’). Esimerkki 176 saisi pääotsikkona hieman koomisen sävyn, jos se täydennettäisiin *vara*-verbillä: *E. N. är undervisningsråd*. Väliotsikkona tällainen lause tuntuisi mahdolliselta vaikkapa artikkelissa, jossa kerrotaan tietyn joukon jäsenten elämänvaiheista: ”(Luokan oppilaista) E. N. on (nykyään) opetusneuvos”. Esimerkin 176 tyyppiset lehti uutiset julkaistaan yleensä tilanteessa, jossa päätös nimityksestä on tehty (esim. edellisenä päivänä), mutta virallinen nimitys on vielä tekemättä. Ruotsin kopulaverbeistä juuri *bli*-verbin tehtävänä on osoittaa, että predikatiivin ilmaisema luonnehdinta alkaa päteä jonakin tulevana ajankohtana: *Erkki Nieminen blir undervisningsråd*.

On kuitenkin myös tapauksia, joissa *vara* ja *bli* ovat siinä mielessä vapaassa vaihtelussa, että ne sopivat täydentämään samaa lausekehystä, jopa saman tilanteen luonnehdinnassa (esim. 177–180). Esimerkkien 181–182 tapauksessa molemmat kopulaverbit ovat sinänsä mahdollisia kontekstista irrotetun predikatiivilauseen täydentäjinä, mutta vain toinen sopii siihen tekstiyhteyteen, missä otsikot esiintyvät.

(177)	Översyn klar i höst	DN 15.6. (B4)	vo
(178)	Vänsterförbundets kläm <i>avgörande</i>	Vbl 15.6. (16)	vo
(179)	Jordgubbarna <i>sen</i> a på grund av vårkyla	Bbl 15.6. (18)	P
(180)	Jokerit <i>finländska hocheymästare</i>	DN 15.4. (D13)	P
(181)	Åbo <i>centrum för biotekniksamarbete</i>	ÅU 15.6. (14)	er
(182)	400 m <i>godbiten</i>	Vbl 15.6. (12)	P

Kognitiivisen kieliopin perusnäkömyksen mukaisesti katson, että *vara-* ja *bli-*vaihtoehdot esimerkeissä 177–180 vaihdettavuudestaan huolimatta eivät ole synonyymisia, koska niillä on eri kopulaverbit. Semanttinen ero korostuu myös silloin, kun etsitään vaihtoehtoilta suomenkielisiä vastineita. Ruotsin *bli* + predikatiivi -rakenteen vastineeksi joudutaan suomennoksessa eri tapauksissa valitsemaan esimerkiksi adjektiivipredikatiivista tai sen kantasanaa johdettu verbijohdos (esim. 177, 179) tai verbi-ilmaus, jonka predikatiivinen adjektiivi on translatiivimuotoinen (178). Esimerkin 179 tapauksessa sekä *vara-* että *bli-*vaihtoehto joudutaan suomentamaan muulla kuin predikatiivisella rakenteella, koska ruotsin *sen*-adjektiivin sanavastine *myöhäinen* ei predikatiivisessa asemassa tunnu luontevalta (* *Mansikat ovat myöhäisiä*; ? *Mansikat jäävät myöhäisiksi*). Jos adjektiivisena predikatiivina *olla*-lauseessa on partisiippi, saattaa vastineeksi sopia myös tuon partisiipin kantaverbi (178). Substantiivipredikatiivin *bli*-vaihtoehtoa vastaa suomessa tyypillisesti tuloslause (180–182), joskus adverbiaalirakenne, jossa *olla*-verbin predikatiivin vastine on valitun muutosverbin rektion mukaisesti translatiivimuotoinen (181):

- (177su) a. Katsaus on valmis ensi syksynä
b. Katsaus *valmistuu* ensi syksynä
- (178su) a. Vasemmistoliiton ponsi on ratkaiseva
b. Vasemmistoliiton ponsi *muodostuu* ratkaisevaksi
~ V:n ponsi *ratkaisee* (asian/kysymyksen)
- (179su) a. Mansikat ovat *myöhässä* kylmän kevään johdosta
b. Mansikat *myöhästyvät* kylmän kevään johdosta
- (180su) a. Jokerit on Suomen mestari
b. Jokereista *tuli* Suomen mestari
- (181su) a. Turku on biotekniikkayhteistyön keskus/keskuksena
b. *Turusta tulee/tuli* biotekniikkayhteistyön keskus
c. Turku *ryhtyy* biotekniikkayhteistyön keskuksesi
- (182su) a. 400 m on/oli makupala
b. 400 m:*stä muodostuu/tulee* makupala

Esimerkit 181–182 ovat aspektuaalisen skemaattisuutensa lisäksi skemaattisia myös tempukseltaan: ilman tekstin antamaa lisätietoa jää kummankin otsikon osalta täysin avoimeksi, viitataan menneeseen (*var/blev*) vai tulevaan (*är/blir ~ kommer att vara/bli*). Esimerkin 181 tapauksessa kolmantena vaihtoehtona on viittaus nykyhetkeen, jolloin ainoa vaihtoehto on preesensmuotoinen *är*. Tämä osoittautuukin tekstin perusteella oikeaksi vaihtoehdoksi. Artikkelissa kerrotaan, että suomalaiset ja venäläiset tutkijat jo neljän vuoden ajan ovat tehneet yhteistyötä, jonka keskuksena on toiminut ja edelleen toimii Turussa sijaitseva biotekniikan tutkimuslaboratorio BioCity. Esimerkin 182 otsikko taas koskee tulevaa tapahtumaa, seuraavana päivänä Närpiössä järjestettäviä yleisurheilun ”Tomaattikisoja”, joten otsikko saa b-tulkinnan. Myös esimerkin 178 otsikko on kontekstittomana tempukseltaan skemaattinen, mutta koska kyseessä on väliotsikko, lukijalle on jo edeltävästä tekstistä käynyt selväksi, että on kyse tulevasta tapahtumasta, eduskunnan luottamuslauseäänestyksestä.

Kahdessa kopulattomassa fragmentissa predikatiivina on pronomini (*samma, inget*). Nämä spesifioituvat kiistattomasti *vara*-verbillä:

(183)	Bygglidningen <i>samma</i> som under Haka
P: Skanska bygger Linda
Teksti: Skanska Oy bygger vidare på servicehuset Linda där arbetena slutade efter Hakas konkurs.	Bbl 15.4. (4)	ao
(184)	Oregon-lista <i>inget</i> för Finland	VN 15.4. (6)	vo

Jälkimmäinen otsikko sisältyy artikkeliin, joka käsittelee Stakesin käynnistämää, hoitoalan priorisointeja koskevaa projektia. Otsikon subjektillauseke viittaa edeltävässä tekstijaksossa esiintyvään kohtaan, jossa mainitaan ”ääritapauksena” Yhdysvaltain Oregonin osavaltio, jossa on tehty sairauksien ja hoitotoimenpiteiden ”priorisointilista”.

Predikatiivisten rakenteiden ja verbiliittojen (ks. 4.6.1.2) välimaastoon jäävät ruotsin kielessä rakenteet, joissa kopulaverbiin *vara/bli* liittyy partisiipin perfekti. Selkeimmin predikatiivisia ovat ne lauseet, joissa partisiippiä voidaan pitää adjektiiviksi leksikaalistuneena (esim. *Saften är koncentrerad*; SAG 2: 583–584). Rakennetta, jossa varsinainen verbaalinen passiivin perfekti liittyy kopulaan, kutsutaan ruotsissa perifrastiseksi passiiviksi. Perifrastinen passiivi voidaan usein korvata partisiipin kanta-verbien passiivimuodolla (*s*-passiivilla), etenkin silloin, kun kopulana on *bli* (*Glasögonen blev tillvaratagna av en konduktör ~ Glasögonen tillvaratogs av en konduktör*). Suppeampikäyttöinen on *vara*-verbien sisältävä perifrastinen passiivi (esim. *Nu är fabriken nedlagd ~ Nu har fabriken lagts ned*; SAG 4: 382). Tarkastelen kyseisenlaisia partisiippirakenteita tässä jaksossa, koska myös perifrastisen passiivin partisiippi SAG:n mukaan syntaktisesti jäsentyy predikatiiviksi (mt. 384). Myös perifrastisista passiivirakenteista jää kopula usein skemaattiseksi. Seuraavista esimerkeistä neljä

ensimmäistä täydentyvät ainakin luontevimmin *vara*-verbillä, muut *bli*-verbillä. Esi-
merkin 192 osalta on tosin kyseenalaista, onko passiivitulkinta luonnollisin:

(185) Schneider <i>misstänkt</i> för brott	DN 15.4. (2)	P
(186) Akademens fönstertävling <i>avgjord</i>	Hbl 15.6. (10)	P
(187) Död svan <i>funnen</i> i Replot	Vbl 15.6.(3)	P
(188) Två zoner <i>slutspelade</i>	Bbl 15.6. (13)	P
(189) Funktionsmöbel <i>såld</i> för 110 000 kr	DN 15.4. (B6)	P
(190) Brasilianska politiker <i>sparkade</i>	SvD 15.4. (6)	P
(191) Tomas Bolme <i>omvald</i> igen	SvD 15.6. (27)	P
(192) Cyklist <i>skadad</i> i Lovisa	Bbl 15.4. (4)	P

Perifrastinen passiivi ja *s*-passiivi eivät aina ole vapaassa vaihtelussa keskenään (SAG 4: 382–384). Niiden välillä on yleensä myös havaittavissa sellainen semanttinen ero, että *s*-passiivi korostaa, kuten finiittiverbi yleensäkin, tapahtumaa tms., siis prosessia, kun perifrastinen passiivi ensisijaisesti korostaa tuon prosessin lopputuloksena syntyvää tilaa. Perifrastinen passiivi hahmottaa siten tilanteen statiivisemmin kuin *s*-passiivi. Esimerkkien 185–192 ja niitä vastaavien tekstilauseiden suhteessa on nähtävissä tendenssi, joka on tunnusomainen finiittiverbittömille fragmenteille yleisemminkin ja myös useimmille kvasifragmenttikategorian tyypeille: otsikko ”pysäyttää” tekstilauseen finiittiverbin ilmaiseman liikkeen tai muun muutoksen ”piilottamalla” tuon muutoksen statiivista relaatiota ilmaisevaan rakenteeseen, esimerkiksi partisiippiin. Kognitiivinen kieliooppi kuvaa tällaista aspektin muutosta dynaamisesta statiiviseen siten, että puhuja tietyn tilanteen kuvauksessa valitsee kaksi eri ilmausta, jotka samaan kehykseen heijastavat kaksi eri hahmoa. Partisiipin kehyksenä on kantaverbin ilmaisema prosessi, mutta partisiippi hahmottaa tuon prosessin statiivisena relaationa (ks. Langacker 1991: 202–203). Finiittiverbi sen sijaan osoittaa tuon prosessin sellaisenaan.

Otsikon statiivista hahmotusta suosiva tendenssi suhteessa vastaavaan tekstilauseeseen näkyy esimerkkien 185–192 tapauksessa siinä, että niistä yksikään ei esiinny tekstissä kopulalla täydennettynä perifrastisen passiivin sisältävänä rakenteena. Esimerkeissä 185, 188–189 ja 191 tämä otsikon ja vastaavan tekstilauseen kontrasti näkyy selkeimmin. Tekstilauseessa esiintyvä transitiiviverbin *s*-passiivi on saanut otsikossa statiivisemmän vastineensa samaan verbiin perustuvana perifrastisena passiivina: *misstänks* ⇒ (*är*) *misstänkt* (esim. 185), *har slutspelats* ⇒ (*är*) *slutspelade* (188), *såldes* ⇒ (*blev*) *såld* (189), *har valts* ⇒ (*blev* / *har blivit*) *vald* (191). Myös esimerkkien 187 ja 190 tapauksessa tekstin *s*-passiivia vastaa otsikon perifrastinen passiivi, mutta myös verbi on vaihtunut: *hittades* ⇒ (*är*) *funnen* (187), *har avskedats* ⇒ (*blev* / *har blivit*) *sparkade* (190). Jälkimmäisessä tapauksessa otsikontekijä lienee etsinyt otsikkoon räväkkyyttä valitsemalla arkisemman *sparka*-verbin (’antaa potkut’) yleiskielisemmän *avskeda*-verbin (’erottaa’) sijasta. Esi-merkin 187 tapauksessa verbivai-

toehtojesuhde on pikemminkin päinvastainen (*hitta* on arkisempi kuin jopa hieman juhlavalta kuulostava *finna*). Tärkein syy *hitta*-verbin käyttöön tekstissä lienee se, että *finna*-verbin preteriti *fanns* helposti voidaan tulkita eksistentiaalisen deponentti-verbin *finnas* preteritiksi. Tekstilauseen dynaamisuuden ja otsikon statiivisuuden kontrasti korostuu selkeästi myös esimerkkien 186 ja 192 tapauksessa. Jälkimmäisessä tapauksessa tekstilauseen ja siihen perustuvan otsikon suhdetta voisi kuvata seuraavanlaisena kolmivaiheisena, asteittaista hahmotuksen muutosta osoittavana sarjana (ensimmäisenä on tekstissä esiintyvä lause):

- En cyklist *ådrog sig* lindriga *skador* när denne [sic] krockade med en personbil vid Ingenjörsvägen i Lovisa i går morse.
 > (En) cyklist *skadades* i Lovisa när – –
 > Cyklist (*blev*) *skadad* i Lovisa

SAG:n mukaan *skadas*-muoto on usein tulkinnanvarainen sen suhteen, onko kyseessä transitiviverbin *skada* 'vahingoittaa' passiivimuoto vai deponenttiverbi *skadas* 'vahingoittua, loukkaantua'. Tällainen tulkinnanvaraisuus koskee SAG:n mukaan erityisesti tapauksia, joissa mahdollisen transitiviverbin ilmaisemalle tekemiselle ei ole tunnistettavissa agenttia (SAG 2: 556–557). Sama tulkinnanvaraisuus koskee partitiivimuotoa *skadad*. Vaikka kyseisessä tilanteessa tekstin perusteella onkin tunnistettavissa eräänlainen vahingoittumisen aiheuttaja tai syy (henkilöauto), otsikko saanee ensisijaisesti intransitiivisen tulkinnan: 'Pyöräilijä loukkaantui Loviisassa'. Transitivinen tulkinta tuntuisi edellyttävän tahallista vahingoittamista, mikä taas edellyttää henkilötekijää. Tällaisesta agentista tekstissä ei ole minkäänlaista mainintaa.

Esimerkin 186 otsikko on syntynyt huomattavasti perusteellisemmän hahmotuksen muutoksen kautta: samasta kehyksestä (tietty kilpailutilanne) on hahmotettu kaksi eri prosessia, ja näillä prosesseilla on eri muuttujat, koska ne hahmottavat tilanteen näiden kahden osanottajan näkökulmasta. Asteittaisessa näkökulman muutoksessa tekstilauseen hahmotuksesta otsikon hahmotukseen voidaan erottaa ainakin seuraavat vaiheet:

- Laura Kolbe *segrade* i Akademens fönstertävling – –
 > Segraren i Akademens fönstertävling *har utsetts*
 > Akademens fönstertävling *har avgjorts*
 > Akademens fönstertävling (*är*) *avgjord*

Eräissä tapauksissa kopulaton perifrastinen passiivirakenne tuntuu olevan täydennettävissä kummalla kopulaverbillä (*vara/bli*) tahansa:

(193) Ny universitetsrektor <i>föreslagen</i>	DN 15.4. (A5)	P
(194) 47-åring <i>begärd häktad</i>	DN 15.4. (A12)	P
(195) Reklamfilmer <i>granskade</i>	SvD 15.6. (N11)	P

(196)	Yeremenko och Eliot <i>avstängda</i>	JT 15.4. (1)	P
(197)	Mycket <i>sagt och osagt</i>	Bbl 15.6. (2)	P
(198)	Vöråbudgeten <i>oförändrad</i>	Vbl 15.6. (3)	P

Kopulaverbit *vara* ja *bli* merkitsevät partisiipin ilmaisevan tilan tarkastelemista eri aspekteista: *vara*-lause kuvaa statiivista relaatiota (tilaa), kun *bli*-lause hahmottaa tilanteen dynaamisemmin: se ilmaisee tuon tilan alkamista. Tämän aspektuaalisen eron tulee näkyä myös lauseiden *s*-passiivivastineissa ja suomennoksissa:

(193')	a. Ny universitetsrektor <i>är föreslagen</i>	~ Ny universitetsrektor <i>har föreslagits</i> su: Uutta y.rehtoria <i>on ehdotettu</i>
	b. Ny universitetsrektor <i>blev föreslagen</i>	~ Ny universitetsrektor <i>föreslogs</i> su: Uutta y.rehtoria <i>ehdotettiin</i>
(195')	a. Reklamfilmer <i>är granskade</i>	~ Reklamfilmer <i>har granskats</i> su: Mainosfilmejä <i>on tarkastettu</i>
	b. Reklamfilmer <i>blev granskade</i>	~ Reklamfilmer <i>granskades</i> su: Mainosfilmejä <i>tarkastettiin</i>
(196')	a. Yeremenko och Eliot <i>är avstängda</i>	~ Yeremenko och Eliot <i>har avstängts (från --)</i> su: Yeremenko ja Eliot <i>on suljettu pois (--)</i>
	b. Yeremenko och Eliot <i>blev avstängda</i>	~ Yeremenko och Eliot <i>avstängdes (från --)</i> su: Yeremenko ja Eliot <i>suljettiin pois (--)</i>
(197')	a. Mycket <i>är sagt och osagt</i>	~ Mycket <i>har sagts och blivit osagt</i> su: Paljon <i>on sanottu</i> ja paljon <i>on jäänyt sanomatta</i>
	b. Mycket <i>blev sagt och osagt</i>	~ Mycket <i>sades och mycket blev osagt</i> su: Paljon <i>sanottiin</i> ja paljon <i>jäi sanomatta</i>
(198')	a. Vöråbudgeten <i>är oförändrad</i>	~ Vöråbudgeten <i>har inte ändrats</i> su: Vöyrin budjetti <i>on muuttumaton</i> ~ V:n budjettia <i>ei ole muutettu</i>
	b. Vöråbugdeten <i>(för)blev oförändrad</i>	~ Vöråbudgeten <i>ändrades inte</i> su: Vöyrin budjettia <i>ei muutettu</i>

Kuten edellä olen todennut, otsikkokieli näyttää suosivan (kopulatonta) perifrastista passiivia dynaamisemman *s*-passiivin kustannuksella. Tämä johtune osaksi myös siitä, että journalistiikan oppaissa kehoitetaan nimenomaan välttämään passiivia otsikoissa (esim. Andersson-Ek ym. 1999: 52). Esimerkkien 193–198 otsikoista vain 196 esiintyy tekstissä kopulalla täydennettynä: – – *att Alexej Yeremenko och Dave Eliot är avstängda – tillsvidare*. Esimerkkien 193 ja 197–198 tapauksissa otsikon partisiipin kantaverbi ei ylipäättään esiinny itse tekstissä, joten otsikot eivät ole minikään tekstilauseen skemaattisia muunnoksia. Esimerkin 195 partisiippi näyttää juontuvan seuraavasta tekstivirkkeestä, jossa sitä kuitenkin vastaa muu kuin passiivimuoto: *Det konstaterar konsumentverket (KO) efter att under tre månader ha special-*

granskat TV3, TV4 och Femman. Kaikki edellä esitetyt vaihtoehdot eivät välttämättä ole kyseisissä tilanteissa yhtä luontevia. Ilmeisesti *s*-passiivin välttely johtaa joskus jopa yleiskielen kannalta oudolta tuntuvaan (kopulattoman) perifrastisen ilmauksen käyttöön. Esimerkki 194 on hieman hankalasti hahmotettava siksi, että siinä on kaksi perättäistä passiivin perfektiiä. Esimerkki noudattaa sinänsä edellä todettua tendenssiä, että kun kirjoittaja kuvaa tiettyä tilannetta passiivirakenteella, hän valitsee otsikkoon ensisijaisesti perifrastisen passiivin, tekstiin *s*-passiivin. Kyseistä otsikkoa vastaava tekstivirke sisältää *s*-passiivin, jota vastannee lähinnä otsikon *vara*-vaihtoehto: *En 47-åring från Jönköping har begärts häktad i den stora barnporrhärva som utreds av Norrköpingpolisens* (> ? *47-åring är begärd häktad*).

Myös suomen agenttipartisiippi voi esiintyä predikatiivina (ISK: 528). Syntaktis-semanttisesti sitä vastaa ruotsissa rakenne, jossa perifrastiseen passiiviin liittyy agentti, esim. *Elokuva on Aki Kaurismäen ohjaama ~ Filmen är regisserad av Aki Kaurismäki*. Aineisto sisälsi yhden kopulattoman fragmentin, jossa predikatiivina on agenttipartisiippi:

(199) Tanskan pohjavedet Jyllannissa *torjunta-aineen saastuttamia* HS 15.4. (C2) P

Oman predikatiivityyppinsä muodostaa ns. määränilmauspredikatiivi (ks. ISK: 911–912). Tällaisen predikatiivin saavan lauseen subjektina on ISK:n mukaan yleensä NP, joka tarkoittaa jollakin matemaattisella arvolla kuvattavaa entiteettiä, kuten paino, ikä, teho, määrä, osuus, keskiarvo, lukema, suhde, nousu ja lasku, usein taloudellista yksikköä, kuten kulut, tulot, voitto, tappio, varat, liikevaihto, myynti, arvo, korko, velka ja talletukset. Määränilmauspredikatiivin sisältäviä kopulattomia otsikoita oli ruotsinkielisessä aineistossa 3, suomenkielisessä 17:

(200) Metras vinst 65 miljoner	DN 15.6. (C4)	P
(201) Bankernas nettoförluster 30,8 miljarder mark	Vbl 15.6. (10)	P
(202) Tavoitekehys nyt 181 miljardia	HS 15.6. (A8)	vo
(203) Kuolonuhrien lukumäärä 26	IS 15.4. (19)	P
(204) Puhdistusteho yli 90 prosenttia	Ilkka 15.6. (21)	er
(205) Haapajärven seurakunnan väkiluku 8204	Ilkka 15.6. (14)	P

Seuraavien ruotsinkielisen aineiston otsikoiden edustama tyyppi tuntuu saavan SAG:ssä ja ISK:ssa hieman erilaisen tulkinnan (3 esiintymää, ei vastaavia kopulallisia):

(206) Gnistan 70 år	Hbl 15.4. (13)	P
(207) MÖCS 25 år	JT 15.4. (3)	er
(208) Hembygdströrelsen 100 år	VN 15.4. (1)	er

ISK:n esimerkki *Rinne on yli 70 metriä* tuntuu syntaktis-semanttisesti edustavan samaa tyyppiä kuin esimerkit 206–208 (suomenkielisessä aineistossani ei tämän tyyppin otsikoita esiintynyt). ISK rinnastaa mainitun esimerkkinsä kahteen muuhun: *Kuha on tänään 81 markkaa kilo* ja *Vienti on noin 80 miljoonaa markkaa*. Kommenttina kyseisiin esimerkkeihin ISK toteaa, että määränilmauspredikatiivi ohjaa tulkitsemaan muunkinlaisia subjekteja mitattavuuden kannalta (ISK: 911–912). ISK:n kanta näyttää siis olevan, että mainituissa esimerkeissä on metonyymisesti hahmotettu muuttujaksi se entiteetti, jonka mitattavaa ominaisuutta (hintaa, ikää tms.) määränilmauspredikatiivi itse asiassa luonnehtii. ISK:n esittämät parafrasit tuntuvatkin luonteelta ja tukevat käsitystä, että kyseiset esimerkit ensisijaisesti rinnastuvat esimerkkien 200–205 kaltaisiin rakenteisiin: *Rinteen pituus (> Rinne) on yli 70 metriä*; *Kuhan hinta (> Kuha) on tänään 81 markkaa kilo*; *Viennin arvo (> Vienti) on noin 80 miljoonaa markkaa*.

ISK ei edellä mainittujen esimerkkien yhteydessä esitä *A:n ikä on B*-tyyppistä esimerkkiä. Ennen esimerkkejä 200–205 lainaamani ISK:n lista NP:istä, jotka tarkoittavat jollakin matemaattisella arvolla kuvattavaa entiteettiä, sisältää kuitenkin myös *ikä*-sanana, mikä näyttäisi viittaavan siihen, että lausetyyppi *A:n ikä on sata vuotta* olisi mahdollinen. Kaikesta huolimatta esimerkkien 206–208 otsikoiden tai niiden suomenkielisten vastineiden (esim. *Kotiseutuliike 100 vuotta*; vrt. esim 208) muuntaminen esimerkkien 200–205 kaltaisiksi ei tunnu luonteelta: ? *Hembygdsrörelsens ålder (är) 100 år ~ ? Kotiseutuliikkeen ikä (on) 100 vuotta*. Tällainen rakenne tuntuisi kyllä luonteelta, jos esimerkiksi esitettäisiin arvio jonkin esineen tms. iästä: *De funna föremålens ålder är minst 500 år ~ Löydettyjen esineiden ikä on vähintään 500 vuotta*. Esimerkkien 206–208 otsikot sen sijaan kertovat nimenomaan, että subjektin tarkoite on nyt saavuttanut tietyn iän. SAG rinnastaakin tällaiset rakenteet (esim. *Han är tre år nu*) sellaisiin adjektiivipredikatiivin sisältäviin lauseisiin, joissa adjektiivi eksplisiittisesti ilmaisee sen ominaisuuden, jonka arvon lukusanailmaus osoittaa (*Han är tre år gammal nu*; SAG: 208). Esimerkkien 206–208 täydentäjiksi sopii tietenkin myös verbi *fylller*, ja siksi esimerkit voitaisiin myös luokitella jakson 4.6.2 fragmenttityyppiin. Samankaltaiset vaihtoehdot tuntuvat mahdollisilta myös suomessa: [*Jalkapalloseura*] *Gnistan (on) 70 vuotta (vanha) ~ Gnistan täyttää 70 vuotta*.

Samaa tosiasiallista tilannetta voidaan suomen kielessä ISK:n mukaan usein kuvata vaihtoehtoisesti esimerkkien 200–205 kaltaisella predikatiivilauseella tai kvanttorilauseella: *Velka on 10 miljardia markkaa ~ Velkaa on 10 miljardia markkaa* (ISK: 912). Toisin kuin predikatiivilauseessa, kvanttorilauseessa voivat esiintyä monet muutkin verbit kuin *olla*, myös transitiviverbit: *Velkaa on/syntyi/tehtiin yli 10 miljardia* (mts.). Kvanttorilauseita on suomessa myös joskus pidetty yhtenä predikatiivilauseiden tyyppinä (esim. Numminen 1959: 25), mutta nykyään ne luokitellaan omaksi lausetyypikseen (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 99, 148; ISK: 858–859).

Kvanttorilauseetta ruotsin kielessä semanttisesti vastaava lausetyyppi (esim. *Cyklarna var väldigt många* 'Pyöriä oli monta / hyvin paljon') luokitellaan SAG:ssa predikatiivilauseeksi. Itse "kvanttoria" SAG kutsuu "paljousporonominiksi" (myckenhetspronomen; SAG 2: 402–403). Koska kyseisen lausetyypin kopulattomia esiintymiä on aineistossani vain kourallinen (ru 1, su 3), mainitsen ne tässä:

(209) Svenska medaljhoppen <i>många</i>	DN 15.4. (D14)	P
(210) Pudotuspeleissä katsojia <i>194 553</i>	HS 15.4. (C9)	P
(211) Yritystä <i>paljon</i> , taitoa <i>vähän</i>	HS 15.6. (D2)	P
(212) Puolukoita <i>harmiksi asti</i>	SS 15.4. (9)	P

Esimerkin 212 jälkimmäinen lauseke on idiomi, joka skemaattisesti ilmaisee suurta määrää: "Puolukoita on niin paljon, että niiden määrä aiheuttaa harmia".

Useimmissa predikatiivilauseen tyypeissä kopulaton vaihtoehto on aineistossa selvästi hallitseva. Seuraavassa kopulallisten (Täyd. = täydelliset lauseet) ja kopulattomien esiintymien vertailussa olen ottanut huomioon ainoastaan sellaiset tapaukset, joissa aineiston perusteella kopulattomuus on todellinen vaihtoehto:

Taulukko 7. Kopulalliset ja kopulattomat predikatiiviset rakenteet.

Predikatiivityyppi	Ruotsi		Suomi	
	Täyd.	Kop puuttuu	Täyd.	Kop puuttuu
<i>vara/olla</i> + Adj	8	87	30	97
+ Subst	24	86	39	71
+ Pron	–	2	–	–
Su: Inklusiolause			22	7
Ru: <i>bli</i> + Adj	13	5		
+ Subst	21	6		
<i>vara/bli</i> + Adj		4		
+ Subst		20		
Ru: <i>vara</i> + partisiippi	3	12		
<i>bli</i> + partisiippi	4	25		
<i>vara/bli</i> + partisiippi		10		
Su: <i>olla</i> + ag.partis.				1
Määränilmauspredikatiivi	–	3	–	17
Kvanttorilause	–	1	1	3
Yhteensä	73	261	92	196

Vertailun ulkopuolelle olen jättänyt sellaiset tapaukset, joissa subjektina on persoonapronomini. Tällaiset predikatiivilauseet eivät tunnu sallivan fragmentointia: *Han blev rasande* (Abl 15.6., 8), vrt. * *Han rasande*.

Kopulattomien fragmenttien osuus koko predikatiivisten otsikoiden kategoriasta on ruotsissa runsaat kolme neljännestä (~78 %), suomessa runsaat kaksi kolmasosaa (~68 %). Kaikkein yleisimmässä tyypissä, *vara/olla*-verbiin liittyvien adjektiivivi- tai substantiivipredikatiivien ryhmässä kopulattomien osuus on hieman tätäkin suurempi (ruotsi 84,5 %, suomi ~71 %). Lähes säännönmukaisesti kopula näkyy jäävän pois ruotsin adjektiivipredikatiivin yhteydessä, jos kyseessä on *vara*-kopula (kopulattomia 92,6 %). Kun adjektiivivi- tai substantiivipredikatiiviin liittyy *bli*-kopula tai vaihtoehtoisesti *vara/bli*, kopulattomien suhteellinen määrä on pienempi (~50,7 %), mikä on ymmärrettävää, koska *bli* on tunnusmerkkinen *vara*-kopulaan nähden. Toisaalta kopulattomuus on sekä *vara*- että *bli*-tyypissä hallitseva, jos predikatiivina on perifrastiseen passiiviin kuuluva partisiippi. Kaikista perifrastisen passiivin sisältävistä otsikoista n. 87 % on kopulattomia. Kopulattomuuden eli skemaattisuuden sallinee tässä kategoriassa ennen kaikkea se, että kopulan valinta usein riippuu partisiipin kantaverbin laadusta. Selkeänä tendenssinä taulukosta voidaan lisäksi lukea (esiintymien melko pienestä määrästä huolimatta) se, että määränilmauspredikatiivi jää otsikossa ilman kopulaa.

4.6.1.2 *Moniverbiset rakenteet*

Useissa ns. moniverbisissä rakenteissa (ISK: 442) esiintyvät suomen *olla*-verbi sekä ruotsin *ha* ja *vara* apuverbeinä. Apuverbittöminä tällaiset rakenteet esiintyvät erityisesti suomenkielisissä otsikoissa (yht. 111 esiintymää). Ruotsissa apuverbittömiä esiintymiä on vain 4.

Selvästi suurimman apuverbittömän ryhmän aineistossa muodostaa **liittomuoto** perfekti. Kaikista perfektimuodon sisältävistä suomenkielisistä otsikoista 86,2 % (75/87) on apuverbittömiä (esim. 214–217). Ruotsinkielisessä aineistossa oli vain kaksi apuverbitöntä perfektiä (*funnits* < *har funnits*; esim. 213):

(213) Misstankar <i>funnits</i> länge	Vbl 15.6. (11)	vo
(214) Vesien laatu <i>heikentynyt</i> Saaristomerellä	HS 15.4. (A3)	P
(215) Päätöksissä <i>lipsuttu</i>	IS 15.6. (A8)	vo
(216) Kylmyys <i>hidastanut</i> säilörehun kasvua	Ilkka 15.6. (14)	P
(217) Sosiaalitehtäviä jo <i>siirretty</i> nuorisotyölle	Karj 15.6. (28)	vo

Perfektimuodon sisältäviä täydellisiä lauseita oli ruotsinkielisessä otsikkoaineistossa 27. Näyttää siis siltä, että *ha*-apuverbi ei normaalisti jää pois ruotsin perfektimuodosta. Ero suomeen nähden on tässä suhteessa jyrkkä: suomi suosii apuverbittömiä perfektejä. Ruotsin perfektimuotoisista otsikoista esiintyy kuitenkin toinenkin fragmenttivarientti, supiinilauseke. Tätä otsikkotyyppiä käsitellen jaksossa 4.7.2.

Muut suomenkielisen aineiston apuverbittömät moniverbiset rakenteet edustavat ISK:n luokituksen mukaan eri **verbiliittojen** tyyppisiä. Verbiliitto on apu- ja pääverbistä koostuva vakiintunut rakenne, joka toimii lauseessa yksinkertaisen predikaatti-verbin tavoin. ISK:n mukaan rakennetta voi pitää verbiliittona silloin, kun pääverbissä on kiteytynyt nipputunnus kuten *vinAAn* (esim. *Antti ei ollut kuuntelevinaan opettajaa*) tai kun verbit muodostavat yhdistelmän, jonka kokonaismerkitys ei ole osista pääteltävissä (ISK: 443).

Verbiliitoiksi luetuista suomen kielen rakennetyypeistä kolme esiintyy aineistossani myös kopulattomana. Näissäkin tyypeissä kopulattomuus hallitsee (33/42 ~ 78,6 %).

ISK:n mukaan *olla*-verbi ja inessiivisijainen MA-infinitiivi muodostavat verbiliiton, joka esittää tapahtuman progressiivisena eli jonakin hetkenä tai ajanjaksona käynnissä olevana tai olleena. Eräissä tapauksissa tämä verbiliitto ennakoii tietyn tapahtuman toteutuvan pian. (ISK: 1446–1447.). Kaikki kyseisen rakennetyypin apuverbittömät ja apuverbilliset esiintymät aineistossani ovat tätä ennakoivaa tyyppiä. ISK:n mukaan tällainen tulkinta syntyy erityisesti silloin, kun infinitiivin verbi kuvaa punktuaalista tapahtumaa. Suurin osa tämän tyyppin apuverbittömistä rakenteista kuvaa teelistä prosessia, eli tapahtumaa, joka sisältää luontaisen päätepisteen merkityksen (mt. 1432). Tällaiset rakenteet ovat ISK:n mukaan merkitykseltään samanaikaisesti sekä progressiivisia että lopputulosta ennakoivia:

(218) Suhteet länteen <i>korjautumassa</i>	AL 15.6. (2)	vo
(219) Viskun-Tyttö <i>kuntoutumassa</i>	AL 15.6. (20)	P
(220) Suurlähetystön kansliahanke <i>juuttumassa</i> pysäköintikiistoihin	TS 15.4. (9)	P
(221) Norrback <i>lämpenemässä</i> Nauvon siltayhteydelle	TS 15.4. (11)	P
(222) Maatalouskonekauppa <i>kääntymässä</i> nousuun	TS 15.4. (13)	P
(223) Talous <i>vakautumassa</i>	IS 15.6. (A17)	vo
(224) Tonttikauppa <i>piristymässä</i>	Ilkka 15.6. (5)	vo
(225) Kaksi ministeriä <i>jättämässä</i> jälleen Viron hallituksen	Kal 15.6. (11)	P
(226) Eurooppa <i>elpymässä</i>	Kal 15.6. (14)	vo
(227) Lieksa <i>hyllyttämässä</i> 40 km/h -kokeilun	Karj 15.4. (4)	P
(228) Billy Joel ja supermallivaimo <i>eroamassa?</i>	Karj 15.4. (23)	P

Myös tyyppin *olla* + MA-infinitiivin inessiivi otsikoissa finiittiverbittömyys on hallitseva vaihtoehto: täydellisten lauseiden ja apuverbittömien rakenteiden suhde on 3/17).

Apuverbittöminä esiintyy suomenkielisessä aineistossa myös kaksi nesessiivirakenteen tyyppiä. Näistä varsinaisen verbiliiton, eli apuverbistä ja pääverbistä koostuvan

rakenteen, muodostaa *olla*-verbin ja passiivin VA-partisiipin liitto, joka ilmaisee pakkoa tai velvoitetta tehdä jotakin (ISK: 1502):

(229)	Joynerin <i>luovuttava</i> jenkkipassista	HS 15.6. (9)	P
(230)	Työllisyys ja sosiaalisuus <i>otettava</i> arvo- keskusteluun	AL 15.4. (4)	P
(231)	Kansainvälinen sovittelu <i>saatava</i> aikaan	TS 15.6. (2)	P
(232)	EU:hun sopeutuminen <i>aloitettava</i> tilatasolta	Ilkka 15.4. (12)	P
(233)	Sosiaalimenot <i>saatava</i> hallintaan	Ilkka 15.4. (19)	P
(234)	”Tupakkaa <i>kohdeltava</i> huumeena”	SS 15.6. (10)	P

Apuverbittömien otsikoiden osuus on tässä nesessiivirakenteen tyyppissä 70 % (14/20). Toinen nesessiivirakenteen tyyppi, josta myös on apuverbittömiä esiintymiä, ei ole varsinainen verbiliitto, mutta mainitsen sen tässä, koska esiintymiä on vain 3:

(235)	Ammattiliittojen ei <i>syitä ottaa</i> kantaa jäsenyyteen	TS 15.4. (8)	P
(236)	MTK:n <i>pakko tulla</i> ulos kuorestaan	TS 15.6. (10)	vo
(237)	Nato-jäsenyys <i>syitä haudata</i>	SS 15.4. (2)	P

Näiden apuverbittömien otsikoiden ohella aineistossa oli yksi saman tyyppin apuverbillinen esiintymä. Tämä nesessiivirakenteen tyyppi, joka koostuu *olla*-verbin ja substantiivin sanaliitosta, voi nimestään huolimatta ilmaista myös muuta kuin deonttista (”nesessivistä”) modaalisuutta (ISK: 1503).

Modaalisuutta ilmaisee myös seuraava ruotsin rakenne, josta oli kaksi apuverbitöntä esiintymää eikä yhtään apuverbillistä:

(238)	Lagändringar <i>att vänta</i> för upphovsrätt	Vbl 15.6. (3)	P
(239)	Inga goda tider <i>att vänta</i> för hotellen	Vbl 15.6. (10)	P

Thorell (1973: 129) kutsuu tällaista rakennetta modaaliseksi infinitiiviksi (*modal infinitiv*). Semanttisesti rakennetta vastaa suomessa episteemistä modaalisuutta ilmaiseva verbiliitto *olla odotettavissa*, jota ISK:ssa kutsutaan *mahdollisuusrakenteeksi* (ISK: 1505–1506).

Kolmas ISK:n verbiliittoihin lukema suomen rakennetyyppi, josta aineistossa on apuverbittömiä esiintymiä, sisältää sekä predikatiivisen rakenteen että adverbiaalirakenteen piirteitä:

(240)	Rantarata <i>suljettuna</i>	HS 15.6. (A10)	P
(241)	Leinonpuiston koulun siirto <i>tutkittavana</i> Oulussa	Kal 15.4. (3)	P

ISK:n mukaan tällaisia verbiliittoja ”voi verrata liittotempuksiin”. Näiden rakenteiden erona on kuitenkin se, että essiivin sisältävä verbiliitto kuvaa tilaa, joka on mahdollisesti väliaikainen, kun liittotempus kuvaa itse tapahtumaa (ISK: 530). Tämä luonnehdinta osoittaa, että rakenteella on yhteisiä piirteitä jaksossa 4.6.1.3 kuvattavien essiivimuotoisten predikatiiviadverbiaalien kanssa (vrt. esim. 299–300).

Niissä moniverbisissä rakenteissa, joissa apuverbittömyyttä aineistossani esiintyy, apuverbillisten ja -verbittömien rakenteiden osuudet olivat seuraavan taulukon mukaiset:

Taulukko 8. Apuverbilliset ja apuverbittömät moniverbiset rakenteet.

Rakennetyyppi	Ruotsi		Suomi	
	Täyd.	Apuv. puuttuu	Täyd.	Apuv. puuttuu
Liittomuoto: Perfekti	27	2	12	75
Verbiliitot:				
Su: <i>olla tekemässä</i> -tyyppi			3	17
Ru: modaalinen infinitiivi	–	2		
Su: Nes.rak. (<i>on tehtävä</i>)			6	14
Su: <i>olla suljettuna</i> -tyyppi			–	2
Muut: Nes.rak. (<i>olla</i> + subst.)			1	3
Yhteensä	27	4	22	111

Vaikka moniverbisten rakenteiden kokonaismäärä on aineistossa suhteellisen pieni, voidaan suomen osalta tehdä selvä johtopäätös: vahvana tendenssinä on apuverbin poisjätto otsikoissa. Yhtä voimakkaana näkyy vastakkainen tendenssi ruotsin perfektin kohdalla: apuverbi on lähes poikkeuksetta mukana rakenteessa.

4.6.1.3 Adverbiaalirakenteet

Käytän tässä nimitystä adverbiaalirakenteet kaikista sellaisista lauserakenteista, joiden yhtenä osarakenteena on adverbiaalilauseke ja joiden verbinä on *vara*, *bli*, *olla* tai *tulla*. Tämä rakennetyyppi koostuu suomessa useista syntaktis-semanttisista alatyypeistä, ja useimmissa niistä näyttää tendenssinä olevan finiittiverbin puuttuminen silloin, kun rakenne esiintyy otsikkona. Ruotsin aineistossa on erotettavissa lähinnä kaksi tyyppiä, ja niissäkin kopulattomuus on hallitseva käytäntö.

Suomen *olla*-verbilliset adverbiaalirakenteet edustavat ISK:n syntaktisten lausetyyppien luokituksessa kahta päätyyppiä. Ainoastaan sellaisissa tapauksissa, joissa adverbiaalilauseke on jälkiasemainen, ISK kutsuu *olla*-verbiä kopulaksi. Tällaiset lauseet muodostavat yhdessä predikatiivilauseiden kanssa ISK:n luokituksessa **kopulalauseiden** kategorian, joka lausetyyppien pääjaossa kuuluu **monikäyttöisiin** lausetyyppihin, transitiivi- ja intransitiivilauseiden ohella (ISK: 848). Predikatiivilauseiden tavoin adverbiaalinen sisältävät kopulalauseetkin yleensä esiintyvät otsikoissa kopulattomina. Kopulalauseiksi tällaiset adverbiaalirakenteet lienevät helpoimmin tunnistettavissa silloin, kun verbi ja adverbiaali muodostavat idiomien:

(242) Tobakslag <i>i skottlinjen</i>	DN 15.4. (A12)	P
(243) Norska ministern <i>i blåsväder</i>	SvD 15.4. (N5)	P
(244) Forskning <i>på fel spår?</i>	VN 15.4. (4)	?
(245) Vladimir Jursinov <i>muissa maailmoissa</i>	HS 15.4. (C9)	P
(246) Muotoilijat <i>lähtökuopissa</i>	Ilkka 15.6. (10)	P
(247) Kriisinhallinta <i>huonoissa kantimissa</i>	KP 15.6. (2)	P

Näitä esimerkkejä voidaan pitää kiistattomina idiomeina. Niiden jälkiasemaiset adverbiaalit muodostavat *vara/olla*-kopulan kanssa vakiintuneen fraasin, ja rakenteet täyttävät toisenkin idiomeille usein asetettavan kriteerin: ne perustuvat metaforaan (ks. Vahtera 2000: 46). Tällaisia metaforakriteerin täyttäviä kopulattomia idiomeja oli ruotsinkielisessä aineistossa 10, suomenkielisessä 7.

ISK näyttää kuitenkin tulkitsevan idiomien käsitteen väljemmin. ISK ei selkeästi määrittele käsitettä, mutta toteaa, että ”verbi-idiomi on kyseessä ainakin silloin, kun täydennys ei saa omia idiomiin kuulumattomia määritteitä, kun täydennys liittyy vain harvoihin verbeihin tai kun kokonaisuuden merkitys ja käyttö on eriytynyt osien muusta käytöstä merkitykseltään ja valenssiltaan” (ISK: 447). SAG:ssa ei *idiomi*-termi esiinny ylipäätään, mutta ns. partikkeliadverbiaalinen sisältävien verbirakenteiden kuvaus muistuttaa jossain määrin mainittua ISK:n esittämää idiomien luonnehdintaa. SAG:n mukaan partikkeliadverbiaali on adverbiaalinen tyypeistä lähimmin kytköksissä verbiin. Verbin ja partikkeliadverbiaalisen muodostama ns. partikkeliliitto (partikelförbindelse; SAG 3: 417) toimii SAG:n mukaan usein semanttis-leksikaalisesti jakamattomana kokonaisuutena. Tällaisiksi konventionaalisiksi kielen yksiköiksi (ks. Leino 1999: 61) hahmottuvat itse asiassa useimmat niistä aineiston otsikkofragmenteista, jotka edustavat kopulalauseiden adverbialityyppiä. Ainakin seuraavankaltaisten otsikoiden jälkiasemaiset adverbilausekkeet tuntuvat (yhdessä skemaattisen kopulan kanssa) vastaavan ISK:n idiomi-käsitettä (tämäntyyppisiä esiintymiä ruotsinkielisessä aineistossa 11, suomenkielisessä 12):

(248) Bråket <i>över</i>	DN 15.6. (D16)	P
(249) 81-årig fiskare <i>borta</i>	SvD 15.4. (10)	P

(250) Atlas <i>kvar</i> i FM-serien	Hbl 15.4. (13)	P
(251) Slalomklubb <i>ute i god tid</i>	Ål 15.6. (21)	P
(252) Jäällä liikkuminen Helsingin rannoilla tältä keväältä <i>ohi</i>	HS 15.4. B1)	P
(253) Tampereen vastaanottokeskus <i>auki</i> syyskuussa	AL 15.6. (1)	P
(254) Poliisilla laaja selvitys vielä <i>kesken</i>	Karj 15.4. (28)	P
(255) Nykyiset verot yhä <i>tarpeen</i>	TS 15.4. (8)	vo
	SS 15.4. (13)	vo

ISK:n mukaan olosijaisista ilmauksista *olla*-verbin yhteydessä keskeisiä ovat subjektin tarkoitteen konkreettisen tai metaforisen sijainnin ilmaisevat NP:t ja adpositiolausekkeet (ISK: 449). Idiomien täydellistä vastakohtaa edustavatkin rakenteet, joissa on konkreettista sijaintia ilmaiseva adverbiaali eli paikan adverbiaali: luokka on täysin avoin, koska paikkaa ilmaisevana voi esiintyä mistä tahansa paikannimestä (esim. *Suomi*) tai konkreettistarkoitteisesta yleisnimestä (esim. *auto*) muodostettu paikallsija- tai adpositioilmaus: *A (on) Suomessa / autossa / auton takana jne.* ; vrt. *A (är) i Finland / i bilen / bakom bilen jne.* Tämän tyyppin kopulattomia otsikoita on aineistossa vain muutama:

(256) Mandela och Arafat <i>i Tunis</i>	SvD 15.6. (7)	P
(257) Martti och Eeva Ahtisaari <i>i Sverige</i>	JT 15.4. (8)	vo
(258) Ärkebiskopen av Canterbury <i>i Borgå</i>	Bbl 15.4. (1)	P
(259) Canazines <i>Espanjan maalissa</i>	AL 15.6. (20)	P
(260) Rakastetuoin Disney-piirtäjä <i>Suomessa</i>	TS 15.6. (13)	er
(261) Aku Ankan luoja Barks <i>Suomessa</i>	Ilkka 15.6. (9)	P
(262) Japanin keisari pari <i>Yhdysvalloissa</i>	Kal 15.6. (11)	P

Täydellisten lauseiden kategoriassa tästä adverbiaalisen sisältävien kopulalauseiden prototyypistä ei ole yhtään esiintymää. Tyyppin harvinaisuus otsikkokielessä johtunee siitä, että subjektin tarkoitteen ja tietyn paikan suhde myös otsikoissa yleensä hahmotetaan dynaamisemmin; sanomalehti uutiset kertovat tyyppillisesti dynaamisista tapahtumista, eivät niinkään tiloista. Tosin eräissä kvasifragmenttityypeissä, erityisesti ruotsin kielessä, on tendenssinä ”liikkeen pysäyttäminen”, eli pohjimmiltaan dynaamisen tilanteen hahmottaminen tilana (jakso 5.2; ks. myös jaksoa 4.6.1.1, esim. 185–192).

Esimerkkien 256–262 kaltaisten prototyypisten, subjektitarkoitteen tietynhetkistä sijaintia ilmaisevien adverbiaalirakenteiden ohella aineistossa oli yksi otsikko, jossa jälkiasemainen paikan adverbiaali ilmaisee tapahtumapaikkaa:

(263) Final <i>i Köpenhamn</i> < Det blir final i Köpenhamn ~ Finalen blir i Köpenhamn	SvD 15.4. (32)	vo
--	----------------	----

Subjektitarcoitten metaforista sijaintia ilmaisevina voitaneen pitää seuraavien otsikoiden adverbiaalilausekkeita (yht. ru 3, su 12; ei kopulallisia esiintymiä):

(264)	Inflationen <i>på rätt sida</i>	DN 15.6. (C1)	P
(265)	Ari Hjelm åter <i>i Ilves</i>	Vbl 15.6. (13)	vo
(266)	Femman <i>bland tio bästa?</i>	Vbl 15.4. (12)	vo
(267)	Puolet <i>turvapaikkajonossa</i> yli vuoden	AL 15.6. (6)	P
(268)	Ihmisoikeusasiat <i>yksissä kansissa</i>	AL 15.6. (6)	P
(269)	Neljä suomalaista ennen vuotta 1994 <i>fiinaaleissa</i>	IS 15.6. (A28)	P
(270)	Napanuora silti tiukasti <i>tieteessä</i>	Kal 15.6. (21)	ao

ISK:n mukaan *olla*-verbin kanssa esiintyy myös laaja joukko adverbeja sekä substantiivin ja adverbien välimailloleuvia tilanilmauksia, jotka ilmaisevat fyysistä tai mentaalista tilaa tai tapaa (ISK: 449). Käsittääkseni enemmistö aineiston kopulattomista jälkiasemaisen adverbiaalisen sisältävistä rakenteista edustaa tätä tyyppiä. Subjektitarcoitten tilaa eri tavoin ilmaisevina voidaan pitää esimerkiksi seuraavia otsikoita:

(271)	Dubbelbeskattning <i>på väg bort</i>	SvD 15.4. (N3)	P
(272)	Telenätet <i>i uselt skick</i>	SvD 15.6. (N4)	vo
(273)	Estland <i>i svår regeringskris</i>	Hbl 15.6. (12)	P
(274)	Stefan Karlsson <i>i kanonform</i> då PIF-A säkrade medalj	ÅU 15.4. (20)	P
(275)	Musiikin tekijät tuskin <i>riemuissaan</i>	HS 15.4. (A11)	P
(276)	Dosentti Jonnela <i>huolissaan</i> uusista verenpaineen lääkehoitosuosituksista	Kal 15.4. (8)	er
(277)	Puukauppa <i>vauhdissa</i>	KP 15.4. (10)	P
(278)	Schumacher heti <i>supervauhdissa</i>	TS 15.4. (28)	P
(279)	Sari Essayah <i>vireessä</i> Viitasaarella	SS 15.6. (16)	ao
(280)	Jussit jälleen <i>kunnarivireessä</i>	HS 15.6. (C4)	P

Sellaisia ilmauksia kuin *olla kunnossa/vireessä/vauhdissa* (vrt. ru *vara i form / i farten*) voidaan pitää verbifraaseiksi leksikaalistuneina kielen konventionaalisina yksiköinä. ISK:n luonnehtimaan idiomi-kategoriaan lukemista vastaan puhuu näissä ilmauksissa se, että niiden täydennys voi saada omia määritteitä, joko yhdyssanan alkuosana, kuten aineiston esiintymissä, tai myös erillisenä adjektiiviattribuuttina:

<i>i form</i>	⇒	<i>i kanonform</i>	(274), myös esim. <i>i god form</i>
<i>vauhdissa</i>	⇒	<i>supervauhdissa</i>	(278), myös esim. <i>kovassa vauhdissa</i>
<i>vireessä</i>	⇒	<i>kunnarivireessä</i>	(280), myös esim. <i>hyvässä vireessä</i>

Omana tilaa ilmaisevana kopulalauseen tyyppinä erottuu suomessa rakenne, jonka adverbiaalinen on olosijamuotoinen teonnimijohdos (esim. 286–292). Semanttisesti näihin rinnastuvat esimerkkien 281–285 ruotsinkieliset otsikot, joiden prepositiolausekkeet sisältävät ns. verbivastineellisen substantiivin (ks. ISK: 255):

(281)	Björck <i>i gräl om hjälpflyg till Bosnien</i>	DN 15.4. (A12)	P
(282)	Norsk-svensk medieaffär <i>på gång</i>	DN 15.6. (C1)	P
(283)	AIK <i>på fall</i>	SvD 15.4. (32)	kuv
(284)	Kroatiens president <i>på premiärbesök i Sarajevo</i>	SvD 15.6. (6)	kuv
(285)	Ragni <i>i kamp mot soptipp</i>	ÅI 15.6. (1)	P
(286)	Tihonov <i>tulossa Kajaaniin tiistaina</i>	Kal 15.4. (22)	P
(287)	Huippujohtajien lisäansiot <i>huimassa nousussa</i>	IS 15.4. (12)	P
(288)	Oppilasmäärä <i>laskussa</i> Tuiran ala-asteella	Kal 15.4. (9)	vo
(289)	Olympiastadion taas <i>iskussa</i>	Kal 15.6. (15)	P
(290)	Turun flikka ja poika yhä <i>haussa</i>	TS 15.4. (22)	P
(291)	Eläintietoa <i>jaossa</i> Isossakyrössä	Ilkka 15.4. (9)	P
(292)	Niinimaa <i>tarkkailussa</i>	HS 15.4. (C9)	P

ISK:n mukaan verbeistä *tulla, mennä, lähteä* käytetään MA-infinitiivin inessiivin (ks. esim. 218–228) sijasta yleensä verbikantaisen substantiivijohdoksen inessiiviä: *tulos-sa, menossa, lähdössä* (ISK: 1447). Vastaavanlainen semanttinen yhteys verbiliittoihin on käsittäkseni kaikilla esimerkkien 286–292 adverbiaalirakenteilla. Ne esittävät tapahtuman progressiivisena kuten esimerkkien 218–228 MA-infinitiivin inessiivit, ja ainakin esimerkissä 286 on lisäksi tapahtuman toteutumista ennakoiva merkityspiirre. Esimerkkien 290–292 adverbiaalit eroavat muista siinä, että inessiivimuotoinen teon-nimi on muodostettu transitiiviverbistä. Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta asia voidaan ilmaista niin, että otsikon alkuasemainen NP (subjekti) esimerkeissä 286–289 osoittaa teonnimen kehyksenä olevan prosessin muuttujaa, esimerkeissä 290–292 sen kiintopistettä. Tämä ero näkyy seuraavissa parafraaseissa, jotka nostavat hahmoiksi teonnimen kehyksenä olevan prosessin. Samanlainen parafraasi voidaan esittää esimerkkien 281–285 ruotsinkielisille otsikoille. Ainoa näistä esimerkeistä, joka ei luontevasti muunnu tällaiseksi parafraasiksi, on esimerkki 289, jossa adverbiaalirakennetta voidaan pitää idiomina (*olla iskussa ~ toimia tehokkaasti* tai, tässä, *toimia kuten ennen*).

- (281') Björck *grälar* om hjälpflyg till Bosnien
- (282') Norsk-svensk medieaffär *pågår*
- (283') AIK *faller* (i serien)
- (284') Kroatiens president *besöker* Sarajevo för första gången
- (285') Ragni *kämpar* mot soptipp
- (286') Tihonov *tulee* Kajaaniin tiistaina
- (287') Huippujohtajien lisäansiot *nousevat* huimasti
- (288') Oppilasmäärä *laskee* (? tasaisesti/jatkuvasti) Tuiran ala-asteella
- (289') * Olympiastadion *iskee* taas
- (290') Turun flikkaa ja poikaa *haetaan* yhä
- (291') Eläintietoa *jaetaan* Isossakyrössä
- (292') Niinimaata *tarkkaillaan*

Nämäkin otsikot (281–292) edustavat edellä kuvattua tendenssiä, että tilanne hahmotetaan otsikoissa statiivisena, kun teksti useimmiten sisältää parafrasiehdotusten 281'–292' kaltaisen dynaamisemman hahmotuksen. Tietyn tilanteen kuvaukseen ot-

sikoita 281–292 voidaan pitää syntaktis-semanttisesti tunnusmerkkisinä. M.A.K. Halliday kutsuu tällaisia tunnusmerkkisiä rakenteita kieliopillisiksi metaforiksi (grammatical metaphor; Halliday 1985: 321).

Semanttisesti oman tyyppinsä kopulalauseen adverbiaaleina muodostavat essiivimuotoiset predikatiiviadverbiaalit, joiden prototyyppiä rakenteensa puolesta tuntuvat edustavan seuraavien esimerkkien essiivimuotoiset substantiivit, jotka ilmaisevat subjektitarkoitteen roolia tietyssä tilanteessa:

(293) Ahtisaaret <i>Ruotsin kuningasparin vieraana:</i>	Ilkka 15.4. (20)	er
(294) Uiva auto <i>ihmeenä</i> Huittisissa	AL 15.6. (6)	P

Esimerkin 293 kaltainen kaksoispisteeseen päättyvä esirivi muodostaa usein pääotsikon kanssa syntaktis-semanttisen kokonaisuuden, joka edustaa yhtä suomen kielen referaatin tyyppiä. Tällaiset otsikkoparit luen yhdistelmäotsikoiden ryhmään (6. luku). Esirivi kertoo yhdistelmäotsikoissa yleensä, kuka on lausunut pääotsikon väitteen tms. Selvimmin tällaisen referaatin johtoilmaukseksi hahmottuu esirivi, jossa on pelkästään lausunnon antajaan viittaava NP, esimerkiksi hänen nimensä (esim. *Ahtisaari: – –*).

Tulkinnanvaraisempi esirivin funktio on silloin, kun tällaiseen NP:hen liittyy paikan ilmaus tai muu ensisijaisesti adverbiaaliksi jäsenyvä ilmaus. Ongelma on tällaisissa tapauksissa samantyyppinen kuin tämän työn keskeisten lukujen, 4., 5. ja 7. luvun, perusongelma: mikä on peräkkäisten NP:n ja AdvP:n/AdP:n/PS-ilmauksen syntaktis-semanttinen suhde rakenteessa, jossa niitä ei ole yhdistämässä predikaattiverbi (kopula, apuverbi tai muu verbi). Ensisijainen tulkinta esirivinä toimivalle NP + AdvP jne. -rakenteelle on nähdäkseni se, että rakenne ilman kaksoispistettä hahmottuu prosessia ilmaisevaksi eli adverbiaalirakenteeksi: *Ahtisaaret Ruotsissa* < *Ahtisaaret ovat Ruotsissa* (vrt. esim. 257). Kaksoispisteen käyttö merkitsee yleensä sitä, että esirivi toimii referaatin johtoilmauksena (*Ahtisaari Ruotsissa: – –*). Samanlainen lähtökohta tuntuu luontevalta essiivi-ilmausten osalta. Esimerkin 293 kaksoispiste antaa aiheen olettaa, että pääotsikko sisältäisi presidenttiparin yhteisen lausunnon Ruotsin-matkastaan (esim. *Ahtisaaret Ruotsin kuningasparin vieraana: Olemme iloisia maidemme hyvistä suhteista*). Esimerkin 293 esiriviin liittyvä pääotsikko viittaa kuitenkin presidenttiparin Ruotsiin tekemän valtiovierailun yhteen erillistapahtumaan. Se ilmaisee presidentti Ahtisaaren Ruotsin ulkopoliittisessa instituutissa pitämän puheen yhden ydinajatuksen: *EU-ratkaisu vahvistaisi maiden välistä suhdetta*. Rouva Ahtisaari ei liity tähän lausuntoon millään tavalla. Lehtitietojen mukaan hänellä ja kuningatar Silviällä oli kyseisen tilaisuuden aikana omaa ohjelmaa. Esirivin tehtävänä näyttää siis olevan antaa uutiselle yleiset puitteet (”Valtiovierailun aikana sanottua”). Kaksoispisteestä

huolimatta esirivi on syntaktis-semanttisesti pääotsikkoon nähden itsenäinen, ei dependentti rakenne.

Esimerkin 294 otsikko ei semanttisesti edusta roolia ilmaisevan predikatiiviadverbiaalin prototyyppiä. Tulkitsen asian niin, että otsikon laatija on halunnut herättää lukijan huomiota hieman poikkeuksellisella sananvalinnalla: *ihmeenä ~ ihmeteltävänä ~ ihmetyksen kohteena*.

Abstraktimpaa ”roolia” tietyssä tilanteessa ilmaisevat seuraavien otsikoiden essiivi-NP:t:

(295) <i>Tavoitteena</i> maailmanlaajuinen televerkko	HS 15.6. (B12)	ao
(296) Painin EM-kisoissa <i>panoksena</i> kotikisojen edustuspaikat	HS 15.4. (C11)	P
(297) <i>Yhdyskuntatyön perustana</i> asukkaiden omatoimisuus	Karj 15.4. (5)	ao

Tällaisille predikatiiviadverbiaaleille on ominaista, että ne, hieman eri näkökulmista, ilmaisevat tietyn toiminnan tai tapahtuman lähtökohdan. Tuo toiminta tms. (predikaation kehys) voi olla otsikossa eksplisiittisesti ilmaistuna, kuten esimerkissä 297 (yhdyskuntatyö). Kehys voi myös olla tekstuaalisesti skemaattinen, jolloin se ilmenee joko edeltävästä tekstinosasta (esimerkin 295 osalta pääotsikosta: *Saksan ja Ranskan teleyhtiöt USA:ssa osakkaiksi Sprinttiin*) tai otsikkoa seuraavasta tekstistä (esimerkki 296: *Suomen joukkueen panoksena*).

Edeltävästä tekstinosasta (pääotsikosta) saa kehüksensä myös seuraava otsikko, jossa essiivi-NP osoittaa entiteettiä, joka koetaan kyseisessä tilanteessa haittatekijäksi:

(298) <i>Mitalisuosikki Mikael Lindgrenin vaivana</i> kipeä kylkiluu P: Molskille yhden mitalin perään	Kal 15.4. (22)	ao
--	----------------	----

ISK:n mukaan lauseissa, jotka esimerkkien 295–298 tavoin sisältävät merkitykseltään abstraktin essiivimuotoisen substantiivin, on yleensä subjektina lauseenloppuinen abstrakti substantiivilauseke (ISK: 929). Olenkin lukenut useimmat sellaiset kopulatomat otsikot, joissa essiivi-NP:n ja subjektin järjestys on päinvastainen, kvasifragmenteiksi (jakso 5.3).

Aineisto sisälsi kaksi otsikkoa, joissa skemaattisen kopulalauseen essiivimuotoisena adverbiaalina on adjektiivi:

(299) Liipasinsormet <i>yliherkkinä</i>	IS 15.4. (19)	vo
(300) Prototyyppi <i>valmiina</i>	IS 15.4. (47)	vo

Essiivin tilapäistä ominaisuutta ilmaiseva funktio (ks. 4.6.1.1) tuntuu tässä saavan lisävivahteen: predikatiivinen osarakenne ilmaisee subjektitarkoitteen valmiustilaa. Esimerkin 299 tapauksessa nominatiivi ja essiivi predikatiivisen osarakenteen sijana ilmaisevat siten subjektitarkoitteen pysyvää ominaisuutta (esim. *Hänellä ovat liipasinsormet yliherkät* /?yliherkkiä) tai valmiustilaa (*Hänellä olivat [tietyissä tilanteessa] liipasinsormet yliherkinä*). Esimerkin 300 tapauksessa NOM/ESS-kontrasti voidaan olettaa esimerkiksi seuraavanlaiseksi: *Prototyyppi on valmis* ilmaisee valmistusprosessin päätepidettyä, tilaa, kun essiivivariantti taas tuntuu ennakoivan jatkotoimia, esim. *Tuotetta voidaan ruveta valmistamaan heti, kun rahoitus varmistuu – prototyyppi on jo valmiina*.

Kun essiivimuotoinen adverbialli on alkuasemainen, lauseella on osittain e-lauseen piirteitä: e-lauseelle tyypillisen sanajärjestyksen lisäksi tällainen lause saattaa e-lauseen tavoin saada partitiivisubjektin (esim. *Kokkeina on ihmisiä, jotka tuskin saivat kokin paikkaa kiinalaisalueilla* – – ; ISK: 852). Varsinaisiksi e-lauseiksi tällaisia essiivilauseita ei kuitenkaan lueta mm. siksi, että niissä toisin kuin e-lauseissa nominatiivisubjekti yleensä laukaisee kongruenssin (esim. *Odotuksen kohteena ovat elokuvatähdet Renny Harlin, Geena Davis, Bruce Willis ja Demi Moore.*).

Vaikka e-lause tyypillisesti koostuu samanlaisista aineksista kuin kopulalauseen adverbialityyppi (vrt. *Pihalla on kettu – Kettu on pihalla*), ei voi sanoa, että nämä lausetyypit olisivat vain toistensa sanajärjestysvariantteja (”temaattisia” muunnoksia), kuten esimerkiksi seuraavat transitiivilauseen variantit: *Jokerit voitti Suomen mestaruuden – Suomen mestaruuden voitti Jokerit*. Toisin kuin monikäyttöisiin lausetyyppeihin luokitellut kopulalauseet e-lauseet luetaan ISK:ssa erikoislausetyyppeihin, jotka ovat selvemmin tiettyihin merkityksiin vakiintuneita konstruktioita (ISK: 848). Tosin ISK toteaa, ettei raja ei-eksistentiaalisiin intransitiivisiin lauseisiin ole jyrkkä. Prototyyppisen eksistentiaalilauseen ominaisuuksia ISK mainitsee kuusi (ISK: 850): verbinä on *olla*, teemapaikassa (lauseen alussa) on paikanilmaus, jaollinen subjekti on partitiivissa, kieltolauseen subjekti on partitiivissa, verbi ei kongruoi, subjekti on aiemmin mainitsematon. Näiden kriteerien perusteella voi seuraavien otsikoiden sanoa olevan prototyyppisten **e-lauseiden** kopulattomia²² fragmentteja:

(301) <i>Vastaanottokeskuksissa 1110 turvapaikanhakijaa</i>	HS 15.6. (A10)	P
	KP 15.6. (8)	P
(302) <i>Uudellamaalla paljon pohjavettä</i>	HS 15.6. (B3)	P
(303) <i>Suomessa 300 itästripparia</i>	AL 15.4. (10)	vo

²² Vaikka ISK ei luekaan e-lauseita kopulalauseiden joukkoon, kutsun myös e-lauseen ’olla’-verbiä kopulaksi. Eksistentiaalilauseen ’olla’-verbiä on usein luonnehdittu ”verbimäisemmiksi” kuin ISK:n kopulalauseiksi lukemien lauseiden verbejä. Yhtenä kopulamaisuuden osoituksena on mainittu se, että ’olla’-verbi eräissä kielissä (mm. venäjässä) saattaa indikatiivin preesensissä puuttua (ks. Vilkuna 1996: 90). Tämä koskee kuitenkin sekä e-lauseita että predikatiivi- ja adverbialilauseita.

(304) <i>Hallilassa</i> rivitalorytö	AL 15.6. (7)	vo
(305) <i>Kuopiossa</i> 150 kilometriä merkittyjä kevyenliikenteen väyliä	SS 15.4. (12)	ao

Paikanilmaukseksi ensisijaisesti hahmottuva adverbiaali ei aina tarkoita varsinaista sijaintia, ja tällaisissa tapauksissa lause saa abstraktimman tulkinnan (ks. ISK: 851):

(306) <i>Masan telakalla</i> lakko	TS 15.4. (12)	P
	SS 15.4. (28)	P
	Karj 15.4. (28)	P
(307) Mikä vika <i>Huhmarissa</i> ?	KP 15.4. (5)	P
(308) <i>Käyttömaksutarroissa</i> suuri hukkaputki	Kal 15.6. (22)	P
(309) <i>Filosofian oppikirjoissa</i> valinnanvaraa	SS 15.6. (12)	P

Vielä enemmän prototyypisten e-lauseiden fragmenteista eroavat seuraavat otsikot, joissa ”paikanilmauksena” esiintyy epäreferentiaalinen paikallissijainen ilmaus tai adpositioilmaus (ks. ISK: 851):

(310) <i>Edessä</i> uusi ura	HS 15.6. (A8)	vo
(311) <i>Seuraajan nimityksessä</i> poliittisia kiemuroita	HS 15.6. (B3)	P
(312) Lohjalla <i>liikkeellä</i> pyromaani	AL 15.6. (5)	P
(313) <i>Kotivakuutusten välillä</i> paljon pieniä eroja	AL 15.6. (10)	P
(314) Kemiralta <i>luvassa</i> osakeanti	SS 15.4. (16)	P

Ruotsin e-lausedyppi poikkeaa syntaktiselta rakenteeltaan suuresti vastaavasta suomen tyypistä. ISK:n yhtenä prototyypiselle e-lauseelle ominaisena mainitsema piirre, että subjekti on aiemmin mainitsematon, ilmenee ruotsissa subjektin epämääräisestä muodosta. Suomessa samaa piirrettä ilmaisee joko subjektin partitiivimuoto (joka tällöin tietenkin myös ilmaisee kvantitatiivista indefiniittisyyttä eli epämääräistä määrää; ks. esim. 309, 311) tai sanajärjestys: kun subjekti on nominatiivissa, se tulkitaan selvimmän aiemmin mainitsemattomaksi, jos se on lauseen lopussa (esim. 304, 306, 308, 310). Ruotsin e-lauseessa paikan tms. adverbiaali on lähes poikkeuksetta jälkiasemainen. Lauseen alkuun ei kuitenkaan sijoiteta ns. varsinaista subjektia, vaan tässä asemassa esiintyy ns. muodollinen subjekti *det*, jota seuraa finiittiverbi, prototyypitapauksessa *vara/bli* tai eksistentiaalinen *finnas*. Prototyypisen e-lauseen syntaktinen rakenne on siten ruotsissa seuraava: *det* + fin.verbi + vars. subj. + adverbiaali (ks. SAG 3: 390). Prototyypisen e-lauseen finiittiverbitöntä tyyppiä edustavat seuraavat otsikot, jotka semanttisesti vastaavat esimerkkien 301–305 suomenkielisiä otsikoita:

(315) Ny nalle <i>på Skansen</i> < Det är/finns en ny nalle på Skansen	DN 15.4. (A1)	P
(316) <i>Skräpnissar i Stockholm</i>	DN 15.4. (D5)	P
(317) <i>Bakterier i pannfärdiga grillbiffar</i>	DN 15.6. (C14)	P

(318) Ny skyddsväg på <i>Brunnsgatan</i>	Hbl 15.6. (6)	P
(319) Nytt bostadsområde på <i>Vikarholmen</i>	JT 15.6. (1)	P

Esimerkkeihin 306–309 taas rinnastuvat semanttisesti seuraavat otsikot, joissa samoin kuin edellisissä esimerkeissä on sellaisenaan paikkaa ilmaiseva adverbiaali mutta joissa tuo adverbiaali ei osoita subjektitarkoitteen sijaintia, vaan lähinnä tapahtumapaikkaa, kuten esimerkissä 306:

(320) <i>Hause i börshuset när guldhjältarna festade hela natten</i>
< Det var – –	Abl 15.4. (28)	ao
(321) <i>2 miljoner besök i Kulturhuset</i>
< Det har varit – –	DN 15.4. (D2)	P
(322) <i>Ny jordbävning på Java</i>
< Det har varit en – –	SvD 15.6. (6)	P
(323) <i>Bröllop på Ulriksdal</i>
< Det blir – –	Hbl 15.6. (18)	P
(324) <i>Strejk vid Masa Yards</i>
< Det är – –	Vbl 15.4. (5)	P
(325) <i>Inbrott i busstationen i Karis</i>
< Det har varit – –	VN 15.6. (7)	P

Esimerkkeihin 310–314 rinnastuvat semanttisesti seuraavat ruotsinkieliset otsikot, joissa adverbiaalina on epäreferentiaalinen prepositioilmaus:

(326) <i>Skillnad i reaktioner</i>	DN 15.6. (A7)	vo
(327) <i>Fler misstänkta i porrhärva</i>	SvD 15.4. (10)	P
(328) <i>Smugglare i farten</i>	VN 15.4. (8)	P
(329) <i>Kossor på programmet</i>	Vbl 15.4. (3)	vo

Tämän abstraktimman e-lauseyyppin adverbiaalit muodostavat, toisin kuin prototyypipisten e-lauseiden adverbiaalit, usein yhdessä verbin kanssa vakiintuneen tai jopa idiomiksi leksikaalistuneen verbi-ilmauksen: *olla liikkeellä* 'esiintyä' (esim. 312), *olla luvassa* (314); *vara i farten* 'förekomma' (328).

Eksistentiaalilauseen alatyypiksi luetaan suomessa yleensä **omistuslause** (ISK: 852–855), jossa alkuasemaisena adverbiaalina on ns. habitiiviadverbiaali (ISK: 937–939). Prototyypistä omistuslausetta, jossa habitiiviadverbiaalina on alkuasemainen, henkilotarkoitteinen, varsinaista omistusta tai hallussapitoa ilmaiseva adessiivimuotoinen ilmaus, edustavat aineiston kopulattomista fragmenteista vain seuraavat kolme, joista kaksi sitä paitsi on saman artikkelin pääotsikon muunnoksia:

(330) <i>Joka oppilaalla opetus suunnitelma</i>	Kal 15.4. (9)	vo
(331) <i>Falunin tappajävänrikillä aseenkantolupa</i>
10 aseelle	SS 15.6. (8)	P

(332) *Ruotsin tappajaupseerilla* kantolupa 10 aseelle Karj 15.6. (18) P

Habitiiviadverbiaalin ja lokaalisen adverbiaalinen ero ei ISK:n mukaan aina ole kiistanon. Esimerkiksi terveydentilaa ilmaisevat omistuslauseet (esim. *Mummolla oli soke-ritauti*) eivät ilmaise omistamista tai hallussapitoa; ISK kuitenkin katsoo, että niiden adverbiaalit hahmottuvat pikemminkin habitiivisiksi kuin lokatiivisiksi (ISK: 938). Tätä tyyppiä edustaa aineistossa yksi kopulaton fragmentti:

(333) *Pikkupojalla* jättiläiskasvain AL 15.4. (18) P

ISK korostaa, että omistuslause on merkitykseltään laaja-alaisempi kuin muut omistusta ilmaisevat lauserakenteet (esim. *Valtio omistaa tämän tontin. Tontti kuuluu valtiolle. Tontti on valtion. Maa on valtion omistuksessa.*). Omistuslauseessa voi ”omistettavan” roolissa olla myös kognitiivinen tai muu abstrakti entiteetti. (ISK: 855.) Aineiston kopulattomista omistusrakenteista selvä enemmistö sisältää subjektin, jonka tarkoite on abstrakti, esim.

(334) <i>SSP:n asiakkailla</i> oikeus valita pankki ilman kustannuksia	AL 15.4. (15)	P
(335) <i>Kupittaaan aseman rakentajilla</i> kiire	TS 15.6. (3)	P
(336) <i>Keskustan johdolla</i> kimurantti paikka	Ilkka 15.4. (2)	P
(337) <i>Lapsiperheillä ja suurituloisilla</i> velkaa	Ilkka 15.4. (20)	vo
(338) <i>Etelän lohitutkijoilla</i> väärää käsityksiä	Kal 15.6. (22)	er
(339) <i>Linjanvartijoilla</i> ei enää virkaa	KP 15.6. (6)	P

Esimerkin 339 subjekti on metaforinen, ja koko ilmaus idiomi: *A:lla ei ole virkaa ~ A:ta ei tarvita.*

Habitiiviadverbiaali on tyypillisesti elollistarkoitteinen (ISK: 853). Aineistoni omistuslausefragmenteista yli puolessa (25/48) on henkilötarkoitteinen habitiiviadverbiaali, joko yksilöön (esim. 330–333) tai ihmisryhmään (334–339) viittaava. Lisäksi 12 fragmentissa habitiiviadverbiaali viittaa johonkin ihmisten muodostamaan yhteisöön – organisaatioon, yritykseen tms., kuten seuraavissa esimerkeissä:

(340) ” <i>Keskustalla</i> kaikki edellytykset lähteä tavoittelemaan vaalivoittoa”	KP 15.4. (11)	ao
(341) <i>Kempeleellä</i> tuskainen tie kotivoittoon	Kal 15.6. (17)	P
(342) <i>Ulkomaalaiskeskuksella</i> erilaiset tiedot	Kal 15.6. (10)	vo
(343) <i>Kokkolan Golfilla</i> tiivis kilpailukausi	KP 15.6. (12)	P

Konkreettinen eloton tarkoite on vain kahdella aineiston omistuslausefragmentin adverbiaalilla (esim. 344–345). Lisäksi muutamassa tapauksessa habitiiviadverbiaali on abstraktitarkoitteinen (346–347):

(344) <i>Helsingin metrolla</i> mittaa 17 kilometriä	HS 15.6. (B1)	P	
(345) <i>Työkaluillakin</i> sielu	Kal 15.4. (18)		vo
(346) <i>Erikoissairaanhoidolla</i> suuri merkitys alueen väestölle	KP 15.4. (8)		P
(347) <i>Maiden hinnan nousulla</i> vaikutusta inflaatioon	Karj 15.4. (2)		P

Adverbiaalirakenteeksi lasken myös suomen kielen **tuloslauseen**, jossa on alkua-
asemainen elatiivimuotoinen adverbiaali:

(348) <i>Minustako</i> miljonääri?	HS 15.4. (A4)		P
(349) <i>Jiri Kucerasta</i> Luulajan mies	AL 15.6. (20)		P
(350) <i>Turun yliopistosta</i> eurotulkkien koulutuspaikka	TS 15.6. (4)		P
(351) <i>Kupittaasta</i> rantaradan pääasema	TS 15.6. (8)		vo
(352) <i>Euroopasta</i> turvallisuusalue	Kal 15.4. (14)		P
(353) <i>Malmöstä</i> Ruotsin mestari	IS 15.4. (43)		P

Tuloslauseen verbinä on tyypillisesti *tulla*, mutta eräät muutkin verbit ovat mahdollisia (ks. ISK: 860), kuten intransitiivinen *muodostua* (esim. *Sadosta muodostui keskinkertainen*) ja transitiivinen *tehdä* (*Tämä tekee meistä kuuluisia ~ tanssijoita*). Nämä muut verbit tuovat kukin tulorakenteeseen oman merkitysvivahteensa, mutta *tulla*-verbiä voidaan tällaisessa asemassa pitää kopulamaisena. Kognitiivisessa kie-
liopissa on liikeverbien abstraktimman käytön yhteydessä tapana puhua ”abstraktista liikkeestä” (ks. Leino 1999: 186–189), mutta tulorakenteen *tulla*-verbin merkityksessä tämä abstrakti liike on käsittäkseni samankaltaista kuin esimerkiksi ruotsin *bli-* ja englannin *become*-verbeissä. Näiden verbien ja statiivista tilaa ilmaisevien ’olla’-
verbien (*olla, vara, be*) merkitysero on luonteeltaan aspektuaalinen: ’tulla’-verbit ilmaisevat tietyn tilan alkamista. Koska esimerkkien 348–353 kaltaiset tuloslause-
fragmentit ensisijaisesti täydentyvät kopulamaisella *tulla*-verbillä, luen ne tässä kopulattomiin fragmentteihin. Sellaisissa tapauksissa, joissa tietty lausekehys sallii useidenkin verbien käytön, tuntuu luontevimmalta perustaa luokitus oletukseen, että rakenne täydentyy ensisijaisella, semanttisesti tunnusmerkittömällä verbillä. Saman periaatteen mukaisestihan olen edellä olettanut e-lausefragmenttien täydentäjäksi kopulaverbin, vaikka tietyt muutkin verbit usein ovat mahdollisia e-lausekehysten täydentäjinä.

Ensisijaisesti kopulalla täydentyvien adverbiaalirakenteiden kopulattomien fragmenttien ja vastaavien täydellisten lauseiden määrät aineistossa ilmenevät taulukosta 9.

Taulukko 9. Kopulalliset ja kopulattomat adverbiaalirakenteet.

Rakennetyyppi	Ruotsi		Suomi	
	Täyd.	Kop. puuttuu	Täyd.	Kop. puuttuu
1. monikäyttöiset lausetyypit adverbiaalina adverbi / AdP/ PS-ilmaus	12	61	24	126
2. erikoislausetyypit e-lauseet	12	31	21	61
omistuslauseet			7	48
tuloslauseet			–	12
Yhteensä	24	92	52	247

4.6.2 Muu verbi: yksi vaihtoehto

Kun skemaattiseksi jätetty verbi on ns. varsinainen verbi, eli muu kuin kopula, on usein kyse lausekehystä, joka hyväksyy useamman kuin yhden verbin (jakso 4.6.3). Harvinaisempia ovat ne tapaukset, joissa finiittiverbittömän fragmentin täydentäjäksi näyttää sopivan ainoastaan, tai ainakin ensisijaisesti, yksi tietty verbi. Selvimmin tätä tyyppiä edustavat tapaukset, joissa adverbiaali ja täydentävä verbi muodostavat **idiomin**:

(354) Clinton <i>till motattack</i> om Whitewater <-- gick --	DN 15.4. (A10)	P
(355) Aga <i>mot strömmen</i> på nedåtgående börs <-- gick/går --	SvD 15.4. (N6)	P
(356) Förbjuden tobaksreklam <i>under luppen</i> <-- sätts --	SvD 15.6. (N1)	P
(357) Telemonopol <i>i graven</i> <-- går --	SvD 15.6. (N4)	P
(358) Dragsfjärd <i>i topp</i> för sommarjobbare <-- ligger --	ÅU 15.6. (3)	P
(359) Hantverk och lantbruk <i>hand i hand</i> <-- går --	ÅI 15.4. (2)	P
(360) Joyner ahnaasti <i>Kotkan kimppuun</i> <-- kävi --	HS 15.4. (10)	P
(361) Välytsyritys <i>nurin</i> E-Afrikassa <-- meni --	AL 15.4. (17)	P
(362) Nuorten rikoskierre <i>kerrasta poikki</i> <-- pannaan --	IS 15.6. (A6)	P
(363) Lannoitevero <i>kumoon</i> äänestyksessä <-- meni --	Karj 15.6. (16)	P

Nämä otsikot täyttävät sen idiomi-käsitteen suppean määritelmän, jonka mukaan ilmauksen tulee olla kieleen vakiintunut ja lisäksi metaforinen (ks. 4.6.1). Yllättävältä tuntuu, ettei idiomi lainkaan kuulu SAG:n käsitteistöön. Erilaisia verbin ja adverbiaalin muodostamia lausekkeita käsitellään toisaalta verbin näkökulmasta verbin laajennuksia käsittelevässä jaksossa (SAG 3: 254–271), toisaalta eri adverbiaalityyppien kuvauksen yhteydessä (SAG 3: 409–553). Lujimmin verbiin sidoksissa on SAG:n mukaan partikkeliadverbiaali (*partikeladverbial*), joka usein semanttisesti verbin kanssa toimii yksinäisen verbin lailla. Tällaisia ”partikkeliliittoja” (*partikelförbindelser*) edustavat (skemaattisen verbin kanssa) seuraavien fragmenttien adverbit:

(364)	Pernfors <i>ut i första omgången</i> <-- åkte --	DN 15.4. (D14)	P
(365)	Tysk detaljhandel <i>ner 6 procent</i> <-- gick --	DN 15.6. (C2)	P
(366)	Finansiären <i>fast</i> <-- åkte --	SvD 15.4. (11)	vo
(367)	Lugnande medel <i>bakom trafikolyckor</i> <-- ligger --	SvD 15.6. (1)	P
(368)	Anmälningsplikt <i>kvar</i> <-- står --	SvD 15.6. (N2)	vo
(369)	PeJK <i>vidare i d-cupen</i> <-- gick --	Vbl 15.6. (13)	P

Kuten jaksossa 4.6.1.3 totesin, ISK tulkitsee idiomin käsitteen laajemmin. ISK:n luonnehdinnan mukainen idiomi-kategoria tuntuu kattavan myös esimerkkien 364–369 verbin ja adverbin muodostamat lausekkeet. Nämä rinnastuvat rakenteeltaan jaksossa 4.6.1.3 esittämiini esimerkkeihin 248–255, tosin sillä erotuksella, että esimerkeissä 364–369 ”idiomi” edellyttää muuta verbiä kuin kopulaa.

Toinen verbilauseketyyppi, joka SAG:n mukaan semanttisesti vastaa yksinkertaista verbiä, on ns. **funktioverbiliitto** (*funktionsverbsförbindelse*; SAG 3: 262–264). Tätä tyyppiä edustavat seuraavat otsikkofragmentit:

(370)	<i>Stor splittring</i> i centerdistrikten <-- råder -- Vrt. Centerdistrikten är (mycket) splittrade	DN 15.6. (A10)	P
(371)	<i>Högsta beredskap</i> i Tuzla <-- har intagits --	SvD 15.4. (11)	P
(372)	<i>Nytt avtalasförslag</i> för Trygghetsrådet <-- framlades -- Vrt. Nytt avtal föreslogs för Trygghetsrådet	SvD 15.4. (N2)	P
(373)	<i>Ändringar</i> i varje match <-- görs --	Hbl 15.6. (13)	vo
(374)	<i>Flygförbud</i> över Irak <-- utfärdades -- Vrt. Flyg(ning) över Irak förbjöds	Vbl 15.4. (10)	vo

- (375) Ahtisaari *till försvar* för finskan i Sverige VN 15.4. (1) P
 <-- framträdde --
 Vrt. Ahtisaari försvarade finskan i Sverige
- (376) Anmärkningar *upp till förhandling* ÅI 15.6. (10) P
 <-- togs --
- (377) Norrbackin tierahoista *kantelu* IS 15.6. (A10) P
 <-- tehtiin --
 Vrt. ?Norrbackin tierahoista kanneltiin
- (378) Ylihärmässä rehtorin virka taas *hakuun* Ilkka 15.6. (11) P
 <-- pantiin --
- (379) Paananen ja JyPHT *sopimukseen* ensi kaudesta Kal 15.4. (24) P
 <-- pääsivät --
 Vrt. Paananen ja JyPHT sopivat ensi kaudesta
- (380) Texasissa 78. *teloitus* vuoden 1982 jälkeen Kal 15.6. (11) P
 <-- toimeenpantiin --
 Vrt. Texasissa teloitettiin 78. rikollinen --
- (381) Pistoolit *piiloon* kalkkunoiden sisään Ilkka 15.6. (9) P
 <-- pantiin --
 Vrt. Pistoolit *piilotettiin* kalkkunoiden sisään

SAG:n mukaan funktioverbiliitoille on ominaista, että semanttisesti ”yksinkertainen” verbi, kuten *komma, vara, ha, gå, göra, ta* muodostaa yhdessä abstraktin substantiivin kanssa liiton (förbindelse), joka vastaa selvemmin semanttisen sisällön omaavaa verbiä (ett semantiskt mera innehållsrikt verb). ”Semanttisesti yksinkertaista verbiä” SAG kutsuu tällaisissa rakenteissa **funktioverbiksi** (funktionsverb). (SAG 3: 262.)

Kaikki edellä mainitut esimerkit (370–381) eivät sellaisenaan täytä SAG:n käyttämää verbillä korvattavuuden kriteeriä. Niissäkin tapauksissa, joissa olen ehdottanut tällaista yhden verbin parafrasaa, tuon parafrasain luontevuus vaihtelee. Toisaalta niissäkin tapauksissa, joissa varsinainen parafrasi ei tule kyseeseen, ilmauksen abstraktisubstantiivilla on selvä yhteys lauseeseen, jossa substantiivin kantaverbi esiintyy finiittimuotoisena. Vastaavasti esimerkin 371 ominaisuudennimellä *beredskap* ’valmius’ on morfosemanttinen yhteys esimerkin 371’ predikaatiiviin:

- (371’) Militären är *beredd* i Tuzla
 (373’) Någonting *ändras* i varje match
 (376’) Man *förhandlade* om anmärkningar
 (378’) Ylihärmässä *haetaan* taas rehtoria

Funktioverbiliittojen käyttö sivuaa läheisesti ilmiötä, josta kielenhuoltajat ovat käyttäneet nimitystä substantiivivyyli tai jopa ”substantiivitauti” (esim. Ikola 1992: 126; Iisa, Piehl & Oittinen 2003: 220–223). Nimitys viittaa siihen, että melko arkistenkin tilanteiden kuvauksessa saatetaan dynaamisen tapahtuman kuvaukseen valita ensisijaisen tapahtumaa ilmaisevan finiittiverbin sijasta rakenne, jossa tapahtuma ”piiloteetaan” kyseisen verbin teonnimijohdokseen, joka puolestaan alistetaan semanttisesti

kalpealle ”suorittamisverbille” (vrt. *Taajamien rajaus on suoritettu aluerajoista piittaamatta* ~ *Taajamat on rajattu aluerajoista piittaamatta*; Iisa, Piehl & Kankaanpää 1999: 184). SAG:ssa korostetaan, että kielenhuoltajat kehottavat ”pidättyväisyyteen” funktioverbiliittojen käytössä (SAG 3: 264). Samalla kuitenkin todetaan, ettei tällaisten rakenteiden käyttöä aina voi välttää, mm. siksi, että ehdotetun kaltaisia yksinkertaistavia parafraseja ei aina voi käyttää. Toisaalta ISK huomauttaa, että sellaisissa tapauksissa, joissa yleismerkityksinen verbi ja sen täydennyksenä oleva teonnimi voivat ilmaista ”jokseenkin samaa” kuin teonnimen kantaverbi sellaisenaan, ensin mainitussa tapauksessa kuitenkin toiminta ilmaistaan selvemmin rajattuna kokonaisuutena kuin pelkkää verbiä käytettäessä (ISK: 237). Nuutisen (1976: 15) esittämässä teonnimien luokituksessa tällaiset teonnimet edustavat kategoriana ”erikoismerkityksinen nomen actionis”. ISK:n mukaan ne edustavat teonnimien leksikaalistumisen ensimmäistä astetta (ISK: 236). Osa kyseisistä deverbaalisista johdoksista edustaa jopa suurempaa leksikaalistumisen astetta, ts. ilmaisevat teon tulosta (Nuutinen: nomen acti): *avtalsförslag* (esim. 372), *ändringar* (373), *flygförbud* (374), *kantelu* (377), *sopimus* (379). Niinpä ne esimerkeissä 370–381 esiintyvät funktioverbin täydennykset, jotka ovat deverbaalisia johdoksia, esiintyvät kaikki hakusanoina sanakirjoissa (NEO, PS), toisin kuin abstrakteimmat teonnimijohdokset (suomessa ennen kaikkea *-minen*-johdokset), joiden muodostus kuuluu kieliopissa kuvattaviin ilmiöihin.

SAG:n mukaan funktioverbiliitoissa on havaittavissa tiettyä syntaktis-semanttista säännönmukaisuutta, vaikka aina ei olekaan ennustettavissa, mikä yksittäinen verbi muodostaa liiton tietyn abstraktisubstantiivin kanssa (SAG 3: 263). Siitä huolimatta, että tässäkin tapauksessa ei voi vetää tiukkaa rajaa, olen käyttänyt juuri tuota ennustettavuutta kriteerinä jaksojen 4.6.2 ja 4.6.3 fragmenttityyppien erottamiseen. Leksikografian käsikirjassaan Bo Svensén (2004: 211) lukeekin funktioverbiliitot ns. kollokaatioiden ryhmään. Siitä huolimatta, että uusimmat ruotsin ja suomen kieliopit SAG ja ISK eivät edes mainitse kollokaatio-termiä, katson, että käsite soveltuu erinomaisesti kuvaamaan useimpia tämän jakson fragmenttien pohjana olevia verbilausekkeita ja myös tämäntyyppisten finiittiverbittömien fragmenttien muodostusstrategiaa.

Svensénin mukaan kollokaatiot ovat sanaliittoja, jotka ovat tietylle kielelle ominaisia mutta joita ei voi selittää semanttisten selektiosääntöjen avulla. On yksinkertaisesti kyse tietynlaisen sanaliiton vakiintumisesta kieleen tietyn merkityksen ilmaisemiseen (Svensén 2004: 207). Tällaiset sanaliitot ovat siis kognitiivisen kieliopin kannalta konventionaalistuneita kielen yksiköitä eli Leinin sanoin ”valmiiksi pakattuja kokonaisuuksia, joita puhuja voi käyttää automaattisesti ja ilman konstruktiivista ponnistelu” (Leino 1999: 61).

Svensén (2004: 206) jakaa sanaliitot kahteen pääryhmään: kiinteät (fasta ordförbindelser) ja ”ei-kiinteät” (icke-fasta). Kiinteitä sanaliittoja ovat ennen kaikkea idiomit. Ei-kiinteiden sanaliittojen alaryhmät ovat vapaat kombinaatiot (fria kombinationer) ja kollokaatiot (kollokationer). Idiomien ja kollokaatioiden tärkeimpänä erona Svensén pitää ensin mainittujen metaforisuutta, mikä merkitsee, että ”niiden merkitys ei ole niiden osien merkitysten summa” (mt. 11). Vapaiden kombinaatioiden ja kollokaatioiden eroa hän kuvaa seuraavien esimerkkilausekkeiden avulla:

- a) köpa en bok
- b) fatta ett beslut

Svensén pitää a-esimerkin sanaliittoa ”triviaalina”. Toisaalta substantiivi *kirja* voi esiintyä monenlaisten verbien objektina, toisaalta *köpa*-verbin objektina voi esiintyä lähes rajaton määrä erilaisia substantiiveja. Kyseessä on vapaa kombinaatio. Vapaille kombinaatioille on ominaista, että kummankin komponentin yhdistettävyyks (kombinerbarhet) on rajaton. (Svensén 2004: 209.)

Esimerkin b lauseke puolestaan on ”ei-triviaali”. Substantiivin *beslut* yhdistettävyyks on rajallinen silloin, kun verbillä halutaan ilmaista, että joku saa aikaan päätöksen. Ruotsin kielessä vain verbit *fatta* ja *ta* ovat luontevia tässä tapauksessa (vrt. su *tehdä päätös*). Tällaisille **kollokaatioille** on ominaista, että ainakin toisen komponentin kombinatoriset ominaisuudet ovat rajalliset. Kollokaatioihin pätee lisäksi se, että ainakaan molemmat komponentit eivät ole täysin ennustettavissa (”I en kollokation – – är åtminstone en av komponenterna i någon mån oförutsägbar”; Svensén 2004: 209).

Selvästi kollokaatioon perustuvina voidaan pitää myös seuraavia fragmentteja, joissa b-esimerkin tavoin on kyse jonkin aikaansaamisesta tai luomisesta:

(382)	Pyhäsalmeille <i>kristillisten yrittäjien paikallisoasto</i>	Kal 15.4. (30)	P
	< – – perustetaan – –		
(383)	Pohjois-Savossa <i>kaatoluvat 2522 hirvelle</i>	SS 15.4. (8)	P
	< – – myönnettiin – –		
(384)	Valtimolla <i>aloite yhteisestä puistosta</i>	Karj 15.6. (4)	P
	< – – tehtiin – –		

Nämä fragmentit, samoin kuin useimmat esimerkkien 370–381 fragmenteista, pohjautuvat kollokaatioihin, jotka ovat juridis-hallinnolliseen kieleen vakiintuneita, terminomaisia verbifraaseja. Usein tällaisilla erikoiskielen kollokaatioilla on samankaltainen vastine toisessa kielessä, vrt.

perustaa osasto	⇒	grunda en avdelning	(382)
myöntää lupa		bevilja tillstånd	(383)
tehdä aloite		väcka en motion	(384)

Esimerkkien 382–384 verbilausekkeet eroavat esimerkkien 370–381 verbilausekkeista siinä, että niissä objektina ei ole abstraktisubstantiivi, ja tästä syystä ilmausta ei myöskään voi korvata yhdellä verbillä kuten esimerkkien 370–381 funktioverbiliitot. Verbin ja objektin sanaliitto ei kuitenkaan ole ”triviaali” esimerkeissä 382–384. Samoin kuin Svensénin b-esimerkkiin näihinkin pätee, että objektiksi jäsentyvän substantiivin yhdistettävyyden on rajallinen silloin, kun verbillä halutaan ilmaista, että joku saa aikaan tuon substantiivin tarkoitteen. Kyseiset sanaliitot täyttävät siten Svensénin kollokaatioille esittämän kriteerin, että sanaliitossa ainakin toisen komponentin kombinatoriset ominaisuudet ovat rajalliset. Tämä kriteeri pätee myös seuraaviin fragmentteihin, joissa skemaattisen verbin kakkosargumentti on suuntasijainen:

(385)	Kittilän kirkkoherra <i>viralta</i> määrääjäksi
<-- pantiin --	Ilkka 15.6. (13)	P
(386)	Kuula <i>sähköyhdistyksen valtuuskuntaan</i>
<-- valittiin --	Ilkka 15.6. (7)	P
(387)	VR:n johtajia <i>sakkoihin</i> Päivärannan junaturmasta
<-- tuomittiin --	SS 15.4. (6)	P
(388)	Kurittomien lasten vanhempia <i>vankeuteen</i>
<-- tuomittiin --	SS 15.6. (10)	P
(389)	Seutukaavaliiton irtisanomiset <i>lääninoikeuteen</i>
<-- viedään --	KP 15.6. (16)	P

Esimerkkien 382–389 kaltaisten juridis-hallinnollisten verbifraasien ohella aineistossa on myös arkisempiin kollokaatioihin perustuvia finiittiverbittömiä fragmentteja:

(390)	<i>Förvärande resultat</i> bland storrökare
<-- (upp)nåddes --	SvD 15.4. (12)	P
(391)	Flera ha <i>i träda</i> än väntat
<-- lades --	Hbl 15.6. (11)	P
(392)	Keppirangaistuksesta <i>iso kohu</i>
<-- nousi --	AL 15.4. (18)	P
(393)	EU-jäsenyyttä vastustavat järjestöt <i>yhteistyöhön</i>
<-- ryhtyvät --	TS 15.4. (8)	P
(394)	Valmet <i>tappiolle</i>
<-- jäi --	TS 15.6. (7)	P
(395)	Sosiaalimenotoimikunnassa <i>konsensus</i>
perusasiasta:
<-- vallitsee --	Ilkka 15.4. (19)	er
(396)	Tanskan pääministeri salaa <i>naimisiin</i>
<-- meni --	Karj 15.6. (7)	P

Svensénin, SAG:n ja ISK:n kuvausten perusteella olen katsonut, että ne aineistoni finiittiverbittömät fragmentit, jotka täydentyvät joko pelkästään tai ainakin ensisijaisesti yhdellä tietyllä verbillä, edustavat kategorioita idiomit, partikkeliliitot, funktioverbi-ilmaukset ja muut kollokaatiot. Näiden fragmenttityyppien osuudet ruotsin- ja suomenkielisessä aineistossa ilmenevät seuraavasta taulukosta.

Taulukko 10. Ensisijaisesti yhdellä verbillä täydentyvät finiittiverbittömät fragmentit.

Rakennetyyppi	Ru	Su
1 idiomit	12	7
2 partikkeliliitot	9	–
3 funktioverbi-ilmaukset	19	12
4 muut kollokaatiot		
– juridis-hallinnolliset fraasit	1	16
– muut	10	30
Yhteensä	51	65

Myös osa funktioverbi-ilmauksista edustaa juridis-hallinnollista fraasityyppiä (esim. 372, 374, 376–378, 380).

4.6.3 *Muu verbi: useita vaihtoehtoja*

Edellisen jakson ja tämän jakson fragmenttien välinen ero ei ole jyrkkä. Pikemminkin muulla verbillä kuin kopulalla täydentyvien fragmenttien voidaan katsoa muodostavan jatkumon, jonka äärityyppenä edustavat ehdottomasti vain yhdellä tietyllä verbillä spesifioituvat fragmentit, esimerkiksi tietyt idiomit (jakso 4.6.2) ja tietyt tässä jaksossa esiteltävät fragmentit, jotka ainakin tekstiyhteydestään irrotettuina voivat saada täydentäjikseen useitakin verbejä. Selkeämmin erottuvatkin toisistaan pääjakson 4.6 edustama fragmenttityyppi (finiittiverbittömät fragmentit) ja 5. luvussa tarkasteltava tyyppi, joka syntaktiselta rakenteeltaan on samanlainen kuin finiittiverbitön tyyppi mutta jota ei kuitenkaan luontevasti voi täydentää verbillä. Tarkastelen jakson 4.6.3 otsikoista erillisenä alaryhmänä niitä, joissa skemaattinen (valinnainen) verbi muodostaa otsikossa esiintyvän adverbiaalisen kanssa idiomien (jakso 4.6.3.1). Muut vaihtoehtoisilla verbeillä spesifioituvat kaksiosaiset PLE:t olen jakanut alaryhmiin sen perusteella, spesifioituvatko ne ainoastaan intransitiiviverbeillä (itr-verbeillä; 4.6.3.2), joko tr- tai itr-verbeillä (4.6.3.3) vai ainoastaan tr-verbeillä (4.6.3.4).

4.6.3.1 *Idiomit*

Jos **idiomi** edellyttää tiettyä itr- tai tr-verbiä, se kuuluu 4.6.2-tyyppiin (ks. esim. 354–363). Joskus idiomi kuitenkin näyttää hyväksyvän sekä itr- että tr-verbin:

(397)	Sisäministeriön luottamus <i>puntariin</i> <-- joutuu/pannaan --	Ilkka 15.6. (15) SS 15.6. (8) Karj 15.6. (18)	vo vo vo
(398)	Työmarkkinain puhevalta <i>puntariin</i> <-- joutuu/pannaan --	Karj 15.4. (8)	vo
(399)	Petsamon historia <i>päivänvaloon</i> <-- {tulee, ?joutuu / tuodaan, saatetaan} --	SS 15.6. (9)	P

4.6.3.2 Vain intransitiiviverbillä spesifioituvat

Muut useammalla kuin yhdellä verbillä täydentyvät aineistoni fragmentit edustavat Svensénin tyyppiä **vapaat kombinaatiot** (ks. 4.6.2.). Vaikka näissä tapauksissa ei siis ole kyse idiomeista eikä kollokaatioista, ei kuitenkaan liene aihetta puhua täydellisestä vapaudesta. Fragmenttien käytön on oletettava perustuvan jonkinasteiseen ennustettavuuteen. Siksi ei olekaan yllättävää, että (kuten jaksossa 4.6.1.1 olen todennut) aktiivisen transitiivilauseen finiittiverbi ei koskaan jää otsikosta pois. Passiivisen transitiiviverbin mahdollisuus esimerkkien 397–399 kaltaisissa tapauksissa taas perustuu siihen, että se sopii samaan lausekehukseen kuin tietty itr-verbi. Tällaisissa tapauksissa tietenkin rakenteen (esimerkeissä alkuasemainen) NP jäsentyy itr-verbin yhteydessä subjektiksi, tr-verbin yhteydessä (suomessa) objektiksi. Valinnaisuus voi kuitenkin koskea myös lausekehystä, johon sopii ainoastaan itr-verbi. Tämän kategorian prototyyppinä voidaan pitää fragmenttityyppiä, joka finiittiverbin puuttumisesta huolimatta on helppo hahmottaa subjektitarkoitteen siirtymistä tiettyyn paikkaan ilmaisevaksi:

(400)	Ashrawi <i>till Sverige</i> <-- kommer, är på väg --	DN 15.6. (A10)	P
(401)	Jeltsin <i>till USA</i> i september <-- reser, far --	SvD 15.6. (6)	P
(402)	Augustson <i>till Bosnien</i> igen <-- {är på väg, reser, åker, far} --	Hbl 15.4. (7)	P
(403)	Orphei Drängar <i>till Åbo och Helsingfors</i> <-- {kommer, är på väg, ?reser} --	ÅU 15.4. (5)	P
(404)	Hannu Virta <i>Sveitsiin</i> <-- {lähtee, siirtyy, muuttaa} --	HS 15.4. (C9) AL 15.4. (20) IS 15.4. (43) Kal 15.4. (24)	P P P P
(405)	Ikälentopalloilijat <i>Ouluun</i> viikonvaihteeksi <-- {lähtevät, kokoontuvat, ?tulevat} --	Ilkka 15.4. (21)	P
(406)	Ahtisaaret <i>Islantiin</i> torstaina <-- lähtevät, matkustavat --	Kal 15.6. (8)	P
(407)	Romanian ulkoministeri <i>Suomeen</i> <-- {tulee, saapuu, on tulossa} --	SS 15.6. (11)	P

Tyypillisimmin tällaisissa tapauksissa on kyse tietyn henkilön tai ihmisryhmän konkreettisesta siirtymisestä paikasta A paikkaan B. Skemaattisimmat verbit tällaista siirtymistä ilmaisemaan ovat ’tulla/lähteä’-tyypin verbit, ja näiden ”suuntavaihtoehtojen” välinen valinta määräytyy tilanteisten seikkojen perusteella. ’tulla’-tyypin verbi tulee kyseeseen, jos otsikon julkaiseva lehti (ja ennen kaikkea sen oletettu pääasiallinen lukijakunta) on ensisijaisesti kytköksissä paikkaan B eli siirtymisen päätepisteeseen. Näin on esimerkkien 400, 403 ja 407 tapauksissa: esimerkiksi suomalainen Savon Sanomat hahmottaa (skemaattisesti) asian niin, että Romanian ulkoministeri *tulee* (meille) Suomeen (esim. 407). Kun siirtyminen suuntautuu lehden vaikutuspiiristä (A:sta) pois päin, fragmentin spesifioijaksi valikoituu ’lähteä’-tyypin verbi, ks. esim. 402, 404 ja 406. Kaikissa kuudessa mainitussa esimerkkitapauksessa verbi siis määräytyy deiktisten seikkojen perusteella. Esimerkit 401 ja 405 sen sijaan kuvaavat siirtymistä, joka ei lainkaan liity kyseisen lehden vaikutuspiiriin: ruotsalainen lehti kertoo, että Venäjän presidentti on lähdössä Yhdysvaltoihin (esim. 401), ja Seinäjoella ilmestytävä lehti kertoo, että eri puolelta Suomea tulevat lentopalloilijat ovat kokoontumassa Ouluun (esim. 405).

Esimerkkien 400–407 fragmenttien skemaattisuus on siis osittain syntaktista: tulosijaiset paikan adverbialit edellyttävät liikeverbiä. Toisaalta tuon liikeverbin laatu määräytyy tilanteisesti sen mukaan, mikä on kyseisen adverbialin osoittaman paikan ja lehden vaikutusalan välinen suhde. Lopullisesti sopivimman verbin valinnan ratkaisee subjekti-NP:n laatu. Esimerkit 401 ja 406–407 voi lehden ilmestymisajankohdan keskivertolukija helposti tunnistaa ulkopoliittisen lehti uutisen pääotsikon prototyyppiä: tietyn maan huippupoliitikko tekee valtiovierailun tai työmatkan johonkin muuhun maahan. Verbiksi sopii silloin melko skemaattinen ’lähtee/matkustaa/tulee’-tyypin verbi. Samaan sarjaan kuuluu esimerkki 400, mutta se tuskin edes lehden ilmestymisajankohtana avautui lukijalle yhtä helposti kuin edellä mainitut esimerkit. Kyseessä oli palestiinalaisten kansalaisoikeuksien puolesta toimivan komission puheenjohtaja Hanan Ashrawi, joka oli tulossa Lidingössä järjestettävään seminaariin. Myös esimerkkien 402–404 tulkinta edellytti lukijalta hieman laajempaa yleistietoutta kuin huippupoliitikkojen matkoista kertovat otsikot. Esimerkin 402 subjektilauseke viittaa tuohon aikaan suurta valtakunnallistakin julkisuutta saaneeseen uusimaalaiseen autoilijaan Kalle Augustssoniin, joka oli tullut tunnetuksi mm. Bosniaan toimitamastaan hätäavusta. Esimerkissä 403 on kyse kuuluisasta ruotsalaisesta mieskuorosta, jonka nimi lienee tuttu lähinnä ruotsinkielisille kuorolaulun harrastajille. Kaikista esimerkkien 400–407 fragmenteista erottuu esimerkin 404 urheilusivuista tuttua tyyppiä edustava fragmentti, koska siinä on kyse pysyvämmästä paikanvaihdosta: kyseinen urheilija on palkattu pelaajaksi sveitsiläiseen jääkiekkoseuraan ja on siis *muuttamassa* Sveitsiin.

Myös seuraavien fragmenttien kuvaamassa tilanteessa on kyse siirtymisestä tietystä paikasta toiseen (A:sta B:hen). Esimerkistä 409 siirtymisen määränpää (B) tosin ilmenee vain implisiittisesti genetiiviattribuutista *Kuortaneen* (*tulee Kuortaneen Eliittikisoihin* ⇔ *tulee Kuortaneelle siellä järjestettäviin Eliittikisoihin*). Näiden otsikoiden keskeinen sanoma ei kuitenkaan ole tuo konkreettinen siirtyminen, vaan määränpäässä (B:ssä) tapahtuva toiminta: *siirtyvät uudelle radalle (kilpailemaan)* (esim. 408); *tulee Eliittikisoihin (kilpailemaan)* (409); *tulee leirille (harjoittelemaan)* (410).

(408) F1-ajajat <i>uudelle radalle</i> <-- {siirtyvät, pääsevät, ?joutuvat} --	HS 15.4. (C10)	P
(409) Trandenv <i>Kuortaneen Eliittikisoihin</i> <-- tulee, osallistuu --	Ilkka 15.6. (16)	P
(410) Mika-Matti Paatelaisen seura Aberdeen leirille <i>Seinäjoelle</i> <-- tulee, saapuu --	Ilkka 15.6. (16)	P

Siirtymistä (A:sta B:hen) ilmaisevien fragmenttien ohella aineistossa oli kolme muuta finiittiverbitöntä otsikkoa, joissa on kyse konkreettisesta liikkeestä:

(411) Carl Anton <i>mot nya höjder</i> <-- {klättrar, stiger, siktar} --	Abl 15.6. (31)	P
(412) President Ahtisaari <i>i västerled</i> <-- {reser, färdas, går} --	Hbl 15.4. (2)	P
(413) Tre av sju finländare <i>i mål</i> i Franco-Belga <-- kom, klarade sig --	Hbl 15.6. (8)	P

Esimerkin 411 otsikko perustuu sanaleikkiin. Artikkelin liittyy kuva, jossa tunnettu ruotsalainen trubaduuri ja lauluntekijä Carl Anton konkreettisesti pääotsikon mukaisesti kiipeää ylös kallionrinnettä. Otsikon on ilmeisesti tarkoitus herättää ruotsalaisessa lukijassa kolmenlaisia mielteitä. Artikkelin kuvan tehtävänä on tavallaan muistuttaa lukijaa siitä, mistä kyseinen artisti parhaiten valtakunnallisesti Ruotsissa muistetaan: hän toimi vuosikautia suosittuna TV:n musiikkiohjelman ”Carl Anton i Vita Bergen” isäntänä. Otsikon kolmas, metaforinen tulkinta sisältää artikkelin varsinaisen sanoman: ”Carl Anton etsii uusia haasteita/projekteja”. Esimerkit 412–413 ovat kontrastiivisesti mielenkiintoisia siinä mielessä, että niiden adverbiaaleina toimivat *i-lausekkeet* eivät sellaisenaan ole muutosta eli liikettä implikoivia. Ainakin esimerkin 413 otsikolle voitaisiin teoreettisesti antaa statiivinen tulkinta: *Tre av sju finländare är i mål* ’Kolme seitsemästä suomalaisesta on (jo) maalissa’. Luontevampi tulkinta kummallekin esimerkille on tietenkin dynaamisempi ’Presidentti Ahtisaari matkustaa länteen’ ja ’Kolme seitsemästä suomalaisesta tuli/selviytyi maaliin – –’. Voisi kuitenkin sanoa, että tämänkaltaisissa tapauksissa ruotsin ja suomen vertailussa korostuu piirre, josta Rune Ingo on käyttänyt nimitystä ”suomen kielen maailmankuvan dynaamisuus” (Ingo 2000: 271–277).

Siirtymistä abstraktimmassa mielessä ilmaisevat seuraavat fragmentit, joissa on kyse funktion tai aseman muutoksesta:

(414)	Wärtsilächef <i>till Valmet</i> <-- går över, flyttar --	Hbl 15.4. (9)	P
(415)	Wärtsilän Karttunen <i>Valmetiin</i> <-- siirtyy, lähtee --	AL 15.4. (15)	P
(416)	Koneen Wendt <i>eläkkeelle</i> <-- {siirtyy, menee, lähtee} --	HS 15.6. (B11) TS 15.6. (11)	P P

Seuraavissa fragmenteissa ”siirtyminen” merkitsee tietyn hierarkkisen aseman saavuttamista:

(417)	Dickens damer <i>till finalen</i> <-- gick, klarade sig --	Hbl 15.4. (13)	P
(418)	Alajärvi <i>sarjan kärkeen</i> <-- nousi, siirtyi --	HS 15.6. (C4)	P
(419)	KooVee <i>ykkösdivisioonaan</i> <-- nousee, lähtee --	Ilkka 15.6. (16)	P
(420)	PieTen naiset <i>jatkoon</i> <-- selvisivät, menivät --	Karj 15.6. (23)	P

Esimerkeissä 414–420 esiintyvien adverbiaalien voidaan sanoa osoittavan ne puitteet, joissa subjektin tarkoite asettuu uuteen asemaansa tai tehtäväänsä. Eksplisiittisesti tuota uutta roolia ilmaisee suomessa translatiivimuotoinen predikatiiviadverbiaali (PA):

(421)	Saksan ja Ranskan teleyhtiöt USA:ssa <i>osakkaiksi Sprinttiin</i> <-- lähtevät, ?aikovat --	HS 15.6. (B12)	P
(422)	Jokerit <i>mestariksi</i> jatkoajan maalilla <-- nousi, ylsi --	TS 15.4. (3)	P
(423)	Haapajärvi <i>toiseksi</i> nuorten visailussa <-- {tuli, sijoittui, ylsi, nousi} --	KP 15.4. (14)	P

Näiden esimerkkien edustaman lausetyypin ruotsinkielistä vastinetta olen käsitellyt jaksossa 4.6.1.1. Ruotsin *bli*-verbi esiintyy samassa lausekehyksessä kuin *vara*, ja *bli*-verbin sisältävän lauseen voidaan sanoa eroavan vastaavaasta *vara*-lauseesta vain aspektiltaan (ks. esim. 171–176). Koska suomessa muutosverbi edellyttää muutossijaista täydennystä, tällaista täydennystä ei ole tapana kutsua predikatiiviksi, vaikka esimerkkien 421–423 edustamalla rakennetyypillä on selvä semanttinen kytkös *olla*-verbilliseen predikatiivilauseeseen. PA-lauseen voi sanoa implikoivan tällaista predikatiivilauseetta:

Jokerit nousi mestariksi (esim. 422) ⇔ Jokerit on mestari

Omaksi tyyppikseen erottuu seuraava fragmentti, joka on ainoa laatuaan aineistossani:

(424) *Lapset lapsille* KP 15.4. (3) P
 < -- näyttelevät, esiintyvät --

Rakennetyyppi, jossa NP:hen liittyvä adverbiaali on allatiivimuotoinen habitiiviadverbiaali ei sinänsä ole aineistossa harvinainen, mutta kaikki muut sen esiintymät edustavat tyyppiä, jonka olen luokitellut kvasifragmentti-kategoriaan (ks. 5.1.1). Toisin kuin kyseisen kvasifragmenttityypin otsikot esimerkin 424 otsikkoa ei voi parafrasistaa *saada*-verbin sisältävällä lauseella:

A:lle B ~ A sai B:n (C:ltä)
 Lapset lapsille ~ *Lapset saivat lapset

Aineistossani oli kaksi erosija-adverbiaalain sisältävää finiittiverbitöntä fragmenttia, joita spesifioimaan sopii useampi kuin yksi itr-verbi. Molemmat esiintymät ovat suomenkielisiä:

(425) *Suurpujottelusta* mieliharmia SS 15.4. (19) vo
 < -- aiheutui, tuli --
 (426) *Opettajien lomautuksista* rajuja muutoksia Karj 15.4. (3) P
 Valtimolla
 < -- seuraa, tulee --

Tällaisissakin tapauksissa korostuu suomen kielelle ominainen ”suuntasija-ajattelu”. Kyseessä on yksi kausaalisen suhteen ilmaisukeino suomen kielessä. Suomessa kausaalinen suhde tuntuu joskus mielletävän eräänlaisena voiman tai energian siirtona A:sta B:hen, ja tämä siirto voidaan usein hahmottaa väylänä (ks. Leino 1999: 178–181), josta korostuu joko voiman lähde (esim. c alla) tai sen kohde (b). Lisäksi kausaalinen suhde voidaan ilmaista transitiiivilauseella (esim. a), jossa väylän hahmottaminen ei ole yhtä korosteinen. Ruotsissa näistä vaihtoehdoista puuttuu esimerkkien 425–426 kaltaisissa tapauksissa lähdeväylän hahmottava vaihtoehto. Muunnosehdotukset liittyvät esimerkkiin 426:

a) Opettajien lomautukset aiheuttavat rajuja muutoksia	Permittering av lärare orsakar (för med sig) drastiska förändringar
b) Opettajien lomautukset johtavat rajuihin muutoksiin	Permittering av lärare leder till drastiska förändringar
c) Opettajien lomautuksista seuraa rajuja muutoksia	*

Niissä melko harvoissa useamman kuin yhden intransitiivisen finiittiverbin hyväksyvissä aineiston fragmenteissa, joiden adverbiaali on olosijamuotoinen, on kaikissa

melkoisesti eksistentiaalilauseen fragmentin piirteitä. Kopulaverbillä ne eivät kuitenkaan luontevasti spesifioidu:

(427) Ispropp <i>i Kyro älv</i> <-- uppstod, bildades --	Hbl 15.4. (3)	er
(428) ÅST <i>i Lovisaskola</i> <-- uppträder, sjunger --	Bbl 15.4. (1)	P
(429) 2500 hektar <i>under vatten</i> <-- ligger, hamnade --	Vbl 15.4. (3)	vo
(430) Tolv lag <i>i Kiisto Cup</i> <-- {deltar, spelar, är med} --	Vbl 15.4. (12)	P
(431) Vasabo <i>i projektledningen</i> <-- sitter, är med --	Vbl 15.6. (10)	vo
(432) Östprostituerade <i>på restauranger</i> <-- verkar, förekommer --	ÅU 15.4. (17) JT 15.4. (8)	vo vo
(433) <i>VG-62:n peliviikossa</i> voiton sävel <-- soi, kuuluu --	Bbl 15.4. (11) TS 15.6. (18)	P P
(434) <i>Gorazdessa</i> uusia taisteluja <-- esiintyi, puhkesi --	HS 15.4. (C1) TS 15.4. (16) Kal 15.4. (15) KP 15.4. (16) Karj 15.4. (13)	vo vo vo vo vo

Esimerkkien 427 ja 429 sisältämät prepositiot *i* ja *under* ovat (kuten ruotsin prepositiot usein; ks. Ingo 2000: 271–277) aspektuaalisesti kaksitulkintaisia. Molemmille voidaan antaa statiivinen, tilaa ilmaiseva tulkinta (ensin mainitun kohdalla tämä tulkinta ei tosin tunnu ensisijaiselta):

- (427') Det finns en ispropp *i* Kyro älv
(429') 2500 hektar ligger *under* vatten

Ajankohtaisia tapahtumia kuvaavien uutisartikkelien otsikkoina esimerkit lienee kuitenkin luontevampaa tulkita dynaamisesta muutosta ilmaisevalla verbillä spesifioituviksi (*uppstod/hamnade*). Suomessa statiivisuuden ja dynaamisuuden oppositio näkyy vastaavissa tapauksissa eksplisiittisesti täydennyksen muodosta silloinkin, kun verbi puuttuu:

- (427su1) Kyrönjoessa (on) jäätulppa
(427su2) Kyrönjokeen (syntyi, muodostui) jäätulppa
(429su1) 2500 hehtaaria (on) veden alla/peitossa
(429su2) 2500 hehtaaria (joutui) veden alle

4.6.3.3 *Intransitiivi- tai transitiviverbillä spesifioituvat*

Suurin osa useamman kuin yhden verbin hyväksyvistä finiittiverbittömistä fragmenteista on kuitenkin sellaisia, joita spesifioimaan tuntuu itr-verbin ohella sopivan myös tr-verbi (vrt. esim. 397–399). Seuraavat erisnimisubjektin tai muun henkilötarkoitteisen subjektin (esim. 437) sisältävät fragmentit muistuttavat rakenteeltaan esimerkkien 400–407 fragmentteja, mutta niiden tulosijaisena adverbiaalina on varsinaisen paikannimen sijasta urheiluseuran tai yrityksen nimi:

(435)	Papin <i>till Bayern München</i>
< -- {flyttar / flyttas, såldes [tekstissä]} --	DN 15.4. (D14)	P
(436)	Jiri Kucera <i>till Luleå</i>
< -- {flyttar, går över, kommer / hyrs [tekstissä]} --	DN 15.6. (D13)	P
(437)	Teliachef <i>från Ericsson</i>
< -- {kommer / hämtas, fås} --	DN 15.4. (A1)	P
(438)	Papin <i>Bayern Müncheniin</i>
< -- {siirtyy / siirretään, myytiin} --	AL 15.4. (21)	P
(439)	Summanen ja Siren <i>KalPaan?</i>
< -- {siirtyvät / siirretään, myydään, ostetaan} --	AL 15.4. (22)	vo
(440)	Riitta Uosukainen Suomisen tilalle <i>Alkoon</i>
< -- {lähtee, tulee / valittiin, nimitettiin} --	Karj 15.4. (8)	P

Samaan tapaan kuin esimerkeissä 414–415 näissäkin adverbiaali osoittaa ne puitteet, joissa subjektin tarkoite asettuu uuteen asemaan tai tehtävään. Esimerkkien 435–440 kaltaiset otsikot liittyvät kuitenkin usein tekstiin, jossa asemanvaihdon ohella viitataan myös tuon vaihdoksen taustalla olevaan tahoon. Esimerkkeihin 435–436 liittyvissä artikkeleissa otsikoita lähinnä vastaavat tekstilauseet nimenomaan sisältävät passiivimuotoisen tr-verbin, joka korostaa, että kyseinen pelaajansiirto perustuu kaupankäyntiin:

- (435') Franske skyttekungen Jean-Pierre Papin har *sålts* från AC Milan till tyska Bayern München.
 (436') Vi *hyr* honom i två år från hans tjeckiska klubb Skoda Plzen --.

Vieläkin eksplisiittisemmin asemanvaihdon ”syy” ilmaisee esimerkkiin 437 liittyvä teksti, joka hahmottaa vaihdoksen aktiiviseksi käynnistäjäksi subjektitarkoitteen uudeksi toimipaikaksi tulevan yrityksen:

- (437') *Telia* gör som SAS och *hämtar* nye chefen från Ericsson.

Esimerkki 437 on aineistossani ainoa tämän tyyppin otsikko, joka hahmottaa siirtymisprosessin **lähdeväylän** (ks. Leino 1999: 181). Muista **kohdeväylää** hahmottavista otsikoista esimerkki 440 poikkeaa siinä, että adverbiaalinen ilmaisema uusi tehtävä on

luottamustoimi (hallintoneuvoston puheenjohtaja), eikä tässä siten ole kyse asemanvaihdoksesta, kuten muissa esimerkkien 435–440 tapauksissa.

Myös seuraavat spatiaalista tilaa ilmaisevan adverbiaalisen sisältävät fragmentit poikkeavat rakenteellisesta samankaltaisuudestaan esimerkeistä 400–407, joiden edellä olen katsonut edustavan itr-verbillä spesifioituvan finiittiverbittömän fragmenttikategorian prototyyppiä:

(441)	Autoharrastuksen uutuudet <i>Kokkolaan</i>	KP 15.4. (6)	P
	<-- {tulevat, ovat tulossa / saadaan, tuodaan} --		
(442)	Turvapaikanhakijaa ampunut <i>vankilaan</i>	Kal 15.6. (10)	P
	<-- joutuu/tuomittiin --		
(443)	Formaldehydiä vähemmän <i>ilmaan</i>	HS 15.6. (A10)	vo
	<-- {pääsee / päästetään, ?suolletaan} --		

Koska esimerkin 441 alkuasemainen NP on elotontarkoitteinen, otsikko herättää finiittiverbittömänäkin mielikuvan jostakin tahosta, jonka ansiosta NP:n tarkoite siirtyy mainitulle paikkakunnalle. Esimerkissä 442 taas NP on henkilöterkoitteinen, mutta siirtymisen päätepiiste on sen luonteinen, että siirtyminen hahmottuu siirtyjän tahdosta riippumattomaksi. Luontevin tulkinta lienee tässä verbilauseke, joka muistuttaa jaksossa 4.6.2 käsitellyä kollokaatiotyyppiä ”juridis-hallinnolliset verbifraasit”. Konkreettisuutensa vuoksi adverbiaali *vankilaan* tuntuu kuitenkin luontevammin liittyvän myös itr-verbiin kuin esimerkissä 388 (4.6.2) esiintyvä *vankeuteen*. Tämän itr-verbin on myös välttämättä ilmaistava ”ulkoista pakkoa”, vrt.

- A *joutuu/tuomittiin vankeuteen (esim. 388)
 A joutuu/tuomittiin vankilaan (esim. 442)

Esimerkkien 441–443 illatiivimuotoiset adverbiaalit edustavat kolmea eri spatiaalista tilaa ilmaisevan ilmauksen tyyppiä. Esimerkin 441 adverbiaali on prototyypinen paikanilmaus, tiettyyn nimeltä mainittuun paikkaan viittaava. Esimerkin 442 adverbiaali ei itse asiassa viittaa yksilöityyn paikkaan, vaan ilmaus viittaa kyseisenlaisen paikan perusfunktioon – kyseessä on subjektitarkoitteen ”vapauden riisto” eli vangitseminen. Siitä konkreettisesta suljetusta tilasta, johon kyseinen henkilö aiotaan teljetä, ei otsikko kerro mitään, sillä kysymys on irrelevantti. Koska on kyse tietyn henkilön saamasta tuomiosta, otsikko tietenkin implikoi, että kyseessä kuitenkin on jossain vaiheessa tapahtuva siirtyminen tiettyyn konkreettiseen vankilaan. Esimerkin 443 adverbiaali poikkeaa prototyypisistä paikanilmauksesta vieläkin enemmän. Tässä tapauksessa ei synny minkäänlaista mielikuvaa tietystä konkreettisesta paikasta. Otsikossa on geneerisyttä: formaldehydiä pääsee kaikkiaan vähemmän siihen spatiaaliseen tilaan josta yleensä käytetään nimitystä *ilma* (vrt. *Ilmassa on formaldehydiä*).

Seuraavien esimerkkien fragmentit voidaan itr-verbillä spesifioituna tulkita e-lauseiksi, jotka ilmaisevat ”olemaan tulemista” (ks. ISK: 850):

(444) <i>Riihimäelle</i> uusi taidemuseo	AL 15.6. (13)	P
<-- {tulee / perustetaan, saadaan} --		
(445) <i>Naantalın museoon</i> ”vuodeosasto”	TS 15.6. (14)	P
<-- {tulee / saadaan, sijoitetaan} --		
(446) <i>Pekingiin</i> Hard Rock Cafe	SS 15.4. (10)	P
<-- {tulee / perustetaan, saadaan} --		

Toisin kuin jälkiasemaisen paikan adverbiaalın sisältävä esimerkkien 400–407 edustama tyyppi ei e-lause ilmaise siirtymistä (A:sta B:hen) silloinkaan, kun paikan adverbiaali on tulosijamuotoinen. Esimerkkien 400–407 ja esimerkkien 444–446 voidaan katsoa edustavan tulosijaisen adverbiaalın sisältävän finiittiverbittömän fragmenttikategorian kahden päätyypin prototyyppejä. Rakenteeltaan ne eroavat toisistaan suomessa vain NP- ja adverbiaalilausekkeen järjestyksen suhteen. Niiden merkitysero voidaan pelkistää seuraavien spesifioitumiskaavojen avulla:

x B:hen	⇒	x siirtyy (A:sta) B:hen	[esim. 400–407]
B:hen x	⇒	B:hen tulee x (*A:sta)	[esim. 444–446]

Rakenteiden x:t (eli NP:t) edustavat kognitiivisen kieliopin kuvauksessa eri temaattisia rooleja. Sekä esimerkkien 400–407 että esimerkkien 444–446 fragmenteille voidaan antaa sellainen tulkinta, että ne ilmaisevat temaattista suhdetta, siis ”suhteellisen yksinkertaista, konseptuaalisesti autonomista suhdetta joka sisältää vain yhden osallistujan” (ks. 2.6). Molemmissa tyypeissä NP:t ilmaisevat tuota osallistujaa, teemaa, mutta niiden temaattiset roolit edustavat kahta eri roolien arkkityyppejä. Esimerkeissä 400–407 NP ilmaisee liikkujaa eli entiteettiä, joka kokee paikanmuutoksen. Esimerkkien 444–446 NP sen sijaan ilmaisee Langackerin arkkityyppiluokituksen mukaan lähinnä patienttia eli ”elotonta objektia, joka vastaanottaa ulkoisesti aiheutetun fyysisen kontaktin siirtämän energian ja siten kokee sisäisen tilanmuutoksen”. Tästä syystä esimerkeille 444–446, toisin kuin esimerkeille 400–407, voidaan olettaa myös tulkinta, jossa temaattinen suhde on upotettu laajempaan käsitteistykseen, joka ”samalla viittaa siihen voimaan, joka tuon suhteen aiheuttaa”. Esimerkkien 444–446 nominausekkeiden tarkoitteet ovat ihmiskulttuurin luomuksia. Niiden ”ilmestyminen” edellyttää ihmisten aktiivista toimintaa. Siksi kyseisten fragmenttien spesifioiminen tr-verbillä tuntuu yhtä luontevalta ratkaisulta kuin absoluuttinen, eksistentiaalinen hahmotus.

Seuraavat esimerkit muistuttavat syntaktis-semanttisesti jaksossa 4.6.2 käsitellyjä funktioverbiliiton sisältäviä otsikoita:

(447)	Siltatyö <i>käyntiin</i> ensi syksynä <-- {lähtee / pannaan, saadaan} --	HS 15.6. (B1)	vo
(448)	Pirkkalan hevosjuttu <i>syyttäjän harkintaan</i> <? -- {joutuu, siirtyy / saatetaan} --	TS 15.4. (6) KP 15.4. (9) Karj 15.4. (9)	P P P
(449)	Kalastajat <i>tehovalvontaan</i> juhannukselta <-- joutuvat/pannaan --	HS 15.6. (A6)	P
(450)	Ensimmäiset direktiivit <i>eduskunnan käsittelyyn</i> <-- {tulivat / tuotiin, saatiin} --	AL 15.4. (9)	P
(451)	Ähtävänjokiopas pian <i>jakoon</i> <-- {tulee / pannaan, saatetaan, saadaan} --	KP 15.4. (8)	P
(452)	Rinneyhtiöt <i>yrityssaneeraukseen</i> <-- joutuvat/pannaan --	SS 15.6. (13)	vo
(453)	Vasemmistoliiton EU-ponsi <i>ratkaisevaan äänestykseen</i> <-- {tulee, joutuu / viedään} --	Karj 15.6. (16)	P

Samoin kuin esimerkeissä 378–379 näissäkin on adverbiaalina deverbaalijohdoksen illatiivimuoto. Kuten yleensäkin luokituksessa myös teonnimien luokituksessa voidaan selvärajaisten kategorioiden sijasta olettaa jatkumo, jossa on erotettavissa prototyyppisiä ”piikkejä” ja niiden lisäksi tapauksia, jotka vaihtelevassa määrin muistuttavat prototyyppisiä. Olen aikaisemmassa tutkimuksessani (Vahtera 1986) esittänyt karkean luonnoksen tällaisesta jatkumosta, jonka toista ääripäätä edustavat verbaalisimmat (abstrakteimmat, lausemaisimmat) varsinaiset teonnimet ja toista ääripäätä teon tulosta tms. ilmaisevat leksikaalistumat. Esimerkeissä 370–380 ja 447–453 esiintyvät deverbaalijohdot sijoittuvat tämän jatkumon eri kohtiin. Siten mainittujen esimerkkien voidaan sanoa myös vaihtelevassa määrin edustavan ns. rakenteellista kompleksisuutta (Langacker 1991: 417). Alinta lausemaisuuuden astetta edustavaa varsinaisten teonnimien ryhmää lähimpänä lienevät esimerkkien 447 ja 451 deverbaalijohdot. Niiden verbaalisuutta osoittaa mm. se, että niiden ja spesifioivan verbin muodostama verbifraasi voidaan parafrasistaa yhdellä verbillä: *Siltatyö käynnistyy ensi syksynä* (esim. 447); *Ähtävänjokiopas jaetaan pian* (451). Tällainen yhdellä verbillä korvattavuushan toisaalta on toinen SAG:n funktioverbiliitoille esittämistä kriteereistä. Esimerkkien 447 ja 451 verbirakenteilla on siis myös (esimerkeistä 447–453) eniten funktioverbiliiton ominaisuuksia. Mainittujen kriteerien perusteella esimerkin 453 verbirakenteella taas on vähiten sekä kompleksisen rakenteen että funktioverbiliiton ominaisuuksia: kyseisessä tapauksessa *äänestys* edustaa leksikaalistunutta predikaatiota ’äänestyskerta’. Verbi-ilmausta ei voi korvata millään yksittäisellä verbillä.

Yksikään esimerkkien 447–453 otsikoista ei toisaalta edusta kollokaatioon perustuvaa tyyppiä kuten esimerkkien 370–381 otsikot, koska ne voidaan spesifioida vähintään kahdella eri verbillä. Esimerkit 448–450 ja 452–453 voidaan kyllä, verbillä spesifioituina, lukea tyyppiin ”juridis-hallinnolliset fraasit”, koska niissä kuitenkin on

tiettyä vakiintuneisuutta. Passiivimuotoinen tr-verbi on tyypillisesti 'saattaa, panna'-tyypin verbi, joka melko skemaattisesti ilmaisee tietyn viranomaisen tehtäviin kuuluvaa 'toimeenpanoa'. Vastaavasti itr-vaihtoehto on tyypillisesti modaalinen 'joutua'-tyypin verbi.

Esimerkkejä 447–453 selvemmin kompleksisiin fragmenttirakenteisiin lukeutuvat seuraavat otsikot, joissa adverbiaalina on MA-infinitiivin illatiivimuoto:

(454)	Kolmas työryhmä <i>arvioimaan Palme-murhan tutkimuksia</i>	KP 15.6. (9)	P
	< -- ryhtyy/asetettiin --		
(455)	Jo kolmas työryhmä <i>arvioimaan Palmen murhan tutkimuksia</i>	Karj 15.6. (18)	P
	< -- ryhtyy/asetettiin --		

Lausemaisuuksien asteiden hierarkiassa nämä edustavat täydellisiä lauseita astetta vähemmän lausemaisista infiniittirakenteista.

Muita jälkiasemaisen tulosijamuotoisen adverbiaalain sisältäviä, sekä itr- että tr-verbin hyväksyviä otsikoita oli aineistossa vain muutama:

(456)	Kulturen <i>med</i> genom Maastricht	Vbl 15.4. (6)	vo
	< -- kommer/tas --		
(457)	Rahat ehkä <i>serbien sodankäyntiin</i>	AL 15.4. (18)	vo
	< -- {menevät, virtaavat, joutuvat / ohjataan, pannaan} --		
(458)	Katseet <i>pukeutumiseen</i>	SS 15.4. (10)	er
	< -- {kohdistuvat / kohdistetaan, suunnataan} --		
(459)	Vasemmistolehti <i>konkurssiin</i> Kuopiossa	HS 15.6. (A8)	P
	< -- meni/saatiin --		
(460)	Jalasjärvi <i>mukaan tietotekniikkahankkeeseen</i>	Ilkka 15.6. (6)	P
	< -- lähtee/otetaan --		
(461)	Kaksi koulua <i>lopetuslistalle</i>	AL 15.4. (11)	P
	< -- joutui/pantiin --		
(462)	Loimaa <i>kampanjan ulkopuolelle</i>	TS 15.6. (17)	P
	< -- {jäi, jättäytyi / jätettiin} --		
(463)	Lindgren <i>lujille</i>	Ilkka 15.4. (21)	P
	< -- joutuu/pannaan --		
(464)	Pohjainflaatio <i>alle 2 prosentin</i>	AL 15.4. (15)	vo
	< ? -- {on, laski / saatiin} --		

Ruotsinkielinen esimerkki 456 on skemaattinen useassakin suhteessa. Prepositio *genom* voi saada dynaamisen tulkinnan, vaikka tämä vaihtoehto ei tässä tapauksessa tunnu todennäköiseltä: 'läpi Maastrichtin' ~ ? 'läpi Maastrichtin prosessin'. Toisen tulkinnan mukaan prepositio saa lähinnä syytä ilmaisevan funktion: 'Maastrichtin (sopimuksen) ansiosta'. Mikäli valitaan tämä tulkinta, voidaan edelleen *med*-partik-

keli tulkita tilaa (*är med*) tai muutosta (*kommer med*) ilmaisevaksi. Teoreettisesti otsikko näyttäisi siis (spesifioituna) mahdollistavan jopa kolme käännöstä:

- (456su1) Kulttuuri tulee/otetaan mukaan Maastrichtin (prosessin) läpi
- (456su2) Kulttuuri on mukana Maastrichtin ansiosta/johdosta
- (456su3) Kulttuuri tulee/otetaan mukaan Maastrichtin ansiosta/johdosta

Suomen kielen ”maailmankuvan dynaamisuus” (Ingo 2000: 271–277; vrt. esim. 427, 429) on tällaisissakin tapauksissa piirre, joka selkeämmin kuin ruotsissa mahdollistaa finiittiverbin poisjätön ilman että syntyy tulkintaongelmia. Ruotsin *med*-partikkelin suomenkielisistä vastineista näkyy aina selkeästi statiivisuuden ja dynaamisuuden oppositio: *med* ⇒ *mukana/mukaan* (ks. esim 460).

Prototyypisten potentiaalisten e-lausefragmenttien (esim. 444–446) ohella aineistossa esiintyi muutama muu tulosijaisen adverbiaalisen sisältävä fragmentti, joille voidaan vaihtoehtoisesti antaa eksistentiaalinen tulkinta:

(465)	Massor med manus <i>till pjästävlingen</i>
< ? -- kom/skickades --	Hbl 15.6. (10)	P
(466)	<i>Telakalle</i> lähiaikoina noin 100 työpaikkaa
< -- {syntyy / luodaan, saadaan} --	AL 15.6. (18)	P
(467)	<i>Prime-korkoon</i> käytännön lisä
< -- {tulee / pannaan, ?isketään} --	TS 15.4. (13)	vo
(468)	<i>Kutsuntalautakuntaan</i> ei naisia
< -- {tullut / valittu, otettu, nimetty} --	Ilkka 15.4. (6)	P
(469)	<i>Rasvattomalle maidolle</i> lisää hintaa 37 penniä
< -- {tuli / pantiin, määrättiin} --	Karj 15.4. (3)	ao

Esimerkin 469 allatiivimuotoinen adverbiaali on itse asiassa habitiivinen, joten otsikko edustaa absoluuttisesti tulkittuna eli *tulla*-verbillä spesifioituna e-lauseen alatyypin omistuslauseen dynaamista varianttia, vrt. *Rasvattomalle maidolle tuli lisää hintaa* ⇒ *Rasvattomalla maidolla on (nyt) korkea hinta*.

Seuraavat esimerkit sisältävät esimerkkien 421–423 (4.6.3.2) tavoin translatiivimuotoisen predikaatiivadverbiaalisen (PA:n), joka ilmaisee subjektitarkoitteen uutta tehtävää tai asemaa. Absoluuttisen tulkinnan ohella nämä esimerkit voivat kuitenkin saada myös transitiivisen tulkinnan, joka eri tavoin korostaa tehtävän tai aseman muutoksen aiheuttavaa tahoja:

(470)	Koko kiinteistö <i>virastotaloksi</i>
< -- {muuttuu / muutetaan, korjataan, otetaan} --	TS 15.6. (6)	vo
(471)	Paratiisikylpylä <i>kunnan omaisuudeksi</i>
< -- siirtyi/siirrettiin --	KP 15.6. (3)	P
(472)	Afrikkalaiset <i>maksumiehiksi</i>
< -- joutuvat/pannaan --	HS 15.4. (B12)	vo

- (473) Reijo Salmi *vasemmiston ehdokkaaksi* Ilkka 15.6. (7) P
 <-- {asettui, ryhtyi / valittiin, asetettiin} --
 (474) Risto Poutiainen *Radiobookingin toimitusjohtajaksi* Karj 15.4. (23)
 <-- {siirtyy / nimitettiin, valittiin} --

Esimerkkien 470–471 alkuasemaiset NP:t ovat elotontarkoitteisia, ja adverbiaalin ilmaisema uusi rooli on sen luonteinen, että se edellyttää ihmisten tekemiä päätöksiä. Siksi otsikoiden voi sanoa implikoivan hallinnollista päätöstä, jonka toimeenpanoa ilmaisevat vaihtoehtoiset passiivimuotoiset tr-verbit: *muutetaan, korjataan* tms. (esim. 470), *siirrettiin* (471). Esimerkissä 472 subjekti on henkilötarkoitteinen, mutta koska PA:n ilmaisema uusi rooli on tilapäinen ja ”ei-toivottu”, on luontevaa antaa otsikolle modaalinen, nesessiivinen, tulkinta, joko absoluuttinen intransitiivinen (*joutuvat*) tai transitiivinen (*pannaan*). Toisin kuin esimerkeissä 470–471 esimerkeissä 472–473 ei ole kyse varsinaisesta tehtävän tai aseman muutoksesta, vaan tietyn tilapäisen roolin omaksumisesta (esim. 473) tai sellaiseen joutumisesta (472). Esimerkkien 472–473 erona on se, että jälkimmäisessä päättävän tahon asenne kyseiseen rooliin on myönteinen, samoin kuin subjektitarkoitteen asenne: kyseessä on suositus eikä käsky. Tässä suhteessa taas esimerkin 473 otsikko muistuttaa esimerkin 474 otsikkoa: kummassakin on kyse roolista, johon subjektitarkoite on aktiivisesti pyrkinyt ja johon tietty päättävä taho on päättänyt hänet valita.

Erosijaisen adverbiaalin sisältäviä finiittiverbittömiä fragmentteja on suomenkielisessä aineistossa kaikkiaan 10 sellaista, joita spesifioimaan tuntuu luontuvan intransitiivisen melko skemaattisen *tulla*-verbin ohella myös transitiivinen, lähinnä ’saada’-tyypin verbi. Näistä kolmelle voidaan olettaa eksistentiaalinen absoluuttinen tulkinta:

- (475) *Perämeren rannikolta* hyvää lohta Kal 15.6. (22) P
 <-- tulee/saadaan --
 (476) Jaettavaa vain *makrotaloudesta* KP 15.4. (11) vo
 <-- tulee/saadaan --
 (477) ”Savua *muualtakin* kuin *pussista*” SS 15.6. (13) vo
 <-- {on tullut, on noussut / on saatu} --

Muut erosijaisen adverbiaalin sisältävät tämän tyyppin fragmentit muodostavat semanttisesti melko heterogeenisen ryhmän:

- (478) Lämmin [sic] juustoa *viinakaupasta* AL 15.4. (12) P
 <-- {saa / hankitaan, ostetaan} --
 (479) Belgialaiset *pois Ruandasta* TS 15.4. (15) er
 <-- {lähtevät / otetaan, vedetään} --
 (480) *Karjalan päämurteista* teossarja Ilkka 15.6. (10) P
 <-- ilmestyi/julkaistiin --
 (481) *Eläkeleikkauksista* säästöt hitaasti Kal 15.4. (9) vo
 <-- {tulevat, syntyvät / saadaan} --

(482)	<i>Veropetoksesta</i> sakkoja
<-- {tuli / määrättiin, tuomittiin} --	KP 15.4. (8)	P
(483)	<i>Yhtiöittämisestä</i> periaatepäätös
<-- syntyi/tehtiin --	AL 15.4. (14)	vo
(484)	<i>Tupakasta</i> kiistaa jälleen USA:ssa
<-- syntyi/käydään --	Karj 15.4. (13)	P

Olosijamuotoisista itr- ja tr-verbellä spesifioituvista fragmenteista osalle voidaan olettaa eksistentiaalinen tulkinta. Spesifioiviksi verbeiksi eivät näissä tapauksissa kuitenkaan luonnu tyypillisimmät eksistentiaaliset verbit *vara/olla* tai *finnas*:

(485)	Ny form av hiv-virus <i>i Europa</i>
<-- {härjar, ?förekommer / har påträffats [tekstissä], har upptäckts} --	DN 15.4. (A5)	P
(486)	Nytt bostadsområde <i>på Vikarholmen</i>
<-- uppstår/byggs --	JT 15.6. (1)	P
(487)	Glada skratt <i>på Lapparbäck</i>
<-- {ljuder, hörs / kan höras} --	Bbl 15.6. (18)	P
(488)	<i>Kigalissa</i> väitteitä lasten joukkosurmasta
<-- esiintyy / ?esitetään --	HS 15.6. (C1)	P
(489)	Hevosjalostusta <i>Lapualla</i> 75 vuotta
<-- on esiintynyt / on harjoitettu --	Ilkka 15.6. (16)	P
(490)	<i>Tavarakuljetuksissa</i> kaikkien aikojen tonniennätys
<-- syntyi/tehtiin --	KP 15.4. (10)	er

Selkeimmin eksistentiaalisiksi tämänkaltaiset fragmentit hahmottuvat suomessa silloin, kun adverbiaali on alkuasemainen. Esimerkissä 489 alkuasemaisen NP:n partitiivimuoto jäsenyy kuitenkin absoluuttisen tulkinnan mukaan yksiselitteisesti subjektiksi, ja tällöin jälkiasemainen paikallissijailmaus jäsenyy e-lauseen paikan adverbiaaliksi. Ruotsissa lausekkeiden järjestys on tässä rakennetyypissä vakio NP + Adv.li, toisin sanoen subjektilauseke on aina alkuasemainen.

Eksistentiaalisiksi vaihtoehtoisesti hahmottuvien fragmenttien lisäksi aineistossa oli 11 sellaista jälkiasemaisen (potentiaalisesti) olosijamuotoisen adverbiaalisen sisältävää fragmenttia, joita spesifioimaan tuntuu luontuvan yhtä hyvin itr- kuin tr-verbi:

(491)	Grupp <i>mot grupp</i>
<-- {står, går / ställs} --	DN 15.4. (A5)	vo
(492)	Historisk sämja <i>i kyrka</i>
<-- uppstod/nåddes --	DN 15.6. (A5)	P
(493)	Palmeåklagare <i>på ny post</i>
<-- sitter / valdes in --	DN 15.4. (A1)	P
(494)	Finsk nationalpark <i>på Unesco-lista?</i>
<? -- {finns, kommer med / tas med, upptas} --
(Teksti: -- föreslås upptas på Unescos lista --)	Hbl 15.6. (8)	P
(495)	Den verkliga kampen <i>i träningskörningen</i>
<-- uppstår/förs --	Hbl 15.4. (13)	P

(496)	Torpffjärden i "Finlands natur"
<-- {är med / tas upp, behandlas} --	ÅI 15.4. (9)	P
(497)	Aiempi menestys aina vieraisa
<-- tuli/saatiin --	IS 15.4. (40)	vo

Esimerkeissä 493–494 näkyy aiemmin mainitsemani piirre (vrt. esim. 427, 429; 4.6.3.2), joka erottaa ruotsin prepositioilmaukset suomen paikallissijailmauksista. Jälkimmäisissä korostuu ”suuntasija-ajattelu” eli statiivisuuden ja dynaamisuuden oppositio niin selkeästi, ettei sen osoittamiseen varsinaisesti tarvita finiittiverbiä. Ruotsin prepositiot taas eivät muodosta läheskään yhtä täydellisiä olo-, ero- ja tulosijasarjoja, ja siksi finiittiverbitön fragmentti on usein kaksitulkinainen. Esimerkkien 493–494 fragmentit ovat siten skemaattisempia kuin niiden suomenkieliset finiittiverbitömät vastineet: statiivisen ja dynaamisen (muutosta implikoivan) näkökulman oppositio näkyy yksiselitteisesti suomen adverbiaalisen sijamuodosta:

(493')	Palmeåklagare <i>sitter</i> på ny post
Su: Palmesyyttäjä <i>on/toimii</i> uudessa tehtävässä
(493'')	Palmeåklagare <i>valdes in</i> på ny post
Su: Palmesyyttäjä <i>valittiin</i> uuteen tehtävään
(494')	Finsk nationalpark <i>är/finns</i> med på Unesco-lista?
Su: Suomalainen kansallispuisto <i>on mukana</i> Unescon listalla?
(494'')	Finsk nationalpark <i>kommer med</i> på Unesco-lista?
Su: Suomalainen kansallispuisto <i>tulee/pääsee mukaan</i> Unescon listalle?
(494''')	Finsk nationalpark <i>tas med / upptas</i> på Unesco-lista?
Su: Suomalainen kansallispuisto <i>otetaan (mukaan)</i> Unescon listalle?

Esimerkin 491 *mot*-prepositiota lienee pidettävä perusmerkitykseltään dynaamisena, tulosijaisena (esim. *Målaren ställde stegen mot väggen*; kuitenkin myös: *Stegen luta-de mot väggen*). Abstraktimmassa mielessä se kuitenkin on saanut funktioita, joissa sillä on verbipartikkelin ominaisuuksia, samoin kuin suomen *vastaan*-sanalla: *vara emot något, stå emot något ~ motstå något; olla jotakin vastaan ~ vastustaa jotakin*. Tällaisen verbipartikkelin sisältävä verbiliitto tuntuu hyväksyvän yhtä hyvin olo- kuin muutosverbin:

(491')	Grupp <i>står</i> mot grupp	⇒	Ryhmä <i>on</i> ryhmää/toista vastaan
(491'')	Grupp <i>går</i> mot grupp		Ryhmää <i>käy/asettuu</i> toista vastaan
(491''')	Grupp <i>ställs</i> mot grupp		Ryhmä <i>asetetaan/pannaan</i> toista vastaan

4.6.3.4 *Vain transitiiviverbillä spesifioituvat*

Tähän mennessä esittämieni esimerkkien, siis vain itr-verbillä tai vaihtoehtoisesti joko itr- tai tr-verbillä spesifioituvien, perusteella voisi päätellä, että finiittiverbitö-

mät fragmentit hahmottavat tietyn relaation absoluuttisesti, ts. temaattisena suhteena. Esimerkkien 397–497 tulkinnassa tällainen oletus tuntuisikin mielekkäältä. Koska otsikot nimenomaan ovat skemaattisia itse prosessin laadun suhteen, tuntuisi luontevalta, että ne on tarkoitettu tulkittaviksi tavalla, joka vaatii lukijalta pienimmän ”kognitiivisen ponnistuksen”: otsikko kertoo, missä paikassa tai tilassa subjektin tarkoite (”teema”) on, mihin paikkaan tai tilaan se siirtyy jne. Tällainen oletus ei kuitenkaan ole relevantti koko finiittiverbittömien fragmenttien kategorian kuvauksessa. On nimittäin myös fragmentteja, jotka tuntuvat spesifioituvan luontevasti ainoastaan passiivisen tr-verbin avulla. Tämäkään tyyppi ei ole tiukasti erotettavissa edellä käsitelystä, itr- tai tr-verbin hyväksyvistä tyypistä. Siinä on kuitenkin erotettavissa tiettyjä semanttisia alatyyppejä, joissa itr-verbi on joko täysin mahdoton tai joissa sellaisen käyttö tuntuu melko teennäiseltä.

Tämän kategorian selkeästi suurimman ryhmän muodostavat ruotsinkielisessä aineistossa fragmentit, joissa kerrotaan jonkinlaisen tapahtuman järjestämisestä (20 esiintymää). Adverbiaali on näissä aina olosijamuotoinen. Suomessa tämä ryhmä voitaisiin lukea 4.6.2-kategoriaan, koska luontevin verbi useimmiten on juuri *järjestää*. Ruotsissa tämän verbin vastineina voidaan kuitenkin käyttää ainakin 4–5:tä semanttisesti lähekkäistä verbiä, kuten esimerkkeihin liittämäni tekstiviittaukset osoittavat. Suomenkielisiä tämän tyyppin fragmentteja oli vain kaksi.

(498) Kvinnoseminarium på Lärkkulla Teksti: -- hålls --	HBl 15.4. (3)	P
(499) Internationell designkonferens i Helsingfors Teksti: -- ordnas --	Hbl 15.6. (10)	P
(500) Tove Jansson-expo i Tammerfors Teksti: -- öppnas --	Hbl 15.6. (10)	P
(501) Brandövning i Kemikum vid ÅA Teksti: -- anordnas --	ÅU 15.4. (6)	P
(502) Cirkusläger på Carpella Teksti: -- arrangeras --	JT 15.6 (6)	P
(503) Sympatistrejck vid Masa Yards < -- ordnas, hålls --	ÅU 15.4. (18)	P
(504) Jukolan viesti ensimmäistä kertaa <i>napapiirin pohjoispuolella</i> < -- järjestettiin --	Kal 15.6. (16)	er
(505) <i>Kajaanissa neljäs Kaukametsä</i> < -- järjestettiin, pidettiin --	Karj 15.6. (19)	P

Esimerkin 500 otsikkoon liittyvässä tekstissä esiintyvä verbi *öppnas* ei ole otsikko-fragmentin perusteella pääteltävissä. Odotuksenmukainen spesifioija olisi tässäkin *arrangeras* tai *ordnas*, ja nämä ovatkin luontevimmat vaihtoehdot siitä huolimatta, että tekstissä on valittu spesifisempi näkökulma ja kerrotaan, että mainittu näyttely

nimenomaan avataan kyseisenä päivänä. Itse asiassa *öppnas*-verbillä spesifioitu otsikko synnyttäisi mielikuvan, että kyseessä on yleisesti tuttu, odotettu näyttely, ja että itse uutinen on se, että tuo näyttely nyt (vihdoinkin) avataan. Tämä ei kuitenkaan ole tekstin näkökulma. Siinä nimenomaan esitellään kyseinen näyttely lukijalle uutena asiana, mitä osoittaa otsikkoa vastaavassa tekstilauseessa subjektin epämääräinen muoto: *I dag öppnas en omfattande Tove Jansson-utställning på Tammerfors konstmuseum* – –.

Esimerkin 503 otsikko liittyy samaan uutiseen kuin jaksossa 4.6.1.3 e-lausefragmenteiksi luokitellut esimerkit *Strejk vid Masa Yards* (esim. 324) ja *Masan telakalla lakko* (306). Esimerkin 503 subjektisanan täsmentävä määräiteosa *sympati*-kuitenkin muuttaa näkökulmaa niin, ettei e-lausetulkinta ole yhtä luonteva: ? *Det är sympatistrejk vid Masa Yards*. Esimerkille 503 olettamani transitiivinen tulkinta on tietenkin mahdollinen myös mainituille esimerkeille (kuten monille muillekin e-lausefragmenteille), mutta jaksossa 4.6.1 esittämäni periaatteen mukaisesti olen pitänyt kopulalla spesifioitumista tällaisissa tapauksissa tunnusmerkittömänä, ensisijaisena vaihtoehtona. Tämä valinta on myös sopusoinnussa sen tässä jaksossa esittämäni oletuksen kanssa, että absoluuttinen, intransitiivinen tulkinta on luontevin silloin, kun se ylipäätään on mahdollinen.

Seuraavilla esimerkeillä on semanttinen kytkös edellisiin sen lisäksi, että niiden syntaktinen rakenne on sama (NP + olosijamuotoinen adv.li). Ne ilmaisevat, että jotakin ”tuotetta” esitellään jossakin tapahtumassa (esim. 506–508), jossakin paikassa, jonka perusfunktio on tietynlaisten tapahtumien järjestäminen (509–510) tai jollakin paikkakunnalla (511):

(506) Fackböcker på egen mässa < – – presenteras, ställs ut – –	DN 15.4. (B1)	P
(507) Brittisk kultur vid Helsingfors festspel < – – presenteras, förs fram – –	Hbl 15.4. (10)	P
(508) Vietnamesiska vårrullar på vårmarknaden < – – säljs, presenteras – –	JT 15.4. (6)	P
(509) Bernardas Hus på engelska i Blå Teatern < – – {spelas, ges, visas} – –	SvD 15.6. (18)	P
(510) Aboriginal konst på Louisiana < – – visas, ställs ut – –	Hbl 15.4. (7)	P
(511) Vårens mode i Dalsbruk < – – visas, presenteras – –	ÅU 15.4. (22)	P

Esimerkkien 498–505 ja 506–511 semanttinen yhteys on siinä, että kaikissa on, eksplisiittisesti tai implisiittisesti, kyse tietystä tapahtumasta, joka järjestetään tietyssä paikassa (esim. tietyssä rakennuksessa), joka sijaitsee tietyllä paikkakunnalla. Erityisesti yleisölle tarkoitetuissa tapahtumissa saattaa olla kyseessä tietynlaisten ”tuottei-

den” esittely ja myynti, kuten esimerkeissä 506–511. Tällaisen tapahtuman esittelyssä esiintyy yleensä neljäntyyppisiä entiteettejä: *tuotetta* esitellään jossakin *tapahtumassa* (esim. 506–508), tapahtuma järjestetään jossakin *paikassa* (esim. 498, 501–503), paikka sijaitsee jollakin *paikkakunnalla*. Voisi sanoa, että esimerkki 511 on esimerkeistä 498–511 kaikkein skemaattisin, koska se spesifioi ainoastaan tämän entiteetti-sarjan ääripäät ja jättää kaksi ”välivaihetta” skemaattisiksi. Itse teksti eksplisiittistää tilanteen:

”tuote”	⇒	tapahtuma	<i>Vårens mode</i> visas på <i>modevisning</i> .
tapahtuma	⇒	paikka	Modevisningen ordnas i <i>högstadieskolan</i> .
paikka	⇒	paikkakunta	Högstadieskolan finns i <i>Dalsbruk</i> .

Seuraaville esimerkeille on yhteistä, että ne ilmaisevat jonkin aikaansaamista. Kaikissa tapauksissa on niin selvästi kyse ihmisen toiminnan tuloksista, ettei pelkkää ”olemaan tulemista” ilmaiseva eksistentiaalinen itr-verbi tunnu luontevalta spesifioijalta. Aineistossa esiintyvät tämän tyyppin fragmentit ilmaisevat lähinnä jonkin luomista, perustamista tai rakentamista:

(512) Ny finskspråkig radiokanal i Sverige 1996	ÅU 15.4. (24)	P
<-- grundas, startas --		
(513) Ny grundexamen i fiskeriskolan	ÅU 15.6. (7)	P
<-- {införs, introduceras, startas} --		
(514) Ny färjelinje mellan Kapellskär och Estland?	ÅI 15.4. (6)	P
<-- {startas, grundas, etableras, öppnas} --		
(515) Etelä-Pohjanmaalle kehittämisrahasto	Ilkka 15.6. (6)	P
<-- perustetaan, luodaan --		
(516) Ruotsiin suomenkielinen radiokanava	SS 15.4. (7)	P
<-- perustetaan, luodaan --		
(517) Uusi asema radan päälle	TS 15.6. (8)	vo
<-- rakennetaan, sijoitetaan --		
(518) Arlandasta junayhteys Tukholmaan	HS 15.4. (C1)	P
<-- {rakennetaan, vedetään, saadaan} --		

Näissäkin esimerkeissä näkyy selkeästi suomen kielelle ominainen dynaaminen ”suuntasija-ajattelu”. Kaikissa tapauksissa on kyse jonkin entiteetin luomisesta (”olemaan saattamisesta”) johonkin tiettyyn paikkaan. Verbin dynaamista näkökulmaa myötäilee adverbiaali, jonka tulosijamuoto osoittaa, että kyseinen entiteetti ”syn-tyy” tuohon paikkaan. Ruotsin kielessä vastaava paikan ilmaus on suuntasijahahmotukseltaan neutraali. Siksi esimerkiksi 513 tuntuu jopa mahdolliselta olettaa statiivinen ”olemista” ilmaiseva eksistentiaalinen tulkinta: ? *Det finns en ny grundexamen i fiskeriskolan* ~ *Fiskeriskolan har en ny grundexamen*. Esimerkissä 512 vuosiluku (1996) osoittaa, että on kyse (lehden ilmestymisvuoteen 1994 nähden) tulevaisuuden projektista, ja esimerkin 514 kysymysmerkki antaa ensisijaisesti aiheen olettaa, että kyseinen projekti on vasta harkittavana.

Se väylä, jonka esimerkin 518 ero- ja tulosijaiset adverbiaalit piirtävät, korostuu vieläkin selvemmin seuraavissa esimerkeissä, joissa on kyse jonkin ”tuotteen” toimittamisesta (esim. 519–521) tai hankkimisesta (522–524):

(519) Vapen <i>till Kina</i> < -- {skickas, levereras, ?säljs} --	SvD 15.4. (40)	vo
(520) Olja per rör <i>till Sköldvik?</i> < -- {transporteras, leds, levereras, fås} --	Bbl 15.6. (1)	P
(521) Olja via rör <i>till Sköldvik</i> före år 2000? < ks. ed.	Bbl 15.6. (3)	P
(522) <i>Sodankäyntiin</i> rahaa rikoksilla Itävallassa < -- hankitaan, saadaan --	AL 15.4. (8)	P
(523) Halpatuotteet <i>ulkoa</i> laatu <i>kotimaasta</i> < -- hankitaan, saadaan --	Ilkka 15.4. (18)	vo
(524) Nukkeoppia <i>Pieksämäeltä</i> < -- saatiin, hankittiin --	SS 15.4. (11)	vo

Esimerkkien 519–524 otsikot tarkastelevat kaikki kuvattavaa tilannetta ”siirtoväylänä”, josta ne hahmottavat joko kohdeväylän (esim. 519–522) tai lähdeväylän (523–524). Esimerkeissä on kyse toisaalta konkreettisesta siirtämisestä, nimittäin (johonkin) toimittamisesta (esim. 519–521) tai (jostakin) hankkimisesta (523–524), toisaalta abstraktimmasta toiminnasta, jossa kuitenkin suomessa hahmotetaan samankaltainen väylä (esim. 522) kuin konkreettista tavaran siirtämistä (A:sta B:hen) ilmaisevissa otsikoissa. Selvästi suomenmukainen suuntasijahahmotus syntyy ruotsissa tällaisissa tapauksissa ainoastaan esimerkkien 519–521 kaltaisissa rakenteissa, joissa adverbiaali ilmaisee konkreettista kohdeväylää. Esimerkin 522 kohdeväyläksi hahmotettu adverbiaali *sodankäyntiin* ilmaisee ’kohdetta’ abstraktimmin, oikeastaan lähinnä tarkoitusta. Siksi tämän otsikon ruotsinnoksessa prepositioksi sopiikin luontevammin juuri mm. tarkoitusta ilmaiseva *för*: *Pengar för krigföring (skaffas, fås) genom brott*. Esimerkkien 523–524 erosijamuotoisten adverbiaalien vastineiksi taas luontuvat ruotsissa parhaiten olosijamuotoiset ilmaukset, koska ostamista, hankkimista jne. ilmaisevilla verbeillä ei ruotsissa ole suomenmukaista erosijarektiota (ks. Ingo 2000: 273–274): *Billiga produkter anskaffas/fås utomlands / kvalitet(en) i hemlandet* (esim. 523); *Dockkunskap inhämtades i Pieksämäki* (524).

Syntaktis-semanticisesti esimerkkejä 519–524 kompleksisempi on seuraava:

(525) <i>Sosiaalimenoihin</i> säästöjä eläkkeistä ja päivärahoista < -- saadaan, hankitaan --	SS 15.4. (13)	er
--	---------------	----

Esimerkin tulo- ja erosijamuotoiset adverbiaalit synnyttävät helposti mielikuvan siirtoväylästä, josta sekä lähde- että kohdeväylä on spesifioitu (vrt. *Öllyä toimitetaan*

putkea pitkin Venäjältä Sköldvikiin). Itse asiassa rakenteen objekti on kuitenkin sentyyppinen, ettei sen yhteydessä ole luontevaa ylipäätään puhua siirtymisestä tai siirtämisestä: *varoja* voidaan siirtää (A:sta B:hen), mutta *säästöjä* voidaan saada (aikaan), hankkia, tai mahdollisesti luoda. Otsikon tulkintaa hämmentää jossain määrin se, että myös erosijamuotoiset adverbiaalit tuntuvat mahdollisilta ehdottamieni verbiin täydennyksinä: *Säästöjä pyritään hankkimaan eläkkeistä ja päivärahoista*. Tällöin elatiivimuotoiset adverbiaalit näyttävät osoittavan *hankkia*-verbin ilmaiseman prosessin lähdeväylää. Esimerkissä 525 tulo- ja erosijamuotoiset adverbiaalit eivät kuitenkaan voi osoittaa saman siirtoväylän ääripäitä: 'eläkkeet' ja 'päivärahat' ovat 'sosiaalimenojen' alakäsitteitä, ja siksi eläkkeistä ja päivärahoista ei voi siirtyä mitään sosiaalimenoihin – ne ovat nimenomaan sosiaalimenoja. Jälkiasemaiset elatiivimuotoiset adverbiaalit ovat esimerkiksi 525 vapaita adverbiaaleja, ja niiden merkitys lähenee keinojen adverbiaalia, vrt. *sosiaalimenoihin hankitaan säästöjä eläkkeitä ja päivärahoja pienentämällä*.

Seuraavien esimerkkien otsikot ovat semanttisesti jaksossa 4.6.2 käsitellyn kollokaatiotyypin ”juridis-hallinnolliset fraasit” kaltaisia mutta eroavat näistä siinä, että ne voidaan spesifioida useammalla kuin yhdellä verbillä. Näiden otsikoiden skemaattisuus ei siten perustu varsinaiseen kollokaatioon. Vaihtoehtoiset verbit ovat luontevimmin (passiivimuotoisia) tr-verbijä, koska kyseessä tyypillisesti on viranomaisen tms. päätös:

(526)	<i>Sikataudeille</i> siirtymäaika <-- {määrättiin, myönnettiin, saatiin} --	HS 15.6. (A5)	vo
(527)	<i>Delfiinin taposta</i> sakot <-- {määrättiin, säädettiin / joutuu maksamaan} --	TS 15.4. (15)	P
(528)	Lakeaharjulta kymmeniä määrääloja <i>pakko- huutokauppaan</i> <-- pannaan, määrättiin --	Ilkka 15.6. (7)	P
(529)	Vanhusten perhepäivähoito <i>Kaatron koululle</i> <-- sijoitetaan, siirretään --	SS 15.6. (6)	P
(530)	Psykiatriset palvelut <i>omalta alueelta</i> <-- saadaan, tarjotaan --	SS 15.6. (24)	P
(531)	<i>Biojätteen lajitteluun</i> kaupunginosa kerrallaan <-- {siirrytään, mennään, otetaan} --	Karj 15.4. (12)	vo
(532)	<i>Vapaa-aikapalveluihin</i> yhä vähemmän voima- varoja <-- myönnetään, varataan --	Karj 15.6. (28)	ao

Useammalla kuin yhdellä tr-verbillä spesifioituviksi olen lisäksi lukenut pienen joukon otsikoita, jotka semanttisesti eivät tunnu edustavan yhtäkään edellä mainituista tyypeistä:

(533) <i>Filmer som bevismaterial</i> <-- {används, utnyttjas, visas} --	Hbl 15.4. (8)	vo
(534) <i>Internationaliseringsprojekt i skolorna</i> <-- genomförs, påbörjades --	ÅU 15.4. (23)	P
(535) <i>Miljoner för naken kvinna</i> <-- betalades, erbjöds --	VN 15.4. (2)	P
(536) <i>Suojelurata rullalle Lahdessa</i> <-- käärittiin, pantiin --	AL 15.4. (12)	P
(537) <i>Gallen-Kallelan ja Mannerheimin valokuvat esille</i> <-- {asetetaan, tuodaan, pannaan} --	KP 15.6. (10)	P

4.6.3.5 *Yhteenvedo: Muu verbi*

Esitän seuraavassa taulukossa useammalla kuin yhdellä verbillä spesifioituvien finitiiverbittömien fragmenttien osuudet aineistossani hyvin karkeasti ryhmitettyinä sen mukaan, spesifioituuko otsikko luontevasti vain itr-verbillä, joko itr- tai tr-verbillä vai pelkästään tr-verbillä:

Taulukko 11. Usealla verbillä spesifioituvat finitiiverbittömät fragmentit.

Fragmentin spesifioituvuus	Ru	Su
1. vain itr-verbillä spesifioituvat	27	52
2. itr- tai tr-verbillä spesifioituvat	25	80
3. vain tr-verbillä spesifioituvat	41	32
Yhteensä	93	164

4.7 Muu fragmentti

Jaksoissa 4.1–4.6 käsitellyille fragmenteille on yhteistä se, että ne ovat skemaattisia ainoastaan prosessin muuttujan, yhden tai useamman kiintopisteen tai itse prosessin suhteen. Syntaktisesti ne eroavat ns. täydellisistä lauseista siten, että niistä puuttuu jokin lauseen pääjäsen eli subjekti, yksi tai useampi täydennys tai finitiiverbi. Otsikon Muu fragmentti alla käsitelen fragmentteja, joiden lausemaisuuksien syntaktisessa mielessä ei ole yhtä ilmeinen, koska ne koostuvat yhdestä ainoasta lausekkeesta. Siten nämä fragmentit edustavat aina tyyppiä yksiosaiset päälause-ekvivalentit (ks. 3.3.1). Tulkinnaltaan selvimmän lausemaisuuksia ovat infinitiivilausekkeet ja supiinilausekkeet (jakso 4.7.2), adjektiivilausekkeet (4.7.3) ja adverbiaalilausekkeet (4.7.4), koska nämä lauseketyypit aina osoittavat relaatiota (Langacker 1999: 214–243; Leino 1999: 74). Pelkästä nominilausekkeesta koostuvat otsikot sen sijaan voivat olla joko

leimaotsikoita tai fragmentteja. Fragmentteina ne voivat vastata kaikkia niitä lauseasemia, joissa NP lauseessa esiintyy. Aloitan tarkastelun nominilausekkeista (4.7.1), jotka muodostavat tämän tyyppin ylivoimaisesti suurimman ryhmän.

4.7.1 *Nominilauseke*

Yksiosaiseksi PLE:ksi hahmotettava NP voi tälle lauseketyypille ominaiseen tapaan vastata täydellisen lauseen subjektia, predikatiivia tai objektia. Lisäksi NP esiintyy tietenkin myös adverbiaaliosana. Adverbiaali-NP:itä käsittelen omana tyyppinä muiden adverbiaalifragmenttien kanssa (4.7.4).

Sen, hahmotuuko otsikko-NP leimaotsikoksi (7. luku) vai fragmentiksi, ratkaisevat useat eri seikat, mutta ensisijaisesti otsikon asema tekstissä (P, vo, kuv jne.) sekä (ruotsissa) sen spesies ja (suomessa) sen sijamuoto. Nämä seikat vaikuttavat myös eri tavoin siihen, jäsenyykö NP subjektiksi, (4.7.1.1), predikatiiviksi (4.7.1.2) vai objektiksi (4.7.1.3).

4.7.1.1 *Subjekti*

Subjektia vastaaviksi yksiosaisiksi PLE:eiksi tulkitsemistani NP-otsikoista ylivoimainen enemmistö jäsenyy eksistentiaalilauseen subjekteiksi. Melko pieni osa näistä puolestaan voidaan tulkita olemassa olemista, siis ”absoluuttista eksistenssiä” ilmaiseviksi:

(538) Flera Escort-modeller < Det finns (nu) --	ÅU 15.6. (11)	P
(539) Ingen rök utan eld < -- uppstår --	DN 15.4. (A15)	P
(540) Oro efter Nordkoreas beslut < Det råder --	SvD 15.6. (6)	P
(541) Ingåkalas trots regn < Det blir --	VN 15.6. (8)	P
(542) Sikiövaurioita, syöpää, sydänvikoja < (Atrasiinin johdosta) syntyy --	HS 15.4. (C2)	vo
(543) Kateellisia musikantteja < On olemassa --	IS 15.6. (A2)	P

Yksiselitteisesti varsinaista olemassa olemista edustaa näistä oikeastaan vain esimerkiksi 538 otsikko. Fordin uusia automalleja esittelevässä artikkelissa todetaan, että kahden uuden Escort-mallin ohella on ennestään olemassa useita muita (”Tällä het-

kellä on olemassa useita Ford Escort -malleja”). Myös esimerkin 539 otsikko on eksistentiaalinen, ”olemaan tulemista” ilmaiseva, mutta kyseessä ei ole prototyypin PLE, ja on kyseenalaista, voidaanko tässä tapauksessa edes puhua fragmentista. Ilmaus on vakiintunut sananparsi (suom. *Ei savua ilman tulta*), eli se on sellaisenaan leksikaalistunut kielen konventionaalinen yksikkö (ks. 2.5.3). Esimerkkiin 540 liittyvä teksti ei sisällä täsmällistä tietoa Pohjois-Korean päätöksen aiheuttamasta huolestuksesta, joten tulkinta lienee ensisijaisesti se, että päätös on aiheuttanut yleistä, maailmanlaajuista huolta tai epävarmuutta. Esimerkin 541 eksistentiaalisuus on semanttisesti lähempänä e-lauseen prototyyppiä (*Det blir A i B*), jossa ”olemaan tuleminen” liitetään tiettyyn paikkaan. Otsikon sanoma olisikin voitu ilmaista jakson 4.6.1.3 mukaisella kaksiosaisella PLE:lla: (*Det blir*) *kalas i Ingå trots regn*. Kun otsikon laatija kuitenkin on sijoittanut paikan nimen osaksi subjektisanaa, hän tavallaan on hahmotanut asian puhtaasti eksistenssin näkökulmasta (”Tuleeko juhlia vai eikö tule”). Tällaisen yhdyssubstantiivin subjektinaan sisältävä lause tuntuu myös selvemmin kuin mainittu kaksiosainen PLE perustuvan oletukseen, että kyseiset juhlat ovat lukijoille tuttu, odotettu tapahtuma. Tämä näkökulma on varteenotettava, jos kyseiset otsikot halutaan suomentaa. Suomessa eksistentiaalinen näkökulma ei kuitenkaan ylipäättään tunnu tässä luonteelta, vaan suomennoksen spesifioivaksi verbiksi valikoituu luontevimmin passiivimuotoinen (kollokaatioon perustuva) tr-verbi *järjestää*. Tämä tulkinta on tietenkin mahdollinen myös ruotsissa:

- a) (*Det blir*) *Ingåkalas trots regn* Inkoon juhlat (järjestetään) sateesta huolimatta
- b) *Ingåkalas (ordnas) trots regn*

Vrt. kaksiosainen PLE:

- a) (*Det blir*) *kalas i Ingå trots regn* Inkoossa (järjestetään) juhlat sateesta huolimatta
- b) *Kalas i Ingå (ordnas) trots regn*

Esimerkin 542 otsikko voitaisiin tulkita myös objekti-PLE:ksi. Artikkelissa kerrotaan tietyn torjunta-aineen, atrasiinin, aiheuttamasta pohjavesien saastumisesta Tanskan Jyllannissa. Siitä huolimatta, että artikkeli koskee tietyllä alueella havaittua ongelmaa, otsikko voidaan tulkita yleispäteväksi, atrasiiniin sinänsä liittyvää ongelmaa kuvaavaksi. Vaihtoehtoiset tulkinnat voivat siten olla seuraavat:

- a) (Atrasiinin johdosta) syntyy sikiövaurioita – – (subj)
- b) Atrasiini aiheuttaa sikiövaurioita – – (obj)

Tällaisissa tapauksissa ei ole mielekää pohtia, kumpi tulkinta on ”oikea”. Otsikko on tämän valinnan suhteen skemaattinen, joten kumpikin tulkinta on yhtä oikea. Tässä työssä valitsemani näkökulman mukaan tuntuu kuitenkin luonteelta ensisijaisesti olettaa fragmentille sellainen tulkinta, joka on semanttisesti vähiten kompleksinen, ts.

tulkinta, jonka mukaan otsikko ilmaisee temaattisen suhteen ja ilmipantu NP itse teeman, syntaktisesti subjektin. Tälle tulkinnalle voidaan etsiä tukea myös jaksossa 4.6.1.1 esittämästäni skemaattisuushierarkiasta (kuviot 8). Hierarkiassa ensimmäisenä, ensisijaisena, esiintyy syntaktinen skemaattisuus. Olemassa olemista, olemaan tulemista jne. ilmaisevan e-lauseen fragmenttia, joka koostuu pelkästä subjekti-NP:stä, voidaan pitää syntaktisesti skemaattisena, koska tällainen e-lause ei edellytä e-lauseen prototyypin mukaista, yleensä alkuasemaista, paikan adverbialia. Kyseessä on yksi finiittiverbittömien fragmenttien tyyppi, joka siis spesifioituu pelkän finiittiverbin avulla. NP:n partitiivimuoto tukee edelleen vahvasti tätä tulkintaa. NP:n tulkitseminen objektiksi edellyttää tekstin antamaa tietoa mahdollisesta muuttujasta (⇒ subjektista). Vaihtoehto b:n mukaan tr-lauseen fragmentiksi tulkittuna otsikko on siis tekstuaalisesti skemaattinen. Olettamani skemaattisuushierarkian mukaan tämä skemaattisuuden tyyppi on sekundaarinen syntaktiseen nähden. Objektitulkinnan todennäköisyyttä vähentää lisäksi se, että verbi *aiheuttaa* spesifioituu vasta kyseisen väliotikon jälkeisestä tekstijaksosta (ns. porttityypin skemaattisuus, ks. 4.1). Toisaalta kyllä tekstitopiikki (atrasiiin aiheuttama pohjavesien saastuminen) luo tulkintapohjan myös verbin valinnalle. Atrasiini kuvataan tekstissä haittoja aiheuttavaksi torjunta-aineeksi, joten 'aiheuttamista' merkitsevä verbi valikoituu hyvin luontevasti tr-lauseen verbiksi. Tällaisen verbin valinta jo pääotsikossa haitalliseksi todetun torjunta-aineen ja erilaisia "haittoja" ilmaisevien otsikon NP:iden tarkoitteiden välisen suhteen ilmaisemiseksi perustuu käsittääkseni lähinnä tilanteiseen päättelyyn, joten b-vaihtoehdon mukaan tulkittuna esimerkin 542 fragmenttia voidaan pitää tekstuaalis-tilanteisesti skemaattisena.

Esimerkin 543 fragmentti on yleisönosastokirjoituksen otsikko. Otsikon NP ei sellaisenaan esiinny tekstissä. Kirjoittaja hämmästelee entisen ministerin Johannes Virolaisen julkaiseman levyn kohtaamaa arvostelua. Tekstissä esiintyvät molemmat otsikon sanat (*kateellinen, muskantit*), mutta kirjoittaja ei varsinaisesti yksiselitteisesti yhdistä kateellisuutta nimenomaan "musikantteihin": *Saattoi odottaakin, että joku huomaa Johannes Virolaisen levyn julkaisemisen jälkeen älähtää kateellisen mielipiteensä.* Koska "kateellisia" ei mitenkään yksilöidä, NP:n tulkitseminen predikatiiviksi ei ole mahdollista (*A ja B ovat kateellisia muskantteja*). Tekstin seuraava virke (*Silti suuri yleisö tietää, ettei Johannes syö muskanttien leipää*) lienee johdattanut otsikonlaajan tulkintaan, että kateellisia ovat nimenomaan (tietyt) muskantit (> *On olemassa kateellisia muskantteja*).

Koska esimerkkien 538–543 edustaman tyyppin voidaan katsoa perustuvan syntaktiseen skemaattisuuteen, otsikon asemalla tekstissä (P/vo/ao jne.) ei tulkinnan kannalta ole merkitystä. Tähän ryhmään lukemistani otsikoista oli kuitenkin selvä enemmistö (16/21) pääotsikoita. Huomattavasti suuremman ryhmän subjekteiksi jäsenyvistä

NP-fragmenteista muodostaa tyyppi, jossa olemassaolo liitetään tietty paikkaan, tilanteeseen tms. Tämä paikka tms. ilmenee tavallisimmassa tyypissä edeltävästä tekstistä, joskus tekstitopiikkina, ja siksi tämän tyyppin subjekti-NP:t ovatkin tyypillisesti väliotsikoita (92/111):

(544)	Järnbrist < -- förekommer bland skolelever i Göteborg	DN 15.4. (D5)	vo
(545)	Försvenskningsskampanj < -- pågick i Skåne under 1600-talet	SvD 15.6. (5)	vo
(546)	Intensiv jakt < -- (på dopingsmugglare) pågår i Sverige	SvD 15.4. (32)	vo
(547)	Hotande isdamm < -- bildades i en vik i Storkyro	Vbl 15.4. (3)	vo
(548)	Fin talkoanda < Det har rätt en -- i Larsmo IF	JT 15.6. (8)	vo
(549)	Tre problem < Det har förekommit/uppstått -- i samband med restaureringen av olympiastadion i Helsingfors	Hbl 15.6. (6)	vo
(550)	Inget dioxin < Det bildas -- vid sopförbränningsanläggningar (i dag)	SvD 15.6. (17)	vo
(551)	Flygförbud sedan 1991 < -- har rätt -- på det område i Irak där USA:s jaktplan skjöt ned två egna helikoptrar	SvD 15.4. (6)	vo
(552)	200 ton sopor per år < Det uppstår/bildas -- vid det nya sopvärmekraftverket i Stockholm	SvD 15.6. (17)	vo
(553)	Succé igen? < Blir det -- på Raseborgs sommartheater	VN 15.6. (5)	vo
(554)	Få läger i dag < Det blir -- på Bullers i Strömfors	Bbl 15.6. (10)	vo
(555)	Levää, kasveja, sameutta ja limaa < Saaristomeren rannoilla on --	HS 15.4. (A6)	vo
(556)	Epätavallinen konserttiohjelma < Konsertin solisteilla oli --	HS 15.6. (B16)	vo
(557)	Epätyypillistä Mozartia < Konsertissa oli (myös) --	TS 15.6. (16)	vo
(558)	Uusia lajikkeita ja emotaimia < Sisä-Savon marjaosaamiskeskuksessa on --	SS 15.6. (7)	vo
(559)	Ei yhtään ehjää taloa < (Sodan runtelemassa angolalaisessa kaupungissa) Kuitossa ei ole --	HS 15.6. (C3)	vo
(560)	Kaksi kamaria < Karjalan parlamentissa on --	Kal 15.4. (15)	vo

Selkeimmin eksistentiaalinen tulkinta syntyy esimerkkien 554 ja 558–560 kaltaisissa tapauksissa, joissa tekstitopiikki luontevasti tarjoutuu e-lauseen alkuasemaiseksi paikan adverbialiksi. Muissa tapauksissa väliotsikkoa edeltävä tekstinosa (ylemmät otsikot, ingressi tai otsikkoa edeltävä tekstijakso) toimii lähinnä tulkintapohjana, joka ei aina suoraan tarjoa sitä ilmausta, joka luontevimmin adverbialina spesifioi väliotsikon. Niinpä esimerkin 547 tapauksessa pääotsikko esittelee tekstitopiikin (tulvati-

lanne Etelä-Pohjanmaalla), joka hyvin skemaattisesti luo tulkintapohjan väliotsikolle (Etelä-Pohjanmaan tulvat – jäiden lähtö – jääpato). Väliotsikkoa edeltävä virke on väliotsikon tulkinnan kannalta spesifisempi: *Vid Kyro älv var läget på torsdagen värst i **Storkyro*** ⇨ (547') ? *Hotande isdamm bildades i Storkyro*. Väliotsikkoa seuraava virke spesifioi tilannetta edelleen, ja oikeastaan vasta se osoittaa otsikon NP:n välittömän vaikutusalan (ks. 2.3.1) ja esittelee luontevimmin otsikkoa spesifioivan adverbiaalini: *En hotande isdamm bildades i en vik på orten [= Storkyro]* ⇨ (547'') *En hotande isdamm bildades i en vik i Storkyro*.

Esimerkkien 544–560 edustamaan tyyppiin B:ssä on A(:ta), jossa B eri tavoin (skemaattisesti tai spesifisesti) ilmenee väliotsikkoa edeltävästä tekstinosasta, luen myös esimerkin 556 kaltaiset suomenkieliset NP:t, joita spesifioimaan soveltuvat luontevimmin habitiiviadverbiaalit. Tällaiset omistusrakenteethan tulkitaan yleensä e-lauseiden alatyypiksi (ks. 4.6.1.3).

Esimerkkien 544–560 kaltaisia subjekti-NP:itä voidaan pitää prototyypisinä B:ssä on A(:ta) -tyypin fragmentteina: juuri väliotsikkoina kyseiset fragmentit spesifioituivat melko helposti edeltävän tekstin perusteella. Skemaattisemmin tämän tyypin fragmenteiksi hahmottuvat NP:t, jotka esiintyvät kuvatekstin otsikkoina (ru 5 esiintymää) tai pääotsikkoina (su 2 esiintymää):

(561) Dåliga tider < Det är -- för det åländska hantverket	ÅI 15.4. (2)	kuv
(562) Snabba ryck < Det är -- i fråga om Post- och tullhuset i Eckerö	ÅI 15.6. (11)	kuv
(563) 16 000 fler länsbor < Det finns -- i Stockholms län	DN 15.6. (D1)	kuv
(564) Inget valtal < Det blev -- för Stefan Snellman i Mariehamn (vid valet av kyrkoherde)	ÅI 15.4. (7)	kuv
(565) Mest tjejer < Det är -- på årets simledarkurs	ÅI 15.6. (13)	kuv
(566) Sekavia tunnelmia ja riitoja er: Hollanti < Hollannin joukkueessa on --	HS 15.6. (D6)	P
(567) Tanssin juhlaa ja historian havinaa er: Kuopio tanssii ja soi 25 vuotta < Kuopio tanssii ja soi -tapahtumassa on --	TS 15.6. (16)	P

Esimerkkien 561–565 fragmentit eivät ole kovin tyypillisiä kuvatekstin otsikoita siinä mielessä, että kuva liittyy melko löyhästi kuvatekstiin, ja niin kuvateksti kuin sen otsikkokin saa tulkintapohjaa tekstitopiikista tai itse tekstistä. Esimerkiksi otsikko 563 ei esiinny spesifioituna siihen liittyvässä kuvatekstissä, vaan asia esitetään jopa skemaattisemmin kuin otsikossa: *Folkmängden i Stockholms län stiger med ett Uppsala vart tionde år. Sedan 40-talet har siffrorna fördubblats*. Kuvana on tässä tapauksessa

taulukko, joka kuvaa Tukholman läänin asukasmäärän kehitystä vuosina 1960–1993. Taulukko on siinä määrin karkea, ettei otsikon ilmoittama luku ole siitä mitenkään luettavissa. Tuo luku on sen sijaan esitetty jo sen artikkelin ingressissä, johon taulukko liittyy: *Befolkningen i Stockholms län växer så att det knakar om det. Under förra året blev vi 16 390 fler i regionen.*

Esimerkkien 566–567 pääotsikoille luo tulkintapohjaa esirivi. Esimerkin 567 tapauksessa pääotsikon skemaattisuutta voidaan pitää puhtaasti tekstuaalisena: otsikko spesifioituu samasta artikkelista (tässä tapauksessa esirivistä) saatavan ”vihjeen” perusteella. Esimerkin 566 tapauksessa pelkän esirivin antama tulkintapohja on melko ylimalkainen. Esirivin *Hollanti* on skemaattinen: jotta se olisi kyseisen artikkelin puitteissa täysin spesifinen pääotsikon tulkinnan kannalta, sen pitäisi olla seuraavanmuotoinen: *Hollannin joukkue tulevissa jalkapallon MM-kisoissa.* Tällaiseen tulkintaan päätyäkseen lukijan on huomattava, että kyseinen artikkeli on osana teemasivua, jossa käydään läpi kaikkien tuleviin jalkapallon MM-kisoihin osallistuvien maiden joukkueet. Olettamistani skemaattisuuden tyypeistä esimerkin 566 pääotsikko edustaa siten lähinnä tilanteista skemaattisuutta.

Kun NP esiintyy pääotsikkona, se ilman jonkinlaista prosessuaaliseen hahmotukseen viittaavaa signaalia hahmottuu leimaotsikoksi. Ruotsin kielessä erisnimi tai määräisessä muodossa oleva muu NP tulkittaneen poikkeuksetta leimaotsikoksi. Myös epämääräisessä muodossa oleva määritteetön substantiivi jäsentyy luontevimmin leimaotsikoksi (lähemmin 7. luvussa). Suomessa vastaavasti ainakin erisnimi tai määritteetön nominatiivissa oleva substantiivi hahmottuu pääotsikkona aina leimaotsikoksi.

Suomessa pääotsikko-NP saa subjektitulkinnan selkeimmin silloin, kun se on partitiivissa. Partitiivia pidetään nykysuomessa ns. kieliopillisen sijana, eli sijana, joka saa merkityksensä vasta lauseen osana. Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta partitiivimorfeemi osoittaa relaatiota; se ei siten voi osoittaa oliota eikä otsikko voi olla leimaotsikko. Jos partitiivimuotoinen pääotsikko-NP ei ole esimerkkien 538–543 kaltainen varsinaista olemassaoloa ilmaiseva fragmentti, se näyttää sisältävän näkökulman, joka voitaisiin parafrasistaa skemaattisella lauseella ”Tarjolla/odotettavissa on A:ta”. Se, missä jotakin on tarjolla tms., ilmenee vasta itse tekstistä. Predikaation tyyppi (oliota/prosessia osoittava) määräytyy siten morfosyntaktisesti (partitiivimuoto). Lauseen lopullinen spesifiointi edellyttää kuitenkin tekstistä saatavaa tietoa; tässä suhteessa otsikko edustaa tekstuaalista skemaattisuutta (se on porttityyppiä eli otsikon jälkeisestä tekstinosasta spesifioituvaa tyyppiä). Kokonaisuutena seuraavanlaiset NP-pääotsikot ovat siten skemaattisuudeltaan syntaktis-tekstuaalista tyyppiä:

(568) Vesikuuroja
< -- esiintyy (monin paikoin)	AL 15.4. (29)	P
(569) Tuplarakkautta ja surmansilmukoita
< Elokuvassa on --	SS 15.4. (27)	P
(570) Kiinalaisia torikummituksia
< Festivaaleilla esiintyy --	HS 15.6. (B5)	P
(571) Värikästä kuviointia
< Näyttelyssä on --	KP 15.6. (10)	P
(572) Karvarintojen karskia kahakointia
< Elokuvassa on (tarjolla) --	AL 15.6. (31)	P
(573) Ylikansallisia merkkiteoksia Puolasta ja Tshekistä
< Konsertin ohjelmassa on --	HS 15.4. (C7)	P
(574) Kesäistä viihdettä saunaillan ratoksi
< Ohjelmassa on --	TS 15.6. (23)	P

Esimerkin 568 otsikkoa voisi pitää myös tilanteisesti skemaattisena. Kyseessä on Sää-palstan otsikko, ja sääennusteisiin on vakiintunut tiettyjä fraaseja, joista yksi on otsikon mahdollinen spesifikaatio: *Odotettavissa (on) vesikuuroja*. Itse tekstissä esiintyvä otsikkoa vastaava lause on astetta spesifisempi: *Vesikuuroja esiintyy monin paikoin*. Enemmistö suomenkielisistä partitiivimuotoisista pääotsikko-NP:istä esiintyy artikkeleissa, jotka esittelevät tulevaa TV- tai radio-ohjelmaa (esim. 569, 572, 574) tai ovat tietyn kulttuuritapahtuman arvosteluja (571) tai ennakkoarviointeja (570, 573).

Yhteisiä ruotsin ja suomen NP:n fragmenttiluonteen (lausemaisuuuden) osoittimia ovat lauseketta seuraava kysymysmerkki (esim. 575–577), lausekkeeseen liitetyt lainausmerkit (578) sekä lausekkeessa määritteenä esiintyvä kvanttori (577, 579–582):

(575) Kraftmätning?
< Blir det en -- mellan presidenten och regeringen	Hbl 15.4. (2)	P
(576) Dominoeffekt?
< Blir det en -- bland kandidatländerna till EU efter Österrikes ja	Vbl 15.6. (6)	P
(577) Liian vähän merkkejä?
< Oliko lasten olympialaisissa Raatin kentällä -- (jaettavaksi lapsille)?	Kal 15.6. (22)	P
(578) ”Vain laskelmia, ei esityksiä”
< Toimikunnan mietinnössä on --	Kal 15.4. (9)	P
(579) Mycket program i dag när gågatan öppnar
< Det blir -- på Mellangatan i Gamla stan (i Borgå)	Bbl 15.6. (9)	P
(580) Inte ett falskt tonfall
ao: ”Tre systrar” riktigt bra radioteater
< I denna pjäs finns --	DN 15.4. (B5)	P
(581) 76 kyrkokonserter fram till 24 augusti
< Det blir --	Ål 15.6. (9)	P
(582) Pari hyvääkin kokonaisuutta
ao: Näyttely Lapin sodasta herättää vieläkin keskustelua
< Näyttelyssä on (esillä) --	Kal 15.6. (12)	P

Samoin kuin esimerkkien 568–574 otsikoihin myös esimerkkien 575–582 pääotsikoihin pätee, että niihin sisältyvät lausemaisuuksien signaalit osoittavat ainoastaan otsikon fragmenttiluonteen (yksiosainen PLE). Näissäkin tapauksissa vasta itse teksti spesifioi e-lauseen adverbiaalin, paitsi esimerkkien 580 ja 582 tapauksissa, joissa jo päätöksiköön liittyvä alaotsikko antaa tuon spesifioivan tiedon.

Kvanttorien ohella esimerkkien 544–582 subjekti-NP:t sisältävät muitakin vapaita määritteitä, joiden vaikutus otsikon fragmenttaarisuuden tulkintaan vaihtelee. Adjektiiv- tai genetiiviattribuutti ei sellaisenaan siihen vaikuttane. Tällaisen määritteen sisältävät esimerkkiotsikot tulkittaisiin ilmeisesti leimaotsikoiksi, jos lausekkeiden pääsanat saisivat toisen muodon (ruotsissa epämääräinen \Leftrightarrow määräinen, suomessa partitiivi \Leftrightarrow nominatiivi), vrt. *Den intensiva jakten* (esim. 546), *Kiinalaiset torikummitukset* (570), *Karvarintojen karski kahakointi* (572). Myös lukusanakvanttorin sisältävät NP-otsikot voidaan luontevasti muuntaa määräiseen muotoon niin, että ne hahmottuvat leimaotsikoiksi: *De 76 kyrkokonserterna fram till 24 augusti* (‘Ennen elokuun 24. päivää järjestettävät 76 kirkkokonserttia’; esim. 581); *De tre problemen* (549). Jälkimmäinen otsikko voidaan tosin alkuperäisessä muodossaan tulkita leimaotsikoksi: ”Detta textavsnitt handlar om tre problem”. Tämä tulkinta tuntuisi luontevimmalta nimenomaan, jos kyseessä olisi pääotsikko. Kontrastiivisessa mielessä on tärkeää huomata, että lukusanasta ja substantiivista koostuva otsikko on suomessa ainoastaan tekstuaalisesti tulkittavissa leimaotsikoksi, koska NP:n muoto ei voi osoittaa lausekkeen määräisyyttä kuten ruotsissa. Tuon määräisyyden kieliopilliseksi osoittimeksi tarvittaisiin finiittiiverbiä (vrt. *Kolme ongelmaa synnytti/synnyttivät kokouksessa keskustelua*). Niinpä lukusanan sisältävä subjekti-NP edustaakin suomessa ainoastaan tekstuaalista skemaattisuutta:

(583) Kaksi palkittua Kal 15.4. (19) P
 < Tämän artikkelin aiheena on – – [\Leftrightarrow leimaotsikko]
 Vrt. esim. (560): Kaksi kamaria < Karjalan kamarissa on – – [\Leftrightarrow subjektifragmentti]

Näiden esimerkkien NP:t ovat muodollisesti neutraaleja määräisyyden suhteen (vrt. ruots. *Två prisbelöna – De två prisbelöna*), mutta otsikoiden tekstiaseman perusteella molemmat hahmottuvat luontevimmin spesiekseltään epämääräisiksi. Esimerkin 583 otsikko voisi väliotsikkona saada määräisen tulkinnan, jos tilanne (arkkitehtiliiton Safa-päivät) olisi käynyt ilmi edeltävästä tekstistä: *Tässä ovat kaksi (Safa-päivillä) palkittua*.

Kun NP:hen liittyy adverbi, adpositio- tai paikallissijailmaus, voi tuo laajennus olla joko täydennys, vapaa adverbiaali tai attribuutti. Ensin mainittua tyyppiä edustavat jakson 4.6 fragmentit, jotka kaikki ovat kaksiosaisia PLE:ejä. Koska kaksi muuta laajennustyyppiä molemmat ovat vapaita määritteitä, otsikot, joihin ne sisältyvät,

ovat rakennetyypiltään yksiosaisia PLE:eja (tai leimaotsikoita). Tosin ne kaksi edellä mainittua otsikkoa, jotka olen tulkinnut paikallissija-attribuutin sisältäviksi subjekti-NP:eiksi (573–574), voitaisiin ehkä tulkita myös objekti-NP:eiksi, jolloin paikallissijailmaus jäsentyy valenssinmukaiseksi täydennykseksi (573') tai vapaaksi ”tarkoituksen adverbialiksi” (574'):

- (573') Ylikansallisia merkkiteoksia hankittiin Puolasta ja Tshekistä
 (574') Kesäistä viihdettä tarjotaan (kuulijoille) saunaillan ratoksi

Tämä transitiivinen tulkinta lienee ainoa mahdollinen, jos NP:t ovat päätteettömässä muodossa. Tosin jälkimmäinen lause ei näin muunneltuna tunnu ylipäättään kovin luontevalta: ? (*Tämä*) *kesäinen viihde tarjotaan (pelkästään) saunaillan ratoksi*. Leimaotsikoiksi muuntaminen ei näiden otsikoiden osalta siten onnistu pelkästään sillä, että NP muutetaan nominatiivimuotoiseksi, vaan otsikon määritesuhteita joudutaan muuttamaan perusteellisemmin, esim.

- (573'') Puolalaiset ja tshekkiläiset ylikansalliset merkkiteokset
 'De övernationella storverken från Polen och Tcheckien'
 (574'') ? Saunaillan kesäviihde
 'Sommarunderhållningen för bastukvällen'

Vapaista adverbialeista selvästi yleisin on ajan adverbiali. Vaikka ajan ilmaus saattaa esiintyä myös attribuuttina (kuten edellä esimerkille 581 esittämässäni leimaotsikkovariantissa *De 76 kyrkokonserterna fram till 24 augusti*), se kuitenkin tyypillisemmin jäsentyy adverbialiksi. Ajan ilmaus saattaakin olla NP-otsikon lausemaisuu- den osoitin sellaisissa tapauksissa, missä ei ole muita edellä mainitun kaltaisia fragmentaarisuuden osoittimia:

(584) Folkstorm när Spar Inn öppnade
< Det blev --	JT 15.4. (10)	P
(585) Viskväll före USA
< Det blir --	SvD 15.6. (18)	P

Esimerkkien 584–585 substantiivit hahmottuisivat ilman ajan ilmausta artikkelin tekstitopiikin ilmaiseviksi leimaotsikoiksi (”Denna artikel handlar om en folkstorm/viskväll”). Ajan ilmausten funktio on näissä tapauksissa osoittaa, että kyseiset tapahtumat sijoittuvat tiettyyn ajankohtaan. Esimerkin 584 ajan adverbiali edustaa tyyppiä, josta SAG käyttää nimitystä *tidfästningsadverbial* ’ajanmääritysadverbiali’. Tälle tyyppille on ominaista, että se kertoo, mihin kohtaan aikajanaa verbilausekkeen ilmaisema tapahtuma sijoittuu (SAG 3: 507). Esimerkin 584 tapauksessa on suora ajanmääritys (*direkt tidfästning*): ajan adverbiali ilmaisee tapahtuman ajankohdan suoraan viittaamalla tiettyyn ajankohtaan, joka on sama kuin lauseen tapahtuman ajankohta. Esimerkin 585 tapauksessa on kyse ns. epäsuorasta ajanmäärityksestä (*in-*

direkt tidfästning): ajanmäärityksen lähtökohtana on tietty perusaika (*bastid*), johon suhteutetaan viittausaika (*referenstid*) eli lauseen verbin ilmaisevan tapahtuman aika, joka voi olla aiempi tai myöhempi kuin perusaika. (SAG 3: 508.) Kun tällainen ajanmääritysadverbiaali liittyy otsikossa epämääräisessä muodossa olevaan substantiiviin, on luontevaa tulkita otsikko finiittiverbittömäksi e-lauseeksi. Esimerkin 585 otsikko on kuitenkin skemaattinen myös ajanmääritysadverbiaalin suhteen. Prepositio *före* edellyttää temporaalisessa merkityksessään täydennyksekseen NP:tä, jonka merkitykseen liittyy temporaalinen ulottuvuus. Valtion nimeen ei sisälly tällaista ulottuvuutta. Ilmaus on skemaattinen, ja spesifisempänä otsikko voisi olla seuraavanmuotoinen: (*Det blir en*) *viskväll (för musikerna Roger Hinchcliffe och Claus Dyberg) före USA-turnén*.

Neljännän e-lausefragmentin tyyppin muodostavat otsikot, joiden parafraasi voisi olla ”Tässä on A” tai ”Tähän tulee A”:

(586) Glada miner < Här är det --	DN 15.6. (C3)	kuv
(587) Nya master < Här blir det --	Ål 15.4. (18)	kuv
(588) Tunga lyft < Här är det --	ÅL 15.6. (7)	kuv
(589) Tre nationer < Här är det --	Ål 15.4. (17)	kuv
(590) Suomen joukkue < Tässä on --	Kal 15.4. (22)	vo
(591) Mustaa valkoisella < Tässä on --	IS 15.6. (A2)	P
(592) Tietoja tupakasta < Tässä on --	Karj 15.6. (13)	P

Ruotsinkieliset kuvatekstin otsikot 586–589 muistuttavat jossain määrin jaksossa 4.7.1.2 käsiteltäviä predikaatiivifragmentteja. Kuvatekstin prototyypinä voitaisiin pitää NP:tä, joka kertoo mitä kuva esittää (”Tämä on A”; ks. 4.7.1.2). Esimerkkien 586–589 NP:t näyttävät pikemminkin kertovan, ”mistä kuvassa on kyse”, usein niin, ettei NP:n pääsanana tarkoite edes näy kuvassa. Niinpä esimerkin 588 tapauksessa kuva esittää nuorta varastotyöläistä, joka kantaa raskasta taakkaa. Kuvateksti kertoo, että raskaita nostoja (*tunga lyft*) vaativia töitä pidetään nuorille vaarallisina. Kuvatekstin sanoma on siis suunnilleen ”Tässä t. tällaisissa tilanteissa on kyse raskaista nostoista”.

Esimerkin 590 suomenkielinen väliotsikko voitaisiin ilmeisesti tulkita myös predikaatiiviksi: *Tämä on Suomen joukkue (tulevissa painin EM-kisoissa)*. Tulkitseen otsikon kuitenkin ensisijaisesti e-lausefragmentiksi: *Tässä on Suomen joukkue* (vrt. *Tässä*

esitellään Suomen joukkue). Esimerkin 591 NP on yleisönosastokirjoituksen otsikko. Sen sisältämä ajatus esiintyy tekstissä spesifioituna, ei täydellisenä lauseena, mutta selvästi e-lauseen fragmentiksi tunnistettavana: *Tässä mustaa valkoisella Antti Sepälälle* – –. Esimerkin 592 NP voitaisiin tulkita sekä subjektiksi (*Tässä on tietoja tupakasta*) että objektiksi (*Tässä annetaan* – –), mutta edellä omaksumani näkökulman mukaisesti pidän ensisijaisena semanttisesti vähiten kompleksista tulkintaa, mikä tässä on temaattista suhdetta ilmaiseva e-lause.

Mainittujen neljän tyyppin ohella ruotsinkielisessä aineistossa on parisenkymmentä NP-otsikkoa, joista ainakin osa voitaneen tulkita esimerkkien 538–592 otsikoiden lailla e-lauseen subjektifragmenteiksi mutta jotka sittenkin luontevammin hahmottuvat passiivimuotoisella tr-verbillä spesifioituviksi:

(593) Startskott i höstas < – – skjöts – –	VN 15.4. (6)	vo
(594) Sympativarsel < – – har givits, lagts [tekstissä]	SvD 15.6. (N1)	vo
(595) Grundexamen på två år < – – {avläggs (~ kan avläggas), fäs, ges} – –	ÅU 15.6. (7)	vo
(596) Virkesavtal i rätt tid < – – slöts – –	JT 15.4. (3)	vo
(597) Inga beslut ännu i år < – – fattas, tas – –	Bbl 15.6. (3)	vo
(598) Mycket uppmuntran < – – ges	SvD 15.4. (40)	vo
(599) Valsiffror med elektronisk post < – – {fäs, ges, förmedlas} – –	SvD 15.4. (N2)	P

Kontrastiivisessa mielessä on huomionarvoista, että vastaavanlainen NP suomessa jäsenyisi objektiksi (jakso 4.7.1.3). Esimerkkien 593–599 ei-eksistentiaalisen tulkinnan puolesta puhuu se, että niissä otsikon NP ja ehdottamani verbi edustavat eri tavoin jaksoissa 4.6.2–4.6.3 käsiteltyjä kiinteiden verbilausekkeiden tyyppejä, esimerkiksi idiomeja (esim. 593) ja kollokaatioita (594–597). Esimerkeissä 598–599 tulkinna perustuu lähinnä siihen, että otsikon NP ilmaisee ihmisen aktiivisen toiminnan tuloista: rohkaisu ja vaalien tulosluvut eivät ”synny”, ne tuotetaan (vrt. *?Det blir mycket uppmuntran*; *? Det blir/kommer valsiffror med elektronisk post*).

4.7.1.2 Predikatiivi

Pääotsikkoa eri tavoin täydentävät esirivi (er) ja alaotsikko (ao) ovat tyypillisesti pidempiä ja spesifisempiä kuin pääotsikot, väliotsikot ja kuvatekstin otsikot. Siksi ei ole yllättävää, ettei kaikkein skemaattisinta kertovan otsikon tyyppiä edustavassa NP-

fragmenttityypissä ole kovin monta er- tai ao-esiintymää. Kuten subjekti-NP:t predikatiivi-NP:tkin ovat usein pääotsikoita tai väliotsikoita. Ruotsinkielisessä aineistossa predikatiiviksi hahmottuvien NP:iden ryhmässä korostuu kuitenkin myös kuvatekstin otsikoiden (kuv) osuus; ne ovat väliotsikoiden (44,7 %) jälkeen tässä ryhmässä toiseksi suurin NP-tyyppi (31,3 %). Tämän tyytin osalta ero suomeen on suurin: suomenkielisessä aineistossa ei ole ainoatakaan predikatiiviksi jäsentyvää kuv-NP:tä. Tämä tyyppi on kuitenkin se, joka helpoimmin on tunnistettavissa predikatiiviksi:

(600)	Bulgakov < Det här är --	DN 15.6. (B3)	kuv
(601)	Tidningstalare < Det här är en --	ÅL 15.4.	kuv
(602)	Efterlängtnad gubbe < Det här är en -- [kuvassa mansikka 'jordgubbe']	SvD 15.4. (40)	kuv
(603)	Farlig lek < Det här är en --	DN 15.4. (A10)	kuv
(604)	Sarajevo 14 april < Det här är --	Abl 15.4. (18)	kuv

Esimerkkien 600 ja 604 predikatiivifragmentit ovat identifioivia, muiden esimerkkien predikatiivit luonnehtivia. Tässä työssä oletamani skemaattisuushierarkian mukaan tällaisten kuvatekstin otsikoiden skemaattisuutta lienee pidettävä lähinnä tilanteisena, kun taas väliotsikossa esiintyvät predikatiivi-NP:t ovat selkeämmin tekstuaalisesti skemaattisia, useimmiten otsikkoa edeltävän tekstin osan perusteella spesifioituvia:

(605)	Hästerapeut Tekstitopiikki: ruotsalainen raviohjastaja Stig H Johansson P: Stig H lämnar inget åt slumpen < Stig H är (också) --	DN 15.6. (D14)	vo
(606)	Envåldshärskare Tekstitopiikki: Yhdysvaltain jalkapallojoukkueen serbialainen valmentaja Bora Milutinovic < Milutinovic är en --	Hbl 15.6. (13)	vo
(607)	Svensk uppfinning Ingressi: Svenska solfångare -- hävdar sig allt bättre på världsmarknaden < Solfångaren är en --	DN 15.6. (C3)	vo
(608)	Viktig fråga P: Ahtisaari försvarade finskans särställning i Sverige < Finskans (sär)ställning i Sverige är en --	ÅU 15.4. (24)	vo
(609)	Nils Poppes idé [Teksti kertoo Eva Rydbergistä, joka juuri on aloittanut Fredriksdals-teaternin johtajana (Nils Poppen jälkeen)] < Det var -- att hon skulle bli chef för teatern	SvD 15.6. (27)	vo
(610)	Ingen Rambotyp Tekstitopiikki: "Falunin murhaaja" Mattias Flink < Flink var --	SvD 15.6. (10)	vo

- (611) Inget för småbarn Abl 15.4. (36) vo
Tekstitopiikki: väkivaltaelokuvat
 < Våldsfilmerna är --
- (612) Ett arv av ärkebiskopen ÅU 15.4. (8) vo
Tekstitopiikki: lentopalloharrastus Houtskarissa
 < Intresset för volleyboll är --
- (613) Suosittu esiintyjä AL 15.4. (13) vo
Tekstitopiikki: 50 vuotta täyttävä näyttelijä Ahti Jokinen
 < Jokinen on --
- (614) Normaalia liiketoimintaa TS 15.6. (17) vo
Tekstitopiikki: pesäpallo-otteluiden yhteydessä käyty
 EU-mainoskampanja
 < Kampanja on --
- (615) Merkittävä ympäristöriski SS 15.4. (13) vo
Tekstitopiikki: otsonikato
 < Otsonikato on --
- (616) Koiraeläinten saalista Ilkka 15.4. (8) vo
Tekstitopiikki: metsäkauris
 < Metsäkauris on --
- (617) Häpeäpilkkua Afrikalle ja koko maailmalle TS 15.6. (2) vo
Tekstitopiikki: Angola
 < Angola on --

Esimerkkien 614 ja 616 partitiivimuotoiset NP:t hahmottuvat ns. inklusiiviseksi predikatiiveiksi. Nominatiivimuotoisina nämä NP:t tulkittaisiin ensisijaisesti leimaotsikoiksi: ”Seuraavan tekstijakson aiheena on normaali liiketoiminta / koiraeläinten saalis”. Tietenkin voitaisiin olettaa, että yleisemminkin sellainen NP, jossa ei ole ilmi-pantua lausemaisuu-den signaalia (partitiivimuoto, kysymysmerkki, tms.), tulkittaisiin aina leimaotsikoksi. Monissa tapauksissa voidaankin ajatella, ettei kyseessä ole joko leimaotsikko tai predikatiivifragmentti vaan sekä että. Jos lukija vilkaisee väliotsikkoa ennen kuin on lukenut edeltävän tekstinosan, luontevin tulkinta lieneekin, että kyseessä on leimaotsikko, joka esittelee uuden alatopiikin, esim. ”Tämän tekstijakson aiheena on merkittävä ympäristöriski” (esim. 615). Vaikka ehdotonta rajaa eri tulkintojen välille ei usein voidakaan vetää, olen näissäkin tapauksissa pitänyt luokituksen lähtökohtana sitä, että tekstuaaliset seikat sittenkin ensisijaisesti osoittavat NP:n fragmentaarisuutta eli lausemaisuu-tta: edeltävä teksti luo tulkintapohjan, joka antaa aiheen ainakin olettaa, että NP:n on tarkoitus luonnehtia tekstissä aiemmin esiteltyä entiteettiä. Selvimmin tällainen hypoteesi syntyy lukijan mielessä, jos tuota luonnehdittavaa entiteettiä ilmaisee tekstiopiikki. Usein potentiaalisen subjektin ja predika-tiivin välillä on lisäksi semanttinen linkki, joka vahvistaa tällaista tulkintaa, vrt.

travförelaren Stig H	–	hästterapeut	(605)
solfångare	–	uppföring	(607)
nåttelija Ahti Jokinen	–	esiintyjä	(613)
kampanja	–	liiketoiminta	(614)
kato	–	riski	(615)
kauris	–	saalis	(616)

Näiden prototyypisten siltatyypin predikatiivi-väliotsikoiden (osuus n. 94 %) ohella ruotsinkielisessä aineistossa esiintyi viisi NP-väliotsikkoa, joita voitaisiin pitää porttityypin predikatiivifragmentteina, eli otsikon jälkeisestä tekstijaksosta spesifioituvina:

(618)	Fångvaktare < Kriminalvårdarna är (i praktiken) --	SvD 15.4. (10)	vo
(619)	Ett korthus < Den svenska modellen (för beslutsfattande) är --	SvD 15.6. (14)	vo
(620)	Husläkare < Chauffören är (som) en --	Vbl 15.6. (5)	vo
(621)	Upptäcktsresa < Den femdelade serien tavlor blev en -- (för konstnären)	Bbl 15.6. (9)	vo
(622)	Förste inspektören i Närpes < Per Ståhl var den --	Vbl 15.6. (3)	vo

Nämä väliotsikot eivät liity suoraan tekstitopiikkiin: turvapaikanhakijoiden sijoittaminen putkaan Ruotsissa (esim. 618), kiistellyn Juutinrauman sillan rakentaminen (619), Vaasan ja Kristiinankaupungin väliä kulkeva linja-auto (620), kaksi porvoolaistaidetta esittelevää näyttelyä Hangossa (621), Närpiön terveyskeskuksen kahden ansioituneen työntekijän kunniaksi järjestetty tilaisuus (622). Muutenkaan väliotsikkoa edeltävä tekstinosa ei näissä tapauksissa luo otsikolle selkeää tulkintapohjaa. Otsikoiden tulkitseminen leimaotsikoiksi on siksi todennäköisempää kuin esimerkkien 605–617 tapauksessa. Koska väliotsikon jälkeinen tekstijakso kuitenkin nimenomaan sisältää lauseen, jossa otsikon NP esiintyy predikatiivina, tulkitsen otsikot ensisijaisesti fragmenteiksi.

Aineistossa esiintyy kuutisenkymmentä sellaista pääotsikko-NP:tä, jotka ensisijaisesti hahmottuvat predikatiivifragmenteiksi. Ne voidaan karkeasti jakaa kahteen pääryhmään sen mukaan, edustavatko ne tilanteista vai tekstuaalista skemaattisuutta. Tilanteiseen skemaattisuuteen perustuvina voidaan pitää seuraavia otsikoita:

(623)	Rättelse < Det här är en --	JT 15.4. (2)	P
(624)	Oikaisu < Tämä on --	Karj 15.4. (7)	P
(625)	Sagan om björnarna och biet < Det här är --	Bbl 15.6. (12)	P
(626)	Efterlysning < Det här är en --	Hbl 15.4. (18)	P
(627)	Pollenrapporten < Det här är --	Vbl 15.4. (4)	P
(628)	Kylväjän mietteitä < Nämä ovat --	Ilkka 15.6. (2)	P

(629)	Paperinteon pioneeri
[Artikkeli kertoo 60 vuotta täyttävästä kehityspäällikkö Keijo Vali-
viidasta. Otsikon yläpuolella on kuva KV:stä]
< Hän / tämä mies on --	KP 15.4. (6)	P
(630)	Tennisspottens värsta syndare
< De här är --	Abl 15.6. (27)	P
(631)	Omaperäinen ympäristönsuojelija
< Hän / tämä mies on --	HS 15.4. (A4)	P
(632)	Humanisti ja joensuulainen
[P:n alla on suuri kuva Terho A. Könöisestä, josta artikkeli kertoo]
< Hän / tämä mies on --	Karj 15.6. (19)	P
(633)	Världens mest stängda land
< Nordkorea är --	Vbl 15.6. (11)	P
(634)	Venymisen mestari
< Saksa on --	HS 15.6. (D4)	P

Esimerkkien 623–628 otsikoiden voidaan sanoa luokittelevan artikkelin. Siten esimerkiksi otsikko 625 ei kerro artikkelin aihetta eli tekstitopiikkia, (< * *Denna artikel handlar om sagan om björnen och biet*), vaan se kertoo, että kyseessä on tietynlainen satu. Otsikkoon sisältyy tekstitopiikki, joka tietenkin voitaisiin sellaisenaan ilmaista pääotsikossa: *Björnen och biet*. Tällöin kyseessä olisi nimenomaan leimaotsikko. Luokittelevat predikaatiivifragmentit ovat tyypillisesti yleisönosastokirjoitusten otsikoita (623–624) tai lastensivun satujen otsikoita (625). Nämä otsikot edustavat erilaisia tietyille lehden osastoille vakiintuneita otsikkotyyppijä, eli niiden skeemaa voidaan pitää vakiintunena kielen yksikkönä: esimerkiksi yleisönosastoihin on vakiintunut käytäntö, että jonkun kirjoittajan esittämään väitteeseen esitetään vastine, jossa pyritään oikaisemaan oletettu väärä väite (”Tämä on oikaisu X:n esittämään väitteeseen”).

Vakiintunutta otsikkotyyppiä edustaa myös esimerkin 626 otsikko, vaikka kyseessä ei olekaan tämän otsikkotyypin prototyyppinen esiintymä. Otsikko ei esiinny rikostapauksia käsittelevällä lehden osastolla, vaan ”Dagboken”-nimisellä osastolla, siis eräänlaisella ajankohtaisosastolla. Otsikko olisi myös pieni haaste kääntäjälle, koska kyseessä ei ole ”etsintäkuulutus” vaan vetoamus, jossa tietystä taiteilijasta pro gradu -työtään tekevä opiskelija pyytää tietoja kyseisestä taiteilijasta. Tilanteisesti skemaattiseksi, luokittelevaksi predikaatiivi-NP:ksi luen myös esimerkin 628. Jos kyseessä olisi esimerkiksi pääkirjoituksen pääotsikko, voisi olettaa, että otsikko sisältää pikemminkin kommentin johonkin ajankohtaiseen aiheeseen (”Herra X:n ajatukset ovat pelkkiä kylväjän mietteitä”) kuin artikkelin ”luokituksen”. Esimerkille 628 esittämäni tulkinta (”Nämä ovat --”) edellyttää, että ”kylväjä” on kirjoittaja itse. Koska kyseessä on kolumni/pakina, tällainen tulkinta tuntuukin luontevalta, etenkin kun otsikon NP ei ylipäättään esiinny tekstissä eikä teksti myöskään esittele ketään ”X:ää”, johon otsikon luonnehdinta voitaisiin yhdistää.

Esimerkkien 629–632 otsikot muistuttavat kuvatekstin otsikoita siinä mielessä, että juuri artikkeliin liittyvä kuva luo (ensisijaisen) tulkintapohjan pääotsikolle. Tällainen pääotsikon ja artikkeliin liittyvän kuvan semanttinen yhteys syntyy tyypillisesti syntymäpäivähaastatteluissa (esim. 629) tai muuten henkilökeskeisissä artikkeleissa (630–632).

Tilanteista skemaattisuutta edustaviksi predikatiivi-NP:eiksi luen myös esimerkkien 633–634 kaltaiset otsikot, joiden ensisijaisen tulkintapohjan luo artikkelikokonaisuus, jonka osana kyseinen artikkeli on. Artikkelin pääotsikon spesifioijana on tällöin jokin olio (NP), joka esiintyy tekstikokonaisuudessa hyvin korosteisena. Usein voitaisiin puhua jopa ”artikkelisarjan tekstitopiikista”. Esimerkkiin 633 liittyvän artikkelin vasemmalla puolella on artikkeli, jonka pääotsikossa esiintyy Pohjois-Korean nimi. Artikkelit muodostavat kokonaisuuden: oikeanpuoleinen on kommentti vasemmalla olevaan uutisartikkeliin. Otsikon 634 yläpuolella on taulukko, jonka otsikko on *Saksa MM-kisoissa*. Sivun koko yläosa käsittelee Saksan mahdollisuuksia tulevisia jalkapallon MM-kisoissa.

Tekstuaalista skemaattisuutta edustavia predikatiivi-NP:eitä ovat ensinnäkin seuraavat neljä suomenkielistä otsikkoa, joiden pääotsikko-NP spesifioituu esirivin perusteella:

(635)	Pelen suosikki
er: Kolumbia
< Kolumbia on – –	HS 15.6. (D2)	P
(636)	Vahvojen naisten ja miesten yhteistyötä
er: Arja Raatikaisen ja Tero Saarisen kantaesitykset orkesterikonsertissa
< (Tämä) konsertti on – –	HS 15.6. (B16)	P
(637)	Kovaotteista paritusta ja lasten
hyväksikäyttöä
er: Poliisi selvitti suomalaista seksibisnestä
< Suomalainen seksibisnes on – –	SS 15.4. (14)	P
(638)	Joukkue ilman tähtiä
er: Espanja
< Espanja (~ Espanjan joukkue) on – –	HS 15.6. (D4)	P

Muut tekstuaalista skemaattisuutta edustaviksi predikatiivifragmenteiksi lukemani pääotsikko-NP:t spesifioituvat vasta itse tekstistä. Tällaista porttityypin spesifioitumista lukija ymmärtää odottaa samankaltaisten lausemaisuuksien signaalien perusteella kuin subjekti-NP:iden osalta, ts. kysymysmerkin (esim. 639–641), lainausmerkkien (642–643) tai partitiivimuodon (644–646):

- (639) Kortsiktigt ja? ÅU 15.6. (4) P
Teksti: Ja:et [till EU] i Österrike kan ha en kortsiktig effekt för de nordiska länderna, anser Dagens Nyheter.
 < Var/blir det ett – –
- (640) Ett OS-jobb ingen vill ha? SvD 15.6. (30) P
 < Är chefsjobbet för OS i Sydney – –
- (641) Suomalaista peruskielteisyyttäkö? HS 15.4. (D14) P
 < – – tämä on?
- (642) ”Ett felaktigt beslut av en felaktigt placerad domare” Abl 15.4. (33) P
 < Domare Bo Perssons beslut var – –
- (643) ”Onneton episodi” KP 15.4. (11) P
 < Se oli – – [Huom! Vaikka ilmaus ”onneton episodi” esiintyy tekstissä, ei selvästi käy ilmi, mistä ”episodista” on puhe]
- (644) Aprillia IS 15.4. (2) P
 [Yleisönosastokirjoitus]
 < Kansanedustajaehdokkaiden lupaukset ovat – –
- (645) Outoa junnaamista Kal 15.4. (2) P
 < Tasa-arvolain käsittely on – –
- (646) Vaarallista uhmakkuutta Kal 15.6. (2) P
 < Pohjois-Korean ydinaseohjelma on – –

Vaikka pääotsikon ja sitä täydentävän esirivin tai alaotsikon suhde yleensä on sellainen, että er ja ao esittävät eksplisiittisempää tietoa aiheesta (usein tekstitopiikista), jonka P esittää hyvinkin skemaattisesti, suhde on joissakin harvoissa tapauksissa lähes päinvastainen, siten, että nämä oheisotsikot sisältävät pelkän NP:n, joka eri tavoin spesifioituu melko spesifisestä P:stä, tai, kuten esimerkissä 649, tekstiin liittyvästä kuvasta teksteineen:

- (647) Sista chansen rädda Skärgårdshavet? ÅU 15.4. (3) er
P: Ge EU-pengar till miljövänligt lantbruk
 < Är det här – –
- (648) Ung med sommararbete? ÅL 15.6. (6) er
P: Se upp för de farliga jobben!
 < Är du – –
- (649) Korpraali Möttöstä parhaimmillaan SS 15.4. (27) er
 [Esirivin yläpuolella kuva, jonka teksti kuuluu: Einari Ketola (kesk.) on pääosassa vuonna -42 valmistuneessa sotilashupailussa tuhannen ja yhden vitsin miehenä, korpraali Möttösenä. Otsikkoa vastaavaa lausetta ei tekstissä esiinny.]
 < Tämä on – –
- (650) Harvinaista herkkua rakennusalalla Karj 15.4. (11) er
P: Samana päivänä 15 miljoonan markan harjannostajaiset
 < Tämä on – –
- (651) Ålands enda vandrарhem Ål 15.4. (13) ao
P: Alida slår upp portarna
 < Alida är – –

4.7.1.3 *Objekti*

Objektifragmenteiksi tulkitsemani otsikko-NP:t edustavat ruotsin- ja suomenkielisesä aineistossa melko selkeästi eri syntaktis-semanttisia tyyppejä. Suhteellisen yhtenäinen on ruotsinkielinen objektikategoria, jossa spesifioivaksi verbiksi useimmissa tapauksissa luontevimmin tarjoutuu *ha*-verbi:

(652)	Tvåbäddshytter P: Alida slår upp portarna ao: Ålands enda vandrarhem < (Vandrarhemmet) Alida har --	Ål 15.4. (13)	kuv
(653)	Ovanlig bakgrund Tekstitopiikki: Telian uusi johtaja Lars Berg < Berg har en --	DN 15.4. (C1)	vo
(654)	Låg status < Mäklarna har --	DN 15.4. (C14)	vo
(655)	Tidig formtopp < Sunds IF hade en --	ÅL 15.4. (24)	vo
(656)	180 medlemsländer < Fifa [Internationella fotbollsförbundet] har --	DN 15.6. (D16)	P
(657)	Fler livvakter än presidenten P: "Winnie Mandela sköter inte sitt jobb" < Winnie Mandela har --	Abl 15.6. (9)	vo
(658)	Starka känsloupplevelser tidigare under mordkvällen < Båda mördarna hade (haft) --	Abl 15.6. (6)	vo

Osa näistä otsikoista voitaisiin ilmeisesti tulkita myös leimaotsikoiksi. Olen tässä kuitenkin omaksunut sen kannan, että luen NP-otsikon yksiosaiseksi PLE:ksi, jos se on mahdollista tulkita skemaattiseksi siten, että se skemaattisuudeltaan vastaa jotakin skemaattisuushierarkian (ks. 4.6.1.1) tasoa. Tämä näkökulma merkitsee, että pyrin tulkitsemaan otsikonlaatijan soveltamaa otsikointistrategiaa. Otsikon tulkinnan kannalta on tietenkin otettava huomioon myös lukijan valitsema lukustrategia. Lukija saattaa pyrkiä luomaan yleiskuvan artikkelin sisällöstä pelkkien otsikoiden avulla. Kuten edellä jaksossa 4.1 olen todennut, tällainen yleiskuva syntyy helpoimmin silloin, kun skemaattinen väliotsikko spesifioituu ylemmistä otsikoista saatavan tiedon perusteella. Näin on esimerkkien 653 ja 657 tapauksissa. Myös esimerkin 652 kuvatekstin otsikko tuntuu saavan riittävän tulkintapohjan ylemmistä otsikoista. Tulkintaa tukee se, että kuva esittää yhtä tällaista ”hyttiä”. Otsikko ei ole prototyyppinen kuvatekstin otsikko. Sellaisina voidaan pitää jaksossa 4.7.1.2 käsiteltyjä luonnehtivia predikatiivifragmentteja (esim. 600–604). Predikatiivitulkinna estää otsikon 652 tapauksessa numerus: kuvassa on nimenomaan yksi hytti, eikä otsikon NP kommentoi tätä yksittäistä huonetta suoraan. Ylempien otsikoiden ja kuvan perusteella kuvateks-

tin eksplisiittinen tulkinta voisi olla seuraavanlainen: *Vandrarhemmet har tvåbäddshytter, av vilka en syns på bilden / sådana som hytten på bilden.*

Mainitut esimerkit (652–653 ja 657) edustavat ns. siltatyypin tekstuaalista skemaattisuutta, ts. tyyppiä, joka eri tavoin spesifioituu edeltävän tekstin osan perusteella. Tämä pätee myös esimerkkiin 658, mutta tulkinta ei synny suoraan ylempien otsikoiden perusteella. Esimerkin väliotsikko sisältyy artikkeliin, jossa etsitään yhtäläisyyksiä kahden murhan taustoista. Ylemmät otsikot ovat iltapäivälehtien tyylille ominaiseen tapaan lähinnä sävyttäviä, mutta ingressistä käy ilmi artikkelin vertaileva luonne.

Esimerkkien 654–655 otsikot edustavat porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta. Vaikka väliotsikon jälkeisen tekstijakson perusteella subjektiksi hahmottuva NP kyllä esiintyy jo väliotsikkoa edeltävässä tekstin osassa, se ei kuitenkaan ilmaise tekstitopiikkia. Esimerkin 654 tekstitopiikkina voidaan pitää kysymystä, kannattaako asunnon myynnissä käyttää asunnonvälittäjää (*mäklare*) vai onko viisaampaa myydä itse. Esimerkin 655 tapauksessa artikkeli käsittelee rinnan kahden ahvenanmaalaisen seuran menestystä valtakunnallisissa jalkapallosarjoissa. Väliotsikkoa edeltävä teksti ei näissä kahdessa tapauksessa selkeästi johdata oletamaan prosessin muuttujaksi juuri asunnon välittäjiä (esim. 654) tai Sunds IF -jalkapalloseuraa (655). Itse prosessin skemaattisuutta voidaan näissä tapauksissa pitää syntaktisena, koska kyseiset otsikko-NP:t lähinnä kollokaationomaisesti etsivät spesifioivaksi verbiksi possessiivisuutta ilmaisevan *ha*-verbin: *A har hög/låg status, A hade en tidig formtopp.*

Esimerkin 656 pääotsikkoon tietenkin pätee sama kuin useimpiin pääotsikkofragmentteihin, nimittäin se, että ne ovat jonkin itse tekstissä esiintyvän lauseen skemaattisia vastineita tai että otsikko spesifioituna on jonkin tekstilauseen parafrasi. Tekstissä tuo otsikon skemaattisen väitteen spesifioiva lause on seuraava: *Antalet medlemsländer i Fifa är nu 180 (~ Fifa har nu 180 medlemsländer).* Otsikko saa kuitenkin melko selkeän tulkintapohjan jo kyseisen artikkelin yläpuolella olevasta artikkelista, jonka tekstitopiikkina on kansainvälinen jalkapalloliitto Fifa. Esimerkkiin 656 liittyvä artikkeli on tämän laajemman artikkelin kylkiäinen, joka ei ole varsinainen uutisartikkeli vaan tekstitopiikkista lisätietoa antava ”faktaruutu”. Tässä työssä omaksumani käsityksen mukaan esimerkki 656 edustaa tilanteista skemaattisuutta. Tekstuaalisesti skemaattisiksi luen vain sellaiset otsikot, jotka spesifioituvat samasta artikkelista saatavan tiedon perusteella.

Suomen ja ruotsin välillä on mm. suomen monipuolisen sijajärjestelmän johdosta perusluonteisia syntaktis-semanttisia eroja. Tämä ilmenee myös siinä, että eräillä semanttisesti melko selvärajaisilla lausetyypeillä on suomessa ja ruotsissa hyvin erilainen syntaktinen rakenne. Suomesta esimerkiksi puuttuu esimerkkien 652–658 mukainen latinan *habere*-verbistä juontuva possessiivisuutta ilmaiseva transitiivinen *ha*-

rakenne. Näitä ruotsin *ha*-lauseiden fragmentteja vastaavat semanttisesti suomen ns. omistusrakenteeseen perustuvat rakenteet (vrt. finiittiverbittömät fragmentit: esim. 330–347; subjektifragmentit: 556).

Suomenkielisessä aineistossa objekti-NP:t eivät muodosta semanttisesti yhtä yhtenäistä ryhmää kuin ruotsinkielisessä. Selkeimmin semanttisesti erottuu suomessa NP-tyyppi, joka ilmaisee tiettyä organisoitua tapahtumaa ja jonka verbiksi siten luontevasti tarjoutuu *järjestää* tai *pitää* (esim. 659–662). Tämä tyyppi (9 esiintymää) rinnastuu jaksossa 4.6.3.4 käsiteltyyn, esimerkkien 498–505 edustamaan otsikkotyypin ja eroaa siitä vain siinä suhteessa, ettei siinä ole ilmipantua paikan adverbialia:

(659)	Sata-Häme soi ja Spelit yhtä aikaa < -- järjestetään --	AL 15.4. (12)	ao
(660)	Hälytysharjoituksia < Etelä-Koreassa järjestetään --	AL 15.6. (11)	vo
(661)	Toinen OFF lokakuussa [OFF = Oulu Film Festival] < -- järjestetään --	Kal 15.4. (19)	P
(662)	Samana päivänä 15 miljoonan markan harjantajaiset < -- järjestetään/pidetään --	Karj 15.4. (11)	P

Nämä otsikot edustavat finiittiverbinsä osalta syntaktista skemaattisuutta kuten esimerkit 498–505. Lisäksi ne ovat vaihtelevassa määrin skemaattisia sen suhteen, missä kyseinen tapahtuma järjestetään. Kun on kyse organisoidusta tapahtumasta, johon odotetaan myös yleisöä tai muuta ihmisjoukkoa, myös tapahtuman ajankohtaa voidaan pitää keskeisenä tietona. Tätä *järjestää*-verbin predikaatiota voitaisiin siis pitää jopa kolmipaikkaisena. Niinpä esimerkin 660 otsikon sanoma saa lopullisen spesifikaationsa (ajamäärityksen) vasta otsikon jälkeisestä tekstijaksosta, vaikka paikka spesifioituu jo otsikkoa edeltävästä kappaleesta (Huom! tekstitopiikki: Pohjois-Korean ero kansainvälisestä atomienergiajärjestöstä IAEA:sta):

Väliotsikkoa edeltävä kappale:

Kommunistisen Pohjois-Korean naapurimaa *Etelä-Korea* ilmoitti tiistaina uusista evakuointi- ja *ilmahälytysharjoituksista*.

Väliotsikon jälkeinen kappale:

Pääministerin virasto kehotti kansalaisia pysymään rauhallisina *keskiviikkona*, jolloin ilmahälytysharjoitus *järjestetään*.

Muissa *järjestää*-verbillä spesifioituissa otsikoissa (659, 661–662) on jonkinlainen ajan adverbialia, mutta vain esimerkin 661 *lokakuussa* on varsinainen ajamääritysadverbialia. Lähinnä elokuvan harrastajille otsikko kertonee olennaisen, koska lyhenne OFF spesifioituna osoittaa, että tapahtumapaikkana on Oulu. Enemmistölle lukijoista tämä pääotsikko avautunee kuitenkin vasta itse tekstin kautta. Spesifioitui-

na esimerkit 660–661 mielestäni edustavat tämän *järjestää*-verbin predikaation prototyypistä käyttöä: Paikan adverbiaali + *järjestetään* + Ajan adverbiaali + NP. Esimerkit 659 ja 662 eivät ole samalla tavalla prototyypisiä, koska niissä kerrotaan kahden tapahtuman samanaikaisuudesta. Kun näissäkin tapauksissa on kyse organisoitavista tapahtumista, voidaan sanoa, että kyseisiä tapahtumia ilmaisevien predikaatioiden kehukseen kuuluu tieto tapahtumien paikasta ja ajankohdasta. Samoin kuin esimerkin 661 tapauksessa myös esimerkin 659 tapauksessa tapahtumapaikka lienee alaa tunteville (hanurimusiikin ystäville) tuttu (Ikaalinen, Jalasjärvi). Esimerkki 662 on paikan suhteen täysin skemaattinen. Kummassakin tapauksessa paikka kyllä kerrotaan tekstissä, mutta otsikon sanoman kannalta se, kuten myös tarkka ajankohta, on irrelevantti. Otsikonlaatija viestittää tiettyä dramatiikkaa siinä, että kaksi sisällöltään hyvin samankaltaista tapahtumaa järjestetään yhtä aikaa.

Toisena semanttisesti suhteellisen yhtenäisenä ryhmänä suomenkielisten objekti-NP:eiden ryhmässä erottuu tyyppi, jota spesifioimaan tuntuu parhaiten soveltuvan joko *antaa*-verbi tai *saada*-verbi:

(663)	Turvallisuutta
Tekstitopiikki: EU-jäsenyys
< EU-jäsenyys antaa – –	TS 15.6. (15)	vo
(664)	Uutta puhtia
< Työttömille annetaan / pyritään antamaan – –	Karj 15.4. (10)	vo
(665)	Joynerin kansalaisuus ehdollisena
Teksti: – – annettiin – –	TS 15.6. (17)	P
(666)	Terapiaa saatanallisin säkein
< – – annetaan – –	SS 15.6. (10)	vo
(667)	Kaksi hopeaa
Tekstitopiikki: Kaustislaisten tanssijoiden menestys Pispalan Sottiisissa
< Kaustislaiset saivat – –	KP 15.6. (10)	vo

Kuten jaksossa 5.1 pyrin osoittamaan, verbit *saada* ja *antaa* esiintyvät harvoin suomenkielisissä otsikoissa, ja kun myös ’hallussapitoa, omistusta’ ilmaiseva omistuslause harvoin esiintyy finiittiverbillisenä (jakso 4.6.1.3), voidaan sanoa, että habitiivisuuden eri aspekteja (*A antoi B:lle C:n*, *B sai A:ltä C:n*, *B:llä on C*) ilmaistaan suomenkielisissä otsikoissa ensisijaisesti fragmenteilla tai kvasifragmenteilla, jotka edustavat skemaattisuuden eri asteita. Tähän habitiivisuutta ilmaisevien otsikkorakenteiden sarjaan kuuluvat esimerkkien 663–667 edustaman yksiosaisen PLE-tyypin ohella jaksossa 4.6.1.3 käsitellyt olosijaisen habitiiviadverbiaalin sisältävät kaksiosaiset PLE:t (esim. 330–347) sekä jaksossa 5.1 käsiteltävät suuntasijaisen habitiiviadverbiaalin sisältävät kvasifragmentit, jotka rakenteeltaan niinkään ovat kaksiosaisia PLE:eja.

Esimerkin 665 pääotsikon skemaattisuus on syntaktista. Otsikon sisältämät sanat muodostavat yhdessä lausekehyksen, joka tekstissä esiintyvän *antaa*-verbin ohella tuntuu hyväksyvän lähinnä *myöntää*-verbin. Habitiivinen merkitys korostuisi vielä selvemmin, jos hyötyjää eli ”saajaa” olisi ilmaistu habitiiviadverbiaalilla *Joynerille*. Tällöin otsikon voitaisiin katsoa edustavan jaksossa 4.6.2 käsiteltyä kaksiosaisen PLE:ien tyyppiä, jossa skemaattisuus perustuu kollokaatioon (”juridis-hallinnollinen fraasi”: *A antaa B:lle kansalaisuuden*). Olen kuitenkin lukenut tällaiset allatiivimuotoisen habitiiviadverbiaalin sisältävät otsikot omaksi tyyppikseen, jota jaksosta 5.1 ilmenevin perustein kutsun habitiiviseksi kvasifragmentiksi. Vaikka otsikon 665 NP on nominatiivimuotoinen, ei otsikon tulkitseminen leimaotsikoksi ole luontevaa, koska predikatiiviadverbiaali *ehdollisena* tuo otsikkoon lausemaisesta piirteistä. Lausemaisuu- den osoittimen sisältävät myös otsikot 663–664 (partitiivi) ja 666 (partitiivi + ta- van/keinon adverbiaali).

Esimerkkien 663–664 ja 666–667 otsikot edustavat siltatyypin tekstuaalista skemaat- tisuutta. Esimerkin 664 lauseke *uutta puhtia* ei tosin lainkaan esiinny tekstissä, joten tulkintani perustuu tekstitopiikin (työttömille suunnattu kysely) luomaan tulkintapoh- jaan.

Muut objektifragmenteiksi lukemani NP-otsikot muodostavat semanttisesti melko heterogeenisen ryhmän, jossa kuitenkin on samantyyppisiä fragmenttitulkintaan joh- dattelevia piirteitä kuin edellisissä esimerkeissä:

(668)	Nej till öltält vid Slussen under VM < Socialnämnden i Stockholm säger – –	DN 15.4. (D4)	P
(669)	Lasten teatteria kotikonstein < – – tehdään – –	KP 15.4. (17)	P
(670)	Sumeaa logiikkaa sumeasti – – esitellään – – [kirja-arvostelu]	Karj 15.4. (16)	P
(671)	Tähtiä ja tomukiekkoja ao: Hubble-teleskooppi kuvasi tomukiekkoja useiden tähtien ympärillä < Hubble-teleskoopilla on kuvattu – –	HS 15.6. (C1)	vo
(672)	Avoimuutta ja keskustelua < Kaipaamme – –	HS 15.4. (C6)	vo

Ainoa näistä fragmenteista, joka avautuu lukijalle vasta otsikon jälkeisestä tekstijak- sosta, on esimerkki 672. Kyseessä on kahden henkilön kirjoittama kirja-arvostelu, ja vo:n jälkeisestä tekstijaksosta käy ilmi, että otsikon on tarkoitus ilmaista sitä, mitä arvostelijat jäivät kirjasta kaipaamaan. Ruotsinkieleinen aineisto sisälsi 7 esimerkin 668 kaltaista otsikkoa (Nej till x). Vaikka tämä otsikkotyyppi rakenteeltaan muistut- taa jakson 5.1.1 kvasifragmentteja, pidän sitä fragmenttina, koska objektitulkinta (*A säger nej till B* ’A vastustaa B:tä’) tuntuu luontevammalta kuin jakson 5.1.1 mukai- nen *saada*-parafrasi (*Öltält vid Slussen fick nej*).

4.7.1.4 Yhteenveto: Nominilauseke

Fragmenteiksi lukemieni NP-otsikoiden määrät ilmenevät taulukosta 12. Subjekti- ja objekti-NP:t jakautuvat selvemmin kuin predikatiivi-NP:t eri syntaktis-semanttisiin tyyppisiin, ja tämä tyyppijako on taulukon subjekti- ja objekti-NP:iden luokituskriteerinä. Predikatiivikategoria on yhtenäisempi: suomenkielisessä aineistossa on pari inklusiivista predikatiivista, mutta muut predikatiivi-NP:t ovat syntaktis-semanttisesti melko yhtenäistä luonnehtivaa tyyppiä. Kun toisaalta otsikon tekstifunktio (P/vo/ao jne.) juuri predikatiivikategoriassa korostuu selvemmin kuin muissa, olen luokitellut predikatiivit pelkästään niiden tekstifunktion mukaan. Esimerkiksi kuvatekstin otsikoilla on tässä kategoriassa korosteisempi asema kuin missään muussa otsikkotyyppisessä. Tämä tosin koskee vain ruotsinkielistä aineistoa: ruotsinkielisiä predikatiiveiksi hahmottuvia kuvatekstin NP-otsikoita oli 47, kun niitä suomenkielisessä aineistossa ei ollut lainkaan.

Taulukko 12. NP-fragmentit.

	Ru	Su
1. Subjekti		
”on olemassa NP”	15	6
”X:ssä on NP”	76	35
”tarjolla on NP”	19	21
”Tässä on NP”	4	3
NP + verbin passiivimuoto (tr)	23	
Yhteensä	137	65
2. Predikatiivi		
P	31	31
vo	67	26
ao	2	–
er	3	2
kuv	47	–
Yhteensä	150	59
3. Objekti		
”X har NP” (ru)	31	
”NP järjestetään”	–	9
”X sai/antoi NP:n/NP:tä”	1	6
Muut	11	10
Yhteensä	43	25
NP:t yhteensä	330	149

4.7.2 *Supiini- ja infinitiivilauseke*

Yksiosaisista päälause-ekvivalenteista selvimmin lausemainen on ruotsin ns. **supiini-lausekkeesta** (*supinumfras*; SAG 3: 272–274) koostuva otsikkotyyppi, joka semanttisesti rinnastuu jaksossa 4.6.1.2 käsitelyihin suomen finiittiverbittömän perfekti-muodon sisältäviin fragmentteihin mutta on näitäkin skemaattisempi, koska siitä puuttuu finiittiverbin lisäksi myös subjekti. Tämän tyyppin otsikoita oli aineistossa vain muutama, mutta syntaktis-semanttisena otsikkotyyppinä ryhmä on selkeän oma-leimainen:

(673)	Kollat?
[Yleisönosastokirjoitus]
< Har någon kollat (om Jan Wachtmeister är självutnämnd greve)?	Abl 15.4. (39)	P
(674)	Hemlighållit fakta
P: Tobaksbolag i skottlinjen
ao: Förhör i USA om manipulationer av nikotinhalten i cigaretter
< Tobaksbolagen har – –	DN 15.4. (A12)	vo
(675)	Tagit in anbud
Tekstitopiikki: Tukholman koulujen ruoan hinnan aleneminen
P: Anbud pressade priset på maten
< Brotorpskolans rektor Ulf Ebegård har – –	DN 15.4. (D5)	vo
(676)	Jobbat med humöret
ao: Brottaren Jörgen Olsson har tyglat humöret. Siktar på EM-titel i Aten
< Jörgen Olsson har – –	SvD 15.4. (33)	vo
(677)	Sett soldater åla
Tekstitopiikki: autistinen ruotsalainen Mattias-poika
< Mattias har – –	SvD 15.4. (40)	vo
(678)	Dragits till Tyskland
P: Österrike är inte Finland
Teksti: På grund av sitt läge och sina kontakter har Österrike länge dragits till Tyskland.	Vbl 15.6. (6)	vo
(679)	Handplockat utställarna
Tekstitopiikki: Sipoon Gumbostrandissa järjestetty saaristoaiheinen näyttely [vo:a edeltävä kappale esittelee näyttelyn järjestäjät, sisarukset Christel Hartwallin ja Gulle Thermanin]
< C. H. och G. T. har – –	Bbl 15.4. (13)	vo

Supiinilausekkeesta koostuvat aineiston otsikot ovat syntaktis-semanttiselta perusrakenteeltaan yksiselitteisiä: kaikissa on kyse kaksipaikkaisen verbin supiinimuodosta, ja tällainen rakenne voidaan spesifioida vain *ha*-verbin finiittimuodolla. Esimerkkiä 673 lukuun ottamatta kaikissa on ilmipantuna prosessin kiintopistettä ilmaiseva lauseke, syntaktisesti rektioadverbiaali (esim. 676, 678) tai objekti (muut). Finiittiverbin osalta kaikki esimerkit ovat syntaktisesti skemaattisia, kun taas subjektin skemaattisuus on kaikissa tekstuaalista. Lisäksi kaikki esimerkit ovat jossain määrin skemaattisia kehyksensä osalta. Kaikkein skemaattisin on esimerkki 673, jonka pääotsikko lienee tarkoitettu vain eräänlaiseksi katseenvangitsijaksi, lukijan mielenkiinnon herät-

täjäksi. Tämä on kyseisistä esimerkeistä ainoa, joka (sekä muuttujan että kiintopisteen osalta) edustaa portittyyppin tekstuaalista skemaattisuutta. Kyseessä on yleisönosastokirjoitus, ja lukijan pitää lukea koko kirjoitus, jotta hän ymmärtäisi, mistä 'tarkistamisesta' on kyse. Kirjoittaja toteaa, että populistisen Ny demokrati -puolueen puheenjohtaja Ian Wachtmeister on itse nimittänyt itsensä puoluejohtajaksi ja että siksi kannattaisi tarkistaa, onko myös hänen kreivintittelinsä tekaistu.

Siltatyyppin tekstuaalista skemaattisuutta muuttujan osalta edustaa selkeimmin esimerkki 676, koska otsikon sanoma esiintyy vain lievästi muunneltuna jo alaotsikossa. Myös esimerkin 679 otsikko spesifioituu luontevasti otsikkoa edeltävän kappaleen perusteella, mikäli lukija lukee tekstin lineaarisesti alusta loppuun eikä pelkästään silmäile otsikoita (P ⇒ ao ⇒ vo ⇒ vo jne.). Muiden esimerkkien tulkinnassa edeltävä tekstiosa luo eri tavoin otsikolle tulkintapohjaa, kuitenkin niin, että vasta vo:n jälkeinen tekstijakso yksiselitteisesti osoittaa esimerkiksi sen, kuka tai mikä olisi hahmotettava prosessin muuttujaksi (⇒ subjektiksi) tai sen, mikä on otsikon ilmaiseman väitteen rooli tekstin informaatorakenteessa. Niinpä esimerkin 675 tapauksessa lukija saattaa pääotsikon perusteella olettaa, että otsikon väite koskee tukholmalaiskouluja yleisesti: *Skolorna (i Stockholm) har tagit in anbud*. Väliotsikon jälkeinen tekstijakso ilmaisee kuitenkin asian spesifisemmin ja liittää kilpailuttamisen yhteen henkilöön, tietyn koulun rehtoriin. Esimerkki 677 spesifioituu subjektin osalta helposti tekstitoipiikin kautta, mutta se, miten sotilaiden ryömiminen liittyy artikkeliin kokonaisuutena, käy ilmi vasta vo:n jälkeisestä tekstijaksosta. Siinä kerrotaan, että ryömimisen harjoittelu pojan mielestä tuntuu vähemmän nöyryyttävältä sen jälkeen, kun hän on nähnyt ”isojen, vahvojen poikien” tekevän samankaltaisia harjoituksia.

Infinitiivilausekkeen katsotaan edustavan yhtä lausemaisuuuden astetta. Siten myös otsikkona esiintyvä InfP hahmottuu yleensä skemaattisesti lausemaisista piirteistä omaavaksi rakenteeksi eli fragmentiksi. Aineistossa on kuitenkin muutama sellainen pääotsikkoinfinitiivi, joita kaikesta huolimatta on pidettävä leimaotsikkoina (7. luku).

Selvä enemmistö (88 %) aineiston fragmenteiksi lukemistani infinitiiviotsikoista esiintyy väliotsikkoina, ja niillä on lähes poikkeuksetta modaalinen merkitys. Modaalisista väliotsikoista suurin osa edustaa **deonttista modalisuutta** (ks. SAG 4: 286–288; ISK: 1450–1482):

(680)	Fullfölja uppdraget < Centern bör – –	DN 15.6. (A10)	vo
(681)	Inhämta samtycke < Läkaren ska inhämta patientens samtycke	SvD 15.6 (10)	vo
(682)	Se om sitt hus [Yleisönosastokirjoituksen vo] < Taltidningarna bör – –	ÅI 15.4. (3)	vo

(683)	Bära kostnader < Verksamheten ska kunna --	Ål 15.6. (11)	vo
(684)	Väcka Malm? < Ska/borde vi --	Vbl 15.4. (6)	vo
(685)	Vara förberedd < Man ska --	SvD 15.6. (N11)	vo
(686)	Inte uppmana dricka < Man ska --	SvD 15.4. (10)	vo

Vaikka on kyse väliotsikoista, nämä esimerkit, kuten kaikki muutkin infinitiiviotsikot, spesifioituvat vasta otsikkoa seuraavasta tekstijaksosta. Toisin kuin supiiniotsikot infinitiivit siis näyttävät systemaattisesti edustavan prosessin muuttujan osalta porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta. Ne eivät tekstin informaatorakenteen kannalta ole varsinainen koheesiokeino; niiden ensisijainen tehtävä näyttää olevan artikkelin jako lyhyempiin jaksoihin ja lukijan mielenkiinnon herättäminen uutta asiaa, yleensä jonkinlaista vaatimusta tai kehotusta kohtaan. Varsinaista alatopiikkia tällaiset infinitiivit eivät ilmaise siinä mielessä kuin leimaotsikoiksi hahmottuvat NP-väliotsikot (ks. 7. luku).

Kun esimerkkien 680–684 tapauksissa vo:n jälkeinen tekstinosa yksilöi prosessin muuttujan, on esimerkeissä 685–686 kyse laajemmasta referenttijoukosta. Ehdottamani *man*-subjekti ei kuitenkaan ole varsinaisesti geneerinen, vaan se edustaa *man*-pronominin toista käyttötapaa, jossa se viittaa keneen tahansa, joka kuuluu tekstuaalisesti tai tilanteisesti rajattuun joukkoon tarkoitteita (”vilken som helst person som tillhör en textuellt eller situationellt given mängd av referenter”; SAG 2: 394). Esimerkin 685 tapauksessa teksti koskee yrityksille järjestettävää kriisinhallintakurssia. Otsikko voisi siten edelleen spesifioituna olla seuraavanlainen: *Man ska (inom företaget) vara förberedd (på eventuella kriser)*. Esimerkki 686 esiintyy väliotsikkona artikkelissa, jossa todetaan, että Yhdysvalloissa myynnissä olevien raitistumispilettien markkinoinnissa olisi toimittava siten, ettei ihmisiä yllytetä juomaan aikaisempaa enemmän: *Man ska inte (i marknadsföringen av tillnyktringspiller) uppmana (folk) att dricka (mera alkohol)*.

Geneerisen merkityksen saavat sen sijaan esimerkkien 687–688 subjekteiksi ehdottamani *man*-pronominit. Nämä esimerkit edustavat modaalisuuden tyyppiä, jota suomen syntaksissa on kutsuttu dynaamiseksi modaalisuudeksi (Hakulinen & Karlsson 1979: 264; ISK: 1481). ISK:n mukaan dynaaminen modaalisuus tarkoittaa fyysistä mahdollisuutta ja kykyä tai välttämättömyyttä ja pakkoa toimia. Otsikoiden 687–689 finiittiverbiksi ensisijaisesti tarjoutuva ruotsin *kunna* taas luokitellaan tässä merkityksessään *potentiaaliseksi* apuverbiksi (SAG 4: 288–289, 301–303):

(687)	Fiska på kort på 19 platser < Snart/Nu kan man --	SvD 15.6. (17)	P
-------	--	----------------	---

- (688) Cykla från Åbo till Pargas ÅU 15.6. (15) er
< Nu kan man --
- (689) Hjälpa staten SvD 15.6. (10) vo
Teksti: RFV [riksförsäkringsverket] har tidigare föreslagit socialdepartementet att försöka få *pensionärerna* att acceptera att få pensionen via konto. Det skulle spara 80 miljoner till staten.
< Pensionärerna kunde / ?borde --

Kolmas modaalisuuden laji, jota aineiston infinitiiviotsikoissa esiintyy, on **intentionaalinen** (aikomista, tahtomista ilmaiseva) modaalisuus (ks. SAG 4: 289–290):

- (690) Gynna kolonier SvD 15.4. (N5) vo
< Frankrike vill gynna sina tidigare kolonier (i handeln med EU-länder)
- (691) Vidga flaskhals SvD 15.6. (N4) vo
< (Det mexikanska företaget) Doms vill -- i teletrafiken mellan Kuba och USA
- (692) Inte ändra praxis DN 15.6. (A7) vo
< Myndigheterna vill -- i fråga om behandlingen av invandrare

Seuraavissa tapauksissa tuntuu mahdolliselta tulkita infinitiiviotsikko kolmellakin tavalla:

- (693) Bromsa utflyttningen SvD 15.6. (4) vo
a) < Att bromsa utflyttningen ⇨ leimaotsikko (ilm. alatopiikin)
b) < Man vill -- ⇨ intentionaalinen modaalisuus
c) < Borde man -- ⇨ deonttinen modaalisuus
- (694) Måla rätt Vbl 15.6. (6) vo
a) < Att måla rätt ⇨ leimaotsikko (ilm. alatopiikin)
b) < Man ska -- ⇨ deonttinen modaalisuus
c) Måla rätt! ⇨ imperatiivi

Esimerkin 693 tapauksessa teksti käsittelee Tukholman läänissä sijaitsevaa Botkyrkan kuntaa, jossa ulkomaalaistaustaisten asukkaiden osuus on Ruotsin suurin (40,6 %). Kunnan ongelmana on mm. se, että maahanmuuttajien määrä joka vuosi nousee, vaikka kunta ei enää pysty ottamaan vastaan maahanmuuttajia. Kaikesta huolimatta kunnan väkiluku vähenee, koska varakkaat asukkaat muuttavat pois. Tämä heikentää kunnan taloutta. Poismuuton vähentämiseksi on ehdotettu eri toimia. Esimerkin 694 tapauksessa imperatiivitulkinnan (c) todennäköisyyttä vähentää huutomerkkin puuttuminen. Toisin kuin esimerkin 693 tapauksessa, jossa on kyseessä vallitsevaa tilannetta kuvaava varsinainen uutisartikkeli, esimerkin 694 tapauksessa on nimenomaan kyse ohjeiden antamisesta talonmaalaajille, ja tähän tekstityyppiin sopii luontevasti myös käskyn muotoinen ohje.

Aineiston infinitiiviotsikoista vain yksi oli sellainen, jota ei voi pitää sen paremmin leimaotsikkoina kuin modaalisen vivahteen sisältävänä:

Esimerkin 695 väliotsikkoa seuraava tekstijakso osoittaa, että otsikon infinitiivilauseke saa futuurisen spesifikaation. Artikkelin aiheena on Ruotsista turvapaikkaa hakovien asemaa parantava päätös. Tekstin mukaan eräs maltillisen oikeistopuolueen edustaja katsoo, että päätös lisää pakolaisia kohtaan tunnettua vihamielisyyttä maassa: *Beslutet kommer att förstärka flyktingfientligheten i landet.*

Supiini- ja infinitiiviotsikoiden jakauma ruotsinkielisessä aineistossa ilmenee seuraavasta taulukosta:

Taulukko 13. Supiini- ja infinitiivilausekkeista koostuvat fragmentit.

1	Supiinilausekkeet	9
2	Infinitiivilausekkeet	
	Modaaliset	
	– deonttinen mod.	10
	– intentionaalinen mod.	7
	– potentiaalinen mod.	3
	Tulkinnanvaraiset: leimaots./mod.	3
	Muut	2
	Infinitiivilausekkeet yhteensä	25
<hr/>		
	Yhteensä	34

4.7.3 *Adjektiivilauseke*

Kuten supiini- ja infinitiivilauseke myös adjektiivilauseke (AP) osoittaa kognitiivisen kieliopin mukaan atemporaalista relaatiota (Langacker 1999: 214–243; Leino 1999: 74). Vaikka sekä infinitiivi- että adjektiivilauseke voivat esiintyä myös attribuutiasemassa, on käsittääkseni mahdotonta ajatella, että tällaisella lausekkeella voisi yksin otsikkona esiintyessään olla tällainen attribuuttifunktio. Kun AP esiintyy predikatiivina, se sisältää lauseen varsinaisen sanoman, yleensä uuden asian, ts. se on lauseen predikoiva konstituentti. Attribuuttikäyttö taas tyypillisesti edellyttää, että adjektiivin ilmaisema relatio on jotenkin tilanteesta tunnistettavissa, ts. adjektiiviattribuutin tehtävä ei ole puhetilanteesta esitellä kyseistä relaatiota. Tilanteesta tunnistettavan relaation avulla puhuja saattaa esimerkiksi pyrkiä identifioimaan subjektin tarkoitteen: *(Tuo) pitkä mies on minun veljeni.* Kuten tämän työn johdannossa olen todennut, otsikon fragmentoinnin lähtökohtana on tapana pitää sitä, että kertovan otsikon osoittama prosessi voi jäädä skemaattiseksi tiettyjen semanttisesti sekundaaristen osarakenteidensa osalta. Tämä merkitsee kääntäen, että ilmipantu aines on se-

manttisesti keskeinen ja jossakin mielessä korosteinen. Tämä luonnehdinta kattaa myös leimaotsikon. Vaikka leimaotsikkoa ei, toisin kuin kertovien otsikoiden eri vaihtoehtoja, ole syytä pitää lausemaisena elementtinä (ts. se ei osoita eikä myöskään implikoi mitään prosessia), sitä voidaan koko tekstin informaatorakenteessa pitää korosteisena: se ilmaisee tekstitopiikin tai alatopiikin.

Kaikkia fragmentteja voidaan pitää semanttisesti korosteisina. Kun fragmentti on skemaattinen itse prosessin suhteen, otsikossa korostuvat argumentit, ja verbi voidaan jättää spesifioimatta siksi, että argumentit useimmiten muodostavat lausekehyyksen, joka hyväksyy vain tietyn tyyppisen verbin tai jopa ainoastaan yhden tietyn verbin (idiomit, kollokaatiot). Kun fragmentti koostuu pelkästä lausekkeesta, on lähtökohtana pidettävä sitä, että se on joko leimaotsikko tai SAG:n oletama yksiosainen päälause-ekvivalentti, joka hahmottuu jonkin peruslausetyypin syntaktisen rakenteen pääjäseneksi: subjektiksi, objektiksi, valenssiadverbiaaliksi tai predikatiiviksi. Korosteisuuden kannalta on huomattava, että subjekteiksi luokittelemistani NP-otsikoista ylivoimainen enemmistö (~ 90 %) on eksistentiaalilauseen subjekteja, jotka nimenomaan ovat prototyyppisesti lauseen ”remaattisia” jäseniä, eli useimmiten uutta ilmaisevia ja suomessa myös useimmiten jälkiasemaisia, kuten myös prototyyppiset objektit, valenssiadverbiaalit ja predikatiivit.

Edellä esittämäni perusteella tulkiten kaikki aineiston AP:t predikatiivifragmenteiksi. Leimaotsikoksi saattaisi hahmottua adjektiivi, joka esiintyy substantiivisessa funktiossa (esim. *Hyvä ja paha*). Selkeästi substantivoituneiksi luokiteltavia adjektiiveja otsikkoaineisto ei kuitenkaan sisältänyt.

Aineiston AP-otsikot edustavat neljää eri skemaattisuuden tyyppiä, vaikka selvästi hallitseva tyyppi tässäkin kategoriassa, kuten yleensäkin fragmenttien eri alaryhmissä, on tekstuaalisesti skemaattinen tyyppi. Skemaattisuushierarkian ylintä astetta, syntaktista skemaattisuutta, edustavat seuraavat neljä ruotsinkielistä otsikkoa:

(696)	Motigt värre
Teksti: Björn Thoresen har lyckats banta tio kilo på en vecka under uppsikt av personalen vid Vejbystrand. Många fler kilon måste dock bort.
< Det är --	Abl 15.4. (24)	kuv
(697)	Bäddat för kvalster
< Det är --	DN 15.4. (A6)	P
(698)	Packat och klart för allergipicknick
< Det är --	DN 15.6. (D1)	P
(699)	Klappat och klart
< Det är --	DN 15.6. (D15)	P

Siitä huolimatta, että näiden otsikoiden syntaktinen rakenne voidaan tunnistaa fragmenttien sisältämien ainesten perusteella, otsikot ovat semanttisesti hyvinkin ske-

maattisia. Kaikki esimerkit perustuvat idiominkaltaisiin fraaseihin tai fraasityyppeihin, joihin kuuluu muodollinen pronomini *det* (ns. ekspletiivinen pronomini *det*; SAG 4: 4): *Det är motigt värre* 'Tämä on kova paikka'; *Det är bäddat för A* 'Tilanne on otollinen A:lle'; *Det/allting är klappat och klart* 'Kaikki on valmista'. Viimeksi mainitussa tapauksessa itse idiomiin perustuu esimerkki 699, kun taas esimerkki 698 on tilanteeseen sopeutettu muunnos tuosta idiomista (*packat – picknick*). Kuten yksiosaiset päälause-ekvivalentit yleensäkin, esimerkit 696–699 ovat syntaktisesta tunnistettavuudestaan huolimatta täysin skemaattisia kehyksensä suhteen, ts. sen suhteen, mikä kognitiivinen alue on kyseessä eli mikä on se tilanne, jota kyseinen fraasi luonnehtii.

Myös seuraavat kaksi ruotsinkielistä AP-otsikkoa edustavat syntaktista skemaattisuutta ja spesifioituvat muodollisella subjektilla *det*. Ne edustavat syntaktista rakennetyyppiä ”Det är AP med NP”, jossa NP ilmaisee sitä entiteettiä, jota AP luonnehtii (SAG 3: 223). Tämä rakenne on siten eräänlainen predikatiivilauseen parafrasi (vrt. *Det är härligt med sol ~ Sol är härligt*).

(700)	Lönsamt med turbo
P: Rivstart för Volvo
ao: Kraftigt ökad orderingång efter nyår
Väliotsikon jälkeinen teksti:
Till de positiva inslagen hör att Volvo 850 Turbo tagit en allt större del av marknaden.
< Det är lönsamt med Turbo ~ Turbo är lönsamt (för Volvo)	DN 15.4. (C1)	vo
(701)	Fräscht med inhemska gurkor
[Dagens mattips -palsta; teksti ei sisällä otsikon ajatusta]
< Det är fräscht med inhemska gurkor ~ Inhemska gurkor är fräscha	Hbl 15.4. (19)	vo

Jos tämä tulkinta on ”oikea”, *med*-lauseke jäsentyy oikeastaan lausetyypin täydennykseksi (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 204) tai ISK:n luokituksen mukaan ”konstruktion edellyttämäksi adverbialiksi” (ISK: 916–917) ja otsikoita 700–701 olisikin syytä pitää kaksiosaisina päälause-ekvivalenteina. Olen esittänyt ne tässä yhteydessä kahdesta syystä: ensinnäkään aineisto ei sisällä muita kaksiosaisia PLE:eja, joissa adverbialiksi hahmottuvan osarakenteen ohella esiintyy AP, ja toiseksi *med*-lauseke on nähdäkseni näissä tapauksissa aidosti kaksitulkitainen (skemaattinen) sen suhteen, onko se tosiaan esittämäni tulkinnan mukainen lausetyypin täydennys vai onko se keinon adverbialiksi: *med NP ~ med hjälp av NP* 'NP:n avulla/ansioista'. Jälkimmäisessä tapauksessa *med*-lauseke on vapaa adverbialiksi ja otsikko yksiosainen PLE.

Esimerkkien 696–701 ohella aineistossa esiintyi neljä ekspletiivisen *det*-subjektin saavaa rakennetta, jotka (spesifioituina) sekä syntaktisesti että semanttisesti poikkeavat melkoisesti prototyypisistä predikatiivilauseista:

(702)	”Slut på Nordens isolering” < Det är – –	Vbl 15.4. (1)	P
(703)	Synd om de som gjorde konkurs < Det är – –	Vbl 15.4. (4)	vo
(704)	Bråttom, bråttom < Det är bråttom – – (med byggandet)	Vbl 15.4. (7)	vo
(705)	Ont om manskläder [Turun linnan näyttelystä, jossa on esillä vanhoja vaatteita] < Det är – – (på Åbo slott)	ÅU 15.4. (23)	vo

Näiden otsikkolausekkeiden edussanojen sanaluokan määrittäminen ei ole ongelmantonta, ja kuitenkin tämä määrittäminen vaikuttaa siihen, mitä syntaktis-semanttista lausetyyppiä otsikon katsotaan edustavan. Esimerkkien 702–704 osalta valitsemani luokitus perustuu siihen, että sanat *slut*, *synd* ja *bråttom* ovat SAG:n mukaan **adjektiiveja**, jotka voivat esiintyä vain predikatiivin asemassa (SAG 2: 192). Syntaktisesta samankaltaisuudesta (*Det är* + AP + PrP) huolimatta esimerkkien 702–704 otsikot spesifioituina eroavat toisistaan semanttisesti melko lailla. Esimerkki 702 muistuttaa esimerkkejä 700–701 siinä mielessä, että siinäkin prepositiolausekkeeseen sisältyvä NP ilmaisee sitä entiteettiä, jota AP luonnehtii (~ *Nordens isolering är slut*; vrt. *Pohjolan eristäytyminen on päättynyt/?loppu*).

Yksikään esimerkeistä 702–705 ei voi saada predikatiivilauseeksi jäsentyvää suomenkielistä vastinetta, ja luontevimmat vastineet edustavat kaikki eri lausetyyppejä. Esimerkin 703 luontevin vastine suomessa edustaa yksipersonaista lausetyyppiä *A:n on sääli B:tä*. Koska otsikko ei (eikä myöskään teksti) spesifioi ”säälijää”, otsikko saa generisen tulkinnan. Suomessa tämän tyypin yksipersonainen ilmaus saa generisen merkityksen, kun rakenteen ”genetiivisubjekti” jätetään pois (ns. ”nollasubjekti”, ks. ISK: 501; ”geneerinen nolla”, ISK: 1284) : *B:tä on sääli* ⇔ (*On*) *sääli konkurssin tehneitä*. Esimerkin 704 *bråttom*-sanana vastine *kiire* esiintyy suomessa kokijaa ilmaisevassa lauseessa yleensä omistuslauseen subjektina: *Meillä on kiire* (vrt. *Vi har bråttom*). Jos kokija jää ilmi panematta, omistuslauseen habitiiviadverbi-aali saattaa suomessa ilmaista myös sitä toimintaa, jota kiire koskee: *Rakentamisella on kiire* (*Det är bråttom med byggandet*; vrt. * *Byggandet har bråttom*).

Esimerkin 705 adjektiivi (?) *ont* eroaa edellisistä siinä, että se kvantifioi prepositiolausekkeen NP:n ilmaisemaa entiteettiä (vrt. *Det är ont/knappt/gott om NP*). Suomessa sama asia voidaan usein ilmaista kvanttorilauseella (ks. jakson 4.6.1.1 esimerkkiä 211): *NP:tä/NP:itä on niukasti/vähän/runsaasti/paljon*. Esimerkin 705 tapauksessa saattaa kuitenkin luontevampi vastine olla rakennetyyppi *NP:stä on pulaa*: *Miesten vaatteita on niukasti* ~ *Miesten vaatteista on pulaa*.

AP-otsikot ovat lähes poikkeuksetta joko pääotsikoita (ru 33 %, su 48 %) tai väliotsikoita (ru 60 %, su 52 %), ja noin 2/3 AP-otsikoista edustaa tekstuaalisen skemaattisuuden tyyppiä. Prototyyppeinä AP-otsikkoina voidaan pitää porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta edustavia pääotsikoita (esim. 706–710) sekä siltatyyppin väliotsikoita (711–715):

- (706) Viktigast i årets val? Abl 15.6. (35) P
 [Yleisönosastokirjoituksen otsikko]
Teksti: Därför är frågan om *arbetslösheten* den i särklass viktigaste i årets val.
 < Är arbetslösheten – –
- (707) Strålningsfri DN 15.6. (A11) P
Teksti: John Major har ingen större erotisk dragningskraft, konstaterar en herrtidning – –.
 < John Major är – –
- (708) ”Förenligt med fri konkurrens?” VN 15.4. (3) P
Teksti: Där [i ett skriftligt spörsmål] ställs också frågan, huruvida regeringen anser att luftfartverkets ingripande mot marknadsföringen av Air Frances billigresor är förenligt med fri konkurrens och internationalisering.
 < Är luftfartsverkets ingripande – –
- (709) Liian nuori koulunpenkille TS 15.4. (24) P
 [Yleisönosastokirjoituksen otsikko]
 < Viisivuotias on – –
- (710) Käsittämätöntä! IS 15.4. (19) P
ao: Suomalaiseversti ihmettelee helikoptereiden alasampumista
 < (Omien) helikoptereiden alasampuminen oli – –
- (711) Inte oväntat DN 15.4. (A6) vo
Ingressi: Jörgen Almlblad, mest känd som åklagare i Palmemålet, blir ny chef för rikskriminalen.
 < Det var – – att J. A. blev chef för rikskriminalen
- (712) Svårt att acceptera SvD 15.4. (34) vo
P: Förlorar laget blir det en personlig förlust för supportern
 < Det är – – en förlust / att laget förlorar
- (713) Upprörande Ål 15.4. (12) vo
Ingressi: *Veterinär Rolf Vennström*, tillika djurskyddsombud, är upprörd över det misstänkta *djurplågeriet* på Kökar.
 < Djurplågeriet/fallet är – –
- (714) Laarin toimiin tyytymättömiä TS 15.6. (12) vo
Tekstin alku: Viron liberaalidemokraattisen puolueen valtuusto päätti tiistaina lähteä hallituksesta.
 < Hallituksen jättäneet ministerit olivat – –
- (715) Tanakka Ilkka 15.6. (15) vo
er: Seat Cordoba CLX:
P: Tanakka perhepaketti
 < Seat Cordoba CLX on – –

Otsikoiden 706 ja 708 lausemaisuuksia korostavat kysymysmerkkien ohella adjektiivihin liittyvät prepositiolausekkeet. Esimerkin 706 prepositiolauseke on puiteadverbiaali, joka luo lokaalisen kehyksen predikatiivilauseen ilmaisemalle luonnehdinnal-

le. Kysymysmerkin johdosta mahdolliselta subjektilta tuntuisi myös kysymyssana *vad*: *Vad är viktigast i årets val?* Tämä sen paremmin kuin tekstin perusteella esittämäni tulkintaehdotus ei ole täysin sopusoinnussa tekstilauseen kanssa, koska siinä kirjoittaja ei ylipäättään kysele tärkeimmän kysymyksen perään, vaan ilmoittaa yksiselitteisesti omana kantanaan, että se on työttömyys. Tämä herättää kysymyksen, onko otsikko edes kirjoittajan itsensä luoma. Jos otsikko taas on yleisönosastoa toimittavan journalistin luoma, joudutaan kysymään, onko otsikkoon lipsahtanut toimittajan epäsuora kannanotto kirjoituksen sisältöön.

Esimerkit 706–710 ovat pääotsikkofragmenteille tyypilliseen tapaan subjektin osalta porttityypin skemaattisuutta edustavia, lähinnä lukijan uteliaisuutta herättämään tarkoitettuja virikkeitä, joiden sanoma avautuu vasta tekstin perusteella. Itse asiassa tekstikään hyvin harvoin sisältää juuri senkaltaista peruslauseenomaista predikatiivilausetta, jossa otsikon AP luonnehtisi jotakin (NP:llä ilmaistua) oliota siihen tapaan kuin esittämässäni lause-ehdotuksissa. Tekstinkin luettuaan lukija saattaa joutua etsimään uusia tulkinnan tasoja ymmärtääkseen otsikonlaatijan valitseman strategian. Niinpä esimerkin 707 AP tuntuu pohjautuvan sanaleikkiin: otsikkoon on ilmeisen tietoisesti valittu suorastaan harhaanjohtava adjektiivi, joka käsittääkseni yksiselitteisesti tuo mieleen jonkin sellaisen, josta ehkä odotusten vastaisesti ei ole (tieteellisessä mielessä) löydetty säteilyä. Sanaleikki toimisi paremmin suomessa kuin ruotsissa, koska *säteily*-sana voi tieteellisen merkityksen ohella saada myös arkisemman 'viehätysvoima'-merkityksen. Tekstissä esiintyvän *dragningskraft*-sanana vaihtoehto merkityksessä 'viehätysvoima' taas ei ole otsikon yhdysadjektiivin alkuosa *strålning* vaan *utstrålning*.

Pääotsikkokin voi edustaa siltatyyppin skemaattisuutta silloin, kun siihen liittyy esirivi, joka luo sille tulkintapohjan. Tällaisia AP-pääotsikoita aineistossa oli kaksi (esim. 716–717). Väliotsikkoina esiintyville AP:eille olettamastani prototyypistä (esim. 711–715) poikkeavia väliotsikoita aineistossa oli huomattavasti enemmän (esim. 718–721):

(716)	Aktiv i kampen mot tuberkulosen
er: Torsten Bruce död
< Torsten Bruce var – –	SvD 15.4. (25)	P
(717)	Världsbäst på grismat
er: Johan Inborr
< Johan Inborr är – –	JT 15.4. (4)	P
(718)	Skräckinjagande
P: Kritiserad advokat får betala motsidan
Väliotsikon jälkeinen teksti:
– Det var ganska skräckinjagande <i>att se advokaten i rätten.</i>
< Det var – – att se advokaten i rätten	SvD 15.6. (10)	vo

- (719) Nöjda med avtalet SvD 15.6. (15) vo
P: Ministermöte gav avtal som skall minska utsläpp
 [Kyseessä on 25 Euroopan maan sekä Kanadan ja EU:n solmima sopimus]
Väliotsikon jälkeinen teksti:
 – *Vi är nöjda med avtalet*, även om det inte är tillräckligt för att slutligt lösa Norges problem med sur nederbörd, säger Thorbjörn Berntsen, Norges miljöminister.
 < Norrmännen är – –
- (720) Illa berörd ÅI 15.4. (9) vo
Väliotsikon jälkeinen teksti:
 – *Jag är mycket illa berörd* av alltihop.
 [Puhuja on Ann-Gerd Steinby, yksi niistä kolmesta henkilöstä, jotka mainitaan väliotsikkoo edeltävässä tekstijaksossa]
 < Ann-Gerd Steinby är – –
- (721) Sensuelli ja vahva Ilkka 15.4. (16) vo
er: Kevät luo odotuksia koko vaatealalle
P: Muoti on muutosta
Väliotsikon jälkeinen teksti:
Silhuetti pukeutumisessa on sensuelli ja vahva.
 < Silhuetti (pukeutumisessa) on – –

Esimerkkien 711–715 kaltaisia väliotsikoita olen pitänyt prototyyppeinä siinä mielessä, että ne hyödyntävät väliotsikon potentiaalia toimia tekstin informaatorakenteen kannalta ideaalisina tasaisen juonenkulun edistäjinä: ne yhdistävät sillan lailla ne tekstijaksot, joiden väliin ne on sijoitettu, koska ne spesifioituvat edeltävän tekstin osan perusteella. Vaikka esimerkkien 718–721 kaltaiset väliotsikot tavallaan suorastaan katkaisevat juonenkulun (koska edeltävä tekstinosa ei tarjoa niille tulkintapohjaa), niiden määrä aineistossa (25) ei kovin tuntuvasti poikkea prototyyppeiden määräästä (36). Tämä heijastaa sitä aikaisemmin kuvaamaani tendenssiä, jonka mukaan väliotsikon ensisijaisena tehtävänä usein tuntuu olevan artikkelin jako lyhyempiin tekstijaksoihin ja tämän lisäksi lähinnä lukijan uteliaisuuden tai mielenkiinnon herättäminen hyvin skemaattisella tasolla.

Tekstuaalista skemaattisuutta laajemmassa mielessä edustavat seuraavat esimerkit (722–727). Niille on yhteistä, että sen paremmin (mahdollinen) edeltävä tekstinosa kuin otsikon jälkeenkään teksti ei varsinaisesti sisällä sellaista NP:tä, joka voisi spesifioida otsikon. Silti lukija voi tekstin perusteella täydentää otsikon predikatiivilauseeksi olettamalla subjektiksi jonkinlaisen yleismerkityksisen substantiivin (esim. *tilanne*, *järjestely*). Tällä tavalla spesifioitu lause on usein eräänlainen parafraasi jollekin tekstissä esiintyvälle lauseelle:

- (722) Lite hemligt Abl 15.6. (13) vo
 [Artikkelissa kerrotaan kesäjuhlista, jotka Ruotsin kuningas aikoo järjestää Drottningholmin linnassa]
Väliotsikon jälkeinen teksti:
Ett visst hemlighetsmakeri råder, medger hovet, men klart är att drottning Margrethe och prins Henrik kommer från Danmark.
 < Arrangemanget är – –
- (723) Hotfullt i Svartahavs-konflikt SvD 15.4. (6) P
 < Läget är – –
- (724) Oklart i Europa VN 15.6. (12) vo
Väliotsikon jälkeinen teksti:
 Peter Lillenuhm underströk att *den militärpolitiska situationen i Europa* tillsvidare är *oklar* – –.
 < Läget är – –
- (725) Kovin varovaista AL 15.4. (2) P
Teksti: Niinpä teollisuuden omat ennusteet tämän vuoden näkymistä ovat jälleen perin varovaisia.
 < Ennusteiden esittäminen / ?Ennustaminen on – –
- (726) Yhä sotkuisempaa Kal 15.4. (2) P
 [Pääkirjoitus]
Ingressi: *Hallituksen rivit sekoavat yhä pahemmin* suhtautumisessa EU-jäsenyyteen.
 < ? Hallituksen toiminta on – –
- (727) Tasaista ja rutinoitunutta SS 15.4. (18) vo
Tekstitopiikki: Jääkiekon SM-sarjan loppuottelu, jonka voitti Jokerit
Väliotsikon jälkeinen teksti: Jokerit voitti mestaruutensa *tasaisella ja rutinoitulla ryhmällä*.
 < Jokereiden peli oli – –

Silloinkin, kun tämän tyyppin otsikoiden AP esiintyy jossakin tekstilauseessa luonnehtivana predikatiivina, tuo tekstilause ei sellaisenaan ole otsikon elaboraatio, koska otsikko-AP:n ja teksti-AP:n välillä on kieliopillinen ristiriita: ne ovat eri sukua (esim. 724: *oklart* – *oklar*), edustavat eri numerusta (725: *varovaista* – *varovaisia*) tai luonnehdittava NP edellyttää eri sijamuotoa (727: *tasaista ja rutinoitunutta* – *tasaisella ja rutinoitulla ryhmällä* < ryhmä on *tasainen ja rutinoitu*).

Esittämäni tulkinnat ovat hypoteeseja siitä, minkälaisen strategian mukaan otsikko on syntynyt. Yhtä hyvä hypoteesi voisi olla demonstratiivipronominin subjektina sisältävä ”*Detta är AP*” / ”*Tämä on AP(:tä)*”. Näin spesifioituina otsikot muistuttavat TV:n uutislähetysten pääaiheita esitteleviä lyhyitä filmivälähdyksiä, joissa joku haastateltava kommentoi sitä tilannetta tai asiaa, josta kyseinen uutinen kertoo, esim. ”*Tämä on kauhistuttavaa*”. Tällaisen uutisvälähdyksen nähdessään katsoja ei välttämättä vielä tiedä, mitä asiaa haastateltava kommentoi. Samaan tapaan esimerkkien 722–727 kaltaiset otsikot luovat vain mielikuvan jostakin tekstissä kuvattavasta tilanteesta tai asiasta, jota artikkelin kirjoittaja tai joku artikkelissa haastateltava kommentoi otsikon AP:tä käyttäen. Vieläkin selkeämmin tällainen luonnehdinta pätee seuraaviin esi-

merkkeihin (728–732). Niiden kohdalla ei tunnu olevan sellaista substantiivivia, jota voisi olettaa lauseen subjektiksi, joten ainoa mahdollinen elaboraatio näyttää olevan ”Tämä on AP(:tä)” ~ ”Se, mistä kohta kerrotaan, on AP(:tä)”.

- (728) Storzvulet och ofrivilligt komiskt SvD 15.4. (31) P
ao: Bertoluccis Lille Buddha ett påkostat och hållningslöst mischmasch
Teksti: *Resultatet* är ganska förskräckligt: *storzvulet* men blodfattigt, *ofrivilligt komiskt* i både regi och pretentioner.
 < Detta är -- (vrt. * Mischmaschet / ? Resultatet är --)
- (729) Kvinnligt, variationsrikt JT 15.4. (5) P
Tekstitopiikki: Kolmen naistaiteilijan yhteisnäyttely
Teksti: Ändå bildar deras arbeten en fungerande helhet där just *variationsrikedomen* blir det gemensamma som fångar betraktaren.
 < Detta är --
- (730) Enemmän haikeaa kuin huvittavaa HS 15.6. (B16) vo
Tekstitopiikki: Kuopio tanssii ja soi -festivaaliin liittynyt konsertti
Väliotsikon jälkeinen teksti:
 Yhtäaikaiset liikkeet ovat hauskinda aineistoa, samoin Kvarnströmin nopealiikkeinen soolo. Komiikka on kuitenkin lempeää, ja siksi *esitys* on *enemmän* nostalginen ja *haikea kuin huvittava*.
 < Tämä oli -- / ? Esityksessä oli --
- (731) Hauskaa ja harvinaista TS 15.4. (25) P
 [Kyseessä on kamarikonsertin arvostelu. Otsikon adjektiivit eivät esiinny tekstissä]
 < Tämä oli --
- (732) Erittäin kissamaista Karj 15.4. (16) P
 [Kirja-arvostelu]
Teksti: Kirjaa ei voi suositella sellaisille, jotka inhoavat kissoja ja/tai dekkareita. Molemmat ovat edustettuina yltäkylläisesti.
 < Tämä on --

Koska teksti ei varsinaisesti anna aineksia näiden otsikoiden spesifioimiseksi, esittäjäni tulkinta perustuu lähinnä tilanteiseen päättelyyn. Tilanteista skemaattisuutta edustavat myös seuraavankaltaiset otsikot:

- (733) GIFTA! Abl 15.6. (9) kuv
P: Statsministern och hans Lone gifte sig i hemlighet
 [Pääotsikko on kuvan alla]
 < De är --
- (734) Upprörd Ål 15.4. (12) kuv
Ingressi: Veterinär *Rolf Vennström*, tillika djurskyddsombud, är upprörd över det misstänkta djurplågeriet på Kökar.
 [Kuva esittää Vennströmiä]
 < Han är --
- (735) Sommarens flitigaste Ål 15.6. (3) P
Teksti: Organist *Henryk Gwardak* från Saltvik är en av sommarens flitigaste musiker.
 [Pääotsikon vieressä kuva Gwardakista]
 < Han är --

- (736) Pilvistä ja sateista KP 15.4. (6) P
 [Sää-palsta]
Teksti: Länsi- ja Keski-Suomessa on melko pilvistä ja vesikuuroja tulee monin paikoin.
 < Sää on – –

Esimerkeille 733–736 on yhteistä, että lukija voi ilman varsinaisesta tekstistä saata-
 vaa tietoa olettaa otsikolle spesifikaation, joka kuitenkin on melko skemaattinen.
 Koska esimerkkien 733–734 kuvaotsikoihin liittyvä kuva esittää henkilöä, syntyy
 luontevasti tilanteinen tulkinta, että AP-otsikon ilmaisema luonnehdinta koskee ky-
 seistä henkilöä: *De/Han är – – ~ Personerna/Personen på bilden är – –*. Myös esi-
 merkin 735 tapauksessa artikkeliin liittyy henkilöä esittävä kuva. Kuva on sijoitettu
 pääotsikon viereen, ja siten pääotsikko saa samalla tavallaan myös kuvatekstin otsi-
 kon luonteen. Otsikot 733–736 spesifioituvat lopullisesti eri tavoin itse tekstistä.
 Esimerkkien 733–734 kuvatekstin otsikot edustavat tässä suhteessa siltatyypin teks-
 tuaalista skemaattisuutta, koska artikkelin alkuosa luo niille tulkintapohjan. Esimerk-
 ki 735 saa pääotsikoille tyypilliseen tapaan tarkemman spesifikaation itse tekstistä
 (porttityyppi). Esimerkille 736 syntyy skemaattinen tilanteinen tulkinta sen perusteel-
 la, että kyseessä on Sää-palstan pääotsikko: *Sää on pilvistä ja sateista*. Itse teksti on
 spesifisempi sen suhteen, mitä aluetta otsikon ennuste koskee (vrt. esimerkkiin 568
 esittämäni kommenttiin).

Aineiston AP-otsikoista yksi saa geneerisen tulkinnan:

- (737) Spik nykter på 45 minuter SvD 15.4. (10) P

Kyseessä on amerikkalaisten tutkijoiden kehittämä ”raitistuspilleri” (tillnyktrings-
 piller), jonka väitetään raitistavan alkoholia nauttineen henkilön 45 minuutissa. Väite
 koskee siten ketä tahansa mahdollista valmisteen käyttäjää (vrt. *Raittiiksi 45 minuutissa*
~ ’Tämän valmisteen avulla raitistuu 45 minuutissa).

Aineistoni adjektiivilausekkeesta koostuvien otsikoiden jakauma ilmenee taulukosta
 14. Koska kaikki AP-fragmentit jäsenyvät predikatiiveiksi, olen jakanut esiintymät
 alatyyppeihin kahden tämän kategorian kannalta mielenkiintoisimman variaabelin
 mukaan: otsikon asema artikkelissa (P, vo, kuv jne.) ja sen skemaattisuustyyppi. Ku-
 ten tämän jakson esimerkkeihin esittämistäni kommentteista ilmenee, näiden variaabe-
 lien välillä on tietty riippuvuussuhde: se, mikä on otsikon asema artikkelin ”otsikko-
 hierarkiassa”, vaikuttaa siihen, miten sen skemaattisuus tulkitaan.

Taulukko 14. Adjektiivilausekkeesta koostuvat fragmentit.

Skemaattisuustyyppi		Ru	Su	
1 Syntaktinen skemaattisuus:	P	3	–	
	vo	2	–	
	kuv	1	–	
2 Tekstuaalinen skemaattisuus:				
	– silta-tyyppi	P	2	–
		vo	27	9
		ao	2	–
	– portti-tyyppi	P	21	3
	vo	23	2	
3 Tilanteinen skemaattisuus:				
	– ”tämä on AP(:ta)”	P	4	6
		vo	10	2
	– muut	P	5	3
		vo	3	–
	kuv	5	–	
4 Geneerinen skemaattisuus	P	1	–	
Yhteensä		109	25	

4.7.4 *Adverbiaalilauseke*

Kuten jaksoissa 4.7.2–4.7.3 olen todennut, eivät sellaiset rakenteet, joiden syntaktisiin rooleihin kuuluu myös attribuutin rooli, yksin otsikkona esiintyessään voi jäsenyä attribuutiksi. Jaksossa 4.7.3 esittämistäni syistä katson siten, että myös adverbista, adpositiolausekkeesta tai paikallissijailmauksesta koostuvat otsikot saavat otsikkona esiintyvän infinitiivilausekkeen ja adjektiivilausekkeen tavoin aina lausemaisemman tulkinnan. Ne ovat fragmentteja, jotka useimmissa tapauksissa vastaavat täydellisen lauseen adverbiaalitäydennystä (4.7.4.1). Noin neljännes adverbiaaliotsikoista on kuitenkin sellaisia, jotka semanttisista syistä on luokiteltava vapaiksi adverbiaaleiksi (4.7.4.2). Lisäksi aineistossa oli pieni määrä adverbiaaliotsikoita, jotka ensisijaisesti hahmottuvat leimaotsikoiksi (7.2).

4.7.4.1 Adverbiaalitäydennys

Tämänkin jakson fragmentteihin pätee, samoin kuin jakson 4.6 kaksiosaisiin päälause-ekvivalentteihin, että ne edustavat itse prosessin osalta syntaktista skemaattisuutta, ts. otsikon adverbiaalin semanttiset piirteet osoittavat lähes poikkeuksetta ainakin sen, minkä tyyppin verbi voi tulla kyseeseen. Tämän jakson otsikot eroavat jakson 4.6. fragmenteista siinä, että ne ovat skemaattisia myös yhden argumentin, yleensä muuttujan (subjektin) osalta. Kyseisen argumentin skemaattisuus on tyyppillisesti luonteeltaan tekstuaalista, mutta saattaa, samoin kuin jakson 4.1 tapauksissa, olla myös tilanteista, harvemmin geneeristä.

Kuten jakson 4.6 tyyppissä tässäkin tyyppissä spesifioiva verbi on helpoimmin tunnistettavissa silloin, kun se muodostaa otsikkoadverbiaalin kanssa idiomien tai idiominkaltaisen, metaforaan perustuvan fraasin:

- (738) På knä för övermakten Abl 15.4. (31) kuv
[Kuvassa jääkiekkoilija Peter Forsberg polvillaan jäällä hävityn ottelun jälkeen]
< Han är --
- (739) I EU:s garn Ål 15.4. (19) kuv
Kuvateksti: Yrkesfiskarnas verksamhetsledare Kim Jordas kritiserar missvisande information om EU:s laxkvot.
[Kuvassa KJ, joka istuu verkon takana]
< Han är --
- (740) Jalalla koreasti jalokivien kera HS 15.4. (B3) P
[Kaupunkikierrös-nimisen ”tapahtumakalenterin” artikkeli]
Teksti: Lahtelaisten ystävyysseurojen perinteisiä kansainvälisiä markkinoita vietetään sunnuntaina *tanssien* Lahden ammattioppilaitoksella klo 11–14.
-- Viidennet kansainväliset *jalokivi*- ja korumessut pidetään lauantaina ja sunnuntaina Lahden Suurhallissa.
< Lahdessa pannaan --
- (741) Yhteiselle tielle TS 15.4. (9) vo
Tekstitopiikki: Presidentti Ahtisaaren valtiovierailun yhteydessä Tukholmassa pitämä puhe
Väliotsikon jälkeinen teksti: Suomi ja Ruotsi ovat päättäneet neuvottelunsa Euroopan unionin jäsenyydestä. *Olemmeko nyt tulossa* ulko- ja turvallisuuspolitiikassa *yhteiselle tielle* tai ainakin samansuuntaiselle tielle?
< Suomi ja Ruotsi ovat (saattavat olla) tulossa --
- (742) Paratiisin puutarhaan Kal 15.6. (12) vo
Tekstitopiikki: Kaukametsä-konferenssi Kajaanissa
Väliotsikon jälkeinen teksti: Kulttuuriministerin avaama [graafikko Hanna Variksen] näyttely on yhtä aikaa eroottinen ja harras kokonaistaideteos. Siinä tähtitaivaskatto kaartuu *paratiisimaisen* Suuren *puutarhan* yllä --.
< Hanna Variksen näyttelyssä mennään --

- (743) Pystymetsästä nukketeatterin pyörteisiin SS 15.4. (3) P
Teksti: *Nukketeatterin maailmaan he* [artikkelissa haastateltavat Hanna Sinisalo ja Helena Nykänen] *sukelsivat pystymetsästä* eivätkä ole päivääkään katuneet päätöstään.
 < H. S. ja H. N. sukelsivat pystymetsästä nukketeatterin pyörteisiin

Esimerkkien 738–739 otsikot ovat siinä mielessä prototyyppisiä kuvatekstin otsikoita, että ne kommentoivat kuvassa esiintyviä olioita, näissä tapauksissa henkilöitä. Olen katsonut tällaisten otsikoiden edustavan muuttujan osalta tilanteista skemaattisuutta, koska lukija voi ilman itse tekstin tukea päätellä, että muuttujaksi hahmottuu kuvan henkilö, esim. *Han är på knä för övermakten* (esim. 738). Vasta itse kuvateksti kuitenkin kertoo eksplisiittisesti, kenestä on kyse. Puhtaasti tekstuaalista on sen sijaan esimerkkien 740–741 muuttujan skemaattisuus. Esimerkkien 740 ja 743 pääotsikoiden lisäksi myös esimerkkien 741–742 väliotsikot spesifioituvat vasta otsikon jälkeisestä tekstijaksosta, joten ne edustavat muuttujan osalta porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta.

Jaksossa 4.6.1.2 olen ISK:n kuvausta myötäillen luokitellut verbiliittoon perustuviksi sellaiset finiittiverbittömät fragmentit, joissa (skemaattinen) *olla*-verbi liittyy MA-infinitiivin inessiivimuotoon (ks. esim. 218–228). Seuraava otsikko eroaa muodoltaan esimerkkien 218–228 apuverbittömistä otsikoista vain siinä, että se on skemaattinen myös subjektin osalta:

- (744) Uutta etsimässä AL 15.4. (13) P
 [Näyttelijä Ahti Jokisen 50-vuotishaastattelu; P:n yläpuolella kuva Jokisesta]
 < Hän on – –

Semanttisesti tämä otsikko kuitenkin eroaa esimerkkien 218–228 (4.6.1.2) otsikoista siinä määrin, että sen lukeminen verbiliittojen kategoriaan on mielestäni kyseenalaista. Esimerkeille 218–228 on yhteistä, että verbirakenne ennakoi tietyn tapahtuman toteutuvan. Voisi tietenkin sanoa, että esimerkin 744 tapauksessa etsiminen ennakoi löytämistä, mutta esimerkkien 218–228 tapauksissa tuota ennakoitua tapahtumaa ilmaisee MA-infinitiivin kantaverbi (esim. *Maatalouskonekauppa on kääntymässä nousuun* ~ *Maatalouskonekauppa kääntyy pian nousuun* ; ks. esim. 222). Sitä paitsi etsiminen ei välttämättä johda löytämiseen – esimerkin 744 verbi hahmottaa ainoastaan etsimisprosessin.

ISK kuvaa verbiliiton ja infinitiivitäydennyksen sisältävän verbilausekkeen eroa seuraavilla esimerkeillä: *Turismi tulee pelastamaan Kuolleenmeren* (verbiliitto); *Punainen Neilikka tulee pelastamaan heidät* (verbi + täydennys). Samoin kuin jälkimmäiseen lauseeseen myös seuraaviin lauseisiin sisältyy lokatiivinen merkitys:

- a) Antti lähti luistelemaan.
b) Antti on luistelemassa.

ISK mainitsee, että ilmaustyyppi *olla tekemässä* inessiivisijan johdosta usein saa duratiivisen ja tilapäisen ohella myös **lokatiivisen merkityksen**: ilmaus merkitsee, että ”teko tai toiminta suoritetaan jossakin – mahdollisesti sille luonteenomaisessa – paikassa” (ISK: 1446). Tällainen lokatiivinen tulkinta edellyttää kuitenkin, että MA-infinitiivin kantaverbi on agenttiivisen subjektin saava verbi. Agenttiivisuuden lisäksi lokatiivinen tulkinta edellyttää, että itse verbi kuvaa duratiivista tekemistä. Siten esimerkiksi jaksossa 4.6.1.2 mainitun esimerkin 228 MA-infinitiivi ei kantaverbin agenttiivisuudesta huolimatta kovin luontevasti voi saada lokatiivista merkitystä (*? He ovat New Yorkissa eroamassa*), koska *erota*-verbi ilmaisee punktuaalista tapahtumaa. Vain lokatiivisen tulkinnan saavat MA-infinitiivin inessiivimuodot rinnastuvat vastaavaan illatiivimuotoon siten kuin esimerkeissä a–b (a-tyypin lause implikoi b-tyypin lausetta). Katson, että tällaisissa tapauksissa molemmat infinitiivilausekkeet jäsentyvät adverbiaaleiksi samaan tapaan kuin lauseissa *Antti lähti Ruotsiin* ja *Antti on Ruotsissa*. Ensin mainitussa lauseessa (a-tyyppi) infinitiivilauseke on verbin täydennys (valenssiadverbiaali), jälkimmäisessä lausetyypin (kopulalauseen) täydennys.

Esimerkkien 218–228 verbiliittoja ei voi rinnastaa rakenteisiin, joissa olisi saman kantaverbin MA-infinitiivin illatiivimuoto (esim. * *Billy Joel ja supermallivaimo lähtivät eroamaan*; vrt. esim. 228). Esimerkin 744 otsikolle voitaisiin käsittääkseni esittämiäni kriteerien pohjalta olettaa kaksikin tulkintaa. Pelkän otsikon luettuaan lukija saattaa tulkita asian niin, että etsimisessä korostuu vain progressiivisuus: *AJ on uutta etsimässä* ~ *AJ etsii parhaillaan (jotakin) uutta (tekemistä)*. Tekstissä kuitenkin kerrotaan, että AJ on ottanut virkavapautta vakinaisesta työpaikastaan Tampereen Työväen Teatterista ja on työskennellyt useilla paikkakunnilla, mm. Seinäjoella. Tämän mukaan ensisijaiseksi tuntuu valikoituvan edellä mainitun b-lauseen mukainen adverbiaalitulkinna, ja myös a-tyypin mukainen muutosta korostava vaihtoehto olisi ollut mahdollinen: *(Ahti Jokinen on) uutta etsimässä* ~ *(Ahti Jokinen lähti) uutta etsimään*.

Prototyypisempiä kopulalausekategorian adverbiaalityypin edustajia ovat seuraavat otsikot:

(745)	Utan tillsyn
P: Rikskriminalen får nytt styre
< Rikskriminalen har varit – –	DN 15.4. (A6)	vo
(746)	På flykt
Kuvateksti: Hundratals människor flyr striderna och massakrerna i Kigali, Rwanda.
< De är – –	DN 15.4. (A11)	kuv

(747)	På språng för en renare stad
[Otsikon yläpuolella kuva ikkunanpesijästä]
< Han är --	SvD 15.4. (18)	P/kuv
(748)	På Sicilien
< Hon är --	Ål 15.6. (14)	kuv
(749)	Kahdeksatta kertaa Yhdysvalloissa
P: Akihito ei puhu USA:ssa politiikasta
< (Japanin keisari) Akihito on --	HS 15.6. (C1)	vo
(750)	Alimmillaan sitten 60-luvun
P: Vanajaveden jätekuormitus väheni selvästi
< Vanajaveden jätekuormitus on --	AL 15.6. (6)	vo
(751)	Pyörällä päivittäin
[Artikkelin vieressä kuva eläkeläispariskunnasta]
< He ovat --	Karj 15.6. (14)	P
(752)	Natsisimia vastaan
P: Tove Jansson 1930-luvulta 1970-luvulle
[Tekstitopiikki: TJ:n juhlanäyttely Tampereella]
Väliotsikon jälkeinen teksti: Taiteilijanuransa hän aloitti jo 15-vuotiaana, jolloin hän ryhtyi piirtämään pilalehti <i>Garmiin</i> .
Garm oli poliittinen pilalehti, joka ruoti purevasti oman aikansa tapahtumia.
Sen yksi keskeinen linjataavoite oli <i>vastustaa natsismia</i> kaikissa muodoissaan.
< Garm oli --	AL 15.6. (13)	vo

Nämä otsikot on helppo tunnistaa kopulalauseen fragmenteiksi eli lausetyypin Subj + Kop + Adv.li fragmenteiksi. Subjektin osalta ne edustavat eri skemaattisuuden tyyppejä. Selkeästi siltatyyppin tekstuaalista skemaattisuutta edustavat esimerkkien 745, 749 ja 750 väliotsikot, joiden subjektiksi luontevasti tarjoutuu pääotsikossa esiintyvä NP. Kuten aikaisemmissa jaksoissa olen todennut, lukija väliotsikkoa lukiessaan voi kuitenkin muodostaa ainoastaan hypoteesin lauseen subjektista, ja näissäkin tapauksissa vasta väliotsikon jälkeinen tekstijakso lopullisesti vahvistaa hypoteesin oikeaksi.

Aina ei väliotsikointi kuitenkaan perustu tällaiseen otsikoiden harmoniaan, vaan ylempien otsikoiden (tai tekstitopiikin) tarjoaman oletetun tulkintapohjan perusteella luotu hypoteesi saattaa osoittautua vääräksi. Niinpä esimerkin 752 tapauksessa tuntuisi luontevalta pääotsikon ja tekstitopiikin perusteella olettaa, että väliotsikon ilmaisema natsisminvastaisuus liittyisi Tove Janssoniin. Vaikka tämäkään johtopäätös ei välttämättä ole täysin väärä, artikkeli ei suoraan kerro Janssonin käsitystä asiasta. Otsikko edustaa muuttujan osalta porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta: otsikon skemaattinen väite näyttää perustuvan otsikon jälkeisessä tekstijaksossa esiintyvään lauseeseen, jossa natsismin vastustaminen liitetään Garm-lehteen, jossa Jansson aloitti taiteilijanuransa.

Lähinnä tilanteista skemaattisuutta edustavat subjektinsa osalta esimerkkien 746–747 ja 751 otsikot, joihin kaikkiin (eri tavoin) liittyy kuva henkilöstä tai ihmisryhmästä,

- (754) Vid ett vägshål SvD 15.4. (32) vo
P: AIK:s spel rasade samman
Tekstitopiikki: jääkiekkoseura AIK:n tulevaisuudennäkymät
 < AIK(-hockeyn) befinner sig --
- (755) Även utomlands SvD 15.4. (N4) vo
 (ao: Lagförslag gör fastighetshandel utan utbildning straffbart)
Väliotsikon jälkeinen teksti: Förslaget klargör också att fastighetsmäklar-
lagen gäller även om den förmedlade fastigheten ligger *utomlands*.
 < Lagen gäller --
- (756) Klart bättre för Rautaruukki Hbl 15.6. (9) P
Teksti: Omsättningen vid Rautaruukki Oy steg under perioden januari–april
 med knappt en tiondel från fjolårets resultat till drygt 2,4 miljarder mark.
 < Det går --
- (757) Uppåt för varvet i Nystad ÅU 15.6. (14) P
 < Det går --
- (758) Kotimaahan ja ulkomaille AL 15.4. (16) vo
 (P: Kemira kerää annilla 1–2 miljardia markkaa)
 < Osakeanti suunnataan --
- (759) Molskille yhden mitalin perään Kal 15.4. (22) P
 [Artikkeli koskee alkamassa olevia painin EM-kisoja]
Teksti: Ateenan EM-molskille *Suomen* seitsenmiehinen *joukkue* astelee
 suuren realismin saattamana. Tavoite on tuoda tuliaisina *yksi mitali*.
 < Suomen joukkue lähtee --
- (760) Taksin rattiin vain koulutuksen kautta TS 15.6. (9) vo
Väliotsikon jälkeinen teksti: Uusilta taksiyrittäjiltä vaaditaan ensi vuoden
 alusta alan koulutus.
 < -- pääsee --

Skemaattisuushierarkian ylintä tasoa eli syntaktista skemaattisuutta edustavat esimerkit 756–757: lukija voi pelkästään otsikoiden perusteella päätellä, että on kyseessä lausetyyppi, joka spesifioituu eksplitiivisellä *det*-subjektilla (ks. 4.7.3), ja kun on kyse tietyn yrityksen menestyksestä tietyinä ajankohtana, verbiksi tarjoutuu luontevasti *gå* (*det går bra/dåligt jne. för A*). Tekstuaalisen skemaattisuuden siltatyyppiä edustaa esimerkki 754. Koska koko artikkeli koskee jääkiekkoseura AIK:ta, tuntuu luontevalta olettaa, että myös ”tienhaarassa oleminen” koskee kyseistä seuraa. Tässä tapauksessa vo:n jälkeinen virke myös tarjoaa otsikkofragmentin täysin elaboroidun version: *För det är ju faktiskt så att AIK-hockeyn nu befinner sig vid ett vägshål*. Metaforinen otsikko ei tietenkään sinänsä (eikä myöskään em. virke) kerro juuri muuta kuin että seuralla on jonkinlainen ratkaisun hetki edessään. Asia täsmentyy metaforista virkettä seuraavasta tekstijaksosta. Siinä pohditaan, mitä seuran taloudelle tapahtuu, jos seura toisaalta nousee eliittisarjaan, toisaalta epäonnistuu pyrkimyksissään.

Porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta edustavat esimerkit 755, 758 ja 759. Ylemmät otsikot eivät anna riittävää tulkintapohjaa esimerkkien 755 ja 758 väliotsikoille, ja siksi otsikot spesifioituvat vasta otsikoiden jälkeisistä tekstijaksoista. Jos esimerkin 755 tapauksessa alaotsikossa olisi puhuttu (tulevasta) laista eikä lakiehdotuksesta,

väliotsikko olisi ollut helpommin spesifioitavissa jo tuon alaotsikon perusteella: (*Den kommande*) *lagen gäller även utomlands* (vrt. * *Lagförslaget gäller även utomlands*).

Tilanteista skemaattisuutta edustaa kuvatekstin otsikolle tyypilliseen tapaan esimerkiksi 753. Esimerkin 760 väliotsikko on geneerinen: koska tilanteessa tai tekstissä mikään ei viittaa siihen, että otsikon ilmaisema skemaattinen väite koskisi jotain tiettyä henkilöä tai henkilöryhmää, johtopäätös on, että väite on ketä tahansa koskeva eli geneerinen.

Jakson 4.6.3 kaksiosaisiin PLE:ihin rinnastuvista, useammilla kuin yhdellä verbillä spesifioituvista adverbiaalifragmenteista suurimman ryhmän muodostavat seuraavankaltaiset otsikot, jotka luontevimmin valitsevat intransitiiviverbin:

- (761) Ut i nya hemmet DN 15.4. (D1) kuv
[Kuvassa Skansenin eläintarhan uusi asukki, karhuemo Adele astelee ulos häkistä uuteen ”kotiinsa”]
< Hon stiger/kliver – –
- (762) Under RK-flagg DN 15.4. (A5) vo
Ingressi: När alla andra flyr Rwanda flyger Röda korset in ytterligare personal.
På onsdagen anlände två kirurgiska lag om fem personer vardera.
Väliotsikon jälkeinen teksti: Dessutom kom ytterligare ett läkarlag om sex personer dit från Médecins sans frontières, *Läkare utan gränser*. Dessa sex kommer att operera under Röda korsets flagg eftersom det råder fullt krig i området.
< Läkarlaget från Läkare utan gränser arbetar/opererar – –
- (763) Över Schwarz SvD 15.4. (32) vo
[jalkapallo-ottelun selostus]
Väliotsikon jälkeinen teksti: Bollen tog först i marken och studsade över Stefan Schwarz i mål.
< Bollen flög/studsade – –
- (764) Suurien työllistäjien joukkoon AL 15.6. (16) vo
P: Uudenkaupungin telakka elpyy konkurssista
ao: Telakalle lähiaikoina noin 100 työpaikkaa
< Uudenkaupungin telakka siirtyy/palaa – –
- (765) Sähkölinjoilla metsissä ja pelloilla Ilkka 15.4. (9) P
[Sähkölaitos asentaja Veikko Saviojan 60-vuotishaastattelu; P:n alla kuva Saviojasta]
< Hän on työskennellyt/ollut – –
- (766) Pakistanista ja Kamerunista Joensuuhun Karj 15.6. (3) P
koulutukseen
Teksti: Esimerkiksi *Pakistanista*, *Kamerunista*, Nigeriasta, Tansaniasta, Turkista, Romaniasta ja Espanjasta haettiin Joensuun ammatti-
korkeakoulussa alkavaan englanninkieliseen liikkeenjohdon koulutukseen.
< – – pyritään/haetaan – –

Näistä otsikoista ainoastaan esimerkin 764 väliotsikko edustaa selkeästi siltatyypin tekstuaalista skemaattisuutta. Valinnanvaraisuus verbin valinnassa liittyy lähinnä siihen, pidetäänkö lähtökohtana yrityksen kehityksessä todettua, ylempien otsikoiden osoittamaa, muutosta (konkurssi ⇒ elpyminen) vai yrityksen koko historiaa. 'Konkurssi'-käsite tosin jo sinänsä implikoi jonkinlaista aiempaa suhdannetta, ”normaalitilaa” tai mahdollisesti jopa menestyksestä kautta. Taustoja tarkemmin tuntematonkin lukija voi helposti päätellä, että telakka on näin pienellä paikkakunnalla myös ennen konkurssia ollut merkittävä työllistäjä (⇒ *telakka palaa – – joukkoon*).

Esimerkki 763 edustaa selkeästi porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta. Väliotsikkoa edeltävässä tekstissä ei mainita kyseistä pelaajaa (Stefan Schwarz), eikä siitä tilanteesta, jota vo skemaattisesti ja vo:n jälkeinen teksti spesifisesti kuvaa, ole ylipääntään puhetta vo:a edeltävässä tekstinosassa. Esimerkin 762 tapauksessa syntyy suorastaan pieni ristiriita tekstitopiikin ja kyseisen väliotsikon välille. Ylemmät otsikot ja ingressi esittelevät tekstitopiikin: Punaisen ristin avustustoiminta Ruandassa. Tässä valossa tuntuisi luontevalta olettaa, että väliotsikon on tarkoitus johdattaa tekstijaksoon, jossa lähemmin kerrotaan PR:n roolista avustustoiminnan organisoijana. Tämä oletus osoittautuu vääräksi. Väliotsikon jälkeinen tekstijakso kertoo, että Ruandassa toimii PR:n omien lääkiriryhmien ohella myös *Lääkärit ilman rajoja* -järjestöä edustava lääkiriryhmä, joka (tekstin mukaan) vallitsevan sotatilan johdosta toimii PR:n johdon alaisena. Kyseisellä tekstijaksolla on siten oma alatopiikkinsa, mutta esimerkin 762 väliotsikon ei tekstin informaatorakenteen kannalta voi katsoa ilmaisevan tätä alatopiikkia. Pikemminkin se edustaa sitä aikaisemmissa jaksoissa kuvattua väliotsikkotyyppeä, jonka ainoa tehtävä tuntuu olevan tekstikokonaisuuden jakaminen pienempiin jaksoihin. Otsikkotyypin informaatioarvo on minimaalinen.

Esimerkin 761 kuvatekstin otsikko on prototyypinen siinä mielessä, että sen implikoiman prosessin muuttujaksi hahmottuu kuvassa näkyvä olio, tässä tapauksessa karhuemo.

Aineistossa esiintyi lisäksi pieni määrä adverbiaalifragmentteja, jotka spesifioituvat luontevasti itr- tai tr-verbillä (esim. 767–770) tai ainoastaan tr-verbillä (771):

(767)	För nära bebyggelsen
P: Sollentuna nobbar sotverk
ao: Kommunen vägrar planera för värmeanläggning i Älvsunda nära E4:an
< Anläggningen {kommer, hamnar [tekstissä] / byggs} – –	SvD 15.6. (17)	vo
(768)	I kokböcker från 1800-talet
Tekstitopiikki: Janssonin kiusaus
< Janssons frestelse {finns / nämns, beskrivs} – –	Hbl 15.6. (19)	vo

- (769) Syytteeseen sotapropagandasta? SS 15.6. (8) vo
P: Zhirinovski luopui syytteestä Gaidaria vastaan
Väliotsikon jälkeinen teksti: Zhirinovski oli tiistaina itse joutumassa rikostutkintaan.
 – – Zhirinovskia syytetään sotapropagandan levittämisestä.
 < Joutuuko Zhirinovski – –
- (770) Hallituksen harkintaan Karj 15.6. (4) vo
[P: Valtimo keskittää erityisopetuksen Ylä-Valtimolle]
Väliotsikon jälkeinen teksti: Valtuusto hyväksyi Iloa Alhoniemen esityksestä ponsilausuman, jonka mukaan kunnanhallituksen on keskuudessaan harkittava, johtuuko Kuntalaisten Talon suhteellisen vähäinen käyttö liian korkeista käyttömaksuista.
 < Kysymys Kuntalaisten Talon vähäisestä käytöstä siirtyi/siirrettiin – –
- (771) På stan VN 15.4. (2) vo
Tekstitopiikki: Lohjan kotiseutupäivät
Väliotsikon jälkeinen teksti: Samma dag pågår flera utställningar samt guidade turer. Senare på kvällen sker programinslagen ute på stan i centrala delar av Lojo.
 < Program ordnas, erbjuds – –

Esimerkit ovat kaikki tekstuaalisesti skemaattisia muuttujan suhteen. Esimerkit 767–769 edustavat siltatyyppejä, esimerkit 770–771 porttityyppejä. Esimerkki 770 on väliotsikkona laajassa artikkelissa, jossa tarkastellaan Valtimon kunnanvaltuuston päätöksiä. Valtaosa artikkelista koskee kysymystä, joka esitellään pääotsikossa. Artikkelin kahden viimeisen väliotsikon erottamat tekstijaksot käsittelevät kuitenkin muitakin aiheita. Esimerkin 770 väliotsikkona seuraavassa tekstijaksossa käsitellään peräti kuutta eri valtuustokysymystä, joista vain ensimmäinen liittyy väliotsikkoon. Myöskään esimerkin 771 tapauksessa eivät väliotsikkona edeltävät tekstijaksot anna tulkintapohjaa väliotsikolle, vaan vasta otsikon jälkeinen tekstijakso antaa ainekset otsikon spesifiointiin.

4.7.4.2 Vapaa adverbialli

Adverbialliotsikoista selkeä enemmistö hahmottuu edellisen jakson mukaisiksi täydennyksiksi. Tällaiset adverbiallit ovat varsinaisia päälause-ekvivalentteja SAG:n tarkoittamassa mielessä. Vajaa neljännes aineiston adverbialliotsikoista edustaa kuitenkin tyyppiä, joka tuo lauseeseen tietyn, yleensä melko selvästi tunnistettavan, semanttisen täsmennyksen mutta joka ei ole verbin valenssin tai verbityypin edellyttämä pakollinen jäsen eli täydennys. Adverbialli osoittaa kuitenkin aina relaatiota ja saa siksi ensisijaisesti lausemaisesta tulkinnan. Voisi sanoa, että vapaaksi adverbialiksi hahmottuva otsikko implikoi sitä lausetta, jonka merkitystä se modifioi. Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta vapaa adverbialli on virkkeen tasolla dependentti osarakenne, joka edellyttää autonomista rakennetta, tässä tapauksessa lausetta (ks. 2.5.2).

Aineisto sisälsi viisi sellaista otsikkoa, jotka koostuvat vapaaksi adverbiaaliksi jäsen-tyvästä ajan ilmauksesta. Vaikka ajan adverbiaaleja ei ole tapana pitää lauseen syn-taktisen rakenteen välttämättöminä osina, seuraavaa otsikkoa voidaan pitää fragment-tina siitä syystä, että se implikoi lausetta, jonka informaatorakenteessa sillä on koros-teinen, ”remaattinen” rooli:

- (772) En dag för tidigt SvD 15.4. (12) vo
P: Alltför snabb nyhet
 [Artikkelissa kerrotaan, että Ruotsin ulkoministeriö oli julkaissut erään lehdistötiedotteen päivää ennen kuin hallituksen oli määrä tehdä ne päätökset, joita tiedote koski]
 < Pressmeddelandet sändes ut – –

Vapaana adverbiaalina ajan ilmaus voi antaa vain hyvin skemaattisia viitteitä siitä, minkätyyppinen lause voisi toimia sinä autonomisena rakenteena, joka elaboroi de-pendentin osarakenteen (ajan adverbiaalini) elaboraatiopohjaa (ks. 2.5.1). Esimerkin 772 ajan adverbiaali ilmaisee ajankohdan, jolloin jotain on tapahtunut. Leksikaalisella tasolla ajan adverbiaalista koostuva otsikko voi spesifioitua vain itse tekstin kautta. Ylemmät otsikot luovat tässä suhteessa vain skemaattisen tulkintapohjan. Esimerkin 772 tapauksessa voidaan pääotsikon perusteella olettaa, että jokin uutinen on julkaistu päivää liian aikaisin. Väliotsikkoa edeltävä tekstijakso spesifioi muuttujaksi lehdistö-tiedotteen, joten otsikko edustaa siltatyypin tekstuaalista skemaattisuutta.

Lähinnä tavan adverbiaaleiksi voidaan luonnehtia seuraavia otsikoita:

- (773) I två etapper DN 15.4. (D4) vo
Tekstitopiikki: uuden nopean raitiotien rakentaminen Tukholmaan
 < Banan byggs – –
- (774) Även genom dis DN 15.6. (C3) vo
Tekstitopiikki: Ruotsin Finspångin tehtaalla kehitetty aurinkopaneeli
P: Finspång fångar världens solstrålar
Väliotsikon jälkeinen teksti: Systemet tar *även* till vara energi *genom dis* och tunna moln.
 < Solfångaren fångar solstrålar – –
 ~ Solfångaren/systemet tar till vara energi – –
- (775) Tillsammans ÅI 15.4. (3) vo
P: Taltidningen fyller en uppgift
Väliotsikon jälkeinen teksti: Likartade organisationer gör det lättare för envar att hantera svårigheter och problem och att tillsammans med de övriga befordra gemensamma intressen.
 < Man befördrar gemensamma intressen – –
- (776) Koomikkoperinteen hengessä HS 15.6. (B16) vo
 [Orkesterikonsertin arvostelu]
vo:n jälkeinen teksti: Goreckin musiikkiin tehty koreografia on sarja kohtauksia, jossa *ukot liikkuvat ja touhuavat koomikkoperinteen hengessä*.
 < Tanssijat (”ukot”) liikkuvat – –

- (777) Latinaksi ja viroksi AL 15.6. (2) P
Teksti: Tampereen kaupunki on julkaissut itsestään uuden esitteen – *latinaksi*.
 – – Tarttolainen Kullervo-kustantamo puolestaan on julkaissut *viroksi* kirjan, jonka nimi on Tampere raamat (Tampereen kirja).
 < Tamperetta esitellään – –
- (778) Mielikuvien perusteella? Kal 15.4. (2) P
 [Muiden kommentit -palsta]
Teksti [suora sitaatti Kauppalehdestä]: Näin meilläkin on syytä varautua siihen, että *äänestäjät tekevät päätöksensä* enemmän *mielikuvien* kuin tosiasioiden *perusteella*.
 < Tekevätkö äänestäjät päätöksensä – – ?
- (779) Nuorten ehdoilla KP 15.6. (3) vo
P: Pesäpallo piristi kyläläisten kesää
Tekstitopiikki: Pesäpalloharrastus Vetelissä
 < Pesäpalloa pelattiin – –

Esimerkkien 773–774 ja 779 väliotsikot saavat teksti-*topiikista* melko selkeän tulkintapohjan, joten ne edustavat siltatyyppin tekstuaalista skemaattisuutta. Esimerkit 777–778 ovat pääotsikkoina porttityypin skemaattisuutta edustavia, samoin kuin esimerkkien 775–776 väliotsikot, jotka eivät saa otsikkoa edeltävästä tekstinosasta tai teksti-*topiikista* riittävästi tulkintapohjaa. Esimerkin 776 väliotsikon ilmaisema ”tapa” ei esimerkiksi liity arvosteltavana olevaan konserttiin kokonaisuutena, vaan yhteen sen osatekijään, koreografiaan: vasta väliotsikon jälkeinen teksti osoittaa, että se toiminta, jonka tapaa skemaattinen väliotsikko ilmaisee, on konserttiin liittyvä tanssi.

Ajan ja tavan adverbialien ohella vapaiden adverbialien kategoriaa edustaa aineistossa pieni määrä otsikoita, joita voidaan luonnehtia välineen (esim. 780), syyn (782) ja ehdon tai edellytyksen (783–784) adverbiaaleiksi. Esimerkki 781 sisältää kaksikin vapaata adverbialia, joita voitaneen luonnehtia välineen ja määrän adverbiaaleiksi.

- (780) Valtuuston nuijalla Karj 15.6. (19) vo
 [Haastateltavana joensuulainen Terho A. Könönen]
Väliotsikon jälkeinen teksti: Ehkä suurin asia, minkä valtuuston puheenjohtajana nuijin pöytään, oli turvevoimalaitos.
 < Könönen sinetöi päätöksen turvevoimalaitoksesta – –
- (781) Omilla käsillä kahden miljoonan markan edestä Ilkka 15.4. (9) P
Teksti: Peräti kahden miljoonan markan arvosta kutoivat ja ompelivat harrastajat Etelä-Pohjanmaan käsi- ja taideteollisuuskeskuksen alueella viime vuoden aikana.
 < ? Harrastajat tekivät töitä – –
- (782) Varför? ÅL 15.4. (8) P
Teksti: Varför? Varför? Varför? Ekar det i hans inre när han sakta höjer kniven, – – Varför gjorde Gud detta? – –
 < – – gjorde Gud detta?

- (783) Bara om fängelse ingår i straffskalan Abl 15.4. (24) vo
P. Dömda tvingas betala till offren
ao: Straffavgiften ska gå till ny fond
 [Artikkelissa tarkastellaan uutta lakia, jonka mukaan jokainen, joka tuomitaan rikoksesta, josta saattaa seurata vankilatuomio, joutuu maksamaan erillisen 300 kruunun rangaistumaksun. Rahat kerätään säätiöön, josta maksetaan rikosten uhreille korvauksia.]
 < Lagen gäller – –
- (784) Vid måttlig trafik DN 15.4. (D2) vo
Tekstitopiikki: Erään tietyömaan aiheuttamat kolarit Tukholmassa
 < Olyckorna sker – –

Esimerkit 783–784 saavat väliotsikkoina tekstitopiikista melko selvän tulkintapohjan, ja edustavat siten siltatyypin tekstuaalista skemaattisuutta. Sen sijaan esimerkkien 781–782 pääotsikot ja myös esimerkin 780 väliotsikko avautuvat vasta otsikon jälkeisen tekstin perusteella (porttityyppi).

Seuraavasta taulukosta ilmenevät aineiston sisältämien adverbiaalifragmenteiksi tulkitseni otsikoiden määrät:

Taulukko 15. Adverbiaalifragmentit.

Adverbiaalityyppi	Ru	Su
1 Täydennykset		
Idiomit	6	8
Kopulalauseet	24	16
Muulla verbillä spesifioituvat		
– yksi vaihtoehto	10	3
– useita vaihtoehtoja		
vain itr-verbi	15	22
itr- tai tr-verbi	10	6
vain tr-verbi	2	1
Täydennykset yhteensä	67	56
2 Vapaat adverbiaalit		
Ajan adverbiaalit	5	–
Tavan adverbiaalit	10	9
Keinon/välineen adverbiaalit	–	1
Syyn adverbiaalit	6	1
Ehdon/edellytyksen adverbiaalit	3	1
Vapaat adverbiaalit yhteensä	24	12
Adverbiaalit yhteensä	91	68

5 KVASIFRAGMENTTI

Kvasifragmentilla tarkoitan otsikkoa, joka syntaktiselta rakenteeltaan muistuttaa jotakin varsinaisten fragmenttien tyyppiä mutta jota ei sellaisenaan voi luontevasti spesifioida eli ”täydentää” lauseeksi samaan tapaan kuin varsinaiset fragmentit.

Myös kvasifragmenttien tulkinta on luonteeltaan syntaktis-semanttinen kysymys, ts. niidenkin osalta on kyse siitä, miten pystymme tietyn otsikon syntaktis-semanttisen rakenteen perusteella tulkitsemaan sen merkityksen. Käytän ilmausta ”syntaktis-semanttinen rakenne” korostaakseni kognitiivisen kieliopin hengessä, että jokaisella kielen ilmauksella on kaksi poolia, semanttinen ja ”fonologinen” (ks. 2.1). Syntaktisen rakenteen ohella tuon ”syntaktis-semanttisen rakenteen” tulkintaan vaikuttaa myös mm. eri osarakenteiden leksikaalinen merkitys. Niinpä syntaktisen rakenteen $[NP_1]_{ADESS} + on + [NP_2]_{NOM/PART}$ voi suomessa yleisellä tasolla sanoa osoittavan e-lauseen skeeman, mutta tämä yläkäsite jakautuu kahteen semanttisesti erilaiseen alatyyppiin, kun NP_1 :n asemaan sijoitetaan toisaalta elotontarkoitteinen substantiivi (esim. a), toisaalta elollistarkoitteinen (b):

(a) Katolla on kissa.	⇒	(varsinainen) e-lause
(b) Liisalla on kissa.	⇒	omistuslause

Tämänkaltainen pohdinta on relevanttia ensimmäisenä käsiteltävän kvasifragmenttityypin kuvauksessa (jakso 5.1). Muissa tyypeissä tulkintaan vaikuttavat muutkin seikat, mm. sanajärjestys (5.3). Yhteistä niille otsikkotyypeille, joista käytän nimitystä kvasifragmentit, on, että niiden syntaktinen rakenne synnyttää, tietyn tutun lausetyypin tarjoaman rakenneskeeman mukaisesti, mielikuvan lauseesta, joka kuitenkin joko on jossain määrin kielenvastainen tai ainakin kyseenalainen tai joka syntaktis-semanttisesta korrektiudestaan huolimatta ei tunnu vastaavan otsikon funktiota tekstissä. Se ensisijainen tulkinta, minkä lukija otsikon rakenteen perusteella otsikolle antaa, on jossakin suhteessa ristiriidassa sen lauseen tai tekstijakson kanssa, johon otsikko lähinnä näyttää perustuvan. Kognitiivisen kieliopin kannalta tämä ristiriita voidaan ilmaista siten, että otsikon synnyttämä mielikuva lauseesta on tavoiterakenne, joka on kyseisen rakenneskeeman ainoastaan osittain sanktioitu elaboraatio (ks. 2.4).

Tarkastelen aineiston kvasifragmentteja (KF) neljänä semanttisesti melko yhtenäisenä päätyyppinä, joista käytän nimityksiä habitiivinen KF (jakso 5.1), eksistentiaalinen KF (5.2), sanajärjestys-KF (5.3) ja modaalinen KF (5.4). Lisäksi aineisto sisälsi pari sataa otsikkoa, joita on vaikea pitää varsinaisina fragmentteina mutta jotka eivät

myöskään edusta mitään selkeästi semanttisesti luonnehdittavaa KF-tyyppiä eivätkä toisaalta myöskään täytä leimaotsikon kriteerejä (5.5).

On syytä korostaa, ettei termin kvasifragmentti ole tarkoitus viitata siihen, että olisi kyse ”virheellisistä” tai edes kyseenalaisista rakenteista. Fragmenttien ja kvasifragmenttien erottamisessa on ainoastaan kyse siitä, missä määrin otsikkoa voidaan pitää kielen jonkin peruslausetyypin rakenneskeeman joltakin osin skemaattisena toteututuna. Kognitiivisen kieliopin luokitusta koskevan perusnäkemyksen mukaisesti katsottuna, ettei myöskään fragmentti- ja kvasifragmenttikategorian erottamiseen ole olemassa ehdottomia kriteerejä. Nämä otsikkorakenteet voidaan nähdä jatkumona, jonka ääripäitä edustavat toisaalta lähes yksiselitteisesti spesifioituvat, prototyyppiset fragmentit, esimerkiksi useimmat subjektittomat rakenteet (4.1) tai kopulattomat predikaatiivilauseet (4.6.1.1), toisaalta jakson 5.5 otsikot, joita on vaikea osoittaa tietyn semanttisen tyyppin edustajiksi mutta joissa kuitenkin tuntuu olevan joitakin lausemaisia piirteitä.

5.1 Habitiivinen KF

Otsikkotyyppi, josta käytän nimitystä habitiivinen kvasifragmentti, on ennen kaikkea suomen kielelle ominainen tyyppi, jonka tunnusmerkkinä voidaan pitää ns. habitiiviadverbiaalia eli ulkopaikallissijassa olevaa adverbiaalia, joka tyypillisesti ilmaisee omistamis- tai hallussapitosuhdetta tai jotakin tällaisen suhteen aspektia. Habitiiviadverbiaaliksi on suomen syntaksissa perinteisesti kutsuttu omistuslauseen adessiivimuotoista adverbiaalia (esim. *Liisalla on punainen hattu.*). Yleensä habitiiviadverbiaali-nimitys on liitetty myös ulkopaikallissijajärjestelmän muutossijoihin (ks. Siro 1964: 33), silloin kun nämä ilmaisevat sitä, joka ”luopuu hallussapidosta” (antajaa) tai sitä, joka saa jotain haltuunsa (saajaa). Konkreettista paikkaa ilmaisevan funktion ohella suomen ulkopaikallissijoilla on siis myös mm. kolmiaspektinen ”habitiivinen” funktio (ks. Vahtera 1999: 368):

- a) *Liisalla on punainen hattu.*
- b) *Liisa sai Kallelta punaisen hatun.*
- c) *Kalle antoi Liisalle punaisen hatun.*

Tällaisten habitiivisten suhteiden ilmaisemiseksi suomen otsikkokieleen on vakiintunut otsikkotyyppi, joka sisältää vain teemaa ilmaisevan NP:n (*hattu*) ja jossakin ulkopaikallissijassa olevan adverbiaalin. Jaksossa 4.6.1.3 käsitellyllä omistuslauseen fragmentilla (*Liisalla hattu* -tyypillä) on siis otsikkokielessä myös muutossijaiset vastineensa (*Kallelta hattu*, *Liisalle hattu*). Tarkastelen tällaisia aineistoni habitiivisia

kvasifragmentteja kolmena ryhmänä sen mukaan, sisältääkö rakenne tulosijaisen (5.1.1), erosijaisen (5.1.2) vai sekä tulo- että erosijaisen habitiiviadverbiaalin (5.1.3).

5.1.1 Tulosijainen adverbiali

Auli Hakulinen ja Fred Karlsson katsovat ablatiivimuotoisen habitiiviadverbiaalin ilmaisevan LÄHTEEN ja allatiivimuotoisen HYÖTYJÄN valenssiroolia (Hakulinen & Karlsson 1979: 209). Pentti Leino on käyttänyt ”ANTAA-konstruktion” kuvauksessaan vastaavista rooleista nimityksiä ANTAJA ja SAAJA (Leino 2001: 409). Nimenomaan SAAJAN/HYÖTYJÄN roolia ilmaiseva allatiivi esiintyy suomenkielisisä otsikoissa verbittömässä rakenteessa, jota usein ei luontevasti voi spesifioida pelkällä verbillä mutta joka semanttisesti vastaa *saada*-verbin sisältävää transitiivilausetta:

(785)	<i>Metrojunille</i> kesäaikataulu ensi tiistaista lähtien	HS 15.6. (B1)	P
	~ Metrojunat saavat kesäaikataulun ensi tiistaista lähtien		
(786)	<i>Nokialle</i> 900 miljoonan markan televerkkotilaus
Britanniasta	HS 15.6. (B10)	P
	~ Nokia sai 900 miljoonan televerkkotilauksen Britanniasta		
(787)	<i>Suomalaisille</i> kaksi voittoa	AL 15.6. (B10)	P
	~ Suomalaiset saivat/ottivat kaksi voittoa		
(788)	<i>Hannu Aravirralle</i> ensimmäinen mestaruus	TS 15.4. (27)	P
	~ Hannu Aravirta sai/saavutti ensimmäisen mestaruutensa		
(789)	<i>AC Milanille ja Barcelonalle</i> kotietu	Ilkka 15.4. (21)	P
	~ AC Milan ja Barcelona saivat kotiedun		
(790)	<i>Hallitukselle</i> ehkä niukka luottamus	Ilkka 15.6. (3)	P
	~ Hallitus saa ehkä niukan luottamuksen		
(791)	<i>Alueille</i> vähän huomiota EU-tutkimuksissa	Ilkka 15.6. (10)	P
	~ Alueet saavat vähän huomiota EU-tutkimuksissa		
(792)	<i>Murtautujalle</i> pohjakassa Seinäjoella	Ilkka 15.6. (13)	P
	~ Murtautuja sai pohjakassan Seinäjoella		
(793)	Akavan tuki <i>EU-jäsenyydelle</i>	Kal 15.6. (9)	P
	~ EU-jäsenyys sai Akavan tuen		
(794)	Kolaus <i>itsetunnolle</i>	SS 15.4. (2)	vo
	~ Itsetunto sai kolauksen		

Esimerkkien 785–786, 790–791 ja 793 otsikot implikoivat, että SAAJAN ohella tilanteeseen liittyy myös ANTAJA. Esimerkeissä 791 ja 793 tuo implikaatio on selkein, otsikossa esiintyvän NP:n ansiosta: Alueet ovat saaneet vähän huomiota *EU-tutkimusten tekijöiltä* (791); EU-jäsenyys sai tukea *Akavalta* ~ Akava antoi tukensa EU-jäsenyydelle (793). Esimerkkien 785–786 tapauksissa ANTAJA ilmenee tekstistä (tekstuaalinen skemaattisuus). Esimerkkiä 790 voidaan ANTAJAN osalta pitää tilanteisesti skemaattisena: hallituksen tulee nauttia eduskunnan luottamusta, ja luottamusäänestykset ovat yksi niistä keinoista, joiden avulla eduskunta valvoo hallituksen

toimintaa. Tilanteinen päättely (hallitus – luottamus – eduskunta) antaa siis lukijalle aiheen olettaa ANTAJAKSI eduskuntaa jo ennen kuin hän on lukenut itse tekstin, jossa asia ilmaistaan eksplisiittisesti.

Esimerkin 794 tapauksessa ei ole varsinaisesti kyse ANTAJA-SAAJA-tyypin tilanteesta, vaan 'sai kolauksen' on metaforinen ilmaus: tietty tilanne aiheuttaa itsetunnolle kolauksen (? antaa kolauksen). Väliotsikkona tämä kvasifragmentti spesifioituu aiheuttajan osalta vo:a edeltävän tekstiosan, oikeastaan itse tekstitopiikin kautta (siltatyyppin tekstuaalinen skemaattisuus). Artikkelin kuvaava henkilösuhteita perheissä, joissa yksi lapsista on vammainen. Otsikko ei suoraan spesifioitu edes vo:n jälkeisestä tekstistä, mutta tekstitopiikin perusteella otsikolle voidaan olettaa seuraavankaltainen parafrasi: "(Vanhempien) itsetunto saa kolauksen, kun perheeseen syntyy vammaisen lapsi". Koska tässä tapauksessa habitiiadverbiaali on jälkiasemainen, otsikko voitaisiin ilmeisesti tulkita myös leimaotsikoksi. Tätä tulkintaa tukee se, että väliotsikon voi katsoa ilmaisevan uuden näkökulman tekstitopiikkiin (⇒ alatopiikki).

SAAJAN/HYÖTYJÄN tai yleisemmin KOKIJAN roolia ilmaisevat myös seuraavien otsikoiden allatiivimuotoiset adverbialit, mutta niiden transitiivinen parafrasi edellyttää jotain muuta verbiä kuin *saada*:

(795)	<i>Jokereille</i> kiekkokulta jatkoajalla ~ Jokerit voitti kiekkokullan jatkoajalla	HS 15.4. (C8)	P
(796)	<i>Burelle</i> 60. osuma ~ Bure teki 60. osuman [jäähkiekon NHL-liigassa]	TS 15.4. (29)	er
(797)	<i>Gretzkylle</i> pistepörssi ~ Gretzky voitti pistepörssin [jäähkiekon NHL-liigassa]	TS 15.4. (29)	vo
(798)	Taas uusi takaisku <i>Viron hallitukselle</i> ~ Viron hallitus koki taas (uuden) takaiskun	Karj 15.6. (18)	P

Esimerkeistä 785–794 edellä kommentoimissani tapauksissa lähtökohtana on ”siirto-prosessi” (*B sai A:lta C:n*), jossa muuttujan (SAAJA/KOKIJA) ohella voidaan erottaa sekä primaari kiintopiste (se, mikä ”saadaan”, prototyypisissä tapauksissa LAHJA, ks. Leino 2001:409) että sekundaari kiintopiste (ANTAJA/AIHEUTTAJA). Esimerkkien 787–789, 792 ja 795–798 tapauksissa ei voi samalla tavalla puhua siirrosta, koska varsinaista ANTAJAA/AIHEUTTAJAA tms. ei ole osoitettavissa. Prosessissa voidaan erottaa ainoastaan muuttuja (HYÖTYJÄ) ja kiintopiste (se hyöty, minkä HYÖTYJÄ saa tietystä tilanteesta). Näiden otsikoiden sanomaa ei siksi voi parafraasillakaan ilmaista kolmipaikkaisella verbillä, joka hahmottaisi edellä kuvatun ”siirtoväylän”: * *X antoi Jokereille kiekkokullan* ~ * *Jokereille annettiin kiekkokulta* ~ * *Jokerit sai X:ltä kiekkokullan* (esim. 795). Sen sijaan seuraavankaltaisten otsikoiden sanoman tulkintaan tuntuvat luontuvan sekä spesifiointi 'antaa'-tyyppisen tr-verbin

passiivimuodolla että parafraasi *saada*-verbin sisältävällä, siirtoprosessin kohdeväylän hahmottavalla tr-lauseella:

(799)	<i>Turisteille</i> infoa Rymättylässä
< -- annetaan --
~ Turistit saavat infoa --	TS 15.6. (14)	P
(800)	<i>Viranomaisille</i> kiitosta
< -- annetaan --
~ Viranomaiset saavat kiitosta	IS 15.4. (47)	P
(801)	Ensimmäiset direktiiviehdotukset <i>eduskunnalle</i>
< -- annettiin --
~ Eduskunta sai ensimmäiset direktiiviehdotukset	Ilkka 15.4. (19)	P
(802)	<i>Rehtoreille</i> lisää töitä Laihialla
< -- annettiin, määrättiin --
~ Rehtorit saivat lisää töitä --	Ilkka 15.6. (7)	P
(803)	<i>Koko perheelle</i> tukea
< -- annetaan --
~ Koko perhe saa tukea	KP 15.4. (2)	vo

Nina Martola (2007: 109) erottaa SAG:hen viitaten kolmenlaisia SAAJAN eli vastaanottajan (mottagare) rooleja (SAG 3: 465, 502): jonkin luovutetun saaja (mottagare av något överlåtet), jonkin tuotetun saaja (mottagare av något producerat) ja ”hyödynsaaja” (gynnad mottagare). Esimerkeissä 799–803 on kyse hyödynsaajasta. ”Jonkin luovutetun saajaa” ilmaisevat esimerkkien 804–807 adverbiaalit. Nämä esimerkit edustavat habitiivisen kvasifragmentin prototyyppejä: niiden kehyksenä oleva prosessi sisältää agenttiivisen (SAG 3: 315) ANTAJAN (joka tosin useimmissa tapauksissa jää skemaattiseksi) sekä LAHJAN, joka siirtyy SAAJALLE eli vastaanottajalle:

(804)	<i>Haagalle ja Metsäsyltlylälle</i> läänin suojelurahaa
< -- {maksetaan, annetaan, myönnettiin} --
~ Haaga ja Metsäsyltlylä saavat --	TS 15.6. (6)	P
(805)	Matti Hällin kirjallista jäämistöä <i>Oulun kirjastolle</i>
< -- lahjoitettiin --
~ Oulun kirjasto sai --	Kal 15.6. (12)	P
(806)	<i>Edward Albeelle</i> näytelmä-Pulitzer
< -- myönnettiin, annettiin --
~ Edward Albee sai näytelmä-Pulitzerin	Kal 15.4. (18)	P
(807)	<i>Kari Piipolle</i> grafiikan platinahuippu
< -- myönnettiin, annettiin --
~ Kari Piippo sai grafiikan platinahuipun	SS 15.4. (11)	P

Koska esimerkkien 806–807 tapauksissa on kyse toisaalta ansiokkaasta toiminnasta tietyllä alalla myönnettävästä kunnianosoituksesta, toisaalta kunnianosoituksen kohteelle annettavasta konkreettisesta palkinnosta, SAAJA on sekä ”hyödynsaaja” että ”luovutetun saaja” ja ’antaa’-tyypin verbin spesifikaatio voi olla joko *myönnettiin* tai *luovutettiin/annettiin*.

Lähes puolet (25/54) niistä kvasifragmenteista, jotka voidaan sekä spesifioida 'antaa'-tyypin verbin passiivimuodolla että parafrasistaa *saada*-verbillä, on tyyppiä, jossa LAHJA (konkreettinen tai abstrakti) ei varsinaisesti siirry ANTAJALTA SAAJALLE, vaan lähinnä koituu SAAJAN hyödyksi. SAAJA on siten ensisijaisesti HYÖTYJÄ, ja tässä tyyppissä verbi voi LAHJAN luonteen mukaan spesifioitua esimerkiksi verbeiksi *rakennettiin, perustettiin, laadittiin* tai *järjestettiin*:

- (808) *Lapuan Osuuspankille* 15 miljoonan toimitalo Ilkka 15.6. (11) P
 < -- rakennettiin --
 ~ Lapuan Osuuspankki sai 15 miljoonan toimitalon
- (809) *Kuopion tanssiviikolle* kannatusyhdistys TS 15.6. (16) P
 < -- perustettiin --
 ~ Kuopion tanssiviikko sai kannatusyhdistyksen
- (810) *Autoilijoille* uusi maantiekartasto Kal 15.4. (30) P
 < -- laadittiin --
 ~ Autoilijat saivat uuden maantiekartaston
- (811) *Siilinjärven käsityöasemalle* tilat SS 15.4. (10) ao
 < -- järjestettiin --
 ~ Siilinjärven käsityöasema sai tilat

Esimerkkien 794, 798 ja 802 kaltaiset tapaukset osoittavat, että KOKIJAN/SAAJAN rooli voi myös liittyä kielteiseen kokemukseen: ”se, jolle LAHJASTA on haittaa”. Tällaisen ”vastahakoisen saajan” rooli on kyseessä myös, esimerkiksi 819 lukuun ottamatta, seuraavissa otsikoissa, joiden jakson 4.6.2 esimerkkien 382–389 yhteydessä käyttämäni luonnehdinnan perusteella voisi katsoa sisältävän ”juridis-hallinnollisen kvasifraasin”:

- (812) *Kotiolutpöntön varastaneille* sakkotuomio Tampereella AL 15.6. (5) P
Teksti: Kuivan kevätjanon uuvuttamana tuttavansa kotiolutsatsin käymisastioineen *varastaneet* mies ja nainen *tuomittiin* tiistaina Tampereen käräjäoikeudessa *varkaudesta* 800 markan *sakkoon*.
 < ? -- annettiin --
 ~ Kotiolutpöntön varastaneet saivat sakkotuomion
- (813) *BCCI:n johdolle* vankeustuomiot TS 15.6. (11) P
Teksti: Lakkautetun kansainvälisen Bank of Credit and Commercial International (BCCI) -pankin entinen pääjohtaja Mohammed Swaleh *tuomittiin* tiistaina 14 vuodeksi *vankeuteen* petoksesta.
 < ? -- annettiin --
 ~ BCCI:n johto sai vankeustuomiot
- (814) *Väärentäjille* ehdollinen tuomio Virroilla Ilkka 15.4. (7) P
Teksti: Alavuden käräjäoikeus *tuomitsi* torstaina vuonna 1971 syntyneen virolaisen miehen väärennöksestä ja maksuvälinepetoksesta 60 päivän ehdolliseen *vankeusrangaistukseen*.
 < ? -- annettiin --
 ~ Väärentäjä sai ehdollisen tuomion

- (815) *BCCI-pankin perustajalle* vankeutta HS 15.6. (B11) P
Teksti: Abudhabilainen tuomioistuin *antoi* tiistaina *vankeustuomiot* kahdelletoista BCCI-pankin skandaaliin osallistuneelle henkilölle.
 < ? -- määrättiin --
 ~ ? BCCI-pankin perustaja sai vankeutta
- (816) *Insinöörille* vankeutta mikrojen kätkenästä AL 15.6. (5) P
 < ? -- määrättiin --
 ~ ? Insinööri sai vankeutta --
- (817) *Auto- ja venehuijareille* vankeutta Oulussa Kal 15.4. (9) P
Teksti: Oulun kärjäoikeus *tuomitsi* torstaina kaksi tamperelaismiestä kolmesta törkeästä petoksesta, väärennöksestä ja törkeästä varkaudesta *vankeuteen*.
 < ? -- määrättiin --
 ~ ? Auto ja venehuijarit saivat --
- (818) *Uskonnon varjolla huijanneille* lisää petossyytteitä TS 15.4. (8) P
Teksti: Neljä Turussa ja Helsingissä toiminutta huijaria *saivat* lisää *syytteitä* Turun kärjäoikeudessa eilen.
 < ? -- esitettiin --
 ~ Uskonnon varjolla huijanneet saivat --
- (819) Presidentin allekirjoitusvaltuutus *hallitukselle* maanantaina Karj 15.6. (16) ao
Teksti: Tasavallan presidentti Martti Ahtisaari *myöntää* maanantaina Suomen EU-jäsenyys sopimuksen *allekirjoitusvaltuudet* hallitukselle.
 < ? -- myönnetään --
 ~ Hallitus saa -- allekirjoitusvaltuutuksen

Olen esittänyt jokaisen esimerkin osalta sen tekstilauseen, johon otsikko näyttää pohjautuvan, osoittaakseni, kuinka selkeä hahmotusero näiden tekstilauseiden ja otsikoiden välillä on. Tekstilauseissa käytetään vakiintuneita juridis-hallinnollisia fraaseja: *A tuomitsi B:n sakkoon, vankeuteen, vankeusrangaistukseen; B sai (lisää) syytteitä; A myöntää B:lle valtuudet*. Esimerkkiä 815 vastaavassa tekstilauseessa esiintyvä rakennetyyppi *A antoi B:lle vankeustuomiot* tuntuisi tarjoavan mallin, jonka mukaan myös esimerkit 812–814 voitaisiin spesifioida. Nähdäkseni on kuitenkin kyseenalaista, onko tämä rakennetyyppi vakiintunut juridinen fraasi. Sanakirjojen (kylläkin melko niukka) informaatio viittaa siihen, että juridisessa fraasissa *antaa tuomio* esiintyvä *antaa*-verbi on kaksipaikkainen verbi, jonka valenssiin ei kuulu yleiskielen (prototyyppisen) *antaa*-verbin mukaista SAAJAN roolia ja joka rinnastuu samoin kaksipaikkaisiin verbeihin *langettaa, julistaa*:

antaa, langettaa, julistaa tuomio (PS)

antaa tuomio	–	meddela en dom	(SSRS)
julistaa tuomio	–	avkunna en dom	(– ” –)
langettaa tuomio	–	fälla en dom	(– ” –)

Esimerkin 819 spesifioijaksi tuntuisi sopivan tekstissä aktiivimuotoisena esiintyvän *myöntää*-verbin passiivimuoto (– – *valtuutus myönnettiin hallitukselle* – –). Koska

suomen passiivimuoto kuitenkin yleensä saa monikollisen tulkinnan (ISK: 1263), *myönnettiin* loisi hieman harhauttavasti mielikuvan, että myöntäjänä on jonkinlainen kollektiivi. Tekstistä käy kuitenkin ilmi, että valtuuksien myöntäjän rooli kuuluu yhdelle henkilölle, tasavallan presidentille.

Seuraavienkin otsikoiden spesifioijaksi sopii tietyn verbin passiivimuoto, mutta toisin kuin esimerkkien 799–819 tapauksissa näiden tapauksessa ei *saada*-parafraasi tunnu luonteelta:

(820)	<i>Tornion työttömille nuorille</i> virikeopiskelua
<-- järjestetään --
~ * Tornion työttömät nuoret saavat --	Kal 15.6. (6)	P
(821)	<i>Tuomareillekin</i> tiukka linja
<-- määrättiin --
~ * Tuomaritkin saivat tiukan linjan	Kal 15.6. (15)	vo
(822)	<i>Lapsille</i> kesäleirejä testamentivaroin
<-- järjestetään --
~ * Lapset saavat kesäleirejä --	SS 15.6. (5)	P

Tällaiset otsikot ovat melko etäällä prototyypisistä siirtoprosessiin perustuvasta habitiivisesta KF:sta, jossa muuttujaa vastaa semanttinen rooli ANTAJA sekä primaaria ja sekundaaria kiintopistettä LAHJA ja SAAJA (ks. esim. 799–807). Esimerkit 820–822 implikoivat kyllä nekin agenttiivista ANTAJAA (laajasti ymmärrettynä, tässä lähinnä ”aloitteentekijää”, ”järjestäjää” tms.). Vastaanottajan rooli on lähinnä HYÖTYJÄN rooli.

Habitiivisiksi kvasifragmenteiksi luokittelimieni otsikoiden kategoriassa on erotettavissa vielä kaksi ryhmää, jotka molemmat eroavat esimerkkien 785–822 edustamasta, semanttisesti jo melko kirjavasta joukosta. Seuraaville esimerkeille on yhteistä, että niiden spesifioijaksi tuntuu luontuvan intransitiivinen ’tulla, mennä’-tyypin verbi:

(823)	Ruotsista noususysäys <i>koroille</i>
Teksti: <i>Noususysäys markkinoille tuli</i> heti aamusta Ruotsista, jossa <i>korot</i> lähtivät voimakkaaseen nousuun ja kruunu heikkeni.
<-- tuli --
~ Korot saivat noususysäyksen --	HS 15.6. (B13)	P
(824)	Jälleenmyynnistä 5 prosenttia <i>taiteilijalle</i>
<-- jää, menee --
~ Taiteilija saa 5 prosenttia jälleenmyynnistä	HS 15.6. (B15)	vo
(825)	Kanada-malja <i>Jokereille</i>
<-- meni/*annettiin --
~ Jokerit sai/voitti Kanada-maljan	TS 15.4. (26)	P
(826)	<i>Nekomat Oy:lle</i> pääosa Salon pesän omaisuudesta
Teksti: <i>Yhtiö sai pääosan pesän käyttö- ja vaihto-omaisuudesta.</i>
<-- lankesi/? tuli --
~ Nekomat Oy sai pääosan --	Ilkka 15.6. (3)	P

- (827) Entinen Tiklas *Kotaselle* Ilkka 15.6. (5) vo
Teksti: Kunta *myi* maanantaina entisen *Tiklaksen hallin* Kotasen Puutyö Oy:lle.
 < -- meni/myytiin --
 ~ Kotanen sai, osti --

Esimerkin 827 tapauksessa *meni/sai*-tulkintaa tukee se, että kyseisen hallin tulevasta käytöstä on kiistelty pitkään – vaihtoehtona on ollut mm. uuden kirjaston sijoittaminen halliin.

Seuraavien esimerkkien otsikot poikkeavat muista tämän jakson esimerkeistä siinä, että niiden merkityksen kuvaamiseen ei tunnu luontuvan sen paremmin aktiivi- tai passiivimuotoisella verbillä spesifiointi kuin parafraasi 'saada'-tyypin verbillä:

- (828) *Leijona-neidoille* kulta tai kuolema AL 15.4. (22) P
 Vrt. **teksti:** *Kullan* nappaaminen on enää kiinni täältä, Tiia sanoo ja koputtaa ohimoaan. -- Loppuottelua ajatellen kyse on tavallaan elämästä ja *kuolemasta*.
 < ? -- on tarjolla --
 ~ * *Leijona-neidot* saavat *kullan* tai *kuoleman* / *kultaa* tai *kuolemaa*
- (829) *Härmä-nimelle* myönteinen kaiku Ilkka 15.4. (3) P
 Vrt. **teksti:** Alahärmän kunta ja paikallinen yrittäjäväki aikovat lyödä viisaat päänsä yhteen ja *valjastaa Härmä-nimen myönteiseen lyöntiin*. Turisteille ja myös muille on pian tarjolla vahva kulttuurirytyypaketti.
 < ? -- annetaan, luodaan --
- (830) *Nuorille* trumpettia Ilkka 15.4. (17) P
 Vrt. **teksti:** Nuoriso kulkee ensi kesänä 70-luvun tyyliin. *Trumpettilinjaiset* housunlahkeet ovat varmasti silmiinpainuvien [sic] ero entiseen verrattuna.
 < ? -- kaupataan --
- (831) *EU:lle ja Ukrainalle* kumppanuussopimus Ilkka 15.6. (15) P
 Vrt. **teksti:** Ukraina ja Euroopan unioni allekirjoittivat kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen tiistaina.
 < * -- solmittiin, allekirjoitettiin --
- (832) *Rikkipöytäkirjalle* allekirjoitukset Oslossa Kal 15.6. (4) P
 Vrt. **teksti:** YK:n alaisen Euroopan talouskomission ECE:n piirissä valmistettu toinen rikkipöytäkirja allekirjoitettiin tiistaina Oslossa.
 < ? -- saatiin --
- (833) *Joensuulaiskoirille* huippumenestystä Karj 15.6. (7) P
 Vrt. **teksti:** Joensuun Kissamäellä asustelevat kaksi koiraa *on niittänyt maailmanmainetta* viime viikon lopulla Sveitsin Bernissä maailmannäyttelyn yhteydessä pidetyssä Tottelevaisuuskokeen MM-kilpailuissa ja kansainvälisessä koiranäyttelyssä.
 < ? -- tuli --

Runsas puolet niistä rakennetyyppeistä NP_{ALL} + NP_{NOM/PART} edustavista aineistoni otsikoista, joissa allatiivimuotoinen adverbiaali on habitiivinen, on arvioni mukaan mahdollista spesifioida jonkin verbin (esim. *antaa*-verbin) passiivimuodolla. Nämä otsikot olisivat 4. luvussa esittämieni kriteerien mukaan varsinaisia fragmentteja (ku-

ten esimerkin 444 otsikko, jossa allatiivimuotoisella adverbialilla on lokatiivinen merkitys: *Riihimäelle uusi taidemuseo* < *Riihimäelle tulee/rakennetaan uusi taidemuseo*). Tästä huolimatta olen lukenut kaikki kyseisen rakennetyypin habitiivivariantit kvasifragmenttien kategoriaan. Tällä ratkaisulla olen halunnut korostaa, että suomenkieliseen otsikkokieleen on kehittynyt erityinen tiivis tapa ilmaista *antaa-*, *saada-* verbien kehyksenä olevan siirtoprosessin kohdeväylää. Lausetyypit *A antoi B:lle C:n* ja *B sai A:lta C:n* implikoivat semanttisesti yksinkertaisempaa, pelkkää temaattista suhdetta (ks. 2.6) ilmaisevaa lausetta *C siirtyi A:lta B:lle*. Vaikka tällainen lause ei sellaisenaan useinkaan tuntuisi tekstilauseena luonteelta, senkaltainen hahmotus näyttää usein olevan pohjana otsikon laadinnassa. Kun tekstilauseessa siirtoprosessin **kohdeväylää** (ks. Leino 1999: 181) ilmaistaan *saada-*verbin sisältävällä lauseella *B sai C:n*, otsikossa kohdeväylää ilmaisee adessiivin päätte: *B:lle C*. Esitän seuraavassa näkökohtia, jotka mielestäni tukevat tällaista tulkintaa.

Vaikka arvioni mukaan enemmistöön aineistoni allatiiviadverbiaalin sisältävistä habitiivisista fragmenteista pätee, että ne voitaisiin spesifioida *antaa-*verbin tai jonkin muun verbin passiivimuodolla, ei otsikkoon liittyvä teksti ainoassakaan tapauksessa sisällä tällä tavalla spesifioitua otsikon vastinetta. Runsas kolmannes tapauksista taas on sellaisia, että minkäänlainen verbillä spesifioiminen ei tunnu luonteelta. Toisaalta runsasta viidennestä (24/112) aineiston suomenkielisistä allatiiviadverbiaalin sisältävistä habitiivisista kvasifragmenteista vastaa tekstissä *saada-*verbin sisältävä lause, ja arvioni mukaan yli 80 % niistä *voisi* saada parafrasikseen tällaisen *saada-*lauseen.

Täydellisistä lauseista koostuvien suomenkielisten otsikoiden joukossa on 39 sellaista, jotka sisältävät *saada-*verbin finiittimuodon. Vaikka kaikki habitiivisiksi KF:eiksi lukemani otsikot eivät olekaan suoraan näihin *saada-*lauseisiin rinnastettavissa, näkyy tendenssi melko selkeänä: allatiivimuotoisten habitiivisten KF:ien määrä on lähes kolminkertainen *saada-*verbillisiin lauseisiin nähden (112/39). Niidenkin kvasifragmenttien, joiden parafraseiksi arvioni mukaan sopisi *saada-*lause, määrä on yli kaksinkertainen *saada-*verbillisiin täydellisiin lauseisiin nähden (91/39).

Ruotsissa habitiivisiksi KF:eiksi luonnehdittavia otsikoita on vähemmän kuin suomessa, ja suhde vastaaviin täydellisiin (*få-*verbillisiin) lauseisiin on päinvastainen kuin suomessa (KF:t 27, *få-*lauseet 59). Selkeimmin SAAJAA ilmaisevat ruotsissa *till-*lausekkeet, mutta joskus *för-*preposition sisältävällä lausekkeella voi olla samankaltainen funktio:

- (834) Nynxorder *till* Nokia SvD 15.6. (N4) P
 ~ Nokia fick Nynxorder
 [Kyseessä on Nokian ja Nynex CableComms -yhtiön välinen sopimus, jonka mukaan Nokia toimittaa kyseiselle yhtiölle telelaitteita]

- (835) *Fina poäng till unga pargasgymnaster* ÅU 15.4. (20) P
~ Unga pargasgymnaster fick fina poäng
- (836) *Pengar till de fria teatergrupperna* DN 15.6. (B4) P
< -- delades ut / gavs --
~ De fria teatergrupperna fick pengar
- (837) *Grafikpris till Kari Piippo* ÅU 15.4. (5) P
Teksti: Tävlingen om årets toppar inom grafik och reklamkonst har avgjorts. *Huvudpriset*, Topparnas topp, dvs. Platinatoppen, *gavs till grafikern Kari Piippo* från S:t Michel.
< -- gavs --
~ Kari Piippo fick grafikpris
- (838) *Spansk orden till Aarno Magnusson* ÅU 15.6. (19) P
Teksti: Kung Juan Carlos I av Spanien har *tilldelat* Aarno Magnusson Orden Del Merito Civil.
< ? -- gavs -- [* tilldelades till]
~ Aarno Magnusson fick spansk orden
- (839) *Gevär till reservister* Vbl 15.6. (6) P
Teksti: I Finland håller reservistorganisationerna på att *importera* 550–600 kinesiska *halvautomatgevär till sina medlemmar*.
-- importeras --
~ Reservister får gevär
- (840) *7,5 milj. för äldreomsorgscentral* VN 15.4. (10) ao
Teksti: Stadsfullmäktige i Hangö överförde på onsdag kväll 7,5 miljoner mark i reservationsanslag för byggandet av en äldreomsorgscentral.
< -- beviljades --
~ Äldreomsorgscentral fick 7,5 milj.
- (841) *Myndighet för mäklare* DN 15.4. (A1) P
Teksti: Vid årsskiftet får Sverige en ny myndighet, fastighetsmäklarnämnden.
Den ska registrera och utöva tillsyn över landets fastighetsmäklare.
< -- ? grundades, skapades --
~ * Mäklare fick myndighet

Suomenkielisten esimerkkien 804–807 mukaista habitiivisen kvasifragmentin prototyyppiä luonnehtimaan tyyppeä edustavat esimerkit 836–838. Niissäkin rakenteen kehystenä on prosessi, jonka muuttuja on (otsikossa skemaattiseksi jäävä) agenttiivinen ANTAJA ja jonka kiintopisteitä vastaavat semanttiset roolit LAHJA ja SAAJA. SAAJAN rooli on SAG:n vastaanottajan rooleista nimenomaan ”jonkin luovutetun vastaanottaja”.

Esimerkkien 834–835 otsikot rinnastuvat suomenkielisiin esimerkkeihin 785–794 siinä mielessä, että niiden spesifioimiseksi on vaikea löytää luontevaa verbiä mutta niidenkin parafrasiksi luontuu *få*-verbin sisältävä lause.

Esimerkkien 839–841 otsikoille on yhteistä, että niiden spesifioijaksi tuntuu luontevimmin sopivan jonkin muun kuin *ge*-verbin passiivimuoto. Esimerkkien 839–840 otsikot rinnastuvat suomenkielisiin esimerkkeihin 808–811, koska ne tuntuvat hyväk-

syvän *få*-parafrasin, toisin kuin esimerkki 841, joka siten rinnastuu suomenkielisiin esimerkkeihin 820–822. Kuten edellä suomenkielisten esimerkkien yhteydessä olen todennut, SAAJAN roolin sijasta on luontevaa puhua HYÖTYJÄSTÄ silloin, kun otsikon (passiivimuotoiseksi) spesifioijaksi soveltuu jokin muu verbi kuin *antaa/ge*. Ruotsissa tällaisissa tapauksissa käytetään ensisijaisesti *för*-prepositiota (ks. esim. 840–841). Tässä mielessä eräänlainen semanttinen välimuoto on esimerkki 839. Käsitteäkseni kyseisen artikkelin sanoma on, että reserviläisjärjestöt ovat hankkimassa aseita jäsentensä käyttöön – yksittäinen ase ei siirry yksittäisen jäsenen omistukseen eikä edes ”haltuun”. Vaikka tulkintani mukaan *få*-parafrasi tuntuu tässä mahdolliselta, kyseessä ei ole *få*-verbin prototyypin käyttö, vaan sen semanttinen ekstensio: ”saajan” rooli on pikemminkin HYÖTYJÄN rooli. Tästä syystä tuntuisi ainakin mahdolliselta vaihtoehdolta *för*-preposition käyttö: *Gevär (importeras) för reservister ~ för reservisters bruk* ⇔ *Kivääreitä (tuodaan) reserviläisiä varten ~ reserviläisten käyttöön*.

Edellä esittämieni vertailujen perusteella voidaan todeta tendenssi, jonka mukaan prototyypin habitivinen kvasifragmentti sisältää suomessa allatiivimuotoisen adverbialin, ruotsissa *till*-lausekkeen. Rakenne on tyyppiä Adv.li_{hab} + NP (~ NP + Adv.li_{hab}), ja sen habitivinen adverbiali vastaa siirtymisprosessin (C siirtyy A:lta B:lle) sekundaaria kiintopistettä (B:tä) ja semanttista roolia SAAJA/VASTAAN-OTTAJA. Vähemmän prototyypisiä (ja vähemmän habitivisia) ovat KF:t, joissa B:n rooli on pikemminkin HYÖTYJÄN. Niissä tapauksissa, joissa otsikkoa spesifioi jonkin muun verbin kuin *antaa/ge*-verbin passiivimuoto, esim. 808–811, 820–822 (su), 839–841 (ru), voidaan sitä paitsi kysyä, onko ”habitiviadverbiali” verbin valenssiadverbiali vai itse asiassa vapaa adverbiali. SAG onkin todennut, että nimenomaan *för*-lausekkeen tulkinnassa on joskus vaikea erottaa valenssiadverbialilla ilmaistavaa HYÖTYJÄÄ, tai oikeastaan ”sitä, jota on suosittu” (den gynnade) ja vapaalla adverbialilla ilmaistavaa ”sitä, jolle jostakin on hyötyä” (den som har nytta av någonting; SAG 3: 502). Ainakin esimerkkien 809–810 ja 840–841 otsikoille voidaan esittää parafrasi, jonka vapaa adverbiali hahmottaa otsikon ”vastaanottajan” tällaiseksi ”hyödynsaajaksi”:

- (809') Kuopioon on perustettu kannatusyhdistys (Kuopion tanssiviikon toiminnan tueksi)
- (810') Suomessa on laadittu uusi maantiekartasto (autoilijoiden käyttöön)
- (840') Stadsfullmäktige beviljade i onsdags ett anslag på 7,5 milj. (för ett nybygge för en äldreomsorgscentral)
- (841') Svenska staten har grundat/bildat en ny myndighet (för att registrera och utöva tillsyn över landets fastighetsmäklare)

Myös esimerkille 839 esittämäni tulkinta korostaa, että otsikon ”vastaanottajan” semanttinen suhde alkuasemaisen NP:n tarkoitteeseen on löyhempi kuin prototyypin

sissä habitiivisissa kvasifragmenteissa. SAAJAN/HYÖTYJÄN roolin tulkinnan kannalta hyvin mielenkiintoinen on esimerkki 808. Kun otsikkoa ja sitä vastaavaa tekstilauseetta vertaa, syntyy helposti mielikuva, että Lapuan Osuuspankki on sekä ”antaja” (teksti) että ”saaja”. Rakennuttajana (tekstin mukaan jopa *rakentajana*) on itse pankki, ja tämän mukaan otsikon adverbialli edustaa roolia ”se, joka asiasta hyötyy”: *Lapuan Osuuspankki on rakentanut/rakennuttanut (omaan käyttöönsä / itseään varten) uuden pankki-, asuin- ja liiketalon. ~ Lapualle on rakennettu uusi pankki-, asuin- ja liiketalo (Lapuan Osuuspankkia varten)*. ”Saajan” semanttisesti etäinen yhteys oletetaan spesifioivaan passiivimuotoiseen verbiin (*rakennettiin*) antaa myös aiheen kysyä, vastaako tällainen spesifiointi yleensäkin otsikonlaatijan hahmotusta. Onko yksinkertaisesti kyse siitä, että ennen kaikkea suomenkieliseen otsikkokieleen on vakiintunut käytäntö, jonka mukaan tekstilauseessa tyypillisesti *saada*-verbillä ilmaistava (laajasti tulkittava) ’saaminen’ ilmaistaan otsikossa tyypillisesti habitiivisella (tai ”kvasihabitiivisellä”) allatiivimuotoisella adverbialilla. Tällaista habitiivista kvasifragmenttia vastaa ruotsissa joskus *till*-lauseke, harvemmin *för*-lauseke. Tämän tulkinnan mukaan habitiiviset KF:t siis olisi tulkittava intransitiivisiksi: *A:lle (tulee) B*. Tällainen tulkinta saa tukea siitä, että esimerkkien 823–827 edustamassa tyypissä tällainen *tulla*-verbillä tai muulla itr-verbillä spesifiointi näyttää olevan ainoa luonteva tapa ”täydentää” otsikko. Tällä ’tulla’-tyypillä on myös vastineensa ruotsinkielisessä aineistossa:

(842)	Rivstart <i>för Volvo</i>
Teksti: Volvo har <i>fått</i> en flygande start 1994.
~ Det blev (en) – –	DN 15.4. (C1)	P
(843)	Snabba miljoner i vinst <i>för Esab</i>
< Det blev – –
~ Esab fick snabba miljoner i vinst	DN 15.6. (C4)	P
(844)	Tuff lottning <i>för Edberg</i>
Teksti: Stefan Edberg <i>fick</i> en tuff lottning i Wimbledon tennis som inleds på måndag.
~ Det blev en – –	SvD 15.6. (29)	P
(845)	Lägre vinst <i>för Metra</i>
< Det blev (en) – –
~ Metra fick lägre vinst	Vbl 15.6. (10)	P

Habitiiviseksi KF:ksi on ymmärtääkseni luokiteltava myös seuraava otsikko, joka on aineistossani ainoa, jossa ’saajaa’ ilmaistaan *åt*-prepositiolla. Martola (2007) on väitöskirjassaan osoittanut, että *åt*-preposition käyttö ’saajaa’ ilmaisevana on tavallisempaa suomenruotsissa kuin ruotsinruotsissa. Tässä tapauksessa otsikko on kaiken kaikkiaan siinä määrin skemaattinen, että sitä on vaikea tulkita ilman tekstin antamaa lisätietoa. Lukijaa saattaa hämätä myös se, että *åt*-muoto voidaan tulkita myös *äta*-verbin preteritimuodoksi: ’rauhanomaiset ruotsalaiset söivät sotilaita’:

- (846) Fridsamma svenskar åt krigare DN 15.6. (A11) P
Teksti: Han [Karl XIV Johan] hamnade mer eller mindre i onåd hos Napoleon och blev tronföljare i Sverige efter en remarkabel riksdagskupp, för att man i Sverige trodde att en så *duktig krigare* skulle kunna vinna tillbaka Finland. – – Han vårdade sin tuberkulos i mycket varma rum på Stockholms slott och insåg att *svenskar var lugnare att styra än fransmän*.
 < ? Krigare fick fridsamma svenskar (som undersåtar)

5.1.2 *Erosijainen adverbialli*

Selvä enemmistö habitiiviseksi kvasifragmenteiksi luokittelumistani otsikoista on esimerkkien 785–846 edustamaa tyyppiä, joka näyttää hahmottavan otsikoiden kehukseksi olettamani siirtoprosessin (*A antoi B:lle C:n*) ns. kohdeväylän: *B:lle C*. Vaikka tällainen otsikko eräissä tapauksissa tuntuu luontevasti spesifioituvan ’antaa’-tyypin verbin passiivimuodolla (*B:lle annettiin C*), monet seikat puhuvat sellaisen tulkinnan puolesta, että kyseiset KF:t itse asiassa hahmottavat tilanteen intransitiivisesti: ”*B:lle tulee C*”. Jaksossa 5.1.1 esittämieni näkökohtien lisäksi itr-tulkintaa puoltaa se, että habitiivisesta KF:sta on myös variantti, joka hahmottaa siirtoprosessin **lähdeväylän** (Leino 1999: 181). Ainakin suomenkielisille ablatiivimuotoisen habitiiviadverbialin sisältäville tämän tyyppin otsikoille on mahdotonta ajatella spesifioijaksi passiivimuotoista transitiiviverbiä:

- (847) Preliminärt ja av justitieutskottet Abl 15.4. (24) vo
Teksti: I går sa justitieutskottet preliminärt ja till regeringens förslag (om att inrätta en brottsofferfond)
- (848) Härlig uppvisning av Piffens D-flickor ÅU 15.4. (20) P
 ~ Piffens D-flickor gav (publiken) en härlig uppvisning
- (849) *Siemensiltä* Taiwaniin maailman suurin kombivoimala HS 15.4. (B11) P
Teksti: Saksalainen Siemens *toimittaa* maakaasukäyttöisen kombivoimalan Taiwaniin.
- (850) *Ahlströmiltä* ympäristöystävällinen höyrykattila AL 15.6. (10) P
Teksti: Ahlströmin *kehittämä* uuden sukupolven höyrykattila vihittiin maanantaina käyttöön Kuhmon lämpövoimalaitoksessa.
 < Ahlström on kehittänyt ympäristöystävällisen höyrykattilan
- (851) *Herman Rechbergeriltä* ooppera Pyhästä Laurista AL 15.6. (13) P
Teksti: Herman Rechbergerin uutuusooppera Laurentius saa kantaesityksensä Vantaan Pyhän Laurin kirkossa 24. elokuuta.
 < Herman Rechberger on säveltänyt oopperan Pyhästä Laurista
- (852) *Kemiralta* osakeanti vuoden sisällä TS 15.4. (14) P
Teksti: Valtionyhtiö Kemira aikoo *toteuttaa* osakeannin loppuvuodesta tai heti vuodenvaihteen jälkeen.
 < Kemira toteuttaa osakeannin vuoden sisällä

- (853) *Turkulaisflosifeilta* näkemyksiä itsemääräämis-
oikeudesta TS 15.4. (25) er
Teksti: Turkulaisfilosofit ovat omalta osaltaan ryhtyneet julkiseen vuoro-
puheluun. Siitä on esimerkkinä torstaina julkaistu ensimmäinen osa yhteis-
kuntaeettisestä kirjasarjasta. Julkaisu käsittelee oikeutta itsemääräämiseen.
< Turkulaisfilosofit esittävät näkemyksiä itsemääräämisoikeudesta
- (854) *4H-järjestöltä* koulutuskeskus Tansaniaan Kal 15.6. (21) P
Teksti: Suomen 4H-liiton kansalaisjärjestöprojekti Tansaniassa on loppu-
suoralla ja maahan on valmistumassa nuorille kurssi- ja koulutuskeskus.
< 4H-järjestö rakennuttaa Tansaniaan koulutuskeskuksen

5.1.3 Tulo- ja erosijainen adverbiaali

Suomenkielinen aineisto sisälsi 5 otsikkoa, joissa habitiivisen, siirtoprosessin lähde-
vähylää ilmaisevan ablatiivimuotoisen adverbiaalil lisäksi esiintyy kohdevähylää ilmai-
seva allatiivimuotoinen adverbiaali. Nämä allatiivimuodot edustavat eri tyyppisiä sii-
nä semanttisten roolien kirjossa, jonka esimerkkien 785–846 allatiivimuotoiset habi-
tiiviadverbiaalit muodostavat: SAAJA, HYÖTYJÄ jne.

- (855) *EU:lta* uusi investointirahasto *infrastruktuuri-*
hankkeille HS 15.6. (B12) P
< EU on perustanut uuden investointirahaston infrastruktuurihankkeille
(~ infrastruktuurihankkeita varten)
- (856) *Viljelijöiltä* ei *EU:lle*? AL 15.6. (2) P
< Sanovatko viljelijät ei EU:lle?
~ Saako EU (Suomen) viljelijöiltä ”ein” (kielteisen vastauksen)?
- (857) *Aholta* *Lipposelle* erouhkaus TS 15.6. (7) vo
SS 15.6. (11) vo
< Aho esitti Lipposelle erouhkauksen
- (858) *Kokoomukselta* tuki *hallitukselle* TS 15.6. (7) vo
SS 15.6. (11) vo
< Kokoomus antoi hallitukselle tukensa
- (859) *Kiihtelysvaaralta* rotinoita *kunnan uusille*
’äänestäjille’ Karj 15.4. (10) P
Teksti: Kiihtelysvaaran kunta ryhtyy *jakamaan* rotinarinkeleitä
kuntaan syntyville uusille kansalaisille.
< Kiihtelysvaara jakaa/antaa rotinoita – – ’äänestäjille’

Prototyypistä habitiivista KF-tyyppiä (vrt. 804–807) edustaa jaksojen 5.1.2–5.1.3
esimerkeistä lähinnä esimerkki 859: otsikko hahmottaa selkeästi ANTAJAN (Kiihte-
lysvaaran kunta), SAAJAN (kunnan uudet ’äänestäjät’) ja konkreettisen LAHJAN
(rotinat ~ rotinarinkelit). Otsikolle voidaan lisäksi esittää sekä *antaa-* että *saada-*
verbin sisältävä parafraasi: *K:n kunta antaa/jakaa rotinoita – – ’äänestäjille’* ~ – –
’äänestäjät’ saavat K:n kunnalta rotinoita. Muut mainitut otsikot eroavat eri tavoin
tämästä prototyypistä, mutta vastaavat kuitenkin esimerkkien 785–846 yhteydessä ku-

vaamaani, melko väljästi tulkitun habitiivisen kvasifragmentin jotakin alatyyppejä. Prototyypin edustajana voitaneen pitää myös esimerkkiä 858, joka eroaa esimerkin 859 tyypistä vain siinä, ettei LAHJA ole konkreettinen, mutta kuitenkin sellainen, jonka yhteydessä on luontevaa käyttää *antaa*-verbiä. Vähiten prototyyppiä muistuttavat esimerkkien 850–851 otsikot, joiden kehyksenä olevan prosessin ei voi ylipäättään olettaa sisältävän semanttista SAAJAN roolia. Tästä syystä näille otsikoille on myös mahdotonta esittää *antaa*- tai *saada*-verbin sisältävää parafrasaa (* *X sai Ahlströmiltä – – höyrykattilan*; esim. 850). Eräänlainen SAAJAN rooli lienee oletettava esimerkin 849 kehyksenä olevalle prosessille: *Siemens toimittaa – – kombivoimalan ? Taiwanin valtiolle / taiwanilaiselle X-yhtiölle*.

Vaikka siirtoprosessin kohdeväylän hahmottavan habitiivisen adverbiaalisen sisältävä KF (esim. 785–846) usein tuntuu olevan luontevasti spesifioitavissa passiivimuotoisella 'antaa'-tyypin verbillä, tällainen spesifiointi ei tunnu lainkaan mahdolliselta esimerkkien 849–859 tapauksissa, joissa lähdeväylää ilmaistaan habitiivisella adverbiaalilla (-*lta*). Vertailussa kahteen lähdeväylää hahmottavaan ruotsinkieliseen esimerkkiin 847–848 korostuu suomen ja ruotsin passiivilauseiden olennainen ero. Suomessa passiivilause ei voi sisältää agenttia. Sen sijaan esimerkit 847–848 voidaan spesifioida passiivimuotoisella *gavs*-verbillä, jolloin otsikoiden *av*-lausekkeet nimenomaan jäsentyvät agenteiksi: (*Publiken*) *gavs en härlig uppvisning av Piffens D-flickor* (esim. 848). Toisin kuin ruotsin *s*-passiiviin, suomen passiiviin sisältyy skemaattinen viittaus tekijään, joka lisäksi useimmiten ymmärretään monikolliseksi. Suomen passiivia on joskus kutsuttu ”epämääräiseksi 4. persoonaksi” (vrt. ISK: 1256).

5.1.4 Yhteenveto: Habitiivinen KF

Kun habitiivisten kvasifragmenttien eri tyyppejä tarkastellaan kokonaisuutena (esim. 785–859), päädytään mielestäni siihen, että ne perustuvat tilanteen intransitiiviseen hahmotukseen eli ilmaisevat temaattisen suhteen. Prototyypisissä tapauksissa tämä suhde on

– SAAJAN ja LAHJAN suhde:	B:lle (tulee) C
– ANTAJAN ja LAHJAN suhde:	A:lta (tulee) C
– kaikkien siirtymisprosessiin sisältyvien semanttisten roolien suhde:	A:lta (tulee) B:lle C

Samoin kuin omistuslausetta pidetään eksistentiaalilauseen alatyypinä (ks. 4.6.1.3), voidaan habitiivista KF:a pitää jakson 5.2. eksistentiaalisen KF:n alatyypinä: se, mitä tekstissä ilmaistaan transitiivilauseella (*A antoi B:lle C:n* tai *B sai A:lta C:n*),

hahmotetaan otsikossa temaattisena suhteena. Kolmiaspektinen habitiivinen KF-järjestelmä näyttää hahmottavan hallussapidon, saamisen ja antamisen e-lauseen kolmen perusvaihtoehdon mukaisesti siten, että teemaa (C) luonnehditaan ”olemassa-olon” (a), ”olemaan tulemisen” (b) tai ”olemasta lakkaamisen” (c) kannalta:

- (a) B:llä (on) C
- (b) B:lle (tulee) C
- (c) A:ltä (tulee) C

Toisin kuin varsinaisten e-lauseiden tapauksessa sulkeissa olevat verbit eivät kuitenkaan habitiiviadverbiaalin muutosjavarientteihin (b–c) liitettyinä tuota luontevia lauseita, vrt.

e-lauseita:

- (a_e) Rannalla on ihmisiä.
- (b_e) Rannalle on jo tullut ihmisiä.
- (c_e) Rannalta tulee koko ajan ihmisiä.

habitiivisia rakenteita:

- (a_h) Liisalla on punainen hattu.
- (b_h) ? Liisalle tuli punainen hattu.
- (c_h) ? Kallelta tuli punainen hattu.

Huomattakoon, etteivät (b_h–c_h)-esimerkkien lauseet ole kielenvastaisia. Tietyissä kontekstissa ne saattavat kuulostaa hyvinkin luontevilta:

Esitystä varten esiintyjille jaettiin eriväriset hatut. *Liisalle tuli punainen hattu.* (b_h)

Liisan ystävät lähettivät hänelle runsaasti syntymäpäivälahjoja. *Kallelta tuli punainen hattu.* (c_h)

Kummassakin tapauksessa *tulla*-verbi saa tietyn semanttisen lisävivahteen, eikä verbi pelkästään merkitse sitä ”hallussapidon alkamista” tai ”hallussapidon loppumista” ~ ”hallussapidosta luopumista”, jota *saada*- ja *antaa*-verbit ilmaisevat.

Pohdittaessa habitiivisten KF:en suhdetta niihin liittyvään tekstiin on olennaista, että otsikoiden sanoma lähes poikkeuksetta ilmaistaan tekstissä ’saada, antaa’-tyypin transitiiiverbin sisältävällä lauseella – tosin vain prototyypisissä tapauksissa verbinä on juuri *saada/få* tai *antaa/ge*. Ainahan ei otsikolle kuitenkaan voi osoittaa selvää lausevastinetta tekstistä. Tällaisissa tapauksissa otsikonlaatija on itse valinnut habitiivisen (”saamisen” ja ”antamisen”) hahmotuksen jollekin kyseisen artikkelin keskeiselle väitteelle tms. Otsikon muodon valinnassa hän tällöin on soveltanut (vaihtelevassa määrin) vakiintunutta habitiivisen KF:n skeemaa.

Habitiiviset KF:t ovat ”saamista” ja ”antamista” ilmaisevina rakenteina **tunnusmerkkisiä**. M. A. K. Halliday kutsuu tällaisia rakenteita kieliopillisiksi metaforiksi

(*grammatical metaphor*; Halliday 1985: 321). Vastaavat **tunnusmerkittömät** eli kongruentit rakenteet ovat *saada/få*- tai *antaa/ge*-verbin sisältävät lauseet. Habitiiviset KF:t ovat e-lauseen skeemaan perustuvia tavoiterakenteita. Koska niitä ei voi luontevasti spesifioida eksistentiaalisella verbillä, kuten varsinaiset e-lausefragmentit, ne eivät ole e-lauseen skeeman täysin sanktioituja toteutumia (ks. 2.4).

Vaikka etenkin suomessa on havaittavissa selvä tendenssi, jonka mukaan habitiivisuutta ilmaistaan tekstilauseissa kongruenteilla *saada/antaa*-verbin sisältävillä lauseilla ja otsikoissa tunnusmerkkisillä habitiivisilla KF:eilla, myös otsikoissa esiintyy jossain määrin *saada/antaa*-verbillisiä lauseita. Ruotsissa tendenssi on päinvastainen: myös otsikoissa käytetään ensisijaisesti tunnusmerkittömiä *få/ge*-verbillisiä lauseita. Seuraava taulukko osoittaa habitiivisten KF:ien eri tyyppien ja vastaavien tunnusmerkittömien (täydellisten) 'saada'- ja 'antaa'-lauseiden esiintymien keskinäiset suhteet. Osoitan rakenteiden vastaavuuden siten, että rinnastan toisaalta siirtoprosessin *B sai A:lta C:n* kohdeväylän hahmottavat rakenteet ('saada'-tyyppi: *B:lle C ~ B sai C:n*), toisaalta lähdeväylän hahmottavat ('antaa'-tyyppi: *A:lta C ~ A antoi C:n*). Olen nimennyt alakategoriat sen mukaan, sisältääkö KF tulosijaisen adverbialin (*lle; till, för, åt*) vai erosijaisen (*lta; av*). Kolmannen alakategorian muodostavat ne tapaukset, joissa KF sisältää sekä tulo- että erosijaisen adverbialin.

Taulukko 16. Habitiiviset KF:t ja niitä vastaavat täydelliset lauseet.

Rakennetyyppi	Ru				Su			
	KF		lause		KF		lause	
1. tulosijainen adv.li	<i>till</i> 11 <i>för</i> 15 <i>åt</i> 1		<i>få</i> 59		<i>lle</i> 112		<i>saada</i> 39	
2. erosijainen adv.li	<i>av</i> 2		<i>ge</i> 20		<i>lta</i> 7		<i>antaa</i> 1	
3. tulo- ja erosijainen adv.li			<i>få + av</i> 2 <i>få + från</i> 1		<i>lle + lta</i> 7		<i>saada + lta</i> 3 <i>antaa + lle</i> 2	
Yhteensä		29	82		126		45	

5.2 Eksistentiaalinen KF

Eksistentiaaliseksi kvasifragmentiksi kutsun otsikkotyyppiä, joka näyttää hahmottavan tietyn tilanteen eksistentiaalilauseen tavoin (*A:ssa on B*) mutta jonka kehyksenä on prosessi, jonka tunnusmerkitön ilmaisukeino on ei-eksistentiaalinen lausetyyppi: predikatiivilause, intransiivilause tai transiivilause. Koska nämä peruslausetyypit ovat syntaktis-semanttisesti hyvin erilaisia, myös niiden KF-vastineissa on selkeitä rakenne-eroja siitä huolimatta, että ne perusrakenteeltaan ovat e-lausefragmentin skeeman mukaisia rakenteita. Kutsun näitä rakenteita kvasifragmenteiksi, koska ne, samoin kuin jaksossa 5.1 käsitellyt habitiiviset KF:t, ovat e-lausefragmentin skeeman vain osittain sanktioituja toteutumia. Niiden kehyksenä oleva prosessi on semanttisesti kompleksisempi kuin varsinaisten e-lauseiden ilmaisema prosessi. Varsinaiset e-lauseet (ja e-lausefragmentit, jakso 4.6.1.3) ilmaisevat temaattista suhdetta. Eksistentiaalisista kvasifragmenteista vain 5.2.1-tyyppin yleisempi variantti ilmaisee temaattista suhdetta, mutta hahmottaa tilanteen toisenlaisena temaattisena suhteena (eksistenssiä koskevana) kuin vastaava kongruentti eli tunnusmerkitön rakenne (predikatiivilause).

Tarkastelen eksistentiaalisia kvasifragmentteja kolmena eri alatyypinä sen mukaan, minkälaista tunnusmerkitöntä rakennetta ne vastaavat: predikatiivilauseetta (5.2.1), intransiivilauseetta (5.2.2) vai transiivilauseetta (5.2.3).

5.2.1 Predikatiivilauseetta vastaava KF

Predikatiivilauseetta vastaaviksi eksistentiaalisiksi kvasifragmenteiksi lukemani otsikot edustavat kahta tyyppiä, joista selvästi yleisempi (runsaat 2/3) on tyyppi Adj + N (+ Adv.li). Tässä rakennekuvauksessa nominilausekkeen adjektiiviattribuuttina toimiva adjektiivi (Adj) vastaa rakenteen tunnusmerkittömäksi vastineeksi olettamani predikatiivilauseen predikatiivia. Yksinkertaisimmillaan tällainen KF koostuu pelkästään adjektiiviattribuutista ja sen pääsanasubstantiivista:

- (860) Dyrare basvaror Abl 15.6. (11) vo
Teksti: Snittpriset för PRO:s matkorg har stigit med drygt en procent sedan december. Mjöl, knäckebröd, mjölkprodukter, fläskkotletter och kaffe är några av *varorna* som *blivit dyrare*.
 [Artikkelissa kerrotaan Ruotsin eläkeläisten järjestön PRO:n teettämästä tutkimuksesta, jossa verrattiin ruoan hintoja eri puolilla Ruotsia.]
 < Basvarorna har blivit dyrare
 ~ ? Vi har fått dyrare basvaror

- (861) Dålig parkering SvD 15.6. (10) vo
Teksti: BRF, Båtbranschens riksförbund, beslutade förra året att flytta mässan, bland annat på grund av *de dåliga parkeringsmöjligheterna* på Djurgården.
 < Parkeringen (på Djurgården) är dålig < Parkeringsmöjligheterna på Djurgården är dåliga
 ~ ? Det är dålig parkering på Djurgården
- (862) Intresserad USA-byrå SvD 15.6. (N11) vo
ao: PR-byrå Jerry Bergström lär ut hur svåra situationer ska hanteras
Väliotsikon jälkeinen teksti: Nu har dock en USA-baserad världsomspännande byråkedja visat ett seriöst intresse av att köpa in sig i företaget.
 < En USA-byrå är intresserad (av att köpa in sig i företaget)
 ~ ? Det finns en intresserad USA-byrå (* av att köpa in sig i företaget)
- (863) Hård psykisk press Hbl 15.4. (8) vo
Teksti: Detta arbetsområde går inte att tvinga på folk, det kan vara oerhört psykiskt påfrestande.
 < Den psykiska pressen (i arbetet) är hård
 ~ ? Det är hård psykisk press (i arbetet)
- (864) Tungt år VN 15.4. (13) vo
Tekstitopiikki: Västnyländska kultursamfundet -järjestön kevätkokous Tammisaarella
Väliotsikon jälkeinen teksti: [Henrik] Cederlöf, som är ordförande för kultursamfundet, kunde konstatera att *det gångna året varit finansiellt tungt*, --.
 < (Det gångna) året har varit tungt
 ~ Det har varit ett --
- (865) Bra vägförbindelse Bbl 15.6. (11) vo
P: Skolmiljön i Bullers förfaller
Väliotsikon jälkeinen teksti: *Vägförbindelserna är emellertid goda*, så det är lätt för Helsingforsbor och andra att ta sig hit med egen bil eller hyrd buss.
 < Vägförbindelsen (till Bullers) är bra
 ~ ? Det är bra vägförbindelse
- (866) Epätavallinen konserttiohjelma HS 15.6. (15.6.) vo
er: Arja Raatikaisen ja Tero Saarisen kantaesitykset orkesterikonsertissa
 < Konserttiohjelma oli epätavallinen
 ~ * Konsertissa oli epätavallinen konserttiohjelma
- (867) Synkkä ennuste Kal 15.4. (15) vo
Leipätekstin alku: Kansainvälisten välittäjien yritykset rauhoittaa Etelä-Afrikan väkivaltaisuuksia ennen huhtikuun lopussa pidettäviä ensimmäisiä vapaita vaaleja ovat kariutuneet.
 < (Etelä-Afrikan tilanteen) ennuste on synkkä
- (868) Väärät kauneusihanteet Karj 15.6. (12) vo
P: Tie hoikkuuteen on kivinen
Väliotsikon jälkeinen teksti: Kaikki tietävät myös, että iso osa laihduttajista ei edes ole laihdutuskuurin tarpeessa: *nykyajan kauneusihanteet eivät* kerta kaikkiaan *vastaa arkitodellisuutta*.
 < (Nykyajan) kauneusihanteet ovat väärät
 ~ Nykyajan ihmisellä on --

- (870) *Äkta tonfall i film om beatlar* SvD 15.4. (31) P
Teksti: Filmen lever i kraft av *ett äkta tonfall*, som genomsyrar både musik och miljöer – –.
 < Tonfallet är äkta i film om beatlar
- (871) *Stark orderingång i Asien* SvD 15.4. (N1) P
Teksti: Där kunde också en nöjd Percy Barnevik meddela att ABB-koncernens totala *orderingång* under de tre första månaderna i år ökat med åtta procent – –.
 Särskilt stark är ökningen från *Asien* på större infrastrukturprojekt inom området elkraft.
 < Orderingången är stark i Asien
 ~ ABB har – –
- (872) *Större intresse i Sverige* SvD 15.6. (N1) vo
Teksti: *Aktieintresset* vid privatiseringar *har i Sverige* hittills varit klart *större än i många andra länder*.
 < Intresset för aktier är större i Sverige (än i många andra länder)
- (873) *Strikta regler för TV-reklam i EU* SvD 15.6. (N11) P
 < Reglerna för TV-reklam är strikta i EU
- (874) *Idealisk surhet i vattnet* Vbl 15.6 (4) vo
Teksti: I dag är vattnets pH-värde 6,5 vilket är idealiskt.
 < Surheten i vattnet är idealisk
 ~ ? Det är / Vi har – –
- (875) *Besvikna lärare i Rådmans* JT 15.4. (1) P
Teksti: Besvikelsen bland rådmanslärarna är stor efter skolavdelningens beslut att koncentrera jakobstadseleverna till Oxhamns högstadium.
 < Lärarna i Rådmans [skola] är besvikna

Ajan ilmauksen asema on jotakuinkin samanlainen eksistentiaalisessa KF:ssa ja predikatiivilauseessa: se antaa vapaana adverbiaalina (puiteadverbiaalina) ajalliset puitteet kummankin rakennetyypin ilmaismalle väitteelle tms. (esim. 876–877). Myös esimerkin 878 *trots*-lauseke on kummassakin tapauksessa kiistaton vapaa adverbiaali. Useimmissa muissa tapauksissa prepositiolauseke jäsentyy predikatiiviparafrasissa substantiivin attributiksi, kun sen asemaa eksistentiaalisessa KF:ssa usein on vaikeampi määrittää (esim. 879–882). Esimerkin 883 *av*-lauseke on yksiselitteisesti prepositioattribuutti, koska kyseessä on teonnimeen liittyvä, teonnimirakenteen kehyksenä olevan prosessin primaarista kiintopistettä (objektia) vastaava rakenne: *kontroll av taxametrar* < *X kontrollerar taxametrar*. Esimerkki 884 on käsittääkseni luontevammin kuin muut tulkittavissa yhtä hyvin e-lausefragmentiksi kuin predikatiiviparfrasin saavaksi KF:ksi.

- (876) *Högt festtryck i sommar* DN 15.6. (A1) P
Teksti: Med början i den första veckan efter midsommar *blir det högtryck* i Sverige när det gäller festivaler av allehanda slag.
 < Festtrycket blir högt i sommar
 ~ ? Det blir – –

- (877) Svag börs *efter räntehöjning* SvD 15.4. (N1) P
Teksti: *Stockholmsbörsen hade en svag utveckling på torsdagen under intryck av allmänt misshumör och att räntorna gick upp några punkter.*
 < Börsen var svag efter räntehöjning
 ~ ? Det var (en) --
- (878) Höga mc-premier *trots färre olyckor* DN 15.6. (C14) P
Teksti: *Att åka motorcykel kostar skjortan och litet till. Trots att antalet olyckor, stölder med mera gått ned ordentligt är försäkringspremien en mycket tung post.*
 < MC-premierna är höga trots färre olyckor
 ~ ? Vi har --
- (879) Låg nivå *på nyföretagandet* DN 15.6. (C2) P
Teksti: *Nyföretagandet i Sverige ligger kvar på fortsatt låga nivåer.*
 < Nivån på nyföretagandet är låg
 ~ Det är --
- (880) Oklara besked *om operationer* DN 15.6. (D5) P
Teksti: *Ord står mot ord. På tisdagen gick det inte att få några klara besked om hur det blir med operationerna på Huddinge sjukhus.*
 < Beskeden om operationer är oklara
 ~ ? Det är --
- (881) Stor efterfrågan *på Georg Jensen-silver* SvD 15.4. (31) P
 < Efterfrågan på Georg Jensen-silver är stor
 ~ Det är --
- (882) Osaklig debatt *om Voasbygget* Vbl 15.4. (7) P
Teksti: *Sällan har insändare i något ärende varit så bemängda med sakfel som insändarna gällande Voas och Korsholms kommun.*
 < Debatten om Voasbygget är osaklig
 ~ ? Det pågår en --
- (883) Hårdare kontroll *av taxameter* SvD 15.4. (N2) P
Teksti: *Regeringen vill ytterligare stärka greppet om fusket inom taxinäringen. Den här gången gäller det taxametrarna.*
 < Kontrollen av taxametrar blir hårdare
- (884) Stora skillnader *mellan olika försäkringar* Hbl 15.6. (8) P
Teksti: *Bolagens ersättningsprinciper varierar. Apparaterna har olika livstid hos olika bolag, förklarar Marja Sario försäkringsdjungeln.*
 -- När det gäller olika service- och bonussystem finns det även här *variation* bland de olika försäkringsbolagen.
 < Skillnaderna mellan olika försäkringar är stora
 ~ Det är --

Toinen eksistentiaalisen KF:n tyyppi, joka perustuu ensisijaisesti predikatiivilauseella ilmaistavan prosessin tunnusmerkikseen hahmotukseen, on tyyppi, jossa subjektiksi hahmottuvan NP:n edussanana on ominaisuudennimi. Tämän ominaisuudennimen kantasana-adjektiivivaastaa tunnusmerkittömän predikatiivilauseen predikatiivia:

- (885) Oenighet *om domprost* SvD 15.6. (9) P
Teksti: *Domkapitlet i Göteborg förordade på torsdagen kontraktsprosten Hans-Olof Hansson till ny domprost. Därmed delar domkapitlet inte kyrkorådets uppfattning.*
 < Domkapitlet och kyrkorådet är oeniga om domprost

- (886) *Enighet om homosexuella?* Hbl 15.6. (2) P
Teksti: Tydiligen är åtminstone *sfp* och de kristliga alltså inte särskilt oense om frågan.
 < Är sfp och de kristliga eniga om homosexuella?
 ~ Råder det -- ?
- (887) *Optimism i Chipshuset* Ål 15.4. (20) P
Teksti: Starka finanser, nya produkter, målmedveten marknadsbearbetning och outnyttjad produktionskapacitet skapar *optimism hos koncernchefen Sture Carlson*.
 < Man är optimistisk i Chipshuset
 ~ Det råder --
- (888) *Australisk ilska över norsk valjakt* DN 15.6. (A5) P
Teksti: Australien fördömde på tisdagen Norges beslut att återuppta kommersiell valfångst.
 < Australiensarna är ilska över norsk/norrmännens valjakt
 ~ ? Australien är ilsket --
- (889) *Lettisk ilska mot Bildt* DN 15.6. (A8) P
Teksti: Irritationen mot statsminister Carl Bildts inhopp i de rysk-lettiska förhandlingarna är stor i Lettland.
 < Letterna är ilska på Bildt
- (890) *Centeroro inför EU-omröstningen* Hbl 15.6. (5) P
 < Centern är orolig inför EU-omröstningen
- (891) *Kökaroro efter bakslag i rätten* Ål 15.6. (5) P
 < Kökarbor(na) är oroliga efter bakslag i rätten
- (892) *Yksilöllisyyttä ja joustavuutta* SS 15.4. (8) vo
 < Opinto-ohjelmat ovat yksilöllisiä ja joustavia
 ~ Opinto-ohjelmissa on --
- (893) *Välinpitämättömyyttä vanhusten ongelmista* Karj 15.6. (7) P
 [Yleisönosastokirjoituksen otsikko]
 < Vanhusten ongelmista ollaan välinpitämättömiä

Esimerkkien 885–887 määritteettömät ominaisuudennimet synnyttävät mielikuvan geneerisestä hahmotuksesta: ”Det råder (allmän) enighet, enighet, optimism”. Esimerkkeihin 885–886 liittyvä teksti kuitenkin osoittaa, ettei ole kyse yleisestä eri- tai yksimielisyydestä – tekstissä mainitaan kummassakin tapauksessa kaksi osapuolta, jotka ovat yhtä mieltä tai eri mieltä. Esimerkissä 887 taas luonnehdinnan geneerisyys saa lokaaliset puitteet: ”Chips-yhtiössä ollaan optimistisia”. Esimerkeissä 888–889 maannimestä johdettu adjektiivi voidaan tulkita niin, että tietty tapahtuma tms. on suuttuttanut joko koko kyseisen kansan (maan) tai sen edustajan (joka on ilmaissut tuon suuttumuksen). Esimerkeissä 890–891 semanttisesti ominaisuudennimiä vastaava *orolig*-adjektiivin kantasana *oro* ’levottomuus’ esiintyy yhdyssanan edusosana. Yhdyssanan alkuosana on substantiivi, joka vastaa tunnusmerkittömän predikatiivilauseen subjektia tai sitä paikkaa tai yhteisöä, jossa tuota levottomuutta esiintyy.

5.2.2 *Intransitiivilausetta vastaava KF*

Ruotsinkielisessä otsikkokielessä esiintyy useita sellaisia rakennetyyppejä, jotka rakenteeltaan muistuttavat yksiosaisia tai kaksiosaisia päälause-ekvivalenteiksi luonnehtimiani e-lausefragmentteja (jaksot 4.6.1.3 ja 4.7.1.1), mutta joiden parafrasiksi soveltuu ensisijaisesti intransitiivilause. Selkeimmin tällaisen eksistentiaalisen KF:n ja vastaavan tunnusmerkittömän itr-lauseen vastaavuus on todettavissa silloin, kun ensin mainittu sisältää NP:n, jonka edussana on itr-lauseen finiittiverbin teonnimijohdos tai ns. verbivastineellinen substantiivi (esim. 896, 898, 899, 902; ks. ISK: 555):

- (894) En förbättring DN 15.6. (N5) vo
< Resultatet (för Tudor-företaget) förbättrades (förra året)
- (895) Helomvändning DN 15.6. (D4) vo
Teksti: – – och det paradoxala inträffar att [politikern] Cederschiöld tvingas administrera ett beslut han först gillade men sedan tvingades överge.
< Cederschiöld gjorde en helomvändning ~ “vände helt om”
- (896) Byggstart vid nyår DN 15.4. (D4) P
Ingressi: Snabbspårvägen mellan Gullmarsplan och Alvik börjar byggas vid nyår.
< Byggandet (av snabbspårvägen) startar vid nyår
~ Det blir – –
- (897) Återhämtning sista timmen DN 15.6. (C5) P
Teksti: En ränteuppgång i storleksordningen 30 punkter fick börsen att omedelbart vid öppningen tappa 1,3 procent. Nedgången höll i sig merparten av dagen, men när sedan räntan vid 15-tiden föll tillbaka återhämtade sig aktiekurserna.
< Aktiekurserna återhämtade sig under sista timmen
- (898) Slagsmål om toppjobben inom EU DN 15.4. (A1) P
< Man slåss om toppjobben inom EU
~ Det är – –
- (899) Lek med elden i Israel SvD 15.4. (6) P
Teksti: Israel firade på torsdagen 46 år som självständig nation.
Två israeliska pojkar i den judiska bosättningen i Kiryat Arba på den ockuperade Västbanken firade med att *leka med riktiga granatkastare och gevär*.
< Pojkar lekte med elden i Israel
- (900) Orientering österut ÅU 15.4. (8) vo
[Artikkeli koskee 1. maailmansodan jälkeen virinnyttä pyrkimystä luoda yleisruotsalainen liike (en allsvensk rörelse).]
Teksti: De svenska politikerna ville inte engagera sig i en rörelse som orienterade sig österut [till Finland och Estland].
< Rörelsen orienterade sig österut
- (901) Tvivel om beslutsförmåga SvD 15.4. (N4) vo
Teksti: Osäkerhet råder också om regeringen Bildt verkligen förmår fatta ett beslut efter vattendomstolens förnyade prövning; många tror att det vill till ett regeringsskifte för att en lösning skall kunna uppnås.
< Man/många tvivlar på att regeringen har beslutsförmåga (i frågan)
~ ? Det råder – –

- (902) Protest *mot norsk valfångst* SvD 15.6. (6) P
Teksti: Australien fördömde på tisdagen Norges beslut att återuppta kommersiell valfångst.
 < Australien protesterar mot norsk valfångst
- (903) Konkurrens *mellan sjukhus* Vbl 15.4. (3) vo
Teksti: Nytt i dag är också *konkurrensen mellan sjukhusen* och friheten att söka vård också över de tidigare närmast heliga sjukvårdsgränserna.
 < Sjukhusen konkurrerar med varandra
 ~ Det är --
- (904) *Tupakasta* kiistaa jälleen *USA:ssa* Karj 15.4. (13) P
 < USA:ssa kiistellään jälleen tupakasta

Joissakin tapauksissa otsikon sisältämä teonnimi (erityisesti yhdyssubstantiivin edusosana esiintyvä teonnimi, esim. 895–896) on siinä määrin vakiintunut tai jopa leksikaalistunut, että kantaverbin sisältävä parafraasi tuntuu hieman teennäiseltä. Niinpä esimerkin 895 tapauksessa ilmaus ”göra en helomvändning” tuntuu idiomaattisemmalta kuin ”vända helt om”. Pelkästä NP:stä koostuva otsikko saattaa ennen kaikkea pääotsikkona hahmottua leimaotsikoksi, mutta NP:hen liittyvä prepositiolauseke antaa otsikolle usein selvemmin kertovan otsikon luonteen. Esimerkkien 898–899 ja 904 paikan adverbialit tekevät otsikosta kaksiosaisen päälause-ekvivalentin. Kun tällainen paikan adverbialiaali eksistentiaalisessa KF:ssa on lausetyypin täydennys, se vastaavassa itr-parafrasissa jäsenyyt vapaaksi adverbialiksi (puiteadverbialiksi), vrt. ? *Det var lek med elden i Israel* ~ *Pojkar lekte med elden (i Israel)* (esim. 899). Esimerkin 898 prepositioilmaus *inom EU* on kaksitulkintainen: se voidaan tulkita *toppjobben*-sanana prepositioattribuutiksi (jolloin otsikko on yksiosainen PLE, joka koostuu substantiivista ja sen attribuutista) tai lausetyypin adverbialiksi (kaksiosainen PLE). Näiden tulkintavaihtoehtojen mukaisesti otsikolle ehdottamani itr-parafraasi voidaan suomentaa kahdella tavalla: *EU:n huippuviroista taistellaan* ~ *EU:ssa taistellaan huippuviroista*.

Vaikka ajan ilmauksia ei ole tapana pitää täydennyksinä (ks. 4.7.1.1) ja esimerkkien 896–897 otsikot siten hahmottuvat yksiosaisiksi PLE:iksi, tällainen adverbialiaali kuitenkin yleensä antaa otsikolle kertovan otsikon luonteen. Siten esimerkin 897 tapauksessa otsikko ei varsinaisesti esittele artikkelin tekstioppiikkia (*elpyminen, ? viime hetken elpyminen*), vaan otsikko sisältää skemaattisen väitteen: on kyse tiettyyn tilanteeseen ja ajankohtaan liittyvästä elpymisestä, ja elpymisprosessin muuttuja ilmaistaan tekstissä eksplisiittisesti (*osakekurssit*). Samoin otsikko 896 kertoo skemaattisesti, että tietty rakennusprojekti aloitetaan (alkaa) uudenvuoden tienoilla.

Esimerkkien 900 ja 902 prepositiolausekkeet ovat lähinnä otsikon substantiivin rektiön mukaisia täydennyksiä (jotka vastaavat parafrasissa esiintyvän itr-verbin valenssiadverbialiaalia). Jos otsikko 900 olisi pääotsikko, se voitaisiinkin tulkita leimaotsikoksi (”Tämän artikkelin aiheena on suuntautuminen itään”). Väliotsikkoa edeltävän

tekstin perusteella lukija voi kuitenkin olettaa, että suuntautumisella on spesifinen agentti. Tämä oletus saa vahvistusta väliotsikon jälkeisestä tekstistä. Esimerkki 902 on niin spesifinen (esim. *norsk valfångst* 'norjalaisten harjoittama valaanpyynti'), että se pääotsikkonakin mielestäni ensisijaisesti hahmottuu kertovaksi otsikoksi. Sen suomenkieliseksi vastineeksi sopii siten paremmin lausemainen *Norjalaisten (harjoittamaa) valaanpyyntiä arvostellaan* kuin leimaotsikkomainen *Protesti norjalaisten valaanpyyntiä vastaan*.

Kuten esimerkeistä 894–904 käy ilmi, pääsananjäljessä esiintyvien prepositioilmausten tai paikallissijailmausten syntaktis-semanttisissa funktioissa on suurta vaihtelua. Otsikko-KF:n ja sen kehyksenä olevan prosessin suhteen kannalta on erityisen huomionarvoista, että tuon prosessin argumentit saattavat otsikossa olla edustuneina substantiivin rektion mukaisina täydennyksinä. Esimerkeissä 898–900 ja 902 prepositioattribuutti vastaa kehysprosessin primaaria kiintopistettä eli itr-lauseen finiittiverbin valenssiadverbiaalia. Esimerkin 903 prepositioattribuutti vastaa kehysprosessin muuttujaa (⇒ subjektia). Myös NP:n sisältämä adjektiiviattribuutti saattaa saada tämän attribuuttityypin prototyyppisten funktioiden ohella tällaisen juuri eksistentiaalisille KF:eille ominaisen, argumenttia vastaavan funktion. Tyypillisesti adjektiiviattribuutti vastaa tällöin kehysprosessin muuttujaa (esim. 906–907, 910–911):

- (905) *Klar försämring* SvD 15.6. (15) vo
P: Missnöjet jäser inom ABB
Leipätekstin alku: Det jäser av lönemissnöje bland civilingenjörerna inom svenska ABB.
 < Civilingenjörernas attityd mot företaget har klart försämrats
- (906) *Dansk förmedling* DN 15.6. (A5) vo
Teksti: Den 30-åriga ensamstående kvinnan kontaktade för några år sedan en donationsförmedling i Köpenhamn och fick kontakt med en donator.
 < Spermadonation förmedlades av danskar
- (907) *Moderat helomvändning* DN 15.6. (D4) P
 < Moderaterna vände helt om ~ gjorde helomvändning [vrt. esim. 895]
- (908) *Ilksen väntan på bron* SvD 15.4. (N4) P
 < Näringslivet väntar ilsket [?] på bron (över Öresund)
- (909) *Nattlig upplösning på drama i Karleby?* Vbl 15.4. (1) P
Teksti: En man skadades allvarligt vid ett *skottdrama* som utspelades i Karleby sent på torsdageftermiddagen.
 – – Gärningsmannen vägrade dock lämna huset och ännu före midnatt hade dramat inte fått någon upplösning.
 < Upplöstes dramat i Karleby på natten?
- (910) *Serbisk hämnd för flyganfall* DN 15.4. (A1) P
Teksti: De bosniska serberna trappade på torsdagen upp sina hämndaktioner som svar på Natos flyganfall i veckan.
 < Serberna hämnades för flyganfall
- (911) *Norsk köprusch efter parabol* DN 15.6. (A6) P
 < ? Norrmännen rusade för att köpa parabol [parabolantenn]

- (912) *Internt nyd-bråk om riksdagslista* SvD 15.4. (15) P
 < nyd [Ny demokrati-partiet] bråkade internt om riksdagslista
- (913) *Helppo pääsy huoltotunneliin* IS 15.4. (21) vo
P: ”Eurotunneli kestää terrori-iskut”
er: Tutkija vakuutteli kanaalitunnelin turvallisuutta
Väliotsikon jälkeinen teksti: Eurotunnelissa on varauduttu myös tulipaloihin.
 – – Hätäuloskäytäviä on asennettu 250 metrin välein. Matkustajat pääsevät niiden kautta huoltotunneliin, jossa on asfalttite.
 < Tunnelista pääsee helposti huoltotunneliin

Teonnimi tai verbivastineellinen substantiivi voi esiintyä myös edusosana sellaisessa yhdyssanassa, jonka määriteosa vastaa kehysprosessin argumenttia:

- (914) *Framtidstro i ÅTT* ÅI 15.4. (20) vo
Teksti: Höjd kostnadseffektivitet och ökade marknadsandelar skapar framtidstro i koncernen.
 < [Tidningskoncernen] ÅTT tror på framtiden
- (915) *Pedavocessång i 20 år* Vbl 15.4. (9) P
Teksti: Lördag denna vecka firar sångkören Pedavoces 20-årsjubileum med en dubbelkonsert i Vasa.
 < Pedavoces har sjungit i 20 år
- (916) *Kraftigt kursfall i Frankfurt* SvD 15.6. (N8) P
Teksti: *Kurserna* på Frankfurtribörsen föll rejält – – på tisdagen.
 < Kurserna föll kraftigt i Frankfurt
- (917) *Teatterivierailu Jyväskylältä* KP 15.4. (17) P
Teksti: Jyväskylän Huoneteatteri tuo Kokkolaan Ray Cooneyn näytelmän *Juokse lempesi* edestä.
 < Jyväskyläläinen teatteri vieraillee Kokkolassa

Myös esimerkit 896 ja 912 sisältävät yhdyssanan, jonka alkuosa vastaa kehysprosessin argumenttia. Esimerkki 917 on ainoa suomenkielisen aineiston otsikko, jossa kehysprosessin argumentti (muuttuja) on saanut teonnimelle alisteisen vastineen. Kaikkiaan itr-lausetta vastaava eksistentiaalinen KF-tyyppi on suomessa lähes tuntematon – arvioni mukaan tätä tyyppiä edustavia otsikoita on vain viisi.

Syntaktis-semanttisesti oman tyyppinsä muodostavat seuraavankaltaiset ruotsinkieliset otsikot, joissa NP:n edusosanana saattaa olla johtamaton substantiivi mutta tämän adjektiiviattribuuttina on itr-verbin partisiipin perfekti:

- (918) *Försvagad industri* DN 15.4. (B4) vo
Teksti: Den italienska filmindustrin har försvagats kraftigt sedan glansdagarna under decennierna efter kriget.
 < (den italienska film)industrin har försvagats

- (919) Minskad popularitet SvD 15.4. (6) vo
Teksti: Nyligen presenterades en gallup som visade kungasympatin på cirka 8 procent och bekräftar ett allmänt antagande att rojalisterna har minskat betydligt efter folkomröstningen 1974, då de fick 31 procent.
 < Kungens popularitet har minskat
- (920) Markant ökad spritkonsumtion Vbl 15.4. (13) vo
Teksti: Däremot har en *markant* förändring skett när det gäller vin- och spritkonsumtionen. Sålunda har vinförbrukningen nästan dubblerats i alla åldersgrupper. Detta utan att man minskat konsumtionen av starksprit.
 < Spritkonsumtionen har ökat markant
- (921) Tiodubblad omsättning Vbl 15.4. (4) vo
Teksti: Ralf Holm på Granlunds farmtillbehör känner dock väl av uppsvinget. *Omsättningen har fem-*, ja till och med *tiodubblats* vissa månader.
 < Omsättningen har tiodubblats
- (922) Minskad våld i Tyskland SvD 15.4. (6) P
Teksti: *Antalet högerextrema och utlänningsfientliga våldsdåd i Tyskland sjönk* förra året med 15 procent – –.
 < Våldet minskade i Tyskland
- (923) Ökat hopp för Saimagården SvD 15.6. (16) P
Teksti: Saimagården i Akalla kan komma att öppnas igen och åter inrymma fritidsverksamhet för barn och ungdom.
 < Hoppet ökar för Saimagården
- (924) Fortsatta strider i Kigali Vbl 15.4. (10) P
Teksti: Hårda strider utkämpades på torsdagen för andra dagen i följd mellan rwandiska arméenheter och framryckande rebeller i och kring Rwandas huvudstad Kigali.
 < Striderna fortsätter i Kigali

Tällaiset otsikot sisältävät tyypillisesti substantiivin attribuuttina esiintyvän kehitysuuntaa ilmaisevan verbin partisiipin perfektimuodon (*minskad* ⇒ *minskad*, *ökad* ⇒ *ökad* jne.). SAG:n mukaan kyseiset verbit ilmaisevat ”suksessiivisesti resultattiivista tapahtumaa” (*suksessiivt resultativ aktion*; SAG 2: 590). Juuri tällaisten partisiippien käytössä on havaittavissa selvää vakiintuneisuutta (ks. Vahtera 2005: 32). Partisiippien *minskad/ökad* ja *sänkt/höjd* käytössä voidaan lisäksi nähdä tietynasteista leksikaalistuneisuutta. Niitä tuntuu usein käytettävän komparatiivimuotoisten adjektiivien lailla: *ökad, höjd* ~ *högre*; *sänkt, minskad* ~ *lägre* (vrt. *Vårdarna får höjda löner* ~ *högre löner*).

Ruotsin kielenhuoltajat ovat käyttäneet tällaisista partisiipin ja substantiivin muodostamista lausekkeista nimitystä *förbytning* sellaisissa tapauksissa, joissa kyseisenlaiset lausekkeet ovat esiintyneet lauseen finiittiverbin täydennyksinä. Nimitys viittaa siihen, että tällaisia lausekkeitä on useissa tapauksissa pidetty epäloogisina, ”käänteisinä”. Nimityksen *förbytning* lanseerannut Erik Wellander on kuvannut tätä epäloogisuutta seuraavasti: ”vad som för tanken är huvudord görs språkligt till bestämning,

och vad som för tanken är bestämning görs språkligt till huvudord” (Wellander 1973: 235; ks. myös Vahtera 1986: 79–81).

Olen muussa yhteydessä käyttänyt *förbytning*-termin suomenkielisenä vastineena termiä *käänteisupotus* (ks. Vahtera 1995a,b). Tämä nimiehdotukseni syntyi aikoinaan generatiivisessa hengessä: *upotus*-termi pohjautuu generatiiviseen perusajatukseen, että kompleksiset syntaktiset rakenteet perustuvat lauseiden eriasteiseen ”upottamiseen” toisten lauseiden subjekteiksi, objekteiksi jne. Koska kognitiivinen kielioppi ei hyväksy ajatusta syntaktisen kuvauksen eri tasoista (syvärakenne – etärakenne – pinta-rakenne), en käytä *käänteisupotus*-termiä (enkä ylipäätään *upotus*-termiä) tässä työssä. Ruotsinkielinen *förbytning*-termi on vähemmän ongelmallinen siinä mielessä, ettei se ole *käänteisupotus*-termin tavoin sidoksissa valittuun kuvausteoriaan: se viittaa vain hyvin yleisellä tasolla jonkinlaiseen käänteiseen tilanteen hahmotukseen. Koska olen jättänyt ns. täydellisten lauseiden tarkastelun tämän työn ulkopuolelle, en myöskään kommentoi sellaisia täydellisiä lauseita, jotka sisältävät *förbytning*-rakenteen (ks. Vahtera 2005). Keskityn niihin tapauksiin, joissa tällainen tiettyssä mielessä käänteinen rakenne esiintyy otsikossa yksi- tai kaksiosaisessa PLE:ssa. Esimerkkien 918–924 osalta tuo käänteisyys voidaan selittää niin, että kyseiset otsikot edustavat yhtä tapaa hahmottaa toissijaisella, tunnusmerkkisellä rakenteella sellainen prosessi, jonka ensisijainen, tunnusmerkitön vastine on itr-lause.

Laajasti ymmärrettynä käänteisyys-käsite sopii luonnehtimaan kaikkia jakson 5.2. otsikoita. Tulkitsen myös esimerkkien 918–924 otsikot eksistentiaalisiksi KF:eiksi: ? *Det är markant ökad spritkonsumtion (i vårt land)* (esim. 920). Tämän KF-tyypin syntaktis-semanttinen suhde tunnusmerkittömään itr-lauseeseen on kuitenkin kompleksisempi kuin muiden tässä jaksossa mainittujen tyyppien, koska kehysprosessin muuttujaa vastaa KF:ssa subjektilausekkeen edussana (*spritkonsumtion*), ja itse muutosprosessia ilmaiseva verbi on ”piilotettuna” tämän substantiivin attribuutiksi (*ökad*). *Förbytning*-otsikot edustavat myös voimakkaampaa siirtymää tilannehahmotuksen dynaamisuuden/statiivisuuden asteikolla kuin muut eksistentiaaliset KF:t. Jo esimerkkien 894–917 kaltaiset teonnimen tai verbivastineellisen substantiivin sisältävät otsikot merkitsevät, että tilanne hahmotetaan statiivisemmin kuin tunnusmerkittömässä itr-lauseessa, vrt. (esim. 916) ?*Det har varit ett kraftigt kursnedfall i Frankfurt ~ Kurserna föll kraftigt i Frankfurt* (“Jossakin on ollut/esiintynyt jotakin” ~ ”Jossakin on tapahtunut jotakin”). Esimerkkien 918–924 edustama tilannehahmotus on tätäkin statiivisempi: partisiipin perfekti ilmaisee attribuuttina statiivista relaatiota eli tilaa (SAG 2: 583, SAG 4: 345), ja toisin kuin esimerkkien 905–917 NP:iden deverbaliiset tai verbivastineelliset edussanat esimerkkien 918–924 NP:iden edussanat ovat tavallisia ”ei-lausemaisia” substantiiveja. Esimerkkien 920–921 NP-edussanat tosin ovat verbikantaisia, mutta termeiksi leksikaalistuneita.

Samankaltaista käänteisyyttä kuin esimerkeissä 918–924 edustavat esimerkit 925–928, joissa samoin kuin esimerkeissä 918–924 NP:n edussanan voidaan katsoa edustavan predikaatin kehyksenä olevan prosessin muuttujaa ja joissa itse prosessia lähinnä edustaa adjektiiviattribuuttina oleva partisiipin presens (925) tai komparatiivimuotoinen adjektiivi (926–928). Nämäkin esimerkit edustavat kehysprosessin toissijaista, tunnusmerkistä hahmotusta, eli ne ovat eksistentiaalisia KF:eja (ks. Vahtera 2005: 34–37):

- (925) Krympande skara SvD 15.4. (N3) vo
Teksti: Enligt Krister Andersson, Riksbankens chefsekonom, var det 1992 bara USA och tre små av OECD:s 24 medlemsländer som fortfarande tillämpade ett klassiskt företagsskattesystem med dubbelbeskattning av eget kapital.
 < Skaran krymper
- (926) Större utsläpp SvD 15.6. (15) vo
Teksti: Med de mål som sätts kommer det fortfarande att bli större utsläpp än vad naturen tål.
 < Det blir större utsläpp ~ Utsläppen ökar
- (927) Lägre kostnader SvD 15.6. (N6) vo
Teksti: Ytterligare åtgärder har också genomförts för att sänka produktionskostnaderna.
 < Det blir lägre kostnader ~ Kostnaderna sjunker, blir lägre
- (928) Högre vattenstånd JT 15.6. (10) vo
Teksti: Pettersson säger att en fördel med den planerade bottendammen är att vattenståndet ovanför dammen höjs med omkring en halv meter.
 < Vattenståndet {höjs, stiger, blir högre}

Esimerkit 927–928 muistuttavat jakson 5.2.1 esimerkkiä 860 (*Dyrare basvaror*). Olen kuitenkin luokitellut nämä esimerkit eri kategorioihin sen perusteella, että esimerkki 860 spesifioituu luontevimmin predikatiivilauseeksi (*Basvarorna har blivit dyrare*), esimerkit 927–928 itr-lauseiksi. Huomattakoon, että suomessa kaikkia kolmea esimerkkiä jo otsikoissa luontevimmin vastaisi tunnusmerkitön itr-lause: *Peruselintarvikkeet (ovat) kallistuneet* (860), *Kustannukset laskevat* (927), *vedenpinnan taso nousee* (928).

5.2.3 *Transitiivilauseetta vastaava KF*

Kuten jaksossa 4.6.1.1 totesin, aktiivinen transitiivilause ei koskaan ole skemaattinen itse prosessin suhteen. Tästä huolimatta sellainen prosessi, jonka tunnusmerkitön vastine on tr-lause, voi otsikkokielessä saada myös erilaisia lyhyempiä vastineita. Tunnusmerkitön tr-lause voi otsikossa esiintyä eri skemaattisuusasteita edustavana fragmenttina (4. luku), mutta tilanne voi myös tämän prosessityypin osalta saada tunnusmerkkisen hahmotuksen samaan tapaan kuin jaksossa 5.2.2 käsitellyt itr-prosessit.

Tällainen tr-lausetta vastaava eksistentiaalinen KF merkitsee usein vielä huomattavampaa semanttista ”siirtymää” tilanteen hahmotuksessa kuin itr-lausetta vastaava eksistentiaalinen KF. Molemmissa KF-tyypeissä on kyse dynaamisen tilannehahmotuksen korvaamisesta statiivisella hahmotuksella. Prototyypisten tr-lauseiden tapauksissa tällainen eksistentiaalinen hahmotus myös ”häivyttää” tämän lausetyypin subjektille ominaisen agenttiivisuuden. Kun edellisessä jaksossa kuvasin eksistentiaalisen KF:n ja sen kehyksenä olevan itr-lauseen suhdetta skemaattisella lauseparilla *Jossakin on ollut/esiintynyt jotain ~ Jossakin on tapahtunut jotain*, voidaan vastavaa suhdetta tr-lauseiden osalta kuvata lauseparilla *Jossakin on ollut/esiintynyt jotain ~ Joku on tehnyt jotain (jossakin)*.

Transitiivilausetta vastaavan eksistentiaalisen KF:n skemaattisin tyyppi koostuu pelkästään tr-verbistä johdetusta teonnimestä tai vastaavanlaisesta verbivastineellisesta substantiivista (vrt. esim. 894–895):

- (929) Konsumtion SvD 15.4. (4) vo
Teksti: Vardagens tid och rum är temporärt satta ur spel, som kultur är *flygplatsen* helt och hållet rotlös och historielös, och inte minst: *där äger rum en omfattande konsumtion* utan att man ser minsta spår av produktion och arbete.
 < Det konsumeras på flygplatserna (i världen)
- (930) Förtryck SvD 15.4. (10) vo
Teksti: Situationen i *Kosovo*, som annekterats av Serbien och *där den albanska befolkningen förtrycks*, är enligt regeringen inte sådan att asylsökande annat än undantagsvis kan få stanna som flyktingar.
 < Det förekommer förtryck i Kosovo
 ~ Den albanska befolkningen i Kosovo förtrycks

Nämä otsikot ovat skemaattisia substantiivin kantaverbin ilmaiseman (predikaatioiden kehyksen muodostavan) prosessin molempien argumenttien suhteen. Kummassakaan tapauksessa ei väliotsikkoa edeltävä tekstinosa luo selkeää tulkintapohjaa otsikon spesifioimiseksi. Tästä syystä voidaan sanoa, että kyseiset otsikot ovat tekstifunktioltaan hyvin lähellä leimaotsikoita, ja ilmeisesti ne voidaan myös sellaisiksi hahmottaa. Koska esittämäni vo:n jälkeiset tekstijaksot kuitenkin sisältävät lauseen, johon otsikon voidaan katsoa pohjautuvan, luen molemmat otsikot porttityypin tekstuaalista skemaattisuutta edustaviksi eksistentiaalisiksi KF:eiksi. Esimerkin 929 substantiivin kantaverbi on perusluonteeltaan transitiivinen (*A konsumerar B* 'A kuluttaa B:tä'), mutta juuri tässä terminomaisessa merkityksessään verbin voidaan katsoa jopa tyyppillisesti esiintyvän intransitiivisessa muotissa – on kyse ”yleisestä (kaikenlaisten) tavaroiden kuluttamisesta”. Prosessin muuttuja on ”kuka tahansa” (ihmiset yleensä), joten otsikko on kehyksenä olevan prosessin muuttujan osalta geneerisesti skemaattinen. Tällainen tulkinta saa kuitenkin vahvistuksensa vasta vo:n jälkeisestä tekstijaksosta. Esimerkin 930 kehyksenä olevan prosessin kiintopiste spesifioituu

vo:n jälkeisestä tekstistä (*den albanska befolkningen*), samoin muuttuja. Muuttujaa ei tosin tekstissä yhdistetä suoraan ”sortamisprosessiin” (*förtrycka*), ja siksi otsikon tulkintaa helpottaa Kosovon tuonhetkisen poliittisen tilanteen tunteminen – otsikossa voidaan siis nähdä myös tilanteista skemaattisuutta: muuttuja ⇔ Serbia ~ Kosovon serbialainen johto.

Esimerkkien 929–930 kaltaisiin substantiiveihin liittyvät attribuutit voivat vastata joko kantaverbin vapaita adverbiaaleja tai sen täydennyksiä. Vapaita adverbiaaleja vastaavat seuraavissa esimerkeissä adjektiiviattribuutti (esim. 931) ja genetiiviattribuutti (932):

- (931) *Intensiv jakt* SvD 15.4. (32) vo
Teksti: Sverige bedriver en intensiv jakt på dopingsmugglare, som främst vill föra in steroider i landet.
 < Det pågår en intensiv jakt på dopingsmugglare
 ~ Dopingsmugglare jagas intensivt
- (932) *Flera års planering* Vbl 15.4. (5) vo
Teksti: Voas köpte området 1992, men började i praktiken fundera på området för studentbostäder redan 1991, då Cultor bjöd ut det till försäljning.
 De planer som finns i dag är förhållandevis detaljerade. Arkitekt Gerd Hytönen tillbakavisade påståenden att planerna skulle vara ett hastverk.
 – Tre arkitekter har jobbat med det här i två års tid.
 < Området för studentbostäder har planerats i flera år

Seuraavissa esimerkeissä adjektiiviattribuutti ilmaisee kehysprosessin muuttujaa. Myös prosessin kiintopiste (⇔ tr-lauseen objekti) on saanut ilmivastineensa saman NP:n puitteissa – teonnimiyhdyssanan määriteosana. Transitiiivilauseen vapaata adverbiaalia vastaava määrite saattaa liittyä tällaiseen NP:hen alkuasemaisena adjektiiviattribuuttina (esim. 934–935):

- (933) *Tysk räntesänkning* Hbl 15.4. (9) P
Teksti: Tyska Bundesbank sänkte på torsdagen två viktiga räntor –.
 < Tyskarna / Tyskland / Tyska centralbanken sänkte räntor(na)
- (934) *Försiktig tysk räntesänkning* DN 15.4. (C2) P
Teksti: Tyska Bundesbank fortsätter sin policy med *försiktiga räntesänkningar*.
 På torsdagen sänkte centralbanken båda sina officiella styrräntor med 0,2 procentenheter.
 < Tyskarna osv. sänkte försiktigt räntorna
- (935) *Överraskande tysk räntesänkning* SvD 15.4. (N1) P
Teksti: Den tyska centralbanken Bundesbank sänkte på torsdagen överraskande både diskontot och lombardröntan med 0,25 procent till 5,0 respektive 6,5 procent.
 < Tyskarna osv. sänkte överraskande räntorna

Kun transitiiviseen teonnimi-NP:hen liittyy ruotsissa prepositioliaseke, kyseessä voi olla kyseisen substantiivin valenssinmukainen täydennys, joka saattaa vastata teonnimen kantaverbin valenssiadverbiaalia (esim. 936) tai objektia (937–938):

- (936) *Varning för lättade sanktioner* SvD 15.6. (6) P
Teksti: Om sanktionerna mot Bosnien upphävs kan det betyda en återgång till kalla kriget eller till och med kasta ut världen i ett tredje världskriget [sic], varnade den ryske utrikesministern Andrej Kozyrev på tisdagen.
 < Kozyrev varnade för lättade sanktioner ~ för ett lättande av sanktionerna
- (937) *Krav på nya tider* SvD 15.6. (N2) vo
Teksti: Arbetsgivarna kräver också ändrade arbetstider för piloterna och erbjuder två procents lönehöjningar.
 < Arbetstagarna kräver nya tider
- (938) *Ny behandling av avfallslager* Vbl 15.4. (5) P
Teksti: Nylands länsrätt måste behandla de besvär som lämnats in mot byggandet av ett kärnavfallslager i Lovisa.
 < Nylands länsrätt behandlar / kommer att behandla avfallslager på nytt

Esimerkkien 936–938 otsikoiden ilmaisemilla predikaatioilla on kaikilla kehyksenään prosessi, jonka tunnusmerkittömänä ilmauksena on tr-lause. Esimerkkien 937–938 tapauksissa otsikon jälkeinen tekstijakso myös sisältää tuollaisen tr-lauseen – esimerkin 936 tapauksessa otsikon tunnusmerkitön tr-lausevariantti taas näyttää olevan eräänlainen tiivistelmä melko kompleksisesta tekstilauseesta. Kompleksinen on myös otsikon syntaktis-semanttinen rakenne. Edussanan kantaverbi *varna* on kolmipaikkainen verbi, jonka rektio edellyttää sekä objektia että valenssiadverbiaalia (*A varnade B för C*). Näistä jälkimmäinen esiintyy samanmuotoisena otsikon teonnimen valenssinmukaisena täydennyksenä (vrt. *A varoitti B:tä C:stä ~ varoitus C:stä*). Otsikon kompleksisuus ei rajoitu siihen, että se perusrakenteeltaan vastaa eksistentiaalisiksi KF:ksi kutsumaani tyyppiä (? *Det har kommit en varning för C ~ A varnade för C*), vaan lisäksi kehysprosessin sekundaaria kiintopistettä vastaa siinä förbytningsrakenne, jota lauseketasolla voidaan pitää tunnusmerkkisenä (”käänteisenä”) rakenteena. Kehysprosessin primaari kiintopiste on otsikossa skemaattinen, vailla ilmivastinetta, mutta myös tekstissä se jää spesifioimatta. Tulkinnaaksi jää, että primaari kiintopiste on geneerinen: ”Kozyrev varoitti muita maita ~ kansainvälistä yhteisöä –”.

Myös esimerkin 937 *krav*-sanana verbivastinetta *kräva* ’vaatia’ lienee pidettävä kolmipaikkaisena, vaikka se esiintyneekin useammin kuin esimerkin 936 *varna*-verbi kaksipaikkaisessa muotissa: vaatimus kohdistuu aina johonkukin, mutta tyypillisesti tuo joku jää tilanteisesti tai tekstuaalisesti skemaattiseksi. Työmarkkinaneuvotteluissa vaatimus esitetään jollekin neuvotteluosapuolelle, ja kun esimerkin 937 tapauksessa vaatimuksen esittäjäksi (tekstissä) ilmoitetaan työntekijät, on tilanteisen päättelyn pohjalta odotettavissa, että vaatimus kohdistuu työnantajiin.

Esimerkeistä 936–937 näkyy selkeästi eksistentiaalisten KF:ien käytöstä otsikoinnissa koitua hyöty. Ensinnäkin (skemaattinen) eksistentiaalinen hahmotus sallii olennaisimman informaation tiivistämisen lyhyen lausekkeen muotoon. Kehysprosessin kahden argumentin (muuttujan ja primaarin tai sekundaarin kiintopisteen) jättäminen skemaattiseksi on mahdollista siksi, että prosessi saa vastineekseen teonnimen tai verbivastineellisen substantiivin. Se verbin kolmesta argumentista, joka ainoana on saanut otsikossa eksplisiittivastineen, on keskeinen itse uutisen kannalta: Esimerkin 936 pääotsikon keskeinen sanoma on, että (ehdotettuun) pakotteiden keventämiseen liittyy (jonkun mielestä) ongelmia, ja esimerkin 937 väliotsikon keskeinen sanoma on, että joku vaatii uusia aikoja (spesifisemmin: työaikojen muuttamista). Kummassakin tapauksessa itse teksti spesifioi myös muuttujan, mutta otsikonlaatijan valitseman otsikointistrategian mukaan tämä tieto on siinä määrin sekundaarista, että se voidaan jättää otsikon jälkeisen tekstin spesifioitavaksi. Samankaltaiseen otsikointistrategiaan perustuvat jaksossa 4.1 käsitellyt subjektittomat fragmentit (esim. *Kräver nya tider*; vrt. esim. 937).

Sekä subjektittomat fragmentit että eksistentiaaliset KF:t ovat suomessa melko perifeerisiä otsikkotyyppejä, ja vastaavanlaisiin tapauksiin tuntuisi useimmin luontuvan passiivimuotoisen verbin sisältävä täydellinen lause. Tämä pätee myös esimerkkiin 938, jossa teonnimen kantaverbinä on kaksipaikkainen tr-verbi *behandla* 'käsitellä':

- (936su) Pakotteiden keventämisestä varoitettiin
 (937su) Työaikojen muuttamista vaaditaan
 ~ Työaikoja vaaditaan muutettaviksi
 (938su) (Ydin)jätevarastoa koskeva valitus käsitellään uudelleen

Eksistentiaalisen KF:n suomia mahdollisuuksia eri tavoin tiivistää tekstissä esiintyvän tr-lauseen sanoma lausekkeen muotoon osoittaa myös seuraava otsikkosarja, jonka eri skemaattisuusasteita edustavilla otsikko-NP:illä kaikilla on sama edussana *kritik* 'arvostelu, kritiikki':

- (939) Kritik mot metoden SvD 15.4. (40) P
Teksti: Den *träningsmetod* vi har beskrivit och som praktiseras vid The Institutes for the Achievement of Human Potential i USA *kritiseras av expertisen i Sverige*.
 < Expertisen (i Sverige) kritiserar metoden
- (940) Kritik mot statsstöd till LSO Food Hbl 15.6. (3) P
Teksti: Före midsommar väntas regeringen fatta ett beslut om ifall statsmedel skall användas för att hålla slakteriföretaget LSO Food på fötter.
 --
 Vilken utgången blir vågar ingen i det här skedet tippa, men *på många håll ställer man sig kritiskt till ett eventuellt stöd till slakteriföretaget*.
 < Statsstöd till LSO Food kritiseras

- (941) Kritik från inspektion SvD 15.6. (16) vo
Teksti: Helt okontroversiella [sic] är dock inte *verksamheten*. Bland andra *har datainspektionen framfört kritik* mot att den personliga integriteten hotas när en och samma tjänsteman har inblick i en persons alla ärenden.
 < Verksamheten vid medborgarkontoren kritiserar av datainspektionen
- (942) JK-kritik utan kommentar SvD 15.6. (9) P
Teksti: Inte heller på tisdagen ville justitiedepartementet kommentera *kritiken som justitiekanslern riktat mot länspolismästare Sven-Åke Hjälmsroth* för en tjänsteresa till Thailand.
 < JK kritiserar länspolismästaren utan (att ge) kommentar
 ~ JK-kritik (för)blev utan kommentar
- (943) SAF-kritik mot innehållet SvD 15.4. (N2) vo
P: Nytt avtalsförslag för Trygghetsrådet
Teksti: SAF:s kritik vad gäller Trygghetsrådet handlar dock inte främst om hur avtalet är konstruerat – utan dess innehåll. [SAF = Svenska arbetsgivarföreningen]
 < SAF kritiserar innehållet (i avtalsförslaget)
- (944) JO-kritik mot S:t Eriks rektor DN 15.6. (D4) P
Teksti: Rektorn på S:t Eriks gymnasium i Stockholm förbjöd personalen att kontakta massmedier på tjänstetid och lämna negativ information.
 Ett allvarligt ingrepp i våra grundlagsskyddade fri- och rättigheter, konstaterar justitieombudsmannen (JO) Stina Wahlström om rektorns ordningsregler.
 – – Hon anser därför att rektorn och ledningsgruppen vid skolan förtjänar allvarlig *kritik* – –.
 < JO kritiserar S:t Eriks rektor
- (945) JO-kritik mot tystade rektorer SvD 15.6. (16) P
Teksti: Ett försök att stoppa rektorerna från att delta i den politiska debatten. Det anser justitieombudsmannen (JO) om det brev barn- och utbildningsnämnden i Norrtälje skickat ut till alla rektorer inför valrörelsen.
JO Stina Wahlström är därför starkt kritisk till brevet, som författats av förvaltningschefen Arne Hedebark och utbildningschefen Bertil Karlhager.
 < JO kritiserar det att rektorer tystats

Esimerkit 939–940 ovat syntaktiselta perusrakenteeltaan samanlaisia: *Kritik mot B* ~ *A kritiserar B*. Esimerkin 940 jälkimmäinen prepositiolauseke on lausekkeen laajennus, *stöd*-sanan valenssinmukainen täydennys, joten tämäkin otsikko on 1-osainen PLE. Ilman tätä prepositiolauseketta otsikko voitaisiin pääotsikkona tulkita leimaot-sikoksi: ”(tämän artikkelin aiheena on) valtionapuun kohdistuva kritiikki”. Lauseke *till LSO Food* yksilöi kuitenkin *statsstöd*-sanan merkityksen, ja kun koko otsikkolausekkeen edussanana on verbivastineellinen substantiivi *kritik* (> *kritisera*), otsikko saa prosessuaalisen hahmon, eli se hahmottuu kertovaksi otsikoksi. Otsikon ilmaiseman predikaation kehyksenä oleva prosessi on tässä tapauksessa skemaattinen ainoastaan muuttujan osalta. Itse tekstikään ei spesifioi muuttujaa, vaan otsikko osoit-tautuu tämän osalta geneeriseksi: ’LSO Foodin saamaa valtionapua arvostellaan (yleisesti)’.

Esimerkki 939 on huomattavasti skemaattisempi kuin 940. Vaikka esimerkki on pääotsikko, siihen liittyvä teksti sisältää kehysprosessin kiintopisteen spesifioinnin kanalta olennaisen viittauksen artikkelin ulkopuolelle ('kuvaamamme harjoitusmenetelmä'). Artikkelin on osana "teemasivua", joka koostuu kolmesta samaa aihetta koskevasta artikkelista. Artikkelikokonaisuuden tekstitopiikkina ovat 16-vuotiaan autistisen, puhekyvyttömän ruotsalaispojan hämmästyttävät edistysaskeleet sekä lukemisen että liikkumisen suhteen. Ensimmäinen artikkeli käsittelee lukutaidon kehittymistä (P: *Han läser 2000 ord i minuten*), toinen liikuntakyvyn (P: *Träningen börjar om på spädbarnsnivå*). Fyysisten harjoitusten pohjana on yhdysvaltalainen menetelmä, jota kuvaillaan tässä toisessa artikkelissa. Kolmas artikkeli on lyhyt kommenttimainen lisä tähän fyysistä valmennusta käsittelevään artikkeliin. Ilmeisesti se on erotettu omaksi artikkelikseen siksi, että siinä yleisellä tasolla pohditaan kyseisen menetelmän mielekkyyttä autististen lasten kuntoutuksessa, kun kaksi muuta artikkelia koskevat nimenomaan mainittua ruotsalaista poikaa. Otsikko 939 on kuitenkin väliotsikon kaltainen siinä mielessä, että sen kehysprosessin kiintopiste ('metoden') spesifioituu saman sivun vasemmalla puolella olevan laajemman artikkelin sisältämän tiedon perusteella: *metoden* < *den amerikanska träningsmetoden* (tilanteinen skemaattisuus). Prosessin muuttuja sen sijaan spesifioituu otsikon jälkeisestä tekstistä (porttityypin tekstuaalinen skemaattisuus).

Esimerkissä 941 edussanaan liittyvä prepositioliaseke ilmaisee kehysprosessin muuttujaa, tosin skemaattisesti; väliotsikkoa seuraava teksti spesifioi muuttujan (*inspektion* < *datainspektionen*). Väliotsikkoa edeltävä teksti antaa tietynlaisen tulkintapohjan prosessin kiintopisteen spesifioimiseksi, mutta täysin spesifioiduksi otsikko ei tässä suhteessa tule edes *vo:n* jälkeisen tekstin perusteella. Tekstitopiikkina ovat uudet joillekin paikkakunnille perustetut "kansalaistoimistot", joissa annetaan kansalaisille tietoa kunnan palveluista. Tekstin alkuosan mukaan tällaisia toimistoja on jo kauan ollut Botkyrkan kunnassa. Valtaosa artikkelista kuitenkin käsittelee Norsborgin palvelupistettä ("servicestuga"). Esimerkin 941 väliotsikkoa edeltävässä kappaleessa fokus siirtyy jälleen Botkyrkan kuntaan. Väliotsikon jälkeisen tekstin sisältämän *verksamheten*-substantiivin spesifikaatio jää siten vajaan. Koko tekstin sisällön perusteella todennäköisin tulkinta lienee, että kyseisen tarkastuslaitoksen kritiikki koskee yleisesti "kansalaistoimistojen" toimintaa siellä, missä niitä ylipäätään on.

Esimerkeille 942–945 on yhteistä, että verbivastineellinen *kritik* esiintyy sellaisen yhdyssanan edusosana, jonka määriteosa ilmaisee kehysprosessin muuttujan. Esimerkissä 942 tähän yhdyssanaan liittyy vapaa adverbialiaali, tavan adverbialiaali (?*Det har kommit JO-kritik utan kommentar*). Esimerkit 943–945 sisältävät *mot*-lausekkeen, kuten esimerkit 939–940, joten on aihetta olettaa, että *mot*-lausekkeen NP niissäkin ilmaisee kehysprosessin kiintopisteen eli arvostelun kohteen. Esimerkkien 943–945 kvasifragmenttien ja niiden oletettujen tunnusmerkittömien *tr*-lausevastineiden vas-

taavuus voidaan siten skemaattisesti ilmaista seuraavasti: *A-kritik mot B ~ A kritiserar B*. Tämä analyysi voidaan otsikoiden jälkeisten tekstien perusteella katsoa esimerkkien 943–944 osalta oikeaksi. Pelkän syntaktisen rakenteen perusteella tuntuisi samanlainen tulkinta ensisijaiselta myös esimerkin 945 tapauksessa: *JO kritiserade tystade rektorer* 'Oikeusasiamies arvosteli vaiennettuja rehtoreita'. Tämä analyysi perustuu siihen, että partisiipin ja substantiivin muodostama lauseke ensisijaisesti tulkitaan ns. endosentriseksi rakenteeksi (Lyons 1977: 391), jossa edussana yksin voi edustaa koko lauseketta (~ *JO kritiserade rektorer*). Tekstistä kuitenkin ilmenee, että oikeusasiamiehen kritiikki kohdistui aivan muihin henkilöihin, niihin, jotka olivat kieltäneet kyseisiä rehtoreita osallistumasta poliittisiin väittelyihin. Kyseessä on ns. förbytnings-rakenne, ja vieläpä melko ongelmallinen tämän kiistellyn rakennetyypin esiintymä. Tässä *mot*-lausekkeen vastineeksi tunnusmerkittömässä *tr*-lauseessa sopii ainoastaan selkeästi lausemainen rakenne (*JO kritiserade det att rektorer tystats* 'Oikeusasiamies arvosteli rehtoreiden vaientamista'), ja siksi förbytnings-rakenteen käyttöön tällaisissa tapauksissa sisältyy selvä semanttinen ristiriita (ks. Vahtera 1995b: 263–268). Käsittääkseni tämä tapaus edustaa myös sitä tyyppiä, jota kaikkien förbytnings-rakennetta kommentoineiden ruotsin kielenhuoltajien mukaan on syytä karttaa. Otsikko 945 kuuluu aineistoni kvasifragmenteista syntaktis-semanttisesti kaikkein kompleksimpiin: se sisältää tunnusmerkkisen rakenteen sekä lausetasolla että lauseketasolla (sama pätee esimerkkiin 936).

Suomenkielisiä *tr*-lauseita vastaavia eksistentiaalisia KF:eja on aineistossani vain muutama. Yksiosaista tyyppiä edustavat niistä seuraavat kaksi:

- (946) Viranomaisvalvonta heinäkuuhun asti HS 15.6. (A5) vo
Tekstin alkuosa: Suomen kotieläintaloudessa toimivat yritykset ovat perustamassa kesäkuun lopulla viranomaisista riippumatonta ja vapaaehtoista yhdistystä, joka loisi alalle toimintaohjeita eläintautiriskien hallitsemiseksi.
vo:n jälkeinen teksti: Nykyinen hyvä tautitilanne on saavutettu viranomais- ja tuontivalvonnalla.
 < Viranomaiset valvovat kotieläintauteja heinäkuuhun asti
- (947) Kaupankäyntiä Tshernobylistä Kal 15.6. (11) P
 [Teksti ei sisällä *kaupankäynti*-sanaa eikä verbi-ilmausta *käydä kauppaa*.
 Kyseessä on Le Monde -lehden pääkirjoituksen suomennos. Pääkirjoituksessa käsitellään Ukrainan ja ns. G7-ryhmän maiden välistä ”kaupankäyntiä” Tshernobylin ydinvoimalan sulkemisesta]
 < Tshernobylistä käydään kauppaa

Esimerkin 946 väliotsikko on skemaattinen kehysprosessin kiintopisteen osalta. Tämän skemaattisuuden voidaan katsoa edustavan siltatyyppin tekstuaalista skemaattisuutta – tosin mikään tekstin lause ei varsinaisesti kerro, mitä viranomaiset valvovat: kotieläinten tauteja, kotieläinten tuontia vai tuontieläinten tauteja? Esimerkin 947 otsikossa on sekä leimaotsikon että kertovan otsikon piirteitä. Jos teonnimi olisi no-

minatiivissa, kyseessä olisi kiistaton leimaotsikko: ”Tämän artikkelin aiheena on kaupankäynti Tshernobylistä”. Koska teonnimi tässä kuitenkin on partitiivimuotoinen, otsikko saa lausemaisemman luonteen, ja samalla elatiivimuotoisen paikannimen funktio hämärtyy. Alkuasemaisena *Tshernobylistä* olisi selkeästi adverbiaali – tosin otsikko olisi edelleen kvasifragmentti, koska se (spesifioituna) e-lauseeksi olisi melko teennäinen: ? *Tshernobylistä on kaupankäyntiä* (vrt. *Tshernobylistä on erimielisyyttä*). Käsittääkseni *Tshernobylistä* voi esimerkin 947 sanajärjestyksen mukaan olla yhtä hyvin adverbiaali kuin attribuutti – olennaista on joka tapauksessa se, että tällöinkin on kyseessä eksistentiaalisen KF:n ”kvasiadverbiaali” tai ”kvasiattribuutti”.

Kaksiosaisten PLE:en prototyyppiä edustavat tässä kategoriassa seuraavat otsikot, joiden osarakenteina ovat teonnimen tai verbivastineellisen substantiivin edussanaan sisältävä NP ja paikan adverbiaali:

- (948) Förhör i USA om manipulationer av nikotinhalten i cigaretter DN 15.4. (A12) ao
(P: Tobaksbolag i skottlinjen)
Ingressi (+ leipätekstin virke): Sju höga tobaksbolagschefer, sju grå- och blåkostymerade, allvarliga, oroliga herrar satt på rad framför Henry Waxmans utskott i representanhuset i Washington på torsdagen och försvarade sina produkter: främst cigaretter men också snus.
-- Men torsdagens utskottsförhör handlade inte i första hand om tobakens farlighet utan om tobaksbolagen manipulerar nikotinhalten i cigaretter [sic].
< Tobaksbolagschefer förhördes i USA om --
- (949) Bilstöld på Malmögatan Vbl 15.4. (3) P
Teksti: En röd Volkswagen Golf personbil av 1978 års modell stals vid Malmögatan 2 mellan klockan 18 på onsdag kväll och 9 på torsdag morgon.
< Bil stals / blev stulen på Malmögatan
- (950) Ubåtsjakt i Nordnorge Vbl 15.4. (10) P
Teksti: Det norska försvaret letar nu efter en eventuell främmande ubåt i Tysfjorden i Nordnorge.
< Ubåt jagas i Nordnorge
~ Det norska försvaret jagar ubåt
- (951) Inga JO-åtgärder i Västnyland Hbl 15.6. (6) P
Teksti: Ridån har nu gått ner efter det efterspel i Västnyland som följde på det västnyländska regionplansförbundets uppgång i Nylands förbund. Justitieombudsman Jacob Söderman har meddelat att han inte har funnit någon anledning att ansöka om återbrytning i ärendet.
< ? JO åtgärdar inte frågan om västnyländska regionplansförbundets uppgång i Nylands förbund.
~ JO vidtar inga åtgärder beträffande västnyländska --
- (952) Inbrottsförsök i tennisklubb Bbl 15.6. (4) P
Teksti: Någon försökte bryta sig in i tennisklubben natten till tisdagen.
< Någon försökte bryta sig in i tennisklubb
- (953) Norjassa sukellusvenejahti TS 15.4. (15) P
Ilkka 15.4. (20) P
< Norjassa jahdataan/etsitään sukellusvenettä

- (954) Lisää panoksia *Koreassa* TS 15.6. (2) P
 [Teksti ei sisällä otsikon ajatusta suoraan vastaavaa lausetta eikä *panos-*
vartaloista verbiä tai muutakaan sanaa. Tässä pääkirjoitusartikkelissa
 pohditaan Pohjois-Korean ilmoitusta maan eroamisesta kansainvälisestä
 ydinenergiajärjestöstä IAEA:sta.]
 < ? Koreassa panostetaan lisää
 ~ Korea lisää panoksiaan (ydinvarustelussa)

Esimerkin 948 NP:n edussanan verbivastinetta lienee pidettävä perusluonteeltaan kolmipaikkaisena (*A förhörde B om C*). Pituudestaan ja kompleksisesta rakenteestaan (NP + neljä prepositiolauseketta) huolimatta otsikko on skemaattinen sekä kehysprosessin muuttujan (kuka kuulustelee?) että primaarin kiintopisteen (ketä kuulustellaan?) osalta. Paikan adverbiaalinen (*i*-lausekkeen) ohella otsikko sisältää peräti kolme muuta prepositiolauseketta, jotka kuitenkin kaikki liittyvät sekundaaria kiintopistettä ilmaisevaan otsikon osarakenteeseen. Täsmällisemmin ilmaistuna sekundaaria kiintopistettä ilmaisee *om*-lauseke, ja kaksi muuta prepositiolauseketta muodostavat tämän lausekkeen rakenteessa kaksitasoisen alistussuhteen: *av*-lauseke on verbikantaisen *manipulationer*-sanan attribuutti (joka vastaa *manipulera*-verbin objektia), ja *i*-lauseketta voidaan pitää *halt*-sanan valenssinmukaisena täydennyksenä (*halten av A i B ~ A-halten i B*). Itse *om*-lauseke on *förhöra*-verbin sekundaaria kiintopistettä (⇒ valenssiadverbialia) vastaava laajennus (*förhör av A om B*). Esimerkin 948 muuttuja ja primaari kiintopiste spesifioituvat itse tekstistä – pääotsikko on siihen liian skemaattinen.

Esimerkeillä 949–950 ja 952–953 on samankaltainen perusrakenne: NP on yhdyssana, jonka määräiteosa ilmaisee koko yhdyssanan kehyyksenä olevan prosessin kiintopistettä (vrt. esim. 933–935). Esimerkissä 951 yhdyssanan määräiteosa sen sijaan ilmaisee kehysprosessin muuttujaa. Itse prosessia ilmaisevan *åtgärd*-substantiivin vastaavana verbinä käytetään joskus transitivista *åtgärda*-verbiä (*A åtgärda B*), mutta tavallisempi rakenne tällaisen prosessin ilmaisemiseksi on *vidta åtgärder* 'ryhtyä toimiin/toimenpiteisiin'. Mikäli *åtgärder*-substantiivi olisi esimerkissä 951 esiintynyt ilman määräiteosaa, otsikko olisi hahmottunut kollokaation perusteella (syntaktisesti spesifioituvaksi fragmentiksi (< *Inga åtgärder vidtas i Västnyland*). Esimerkin 951 otsikkoon tällainen spesifiointi ei aivan luontevasti sovellu, koska passiivilause ensisijaisesti herättää mielikuvan spesifioimattomasta muuttujasta, ja otsikko sisältää jo tuon muuttujan spesifioivan osarakenteen (*JO*).

Esimerkin 952 otsikkoa muistuttaa jaksossa 4.6.1.3 mainittu esimerkki 325: *Inbrott i busstation i Karis*. Tämän otsikon NP (*inbrott*) on siinä määrin leksikaalistunut, että otsikko luontevimmin spesifioituu eksistentiaaliseksi fragmentiksi (*Det har varit inbrott i busstationen i Karis*). Joka tapauksessa tämä otsikko on enemmän e-

fragmentinomainen kuin esimerkki 952, johon e-lauseeksi spesifiointi ei sovellu yhtä luontevasti: ? *Det har varit inbrottsförsök i busstationen i Karis.*

Esimerkit 950 ja 953 ovat samaa tapahtumaa käsittelevien artikkelien pääotsikoita. Niissä näkyy tendenssi, joka selvimmin erottaa ruotsinkieliset ja suomenkieliset kaksiosaiset e-lausefragmentit (ks. jaksoa 4.6.1.3) ja eksistentiaaliset kvasifragmentit: ruotsinkielisissä sanajärjestys on vakio: NP + Adv.li. Suomessa sen sijaan prototyypinen e-lause sisältää alkuasemaisen adverbiaalinen (*A:ssa on B*), ja tämä sanajärjestys säilyy prototyypisissä fragmenteissa ja kvasifragmenteissa (*A:ssa B*). Kuten e-lauseessa, myös e-fragmentissa ja eksistentiaalisessa KF:ssa näiden lausekkeiden järjestys voi suomessa kuitenkin joskus olla myös päinvastainen. Jotta rakenne tulkittaisiin eksistentiaalisiksi, NP:n pitää kuitenkin edustaa tyyppiä, joka on mahdollinen e-lauseessa (ks. jaksoa 5.3).

Muutossijaisen adverbiaalinen sisältäviä eksistentiaalisia KF:ejä on tässä tyypissä kolme:

- (955) Utskeppning från Sköldvik Bbl 15.6. (3) vo
 (P: Olja via rör till Sköldvik före år 2000?)
Teksti: Helt klart är emellertid att också export över Sköldvik är en mycket central beståndsdel av projektet, det vill säga att olja skulle pumpas till Sköldvik inte bara för användning i Nestes raffineri, utan också för *vidareskeppning* till köpare i tredje land.
 < ? Det blir utskeppning från Sköldvik
 ~ Olja (kommer att) skeppas ut från Sköldvik
- (956) Serbiska granater mot Tuzla SvD 15.4. (1) P
Teksti: – – Bosnienserbiska styrkor besköt i går Tuzlas flygplats och stadens centrum – –
 < Serberna skjöt granater mot Tuzla
- (957) Veden hintaan korotus Lapualla Ilkka 15.6. (7) P
Teksti: *Lapuan kaupunginhallitus nosti* maanantaisessa kokouksessaan arvonlisäveron takia *veden hintoja*.
 < Veden hintaa korotettiin Lapualla

Esimerkit 956–957 tuntuvat hahmottavan tilanteen e-lausekategorian dynaamisen ”olemaan tulemista” ilmaisevan variantin (*A:han tulee B/B:tä*) mukaisesti. Kun e-lauseelle luonteenomainen lokatiivi esimerkissä 956 on prototyypin mukainen konkreettista paikkaa ilmaiseva adverbiaali, sisältää esimerkki 957 abstraktimpaa lokaalisuutta ilmaisevan adverbiaalinen – otsikon jälkiasemainen paikan adverbiaali sen sijaan on ytimenulkoisen vapaa adverbiaali, puiteadverbiaali. Kun esimerkissä 956 lause-tyypin täydennyksenä on siirtoprosessin kohdeväylää ilmaiseva tulosijainen adverbiaali (*mot*-lauseke), on vastaavana täydennyksenä esimerkissä 955 lähdeväylää ilmaiseva erosijainen adverbiaali (*från*-lauseke). Esimerkin 957 tapauksessa ei voi samaan tapaan puhua siirtoprosessista.

Esimerkki 956 eroaa tämän jaksos muista esimerkeistä siinä, että sen NP:n edussana ei ole teonnimi eikä myöskään verbivastineellinen substantiivi. Kun kaikkien muiden esimerkkien kohdalla voidaan esittää morfosemanttinen yhteys otsikko-NP:n edussanan ja NP:n kehysprosessia tunnusmerkittävästi ilmaisevan verbin välillä (esim. *korotus* < *korotetaan*), tällainen yhteys puuttuu esimerkin 956 tapauksessa. Kognitiivisen kieliopin kannalta ero voidaan selittää siten, että eksistentiaalisen KF:n NP prototyyppisessä tapauksessa ilmaisee itse prosessia (tunnusmerkkisesti). Esimerkki 956 on tämän KF-skeeman ekstensio: siinä NP ilmaisee kehysprosessin kiintopistettä ja itse prosessi jää kokonaan skemaattiseksi. Esimerkkiä 956 yhdistää muihin eksistentiaaliin KF:ihin se, että se perustuu samanlaiseen tilanteen (tunnusmerkkiseen) uudelleenahmotukseen kuin nämä: ”Joku tekee jotakin jossakin” (tr-lause) ⇔ ”Jossakin on/esiintyy jotakin” (e-lause).

Eksistentiaaliin KF:ihin luen myös seuraavat *för*-lausekkeen sisältävät otsikot:

- (958) *Förlust för svenska damerna* DN 15.4. (D14) P
Teksti: De svenska curlingdamerna skulle på torsdagsmorgonen säkra en plats i slutspelet i VM i Oberstdorf – men den väntade segern mot USA slutade med klar förlust, 4–8!
 < Det blev förlust för de svenska damerna
 ~ De svenska damerna förlorade (den avgörande matchen)
- (959) *Omval för ekonomiföreståndare* ÄU 15.4. (7) P
Teksti: Föreningen av [sic] svenska ekonomiföreståndare har varit samlad till fortbildningsdagar och årsmöte i Nådendal. – –
 Vid årsmötet omvaldes Gerd Peters Nagu och Agneta Widell Åbo. Båda stod i tur att avgå.
 < (Åboländska) ekonomiföreståndare omvaldes / blev omvalda

Kuten jaksossa 5.1.1 olen todennut, SAG korostaa, että usein on vaikea erottaa *för*-lausekkeen lausetyypin täydennyksiksi jäsenyyviä, semanttisesti varsinaisiksi habitii-verbaleiksi hahmottuvia esiintymiä vapaiksi adverbiaaleiksi luettavista, semanttisesti väljemmin ”hyödynsaajan roolia” ilmaisevista esiintymistä. Esimerkkien 958–959 *för*-lausekkeet eivät ainakaan sijoitu tämän semanttisen jatkumon habitiivisimpään päähän, koska habitiivisille *för*-lausekkeen sisältäville KF:eille esittämäni *få*-parafraasi ei sovi näihin esimerkkeihin: * *Svenska damerna fick förlust*; * *Ekonomiföreståndare fick omval*. Koska luontevin parafraasi esimerkeille 958–959, ja myös niiden kehystenä olevan prosessin tunnusmerkitön ilmaisukeino, on tr-lause, joka sisältää otsikko-NP:n edussanan verbivastineen, katson kyseisten otsikoiden kuuluvan eksistentiaalisten KF:iin ryhmään. Samoin perusteiden luen vastaavaan itr-ryhmään jaksossa 5.2.2 mainitsemani esimerkin 923 (*Ökat hopp för Saimagården*).

Seuraavat otsikot muistuttavat esimerkin 956 otsikkoa siinä, että otsikko-NP:n edussana vastaa kehysprosessin kiintopistettä eli otsikon tunnusmerkittömän tr-lausevastineen objektia:

- (960) Skärpta krav nästa år DN 15.4. (C14) P
ao: Ny myndighet ska kontrollera mäklarna
Teksti: I förslaget till ny ”mäklarlag” *skärps kraven på hederligt uppträdande.*
 < Kraven (på mäklare) skärps nästa år
- (961) Skärpt syn på insiderbrott DN 15.6. (C1) P
 [Otsikolla ei ole suoraa lausevastinetta tekstissä]
 < Synen på insiderbrott skärps / kommer att skärpas
- (962) Ändrade skatter för kretsloppet DN 15.6. (A10) P
Teksti: *Sänkt skatt på arbete och höjd skatt på råvaror och energi för att stärka kretsloppsprinciperna. Det ger ökad sysselsättning och bättre miljöanpassning, enligt centerns partisekreterare Åke Pettersson.*
 < Skatterna för kretsloppet ändras
- (963) Skärpt attityd mot kvicksilver SvD 15.4. (10) P
Teksti: Riksdagens jordbruksutskott vill få regeringen att överväga exportförbud av kvicksilver från Sverige. Regeringen bör också satsa på att internationellt försöka minska användningen av kvicksilver.
 < Attityden mot kvicksilver skärps / har skärpts
- (964) Skärpta regler för inköp SvD 15.4. (N2) P
Teksti: *Från halvårsskiftet skärps reglerna för offentlig upphandling.*
 < Reglerna för inköp skärps
- (965) Bantad liga Vbl 15.4. (12) vo
Teksti: *Årets liga har visserligen bantats ner från tolv till elva varav åtta bästa räknas mot tio i fjol.*
 < Ligan har bantats (ner) ~ Ligan är (ner)bantad

Esimerkistä 956 nämä otsikot eroavat siinä, että niiden NP sisältää kehysprosessia ilmaisevan osarakenteen adjektiiviattribuuttina, kun esimerkki 956 on kehysprosessin suhteen täysin skemaattinen. Esimerkit 960–965 edustavat itse prosessin ilmaisemisen kannalta samanlaista käänteisyyttä (förbytning) kuin jakson 5.2.2 esimerkit 918–924. Intransitiivilauseita vastaavien esimerkkien 918–924 ja tr-lauseita vastaavien esimerkkien 960–965 olennainen syntaktis-semanttinen ero on, että otsikko-NP:n edussana ensin mainituissa ilmaisee kehysprosessin muuttujaa (subjektia), jälkimmäisessä kiintopistettä (objektia).

Otsikoiden prepositioilmausten asema esimerkeissä 960–964 vaihtelee. Esimerkeissä 961 ja 963 ne hahmottuvat edussanan valenssinmukaisiksi täydennyksiksi (*syn på ngt, attityd mot ngt*). Esimerkin 960 ajan adverbialiaali *nästa år* on otsikossa vapaa adverbialiaali, ja vastaavassa tr-lauseessa se samoin vapaana adverbialina jäsentyy puitteadverbialiksi. Koska esimerkkien 960–961 ja 963 prepositioilmaukset siis eivät voi hahmottua lausetyypin täydennyksiksi, nämä otsikot ovat yksiosaisia PLE:ija

kuten esimerkin 965 otsikko, joka koostuu pelkäästä partisiippiattribuutista ja substantiivista.

Esimerkit 962 ja 964 sisältävät useissa aiemmin mainituissa esimerkeissä esiintyneen, usein tulkinnanvaraisen *för*-lausekkeen. Näissä esimerkeissä prepositiolausekkeen NP on eloton- ja abstraktitarkoitteinen, joten lausekkeet jäävät jaksossa 5.1.1 kuvatulla *för*-lausekkeiden semanttisella jatkumolla hyvin kauas habitiivisesta merkityksestä, eikä näissä tapauksissa voida puhua myöskään KOKIJA/HYÖTYJÄ-roolista. Tästä syystä *få*-verbin sisältävä parafraasi tuntuu mahdottomalta (* *Kretsloppet får ändrade skatter*; * *Inköpen får skärpta regler*), ja kun lisäksi otetaan huomioon otsikoiden nominilausekkeisiin sisältyvä syntaktis-semanttinen käänteisyys, päädytään mielestäni esittämiini parafraaseihin, joiden mukaan *för*-lausekkeet ovat lauseketason laajennuksia (täydennyksiä?), eivät lausetason täydennyksiä. Näin ollen niiden luontevin vastine suomessa on genetiiviattribuutti: (*Talouden*) *kiertokulun verotusta muutetaan* (esim. 962); *Ostotoiminnan sääntöjä kiristetään* (964).

5.2.4 Yhteenveto: Eksistentiaalinen KF

Seuraava taulukko osoittaa eksistentiaalisiksi kvasifragmenteiksi tulkitsemieni otsikoiden jakauman aineistossani pääryhmittäin:

Taulukko 17. Eksistentiaaliset KF:t.

KF:n vastaavuus	Ruotsi			Suomi		
	1-os.	2-os.	Ru yht.	1-os.	2-os.	Su yht.
1 Predikatiivilausetta vastaava KF	79	39	118	8	2	10
2 itr-lausetta vastaava KF	43	19	62	1	4	5
3 tr-lausetta vastaava KF	35	20	55	2	8	10
Yhteensä	157	78	235	11	14	25

Vaikka erityisesti jaksoissa 5.2.2–5.2.3 olen korostanut, että usein on vaikea päätellä, onko kyseessä yksi- vai kaksiosainen PLE, olen tässä taulukossa erotellut nämä syntaktis-semanttiset tyypit sen mukaan, miten ensisijaisesti olen kunkin otsikon hahmottanut. Näin olen tehnyt siksi, että tämä perusjako olennaisesti liittyy koko aineiston otsikoiden pääjakoon kertoviin otsikoihin ja leimaotsikoihin. Lähtökohtanahan on se, että jos otsikko voidaan osoittaa kaksiosaiseksi PLE:ksi (NP + adverbiaalitäydennys), se on aina kertova otsikko. Pelkäästä NP:stä koostuva otsikko (substantiivi attribuutteineen) sen sijaan voi osoittautua yksiosaiseksi PLE:ksi eli kertovaksi otsikoksi

(fragmentiksi/KF:ksi) tai leimaotsikoksi, ja tässä tapauksessa päätyyppien väliseen rajankäyntiin vaikuttavat monet eri seikat.

Prototyypisenä e-lauseena pidetään juuri 2-osaista fragmenttia vastaavaa tyyppiä *A:ssa on B; Det finns B i A* (ks. 4.6.1.3), joten tunnistettavuuden kannalta eksistentiaalisien KF:n prototyypinä lienee myös pidettävä kaksiosaista PLE:a. Tästä huolimatta selvä enemmistö (2/3) ruotsin tähän kategoriaan kuuluvista otsikoista edustaa yksiosaista tyyppiä. Tämä johtunee ensisijaisesti pyrkimyksestä tiiviiseen ilmaisuun. Eksistentiaalisien KF:n käyttö antaa jo sellaisenaan mahdollisuuden tunnusmerkittömän finiittiverbillisen lauseen (predikatiivi-, itr- tai tr-lauseen) keskeisen sisällön tiivistämiseen tunnusmerkkisen hahmotuksen avulla, ja pelkästä ominaisuudennimestä tai teonnimestä koostuva otsikko on tällöin maksimaalisen tiivis ja lyhyt (ja myös maksimaalisen skemaattinen).

Taulukon 17 kontrastiivisessa mielessä silmiinpistävin piirre on, että eksistentiaalinen KF on nimenomaan ruotsin kieleen vakiintunut otsikkotyyppi. Suomen kielessä tämä tyyppi on marginaalinen: ruotsinkielisten esiintymien määrä on lähes kymmenkertainen suomenkielisiin nähden (235/25). Kategorian alatyypeistä varsinkin förbytnings-tyyppiä edustavat, ennen kaikkea partisiipin perfektin NP:n määriteosana sisältävät otsikot (esim. 918–924 ja 960–965) puuttuvat suomenkielisestä aineistosta kokonaan. Esimerkkiin 962 liittämäni tekstikatkelma osoittaa, ettei tällaisten statiiviseen tilanteen hahmotukseen perustuvien rakenteiden käyttö ruotsissa rajoitu otsikkokieleeseen, vaan se saattaa lyödä leimansa koko tekstiin: *Sänkt A och höjd B ger ökad C och bättre D*. Pohjimmiltaan tällainen virkkeen perusrakenne heijastaa samaa tendenssiä kuin Pirjo Karvosen (1991, 1996) kuvaama suomenkielisille talousteksteille ominainen ”kieliopillisten metaforien”, teonnimirakenteiden, käyttö. Tälle tyylille on Karvosen mukaan ominaista mm. se, että vaikka tekstit kuvaavat käyttäytymistä, teksteissä ei näy ihmistä tutkimuskohteena: ”Teksteissä esitellään abstrakteja toimintoja, jotka toteutuvat vailla toimijaa” (Karvonen 1996: 151). Yhteistä Karvosen kuvaamille teonnimirakenteille ja ruotsin förbytnings-rakenteille on ennen kaikkea juuri aktiivisen toimijan (agentin) häivyttäminen. Tämä yhteinen piirre saattaa osittain selittää sen, että nämä rakenteet juuri talousalan teksteissä näyttävät olevan ensisijaisia NP-rakenteita kausaalista suhdetta ilmaisevissa lauseissa, joissa NP:n tunnusmerkitön vastine olisi intransitiivilause. Suomen- ja ruotsinkielisiin (suomessa toimivien) yritysten vuosikertomuksiin perustuvassa tutkimuksessani (Vahtera 1998) tällaisten lauseiden argumenteista TR-rakenteiden osuus oli alun perin suomeksi kirjoitetussa suomenkielisessä aineistossa lähes 90 % ja förbytnings-rakenteiden osuus vastaavassa ruotsinkielisessä n. 62,5 %. Käännöksissä näiden kahden rakenteen jyrkkä oppositio lievenee siten, että ruotsinnoksissa TR:n osuus on puolta suurempi kuin alunperin ruotsiksi tuotetuissa teksteissä (n. 22 % ⇔ n. 33 %), ja suomennoksissa vastaavasti

förbytning-rakenteiden osuus on jopa nelinkertainen (n. 10 % ⇨ n. 40 %) suoraan suomeksi tuotettuihin teksteihin nähden (mt. 230–236).

Toinen Karvosen mainitsema ”metaforisille muodoille” tyypillinen ominaisuus on, että ne ovat ”myöhempiä kuin vastaava kongruentti muoto” (Karvonen 1996: 152). Tämän Hallidayltä ja Martinilta (Halliday & Martin 1993: 24) omaksumansa näkökannan Karvonen kertoo merkitsevän mm., että metaforiset muodot (joilla Karvonen artikkelissaan siis tarkoittaa ennen kaikkea teonnimirakenteita) tekstissä presupponoivat vastaavia kongruentteja muotoja. Karvonen jatkaa: ”Tämä presupponointi tuo vastaavan kongruenttin toiminnan ja sen osallistajat tekstiin piileviksi agenteiksi, vaikka ne eivät tekstissä olekaan näkyvästi läsnä. Tekstin merkitys rakentuu presupponoidulle toiminnalle, johon tässä yhteydessä viitataan kiteytyneesti ilman, että toimintaa enää esitellään uutena” (Karvonen 1996: 152). Tämä Karvosen luonnehdinta vastaa mielestäni hyvin sitä kognitiivisen kieliopin kuvaustapaa, jonka mukaan teonnimen (”metaforisen muodon” ~ kieliopillisen metaforan) osoittaman olion kehyyksenä on se prosessi, jota teonnimen kantaverbi osoittaa (Langacker 1991: 22–35).

Myös förbytning-rakenteeseen voitaisiin liittää luonnehdinta, että se ”presupponoi vastaavaa kongruenttia muotoa” – partisiippihan ilmaisee tilaa, joka on syntynyt partisiipin kantaverbin ilmaisevan prosessin johdosta. Voitaisiin siis sanoa, että lauseke *skärpta krav* presupponoi lausetta *Någon har skärpt kraven*. Kognitiivisen kieliopin mukaisen kuvauksen kannalta olennaista on kuitenkin, että teonnimirakenteet ilmaisevat (abstraktia) oliota, jonka kehyyksenä on prosessi. Yleisemmin teonnimirakennetta on tapana pitää yhtenä lausemaisuuksien asteena, lausemaisuuksien alinta astetta edustavana. Suomen kielen argumenttirakennetta tutkinut Anneli Pajunen katsoo teonnimien edustavan ”propositioargumenttien valintaketjun päätepistettä” (Pajunen 2001: 358–359). Förbytning-rakenteen edussana sen sijaan on johtamaton substantiivi, eikä tällainen NP edusta mitään lausemaisuuksien astetta eikä propositioargumentin tyyppiä. Kognitiivisen kieliopin kuvauksessa tällainen NP osoittaa oliota, jonka kehyyksenä ei ole prosessi. NP:n määriteosana olevan partisiipin kehyyksenä kyllä on prosessi, mutta syntaktis-semanttisesti tällainen partisiippiattribuutti ilmaisee statiivista relaatiota eli tilaa samaan tapaan kuin varsinainen adjektiivi (vrt. *höjda löner* – *högre löner* – *höga löner*).

Karvosen mukaan taloustieteelliselle tekstille on myös tyypillistä kvantitatiivisia menetelmiä käyttävän tieteen rekisteriin kuuluva *graafijargon*: ”Kaikenlaisia määriä ja tapahtumia kuvataan tilastolukujen ja näiden kuvaajien avulla; muutoksia kuvataan käyrien kulkusuuntia mukaillen joko nousuiksi tai laskuiksi” (Karvonen 1996: 153). Teonnimityyllissä keskeiset muutokset (*A nousee*, *B laskee* jne.) ilmaistaan Karvosen sanoin abstrakteina toimintoina, jotka toteutuvat vailla toimijaa. Niin sanotuilla suhdeverbeillä (Iisa ym. 1999: 186–191) kuvataan näiden abstraktien toimintojen keski-

näisiä vaikutussuhteita (esim. *Palkkojen korotus johti inflaation kiihtymiseen*). Teonimityylille on siten ominaista ennen kaikkea tilanteen abstrahointi, eli on kyse hahmotuksen skemaattisuusasteesta. Förbytning-tyylin keskeinen semanttinen piirre on, että se kokonaan tuntuu pysäyttävän kaiken tilanteeseen liittyvän liikkeen: ne dynaamista muutosta merkitsevät prosessit, joiden tunnusmerkittömät vastineet olisivat kehityssuuntaa ilmaisevien verbien finiittimuodot, saavat otsikossa vastineikseen statiivista tilaa ilmaisevat partisiipit, jotka ainoastaan presupponoivat kyseisiä prosesseja (*Höjda löner ledde till ökad inflation*).

5.3 Sanajärjestys-KF

Kuten jaksossa 5.2 totesin, prototyypin e-lauseen sanajärjestys on suomessa Adv.li + kop + Subj, mutta myös päinvastainen sanajärjestys on mahdollinen, jos subjekti täyttää tietyt ehdot. Vastaavasti katson, että prototyypin e-lausefragmentin tai eksistentiaalisen KF:n sanajärjestys suomessa on Adv.li + NP. Jos sanajärjestys on päinvastainen, NP:n on täytettävä samat kriteerit kuin alkuasemainen e-lausesubjekti. Suomenkielinen aineistoni sisälsi kuitenkin joitakin kymmeniä kaksiosaisia PLE:eja, joissa alkuasemainen NP ei täytä näitä kriteerejä mutta joiden tulkitseminen ei-eksistentiaalisiksi adverbiaalilauseen kopulattomiksi fragmenteiksi (ks. 4.6.1.3) ei ole sopusoinnussa tekstin antaman informaation kanssa. Tällaisen otsikon informaatorakenne luo mielikuvan tutusta entiteetistä (NP), jonka sijainti (paikka tms.) ilmaistaan uutena asiana, kuten prototyypisessä adverbiaalirakenteessa (esim. *Romanian ulkoministeri Suomeen*; ks. 4.6.1.3, esim. 407). Tekstin perusteella tuo NP:n osoittama entiteetti esitetäänkin artikkelissa uutena asiana. Kutsun tällaisia otsikoita sanajärjestys-KF:eiksi. Kvasifragmenttiluokkaan luen tämän tyyppin otsikot siksi, että ne ovat ei-prototyypin e-lausefragmentin (NP + Adv.li) vain osittain sanktioituja elaboraatioita (ks. 2.4).

Perusluonteeltaan eksistentiaalisiksi tulkitsemieni sanajärjestys-KF:en ohella aineistossa esiintyi myös jaksojen 4.6.2–4.6.3 kaksiosaisiin PLE:ihin rinnastuvia otsikoita, jotka tuntuvat edellyttävän muuta verbiä kuin kopulaa (tai apuverbiä) mutta joissa on samanlainen informaatorakenteeseen liittyvä ristiriita kuin eksistentiaalisissa sanajärjestys-KF:eissa.

Ruotsin kielessä varsinaisen e-lauseen perusrakenne on toisenlainen kuin suomessa, ja e-lausefragmenteilla (ks. 4.6.1.3) ja eksistentiaalisilla KF:eilla (5.2.2) on vakiosanajärjestys: NP + Adv.li. Toisaalta tutun ja uuden oppositiota ilmaistaan ruotsissa määrällisen ja epämäärällisen muodon avulla. Näistä syistä edellä kuvatun kaltaista sanajärjestykseen liittyvää tulkintaristiriitaa ei ruotsissa voi syntyä: sanajärjestys-KF on vain suomen otsikkokieleen liittyvä tyyppi.

Koska rakennetyypin NP + Adverbi/AdP/PS-ilmaus tulkintaan suomessa sanajärjestyksen ohella selkeästi vaikuttaa myös NP:n muoto, esitän sanajärjestys-KF:t kahteen pääjaksoon jaettuina sen mukaan, onko NP kvantifioimaton (nominatiivi, 5.3.1) vai kvantifioitu (partitiivi tai kvanttori + N, 5.3.2).

5.3.1 *Kvantifioimaton nominatiivi-NP*

Selvästi suurimman alaryhmän sanajärjestys-KF:en kategoriassa (53/91) muodostavat otsikot, joiden (oletettuna) subjektina tai objektina on NP, joka ei sisällä kvantifioivia aineksia, joihin varsinaisen kvanttorin ohella voidaan lukea myös partitiivimuoto (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 144). Tällaiseen kvantifioimattomaan nominatiivi-NP:hen liittyy tähän ryhmään luokittelemisani otsikoissa joko olosijainen (5.3.1.1) tai tulosijainen paikan adverbiaali (5.3.1.2) tai myös ajan adverbiaali (5.3.1.3).

5.3.1.1 *Olosijainen adverbiaali*

Kun alkuasemaiseen kvantifioimattomaan nominatiivi-NP:hen liittyy olosijainen adverbiaali, otsikko saattaa olla tulkinnanvarainen kahdessakin suhteessa. Erityisesti pääotsikkona tällainen otsikko saattaa hahmottua leimaotsikoksi:

(966)	Kalamarkkinat Laukontorilla	HS 15.4. (B3)	P
(967)	Suurtulva Saksassa	TS 15.4. (16)	P
(968)	Videoratkaisut MM-jalkapallossa	Ilkka 15.4. (21)	P
		Kal 15.4. (9)	P

Tällaisissa tapauksissa lähinnä artikkelityyppi ratkaisee sen, tulkitaanko otsikko leimaotsikoksi vai kertovaksi otsikoksi. Jos esimerkkien 966–968 otsikot olisivat pääkirjoituksen, kolumnin tai pakinan pääotsikoita, tuntuisi luontevalta olettaa, että ne ilmaisevat artikkelin aiheen leimaotsikon tavoin, esim. ”Tämän pääkirjoituksen aiheena ovat videoratkaisut MM-jalkapallossa” ~ – – ”MM-jalkapallossa esiintyvät/tehtävät videoratkaisut” (esim. 968). Esimerkit 966–968 ovat kuitenkin kaikki selkeästi uutisartikkeleiden pääotsikoita, ja siksi ne hahmottuvat luontevammin kertoviksi otsikoiksi, siitä huolimatta, ettei niillä ole itse tekstissä selvää lausevastinetta. Erityisesti esimerkki 966 on kertovaksi otsikoksikin hahmotettuna tulkinnanvarainen: sellaisenaan verbillä täydennettynä (*Kalamarkkinat ovat/järjestetään Laukontorilla*) se luo ensisijaisesti mielikuvan tutuista markkinoista, joiden paikka on muuttunut: ”(Jokavuotiset) kalamarkkinat järjestetään (tänä vuonna) Laukontorilla”. Tekstin luetuun lukija kuitenkin huomaa, että kalamarkkinat esitetään uutena asiana. Täydellisenä lauseena otsikko olisikin siten luontevimmin saanut muodon *Laukontorilla jär-*

jestetään kalamarkkinat. Ruotsin kielessä subjektin spesies olisi yksiselitteisesti erotellut nämä vaihtoehdot verbittömässäkin otsikossa:

Fiskmarknaden (arrangeras) på Laukontori	⇒	Kalamarkkinat (järjestetään) Laukontorilla
Fiskmarknad (arrangeras) på Laukontori	⇒	Laukontorilla (järjestetään) kalamarkkinat

Toisin kuin esimerkkien 966–968 tapauksissa se, että otsikon NP ilmaisee uutta, käy usein yksiselitteisesti ilmi jostakin tekstilauseesta:

- (969) Sotilaskaappaus Lesothossa TS 15.4. (15) P
Teksti: Etelä-Afrikan sisällä sijaitsevassa *Lesothon kuningaskunnassa on käynnissä sotilaskappaus*, kertoi maan pääministeri Ntsu Mokhele maan radiossa torstaina.
 < Lesothossa on käynnissä sotilaskaappaus
- (970) Neljän auton kolari Perhossa KP 15.4. (5) P
Teksti: *Torstai-iltana kello 20.30 aikoihin sattui Perhossa Peltokankaantietä viitisen kilometriä Vimpeliin päin neljän auton liikenneonnettomuus.*
 < Perhossa on sattunut neljän auton kolari
- (971) Ahokas ankkurina TS 15.4. (27) vo
Teksti: Kreikkalais-roomalaisen *painimiehistömme ankkuri on Juha Ahokas.*
 < Painijoukkueen ankkurina on Ahokas
- (972) Vakuudet ongelmana AL 15.6. (14) vo
Teksti: Pk-yritysten rahoituksen merkittävä ongelma liittyykin riittämättömiin vakuuksiin.
 < Pk-yritysten rahoituksen ongelmana ovat vakuudet
- (973) Kotiseutuliikkeen 100-vuotisjuhla Lohjalla Kal 15.6. (21) P
Teksti: *Lohjalla juhlietaan tällä viikolla suomalaisen kotiseutuliikkeen satavuotista taivalta.*
 < Lohjalla järjestetään kotiseutuliikkeen 100-vuotisjuhla
- (974) Palveluskoirakoe Pärnävaaralla Karj 15.6. (28) P
Teksti: Joensuun seudun Palveluskoirayhdistys järjesti 11.6. Pärnävaaran urheilukeskuksessa palveluskoirakokeet.
 < Pärnävaaralla järjestettiin palveluskoirakoe

Vaikka esimerkkien 966–974 skemaattisuus (kuten kaksiosaisen PLE:ien skemaattisuus yleisemminkin) voitaisiin tulkita niin, että otsikon tarkoitus on ainoastaan kertoa, että tietty (NP:llä ilmaistava) olio liittyy jotenkin (adverbiaalilla ilmaistavaan) paikkaan, tilaisuuteen tms., nekin kuitenkin jaksojen 4.6.1 ja 4.6.2–4.6.3 fragmenttien tavoin jakautuvat kahteen pääryhmään sen mukaan, minkälaisilla verbeillä ne voidaan spesifioida. Tämä verbinvalinta lienee jotakuinkin riippumaton otsikon lausekkeiden järjestyksestä – sen ratkaisee ennen kaikkea otsikon NP:n luonne. Siten esimerkkien 966, 973 ja 974 organisoitua tapahtumaa ilmaisevat NP:t valitsevat luontevimmin finiittiverbiksi *järjestää*-verbin (vrt. jakson 4.6.3.4 esimerkkejä 498–505). Koska esimerkin 968 NP:n (*videoratkaisut*) voidaan katsoa ilmaisevan menetelmää,

verbifraasiksi sopii esimerkiksi *otetaan käyttöön*. Muut em. otsikot (967, 969–972) spesifioituvat luontevasti kopulalla ja rinnastuvat jakson 4.6.1.3 adverbiaalirakenteisiin.

Esimerkkien 966–974 spesifioitumista rakenteeltaan (kieliopillisesti) täydellisiksi lauseiksi voidaan siten pitää syntaktiseen skemaattisuuteen perustuvana, samoin kuin jakson 4.6 fragmenttien. Otsikoiden sanajärjestys (”teema-reema-rakenne”) saattaa kuitenkin antaa jopa harhaanjohtavan kuvan siitä, mikä on NP:n asema tekstin informatorakenteessa. Toisin kuin otsikoiden 966–974 sanajärjestyksestä voisi päätellä, otsikoiden NP:t ilmaisevat kaikki uutta, ja tunnusmerkittömässä täydellisessä lauseessa niiden paikka olisi lauseen lopussa: *Laukontorilla on/järjestetään kalamarkkinat* (esim. 966) jne. Tällaiseen tulkintaan lukija voi kuitenkin päätyä vasta otsikon jälkeisen tekstin luettuaan.

Tietyissä tapauksissa sanajärjestys-KF saattaa erottua leimaotsikosta selkeimmin vapaan määritteen ansiosta:

(975)	Suomalaisjuhlat <i>myös</i> Ruotsissa
[Otsikolla ei vastinetta tekstissä. Artikkelissa kerrotaan, että kaksi suomalaista oli pääosissa, kun Malmö voitti Ruotsin jääkiekkomestaruuden. Otsikon <i>myös</i> viittaa siihen, että lajin suomenmestaruus ratkesi samana päivänä.]
< Myös Ruotsissa oli suomalaisjuhlat	AL 15.4. (20)	P
(976)	Kiina <i>yksin</i> tukijana	Ilkka 15.6. (15)
KP 15.6. (9)
SS 15.6. (8)
Karj 15.6. (18)	vo
vo
vo
vo
	Tekstitopiikki: Pohjois-Korean ilmoitus, jonka mukaan maa aikoo erota kansainvälisestä atomienergiajärjestöstä IAEA:sta.
< Pohjois-Korean tukijana on yksin Kiina		
(977)	<i>Täysi</i> kaaos mestarien juhlassa
[mestarit = jääkiekon Suomen mestaruuden voittanut Jokerit]
< Mestarien juhlassa oli/vallitsi täysi kaaos	IS 15.4. (42)	P
(978)	Tove Janssonin <i>laaja</i> näyttely Tampereella
< Tampereella järjestetään Tove Janssonin laaja näyttely	Ilkka 15.6. (10)	P

Todennäköisesti nämä otsikot hahmotettaisiin kertoviksi uutisotsikoiksi, vaikka kyseiset määritteet puuttuisivatkin. Ilman määritteitä tulkinta leimaotsikoiksi tuntuu kuitenkin edes teoreettisesti mahdolliselta: ”Tämän artikkelin aiheena ovat suomalaisjuhlat Ruotsissa” (esim. 975). Yleisenä tendenssinä voidaan pitää sitä, että leimaotsikoksi tulkitseminen on sitä todennäköisempää, mitä vähemmän otsikossa on vapaita määritteitä.

5.3.1.2 Tulosijainen adverbialli

Kun sanajärjestys-KF sisältää tulosijaisen adverbialin, ei yleensä synny tulkintaongelmia sen suhteen, voisiko otsikko vaihtoehtoisesti hahmottua leimaotsikoksi. Substantiivi voi kyllä saada myös tulosijamuotoisen paikallissija-attribuutin (esim. *lähtö Espooseen, oikeus elämään, valmius muutoksiin*; ks. ISK: 579), mikä olisi leimaotsikoksi luokittelamisen edellytys tässä tapauksessa. Tulosijamuotoisen adverbialin sisältäviksi sanajärjestys-KF:eiksi luokittelemistani otsikoista kuitenkin vain seuraava voisi tekstiyhteydestään irrotettuna hahmottua leimaotsikoksi:

- (979) Perusta identiteetille TS 15.4. (9) vo
Teksti: Suomalais-ruotsalaisessa valtioyhteydessä loimme perustan kuitenkin omalle identiteetillemme, suomalaiselle kansakunnalle.

Se sana, joka kertoo, mille jokin muodostaa perustan, liittyyneen kuitenkin luontevammin *perusta*-sanaan genetiiviattribuuttina (*identiteetin perusta*) kuin ehkä hieman germaanisten kielten mallia seuraavana jälkiattribuuttina, paikallissija-attribuuttina (*perusta identiteetille*; vrt. ru *en grund för identiteten*). Tällainen attribuuttitulkinta olisi myös todennäköisempi, jos kyseessä olisi pääotsikko. Esimerkin 979 väliotsikkoa seuraava teksti ei tosin suoraan sisällä otsikon spesifistä vastinetta. Se tekstilause, johon otsikko kuitenkin lähinnä näyttää perustuvan, on presidentti Martti Ahtisaaren Ruotsin ulkopoliittisessa instituutissa pitämästä puheesta. Otsikko ei ole tämän tekstilauseen skemaattinen versio, vaan tavallaan sen referaatti. Ahtisaari käyttää monikon ensimmäistä persoonaa: *loimme* < *me (suomalaiset) loimme*. Mikäli otsikolle halutaan antaa lausemainen spesifikaatio, alkuasemainen substantiivi jäsenyy luontevimmin passiivilauseen objektiksi (vrt. **Perusta tuli identiteetille ~ *Identiteetille tuli perusta*). Kun lisäksi otetaan huomioon, että *perusta* tässä ilmaisee uutta tietoa, olisi otsikon luontevin lausevastine *Identiteetille luotiin (silloin) perusta*.

Muut tämän ryhmän otsikot ovat yksiselitteisesti kertovia otsikoita, mutta niiden tunnusmerkkinen sanajärjestys tuntuu joskus jopa harhaanjohtavalta:

- (980) Kv-koiranäyttely Uusikaarlepyyhyn KP 15.4. (8) P
Teksti: *Uusikaarlepyyssä järjestetään kansainvälinen kaikkien rotujen Drive-In koiranäyttely 28.–29. toukokuuta.*
 < Uusikaarlepyyhyn tulee/saadaan kv. koiranäyttely
- (981) Inter finaaliin IS 15.4. (45) P
Teksti: Jalkapalloilun Uefa-cupin finaaliissa Itävallan Salzburg saa vastaansa Italian Interin eikä Milania, kuten eilisessä IS:ssä väitettiin.
 < Finaaliin meni Inter (eikä Milan)

- (982) Hienommat tittelit eduskuntaan HS 15.6.(A7) P
Teksti: *Eduskunnan valiokuntasihteerit eli valiokuntien käytännön toimista vastaavat korkeat virkamiehet ovat saamassa hienomman tittelin.*
 < Eduskuntaan saadaan hienommat tittelit
- (983) Kaapeliyliopisto Jyväskylään AL 15.6. (6) P
Teksti: *Jyväskylän kaapelitelevisiossa alkaa kaapeliyliopisto ensi maanantaina.*
 < Jyväskylään {tulee / saadaan, perustetaan} kaapeliyliopisto
- (984) Musikaali seuraavaksikin Ilkka 15.6. (10) vo
Teksti: *Hänen mukaansa Jätkät-teatterilla on vakaa aikomus olla jatkossakin Törnävällä ja jatkossakin tarjota musikaaleja.*
 < Seuraavaksikin tulee/tarjotaan musikaali
- (985) Lasten taidekoulu Pedersöreen KP 15.6. (4) P
Teksti: *Pedersöressä aloittaa syksyllä toimintansa lasten ja nuorten taidekoulu.*
 < Pedersöreen {tulee/saadaan, perustetaan} lasten taidekoulu

Erityisesti esimerkkien 983 ja 985 NP:t tuntuvat viittaavan tunnettuun entiteettiin, mistä syntyy ensisijaisesti vaikutelma, että tuo tunnettu entiteetti (opinahjo) on siirtymässä A:sta B:hen. Kummassakin tapauksessa on kuitenkin kyse siitä, että NP:n tarkoite ”syntyy”, ei siirry. Vaikka esimerkissä 980 on kyseessä tapahtuma, siitä syntyy helposti samanlainen (virheellinen) hahmotus: tietty tapahtuma siirtyy (X:stä) Uuteenkaarlepyyhyn, mikä tässä merkitsisi, että aiemmin jossain muualla (X:ssä) järjestetty tapahtuma nyt järjestetään Uudessakaarlepyyssä. Esimerkki 981 näyttää rakenteensa perusteella edustavan hyvin tavallista urheilu-uutisen pääotsikkotyyppejä. Kuten edellisissä jaksossa olen eri yhteyksissä todennut, juuri urheilu-uutisten otsikot ovat usein sillä tavoin tilanteisesti skemaattisia, että lukijan oletetaan minimaalisten vihjeiden perusteella oivaltavan, mistä lajista, tapahtumasta tai urheilijasta on kyse. Tiettyjen kilpailujen tai vaikkapa palloilusarjojen ottelupäivien jälkeisen päivän sanomalehden urheilusivuilta asioita seuraava lukija tietää etsiä tietoa suosikkinsa (urheilijan, seuran, maajoukkueen tms.) menestyksestä: *Suomi sittenkin finaaliin, Nieminen helposti jatkoon* jne. Esimerkin 981 tekstifunktio on kuitenkin tästä peruskaavasta poikkeava. Kuten tekstikatkelma osoittaa, otsikko on kontrastoiva: aiemmassa saman lehden numerossa on annettu väärä tieto finaaliin selvinneistä joukkueista, ja otsikossa mainitun joukkueen nimi hahmottuu uutta ilmaisevaksi osarakenneeksi.

5.3.1.3 *Ajan adverbiali*

Aineistossa oli neljä sellaista sanajärjestys-KF:ksi hahmottuvaa otsikkoa, joissa kvantifioimattomaan nominatiivisubjektiin liitty ajan adverbiali. Koska ajan adverbiali on vapaa määrite, nämä otsikot edustavat yksiosaisen PLE:n tyyppiä. Kuten edellä olen eri yhteyksissä todennut, vapaa määrite antaa kuitenkin usein otsikolle lausemai-

sen luonteen. Ilman adverbialia nämä otsikot, erityisesti päälauseen asemassa, olisivat selkeitä leimaotsikoita (esim. *Kalastuksenselvönnans tehoisku*, *Tiedepäivät*, *Mäkikisat*):

(986)	Kalastuksenselvönnans tehoisku juhannukselta
< Juhannukselta järjestetään kalastuksenselvönnans tehoisku	Kal 15.6. (6)	P
(987)	Tiedepäivät kaikelle kansalle syyskuussa
< Syyskuussa järjestetään (Oulussa) tiedepäivät kaikelle kansalle	Kal 15.6. (21)	P
(988)	1–2 miljardin osakeanti vuoden sisällä
P: Kemira vahvistaa vakavaraisuutta
< Vuoden sisällä (Kemirassa) toteutetaan 1–2 miljardin osakeanti	KP 15.4. (10)	er
(989)	Mäkikisat Lieksan kesän keskellä
Teksti: Vaikka tuomi kukkii ja juhannus lähestyy, mäkihyppääjät ovat suksilla Lieksassa <i>ensi sunnuntaina</i> . <i>Silloin järjestetään</i> maakunnan ainoan <i>muovimäen vihkiäiskilpailu</i> –.
< Lieksan kesän keskellä järjestetään mäkiäiskisat	Karj 15.6. (23)	P

Ajan ilmaus saattaa joskus esiintyä substantiivin paikallissija-attribuuttina (ISK:n mukaan substantiivin adverbialina, esim. *konsertti maanantaina*; ISK: 578), mutta tällainen tulkinta tuntuu sitä epätodennäköisemmältä, mitä enemmän määritteitä NP tai Adv.li sisältää. Esimerkkien 986–989 ajan adverbialit eivät ainakaan ensisijaisesti hahmotu attribuuteiksi. Sen sijaan otsikoiden sanajärjestys on sellainen, että alkuaomainen NP helposti ymmärretään tunnettua ilmaisevaksi. Tällainen hahmotus johtaisi tulkintaan, että lauseen uutta ilmaiseva aines (varsinainen ”uutinen”) olisi se ajankohta, jolloin NP:n ilmaisema (tilanteesta jotenkin tuttu) tapahtuma järjestetään. Itse artikkeleiden perusteella päädytään kuitenkin siihen, että otsikon lausekkeiden asema vastaavan tunnusmerkittömän lauseen informaatorakenteessa on päinvastainen. Vaikka ajan adverbialin ei voikaan sanoa ilmaisevan lauseessa tunnettua, se kuitenkin tyypillisesti topikaalistetaan lauseessa, jossa varsinaista uutta ilmaiseva rakenne on jälkiasemainen NP.

5.3.2 *Kvantifioitu NP*

Tarkastelen omana alakategorianaan niitä sanajärjestys-KF:ien ryhmään lukemiani otsikoita, joissa alkuasemainen NP on partitiivimuotoinen substantiivilauseke tai lukusanakvanttorin sisältävä NP. Semanttisesti nämä lauseketyypit ovat lähekkäisiä siinä mielessä, että ne edustavat kvantifioinnin eri tyyppejä: lukusanat ovat ns. sanakvanttoreita, kun partitiivi on kieliopillinen kvantifiointikeino (Hakulinen & Karlsson 1979: 144–145):

Loppukilpailussa oli kolme suomalaista.
– ” – (myös) suomalaisia.

Eksistentiaalilauseen prototyypissä subjekti on suomessa uutta ilmaisevana lauseen viimeinen konstituentti (ISK: 850). Jos NP on alkuasemainen, uuden ja tunnetun raja helposti hämärtyy. Alkuasemaisen lukusanailmauksen sisältävä finiittiverbitön fragmentti on kaksitulkintainen, koska uuden ja tunnetun erottaa tällaisissa tapauksissa predikaatin numerus:

<i>Kolme suomalaista</i> on loppukilpailussa. uusi	(e-lause)
<i>Kolme suomalaista</i> ovat loppukilpailussa. tunnettu	(adverbiaalirakenne)

Ruotsissa tällaista tulkintaongelmaa ei synny, koska vastaavaa eroa ilmaisee NP:n epämääräisen ja määräisen muodon oppositio:

Tre finländare (är med) i finalen.	(e-lause)
De tre finländarna (är med) i finalen.	(adverbiaalirakenne)

Partitiivisubjektin osalta ei vastaavanlaista tulkintaongelmaa synny, mutta alkuasemaisen subjektin sisältävä lause on tässäkin tapauksessa tunnusmerkkinen, vrt. ? *Suomalaisia (on) loppukilpailussa* ~ *Loppukilpailussa (on) suomalaisia*. ISK (850) mainitsee prototyypistä poikkeavana e-lauseena (”muunnelmana”) alkuasemaisen partitiivisubjektin sisältävän esimerkin *Virheitä on muuallakin*. Tässä subjekti on selvästi tunnettua ilmaiseva, ts. virheistä on ollut puhe edeltävässä tekstissä.

Myös transitiivilauseessa (objektiksi jäsenyvä) alkuasemainen kvantifioitu NP jäsenyy joko tunnettua ilmaisevaksi tai muuten korosteiseksi, siis tunnusmerkkiseksi:

<i>Kolme suomalaista</i> kelpuutettiin loppukilpailuun. tunnettu	(ru: <i>de tre finländarna</i>)
<i>Suomalaisiakⁱⁿ</i> (~ <i>Myös suomalaisia</i>) kelpuutettiin loppukilpailuun.	

Tässä jaksossa tarkasteltavina olevat otsikot sisältävät kaikki alkuasemaisen kvantifioitun NP:n, jonka ei voi katsoa edustavan edellä kuvattua tyyppiä. Otsikoihin liittyvän tekstin perusteella päädytään siihen, että kvantifioitun NP:t ilmaisevat uutta ja sijoittuisivat verbillä spesifioitussa täydellisessä lauseessa lauseen loppuun. Tämän tyyppin sanajärjestys-KF:t sisältävät joko olosijaisen (5.3.2.1) tai tulo- tai erosijaisen paikan adverbiaalin (5.3.2.2), ajan adverbiaalin (5.3.2.3) tai muun adverbiaalin (5.3.2.4).

5.3.2.1 Olosijainen adverbiaali

Noin puolet (11/21) tämän ryhmän otsikoista sisältää jälkiasemaisen konkreettiseen paikkaan viittaavan adverbiaalini. Kaikissa on partitiivimuotoinen subjekti (esim. 990–993) tai objekti (994–996):

- (990) Kiinalaisia sotilassoittajia ensi kertaa Suomessa HS 15.4. (A5) P
Teksti: Kiinalaiset sotilassoittajat esiintyvät ensimmäistä kertaa Suomessa juhannuksen jälkeisellä viikolla sotilasmusiikkitapahtuma Hamina Tattoossa.
 < Suomessa esiintyy ensi kertaa kiinalaisia sotilassoittajia
- (991) Tulipaloja ja myrskyä Raaseporin raunioilla HS 15.6. (B3) P
Teksti: Raaseporin linnanraunioilla palaa tänä kesänä joka ilta. Myös myrskyä on luvassa ensi viikon keskiviikosta lähtien. Kesäteatterin lavalla esitetään Myrskyluodon Maijaa.
 < Raaseporin raunioilla on/esiiintyy tulipaloja ja myrskyä
- (992) Itätyttöjä ravintoloissa SS 15.4. (14) vo
 [Ei suoraa lausevastinetta tekstissä. Tekstitopiikki: suomalaista seksibisnestä koskeva tutkimus]
 < Ravintoloissa esiintyy itätyttöjä (prostituoituina)
- (993) Jälkijärityksiä Kolumbiassa Karj 15.6. (18) P
 < Kolumbiassa esiintyi jälkijärityksiä [viikkoa aikaisemmin sattuneen 1000 kuolonuhria vaatineen järityksen jälkeen]
- (994) Tulista tangoa Rauhalan patiolla HS 15.6. (B5) P
Teksti: Rauhalassa tangotaan tänään keskiviikkona sekä sisällä että ulkona. Salissa voi hiihdellä argentiinalaisiin [sic] askelin klo 17–04, ulkona *patiolla* klo 18–23.
 < Rauhalan patiolla {tanssitaan, esitetään, soitetaan} tulista tangoa
- (995) Pelimannimusiikkia Kruunumakasiinissa Kal 15.4. (18) P
Teksti: Pohjois-Pohjanmaan *Pelimanniyhdistys järjestää Kruunumakasiinissa Oulussa pelimannimusiikin katselmuksen* ja jamit lauantaina.
 < Kruunumakasiinissa {on tarjolla / esitetään} pelimannimusiikkia
- (996) Klassista laulua Rantakylässä Karj 15.4. (6) P
 [Ei suoraa vastinetta tekstissä]
 < Rantakylässä esitetään klassista laulua

Esimerkkien 990–993 otsikoiden tehtävänä on ilmaista temaattista suhdetta: jossakin on jotakin. Partitiivimuotoiset NP:t ilmaisevat selkeästi uutta, joten otsikoiden kongruenttin (tunnusmerkittömän) lausevastineen sanajärjestys on Adv.li + V + NP_{part}. Finiittiverbiksi soveltuu kaikkiin *esiintyä*, mutta kyseessä ovat tämän verbin eri merkitysvariantit, mikä selvästi korostuu, kun etsitään lauseille ruotsinkielisiä vastineita:

- (990ru) Kinesiska militärmusiker uppträder för första gången i Finland
 (991ru) Det är bränder och storm på Raseborg
 (992ru) Flickor från Östeuropa förekommer på restauranger
 (993ru) Det har förekommit efterskalv i Kolumbia

Esimerkkien 991 ja 993 subjektit viittaavat luonnonilmiöihin, ja siksi *esiintyä*-verbi saa niissä eksistentiaalisen merkityksen. Tosin esimerkin 991 ”luonnonilmiöt” ovat näytelmään kuuluvina keinotekoisesti tuotettuja, mutta otsikko hahmottaa ne todellisina. Vaikka esimerkkien 990 ja 992 subjekti-NP:t ovat molemmat henkilötarkoitteisia, niihin liitettävä *esiintyä*-verbi merkitsee eri asioita. Esimerkissä 992 on kyse nimenomaan olemassaolosta. Voisi ehkä olettaa, että esimerkin 990 finiittiverbin ”poisjätön” tarkoituksena on juuri antaa otsikolle ensisijaisesti eksistentiaalinen merkitys. Koska kyseessä ovat yleisölle esiintyvän ammattikunnan edustajat, *esiintyä*-verbi saa pelkkää olemassa olemista aktiivisempaa toimintaa ilmaisevan funktion: *esiintyä Suomessa ~ olla Suomessa esiintymässä*. Tätä tulkintaa tukee se, että otsikkoa vastaa tekstissä ei-eksistentiaalinen lause, jossa *esiintyä*-verbiin liittyy monikon nominativissa oleva subjekti *kiinalaiset sotilassoittajat*. Subjektilausekkeen määräisyys lienee tässä tulkittava niin, että lauseke viittaa koko ammattikuntaan: ”Kiinalaisten sotilassoittajien ammattikunta esittäytyy nyt ensimmäistä kertaa suomalaisille”.

Esimerkeillä 994–996 ja 990 on tietynlainen semanttinen yhteys. Tämä yhteys voitaisiin jopa kuvata niin, että näillä otsikoilla on samankaltainen kehys, prosessi, joka ilmaisee musiikin ”esittämistä”: *A soittaa/laulaa B:tä C:ssä*. Esimerkeissä 994–996 taka-alalle (skemaattiseksi) jää esittäjä (A). Esimerkkien spesifioivaksi finiittiverbiksi ehdottomani *esitetään* on skemaattinen kahdessakin mielessä. Passiivimuodon tyypillinen tehtävä on juuri tekijän ”häivyttäminen” ja tekemisen kohteen korostaminen. Toisaalta *esittää*-verbi on leksikaalisilta ominaisuuksiltaan skemaattinen sen suhteen, onko kyse soitosta vai laulusta. Esimerkissä 990 esitettävän musiikin laji on vähemmän korostainen, mutta se käy kuitenkin ilmi esittäjien ammattinimikkeestä (*sotilassoittajat* ⇒ *sotilasmusiikki*). Otsikon varsinainen sanoma on A:n ja C:n suhde.

5.3.2.2 *Tulo- tai erosijainen adverbiaali*

Aineistossa esiintyi muutama sellainen otsikko, jossa alkuasemaiseen kvantifioituun NP:hen liittyy tulo- tai erosijainen adverbiaali:

(997)	Klinikkaopetusta yläasteelle
Teksti: Simon <i>yläasteella aloitetaan</i> syyslukukaudella niin sanottu <i>klinikkaopetus</i> .
< Yläasteelle tulee/järjestetään klinikkaopetusta	Kal 15.6. (6)	P
(998)	Ei naisia kutsuntalautakuntaan
Teksti: Valtioneuvosto asetti torstaina kutsunta-asiain keskuslautakunnan.
– – <i>Lautakuntaan ei nimetty naisia</i> .
< Kutsuntalautakuntaan ei tullut/nimetty naisia	Karj 15.4. (8)	P
(999)	Lähes 160 joukkuetta Sisulisäviesteihin Kiteelle
< Sisulisäviesteihin Kiteelle tulee lähes 160 joukkuetta	Karj 15.6. (23)	P

- (1000) Todisteita planeettojen synnystä HS 15.6. (C1) P
Teksti: Hubble-avaruusteleskoopilla on saatu tähän mennessä vahvin todiste, että syntyvien tähtien ympärille kehkeytyy usein planeettoja.
 < Planeettojen synnystä on (saatu) todisteita
- (1001) Rusinoita Nato-pullasta AL 15.4. (2) P
 [Muut lehdet -palsta; suora (käännetty) lainaus Hufvudstadsbladetista]
Teksti: ”Me antaisimme Naton leipoa erityismallin, jossa olisi vain rusinat Naton puolustuspullasta”.
 < Nato-pullasta poimitaan/otetaan rusinoita
- (1002) Toiveita uusista pyöräteistä SS 15.4. (12) vo
Teksti: Vaikka pyörätieverkosto onkin hyvä Kuopiossa ja myös välittömässä läheisyydessä esimerkiksi Siilinjärvelle asti, niin *aina on jotain toiveita lisäväylien rakentamisesta*.
 < ? Uusista pyöräteistä on toiveita

Esimerkkien 997–999 otsikoiden alkuasemaiset, kvantifioidut NP:t ovat selvästi uutta ilmaisevia, ja esimerkeissä 997–998 teksti vahvistaa tämän tulkinnan. Esimerkin 997 otsikkoa lähinnä vastaava tekstilause ei tosin ole otsikon suora spesifioitu vastine, mutta sen informaatorakenteessa *klinikkaopetus* lauseenloppuisena on selvästi uutta ilmaiseva. Esimerkissä 999 jo sinänsä melko teoreettiselta tuntuva oletus, että lukusanailmaus viittaisi määräisesti tekstiyhteydestä tuttuihin joukkueisiin (”de 160 lagen”), raukeaa lopullisesti siihen, että ilmaukseen liittyy modifioiva määräite *lähes*.

Esimerkit 1000–1002 ovat rakenteeltaan tulkinnanvaraisempia kuin esimerkit 997–999. ISK:n mukaan mentaalisen toiminnan tulosta merkitsevät verbikantaiset substantiivit voivat saada paikallissijaisen ”adverbiaalin”, joka vastaa kantaverbin objektiä: *käsitys asiasta ~ käsittää asia* (ISK: 578). Tämä kuvaus sopii esimerkkiin 1002: *toiveet uusista pyöräteistä ~ toivoa uusia pyöräteitä*. Koska tällainen substantiivi usein esiintyy myös ilman laajennustaan, ISK katsoo, että laajennus on pikemminkin määrite kuin täydennys. ISK kuitenkin korostaa, ettei selvää kriteeriä tähän erontekoon ole. Paikallissijaisen laajennuksen ”syntaktisen statuksen epäselvyys” (mts.) näkyy myös siinä, että laajennus saattaa esiintyä myös topikaalistettuna, alkuasemaisena. Tässä työssä omaksumani, ISK:n esityksestä poikkeavan, perinteisen näkemyksen mukaan elatiivimuotoinen lauseke jäsentyy joko paikallissija-attribuutiksi, jolloin on kyse yksiosaisesta PLE:sta (< *On olemassa toiveita uusista pyöräteistä*) tai lausetyypin täydennykseksi (adverbiaaliksi), jolloin otsikko on kaksiosainen ”kvasi-PLE”, eli sanajärjestys-KF (*Uusista pyöräteistä on nyt toiveita*). Esimerkille 1000 voidaan esittää vastaavanlaiset tulkinnat, vaikkei *todistaa*-verbi kuulukaan varsinaisten mentaalisten verbien luokkaan: *todisteet A:sta ~ todistaa A*. Tämän mukaan myös esimerkki 1000 voidaan tulkita joko yksiosaiseksi PLE:ksi (< *On olemassa todisteita planeettojen synnystä*) tai (kaksiosaiseksi) sanajärjestys-KF:ksi: *Planeettojen synnystä on (olemassa) todisteita*.

Esimerkki 1001 poikkeaa esimerkeistä 1000 ja 1002, koska sen alkuasemainen, partitiivimuotoinen NP on konkreettistarkoitteinen. Elatiivimuotoisen laajennuksen tulkitseminen paikallissija-attribuutiksi ei tässä tapauksessa ole luontevaa (ks. Yli-Vakkuri 1970; Ingo 2000: 167–168). Otsikkoa vastaavassa tekstilauseessa (– – *jossa olisi vain rusinat Naton puolustuspullasta*) tosin elatiivimuotoinen lauseke jäsentyy attribuutiksi, mutta tällainen paikallissija-attribuutti ei edusta tämän attribuuttikategorian vakiintunutta tyyppiä (vrt. – – *Naton puolustuspullasta poimitut rusinat*). Esimerkki 1001 hahmottuu mielestäni selvemmin kuin esimerkit 1000 ja 1002 sanajärjestys-KF:ksi.

5.3.2.3 *Ajan adverbiaali*

Seuraavat kolme otsikkoa rinnastuvat jakson 5.3.1.3 esimerkkeihin 986–989 siinä, että niiden jälkimmäinen lauseke on ajan adverbiaali ja otsikot siten muodostavat yksiosaisen PLE:n. Koska alkuasemainen NP on kvantifioitu, ei otsikoiden tulkitseminen leimaotsikoiksi ole vartenotettava vaihtoehto:

(1003)	3000 tapausta vuosittain	SS 15.4. (14)	vo
	P: Säästäväkin leikkaus parantaa rintasyöpää		
	Teksti: Suomessa löydetään <i>vuosittain</i> lähes <i>kolme tuhatta</i> uutta <i>rintasyöpätapausta</i> .		
	< Vuosittain (Suomessa) löydetään 3000 tapausta		
(1004)	Tärkeitä voittoja jatkoajalla	SS 15.4. (18)	vo
	Teksti: Play Off -sarjassa Jokerit osoitti väkevällä tavalla henkisen kapasiteettinsa. Helsinkiläiset voittivat kaksi tärkeää ottelua jatkoajalla; – –.		
	< Jatkoajalla tuli/saavutettiin tärkeitä voittoja		
(1005)	Vaihtelevaa lähipäivinä	Karj 15.4. (3)	P
	Teksti: Viiden lähivuorokauden aikana sää on vaihtelevaa.		
	< Lähipäivinä sää on vaihtelevaa ~ Lähipäivinä on vaihtelevaa (säätä)		

Esimerkkeihin 1003 ja 1005 liittyvä teksti osoittaa selvästi, että otsikon NP:n on tarkoitus ilmaista uutta tietoa. Otsikon 1004 sanoma avautuu sekin alaa tuntevalle lukijalle melko helposti, vaikkei otsikon spesifioiminen verbillä ja sanajärjestyksen muuttaminen välttämättä tuota yhtä luontevaa kongruenttia ilmausta kuin kahden muun esimerkin tapauksessa. Koska artikkelissa selostetaan sitä loppuottelua, jonka voitto toi Jokereille mestaruuden, lause-ehdotukseni mukainen alkuasemainen *jatkoajalla* helposti luo mielikuvan nimenomaan tuon loppuottelun jatkoajasta. NP:n monikollisuus (*tärkeitä voittoja*) osoittaa kuitenkin, että otsikon väite on tarkoitettu koskemaan joukkueen koko pelikautta. Sijoittamalla monikkomuotoisen NP:n alkuun otsikonlaajittaja lienee pyrkinyt välttämään tällaisen tulkintaongelman *jatko aika*-sanan suhteen. Kuten edellä olen pyrkinyt osoittamaan, kvantifioidunkin NP:n topikaalistamisen edellytyksenä tuntuisi useimmiten olevan, että tuo NP ilmaisee tunnettua. Koska tässä

kuitenkin jatkoajalla voitettujen otteluiden lukumäärä on tiedossa (kaksi), tuntuisi spesifisesti kvantifioitu NP sopivan luontevimmin kumpaankin sanajärjestysvaihtoehtoon:

- (1004') Kaksi tärkeää voittoa tuli/saavutettiin jatkoajalla
 (1004'') Jatkoajalla tuli/saavutettiin kaksi tärkeää voittoa

Kuten edellä totesin, adverbiaalin tulkitseminen spesifiseen jatko aikaan viittaavaksi lienee epätodennäköisempää, kun tuo adverbiaali on jälkiasemainen. Siten vaihtoehtoa 1004' voidaan pitää suositeltavampana tässä tapauksessa. Lukusanailmauksen tulkitseminen tiettyihin spesifisiin (tuttuihin) voittoihin viittaavaksi (ru *de två viktiga segrarna*) on nähdäkseni epätodennäköisempää siksi, että ilmaus sisältää adjektiiviattribuutin.

5.3.2.4 Muu adverbiaali

Omaksi sanajärjestys-KF:en syntaktis-semanttiseksi tyypikseen erottuvat seuraavat neljä otsikkoa, jotka nekin kuuluvat yksiosaisten PLE:ien ryhmään:

(1006)	Kalliita haittoja urheilun varjolla
[Yleisönosastokirjoitus]
Teksti: Helsingin kaupungin lautakunnat tuntuvat suunnittelevan kaupunkilaisille kalliiksi tulevia ja haitallisia ehdotuksia urheilun varjolla.
< ? Urheilun varjolla syntyy kalliita haittoja	HS 15.4. (A11)	P
(1007)	2429 laukausta ilmakiväärillä
[Kyseessä on ME-koe]
< Ilmakiväärillä ammuttiin (vuorokaudessa) 2429 laukausta	SS 15.4. (20)	ao
(1008)	Torvisoittoa virkistykseksi
[Artikkeli esittelee 50 vuotta täyttävän apulaisprofessori Juhani Pukanderin]
Teksti: Torvisoitto, baritoni instrumenttina, on lempiharrastus.
< Virkistykseksi Pukander harrastaa torvisoittoa	AL 15.6. (19)	vo
(1009)	Liikuntaa selkävaivojen ehkäisyksi ja hoidoksi
< Selkävaivojen ehkäisyksi ja hoidoksi tarjotaan (kuntosaleissa) liikuntaa	Karj 15.6. (2)	P

Esimerkkien 1006–1007 otsikoita voidaan luonnehtia keinon tai välineen adverbiaaleiksi, esimerkkien 1008–1009 tarkoituksen adverbiaaleiksi. Nämä vapaat adverbiaalit implikoivat kaikki prosessia ilmaisevaa rakennetta: jotakin *tehdään* jonkin keinon tai välineen avulla tai jotakin varten (~ jossakin tarkoituksessa). Samanlainen implikaatio sisältyy kaikkiin vapaisiin adverbiaaleihin, esimerkiksi jakson 5.3.2.3 ajan adverbiaaleihin. Kognitiivisen kieliopin kuvauksessa kyseinen implikaatio seuraa

autonomisen rakenteen ja dependentin rakenteen epäsymmetriasta (ks. 2.5.3): vapaa adverbiaali on dependentti rakenne, jonka muuttujaa tyypillisesti elaboroi jokin prosessi. Prosessia puolestaan ilmaisee ensisijaisesti finiittiverbi argumentteinen, ts. lause.

5.3.3 *Yhteenveto: Sanajärjestys-KF*

Seuraavasta taulukosta ilmenevät suomenkielisen aineiston sanajärjestys-KF:en määrät alaryhmittäin:

Taulukko 18. Sanajärjestys-KF:t.

1 Kvantifioimaton nominatiivi-NP	
– olosijainen adverbiaali	34
– tulosijainen adverbiaali	15
– ajan adverbiaali	4
<hr/>	
Yhteensä	53
2 Kvantifioitu NP	
– olosijainen adverbiaali	21
– tulosijainen adverbiaali	7
– erosijainen adverbiaali	3
– ajan adverbiaali	3
– muu adverbiaali	4
<hr/>	
Yhteensä	38
<hr/>	
Sanajärjestys-KF:t yhteensä	91

5.4 Modaalinen KF

Jakson 5.3 kvasifragmenttityyppi erottuu omaksi kategoriakseen siksi, että se on semanttisesti omaleimainen: rakennetyypin informaatorakenne on ”käänteinen” tavalla, joka synnyttää jännitteen otsikon ja siihen liittyvän tekstin välille. Tämänkaltaisen otsikon sanoma voidaan joskus ymmärtää väärin. Väärinkäsityksen mahdollisuus on jopa suurempi otsikkotyypissä, jota kutsun **modaaliseksi kvasifragmentiksi**. Nimen on tarkoitus viitata siihen, että otsikko antaa harhaanjohtavan kuvan lausuman modaalisuudesta. Yhteistä kaikille tämän ryhmän otsikoille on, että niiden sisältämän lausuman tekstin perusteella tulisi olla modaalisesti tunnusmerkkinen. Koska niistä kaikista puuttuu modaalisuuden tunnus, ne ilman tekstin antamaa tietoa kuitenkin

spesifioituvat tunnusmerkittömiksi väite- tai kysymyslauseiksi. Tämäkin kategoria on siis syntaktis-semanttisesti siinä määrin omaleimainen, että se on syytä erottaa omaksi KF:n tyypikseen.

Aineiston modaaliset KF:t edustavat neljää eri modaalisuuden tyyppiä, joista käytän nimityksiä deonttinen (5.4.1), episteeminen (5.4.2), intentionaalinen ja potentiaalinen modaalisuus (muu modaalisuus, 5.4.3).

5.4.1 Deonttinen modalisuus

Selvä enemmistö (70 %) aineiston modaalisista KF:eistä edustaa deonttisen modaalisuuden eri vivahteita. ISK:n mukaan deonttiseen modaalitulkintaan sisältyy puhujan tahtoa tai puheyhteisön normeja ilmaiseva lupa ja velvollisuus. Deonttista modaalisuutta ilmaistaan suomessa mm. lupaa ilmaisevilla modaaliverbeillä *voida*, *saada*, nesessiivisellä rakenteella *on lupa* sekä velvollisuutta merkitsevillä nesessiiviverbeillä ja -rakenteilla (ISK: 1481). Ruotsissa deonttista modaalisuutta ilmaistaan ensisijaisesti modaalisilla apuverbeillä, jotka ilmaisevat kolmea perusmerkitystä: **vaatimusta** (krav), **suostumusta** (medgivande) ja **toivomusta** (önskan) (SAG 4: 286–288). Myös SAG:n määritelmässä korostuu puhujan näkökulma: *deontisk* ”om (uttryck för) betydelse som innebär talarens lämplighetsbedömning utifrån allmänna moraliska regler, juridiska eller andra bestämmelser eller funktionella krav av det som sägs i satsen” (SAG 1: 161).

Edellä on useissa yhteyksissä ilmennyt, ettei otsikko (esim. fragmentti tai KF) aina perustu suoraan tekstissä esiintyvään lauseeseen, vaan että siinä pikemminkin usein korostuu kirjoittajan kommentoiva tai referoiva, journalistinen, näkökulma. Modaalisten kvasifragmenttien tapauksessa tämä usein ilmenee siten, että se (tunnusmerkkinen) modaalisuus, joka KF:iin tekstin perusteella liittyy, ei aina ilmaisekaan ”puhujan” (kirjoittajan) näkökulmaa, vaan esimerkiksi jonkun artikkelissa haastateltavan näkökulmaa.

Aineistoni deonttisesti modaaliset KF:t edustavat lähes poikkeuksetta vaatimusta ilmaisevaa modaalisuutta. Sen mukaan, kuka tuon vaatimuksen esittää, voidaan erottaa kolme pääryhmää: uutisartikkelin kirjoittaja (toimittaja) esittää vaatimuksen omana käsityksensä, muuntyyppisen artikkelin (esim. yleisönosastokirjoituksen) kirjoittaja esittää oman näkemyksensä tai toimittaja referoi eri tavoin tiettyä tutkimusta, puhetta tms. tai referoi haastateltavan lausuntoa.

Ne KF:t, joissa deonttinen modaalisuus näyttää perustuvan uutisartikkelin kirjoittajan omaan arvioon, ovat melko harvinaisia (esim. 1010–1012). Yli kolmasosa deonttista modaalisuutta edustavista KF:eistä on tyyppiä, jossa mielipideartikkelin (pääkirjoituksen, kolumnin, yleisönosastokirjoituksen) kirjoittaja esittää vaatimuksen omana käsityksensä (esim. 1013–1016):

- (1010) Företagsköp för tillväxt SvD 15.6. (N6) vo
 [Tekstitopiikki: Fristads-yhtiön taloudellinen tilanne]
P: Fristadsaktien undervärderad
Teksti: I Norden finns dominerande hemmamarknadskonkurrenter, vilket innebär att *det krävs företagsköp för att öka marknadsandelen*.
 < Företaget måste göra --
- (1011) Kepin lisäksi porkkanoita AL 15.6. (11) vo
Teksti: Pohjois-Korean turvallisuuspelkoja voitaisiin hälventää luottamusta herättävillä toimilla.
 < Kepin lisäksi (Pohjois-Korealle) olisi tarjottava myös porkkanoita
- (1012) Valitus ydinjätevarastosta käsittelyyn IS 15.4. (10) P
Teksti: Uudenmaan lääninoikeus joutuu käsittelemään uudelleen Loviisaan suunniteltua ydinjätevarastoa koskevan valituksen.
 < -- joudutaan ottamaan uudelleen --
- (1013) Nuorten rikoskierre kerrasta poikki IS 15.6. (A6) P
 [Pääkirjoitus]
Teksti: Ainoa mahdollisuus katkaista alkava *rikoskierre* olisi silloin se, että yhteiskunta puuttuisi siihen heti ”*kerrasta poikki*”-periaatteella.
 < -- on pantava --
- (1014) Työaika uusjakoon [Kolumni] TS 15.6. (15) P
 < -- on pantava --
- (1015) Työn jakaminen jo käyntiin HS 15.4. (A11) P
 [Yleisönosastokirjoitus]
Teksti: Tosiasia on ilmeisesti myös se, ettei tulevaisuudessa töitä riitä kaikille, vaikka lamasta noustaisiinkin. Jollain tavalla *työn jakaminen täytyy saada alkuun* ja sen käynnistämiseksi tarvitaan yhteiskunnan tukea.
 < -- on saatava --
- (1016) Karjala takaisin KP 15.4. (7) P
 [Yleisönosastokirjoitus]
 < -- pitää saada --

Kaikki mielipidekirjoituksissa esiintyvät deonttista modalisuutta edustavat KF:t ovat pääotsikoita, mikä on helposti selitettävissä: ne ilmaisevat jutun tekstitopiikin, ts. otsikon (skemaattisesti) ilmaisema vaatimus on jutun varsinainen sanoma.

Suurimman deonttisen modaalisuuden KF-ryhmän (~ 44 %) muodostavat esimerkkeinä 1017–1022 kaltaiset otsikot, jotka selvimminkin edustavat varsinaisten uutisartikkelien otsikkotyyppiä. Niissä näkyy selvemmin kuin esimerkeissä 1010–1016 kirjoittajan journalistinen näkökulma: otsikoiden lausumat edustavat referaatin eri tyyppisiä (ks. Koski 1985, ISK: 1397–1428; SAG 4: 844–874):

- (1017) 'Sansad debatt' Hbl 15.4. (5) P
Teksti: Under de närmaste åren bör vi på ett *sansat* sätt *debattera* dessa frågor i syfte att befästa vår gemensamma säkerhet, sade Ahtisaaari – –
 < Vi bör föra en – –
- (1018) EU-stöd till miljöbruk ÅU 15.4. (3) vo
Teksti: Helt konkret föreslår Kyösti Jumppanen att en del av det understöd, som Finlands lantbruk kan få från EU, bör kanaliseras till jordbruk med miljöprogram.
 < – – bör kanaliseras – –
- (1019) Senast 20 juni Ål 15.6. (17) vo
 [Artikkelissa kerrotaan Ahvenanmaan maakuntahallituksen (LS) määränneen, että Jan Karlsgården -museon paikoitusalueen kioski on pidettävä avoinna säännöllisesti]
er: LS kräver
P: Håll kiosken öppen
Väliotsikon jälkeinen teksti. Igår beslutade LS att avtalet som gäller kiosken sägs upp den 1 juli i år om inte arrendatorn håller kiosken öppen från och med den 20 juni.
 < Kiosken måste öppnas – –
- (1020) EU-äänestys lokakuuhun Kal 15.4. (2) P
 [Muiden kommentit -palsta]
 < – – olisi (Iltalehden mielestä) sijoitettava – –
- (1021) Ansiosidonnaista vain 300 päivää TS 15.4. (8) vo
Teksti: Ansiosidonnaista päivärahaa voitaisiin toimikunnan mielestä lyhentää nykyisestä 500:sta ensin 400:aan ja sitten 300 päivään.
 < Ansiosidonnaista (päivärahaa) tulisi maksaa – –
- (1022) ”Äänestysikärajaksi 17 vuotta” SS 15.6. (6) vo
Teksti: Heidän [kahden haastatellun lukiolaisen] mielestään lokakuun kansanäänestyksessä äänioikeusikärajan pitäisi olla 17 vuotta – –.
 < – – pitää {asettaa, määrätä, säätää} – –

Esimerkit 1017 ja 1022 esittävät (skemaattisen) vaatimuksen suorana sitaattina. Ne näyttävät siten vastaavan referaatin päätyypeistä ns. suoraa esitystä. Referaatin osista ”referaatin lukuohjeena” (ISK: 1400) toimiva **johtoilmaus** voidaan otsikosta jättää pois, koska lainausmerkkien tehtävänä on osoittaa, että kyseessä on nimenomaan suoran esityksen referaattiosaa. SAG kutsuu suoran esityksen referaattiosaa ”sitaattivirkkeeksi” (citatemening; SAG 4: 844) ja epäsuoran esityksen referaattiosaa ”referaattivirkkeeksi” (referatmening). SAG:n mukaan puhuja esittää sitaattivirkkeellä jonkun toisen henkilön lausuman ikään kuin kyseessä olisi sanatarkka toisto, siitä riippumatta, vastaako sananmuoto todella täysin alkuperäisen lausuman sananmuotoa vai ei. Tämä luonnehdinta sopii erityisen hyvin esimerkkiin 1022, jossa väliotsikkoa semanttisesti vastaava virke esittää asian rakenteella, joka vastaa referaatin epäsuoran esityksen tyyppiä (Koski 1985: 70–71, ISK: 1400–1402; ru *indirekt anföring*, SAG 4: 850–853). Esimerkki 1022 on siis valitun referointistrategian kannalta eräänlainen ”kvasisitaatti”. Vaikka esimerkin 1017 pääotsikkoa vastaava tekstivirke edustaa suoran esityksen tyyppiä, sen ”sitaattivirke” ei syntaktiselta rakenteeltaan vastaa otsikkoa. Tämäkin otsikko siis on eräänlainen referaatin referaatti.

Täysin spesifioituina esimerkit 1017–1022 (myös esimerkkien 1017 ja 1022 ”kvasisitaatit”) voisivat olla epäsuoraan esitykseen perustuvia referaatteja:

- (1017’) *Ahtisaari tycker att vi bör föra en sansad debatt*
- (1018’) *Kyösti Jumppanen anser att EU-stöd bör kanaliseras till miljöbruk*
- (1019’) *LS beslutade att kiosken måste öppnas senast 20 juni*
- (1020’) *Iltalehden mielestä EU-äänestys olisi sijoitettava lokakuuhun*
- (1021’) *Toimikunnan mielestä ansiosidonnaista (päivärahaa) tulisi maksaa vain 300 päivää*
- (1022’) *Haastateltujen lukiolaisten mielestä äänestysikärajaksi pitää {asettaa, määrätä, säätää} 17 vuotta*

Tällainen virkkeenomainen otsikko on kuitenkin hankalan pitkä. Okkosen (1980: 248) mukaan ”otsikko ei kerro virkkeittäin”, ja tämä ilmenee myös siten, että tekstivirkkeiden mukaiset epäsuoraan esitystä edustavat täydelliset lauseet ovat otsikkoaineistossa harvinaisia. Aineisto sisälsi vain kaksi sellaista täydellisestä lauseesta koostuvaa otsikkoa, joissa tekstivirkkeen kaltaiseen epäsuoraan esitystä edustavaan rakenteeseen sisältyy deonttinen modaalisuus: *Jag trodde inte jag skulle få stå en match* (P, Abl 15.4., 30); *Kommunerna borde ha skyndat långsammare efter valet -91, enligt forskare* (ao, SvD 15.6., 15).

Seuraavat otsikot ovat paitsi modaalisuutensa suhteen skemaattisia myös sen suhteen, kenen näkökulmasta on kyse:

(1023) Mikä vakuutus meidän lapselle?
< -- pitäisi ottaa --	AL 15.6. (17)	P
(1024) Kansanäänestys Ruotsin kanssa?
< Pitäisikö järjestää -- ?	KP 15.4. (11)	P
(1025) Jossittelut pois EU-kannanotoista
[Muut lehdet -palsta]
< -- on jätettävä --	KP 15.6. (6)	P

Esimerkki 1023 ilmaisee tavallaan tekstitopiikin, mutta poikkeuksellisella tavalla. Otsikon laatija on siinä asettunut lukijan, oletetun lapsen vanhemman, asemaan. Leipätekstin ensimmäinen virke esittää asian tässä mielessä tunnusmerkittävästi, siten kuin ohjeita tai neuvoja antavassa tekstissä on tapana, ts. geneerisesti: *Millainen vakuutus lapselle kannattaa ottaa?*

Esimerkkiin 1024 liittyvässä artikkelissa selostetaan pääministeri Esko Ahon käsityksiä tulevasta EU-jäsenäänestyksestä, mutta otsikon perusteella on vaikea päätellä, kuka kysymyksen esittää. Tekstin mukaan Aho *suositaa* jäsenäänestyksen järjestämistä yhdessä Ruotsin kanssa, ”mikäli Suomen äänestyspäivämäärän ajankohta on muutoinkin asettumassa lähelle Ruotsin kansanäänestyspäivää”. Kysymystä ei siis tässä voi pitää Ahon esittämänä, ts. otsikko ei ole esimerkkien 1017–1022 kaltainen

skemaattinen referaatti, vaan se heijastaa otsikonlaatijan näkökulmaa: joko se hahmottuu ehdottamalla tavalla modaaliseksi KF:ksi (*Pitäisikö meidän/Suomen järjestää –*) tai pelkäsi finiittiverbittömäksi fragmentiksi (*Tuleeko/Järjestetäänkö –*).

Esimerkin 1025 sana *jossittelut* ei sellaisenaan esiinny Pohjalainen-lehdessä, josta esitettyyn suoraan lainaukseen otsikko kuitenkin näyttää perustuvan. Otsikon näkökulma on selvästi jyrkempi kuin vastaavan tekstikatkelman, joten otsikkoa ei voi pitää lainattua tekstiä referoivana (”Jossittelut pois –”, vaatii Pohjalainen”). Lainatun tekstikatkelman kritiikki on sävyiltään maltillisempaa, eikä teksti sisällä varsinaista vaatimusta: *Hallitus on työskennellyt [Suomen EU-]jäsenyyden hyväksi. Mutta pääministeri on näyttänyt julkisuuteen epämääräistä kyllä-mutta-jos-linjaa. Sen on täytynyt hämmentää kansalaisia*. Otsikkoa 1025 ei tässä tapauksessa voi tulkita tavalliseksi väitelauseeksi (”Jossittelut saadaan pois –”), vaan modaalinen tulkinta on väistämätön. Tämä modalisuus heijastaa pikemminkin otsikonlaatijan kuin lainatun lehden näkökulmaa.

Kysymys siitä, heijastaako otsikon lausuma kirjoittajan (toimittajan, kolumnistin jne.) vai jonkun referoidun (haastatellun) näkökulmaa, ei tietenkään rajoitu modaalisiin KF:ihin, vaan se koskee kaikkia otsikkotyyppisiä, niin täydellisiä lauseita kuin fragmentteja ja kvasifragmentteja. Olen ottanut kysymyksen puheeksi tässä yhteydessä korostaakseni, että otsikon skemaattisuus voi ilmetä usealla eri tasolla. Esimerkkien 1010–1025 skemaattisuus voidaan karkeasti luokitella kolmitasoiseksi. Mikäli olisi kyse väitelauseiden fragmentaarista vastineista, näiden otsikoiden voitaisiin katsoa edustavan varsinaisten fragmenttien eri tyyppisiä, vrt. *Työaika uusjakoon < Työaika menee/pannaan uusjakoon* (esim. 1014). Toisella tasolla näiden otsikoiden skemaattisuus ilmenee siten, että niistä puuttuu tunnusmerkkisen modalisuuden osoitin (*Työaika on pantava uusjakoon*). Kolmantena skemaattisuuden tasona voidaan pitää sitä, mikä on se taho, joka kokee tilanteeseen liittyvän välttämättömyyden. Esimerkin 1014 tapauksessa tämä skemaattisuuden taso saa tilanteisen spesifikaation sen perusteella, että kyseessä on mielipidekirjoitus (kolumni): ”Minusta työaika on pantava uusjakoon”. Seuraavan otsikon tulkinnassa joudutaan ottamaan huomioon vielä neljäskin skemaattisuuden taso:

(1026) Kansainvälinen kehityskeskus Karjalaan
sadaksi vuodeksi
[Yleisönosastokirjoitus]

Kal 15.4. (29) P

Jos kyseessä olisi uutisartikkelin pääotsikko, ensisijainen tulkinta olisi, että otsikko ilmaisee tekstitopiikin, varsinaisen uutisen, joka sanajärjestyksen perusteella olisi, että (oletettavasti jossakin muualla toimiva) keskus nyt siirtyy/siirretään määräajaksi Karjalaan. Tekstistä kuitenkin ilmenee, ettei tällaista keskusta ole olemassa, vaan että

sellainen kirjoittajan mielestä tulisi perustaa. Edellä mainittujen kolmen skemaattisuustason ohella tähän otsikkoon sisältyy siis neljäskin taso: se on myös sanajärjestys-KF. Otsikon asteittainen spesifioituminen näiden tasojen mukaisesti voidaan kuvata nelivaiheisena prosessina (ensimmäisenä on sanajärjestyksen ”korjaaminen” jakson 5.3 mukaisesti, koska sanajärjestys ratkaisee finiittiverbin valinnan):

a) Karjalaan sadaksi vuodeksi
kansainvälinen kehityskeskus
(JAKSO 5.3)	INFORMAATORAKENTEN ”OIKAISU”
b) Karjalaan tulee/perustetaan – –
SPESIFIOINTI	FINIITTIVERBITTÖMÄN FRAGMENTIN
(4.6.3)
c) Karjalaan tulisi perustaa – –	MODAALISUUDEN SPESIFIOINTI
d) Minusta Karjalaan tulisi perustaa – –	KENEN NÄKÖKULMA?

Deonttista modaalisuutta edustavista KF:ista vain seuraavat neljä ilmaisevat muuta kuin vaatimusta:

- (1027) Två centiliter sprit per dag Bbl 15.4. (9) vo
Tekstitopiikki: Sydäninfarktins ehkäisy
Teksti: I förebyggande syfte är det bra att dagligen dricka två centiliter alkohol som motsvarar en halv restaurangdrink. Efter två drinkar gör nackdelarna sin entré på arenan.
 < – – kan konsumeras – –
- (1028) Vaihtoon kuka tahansa Kal 15.6. (15) vo
P: MM-jalkapallossa uusia sääntöjä
Teksti: Valmentajan ei enää tarvitse pohtia ketkä viisi pelaajaa hän nimeää vaihtopenkille. Heidän käytössään ovat kaikki aloituskokoonpanosta ylijäävät 11 pelaajaa. Kenttäpelaajista saa vaihtaa kaksi.
 < – – voidaan ottaa – –
- (1029) Omaiset kroonikoita juottamaan Kal 15.4. (29) P
 [Yleisönosastokirjoitus; otsikolla ei suoraa vastinetta tekstissä]
Teksti: Olisi asiallista perustaa omaisyhdistys myös hoitolaitoksissa oleville pitkäaikaispotilaille.
 < – – kannattaisi panna/ottaa – –
- (1030) Hyvästit jalkapalloilulle KP 15.6. (5) P
 [Urheiluosaston kolumni]
Teksti: Kokkolan jalkapalloilun tulevaisuudelle voi nyt kerralla sanoa hyvästit.
 < Nyt voi(daan) sanoa – –

Näiden otsikoiden modaalisuus ei ole yksiselitteinen, eikä niiden deonttisuuskaan SAG:n ja ISK:n esittämien kriteerien perusteella ole kiistaton. Selkeimmin deonttiseksi hahmottuu esimerkki 1028: SAG:n esittämistä deonttisuuden tyypeistä tämä otsikko ilmaisee lähinnä suostumusta (medgivande). Esimerkki 1027 ei yksiselitteisesti vastaa yhtäkään SAG:n mainitsemaa modaalisuuden tyyppiä. Lähinnä tämän jakson alussa lainaamani SAG:n esittämän deonttisen merkityksen määritelmän lop-

puosa tuntuu väljästi tulkittuna kattavan esimerkille 1027 olettamani tulkinnan: ” – – betydelse som innebär *talarens lämplighetsbedömning utifrån* – – andra bestämmelser eller *funktionella krav av det som sägs i satsen*”. Tämä luonnehdinta on monitulkintainen: mitä tarkoittaa ”funktionella krav”? Tällaisissa tapauksissa SAG ja ISK tuntuvat olevan modaalisuuden luokituksessa eri linjoilla. Tulkintani mukaan esimerkki 1027 edustaisi ISK:n luokituksen perusteella ns. *dynaamista* modaalisuutta, jolla ei ole suoraa vastinetta SAG:n modaalisuusjärjestelmässä. Vastaavalla tavalla SAG:n ja ISK:n määritelmät tuntuvat antavan esimerkille 1030 eri tulkinnat: deonttinen (SAG), dynaaminen (ISK). Palaan tähän kysymykseen jaksossa 5.4.3.

Esimerkki 1029 on selkeästi deonttinen, mutta sen paremmin ISK:n kuin SAG:n esittämä deonttisuuden määritelmä ei tunnu suoraan kattavan sitä deonttisuuden tyyppiä, jota tämä esimerkki edustaa. Semanttisesti se sijoittuu SAG:n ja ISK:n mainitsemien kategorioiden välimaastoon: ISK puhuu puhujan tahtoa ilmaisevasta *luvasta* ja *velvollisuudesta*, SAG *vaatimuksesta*, *suostumuksesta* ja *toivomuksesta*. Näistä SAG:n vaatimus ja toivomus voidaan nähdä ISK:n velvollisuuden alakategorioina, mutta tämä käsitepari tuskin kuvaa velvollisuuden (välttämättömyyden?) kaikkia vivahteita. Pikemminkin vaatimus ja toivomus voidaan nähdä nesessiivisyyden ilmaisemisen jatkumon ääripäinä. Tämän jatkumon keskivaiheilla voidaan erottaa ainakin kategoriat kehoitus ja suositus, jotka parhaiten tuntuvat kuvaavan esimerkin 1029 edustamaa modaalisuuden lajia.

5.4.2 Episteeminen modaalisuus

Episteeminen modaalisuus liittyy puhujan uskoon, tietoon tai päätelmiin asiointilan **mahdollisuudesta**, **todennäköisyydestä** tai **varmuudesta**. Episteemistä modaalisuutta ilmaisevat mm. tietyt modaaliverbit (esim. *kan*, *torde*; *voi*, *saattaa*), modaaliset adverbit (esim. *troligen*, *möjligen*; *luultavasti*, *mahdollisesti*) sekä suomessa potenti-aali-modus (*lienee*, *valmistunee*). (SAG 1: 167, SAG 4: 102–106, 284–286; ISK: 1483.)

Aineiston episteemistä modaalisuutta edustavat KF:t ilmaisevat **mahdollisuutta** (esim. 1031–1034) tai **todennäköisyyttä** (1035–1037):

- (1031) Ny spelarflykt DN 15.4. (D16) vo
Tekstitopiikki: Jääkiekkoseura AIK:n karsintaottelu, jossa ratkeaa, nouseeko seura eliittisarjaan.
Teksti: Missar AIK i kväll inleds *sannolikt en ny spelarflykt*.
 < Det kan bli en – –

- (1032) Ändrade lönevillkor SvD 15.4. (1) vo
Tekstitopiikki: Ruotsin hallituksen esitys, jonka mukaan ruotsalaisten joukko-osastojen ja asevelvollisten tulisi harjoitella rauhanturvaamistehtäviä ulkomailla.
Teksti: De värnpliktiga får samma förmåner som inom Sverige medan löne- och anställningvillkor för försvarsmaktens personal kan komma att ändras efter förhandlingar.
 < Lönevillkoren kan ändras
- (1033) Meningslös kamp SvD 15.4. (32) vo
Tekstitopiikki: Ruotsalaisen urheilujohtajan Arne Ljungqvistin epäily, että Ruotsin tiukka dopinglainsäädäntö saattaa olla vaarassa, jos Ruotsi liittyy EU:hun.
Teksti: Det räcker inte, säger Ljungqvist, om dopingproblem som inte direkt berör idrotten nonchaleras, blir hela kampen meningslös.
 < Det kan vara en meningslös kamp
 ~ Kampen kan vara meningslös
- (1034) Valtion osuus 69 prosenttiin Kal 15.4. (20) vo
Teksti: Jos anti toteutetaan aiotussa muodossa, valtion omistusosuus laskee noin 69 prosenttiin.
 < -- saattaa laskea --
- (1035) Stort mörkertal SvD 15.6. (9) vo
P: Drogade bilförare går fria
ao: Sverige utan gränsvärden för narkotika
Teksti: Mörkertalet misstänks vara stort. Totalt gjordes förra året omkring 25 000 ingripanden för misstänkt rattonykterhet i Sverige.
 < Mörkertalet är sannolikt/antagligen stort
- (1036) Fel tidpunkt Vbl 15.4. (6) P
 [Lehtikatsauksen otsikko]
Teksti: Risken är stor att stimulansåtgärder nu sätts in vid konjunkturpolitiskt fel tidpunkt, och risken växer ju längre det drar ut på tiden.
 < Det är antagligen --
- (1037) Eevala-Juurikkalahti-tiestä päätös perjantaina Kal 15.4. (11) P
Teksti: -- saataneen --

Samoin kuin edellisen jakson KF:t nämäkin edustavat vaihtelevassa määrin monitasoista skemaattisuutta. Otsikoissa sellaisenaan ei ole minkäänlaista tunnusmerkkisen modaalisuuden osoitinta, joten ilman tekstistä saatavaa tietoa otsikot hahmottuisivat väitelauseiksi. Se tekstivirke, johon skemaattinen otsikko näyttää ensisijaisesti perustuvan, osoittaa paitsi otsikolle kuuluvan (tunnusmerkkisen) modaalisuuden myös sen, kenen arvioon kyseinen modaalisuus pohjautuu. Esimerkkien 1031–1032, 1034 ja 1037 tapauksissa lukija päätyy siihen, että arvio tilanteen mahdollisuudesta tai todennäköisyydestä on uutisartikkelin kirjoittajan (toimittajan) itsensä esittämä, ilman eksplisiittistä viittausta minkäänlaiseen alkuperäislähteeseen. Esimerkit 1033 ja 1035–1036 edustavat referaattityyliä siten, että niitä tekstissä vastaavat virkkeet ovat suoraa esitystä (esim. 1033, 1036) tai epäsuoraa esitystä (1035) edustavaa referaattityyppiä.

Esimerkit 1033 ja 1035 ovat paitsi modaalisia KF:ejä myös eksistentiaalisia KF:ejä. Jaksossa 5.2.1 soveltamani tulkinnan mukaan ne ovat syntaktis-semanttisesti tunnusmerkkisiä predikatiivilauseiden vastineita:

Det är en meningslös kamp < Kampen är meningslös [+ epist. mod.]
 ? Det är/finns ett stort mörkertal < Mörkertalet är stort [+ epist. mod.]

Esimerkki 1032 on förbytning-tyyppiä ja vastaa tässä tapauksessa tunnusmerkitöntä tr-lausetta (vrt. jakson 5.2.3 esimerkkejä 960–965):

Det blir ändrade villkor < Villkoren ändras [+ epist. mod.]

5.4.3 Muu modaalisuus

Deonttisen ja episteesin modaalisuuden ohella aineiston modaalisten KF:ien voidaan katsoa edustavan kahta muuta modaalisuuden tyyppiä, jotka kuitenkin ovat saaneet SAG:ssä ja ISK:ssa melko erilaisen kuvauksen. Esimerkkejä 1038–1040 spesifioimaan luontuvat apuverbit edustavat SAG:n mukaan modaalisten apuverbien tyyppiä, josta käytetään nimitystä **intentionaaliset** apuverbit (*intentionella hjälpverb*, SAG 4: 289–290). Semanttisesti niitä vastaavat suomenkielisten esimerkkien 1041–1043 otsikoita spesifioimaan tarjoutuvat apuverbit:

- (1038) Notering i New York SvD 15.4. (11) vo
Teksti: I samband med privatiseringen *ska vi också söka listning i New York*.
 [Pharmacia-konsernin johtajan Jan Ekbergin repliikki]
 < Pharmacia ämnar/tänker söka – –
- (1039) Omdisponering Hbl 15.6. (4) vo
Teksti: Pekkarinen lovade försöka få flyktinganslagen omprövade så att behandlingstiderna förkortas.
 < Pekkarinen vill ha en omdisponering (av flyktinganslagen)
 ~ ? Pekkarinen vill disponera om flyktinganslagen
- (1040) Ett steg längre Vbl 15.6. (5) vo
Tekstitopiikki: Ehdotus Helsingin ruotsinkielisen kauppakorkeakoulun ja Åbo Akademin yhdistämisestä
Teksti: Det är denna modell som högskolornas samordningsdelegation också ställt sig bakom och som Åbo Akademi och Svenska handelshögskolan accepterar, medan *Österbottens högskola vill gå längre än så*.
 < Österbottens högskola vill gå – –
- (1041) Kivipinnat yhtenäisiksi HS 15.4. (B1) vo
Teksti: Kauppatorin kiveystä haluttaisiin yhtenäistää. Nykyisin toripintaa peittävät mukulakivet, nupukivet ja toisin paikoin on asvalttiakin.
 < – – halutaan saada/tehdä – –

- (1042) Kangasalan tyttö toisena naisena Pohjois-Amerikan korkeimmalle huipulle AL 15.6. (9) ao
Teksti: Fairbanksin yliopistossa Alaskassa journalismia opiskeleva Kangasalan tyttö Mari Stenvall, 23, aikoo olla maailmassa toinen nainen, joka on kiivennyt Pohjois-Amerikan korkeimmalle vuorelle.
 < -- aikoo kiivetä --
- (1043) Oulanka ja Paanajärvi maailmanperintöluetteloon Kal 15.6. (3) P
Teksti: Suomen ja sen lähialueiden kulttuuriyhteistyötä tänä vuonna pohtivassa Kulttuurin Kaukametsässä tehtiin maanantaina Suomen opetusministeriön, Venäjän Federaation ja Karjalan Tasavallan kulttuuriministeriön yhteinen aloite siitä, että Oulangan ja Paanajärven kansallispuistot tulee liittää Unescon maailmanperintöluetteloon.
 < -- halutaan liittää --
 ~ -- pyritään liittämään --

SAG:n mukaan ruotsin intentionaaliset apuverbit voidaan jakaa neljään tyyppiin (SAG 4: 289):

- a) futuurinen apuverbi *skola*, johon liittyy aikomuksen lisämerkitys
- b) varsinaiset aikomisverbit *avse, ämna, tänka*
- c) yleinen tahtomisverbi *vilja*
- d) erikoismerkityksiset tahtomisverbit *gitta, idas, nännas*

ISK:n mukaan modaalisuuteen ovat ”laajasti ottaen” luettavissa myös puhujan tahdon ja aikeiden ilmaukset kuten *haluta, aikoa ~ meinata* (ISK: 1479–1480), mutta ISK tuntuu katsovan tällaisten ”intentioverbien” ensisijaisesti edustavan episteemistä modaalisuutta (mt. 1501–1502).

SAG:n esittämistä intentionaalisten apuverbien alatyypeistä d-tyypin verbit (’viitsiä, hennoa, raatsia’) ovat tahtomisverbejä, joita käytetään lähes poikkeuksetta ”ei-affirmatiivisissa lauseissa”, esimerkiksi kysymyslauseissa ja kieltolauseissa (SAG 1: 180, SAG 4: 290). Siksi ei ole yllättävää, ettei yksikään aineiston modaalisista KF:eista edusta tätä tyyppiä, eikä tyyppi esiinny myöskään täydellisten lauseiden otsikkokategoriassa. Sen sijaan kolmella muulla tyyppillä on vastineensa aineiston KF:en joukossa. Esimerkin 1038 otsikkoon liittyvässä tekstissä esiintyvän *ska*-verbin voidaan katsoa edustavan a-kohdan futuurista apuverbityyppiä, johon liittyy aikomuksen lisämerkitys. Esimerkki 1042 spesifioituu tekstin perusteella luontevimmin b-tyypin mukaisella aikomisverbillä, muut c-tyypin mukaisella tahtomisverbillä.

Seuraavien esimerkkien edustaman modaalisuuden kuvauksessa SAG:n ja ISK:n välillä on ainakin terminologinen ero:

(1044)	Recept, tester direkt på fax
Teksti: Ett urval av de tester och matrecept som görs av DN Konsument finns numera lagrade i en faxdatabas som uppdateras varje vecka.
< -- kan fås --	DN 15.6. (C14)	P
(1045)	Eläkepalkka koko työajalta
Teksti: -- voitaisiin laskea --	TS 15.4. (8)	vo
(1046)	Perustulostako pelastus? [Kolumni]
< Voidaanko perustulosta saada pelastus	SS 15.6. (9)	P

SAG kutsuu **potentiaalisiksi** apuverbeiksi sellaisia apuverbejä, jotka ilmaisevat jonkin tapahtuman toteutumisedellytyksiä tai jonkun kykyä tehdä jotakin: ”Potentiella hjälpverb anger en latent möjlighet för något att hända eller någons förmåga att utföra en aktion” (SAG 4: 288). Tärkein potentiaalinen apuverbi on *kunna*, joka usein voidaan parafrasistaa verbi-ilmauksilla *vara i stånd* ja *förmå* (mt. 301). Esimerkki 1044 edustaa potentiaalisen *kunna*-verbin subjektiautonomista käyttöä: verbi ilmaisee, että jollekin tapahtumalle on olemassa edellytykset, ilman että nämä edellytykset olisivat sidoksissa subjektin tarkoitteeseen (mt. 302). Ainakin osittain tätä kuvausta vastaa ISK:n tapa kuvata modaalisuuden lajia, josta käytetään nimitystä *dynaaminen modaalisuus* (ISK: 1481):

DYNAAMINEN modaalisuus tarkoittaa fyysistä mahdollisuutta ja kykyä tai välttämättömyyttä ja pakkoa toimia. Tällainen kyky tai pakko voi yhtä hyvin olla toimijan sisältä tulevaa, esim. *Jaksan nostaa 20 kilo*, kuin aiheutua ulkoisista olosuhteista, esim. *Minun on pakko ehtiä junalle*, eikä lausumasta välttämättä aina ilmene yksiselitteisesti, kummasta on kyse: *Täytyy siristellä silmiä*.

SAG:n potentiaalinen ja ISK:n dynaaminen modaalisuus näyttävät kuvausten perusteella vastaavan toisiaan vain osittain. ISK:n määritelmästä luonnehdinta ”tarkoittaa fyysistä mahdollisuutta ja kykyä – – toimia” vastaa käsittääkseni SAG:n potentiaaliselle modaalisuudelle esittämää kuvausta. SAG:n määritelmässä ei sen sijaan esiinny viittausta ”fyysiseen välttämättömyyteen ja pakkoon”. Tätä modaalisuuden vivahdetta edustavat ilmaukset kuuluvatkin SAG:n kuvauksessa deonttisen modaalisuuden piiriin (SAG 4: 287):

Källan för krav och medgivande kan vara av olika slag: ett normsystem (moral, lag, sedvänja som talaren solidariserar sig med), fysisk nödvändighet eller ändamålsenlighet (enligt talarens bedömning), men den kan också vara en person eller institution som talaren anser att normadressaten måste rätta sig efter.

Esimerkeistä 1044–1046 ainoastaan esimerkki 1044 ilmaisee (spesifioituna) yksiselitteisesti ”fyysistä mahdollisuutta”. Esimerkkien 1045–1046 modaalisuus on tulkinanvaraisempi, kuten usein *kunna*- ja *voida*-verbiin kohdalla (ks. SAG 4: 298; ISK: 1480, 1492). Tulkitsen esimerkin 1045 ensisijaisesti dynaamista modaalisuutta ilmai-

sevaksi (”Järjestelmä sallii/kestää sen, että eläkepalkka lasketaan koko työajalta”), mutta kuten SAG huomauttaa *kunna*-verbin osalta, kyseessä voi olla myös epäsuora käsky tai vetoamus (SAG 4: 298): ”Voisihan eläkepalkan laskea – –” ~ ”Miksei eläkepalkkaa voisi laskea – –” ~ ”Ehdotan, että eläkepalkka lasketaan – –”. Kuten jaksossa 5.4.1 totesin, esimerkkeihin 1027 ja 1030 tuntuu liittyvän samankaltainen tulkinnanvaraisuus. Kun esimerkki 1027 deonttiseksi tulkittuna saa lähinnä merkitysvivahteen ’suositellaan’ (*Två centiliter sprit per dag rekommenderas*), esimerkin 1030 deonttiseksi tulkitun *voi(daan) sanoa hyvästit* -ilmauksen parafrasiksi sopii parhaiten *kehottaa*-verbin sisältävä lause: *Kehotan kaikkia sanomaan hyvästit – –*.

Esimerkin 1046 tapauksessa tulkintavaihtoehtoina lienevät potentiaalinen modaalisuus (”Onko järjestelmän kannalta mahdollista, että perustulo pelastaa ihmisten toimeentulon?”) tai episteeminen modaalisuus (”Onko mahdollista/todennäköistä, että pelastukseksi koituu perustulo?”).

5.4.4 *Yhteenvedo: Modaalinen KF*

Taulukko 19 osoittaa modaalisten kvasifragmenttien jakauman aineistossa päätyypeittäin.

Taulukko 19. Modaaliset KF:t.

Modaalisuus	Ru	Su
Deonttinen	18	46
Episteeminen	9	4
Intentionaalinen	4	7
Potentiaalinen/Dynaaminen	1	2
Yhteensä	32	59

Täydellisistä lauseista koostuvien otsikoiden kategoriassa tunnusmerkkisen modaalisuuden sisältäviä otsikoita oli yhteensä 254. Ruotsinkielisessä aineistossa deonttista modaalisuutta edustavat otsikot muodostavat tässäkin kategoriassa suurimman ryhmän (57/134). Suomenkielisistä modaalisesti tunnusmerkkisistä täydellisistä lauseista sen sijaan runsaat puolet (62/120) edusti episteemistä modaalisuutta, ja deonttisen modaalisuuden osuus oli puolta pienempi (31/120).

Täydellisten lauseiden ja modaalisten KF:ien ohella tunnusmerkkistä modaalisuutta voivat edustaa myös infinitiivilausekkeesta koostuvat otsikot (ks. 4.7.2). Nämä olen lukenut varsinaisten fragmenttien kategoriaan siksi, että niihin lähes luonnostaan tun-

tuu liittyvän tunnusmerkkinen modaalisuus toisin kuin jakson 5.4 kvasifragmentteihin.

5.5 Muu KF

Jaksojen 5.1–5.4 kvasifragmenttien ohella aineistossa oli vajaat pari sataa otsikkoa, joissa on siinä määrin lausemaisia piirteitä, että niitä on vaikea hahmottaa leimaotsikoiksi, mutta joiden skemaattisuutta toisaalta on vaikea yksilöidä samaan tapaan kuin KF:ien päätyyppien skemaattisuus. Tiettyjä tendenssejä tämänkin ryhmän otsikoissa on havaittavissa. Tyypillisimmin tämän jakson KF:t edustavat kaksiosaisen PLE:n tyyppiä, ja ne ovat siten adverbiaalirakennefragmenttien (vrt. 4.6.1.3) KF-vastineita. Karkeasti ne voidaan jakaa kahteen päätyyppiin sen mukaan, minkälainen piirre ensisijaisesti erottaa ne vastaavista varsinaisista fragmenteista: voidaan puhua leksikaalisista piirteistä ja syntaktis-semanttisista piirteistä. Selkeimmin leksikaalista ”kvasifragmenttisuutta” edustavat seuraavankaltaiset otsikot:

- (1044) Liljefors på Riksidrottmuseet SvD 15.4. (34) P
Teksti: Bruno *Liljefors* som idrottskonstnär. Det är en tämligen okänd sida av en av våra mest folkkära konstnärer som visas på den utställning som idag öppnar på *Riksidrottmuseet*.
 < Liljefors konst ställs ut – –
- (1045) Shakespeare i Hertonäs Hbl 15.6. (10) P
Teksti: Teatergruppen Beowulf bjuder i sommar åter på en *Shakespeare*-pjäs. I fjol uppfördes *Cymbeline* i parken vid *Hertonäs* gård. Nu står Två unga män från Verona i turen.
 < Pjäs av Shakespeare spelas i parken vid Hertonäs gård.
- (1046) Alla grannhus mot silorna Vbl 15.4. (3) P
Teksti: Som ett förtydligande till artikeln om motståndet mot de planerade bostäderna i strandkvarnens silor, kan sägas att det ingalunda är enbart *bostadsbolagen* vid Skolhusgatan 15–17, 10 och 11 som *opponerar sig*.
 < Bostadsbolagen för alla grannhus är mot (bostäder i) silorna
- (1047) Landsomfattande golf på Pirilöbanan JT 15.6. (7) P
Teksti: Grönskan kommer lagom med tanke på att *Pirilö Golf* på söndag *arrangerar en landsomfattande tävling* med internationell förankring.
 < Landsomfattande golftävling arrangeras – –
- (1048) Delfiinistä 500 000 sakot TS 15.4. (21) P
Teksti: Tyynenmeren kalastajat, jotka tonninkaloja pyytäessään tappavat delfiinin, joutuvat maksamaan Panamalle aina 500 000 markkaan nousevat sakot.
 < Delfiinin taposta säädettiin/määrättiin – –

- (1049) Pirkkalan hevosräökkäys oikeuteen kesäkuussa IS 15.4. (10) P
Teksti: Nokian poliisi jätti eilen Pirkkalan hevosräökkäysjutun tutkinta-
 pöytäkirjat syyttäjälle.
 Syyttäjänä jutussa on Nokian apulaisnimismies Marita Vilkko. Hän
 aikoo *viedä jutun käräjäoikeuteen* kesäkuun alkupäivinä.
 < Pirkkalan hevosräökkäysjuttu viedään – –
- (1050) Tuli metsässä Ylivieskassa KP 15.6. (3) P
Teksti: *Ylivieskassa* Salmiperällä lähellä radan varтта *palo* eilen illansuussa
 noin puoli hehtaaria haapa-mäntymetsää.
 < Ylivieskassa oli metsäpalo

Selvää enemmistöä tämän jakson KF:eista voidaan luonnehtia yleisesti sanomalla, että ne ovat adverbiaalirakenteeksi (NP + AdvIP ~ AdvIP + NP) kutsumani rakennetyypin skeeman vain osittain sanktioituja elaboraatioita (ks. 2.4). Rakenneskeeman prototyypistä esimerkit 1044–1050 poikkeavat lähinnä sen suhteen, että rakennetyypin nominilausekkeeksi on valittu NP, joka on metonyymisessä suhteessa siihen NP:hen, joka tekstin antaman tiedon perusteella olisi luontevin täyttämään rakenteen subjekti- tai objekti-NP:n paikan, esim.

Liljefors	< Liljefors <i>konst</i> (esim. 1044)
Shakespeare	< <i>en pjäs av Shakespeare</i> (1045)
Pirkkalan hevosräökkäys	< Pirkkalan hevosräökkäysjuttu (1050)

Kutsun esimerkkien 1044–1050 kvasifragmentaarisuutta leksikaaliseksi sen perusteella, että otsikoiden lausekkeet täyttävät morfosyntaktisesti adverbiaalirakenteen skeeman kriteerit: ”Någoting arrangeras på Pirilöbanan” (esim. 1047); ”Jokin viedään oikeuteen kesäkuussa” (1049).

Lauseketason ristiriita sisältyy myös esimerkkeihin 1051–1052, joissa rinnastetut NP:t ovat jossain määrin yhteen sovittamattomia tai joissa rinnastus tuntuu ainakin teennäiseltä. Esimerkissä 1053 taas on rinnastettu kaksi fragmenttia, jotka hieman teennäisesti näyttäivät tiivistävän kaksi tekstissä esiintyvää väitettä.

- (1051) Musik, dans och video i Lövä skola Vbl 15.6. (3) ao
Teksti: Pedersöre startar en egen skola för barn- och ungdomskonst.
 Utbildningen som omspanner allt från *dans och musik* till teater och *video*
 inryms i före detta *Lövä skola*.
 < ?
- (1052) Barn och hårdhänt koppleri i sexbusiness ÅU 15.4. (17) P
Teksti: *Utnyttjande av barn och hårdhänt koppleri förekommer i*
den finländska sexbusinessen, framgår det av en utredning som polisen utfört
 om kommersiell sex i Finland.
 < ? – – förekommer – –

- (1053) Voimat peliin ja onnea mukaan KP 15.4. (18) vo
 [Artikkelissa kuvataan jääkiekon suomenmestaruuden voittaneen Jokerit-seuran pelaajien tunnelmia ottelun jälkeen]
Teksti: Tätä tunnetta on vaikea kuvata. Päätöserässä *pantiin* kaikki *loputkin voimanrippeet peliin* ja onnistuttiin, vaikka pahalta jo näytti. Töitä tehtiin, mikä ikinä pystyttiin ja kun *oli onnea riittävästi mukana*, nyt on hienoa juhlia.
 < ? Voimat pantiin peliin ja onnea (?) mukaan

Esimerkin 1051 semanttinen ristiriita liittyy lähinnä *video*-sanaan. Jos otetaan huomioon, että *video*-sanaa usein käytetään merkityksessä 'videoapparat' tai 'videobandspelare', voidaan tässäkin puhua metonymisesta suhteesta: *video(apparat) < användning av videoapparater*. Esimerkin 1052 NP:t edellyttäisivät kahta eri verbiä (*barn utnyttjas, hårdhänt koppleri förekommer*), ja siksi lausekkeiden rinnastaminen ikään kuin saman fragmentin subjektilausekkeeksi ei ole luontevaa.

Enemmistö tähän ryhmään lukemistani KF:eista on kuitenkin sellaisia, joiden sisältämää ristiriitaa on vaikea yksilöidä. Rakenteeltaan ne muistuttavat 4. luvun fragmenttityyppettä, mutta niihin on lähes mahdotonta löytää luontevaa finiittiverbiä:

- (1054) Elräkning utan förbrukning Hbl 15.6. (19) P
Teksti: Nu har bostadsaktiebolaget sänt en *elräkning* till aktieägaren, där man debiterar grundavgifter *utan att någon elförbrukning hade förekommit*.
 < ?
- (1055) Grävskopa mot riksdagen Abl 15.4. (8) P
Teksti: Cirkus ny demokrati snurrar vidare.
 I går körde föreställningens clown John Bovin fram och tillbaka utanför *riksdagen* – i en *grävskopa*.
 < ?
- (1056) Små familjer bland hemmets invånare Bbl 15.6. (7) vo
Tekstitopiikki: Uusi dementoituneille vanhuksille tarkoitettu vanhainkoti Johannesburg.
 [Teksti ei sisällä mitään vastaavaa väitettä! Vainhainkodin johtaja kertoo, ettei asiakkaita kutsuta potilaiksi, vaan asukkaiksi (invånare), koska kyseessä on heidän kotinsa eikä sairaala. *Familj*-sana ei ylipäätään esiinny tekstissä.]
 < ?
- (1057) Ingen bristvara på buller Hbl 15.4. (6) vo
P: Vandas miljöproblem är buller och hög salthalt i grundvattnet
Teksti: *Buller är ingen bristvara* i staden.
 < Det är ingen brist på buller
- (1058) Hakametsään rakennusluvut AL 15.6. (7) P
Teksti: Tampereen Hakametsään tulevat lämpökeskus ja kolmas jäähalli saivat rakennusluvut tiistaina.
 < Hakametsään rakennettaville lämpökeskukselle ja jäähallille annettiin rakennusluvut

- (1059) Uutta musiikkia ilman oudoksuntaa TS 15.6. (2) P
Teksti: Tapiola Sinfoniettan maanantaina Naantalissa esittämä japanilaisen Toru Takemitsun Requiem jousille vuodelta 1957 edustaa sellaista modernismia, jota ei voi esittää missä tahansa joutumatta pelkäämään yleisön *oudoksumista*.
 < ? -- esitetään --
- (1060) EU-äänestyksessä hallitus vastaan oppositio TS 15.6. (6) P
 < * EU-äänestyksessä hallitus on vastaan oppositio
- (1061) Lehmipoika nuotin vierestä Kal 15.6. (12) P
 [Artikkeli koskee Punaniska-nimistä lehteä]
Teksti: Suurimman osan lehdestä haukkaa Vaalion ja Nordbergin omaa tuotantoa oleva episodi Punaniksan lapsus, joka kertoo tuon *lehmipojan* alkutaipaleesta. Tarina lainailee vanhasta Pecos Billin legendasta, miksei Kiplingin Viidakkokirjastakin kuvatessaan, kuinka kojoottiperhe kasvatti Punaniskan tuloksin, jotka jättivät lähtemättömän jäljen tämän lauluääneen.
 < ? Lehmipoika lauloi --

Tämänkaltaisissa otsikoissa tuntuu pyrityn nasevaan, lyhyeen ilmaisuun, mutta selvyyden kustannuksella. Esimerkki 1057 on selvä virhesanonta, joka perustuu kontaminaatioon: *Buller (är) ingen bristvara + (Det är) ingen brist på buller* ⇔ * *(Det är) ingen bristvara på buller*.

Taulukossa 20 olen esittänyt Muut KF:t -ryhmään lukemieni otsikoiden määrät käyttämäni hyvin karkean kolmijaon mukaisesti.

Taulukko 20. Muut KF:t

Tyyppi	Ru	Su
Metonyyminen NP	17	17
Ongelmallinen rinnastus	4	1
Synt.-sem. ristiriita	47	96
Yhteensä	68	114

6 YHDISTELMÄOTSIKKO

Kutsun **yhdistelmäotsikoiksi** sellaisia otsikkorakenteita, jotka koostuvat vähintään kahdesta eri syntaktista tyyppiä edustavasta rakenteesta. Tämän tyyppin rajaamisessa olen käyttänyt lähtökohtanani Antero Niemikorven esittämää lehtiotsikoiden kielipilliseen täydellisyteen perustuvaa jakoa kolmeen päätyyppiin: täydelliset lauseet, fragmentit sekä täydellisten lauseiden ja fragmenttien yhdistelmät (Niemikorpi 1994: 96). Yhdistelmäotsikon muodostavat Niemikorven mukaan usein pääotsikko ja sitä tukeva alaotsikko tai fragmentti johtolauseena ja täydellinen lause sitaattina. Niemikorven esittämät kaksi esimerkkiä edustavat molemmat **referaatin** otsikoissa esiintyviä tyyppejä:

- a) Pääministeri Kemissä: Talousratkaisut ovat oikean suuntaisia
- b) Suurin ikäluokka toivottaa pienemmälle: Tsemppiä!

Niemikorven lyhyessä luonnehdinnassa korostuu kaksi oman luokitukseni kannalta keskeistä seikkaa: Ensinnäkin yhdistelmäotsikot ovat usein otsikkokielen yleisiä tendenssejä noudattavia, osittain fragmentaarisia muunnoksia suomen kielen referaatin eri tyypeistä (ks. Koski 1985), ja toiseksi yhdistelmäotsikon osat saattavat kuulua tekstin otsikkohierarkiassa samaan otsikkoon (yleensä alaotsikkoon) tai kahteen eri otsikkoon. Jälkimmäisessä tapauksessa on lähes poikkeuksetta kyse esirivin ja pääotsikon muodostamasta kokonaisuudesta – Niemikorven mainitsema P + ao -yhdistelmä on omassa aineistossani harvinainen. Niemikorven esityksestä ei selvästi käy ilmi, voiko yhdistelmäotsikko hänen mielestään koostua muunlaisista aineksista kuin esimerkkien mukaisista referaatin suoran esityksen osasista (johtoilmauksesta ja sitaattista). Olen oman aineistoni perusteella päätenyt siihen, että tietynlaiset samaan otsikkoon (yleensä pää- tai alaotsikkoon) sisältyvät peräkkäin sijoitetut ja eri tavoin (ei kuitenkaan rinnastamalla) yhdistetyt rakenteet on syytä lukea yhdistelmäotsikoihin.

Edellä kuvaamallani tavalla rajatun yhdistelmäotsikkokategorian selvästi suurimman ryhmän (82/108 ~ 76 %) muodostavat suomenkielisessä aineistossa referaatin suoraa esitystä edustavat rakenteet. Ruotsissa referaatti-yhdistelmäotsikoiden osuus on vajaa kolmannes (22/72 ~ 31 %).

Yleisin referaatin rakennetyyppi on se, jossa sitaatti esitetään täydellisenä lauseena (siis varsinaisena sitaattina) mutta jossa johtolauseeseen sijasta esiintyy kaksoispisteiden edellä pelkkä NP, joka ilmaisee puhujan tai muun lähteen:

(1062) TV-chefen: Vi gjorde fel

Abl 15.6. (33)

P

(1063)	RF-basen Arne Ljungqvist: Mycket av det vi har byggt upp i Sverige kan raseras snabbt	SvD 15.6. (32)	ao
(1064)	Lindström: Det mesta är fel i Erlands analyser!	ÅI 15.6. (1)	er + P
(1065)	Pietikäinen: Ympäristöhankkeet lähialueilla sopivat ympäristöministeriön johdettaviksi	HS 15.4. (A10)	P
(1066)	Clinton: tapaus tutkitaan	AL 15.4. (17)	vo
(1067)	Salainen raportti: Valtion menoja ei ole varaa lisätä	IS 15.6. (A8)	ao
(1068)	Seppo Kääriäinen: Elinkeinotukien karsinta jatkuu	Kal 15.6. (14)	er + P

Esimerkin 1068 edustama tyyppi (er + P) on selvästi hallitseva referaatin rakennetyyppi suomenkielisessä aineistossa (56/82 ~ 68 %). Referaattirakenteita esiintyy ruotsinkielisessä aineistossa huomattavasti vähemmän (22) kuin suomenkielisessä, mutta silti ruotsinruotsalaisessa ja suomenruotsalaisessa käytännössä on havaittavissa selvä polarisaatio, siten, että suomenruotsalaiset referaattirakenteet tyypiltään muistuttavat suomenkielisiä. Suomenruotsalaiset referaattirakenteet ovat kahta lukuun ottamatta (10/12) esimerkin 1064 kaltaisia (er + P -tyyppiä). Ruotsinruotsalaisista otsikoista tämä tyyppi puuttuu kokonaan. Tämä on niitä harvoja tapauksia, joissa suomenruotsalainen lehdistö näyttää ensisijaisesti noudattavan suomenkielisten lehtien käytäntöä; kyse on suomalaisesta journalistisesta käytännöstä, joka näkyy olevan ruotsinruotsalaisille lehdille tuntematon. Tämä referaatin rakennetyyppi (NP: lause) ei sinänsä ole ruotsalaislehdissäkään tuntematon, mutta niissä koko rakenne esiintyy samassa otsikossa, yleensä pääotsikossa (esim. 1062) tai alaotsikossa (1063).

Referaattityyppi ”Johtoilmaus: sitaatti” saattaa rakenteeltaan jossain määrin poiketa esimerkkien 1062–1068 edustamasta prototyypistä. Kun (oletettu) johtoilmaus koostuu NP:stä ja adpositio- tai paikallissijailmauksesta, on otettava huomioon se mahdollisuus, että kyseessä onkin kaksiosainen PLE, erityisesti jos kyseinen rakenne esiintyy esirivinä. Jaksossa 4.6.1.3 olen esittänyt tällaisen tulkinnan esimerkille 293. Vaikka kyseisen esimerkin esirivi päättyy kaksoispisteeseen, kuten referaatin johtoilmauksena esiintyvä esirivi useimmiten päättyy (ks. esim. 1064 ja 1068), olen tilanteisen päättelyn perusteella tulkinnut sen syntaktisesti pääotsikosta riippumattomaksi fragmentiksi.: *Ahtisaaret (ovat) Ruotsin kuningasparin vieraana*. Seuraavissa tapauksissa esirivi sen sijaan sisältämästään adpositio- tai paikallissijailmauksesta huolimatta hahmottuu referaatin johtoilmaukseksi:

(1069)	MTK-ordföranden i Kalajoki: Bönderna behöver mer betänketid	JT 15.4. (3)	er + P
(1070)	Presidentti Martti Ahtisaari <i>Ruotsin ulkopoliittisessa instituutissa</i> : EU-ratkaisu vahvistaisi Suomen ja Ruotsin suhdetta	Karj 15.4. (9)	er + P

(1071)	<u>Anders Mattsson inför fotbolls-VM</u> ”En bra domare ska inte märkas”	Ål 15.6. (20)	er + P
(1072)	<u>Kritiska rådmanslärare om elevkoncentrationen</u> Eleverna blir förlorarna	JT 15.4. (3)	er + P
(1073)	Tutkimus <i>Saaristomeren tilasta</i> : Kuormitus pitäisi puolittaa heti	SS 15.4. (13)	er + P
(1074)	Heikki Haavisto <i>eduskunnalle</i> : Nato-jäsenyys ei ole mielekäs ratkaisu	Ilkka 15.6. (13) KP 15.6. (8)	er + P er + P

Esimerkkien esirivien laajennukset edustavat syntaktis-semanttisesti eri tyyppisiä. Vain esimerkin 1074 allatiivimuotoinen ilmaus hahmottuu täydennykseksi. Suoran esityksen johtolauseen spesifioiviksi verbeiksi tarjoutuvien ’sanoa’-tyypin verbien (*sanoa, todeta, huomauttaa* jne.) voidaan katsoa noudattavan jaksossa 5.1 kuvatus, laajasti ymmärretyn siirtoprosessin skeemaa, jonka mukaan verbi on kolmipaikkainen. Referaatin sitaattiosa elaboroi prosessin primaaria kiintopistettä ja johtoilmauksen paikallissijainen ilmaus sen sekundaaria kiintopistettä. Syntaktisesti kyseiset lausekkeet ovat kolmipaikkaisen verbin objekti ja valenssiadverbiaali: A sanoi [B:lle]_{val.advli} : [lause]_{obj} (ks. Koski 1985: 91). Esimerkkien 1069–1073 laajennusosat ovat vapaita adverbialleja, jotka ilmaisevat siteeratun lausuman esittämisen paikkaa (1069–1070), tilannetta/ajankohtaa (1071), aihetta (1072–1073). Esimerkki 1073 poikkeaa muista siinä, että sen johtoilmauksen NP viittaa pikemminkin sitaatissa esitetyn väitteen lähteeseen kuin varsinaiseen esittäjään. Tällainenkin skemaattinen referaatti voidaan spesifioida samankaltaisella sanomisverbillä kuin muut esimerkit: *Tutkimus Saaristomeren tilasta korostaa*: – –. Koska lähde ei tässä tapauksessa ole henkilö, kuten muissa esimerkeissä, luontevin eksplisiittinen referaatin tyyppi kuitenkin lienee se, jossa lähteeseen viittaava johtoilmaus koostuu adverbialista (ks. Koski 1985: 145–154): *Saaristomeren tilaa koskevan tutkimuksen mukaan kuormitus pitäisi puolittaa heti*.

Eräissä tapauksissa sekä johtoilmaus että sitaatti ovat referaatin tekstissä esiintyvään prototyyppiin nähden epätäydellisiä (fragmenteja):

(1075)	Läkare: Viktigt att folk känner riskerna	Abl 15.4. (1)	ao
(1076)	– Parodi på skräckfilm Censurchefen om varför hon släpper våldsfilmens fri	Abl 15.4. (36)	P + ao
(1077)	Liiketyöntäjien Jere Lehti: Teollisuudelta lisää rahaa sosiaaliturvaan	HS 15.4. (A5)	er + P
(1078)	Metsäntutkimuslaitos: Karjalan metsien tutkimusraporttia tulkittu väärin	Karj 15.4. (9)	er + P
(1079)	Talousvaliokunta: Asuntokaupassa vain yksi tarjous ja käsiraha kerrallaan	HS 15.6. (A8)	P

Lisäksi aineisto sisälsi muutaman tapauksen, joissa johtoilmaus on referaatin prototyypin nähden täydellinen, eli varsinainen johtolause, mutta sitaatti on fragmentti. Yhtä lukuun ottamatta (1084) nämä ovat tyyppiä, jossa johtolause seuraa sitaattiosaa:

(1080) – Befängt, tycker läkaren	Abl 15.6. (19)	P
(1081) Klokt binda boränta menar Sparbanken	SvD 15.4. (N1)	P
(1082) Nog nu, anser överläkaren i Närpes	Vbl 15.6. (4)	er
(1083) Menoja leikattava, rahasto neuvoo	HS 15.6. (A3)	ao
(1084) Petroskoilaistutkija varoittaa: Karjalasta tulossa huumetori	Karj 15.6. (4)	er + P

Myös seuraavanlaiset otsikkokokonaisuudet, jotka eivät edusta referaattityyppiä, on mielestäni syytä lukea yhdistelmäotsikoiksi:

(1085) Politiker stal el – fick dagsböter	Abl 15.6. (10)	P
(1086) Två helikoptrar nedskjutna över Irak * 26 omkom * Skakad Clinton begär utredning	DN 15.4. (A10)	ao
(1087) Fler söker fria kurser Men studenternas frihet skapar problem för universiteten	SvD 15.6. (10)	P + ao
(1088) Röstade mot, men Sjölund kräver öppenhet i ÅHS	Ål 15.4. (5)	er + P
(1089) Saksa jälleen yksi suosikki: yhdeksän viime kerran loppuottelijaa [sic] tavoittelee uutta titteliä	HS 15.6. (D4)	er
(1090) Suksiteline irtosi – kuka korvaa?	IS 15.4. (47)	P
(1091) Kalliojärven koulu suljettaisiin, opettajista kiertäviä toimittajia	Karj 15.4. (13)	ao

Erityisesti ruotsinkielisissä sanomalehdissä esiintyy jossain määrin otsikoita, jotka koostuvat kahdesta täydellisestä virkkeestä (esim. *Pharmacias ledning jublar * Näringsdepartementet ligger lågt*; DN 15.4. C1, ao). Yksi aineiston otsikko koostuu jopa kolmesta täydellisestä virkkeestä. Tämä sinänsä hyvin harvinainen tyyppi (2–3 virkettä; yhteensä 8 esiintymää) esiintyy lähes poikkeuksetta alaotsikkona. Hieman tavallisempi on ruotsissa esimerkin 1086 edustama tyyppi, jossa vähintään yksi virkkeistä on fragmentti (*Två helikoptrar nedskjutna < Två helikoptrar blev nedskjutna*). Tällaiset yhdistelmäotsikot muodostavat itse asiassa pienen tekstin ja ovat lehtiartikkelin kokonaisuudessa eräänlaisia ylempien otsikoiden (er – P – ao) ja ingressin välimuotoja. Esimerkin 1086 otsikko ilmaisee tavallaan sekä tekstiä että (*Två helikoptrar – –*) että kaksi alatopiikka (*26 omkom; Clinton begär utredning*). Tätä otsikotyyppiä ei esiinny suomenkielisessä aineistossa. Myös esimerkkien 1089–1090 osarakenteet ovat virkkeenomaisia: niitä ei voi luontevasti yhdistää yhdeksi virkkeeksi, vaan parafrasiksi sopii luontevimmin kaksivirkkeinen ”teksti”: *Saksa on jälleen jalkapallon MM-kilpailujen yksi suosikki: Tämä yhdeksän viime kerran loppuottelija tavoittelee uutta titteliä* (1089); *Suksiteline irtosi. Kuka korvaa vahingon?* (1090).

Esimerkit 1085 ja 1091 sen sijaan ovat virkkeenomaisia yhdistelmäotsikoita, joiden parafrasiksi sopii rakenne, jossa osarakenteet rinnastetaan yhdeksi virkkeeksi: *Politiker stal el och fick dagsböter (~ Politiker fick dagsböter för att han stulit el); Kallijärven koulu suljettaisiin ja opettajista tulisi kiertäviä toimittajia.*

Esimerkkien 1086 ja 1089–1090 ”tekstinomaisia” rakenteita ei käsittäkseni olisi syytä pitää yhdistelmäotsikkoina, jos osarakenteet olisi sijoitettu eri otsikoihin (esim. er + P, P + ao). Toisaalta olen lukenut kahdessa eri otsikossa esiintyvistä rakenteista koostuvat kokonaisuudet yhdistelmäotsikoiksi, jos niitä sitoo dependentin ja autonomisen osarakenteen suhde. Esimerkit 1087–1088 edustavat tällaisten kahdesta eri otsikosta koostuvan yhdistelmäotsikon prototyyppiä, koska ne sisältävät konjunktion, joka eksplisiittisesti osoittaa osarakenteiden virkemäistä keskinäistä riippuvuutta.

Myös seuraavanlaiset kahdesta fragmentista koostuvat otsikot luen yhdistelmäotsikoiksi:

(1092) Jaktplan till attack mot helikoptrar * 26 FN-män omkomna	SvD 15.4. (6)	ao
(1093) Holländsk oro, Rijkaard skadad	DN 15.6. (D15)	P
(1094) Över Finland Ozonhållet större än tidigare	ÅU 15.4. (17)	er + P
(1095) Lindgren EM-matolle matalalla profiililla, muhoslaisen sihti syksyn MM-Tampereella	AL 15.4. (21)	ao
(1096) Olviltä lisää olutta, 23 prosentin kasvu vuodessa	Ilkka 15.4. (14)	P

Esimerkki 1094 on näistä virkkeenomaisin: esirivin prepositioilmaus on selvästi dependentti rakenne, ja se saa mielekkään tulkinnan ainoastaan yhdessä pääotsikon kanssa: *Över Finland är ozonhållet större än tidigare ~ Ozonhållet över Finland är större än tidigare.* Esimerkki 1093 spesifioituu luontevimmin kahden lauseen virkkeeksi: *Holländarna är oroliga, då Rijkaard är skadad.* Esimerkin 1095 samaviitteiset substantiivit (*Lindgren, muhoslainen*) osoittavat, että osarakenteet lauseiksi spesifioituina hahmottuisivat kahdeksi eri virkkeeksi (siitä huolimatta, että niitä erottamassa on vain pilkku). Esimerkki 1095 on siten ”tekstimäinen” samaan tapaan kuin esimerkki 1086. Myös esimerkin 1096 osarakenteet spesifioituvat luontevimmin kahdeksi virkkeeksi: *Olvi valmistaa lisää olutta. Tuotanto on vuodessa kasvanut 23 prosenttia.* Esimerkki 1092 saa luontevammin kuin muut sekä tekstimäisen (2 virkettä) että virkemäisen (1 virke) tulkinnan:

Jaktplan gick till attack mot helikoptrar. 26 FN-män omkom vid attacken.	(2 virkettä ⇒ ”teksti”)
26 FN-män omkom, då ett jaktplan gick till attack mot en helikopter	(1 virke)

Taulukko 21 osoittaa yhdistelmäotsikoiden määrät rakennetyypeittäin.

Taulukko 21. Yhdistelmäotsikot.

Rakennetyyppi	Ru	Su
1 Referaatti		
NP: Lause	8	41
NP + AdP/PS: Lause	4	7
NP (+ AdP/PS): Fragm	6	32
Johtolause + Fragm		1
Fragm + Johtolause	4	1
2 Muut		
Fragm + Lause ~ Lause + Fragm	37	16
Fragm + Fragm	13	10
Yhteensä	72	108

7 LEIMAOTSIKKO

Leimaotsikoksi kutsun otsikkoa, joka koostuu pelkästä lausekkeesta, yleensä nominilausekkeesta, ja tyypillisesti ilmaisee sitä seuraavan tekstin aiheen, tekstitopiikin (P) tai alatopiikin (yleensä vo). Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta tällainen NP-otsikko osoittaa oliota, toisin kuin kertovan otsikon eri tyypit, jotka osoittavat prosessia. Prototyypin NP-leimaotsikon (7.1) ohella olen lukenut tähän kategoriaan myös muutamat infinitiivi- (7.2) tai adverbialilausekkeesta (7.3) koostuvat otsikot, siitä huolimatta, että nämä lauseketyypit kognitiivisen kieliopin mukaan osoittavat relaatiota, eivät oliota kuten NP. Perustelen tätä näkemystä jaksoissa 7.2–7.3.

7.1 Nominilauseke

Jaksossa 4.7.1 olen esitellyt niitä kriteerejä, joiden avulla voidaan päätellä, onko NP-otsikko leimaotsikko vai ns. yksiosainen päälause-ekvivalentti eli kertova otsikko. Selkeimmin leimaotsikoksi hahmottuu otsikko, joka koostuu erisnimestä (esim. 1095–1098) tai ruotsin määräisessä muodossa olevasta yleisnimestä (1099–1101):

(1095) Sofia	DN 15.6. (B1)	P
(1096) Rävundsbron	ÅU 15.6. (3)	er
(1097) Krutboden	Vbl 15.6. (5)	vo
(1098) RKP ja EU	KP 15.6. (6)	P
(1099) Den dyra maten	DN 15.4. (A1)	P
(1100) Pensionärerna	Hbl 15.4. (4)	vo
(1101) Hamndirektörstjänsten	ÅU 15.6. (7)	er

Tällaiset otsikot hahmottuvat leimaotsikoiksi siitä riippumatta, esiintyvätkö ne pääotsikkoina, väliotsikkoina vai esiriveinä. Pääotsikot (esim. 1095, 1099) ilmaisevat artikkelin tekstitopiikin. Tosin esimerkin 1095 kaltainen erisnimi on skemaattinen tarkoitteensa suhteen. Tässä tapauksessa ei ole kyse Sofia-nimisestä naisesta, vaan Bulgarian pääkaupungista. Esimerkkien 1096 ja 1101 esirivien ei ehkä voi sanoa ilmaisevan varsinaista tekstitopiikkia, vaan ne ilmaisevat sen kehyksen, johon pääotsikon osoittama predikaatio hahmotetaan (ks. 2.2). Pääotsikko sisältää näissä tapauksissa artikkelin varsinaisen uutisen, eli se ilmaisee tekstitopiikin.: *Unik konstruktion invigdes [på Rävundsbron]* (esim. 1096); *Nämnden hör fyra sökande [i hamndirektörstjänsten]* (1101).

Esimerkkien 1097 ja 1100 väliotsikot ilmaisevat tekstin alatopiikin. Esimerkkiin 1097 liittyvä teksti kertoo linja-automatkasta ruotsinkielisellä Pohjanmaalla, ja yhtenä

väliletappina on Petolahdessa sijaitseva Krutboden, josta vo:n jälkeinen tekstijakso kertoo. Esimerkin 1100 tapauksessa tekstitopiikkina on (er:n osoittama) sosiaalilautakunnan mietintö, joka edellisenä päivänä oli luovutettu sosiaali- ja terveysministeri Jorma Huuhtaselle. Kaksi tämän laajan artikkelin väliotsikoista ilmaisee selkeästi tähän tekstitopiikkiin liittyviä alatopiikkeja: *Pensionärerna* (esim. 1100), *Arbetslöshetskyddet*.

Lähinnä silloin, kun erisnimi tai ruotsin määräisessä muodossa oleva NP esiintyy kuvatekstin otsikkona, saattaa olla tulkinnanvaraista, onko kyseessä leimaotsikko vai kertova otsikko. Jos esimerkiksi otsikko 1095 olisi kuvatekstin otsikkona, se voitaisiin tulkita yksiosaiseksi PLE:ksi: *Detta är Sofia*. Tämä tietenkin edellyttää, että kuvassa on joko nainen tai kaupunkimaisema (vrt. 4.7.1.2). Tällaista erisnimeä sisältävää kuvatekstin otsikkoa aineisto ei kuitenkaan sisältänyt. Kaikkiaankin pelkästä erisnimestä (tai kahdesta rinnastetusta erisnimestä) koostuvia otsikoita aineistossa oli hyvin vähän: ru 20, su 8. Sen sijaan aineisto sisälsi muutaman esimerkkien 1102–1105 kaltaisen otsikon, joihin liittyvä kuva esittää otsikon määräisessä muodossa olevan substantiivin tarkoitetta, ja otsikko voidaan tulkita predikatiivilauseen fragmentiksi (”*Detta är X*”):

(1102)	MORA-MÖRDAREN
[Kuvassa huppupäinen nuorimies]	Abl 15.6. (6)	kuv
(1103)	Simledarna
[Kuvassa kolme nuorta]
Kuvateksti: Peter Lindholm, Cecilia Johansson och Bror Myllykoski är ledare för Folkhälsans simlärarkurs i år.	Ål 15.6. (13)	kuv
(1104)	Handslaget
[Kuvassa pyöräilijä M. Andersson ja Ruotsin pyöräilymaajoukkueen valmentaja lyövät sovinnon kättä sen merkiksi, että vanhat erimielisyydet on sovittu]
Artikkelin ingressi: Handslaget – ett bildbevis på att det stora cykelbråket är glömt.	DN 15.6. (D14)	kuv
(1105)	Segerblicken
[Kuvassa hymyilevä Stig H Johansson, Ruotsin raviurheilun legenda]
Teksti: Stig H Johansson jagar sin 4000:e seger i kväll.	DN 15.6. (D14)	kuv

Seuraavat kuvatekstin otsikot on määräisestä muodostaan huolimatta luettava leimaotsikoiksi, koska kuva ei esitä otsikkosubstantiivin tarkoitetta:

(1106)	AVSKEDSFESTEN
Teksti: I kväll firar Carl Bildt av sin regering inför sommaren med middag på Haga slott.
[Kuvassa Bildt ja kolme muuta ministeriä – kuva ei ole juhlasta, koska juhla pidettiin lehden ilmestymispäivänä] | Abl 15.6. (10) | kuv |
|--------|---|----------------|-----|

- (1107) Bakslaget Ål 15.6. (5) kuv
Teksti: Så här presenterade Ålandstidningen domen från Södra Finlands jorddomstol som kan göra skärgårdsbyarnas vatten till allmänt.
 [Kuva esittää Ålandstidningen-lehden artikkelia, jonka tekstitopiikkina on takaiskuksi (bakslag) nimitetty oikeuden päätös]

Otsikon tekstifunktio (P/vo/er jne.) vaikuttaa selvemmin sen tulkintaan silloin, kun on kyseessä ruotsin epämääräisessä muodossa oleva NP tai suomen nominatiivimuotoinen NP. Koska olen pohtinut leimaotsikon ja kertovan otsikon välistä rajanvetoa juuri tällaisten otsikoiden osalta 4. luvun eri jaksoissa, tyydyn tässä luvussa ensisijaisesti esittämään esimerkkejä eri leimaotsikkotyypeistä.

Leimaotsikoiksi tulkitsemistani otsikoista pääotsikoiden ja väliotsikoiden osuus on ruotsinkielisessä aineistossa n. 91 %, suomenkielisessä peräti n. 97 %. Ruotsinkielisistä leimaotsikoista pääotsikoiden ja väliotsikoiden osuus on lähes yhtä suuri, kun pääotsikot suomenkielisessä aineistossa ovat selvästi hallitsevia (n. 2/3 kaikista leimaotsikoista).

Kun pääotsikkona on NP, joka ei sisällä jakson 4.7.1 esimerkkien 568–582 kaltaisia ”lausemaisuuksien osoittimia” (esim. kysymysmerkki, lainausmerkit tai partitiivimuoto), se useimmiten hahmottuu leimaotsikoksi:

(1108) Öliv	DN 15.6. (B1)	P
(1109) Skyddslösa barn	Hbl 15.6. (17)	P
(1110) Ett liv för musiken	DN 15.4. (A1)	P
(1111) Statsbesök från Ankeborg	Hbl 15.6. (3)	P
(1112) Myytit ja symbolit taiteessa	HS 15.4. (B23)	P
(1113) Yksi iltapäivä 4 vuoden takaa	AL 15.6. (20)	P
(1114) Korvatulpat	TS 15.4. (24)	P
(1115) Väistämätön ratkaisu	KP 15.6. (2)	P

Jaksossa 4.6 olen useassa yhteydessä todennut, että tulkintaongelmia voi syntyä silloin, kun otsikko on tyyppiä NP + Adv/AdP/PS-ilmaus, mikäli (jälkiasemainen) laajennus voisi esiintyä kaksipaikkaisen verbin valenssiadverbiaalina. Tällainen potentiaalinen adverbialitädennys on paikan adverbialiaali:

(1116) En serbisk diktator <i>i USA</i>	SvD 15.6. (28)	P
(1117) Telefonkiosken <i>i Bennäs</i>	JT 15.6. (2)	P
(1118) Tjejer <i>i Underlandet</i>	SvD 15.4. (18)	vo
(1119) Vår kultur <i>i Europa</i>	Vbl 15.4. (6)	P
(1120) Sarjakuvantekijä <i>avaruudessa</i>	IS 15.6. (A23)	vo
(1121) Terve ’94 valtakunnalliset terveystilaisuudet <i>Joensuu</i> :	Karj 15.6. (11)	er

Eri syistä näitä otsikoita on vaikea hahmottaa kaksiosaisiksi PLE:eiksi eli jaksossa 4.6 käsiteltyjen otsikoiden kaltaisiksi finiittiverbittömiksi fragmenteiksi. Otsikon 1116 *diktator*-sana on metaforinen: Yhdysvaltain jalkapalloliiton uutta vahvaa miestä kutsutaan hänen itsevarmojen otteidensa johdosta diktaattoriksi. Myös NP:n epämääräinen muoto tuntuu tässä ohjaavan tulkintaa leimaotsikon suuntaan: ”Tämän jutun aiheena on (eräs) Yhdysvalloissa työskentelevä ”diktaattori” (vrt. *Den serbiska diktatorn är (just nu) i USA* ’Serbian diktaattori on (käymässä) Yhdysvalloissa’). Esimerkin 1117 prepositiolauseke on selvästi kyseisen puhelinkopin pysyvää sijaintia ilmaiseva prepositioattribuutti: *Telefonkiosken i Bennäs* ’Pännäisten puhelinkoppi’. Esimerkin 1118 väliotsikko esiintyy artikkelissa, jossa kerrotaan Tukholmassa käynnistetystä projektista, jonka tavoitteena on keksiä nuorille tytöille erilaista toimintaa. Keskeisenä toimintamuotona on teatteri, ja esimerkin 1118 väliotsikon jälkeinen tekstijako kertoo teatterista, jossa nuoret tytöt itse suunnittelevat näytelmän ”Alice i Underlandet” (Liisa Ihmemaassa). Otsikko perustuu siis sanaleikkiin: ”Tytöt Ihmemaassa”. Esimerkki 1120 liittyy tunnettua Disney-piirtäjää Carl Barksia käsittelevään artikkeliin. Väliotsikon jälkeen kerrotaan, että eräs planeetta on nimetty Barksin mukaan.

Melko kiistattomasti pelkäsi NP:ksi (ja leimaotsikoksi) otsikko hahmottuu silloin, kun laajennusosa voidaan tulkita alkuasemaisen NP:n rektion mukaiseksi täydennykseksi, etenkin, jos kyseessä on pääotsikko:

(1122)	Ahtisaaris vision <i>av samverkan</i>	DN 15.4. (A1)	P
(1123)	Längtan <i>efter en morfar</i>	DN 15.6. (B4)	P
(1124)	En ja-syn <i>på säkerheten</i>	ÅU 15.4. (4)	P
(1125)	En doft <i>av sommar</i>	ÅU 15.6. (19)	P
(1126)	Muusikoiden matka <i>Norjaan ja joiun maailmaan</i>	IS 15.4. (52)	P
(1127)	Paluu <i>huipulle</i>	HS 15.6. (D2)	P
(1128)	Tervejärkinen lääke <i>pitkäaikaistyöttömyyteen</i>	SS 15.4. (2)	P

Myös silloin, kun laajennusosa ilmaisee NP:n tarkoitteen aiheen (esim. 1129–1132) tai alkuperän (1133–1135), otsikko on helppo hahmottaa NP:ksi ja leimaotsikoksi:

(1129)	Svart kabaré <i>om kvinnan i Stockholm</i>	DN 15.4. (B4)	P
(1130)	Ny kartbok <i>över Finland</i>	Hbl 15.4. (7)	P
(1131)	Broschyr <i>om service i skärgården</i>	Hbl 15.6. (18)	P
(1132)	Kainostelematon radioessee <i>antiikin homoista ja lesboista</i>	HS 15.6. (D19)	P
(1133)	En europeisk Sverigevän <i>från Finland</i>	SvD 15.4. (2)	P
(1134)	Ord och jokk <i>från norr</i>	DN 15.6. (A1)	P
(1135)	Uusi nuortensarja <i>Amerikan maalta</i>	TS 15.6. (A23)	P

Aikaisemmissa luvuissa olen eri yhteyksissä todennut, että tietyt fragmenteiksi luokittelemani otsikot mahdollisesti voitaisiin tulkita myös leimaotsikoiksi. Käsittäakseni eräissä tapauksissa on syytä hyväksyä se näkemys, ettei kyseessä ole joko frag-

menti tai leimaotsikko, vaan sekä fragmentti että leimaotsikko. Tämä merkitsee, että on vaikea esittää selkeitä argumentteja jommankumman tulkinnan puolesta, kun kumpikin tulkinta tuntuu yhtä luontevalta. Tätä kaksitulkintaista tyyppiä edustavat mielestäni seuraavat otsikot:

(1136)	Lysande lisor i Fasastan < ? Det finns – –	DN 15.4. (A15)	P
(1137)	Överlevnadstips i fackboksform < ? – – ges, kan fås – –	SvD 15.4. (31)	P
(1138)	Utställningar i Kyrkslätt	VN 15.6. (9)	P
(1139)	Avtal med TV	DN 15.4. (D16)	vo
(1140)	Olympiska chefsproblem i Sydney	DN 15.6. (D13)	P
(1141)	Rouvat kaupunkikierroksella	HS 15.4. (A8)	vo
(1142)	Uuskarelianistit Vienan Jaamalla	HS 15.4. (A8)	P
(1143)	Nick Nolte kostonhaluisena sheriffinä	TS 15.6. (23)	P
(1144)	Ahtisaaret Ruotsin kuningasparin vieraana	Ilkka 15.4. (20)	er

Esimerkin 1136 tapauksessa artikkelissa kerrotaan, että Tukholman Vasastaninimisessä kaupunginosassa työskentelevät ”lappuliisat” ovat saaneet uudet ”loistavat” työasut, ts. asut, joihin kuuluu laite, joka tunnistaa väärin pysäköidyt autot. Otsikko voidaan tulkita kopulattomaksi fragmentiksi (*Det är/finns lysande lisor i Fasastan*). *Vasa*-alun muuntuminen *Fasa*-muotoon viitanee siihen, että tästä uudesta käytännöstä tulee väärin pysäköineiden kauhu (*fasa*). Toisaalta *lisa*-sana voi merkitä myös ’helpotusta, lohdutusta’, mikä voidaan tulkita niin, että ”liisat” antavat toivoa niille, jotka etsivät pysäköintipaikkaa. Koska kyseessä on sanoilla leikkivä otsikko, se ilmeisesti monelle lukijalle hahmottuu hyvin skemaattiseksi leimaotsikoksi: ”Denna artikel handlar om lysande lisor i Fasastan”.

7.2 Infinitiivilauseke

Siitä huolimatta, että infintiivilausekkeiden katsotaan osoittavan relaatiota ja että ne siten useimmiten hahmottuvat kertoviksi otsikoiksi (ks. jaksoa 4.7.2), olen lukenut seuraavat otsikot leimaotsikoiksi:

(1145)	Se men inte röra Teksti: Allt fler väljer att leva utan sex.	Abl 15.4. (16)	P
(1146)	Ta seden i vacker hand [Tekstissä kerrotaan, miten Yhdysvaltain presidenttiparin Japanin keisari-parille tarjoamalla illallisilla esiintyi monta erilaista tervehdystapaa sen mukaan, mistä maasta illallisvieras tuli ja myös sen mukaan, ketä hän tervehti]	DN 15.6. (A11)	P
(1147)	Att vara rolig norrifrån [Pakinan otsikko]	SvD 15.4. (27)	P

(1148) Att sakna . .
[Pakinan otsikko]

JT 15.6. (6) P

Infinitiivilausekkeen leimaotsikon luonnetta korostaa esimerkeissä 1147–1148 infinitiivin merkki *att*, joka ei esiinny jaksossa 4.7.2 käsitellyissä infinitiivilausekkeen huomattavasti yleisemmissä modaalisisissa funktioissa. Kaikki esimerkkien 1145–1148 otsikot täyttävät Cononin leimaotsikoille esittämän *om*-kriteerin (vks. 3.2), esim. (*Denna artikel handlar*) ***om att se men inte röra*** (esim. 1145). Tällaisten leimaotsikkoinfinitiivien puuttuminen suomenkielisestä aineistosta rinnastuu siihen tosiasiaan, ettei infinitiivilauseke suomessa koskaan voi esiintyä alkuasemaisena (esim. subjekti-na) kuten ruotsissa, vrt. ***Att laga mat är roligt – *Laittaa ruokaa on hauskaa*** ⇨ ***Ruoanlaitto on hauskaa***. Kuten tässä esimerkissä, myös leimaotsikoissa ruotsin infinitiivin vastineena voi suomessa joskus käyttää teonnimirakennetta: *Att sakna* (myös: *Saknad*) – *Kaipuu* (esim. 1148). Yleistäen voidaan sanoa, että suomen ensimmäinen infinitiivi ei voi esiintyä topiikkina, ei lausetopiikkina (****Laittaa ruokaa on hauskaa***) eikä tekstitopiikkina. Leimaotsikon ensisijaisena tehtävänähän on juuri tekstitopiikin (tai alatopiikin) osoittaminen.

Esimerkin 1145 leimaotsikon luonnetta lisää se, että kyseessä on vakiintunut sanonta. Vastaavalla suomenkielisellä sanonnalla on kuitenkin selvemmin kertovan otsikon (ohjeen) luonne: *Katsoa saa mutta ei koskea*. Tietenkin ruotsinkielisellekin sanonnalle voidaan antaa tällainen ohjaava tulkinta: *Man får/ska se men inte röra*. Kyseisessä tapauksessa on kuitenkin kyse tuon vanhan sanonnan yhdestä ”sovelluksesta”, ja näin tulkittuna otsikko täyttää myös Cononin *om*-kriteerin: (*Denna artikel handlar*) ***om att se men inte röra***. Esimerkin 1146 otsikko taas perustuu sanaleikkiin. Se on muunnos idiomista *ta skeden i vacker hand* ’ottaa lusikka kauniiseen käteen’.

7.3 Adverbiaalilauseke

Cononin (1979) leimaotsikoiden tunnistamiseen ehdottaman *om*-testin avulla syntyviä rakenteita (*Situationen i Ryssland ~ Om situationen i Ryssland*; ks. 3.2) ei voi pitää varsinaisina parafraseina, vaan rakenteet ovat otsikoiden funktiota kuvaavaa metakieltä. Kaikesta huolimatta tällainen *om*-lauseke esiintyy neljässä ruotsinkielisen aineiston otsikossa:

(1149) Om flykten från Iran	Hbl 15.6. (17)	P
(1150) Mera om fjärrsamtalstarifferna	Hbl 15.6. (19)	P
(1151) Än en gång om naturskolan	ÅU 15.4. (4)	P
(1152) Om Tienhaara	Vbl 15.6. (9)	P

Esimerkkien 1149 ja 1152 otsikot ovat radio- ja TV-sivun artikkelien pääotsikoita, mistä lukija voi (tilanteisesti) päätellä, että jokin artikkelissa esiteltävä tuleva radio- tai TV-ohjelma käsittelee otsikon NP:n ilmaisemaa aihetta. Samoin lukija voi esimerkkien 1150–1151 tapauksissa artikkelien luonteen perusteella päätellä, että niiden kirjoittaja aikoo käsitellä otsikon NP:n ilmaisemaa aihetta. Esimerkki 1150 on *Sociala frågor* -nimisen vastauspalstan otsikko ja esimerkki 1151 yleisönosastokirjoituksen otsikko. Esimerkit 1149–1152 eivät kuitenkaan ole yhtään sen lausemaisempia kuin olisivat otsikot, jotka koostuisivat pelkästään näiden otsikoiden nominilausekkeista (*Flykten från Iran, Fjärrsamtalstarifferna, Naturskolan, Tienhaara*). Tämänmuotoisina otsikoita olisi syytä pitää suorastaan prototyyppeinä, tekstitopiikkia ilmaisevina leimaotsikkoina. Itse asiassa esimerkkien 1149–1152 *om*-prepositio vain korostaa otsikoiden leimaotsikkomaisuutta.

Suomenkielisessä aineistossa on 9 elatiivimuotoista NP-pääotsikkoa, joihin sopii täsmälleen sama analyysi kuin esimerkkeihin 1149–1152:

(1153) Musiikkitiedon luotettavuudesta	HS 15.6. (B17)	P
(1154) Vielä kokoomuksen ehdokasasettelusta	TS 15.4.(24)	P
(1155) Nato-jäsenyydestä	KP 15.4. (7)	P
(1156) Työn moraalista	SS 15.4. (9)	P
(1157) Autoilijoista	SS 15.4. (9)	P
(1158) Eläinrakkaudesta	SS 15.4. (9)	P
(1159) Vaatetuksesta	SS 15.6. (9)	P
(1160) Kännykkä-ilmioistä	Karj 15.6.	P
(1161) Vielä pesiksestä	Karj 15.6. (7)	P

Esimerkkien 1150–1151, 1154 ja 1161 otsikot ovat vähemmän prototyyppeisiä leimaotsikoita siinä mielessä, että niiden sisältämät vapaat määritteet (*mera, än en gång; vielä*) tuntuvat antavan otsikoille tiettyjä lausemaisempia, jopa modaalaisia piirteitä: ”Haluaisin/aion sanoa vielä jotain kokoomuksen ehdokasasettelusta” (esim.1154). Tällainen tulkinta sopii muutenkin luontevammin esimerkin 1154 kaltaiselle mielipidekirjoituksen otsikolle kuin uutisartikkelin otsikolle. Esimerkeistä 1149–1161 peräti kahdeksan onkin yleisönosastokirjoituksen otsikoita.

7.4 Yhteenvedo: Leimaotsikot

Taulukko 21 osoittaa leimaotsikoiden kolmen päätyypin jakauman aineistossa. Koska leimaotsikon tulkintaan vaikuttavista tekijöistä selkeimmin tunnistettavissa on otsikon lauseasema (P/vo/er jne.), olen käyttänyt tätä tekijää luokituksen lähtökohtana.

Taulukko 22. Leimaotsikot.

Rakennetyyppi		P	vo	er	ao	kuv	Yhteensä
NP:	Ru	224	217	25	9	10	485
	Su	128	64	5	1	–	198
Kaksitulk. (LO/Fragm)	Ru	14	4				18
	Su	4	1	1			6
InfP	Ru	4					4
AdvIP	Ru	4					4
	Su	9					9
Yhteensä	Ru	246	221	25	9	10	511
	Su	141	65	6	1	–	213

8 HUUDAHDUS JA PUHUTTELU

Huudahduksiksi ja puhutteluiksi luokittamani otsikot ovat syntaktis-semanttisesti siinä määrin omaleimaisia, että niitä ei voi lukea sen paremmin kertovien otsikoiden kuin leimaotsikoidenkaan kategoriaan. Nämä kategoriat vastaavat Fred Karlssonin esittämän makrosyntagmaluokituksen interjektio- ja puhuttelumakrosyntagmojen luokkia (Karlsson 1994: 124; ks. lukua 3). Tarkoitukseni ei ole analysoida näitä kahta otsikkotyyppiä kovin yksityiskohtaisesti, vaan esitän ainoastaan kustakin tyypistä esimerkkejä ja lyhyet perustelut sille, että ne mielestäni on syytä erottaa omiksi otsikkotyypeikseen.

Huudahdus ei ole rakenteeltaan täydellinen lause²³, eikä se myöskään täytä esittämieni fragmentin kriteerejä, ts. sitä ei voi täydentää lauseeksi. Oman tekstifunktionsa kannalta se tietenkin on ”täydellinen”, eikä sille voida olettaa spesifioitua, kieliopillisesti täydellisempää vastinetta kuten fragmenteille. Kaikki aineiston huudahduksiksi luokittamani otsikot ovat pääotsikoita:

(1162)	Du formlösa kropp
[Marginalen-nimisen viihdeosaston pakinan otsikko]	SvD 15.6. (23)	P
(1163)	Fram med sparplanen
[Pääkirjoituksen otsikko]
Teksti: Om inte marknaden ska misstro socialdemokraternas förmåga att få ner budgetunderskottet och hejda statsskulden, som den nu misstror regeringens, måste deras besparingar bli mera konkreta och övertygande.	Abl 15.6. (2)	P
(1164)	Så galet det kan bli
ao: . . . när Galenskaparna får till det
[Artikkeli kertoo Galenskaparna-yhtyeen rockkiertueesta]	Abl 15.6. (32)	P
(1165)	Skål för rören!
er: KWH skrev under miljonkontrakt
[Otsikon yläpuolella olevassa kuvassa Pietarsaaren ja Uudenkaarlepyyn edustajat kohottavat maljan kaupunkien välisen uuden jäteputken toimittajan KWH Pipe -yhtiön edustajien kanssa]	JT 15.6. (3)	P
(1166)	Vilket fotbollsintresse!
[Artikkelissa ihastellaan 15-vuotiasta havaijilaispoikaa, joka on matkustanut Ruotsiin asti oppiakseen pelaamaan jalkapalloa.]	ÅI 15.6. (19)	P
(1167)	Olipahan aseveli-ilta
[Yleisönosastokirjoitus; Nimimerkki ”Veteraani -23” kertoo pettyneensä Pirkkahallissa järjestettyyn aseveli-iltaan.]	AL 15.6. (4)	P
(1168)	Mikä ihmeen Tsei Tsei?
[Yleisönosastokirjoitus; Kirjoittaja ihmettelee, miksi formula-ajaja Jyrki Järvilehtoä kutsutaan selostuksissa Tsei Tseiksi.]	AL 15.6. (4)	P

²³ Huudahduksiksi en luokittale esimerkiksi käskylauseita ym. lauseita, joiden finiittiverbi esiintyy imperatiivimuoduksessa (esim. *Älä anna hytynen syödä ihoasi*; IS 15.6., A 12) enkä tällaisten lauseiden fragmentteja.

Vaikka esimerkit edustavat eri artikkelityyppjä, mikään artikkeleista ei ole varsinainen uutisartikkeli. Ne ovat lähinnä mielipideartikkeleita: yleisönosastokirjoituksia, pakinoita tai pakinanomaisia subjektiivisesti värittyneitä kommentteja. Kaikista aineistoni lehdistä sekä huudahdus- että puhutteluotsikoiden käyttäjänä erottuu Abl: jopa pääkirjoituksen otsikko saattaa olla huudahdustyyppiä (esim. 1163). Kyseinen otsikko voitaisiin kyllä täydentää lauseeksi (*Kom fram med sparplanen!*), mutta ensisijaisesti otsikko edustaa nähdäkseni vakiintunutta huudahduskeemaa: *Fram med X!*.

Puhutteluotsikoita esiintyi lähinnä ruotsinkielisessä aineistossa. Yhtä lukuun ottamatta kaikki esiintyvät Abl:ssä. Myös puhutteluotsikot ovat kaikki pääotsikoita:

(1169)	Pinsamt, Grekland
[Artikkelissa kerrotaan, että EU-komissio on haastanut Kreikan EU:n tuomioistuimeen]	Abl 15.4. (2)	P
(1170)	Hur kunde det hända, Clinton?
[Otsikko viittaa tapahtumaan, jossa 26 amerikkalaisotilasta kuoli, kun amerikkalaiset koneet tulittivat omien joukkojen helikoptereita.]	Abl 15.4. (8)	P
(1171)	Varför, Ole Norrback?
[Yleisönosastokirjoituksen kirjoittaja kysyy RKP:n puheenjohtajalta, miksei puoluepäivillä keskusteltu Suomen liittymisestä EU:hun.]	JT 15.6. (2)	P

Seuraavissa otsikoissa on sekä huudahduksen että puhuttelun piirteitä:

(1172)	God morgon, Hellsvik
[Pääkirjoitus; kirjoittaja arvostelee Ruotsin oikeusministeriä ”myöhäisestä heräämisestä” talousrikosten torjunnassa]	Abl 15.4. (2)	P
(1173)	Hallå, Telias nya chef, vem är du?
[Otsikon alla uuden toimitusjohtajan kuva]	Abl 15.4. (19)	P
(1174)	Hej mamma!
[Scouting-vinjetin alle sijoitetussa lyhyessä kirjoituksessa turkulaiset partiolaiset lähettävät terveisiä kotiin purjehdusmatkaltaan]	ÅU 15.6. (18)	P
(1175)	Voi teitä, peloteltu kansa!
[Yleisönosastokirjoituksen otsikko]	AL 15.6. (4)	P

Taulukko 23 osoittaa huudahdus- ja puhutteluotsikoiden jakauman aineistossa.

Taulukko 23. Huudahdus- ja puhutteluotsikot.

Otsikkotyyppi	Ru	Su
Huudahdus	10	2
Puhuttelu	8	
Huudahdus + puhuttelu	3	2
Yhteensä	21	4

9 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Sanomalehtiotsikot voidaan niiden syntaktis-semanttisen rakenteen perusteella jakaa kolmeen päätyyppiin: kertovat otsikot, leimaotsikot sekä huudahdukset ja puhuttelut. Näistä kaksi ensin mainittua ovat otsikkokielen kuvaukseen vakiintuneita kategorioita. Kolmatta päätyyppiä, huudahdukset ja puhuttelut, ei kaikissa esityksissä edes eroteta. Niissäkin tapauksissa, joissa tämänkaltainen päätyyppi on erotettu (Conon 1979: emotionell titelrubrik; Okkonen 1980: sävyttävä otsikko), sen eroa muihin päätyyppihin ei selvästi ole osoitettu. Nimen tälle kategorialle olen omaksunut Fred Karlssonin (1994) esittämästä puhutun kielen makrosyntagmojen luokituksista. Tyyppi Huudahdukset ja puhuttelut vastaa ilmeisesti vain osittain Cononin emotionell titelrubrik -tyyppiä ja Okkonen sävyttävää otsikkoa – yksityiskohtaista vertailua on vaikea tehdä, koska Conon ja Okkonen eivät esitä ko. kategorioille selkeitä määritelmiä.

Tyyppi Huudahdus ja puhuttelu on aineistossani hyvin perifeerinen (0,25 %), ja sitä esiintyy prototyypistä sanomalehtiartikkeliä vähiten muistuttavissa juttutyypeissä, jollaisia ovat mm. yleisönosastokirjoitukset sekä ruotsinkielisen iltapäivälehdessä Abl:n muutkin artikkelit. Abl:n artikkelit poikkeavat aineiston muiden lehtien artikkeleista siinä, että ne aihepiiristä ja juttutyypistä riippumatta lähes poikkeuksetta tarkastelevat asioita yksilöiden kannalta. Siksi myös ajankohtaista tapahtumaa raportoinvan (uutis)artikkelin pääotsikkona saattaa olla yksilöön kohdistuva puhuttelu tai huudahdus, eikä tekstitopiikka suoraan tai epäsuorasti ilmaiseva otsikko, kuten prototyypisissä tapauksissa. Tässä suhteessa Abl poikkeaa huomattavasti myös aineiston suomenkielisestä iltapäivälehdestä IS:stä, jossa huudahdus- ja puhuttelutyyli yleensä rajoittuu yleisönosastokirjoitusten ohella etusivun juttuihin, ennen kaikkea ns. lööppijuttuun – lehden artikkelit ja otsikot noudattavat keskimäärin selkeämmin aamulehtien tyyliä kuin Abl:n tyyliä.

Kertovan otsikon ja leimaotsikon erottamisessa olen pitänyt lähtökohtana Langackerin kognitiivisen kieliopin mukaista entiteettityyppien pääjakoa: leimaotsikot osoittavat olioita, kertovat otsikot prosesseja. Prototyypinen leimaotsikko koostuu nominauseksesta. Tämä muodollinen kriteeri ei kuitenkaan riitä erottamaan leimaotsikkoa kertovasta otsikosta, koska pelkästä NP:stä koostuva otsikko voi olla myös ns. yksiosainen päälause-ekvivalentti. Tällöin se skemaattisesti osoittaa prosessia ja hahmotuu lausefragmentiksi, jossa on spesifioituna vain NP:n ilmaisema subjekti, predikaatiivi tai objekti.

Leimaotsikko ilmaisee pääotsikkona tekstitopiikin ja väliotsikkona alatopiikin. Tämä luonnehdinta on sopusoinnussa Cononin esittämän leimaotsikkotestin kanssa: jos

otsikko on leimaotsikko, sen eteen voidaan panna *om*-prepositio (*Oljekrisen ~ Om oljekrisen ~ Denna artikel handlar om oljekrisen*). Vastaavasti suomenkieliseen leimaotsikkoon voidaan liittää elatiivin pääte: *Öljykriisi ~ Öljykriisistä ~ Tässä artikkelissa puhutaan öljykriisistä*. Cononin *om*-testi pätee myös joihinkin infinitiivilausekkeista koostuviin otsikoihin: *Att laga mat ~ Om att laga mat*. Tällaisissa tapauksissa olen lukenut InfP-otsikon leimaotsikoksi. Infinitiiviotsikoita ei suomenkielissä aineistossa esiinny. Sen sijaan sekä ruotsin- että suomenkielinen aineisto sisällysivät muutaman adverbiaalilausekkeesta koostuvan otsikon, joita myös on syytä pitää leimaotsikkoina, koska ne sisältävät *om*/ELAT-testin mukaisen ilmauksen eksplisiitistyneenä: *Om Tienhaara; Nato-jäsenyydestä*.

Kertoviksi otsikoiksi hahmottuvat selkeimmin ns. (kieliopillisesti) täydelliset lauseet, eli otsikkorakenteet, jotka koostuvat finiittiverbistä ja kaikista sen valenssinmukaisista täydennyksistä. Koska tämä tyyppi on otsikkotyyppityksen kannalta yksiselitteisimmän tunnistettavissa, olen jättänyt sen tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Eräiden muiden otsikkotyyppien kuvauksessa olen kuitenkin tehnyt täydellisten ja ”epätäydellisten” rakenteiden määriä koskevia vertailuja, silloin kun tällainen vertailu on ollut suhteellisen ongelmattomasti tehtävissä (esim. jaksossa 4.6.1).

Lauseomaisia piirteitä sisältävien, eli prosessia osoittavien, rakenteiden kuvauksessa olen pitänyt lähtökohtana rakenteiden skemaattisuuden tasoa. Täydellisiin lauseisiin nähden skemaattisiksi hahmottuvat selkeimmin ne rakenteet, joista puuttuu jokin täydellisen lauseen pakollinen jäsen, eli jokin verbin täydennys tai jopa itse finiittiverbi. Kognitiivisen kieliopin semanttispohjaisen kuvauksen mukaan tällainen otsikko on jonkin osarakenteen osalta skemaattinen: muuttujan, primaarin tai sekundaarin kiintopisteen tai itse prosessin osalta. Jos tällainen skemaattinen rakenne on luontevasti täydennettävissä eli spesifioitavissa skemaattisen osarakenteensa osalta, kutsun rakennetta fragmentiksi. Rakenteen spesifioimiseksi lukija joutuu eri tapauksissa soveltamaan eri strategioita. Näitä strategioita kuvaa ns. skemaattisuushierarkia: syntaktinen < tekstuaalinen < tilanteinen < geneerinen skemaattisuus. Otsikoiden skemaattisuuden eri tyypit esiintyvät tässä todennäköisyyden mukaisessa hierarkiassa. Hierarkian ylin skemaattisuustyyppi, syntaktinen skemaattisuus, edellyttää lukijalta pienintä kognitiivista ponnistusta otsikon spesifioimiseksi: jos fragmentin osarakenteet muodostavat riittävän selkeän lausekehäyksen skemaattisen osarakenteen spesifioimiseksi, lukijan ei tarvitse ottaa huomioon hierarkian muita skemaattisuustyyppiejä. Tämä hierarkian ylintä tasoa edustava skemaattisuustyyppi on keskeinen esimerkiksi finiittiverbittömien fragmenttien (jakso 4.6) tulkinnassa. Silloin, kun fragmentin syntaktinen rakenne ei anna riittävää tulkintapohjaa, on luontevaa etsiä tuota tulkintapohjaa itse tekstistä. Tällainen tekstuaalinen skemaattisuus on ensisijainen sellaisten fragmenttien tulkinnassa, jotka ovat skemaattisia verbin jonkin argumentin osalta (jaksot 4.1–4.5). Tämänätyypiset fragmentit saattavat kuitenkin joskus edustaa tilanteista ske-

maattisuutta, mikä merkitsee, että tulkintapohjaa ei ylipäättään tarjoa itse teksti (se artikkeli, jonka osana otsikko on), vaan lukijan oletetaan pystyvän spesifioimaan fragmentin esimerkiksi juttutyypin perusteella. Lukijalla oletetaan olevan jutun aiheesta tiettyä taustatietoa, jonka perusteella hän pystyy spesifioimaan fragmentin. Mikäli lukijalla ei tätä oletettua taustatietoa ole, otsikko ja jopa koko artikkeli saattaa jäädä häneltä ymmärtämättä. Tällaisia tilanteisesti skemaattisia fragmentteja esiintyy tyypillisesti urheilu-uutisten otsikkoina. Skemaattisuushierarkian alinta todennäköisyysastetta edustaa geneerinen skemaattisuus. Tätä tulkintastrategiaa soveltamaan lukija päätyy viimeistään todettuaan, ettei mikään hierarkian ylemmistä tasoista ole ajankohtainen, ts. todettuaan, ettei fragmentin syntaktinen rakenne, teksti eikä tilanne luo riittävää tulkintapohjaa fragmentin spesifioimiseksi.

Fragmenttien ekstensioina voidaan pitää otsikkorakenteita, joita kutsun kvasifragmenteiksi. Ne ovat syntaktiselta rakenteeltaan fragmenttien, usein ns. kaksiosaisen päälause-ekvivalenttien, kaltaisia, mutta niitä ei voi varsinaisten fragmenttien tavoin luontevasti spesifioida täydellisiksi lauseiksi. Kvasifragmentit ovat kognitiivisen kielioopin termein ilmaistuna vain osittain sanktioituja eri fragmenttiskeemojen toteutumia. Kvasifragmenttien ryhmässä on erotettavissa neljä kategoriaa, joiden ”poikkeavuus” on melko selkeästi kuvattavissa: habitiivinen KF, eksistentiaalinen KF, sanajärjestys-KF ja modaalinen KF. Lisäksi aineistossa on suhteellisen suuri joukko otsikoita, jotka eivät tunnu täyttävän yhdenkään fragmentti- tai kvasifragmenttityypin kriteerejä mutta jotka kuitenkin voidaan nähdä jossain määrin lausemaisina – myöskään leimaotsikoiden kriteerejä ne eivät täytä (Muut KF:t).

Täydellisten lauseiden, fragmenttien ja kvasifragmenttien ohella kertoviin otsikoihin kuuluu tyyppi yhdistelmäotsikot. Valtaosa tämän ryhmän otsikoista muodostaa kompositorakenteen, jonka osarakenteet edustavat kahta eri rakennetyyppiä, täydellisiä lauseita ja fragmentteja tai kvasifragmentteja. Lisäksi olen tähän ryhmään lukenut pienen määrän rakenteita, jotka koostuvat kahdesta fragmentista, jotka kuitenkin kuuluvat siinä määrin tiiviisti yhteen syntaktis-semanttisesti, että ne voidaan nähdä yhtenä kompositorakenteena.

Seuraava taulukko esittää yhteenvedon aineiston kaikkien otsikkotyyppien määristä, myös täydellisten lauseiden:

Taulukko 24. Kaikki otsikot.

Otsikkotyyppi	Ru	Su
TÄYDELLINEN LAUSE	1190	1910
FRAGMENTTI		
Subjekti puuttuu	176	11
Objekti puuttuu	64	93
Adverbiaalitäydennys puuttuu	44	63
Obj. ja adverbiaalitäyd. puuttuvat	3	12
Obj. tai adverbiaalitäyd. puuttuu	3	3
Finiittiverbi puuttuu		
Kopula tai apuverbi		
Predikatiiviset rakenteet	261	196
Moniverbiset rakenteet	4	111
Adverbiaalirakenteet	92	247
Muu verbi		
Yksi vaihtoehto	51	65
Useita vaihtoehtoja	93	164
Muu fragmentti		
NP		
Subjekti	137	65
Predikatiivi	141	59
Objekti	43	25
Supiini- ja infinitiivilauseke		
Supiinilauseke	8	
Infinitiivilauseke	26	
AP	109	25
AdvIP	91	68
KVASIFRAGMENTTI		
Habitiivinen KF	29	126
Eksistentiaalinen KF	235	25
Sanajärjestys-KF	91	
Modaalinen KF	32	59
Muu KF	68	114
YHDISTELMÄOTSIKKO	72	108
LEIMAOTSIKKO	511	213
HUUDAHDUS JA PUHUTTELU	21	4
Yhteensä	3504	3857

Taulukon perusteella voidaan ensinnäkin tehdä se johtopäätös, ettei aineistoni anna tukea johdannossa mainitulle Frode Strømnesin hypoteesille, jonka mukaan ruotsin otsikkokieli olisi verbivoittoisempaa kuin suomen, ainakaan jos vertailu perustuu finiittiverbin esiintymiseen tai esiintymättömyyteen otsikoissa. Ensinnäkin täydellisten lauseiden osuus on suomenkielisessä aineistossa tuntuvasti suurempi kuin ruotsinkielisessä (ru 34,0 %, su 49,5 %). Tämä vertailu ei sinänsä osoita otsikoiden ver-

billisyyteen tai verbittömyyteen liittyviä eroja, mutta se osoittaa omalta osaltaan yleistä tendenssiä, jonka mukaan suomenkielinen sanomalehtiotsikko hahmottaa tilanteen lausemuisemmin kuin ruotsinkielinen. Strømnesin hypoteesin kannalta mielekkäämmän lähtökohdan antaa sellaisten kertovien otsikoiden vertailu, joista nimenomaan puuttuu finiittiverbi. Tällaisten otsikoiden osuus kertovista otsikoista on ruotsissa 50,2 %, suomessa 42,5 %. Kaikista otsikoista finiittiverbittömien otsikoiden osuus on ruotsissa 57,2 %, suomessa 45,8 %.

Täydellisten lauseiden kategoriassa eksistentiaalilauseiden osuus on hyvin pieni (ru 12/1190 ~ 1,0 %, su 28/1910 ~ 1,5, %). Fragmentti- ja kvasifragmenttikategorioissa e-tyypin osuus on selvästi suurempi. Kopulattomia e-lausefragmentteja on ruotsinkielisessä aineistossa 31, suomenkielisessä 109, mutta kaikkien e-fragmenttien ja -kvasifragmenttien osuus näissä kertovien otsikoiden alaryhmissä on jo melko huomattava, noin 25 %. Kopulattomien e-lausefragmenttien lisäksi näihin lukuihin on laskettu mukaan myös NP-fragmenttikategorian e-lausesubjekteiksi tulkitut otsikot sekä kvasifragmenttityypin alatyypit habitiivinen ja eksistentiaalinen KF sekä sanajärjestys-KF.

Se, että eksistentiaalinen tilannehahmotus on yleisempää fragmentti- ja kvasifragmenttikategorioissa kuin täydellisten lauseiden kategoriassa, ei sinänsä ole yllättävää. Kaikki edellä mainitut eksistentiaaliset fragmentti- ja kvasifragmenttityypit ovat kopulattomia. Kopula on e-lauseen vähiten korosteinen osarakenne, ja se voidaan siksi yleensä ongelmitta jättää skemaattiseksi. Vaikka eri tavoin skemaattisten erakenteiden osuus ruotsin- ja suomenkielisessä aineistossa onkin kutakuinkin yhtä suuri, on huomattava, että kvasifragmenttikategoriaan kuuluvissa eksistentiaalisiksi hahmotuvissa otsikkotyypeissä on suuria kielten välisiä eroja. Tyypit Habitiivinen KF ja Eksistentiaalinen KF ovat kaikista otsikkotyypeistä syntaktis-semanttisesti kompleksisimpia, koska niihin liittyy vastaavaan tekstilauseeseen nähden näkökulman muutos, jota voidaan pitää aspektuaalisena.

Habitiivinen KF on ennen kaikkea suomen kielelle ominainen otsikkotyyppi. Habitiiviselle KF:lle on tunnusomaista, että se hahmottaa transitiivisen ”siirtoprosessin” *A antoi B:lle C:n ~ B sai A:lta C:n* intransitiivisena ”siirtymisprosessina”: *A:lta (tuli) C, B:lle (tuli) C, A:lta (tuli) B:lle C*. Tämä hahmotustapa on suomenkielisissä sanomalehtiotsikoissa selvästi hallitseva tapa ilmaista hallussapidon kolmea aspektia (hallussapitoa, hallussapidon alkamista, hallussapidon loppumista). Muutosta ilmaisevat, dynaamiset variantit ilmaistaan tekstissä *saada-* ja *antaa-*verbillä. Ruotsissa *få-* ja *ge-*verbin sisältävät lauseet ovat myös otsikoissa hallitseva käytäntö, vaikka ennen kaikkea hallussapidon alkamista joskus ruotsissakin ilmaistaan habitiivisella KF:lla (*C till B ~ B fick C*).

Vielä selvempään tarkastelutavan muutokseen perustuvat ensisijaisesti ruotsin kielelle ominaiset eksistentiaaliset kvasifragmentit: tilanne, jonka ensisijainen (tunnusmerkitön, kongruentti) ilmaisukeino on (yleensä tekstissä esiintyvä) predikatiivi-, intransitiivi- tai transitiivilause, saa otsikossa tunnusmerkkisen, eksistentiaalisen hahmotuksen. Selkeimmin tunnusmerkkisen eksistentiaalisen KF:n ja vastaavan kongruentin itr- tai tr-lauseen vastaavuudet on todettavissa silloin, kun ensin mainittu sisältää NP:n, jonka edussana on kongruentin itr- tai tr-lauseen finiittiverbin teonnimijohdos: *Förbättring < Resultatet förbättrades; Förtryck < Den albanska befolkningen förtrycks ~ X förtrycker den albanska befolkningen*. Tällaiset eksistentiaaliset KF:t perustuvat vastaaviin kongruentteihin rakenteisiin nähden tilanteen uudelleenahmotukseen siten, että hahmotus muuntuu dynaamisesta statiivisemmaksi. Tämä kongruentin ja tunnusmerkkisen hahmotuksen ero voidaan itr-lauseiden osalta kuvata seuraavasti:

Jossakin tapahtuu jotakin (itr-lause)	⇒ Jossakin on/esiintyy jotakin (eksist. KF)
--	--

Hahmotuksessa havaittava muutos on jopa voimakkaampi siirryttäessä tr-lauseesta eksistentiaalisen KF:n mukaiseen hahmotukseen:

Joku tekee jotakin (jossakin) (tr-lause)	⇒ Jossakin on/esiintyy jotakin (eksist. KF)
---	--

Syntaktis-semanttisesti kaikkein kompleksisin eksistentiaalisen KF:n tyyppi on ns. förbytning-rakenteen sisältävä tyyppi. Tämä on myös tyyppi, joka on suomenkielisisä otsikoissa täysin tuntematon. Keskeinen förbytning-rakenne on NP, jossa lausekkeen edussanan adjektiiviattribuuttina on partisiipin perfekti, jonka kantasana on vastaavan kongruentin itr- tai tr-lauseen finiittiverbi: *Försvagad industri < Industrin har försvagats* (itr); *Skärpta krav nästa år < Kraven skärps nästa år* (tr). Tällaiset otsikorakenteet merkitsevät jopa voimakkaampaa siirtymää tilannehahmotuksen dynaamisuuden/statiivisuuden asteikolla kuin muut eksistentiaaliset KF:t. Partisiipin perfekti ilmaisee attribuuttina statiivista relaatiota eli tilaa, ja kun lausekkeen edussanana on johtamaton substantiivi, tällainen eksistentiaalinen KF (*Skärpta krav nästa år < Det blir skärpta krav nästa år*) tuntuu suorastaan ”pysäyttävän” sen liikkeen (muutoksen), jota kongruentin lauseen verbi ilmaisee.

Tekstilauseiden luokituksessa on tapana puhua peruslausetyypeistä. Näistä ns. monikäyttöiset lausetyypit (transitiivi-, intransitiivi- ja kopulalauseet) esiintyvät samankaltaisina eri kielissä. Suomen lausetyyppien luokituksessa ISK erottaa näiden ohella joukon ns. erikoislausetyyppejä, joiden todetaan olevan selvemmin tiettyihin merkityksiin vakiintuneita konstruktioita. Nämä erikoislausetyypit ovat eksistentiaalilauseita lukuun ottamatta nimenomaan suomen kielelle ominaisia tyyppisiä. Kun jotakin

peruslausetyyppiä vastaa otsikkokielessä lausetyypin jonkin osarakenteen osalta skemaattinen fragmentti, voitaisiin vastaavasti puhua perusfragmenttityypistä, erityisesti jos tällaisen fragmenttityypin käytössä on havaittavissa selvää vakiintuneisuutta. Yhden osarakenteen osalta skemaattisista fragmenteista perusfragmenttityypeiksi hahmottuvat tämän kriteerin mukaan ainakin ruotsin subjektiton rakennetyyppi sekä molempien kielten osalta useimmat kopulattomat fragmenttityypit ja eräät apuverbittömät tyypit.

Sekä ruotsin- että suomenkielisessä otsikkokielessä perusfragmenttityypeinä voidaan pitää ns. predikatiivisia rakenteita, koska kopula niissä yleensä jää ilmi pane-matta. Moniverbisten rakenteiden ja adverbiaalirakenteiden ryhmässä kopulattomuus tai apuverbittömyys on suomessa selvästi yleisempää kuin ruotsissa. Ainakin osaksi tämä selittyy sillä, että suomessa on näissä tyypeissä huomattavasti enemmän rakennevaihtoehtoja. Suomen eri adverbiaalirakenteet, ensinnäkin ns. monikäyttöisiin lausetyyppihin luettava ”adverbiaalilause” (*A on B:ssä*) ja lisäksi mm. erikoislause-tyypit e-lause, omistuslause ja tuloslause, esiintyvät otsikoissa pääsääntöisesti kopulattomina. Moniverbisistä rakenteista erityisesti perfektin on suomessa ensisijaisesti apuverbitön. Ero ruotsiin nähden on tässä kategoriassa jyrkkä: ruotsinkielinen aineisto sisälsi vain yhden apuverbittömän perfektimuodon. Tosin ruotsin perfektimuodon sisältävää lausetta vastaa myös otsikkona esiintyvä apuverbitön supiinilauseke, mutta sekin on melko harvinainen (8 esiintymää).

Perusfragmenttityypeinä voidaan pitää myös ns. yksiosaisia päälause-ekvivalentteja, jotka ovat ennen kaikkea ruotsin kielelle ominaisia. Subjektiksi ja predikatiiviksi hahmottuvien NP-otsikoiden määrä on ruotsinkielisessä aineistossa kaksinkertainen suomenkieliseen nähden. Supiinilausekkeen ohella myös infinitiivilauseke on ainoastaan ruotsinkielisessä aineistossa esiintyvä tyyppi. Infinitiivilausekkeella on ruotsissa yleisemminkin laajempi käyttöala kuin suomessa; esimerkiksi subjektina oleva InfP ei suomessa voi olla alkuasemainen kuten ruotsissa. Vaikeammin selitettävissä on mielestäni se, että pelkästä adjektiivilausekkeesta koostuvien otsikoiden määrä on ruotsissa niin paljon suurempi kuin suomessa (ru 105, su 20). Mielenkiintoista on myös se, että leimaotsikoiden määrä on ruotsinkielisessä aineistossa yli kaksinkertainen suomenkieliseen nähden (ru 511, su 213). Tämä tosiasia, samoin kuin kertoviksi otsikoiksikin lukemieni nominilausekkeiden tuntuvasti suurempi määrä ruotsissa vaikuttaa osaltaan siihen, että finiittiverbittömien otsikoiden määrä on ruotsissa huomattavasti suurempi kuin suomessa.

Parhaiten nimitys perusfragmenttityyppi sopii ilmeisesti kvasifragmenttikategorian päätyypeille: ne edustavat syntaktis-semanttisesti aivan toista rakennetyyppiä kuin niitä vastaavat tunnusmerkittömät tekstilauseet. Niiden tulkinta edellyttää lukijalta suurempaa kognitiivista ponnistelua kuin varsinaisten fragmenttien tulkinta. Koska

kvasifragmenttien päätyypeissäkin on havaittavissa melko selvää vakiintuneisuutta (ruotsi: eksist. KF, suomi: habit. KF, sanajärjestys-KF), voitaisiin puhua myös peruskvasifragmenttityypeistä.

AINEISTOLÄHTEET

Aineisto on koottu kahdesta seuraavien lehtien numerosta (15.4.94 ja 15.6.94):

Ruotsinruotsi: Dagens Nyheter (DN)
Svenska Dagbladet (SvD)
Aftonbladet (Abl)

Suomenruotsi: Hufvudstadsbladet (Hbl)
Åbo Underrättelser (ÅU)
Vasabladet (Vbl)
Jakobstads Tidning (JT)
Borgåbladet (Bbl)
Västra Nyland (VN)
Åland (Ål)

Suomi: Helsingin Sanomat (HS)
Aamulehti (AL)
Turun Sanomat (TS)
Ilta-Sanomat (IS)
Ilkka
Kaleva (Kal)
Keski-Pohjanmaa (KP)
Savon Sanomat (SS)
Karjalainen (Karj)

LÄHTEET

Alhoniemi, Alho (1967). Tilan essiivin jäsentämisestä suomen kielen lauseopissa. Teoksessa: *Juhlakirja Kauko Kyyrön täyttäessä 60 vuotta 24.11.1967*. Acta Universitatis Tamperensis, A 8, 31–52. Tampere: Tampereen yliopisto.

Anderson, John (1971). *The Grammar of Case*. Cambridge Studies in Linguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.

Andersson-Ek, Per, Kenth Andreasson & Åke Edwardson (1999). *Göra tidning*. Stockholm: Ordfront förlag.

Carlson, Bo (1971). *Tidningsproduktion. Journalistiska elementa och grafisk teknik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Conon, Lars (1979). Språk och stil i nyhetsrubriker. Teoksessa: *Språket i spalterna. Ord och stil*. Språkvårdssamfundets skrifter 8, 32–51. Lund: Studentlitteratur.

Enkvist, Nils-Erik (1978). *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Jyväskylä: Gaudeamus.

Evans, Vyvyan & Melanie Green (2007). *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fillmore, Charles J. (1968). The Case for Case. Emmon Bach and Robert T. Harms (eds.): *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt.

Hakulinen, Auli & Fred Karlsson (1979). *Nykysuomen lauseoppia*. SKS:n toimituksia 350. Helsinki.

Halliday M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Halliday, M. A. K. & James Martin (1993). *Writing Science*. London: Falmer Press.

Heikkinen, Vesa (1999). *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: SKS.

Hemánus, Pertti (1973). *Kantaa ottavista uutisotsikoista sanomalehdessä*. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos. Monistesarja: 15. Tampere.

Huumo, Tuomas (1997). *Lokatiivit lauseen semanttisessa tulkinnassa: Ajan, omistajan, paikan ja tilan adverbialien keskinäiset suhteet suomen kielessä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 55.

Iisa, Katariina, Aino Piehl & Salli Kankaanpää (1999). *Tekstintekijän käsikirja*. Uudistetun ja päivitetyn laitoksen 2. painos. Jyväskylä: Yrityskirjat Oy.

Iisa, Katariina, Aino Piehl & Hannu Oittinen (2003). *Kielenhuollon käsikirja*. 3. painos. Jyväskylä: Yrityskirjat Oy.

Ikola, Osmo (1974). *Nykysuomen käsikirja*. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Weilin + Göös Ab.

Ikola, Osmo (1978). *Lauseenvastikeoppia*. Tietolipas 76. SKS. Toinen painos. Helsinki.

Ikola, Osmo (1992). *Nykysuomen käsikirja*. Kolmas uudistettu laitos. 3. painos. Jyväskylä.

Ingo, Rune (1990). *Lähtökielestä kohdekieleen*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

Ingo, Rune (2000). *Suomen kieli vieraan silmin*. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisu N:o 26. Vaasa: Vaasan yliopisto.

ISK = *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen kirjallisuuden toimituksia 950. Helsinki.

Jörgensen, Nils & Jan Svensson (1991). *Nusvensk grammatik*. Malmö: Liber.

Karlsson, Fred (1977). *Johdatusta yleiseen kielitieteeseen*. Toinen muuttamaton painos. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.

Karlsson, Fred (1994). *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.

Karvonen, Pirjo (1991). Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. Teoksessa: *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. *Kieli* 6, 149–165. Toim. Lehtinen, Tapani & Susanna Shore. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Karvonen, Pirjo (1996). Missä on taloustekstin ihminen? Teoksessa: *Teksti ja ideologia*. *Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*, 151–169. Toim. Jyrki Kalliokoski. Helsingin yliopisto.

KomMiet 1915 = Kieliopillinen luonnos. Ehdotus yhteisiksi termeiksi ja määritelmiksi. Komiteanmietintö N:o 6. Helsinki.

Koskela, Merja (1996). *Tema och rema i vetenskaplig och populärvetenskaplig text*. Acta Wasaensia No 47: Språkvetenskap 9. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Koski, Mauno (1985). Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa. Teoksessa: *Lauseita ja ajatuksia*. *Fennistica* 5, 70–179. Toim. Mauno Koski. Turku: Åbo Akademi.

Kotilainen, Lauri (2003). *Parempi lehtijuttu*. Jyväskylä: Inforviestintä.

Krzyszowski, Tomasz P. (1979). *Contrastive Generative Grammar: Theoretical Foundations*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Langacker, Ronald W. (1982). *Space Grammar, Analysability, and the English Passive*. *Language* 58: 22–80.

Langacker, Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar II: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.

Langacker, Ronald W. (1999 [1987]). *Foundations of Cognitive Grammar I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.

Langacker, Ronald W. (2002). *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. 2nd edition. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.

Larsson, Sören (1985). *Att skriva i tidning. Om grunderna för reporterens arbete*. Stockholm: Bokförlaget Legenda AB.

Leino, Pentti (1987). Kieli ja maailman hahmottaminen. Teoksessa: *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Toim. Tommi Hoikkala. Helsinki.

Leino, Pentti (1988). *Kieli tilakieliopin kehyksessä nähtynä*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja, 123–142. Helsinki.

Leino, Pentti (1989). *Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma*. Virittäjä 93, 161–219.

Leino, Pentti (1999). *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. 2. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Leino, Pentti (2001). Verbit, konstruktio ja lausetyypit. Teoksessa: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*, 402–455. Toim. Leino, Pentti, Ilona Herlin, Suvi Honkanen, Lari Kotilainen, Jaakko Leino & Maija Vilkkumaa. Helsinki: SKS.

Lewis, Michael (2000). *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach*. Hove: Language Teaching Publications.

Loman, Bengt & Nils Jörgensen (1971). *Manual för analys och beskrivning av makrosyntaxer*. Lund: Studentlitteratur.

Luukka, Minna-Riitta (2000). Näkökulma luo kohteen: Diskurssintutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa: *Kieli, diskurssi & yhteisö*, 133–160. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Lyons, John (1977). *Semantics I–II*. Cambridge: Cambridge University Press.

Martola, Nina (2007). *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensis 9. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Miettinen, Jorma (1984). *Toimitustyö. Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja*. Hämeenlinna: Gaudeamus.

NEO = *Nationalencyklopedins ordbok* 1– 3 (1995). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.

Niemikorpi, Antero (1994). Otsikkokieli – epäkieltäkö? Havaintoja kielen fragmentaarista ilmauksista. Teoksessa: *Kääntämisen tutkimuksen päivät Oulussa 14.-15.1993*, 92–100. Oulu: Oulun yliopisto.

NS = *Nykysuomen sanakirja 1–3* (1976). Viides painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Numminen, Paavo (1959). *Eräistä lauseenjäsennyksen seikoista*. Sananjalka 1, 19–38. Turku: Suomen kielen seura.

Nuutinen, Olavi (1976). *Suomen teonnimirakenteista*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 1. Stockholm: Finska institutionen vid Stockholms universitet.

Okkonen, Antero (1980). *Toimittajan työ I*. Toinen uudistettu painos. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto osakeyhtiö.

Onikki, Tiina (2000). Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. Teoksessa: *Merkillinen merkitys*, 85–114. Toim. Airola, Anu, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen. Helsinki: Gaudeamus.

Onikki-Rantajääskö, Tiina (2001). *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilan-ilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. SKS:n toimituksia 817. Helsinki.

Pajunen, Anneli (2001). *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: SKS.

PS = *Suomen kielen perussanakirja 1–3* (1990–1994). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: VAPK-kustannus.

Rosch, Eleanor (1973). On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories. Timothy E. Moore (ed.): *Cognitive Development and the Acquisition of Language*. New York.

Rosch, Eleanor (1977). Classification of real-word objects: Origins and representations in cognition. P.N. Johnson-Laird, P.C. Wason (eds.): *Thinking. Readings in Cognitive Science*. Cambridge.

Rosch, Eleanor (1978). Principles of Categorization. Eleanor Rosch, Barbara B. Lloyd (eds.): *Cognition and Categorization*. Hillsdale, New Jersey.

Sadeniemi, Matti (1950). *Totaalisesta ja partiaalisesta predikatiivista*. Virittäjä 54, 46–53.

SAG 1–4 (2000): *Svenska Akademiens Grammatik 1–4*. Stockholm: Svenska Akademien.

Siro, Paavo (1964). *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.

SOB = *Svensk ordbok*. Stockholm: Språkdata och Esselte Ordbok AB.

SSFO = *Stora svensk-finska ordboken 1–3* (1982–1987). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

SSRS = *Suuri suomalais-ruotsalainen sanakirja 1–2* (1997). Porvoo–Helsinki–Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Strømnes, Frode (1974). *To be is not always to be*. *Scandinavian Journal of Psychology* 15, 89–98.

Svensén, Bo (2004). *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Tarvainen, Kalevi (1977). *Dependenssikielioppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Thorell, Olof (1973). *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.

Vahtera, Ralf (1986). Suomen objektiivisen genetiivin ruotsintamisesta. Teoksessa: *Erikoiskielet ja käännteoria. VAKKI-seminaari VI*, 55–82. Vaasa: Vaasan korkeakoulu.

Vahtera, Ralf (1994). Kopulamaisuutta kontrastiivisesti. Teoksessa: *Emakeel ja teised keeled 8.–10. oktoober 1993. Ettekanded*, 197–213. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti keel võörkeelena.

Vahtera, Ralf (1995a). Käänteisupotus ruotsin ja suomen kielessä. Teoksessa: *Kääntämisen tutkimuksen päivät Oulussa 13.–14.12.94*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet. Serie B nr 19, 26–39. Uleåborg.

Vahtera, Ralf (1995b). Käänteisupotus käännteongelmana. Teoksessa: *Erikoiskielet ja käännteoria. VAKKI-symposiumi XV*, 261–278. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Vahtera, Ralf (1996). Kontrastiivista otsikkotypologiaa. Suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien otsikoiden kielellisen rakenteen vertailua. Teoksessa: *Kääntämisen tutkimuksen päivät Oulussa 12.12.1995*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet. Serie B nr 20, 40–57. Uleåborg.

Vahtera, Ralf (1998). “Alentunut korkotaso johtaa pienentyneeseen rahoituskatteeseen”. Käänteisupotus ruotsin ja suomen välisissä käännteissä. Teoksessa: *Matkalla kielestä kieleen. Juhlakirja Rune Ingon 60-vuotispäiväksi*, 222–238. Toim. Antero Niemikorpi. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Vahtera, Ralf (1999). Kvasifragmentit suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien otsikoissa. Teoksessa: *Erikoiskielet ja käännteoria. VAKKI-symposiumi XIX*. Vaasan yliopiston käännteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisu No 25, 364–373. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Vahtera, Ralf (2000). Ottaako piru peipposen myös suomeksi? Eläimennimen sisältävistä idiomeista suomessa ja ruotsissa. Teoksessa: *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii*, 46–64. Åbo: Åbo Akademis tryckeri.

Vahtera, Ralf (2005). Suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtiotsikoiden staattisuudesta ja dynaamisuudesta. Teoksessa: *XIII Kääntämisentutkimuksen päivät Oulussa 9.12.2004*. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 60, 29–43. Oulu: Oulun yliopisto.

Wellander, Erik (1973). *Riktig svenska*. 4:e omarbetade upplagan. Stockholm: Es-selte Studium.

WEUD = *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* (1989). New York: Portland House.

Vilkuna, Maria (1992). *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. Helsinki: SKS.

Vilkuna, Maria (1996). *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.

Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet (1995). *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for translation*. Translated and edited by Juan C. Sager & M. J. Hamel. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wittgenstein, Ludwig (1981). *Filosofisia tutkimuksia*. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto 155. Juva.

Yli-Vakkuri, Valma (1970). *Konkreettisen substantiivin paikallissija-attribuutti suomen paikallissijajärjestelmässä*. Sananjalka 12, 35–71.

Åkermalm, Åke (1965). Rubriksvenska. Teoksessa: *Rubriksvenska och andra studier*. Skrifter utgivna av Modersmålslärares Förening 100, 9–57. Falköping: Gleerups.